Tar Károly
SUMMA
Ezer kilométerekkel
2.
Ághegy Könyvek

TAR KÁROLY

HARMADIK KÖNYV

Ezer kilométerekkel
2.

TARTALOM

6.
Köreim

7.
A fiam halála

8.
Sorozatok

9.
Távolodásom

10.
Bolydult évek

11.
Örömben és gyászban

12.
Újra az Erdélyi Szépmíves Céh

6.
Köreim

Miközben riportsorozataim szépen gyarapodtak az *Ifjúmunkás* hasábjain, családom élete a lehetőségektől függően, elfogadható kerékvágásban haladt. Donát-negyedi háromszobás tömbház-lakásunkat sikerült egyre lakályosabbá alakítanunk. A keskeny előszobába négyrészes, olyan ruha-, fehérnemű-, és cipőtartó szekrényt terveztem, amelyben egy-egy rész szélességét a vállfák mérete adta. A bejárati ajtótól négy fogas, fölötte kesztyű, kalap és sapkatartó, mellette kulcsoknak, ruhakefének, cipőtisztítószereknek való szekrény, rajta mellmagasságban tükör. A szekrény előtt futószőnyeg. Az előszobából három ajtó nyílt. Az első az éléskamrát, feleségem palatkai nagynénjének lányával, a lakatosságban gyorsan előrehaladó Sárival alakítottuk ki. Frissen szerzett hegesztő képesítését és munkahelyéről kölcsönzött felszerelését kihasználva, vékony betonvasból és apósomék használatlan tyúkketrecének deszkáiból mennyezetig érő polcrendszert készítettünk. Ma hihetetlen, hogy akkoriban deszkát sem vásárolhattunk, minden faanyagot külföldre vittek. „Spájzunk” szellőztetését az aknába nyíló kis ablaknyíláson át tizenegy emeletes épületünkben megfelelően működő természetes léghuzat biztosította. Befőttjeinket polcokon, krumpli-, hagyma- és zöldségtartalékunkat vékony betonvasból külön-külön hegesztett, a helyszűkéhez igazított formájú ketrecekben tároltuk. Nagy élvezettel végeztem ezt a munkát. Kicsit úgy éreztem magam, mint, amikor a Carbochim köszörűgépgyár tervezőasztala előtt állva, Sipos úr engedélyével beleszólhattam valamely köszörűkövek gyártására tervezett gép alakításába.

A műszaki tervezéshez és rajzoláshoz elengedhetetlen türelmet magammal hoztam az újságírásba is, de míg az előbbiekhez alapvető felkészültséggel rendelkeztem és a számítások segítségével hibátlanul alkothattam, az újságírásba csöppenve előbb közel két esztendős gyakorlat mélyvízében evickélve, némi önképzéssel, de főleg ösztöneimre hallgatva boldogultam.

Új mesterségem elsajátítását segítette a műszaki iskola befejezésekor született tudatos elhatározásom: a technikai ismeretek után a humán ismeretek felé fordulok, az irodalom, a zene, a képzőművészet érdekeltek. De a bukaresti újságíró akadémia és a marosvásárhelyi tanárképző elvégzése után mondhattam valamennyire felkészültnek magam ezen a gyors változásokkal korszerűsödő pályán, ahol az alkalmazkodás naponta gyötrő körülményei között, szoknom kellett a gondolathoz, hogy erkölcsi felfogásaimmal ez nehezen összeegyeztethető, valamely politikai vétségért akármikor visszaküldhetnek megkezdett műszaki pályámra. Ezért örültem minden olyan feladatnak, amely visszavitt a műszaki világba és, hasznosíthattam műszaki rajztudásomat. Valamennyire gyarapíthattam is ezt a tudást, mert amikor kisebb faipari és az épülettervezési műszaki rajzolást vállaltam, meg kellett ismerkednem ezeknek a fémipari rajzoktól eltérő sajátosságaival. A fémipariban ilyent nem tanultunk

Az előszobából az egyik ajtó, kétméternyi átjárón át, a konyhába vezetett. Az ajtó mögé befért a fogas, amelyen házi ruháink függtek, vele szemben, kétrészes lengőajtó mögötti bemélyedésbe illett az akkoriban nagyméretűnek számító ZIL hűtőszekrényünk, amely még most, harmincvalahány küzdelmes év után is működik Tasnádon, a Bendel Zoliék házában, ahova Svédországba távozásomkor teherautón szállítottuk. A hűtőszekrény mellé befért a laskanyújtáshoz szükséges lapító, fölé pedig autós kirándulásainkon használt dolgok: a Prágában vásárolt aragáz palack, a Drezdából hozott, dobozba foglalt kisasztal négy tábori székkel, és sátorozáskor használt viharlámpa s más apróságok.

Konyhánk kicsi volt, de találtunk a szamosfalvi bútorraktárban egy piros-fehér konyhai garnitúrát, amelynek L-alakú, ládás padja pont elfért a sarokban. A mosogató fölé és az ablakmelletti gáztűzhelyig vajfehér edénytartó szekrényeket erősítettünk a falra. A gáztűzhely mellé is szekrény került, a konyha hosszanti fala ablakainak párkánya alá pedig tizenöt centi széles, ugyancsak fehér szekrény készült műszaki rajzaim alapján.

Bútortervezéseim kezdetén a Kül-Magyar (akkor Lenin) úton laktunk. Sógorom ipari szakiskolát végzett, nagyra értékelte faipari műszaki rajzaimat, lelkesen felajánlotta, hogy Szabó Béla, gyerekkori barátunkkal, akinek azt hiszem kisipari engedélye is volt, alkossunk csoportot, maszekolva vállaljunk bútorrendeléseket.

- Nagy pénz van benne! - biztatott. Nem elleneztem, mert tudtam, hogy addigi sokféle vállalkozásaiból nem sokat sikerült véghezvinnie. Lelkesedéseihez hiányzott a kemény munkához elengedhetetlenül szükséges kitartás, piaci kofálkodásainak szokásai szerint, örökké kis munkával, nagy pénzre vadászott. Végül szabadidejében a különféle régi stílbútorok felújításánál állapodott meg, pénzes orvosok, hiszékeny egyetemi tanárok összevásárolt antik bútorait javítgatta, lakkozta, fényezte. Kétségtelenül ügyes ember volt, sikeres mestervizsgája után, otthagyta a bútorgyárat és a süket-némák iskolájában oktatómesteri munkát végzett, s így a maszekolásra időt és erőt nyert.

Konyhánk ablakalatti szekrényeiben kéznél volt az olaj, az ecet, különféle fűszerek és sok más főzéshez szükséges apróság. Ugyanilyen, barnára lakkozott szekrényeket készíttettem a nagyszobába és a hálószobába ágyneműtartónak. A konyhai gáztűzhely melletti duplaüveges ablakra vágott lyukba ventilátort szereltünk, kívül műanyagfedele volt, amit esős napokon zárhattunk.

Az előszobából a harmadik ajtó a nagyszobába vezetett. Ennek egyik falát teljesen beborította a könyvszekrényünk, amit előrelátóan, több darabban készítettünk, s így a harmadik és negyedik költözéskor is a fal hosszának és az átjáró ajtó méretének megfelelően alakíthattuk tetszésünk szerint. A nagyszoba ablakával és teraszra nyíló üvegajtajával szembeni falra, két másfél collos csövekre felfűzhető, furnérlemez-polcos könnyű könyvespolcot készítettem. Padlóra és a mennyezetre illeszkedő, menetes rézfejeket sikerült esztergáltatnom az egyik fuseráló ismerősöm segítségével. A rézfejek recés kerülete lehetővé tette, hogy ezeket a könnyű könyvespolcokat biztonságosan kifeszítsem a padló és mennyezet közé szorítva. Ennek keskeny polcait telides-tele raktuk kisméretű könyveinkkel: a *Kriterion*, a *Forrás*, a *Téka* és a *Korunk*, az *Ifjúsági Könyvkiadó*, *A világirodalom gyöngyszemei*, a *Magyar Helikon*, az *Új Elzevir*, a *Szépirodalmi könyvkiadó*, az *Olcsó Könyvtára* és a *Zsebkönyvtá*r, a *Dacia Könyvkiadó Tanulók Könyvtára*, a *Magvető - Gyorsuló idők*, a *Móra Ferenc Kiadó - Búvár könyvek*, a *Képzőművészeti zsebkönyvtár* és más könyvsorozatokkal, továbbá barátaim: Bazsó Zsiga, Cseke Gabi, Csíki László, Kiss János, Orbán Ferenc, Sinkó Zoli, Aradi Jocó, Elekes Ferenc, Domokos Eszter, Kovács Nemere és mások kisméretű dedikált könyveivel.

A nagyszobába nyíló ajtóval szembeni egész falat beborító könyvespolc közepén állt a vaskeret vázra épített emeletes tévéasztal. Tetején virágváza, alján az Egyetemi Könyvtár maszekoló könyvkötője által bekötött, évente gyarapodó *Ifjúmunkás* kollekció. A könyvespolcból lehajtható íróasztallapot átengedtem a fiamnak, a nagyszoba az ő területe volt. Lányom kapta a kisszobát, amit ugyancsak sajátkészítésű zsemleszínű íróasztal-könyvespolccal, dívánnyal és hintaszékkel bútoroztunk. És vásároltunk egy a hálószoba ablakmelletti sarkába illő, négyfiókos íróasztalt, ahol dolgozhattam. Nem számítottam a későbbi nehéz telekre, amikor a fűtés hiánya miatt hálószobánkban négy fokra csökkent a hőmérséklet, és másokkal együtt viccesen azzal „dicsekedtünk”, fagyos telek idején szélesre tárt ablakokkal „melege-

dünk”. Napsütéses napokon úgy tűnt, kinn melegebb van, mint benn a lakásban. Ilyenkor nagykabátban, körmeimet leheletemmel melegítve gépeltem tudósításaimat, amíg gerincsérvem gyakori gyulladásától el nem merevedtem. A szobákat és a fürdőt összekötő átjáróban, az ajtókeretekre erősített polcot szereltem, ahol kis színes függöny mögé rejtve, Lipcsében vásárolt négyszemélyes sátrunkat, hálózsákokat és utazóbőröndünket tartottuk.

Kaland az átjáróban

Kis átjáró szobánk mindössze másfélszer egy méter. Négy ajtaja van, melyeken át három szobába és a fürdőbe lehet jutni. Az átjáróban, közvetlenül a mennyezet alatt, a két szembenéző ajtó feletti polcon utazóbőröndök sorakoznak. Rajtuk és mellékük gyömöszölve hálózsákok, gumimatracok és mindenféle reményeinket tápláló kacat. A plafonról bura nélküli villanykörte lóg. Talán sohasem égett. Valahol a nagyszobában, a teletömött könyvespolcok egyike mögött lehet a kapcsolója. Azt gondoltuk, sohasem lesz reá szükség, mivel az átjáró négy ajtaja közül legalább egyik félig vagy egészen nyitva áll, és jön onnan annyi világosság, amennyi kell.

Olykor olyan ez az átjáró szoba, mint egy alagút. Olykor nem hiszem, hogy mindössze négy-öt lépés.

Az első lépést valamiért vihogva teszem meg... Mire kijutok valamelyik ajtón, leforráz, lelomboz valami megfoghatatlan érzés. Bemegyek az „alagút”-ba, viszek magammal egy rakomány kitűnő gondolatot, de kifelé tolatva már üresnek érzem magam, ötleteim elillantak. „Miért is jöttem?!” Állok a könyvespolc előtt. Tompán fáj az üresség.

Máskor indulok a fürdő felöl, frissen, önbizalommal teli iramodással. Az alagútban lelassít valami. Belépek gyanútlan szarvasként, kiugrabugrálok nyulak módjára. Befutok, mint fontos tehergőzös, kigurulok eltévedt, semmibe küldött pöttyös-pötyögős labdaként. Bemászok kényelmes gilisztának, kilendülök ablaknak ütődő, zümmögve nyivogó légyként. Beverődöm, mint a tiszta napsugár, kicsorgok, mint bűzös szennylé. Beszivárgok Vivaldi nyaraként, továbbhullámzom, mint ócska zörej... Indulok tenger-mormogásnak, kijutok Trabant-fékcsikorgásként... Már az is megtörtént, hogy összeszorított szájjal léptem be az „alagútba”, és mire kijutottam, kiváló tapsonccá váltam.

Mi a fene lehet ott, abban az átjáró szobában?! Azt is megfigyeltem, hogy amikor kintről jövök, utcákról, városokból, mezőkről, távoli kék messzeségből - fordulnak a dolgok. Ilyenkor mire íróasztalomig érek, elillan nyúltermészetem, mélyen merülő teherhajó vagyok, tele tetszetős gondolatokkal; hiszem, hogy hasznos vagyok, akár a giliszta; napsugárrá tisztulok, dallamos zenévé lényegülök, tengerként munkál bennem a tettvágy és okosan hallgatni is tudok már.

Mondtam a feleségemnek, lennie kell valaminek ott az átjáróban. Valamiféle sugárhatásnak, delejességnek. Valami mágneses izé dolgozik ott. . .

A fenét!... - mondja rövid terepszemle után a gyakorlatias emberek józanságával a feleségem -, hányszor kértelek már, hogy cseréld ki a villanykörtét az átjáróban! Ebben a hülye sötétben még a józan emberek is becsavarodnak...

Kilenc méter hosszú erkélyünket is berendeztünk. Feleségem valahonnan irodából kiszuperált futószőnyeget szerzett. A futószőnyeggel „lakályossá” tettük erkélyünket. A nagyszobánkból üveges ajtó nyílt az erkély konyha felöli sarkába. Régi konyhaszekrényünk éppen odaillett. Mosószereket, tisztító felszereléseket tartottunk egyik felében, a másikban olyan élelmiszereket, aminek nem ártott sem a téli fagy, sem a nyári hőség. A derékig érő szekrényre

helyezett faládába paszulyt ültettem, az erkély mennyezetéig műanyag burkolású huzalokon felfutva, nyáron virágos zöld falat alkotott és szélvédőnek is jó volt. Kedvező időjárás idején, egyszer-kétszer saját termesztésű zöldpaszuly-levest főztünk.

Az erkélyajtó jobboldali részébe, két szék között kettőbe hajtható sakkasztalt állítottam. Tavasztól késő őszig, többnyire ott üldögéltünk délután és beszélgettünk az egyik közeli tömbházban lakó Varró Jánossal, a Dacia Könyvkiadó szerkesztőjével. Vasrácsos erkélyünk végébe régi lakásukban használt, saját tervezésű keskeny fiókos szekrényünket állítottam, magassága megegyezett az erkély magasságával. Erkélyünk így, mondhatom, kellemes hely volt. Nem, mint a szomszédok „kirakóvására". Az erkély szekrényeiben tartottam szerszámaimat, drótokat, szegeket, csavarokat, mindent, amit a víz- és villanyszereléshez, zár- és bútorjavításhoz használhattam.

Tizenegy emeletes házunk alagsorában volt ugyan mosókonyha és egy szobányi, ventilátorok nélküli szárító, de mert használhatatlan volt, a mosoda üresen állt. Fürdőszobánk olyan kicsi volt, hogy az addigi csavaróval is felszerelt mosógépünk nem fért be, helyette kisebbet és egyszerűbbet kellett vásárolnunk. A fáradságos ruhacsavarást egy a mosáskor ideiglenesen a fürdőkádba helyezett gumipárnás csavaróval oldottunk meg, a ruhaszárítást pedig az erkélyen. Az erkély falára, az üvegezett vaskorlát magasságába, erős falba ágyazott tiplikre falécet erősítettem. A lécbe tíz-tizenöt centimétere egymástól U-szegeket vertem. Cinezett drótból az erkély szélességének megfelelően húsz-harminc darabot vágtam és két végét öt-öt centiméteres részt derékszögben behajlítottam. Az szegekre és a vaskorlátra akasztva ezeken a drótokon száradt a mosott és kicsavart ruha, anélkül, hogy ezt a tömbházunkat kívülről szemlélő észrevehette volna.

A Vlahuţă utcai tizenegy emeletes tömbházunk és a városfelőli hasonló pengeblokk között szegényes családi magánház állott. Miután lakója meghalt, lebontották, később erre a helyre garázsokat építhettünk. A számomra kimért hely majdnem az erkélyem alatt állott. Barátaim segítségével fémvázas tetőt emeltünk a parkolóhely fölé, majd bádoglemezből elválasztó a falakat hegesztettünk, a garázs alapját pedig menedékesen, hogy a víz lefusson róla „ne tudd honnan" szerzett betonlapokkal borítottuk. A bádoglemez is baráti segítséggel került, a szerelést pedig ugyancsak ismerősök segítségével munkaidő után vállalták az ismerősök jó ismerősei. Konyhánk ablakán át, a körülményes engedélyezést mellőzve, ideiglenes villanyvezetékkel is elláttam a polcokkal felszerelt garázst, ahol Trabantom kisebb javításait is végezhettem.

Lakásom részletes leírása mutatja, hogy sikerült környezetem kialakításával olyan a lehetőségeknek megfelelő életteret kialakítanom, amely családi életünkbe tartósnak ígérkező nyugalmat hozott. Nem függtünk senkitől, nem kellett igazodnunk sem apám és mostohaanyám, sem a feleségem szüleinek akaratához. Ezt akartuk már házasságunk előtt időkben is, amikor jövendő élettársammal a magunk közvetlen környezetét aprólékosan elterveztük.

Királyhágó utcai gyerekkori játszótársaim, az asztalos Szabó Béla és Burcă Péter segítsége nélkül nem sikerült volna ízlésünknek megfelelően bútoroznunk lakásunkat. Már fiatal házas korunkban, színben és formában is más akartunk, mint szüleink, rokonaink, ismerőseink. Bukaresti felső iskolai tanulmányaink idején, nincstelenségünkben, az egy színházba járáson kívül a kirakatnézés volt a legfőbb szórakozásunk. Ujjongva figyeltük, ha az üzletekben feltűnt valamely tömbház-lakásba illő könnyű és karcsú bútordarab. Könnyűfából készült zsemleszínű berendezést álmodtunk a polgári lakásokban megszokott diófafurnéros, súlyos bútorok helyébe. Megegyeztünk, hogy asztalt nem állítunk a szoba közepére, mert nálunk nem a terített asztalt körül ülők vendégeskedése lesz a fontos, hanem valamilyen társalkodásra alkalmas kényelmes ülőhelyekkel bútorozott tágas szoba, ahol nagyméretű könyvespolcunk

áll. Pénzünk nem volt, ezért lakásunk tervezésékor a legszükségesebbekre korlátozódtunk. Tanulmányaink végén minden megtakarított pénzünkből két könnyű karosszéket vásároltunk, olyanokat, amelyeket Kolozsváron még nem igényelt a régi bútordivat. Hazautazásunkkor személyi poggyászként szállítottuk, és szerencsénkre egy csavar híján épségben megérkeztek. Apósom csizmadia műhelyként használt elhagyott kamarájában tároltuk csaknem egy esztendeig, amíg a szerkesztőség segítségével lakáshoz jutottunk. Ehhez a két székhez igazítottuk a többi magunk szerkesztette bútordarabjainkat, amiket, két asztalosunkat ízlésük megtagadására biztatva, sikerült elkészíttetnünk. Később ők is belátták, hogy a cellaméretű tömbház lakások berendezésére egészen más bútordarabok kellenek, mint, amilyeneket szüleink használtak vagy álmodtak csupán, mert diófafurnéros, fényesre lakozott bútorkölteményekre fizetésükből az egyszerű dolgozónak sohasem futotta. A kispolgári, esetünkben a kisiparos ízlést levetkezni, nekem s a feleségemnek is, szüleink világának tagadásával kellett. Életmódjuk ellen nyíltan nem lázadozhattunk, kötött a belénk nevelt tisztelet, de a lakásberendezésről folytatott vitáinkban merészen ellenük fordulhattunk, az ízlések elismert különbözőségének jogán.

Igyekeztünk gyerekeink fejlődése érdekében előteremteni mindent, amire szükségük lehetett. Kihasználva a Szamos túlsó partján működő uszoda közelségét, reggelenként úszni vittem a gyerekeket. Fiam tyúkmellel született, ezért írattam a Farkas utcai magyar középiskola sportosztályába és biztattam kiskorától rendszeres úszásra. Az úszóedzéseken tetszett meg neki a vízilabda és vált már érettségi előtt, az első osztályú Politechnika vízilabdacsapatának tagjává. És iskolájában, a Brassai foci-, kézi -, és kosárlabdacsapatának erősségeként, de jó tanulmányi eredményei alapján, az iskola legjobb sportolója címet is kiérdemelte. Tizennyolc éves korára a sportolásnak köszönhetően tyúkmellét kinőtte, széles vállú, mutatósan izmos fiatalember volt. Amikor tehettem, eljártam edzéseikre. A gyerekcsapat egyik mérkőzésén, a lelátón előttem ülő veterán vízipólósok borsos megjegyzésekkel követték a medencében lubickoló gyerekek labdajátékát.

- Nézd azt a kicsi szőkét! - ujjongott egyikük.

- Lubickol ez is, mint a többi béna kis kacsa... - vélekedett beszélgetőtársa.

- Igen, de figyeld csak, ennek több esze van, mint az összes többinek. Ösztönösen úgy helyezkedik, mint egy nagy...

- Ebből lesz a „cserebogár” - erősítette meg a harmadik öreg.

Akkor újra éreztem, hogy az apai büszkeségnél nincs nagyobb boldogság.

A lakónegyedi negyedik osztályból a belvárosi iskola ötödik sportosztályba felvételi vizsgával került a fiam. A mostani Báthory középiskola épületekkel kerített udvarán párosával a próbafutásban dőlt el, kit vesznek fel a sportosztályba. Fiamnak, nála kétszer magasabb, termetes fiú jutott párul. Esélytelen volt, de az utolsó tízméteres szakaszon nagy akarattal, minden erejét összeszedve megelőzte az „óriást.”

Honnan vettem azt, hogy utódainknak egyformán fontos a tanulás és a testedzés? Apámat suszter mestersége tette erőskezűvé, ezért választotta a birkózást s lett, ha nem is kálvinista, de „nyakas”, szemrevalóan mutatós ember.

A sportoláshoz megfelelő ellátást kellett biztosítanunk a gyerekeknek. Az úszás utáni kiadós reggeliket általában magam készítettem. Utána iskolába robogtunk. Aztán feleségem munkahelyére.

A vasút-igazgatóság közelsége miatt a vasutasoknak átengedett egykori Vasas klubban könyvtárosként dolgozott. A szakszervezeti könyvtárosok között egyedül neki volt Bukarest-

ben szerzett, felső iskolai könyvtárosi végzettsége. De mert ő volt az egyetlen magyar a könyvtárosok közül, folyamatos fenyegetettségben dolgozott, munkahelyét többször is megpróbálták megszüntetni. Igyekeznem kellett védelmet biztosítani számára. Kapóra jött, hogy bejáratos voltam a megyei pártbizottság ipari titkári pozíciójába jutott középiskolai osztálytársamhoz, szóltam a feleségemnek, hogy ezt ne titkolja, inkább dicsekedje el a könyvtárosok hetenkénti fejtágítójának kávészüneteiben. Nyílván való, hogy ez hamarosan a szakszervezeti vezetők tudomására jutott, visszakoztak, és ez egy darabig védettséget biztosított nekünk. Egyszer a szakszervezetek országos vezetőségéig jutottam panaszommal, s mert a pártvezetésben jól ismert Gálfalvi Zsolt támogatását is kértem, sikerült megállítanunk a kolozsvári szakszervezetisek nyíltan magyarellenes tervei közül vasutas klub könyvtárosának indokolatlan elbocsájtását.

Délutánig otthon csendben lehettem. Lipcséből - kétévenként, amikor családostól útlevelet kaphattunk a szocialista országokba Kelet-Németországig jutottunk - egy alkalommal sikerült a táskaírógépeknél valamivel nagyobb és erősebb írógépet hoznom. A bogárhátú Volkswagenem anyós ülésének fekete műanyag üléshuzatának színével egybeolvadt a meglepően olcsón vásárolt új gépem fekete írógépdoboza, amit az ülés elé állítottam. Annyira szem előtt volt, hogy a vámos nem vette észre. Így dicsekedhettem magamban, hogy „illegális" írógépen írom cikkeimet. Régi ugyancsak az NDK-ban gyártott könnyű táskagépemet, újságíróknak kijáró protekcióval kiutalásra vásároltam a hatvanas évek végén. Rendőrségi igazolvány kellett hozzá, amit évenként gépem betűinek ellenőrzött lenyomatával érvényesítettem. Orbán Feri kollegám vette meg ezt a kicsi gépemet. Én pedig nagy élvezettel ültem új, titkolt gépem elé, hogy szerkesztőségi feladataimon felül időnként magamnak is írjak valamit.

Piacról él az ember

Mondja csak, maguknál mennyibe kerül egy telefonbeszélgetés? Ja, azt tudom... de úgy idegileg? És mi az ára, mondja csak, mi az ára a városiasodásnak? Nem, nem nagyban: apránként, ahogy kapjuk. Mit fizet az újért? Maguk felé hogy a jövő? Igaza van, még mostanában is keletje van. Mint az egészen friss, bimbózó és testhezálló hitnek...

Szépen kérem, mérjen már nekem is abból a jófajta civilizációból! Mutatós, persze... Hát egy darabocskát... Lehet tíz dekával több, természetesen... Legyen. De ugye, használható? Már ne haragudjon a kérdésemért, a múltkori miért volt fűtés- és melegvíz-hiányos? És közlekedésszegény... Fonnyadt holmi... ha meg nem sértem. És hogy őszinte legyek, az ára sem konveniált. Igaz, közben az életszínvonal egyre emelkedett... És kiderült, hogy fölöslegesen sok a buszjárat. Nem tudom, maguknál most mi a helyzet. Én úgy gondolom, éppen eleget tolakszom. És különben is, mindennek megadom az árát. És megfogadok minden jó tanácsot. Eloltom a villanyt, elzárom a vízcsapot, rétegesen öltözködöm, és nemcsak hét végén vásárolok. Minek annyit tolakodni. Tolakszik a franc, aki megette. De hát nálunk már csak ilyen a piac...

Lelkesedésből viszont bő a kínálat. Nem is fogy olyan egyenletesen. Hiába, na, ma már válogatós a jó nép. Jól mondja: mindenre van időnk.

Hát lássuk csak! Igen... Vennék használható életcélt és hozzá némi kipróbált filozófiát. Esetleg, ha sikerülne felhajtania számomra néhány egészen apró életörömöt. Tudom, tudom... Ki tart manapság efféle kacatot...

Na látja, ez a piac. Kereslet - kínálat. Valahol valamikor kiegyenlítődnek. És változnak az árak. A szerelem például sohasem volt olcsó holmi Annak, kérem, mindig ára volt. Igazán kíváncsi vagyok, hogy most maguknál hogy megy a szerelem? Feleséggel, persze... paplan alatt... Azért jó lesz vigyázni, könnyen bevásárolhat az ember

Hát azt hallotta, milyen borsos árat fizetnek némelyek egy-egy versért? Irodalomról beszélek persze. Nem is holmi útszéli irományokról Mondhatom, tisztára meg van gajdulva... Hagyjon nekem békét! Maga a posta embere? Különben a távirat sem olcsó mulatság. Összeszámolják a szavainkat, aztán fizetnünk kell! Mindig is így volt ez, nincs ebben semmi új. Ezt én mondom magának, aki sok mindent megértem. Ehhez az üzlethez is nyitott szem kell. Ha ez nincs, akkor vége! A múltkor hogy jártam? Nem figyeltem. Miért nem ültem inkább otthon?! Rám sóztak egy csomó nemtörődömséget... Még most is van belőle. De tovább passzolom, mielőtt rám száradna.

Vegyen... Azt ajánlom, most vegyen szép hasonlatokat. Nemsokára kifogyunk belőlük. A melléknév felső foka már eltűnt a piacról. Van még valami a legeslegfelső fokból, de azt ki éri fel pénzzel. Ésszel sem - ebben igaza van.

Furcsa világ. Néhány évvel ezelőtt ki hitte volna, hogy például szennyeződnek a sóhajok? Na ugye... Ne mondja?!... Ezt ne mondja! Van igazság! Igenis, van! Kellene... Dekára mérik, kidekázzák. De van. A java, persze, tartalékban. Majd egyszer... Amikor eljön az ideje... Jó ára van. Mindig is jó ára volt az igazságnak! Akár a gyorsuló időnek. Viszont igazi extra holmi. Akinek kell, fizessen érre: „Eladó az egész világ...” Ilyenkor ne nézze a pénzt! Nem érdemes. Nem számít... Az ember... az igen! Az az igazi, aki számol és olykor számoltat. Akkor is, amikor az unokáira gondol! Lehetséges? Persze, hiszen jól mondjuk: mindnyájan a piacról élünk...

Nem királyi többes

Mondjuk, hogy nyáron születtünk, amikor a zabálható magvak érnek és a perzselő nappalok után hideg csillagfények gyúlnak az éjszakában.

Tegyük fel, hogy létezésünk legelső, agyunkba nyilalló tudata egy piros virághoz kapcsolódik. Né, virág, mondtuk, és megpróbáltuk leszakítani az anyánk sírjára helyezett koszorúk egyikéről a vörös szegfűt.

Kitűnő eredménnyel végeztük a gimnáziumot. Még azon a nyáron kitörtük a lábunk. Fiatal szervezetünk csodát művelt: rendkívül gyorsan összeforrt a csont. De mivel nem sikerült az orvosnak pontosan összeilleszteni, hát újra el kellett törni. Nehezen cipeltük a gipszkötést.

Mondjuk, hogy abban az időben sokat olvastunk és írással is megpróbálkoztunk. Úgy éreztük, sikerül mondanunk valamit a világnak.

Először versekkel próbálkoztunk. Később, hogy lépést tartsunk a korral, leírtunk mindent, ami (és ahogyan) eszünkbe jutott. Még az érettségi előtt, irodalmi lap közölte egyik hosszabb írásunkat.

Ezek után nehezen elhihető, hogy megbukunk az érettségin.

De a pótérettségin kitűnőre vizsgáztunk.

Ettől a hírtől vagy a megkocsonyásodott előzményektől infarktus végzett apánkkal. Mondják, semmit sem szenvedett.

Magunkra maradtunk, árván. És mondjuk, villanyszerelőként dolgoztunk egy gyárban, később sikerült bejutnunk látogatásnélkülire, teszem azt a filológiára.

A sikeres államvizsgáról jövet, figyelmetlenül leléptünk valahol a járdáról, és eltiltott egy arra járó részeg motorkerékpáros.

Meglátni és megszeretni a jóságos szemű fiatal orvosnőt pillanatok műve volt.

De nemsokára házasságot kötöttünk egy skatulyából kihúzott tisztviselőnővel.

Tegyük fel, hogy éppen akkoriban jelent meg az első könyvünk.

Elhallgatták. Fiunk született.

Feleségünk eltűnt egy építőtelepi mérnökkel. Végre sikerült egy valóban jó regényt írnunk. Közben valahogyan rászoktunk az italra. Tanárnak hívtak az egyetemre.

Színdarabunk megbukott.

Feleségül vettük legodaadóbb végzős hallgatónkat.

De reménytelenül beleszerettünk egy virágárusnőbe.

Mondjuk, hogy novellás kötetünkért valamiféle díjat kaptunk.

Keserű gyász következett. Hó lavina ragadta el egyetemista fiunkat.

Napilap szerkesztésével bíztak meg. Búskomorságba estünk. Kitüntettek.

Jó? Rossz? Jó?

Jóra mindig rosszat hozott a sorsunk. Vagy rosszra jót?

Tudja-e valaki a helyes sorrendet?

Ha jó az, hogy megszülettünk, akkor a halál rossz? Ha rossznak születtünk, jó a halálunk? Ki tudja, milyennek kell minősítenünk a saját kezdetünket?

Igyekezzünk halálunk napjáig ezt eldönteni. Ha nem sikerül, jól nézünk ki!

Kezdhetjük elölről!...

Groteszk világban éltünk. Igyekeztem ábrázolni ezt villanásnyi jelenetekben. Ez utóbbit Dusa Ödön is felvette műsorába. Az ilyen langyos, szőrszál menti politizálást engedhettük meg magunknak.

Azok az újságírók, akik szerkesztőségüktől távol éltek, mentesültek a kötelező szemináriumok kínzásaitól, nem kellett „állást foglalnunk" a zavaros áradásokként folyamatosan hömpölygő pártdokumentumokat igenelve, de lelkiismereti kérdést jelenhetett számukra a szerkesztőségektől követelt „visszhangok" beszerzése. Az óvatosabb tudósítók baráti körükből toboroztak olyanokat, akik nevükkel vállalták a nyúlfarknyi hozsánna-szövegeket. Voltak olyanok, akik saját előre menetelük érdekében egy darabig vállalták ezt.

- Úgy se olvassák! - nyugtatta az ilyeneket és magát is az újságíró. A merészebbek kitalált nevek fölé írták a kívánt ömlengéseket.

Ha nem sikerült elhárítanom a szerkesztőség kérését, így tettem magam is. Sablonszövegek kevert mellébeszélésével csitítgattam a magam iránt érzett undort. Sejtettem, hogy így tett szerkesztőm is, aki olykor a kényelmetlen feladatot magára vállalva maga írt, ollózott más lapokból csokornyi „visszhangot".

Mik voltak az ilyen apró hamisítások az társadalom egészét átszövő hazugságok mellett? A történészek hamisításai, a statisztikák hazugságai, az örökös győzelmi jelentések valótlanságai: csupa röhögtetően, groteszk tótágas életünket mutatták. Ezért is írtam egyperceseim gyűjteménye fölé a *Tótágas pillanatok* címet. Kiadására persze nem gondolhattam. A kolozsvári helyi lap közölt néhány szelídebbet. Egyszer pedig, a nyolcvanas évek közepén, amikor Létay Lajos Központi Bizottsági gyűléseken bizonyítgatta párthűségét, Szilágyi István az *Utunk* folyóirat főszerkesztő helyettesi beosztásával élve, másféle bátorságát is tetézve,

megjelentette *A Vízhányó dosszié* című írásomat (lásd a lelkiismereti önvizsgálatra szólító írásom okozta vitában a Napsugár szerkesztőinek írt levelemben).

A botrány elkerülhetetlen volt. Annyira kellemetlen, hogy megyei pártbizottságnál jobbnak látták alapjában elfojtani. Feltűnő volt, hogy még felelősségre sem vontak. A főszerkesztő kitiltotta írásaimat a lapból. Szilágyi Istvánt nem tudom mivel büntették, távoli ismerősök voltunk, nem avatott be a fejleményekbe.

Akkoriban jelent meg, szép tálalásban, gazdagon illusztrálva, néhány más groteszk egypercesem az egyik budapesti képeslapban. Azt hiszem ez valamiféleképpen védettséget jelentett. Az elhallgatástól különféle más alkalomkor is szenvedtem, de mert tudtam, hogy a hatalom, akár első regényem megjelenése után kilenc évig elhallgattatásomat célozza, túltettem magam rajta. Nem voltam egyedül, sokan másokkal így jártak el. Kipróbált fegyver ez minden időkben.

Dusa Ödön egész estét betöltő versműsort állított össze *Elismertek és mellőzöttek* alcímmel. Neves költők és ismeretlenek verseit sorakoztatta előadásában, és ezek egymásutániságából arra következtethettünk, hogy a bemutatott versek mondanivalójuk szerint osztályozhatók, és csakis az elfogult szemellenzősök és ajnározásra hajlamos sznobok ítélnek a szerzők kiléte és befutottsága szerint.

Családi életünk nyugodt légkörének kialakításához szoros baráti kapcsolatokra volt szükségünk. Rá voltunk utalva, hogy egymást segítve szerezzünk minden szükségest konyhánkra: húshoz, tojáshoz, kávéhoz abban az időben csakis kapcsolataink révén jutottunk. Még sört sem kaphattunk a megszokott módon, hanem például valamelyik közeli menedékháznak kiutalt mennyiségből, „baráti” felárral.

Ha minden az államé, és mi vagyunk az állam - spekuláltak az emberek -, akkor jár nekünk annyi, amennyit észrevétlenül elhozhatunk termelőszövetkezetből, tyúkfarmról, élelmiszerraktárból, csapgyárból, cipőgyárból, csavargyárból, aszfaltozó géptől, pékségből és mindenhonnan, ahol elmozdítható holmi akadt. Kialakult egy réteg, akik bennfentesek voltak: az eltulajdonítható dolgokból, némi pénz vagy más ellenszolgáltatás fejében átengedtek valamennyit megbízható ismerősöknek, olyanoknak, akiknek hallgatásában bíztak.

Az erkölcsi szabályokat a társadalom alakítja és ennek megfelelően már nem számított lopásnak, ha a katona visszalopta valamely leltárba adott felszerelését, a derékszíját például; a gyengén fizetett vágóhídi mészáros az őt motozó kapus nem érdektelen jóindulatával, esetenként húsz kilónyi, testére aggatott színhússal sétált ki munkahelyéről, s vetkőzött gatyára valamely közeli ismerős konyhájában, hogy aztán tömör telefonértesítések nyomán a hálózathoz tarozók pénztárcájuknak megfelelően kilós csomagokban, még aznap széthordják a „szerzeményt” a városban.

Ősi hagyományainkat önkéntelenül követve, sokáig fennmaradtak városunkban a *tízesek*. Hússzerző csoportunkban, katonatársam, a keményen köpcös és mindig vidáman vörös képű Tosa Árpi, szervezésben is jó, tizedesünkként elismert, élelmes vezetőnk volt. Tőle kaptam feladatul, hogy alkalmakként valamely város közeli vásárban, a beszolgáltatást felügyelő csoporttársunk elnéző minősítésének fejében, a kiszemelt gazdától jutányos áron mázsás disznót vásároljunk, amit ott helyben egy ismerős mészáros, úgymond szívességből, szakszerű késdöféssel hirtelen elnémított, s miután a hízó kivérzett, további ismerősei segítségével betuszkolja bogárhátú Volkswagenem ülésektől megszabadított belsejébe. Nekem jutott a megtisztelő feladat, hogy tízesünk harmadik tagjának udvarára szállítsam a zsákmányt. Egyszerű hozzájárulásnak tűnt ez, könnyű munkának, ha nem számítjuk, hogy az úton

ellenőrökkel is találkozhattam, és a rend őreinek csodálkozása a hiányzó anyósülést is teljesen elfoglaló illegális „utasom” miatt, törvényszegésemért szigorú büntetés járt. Szerencsére egyszer sem ellenőriztek, és megúsztam egyszeri ijedséggel, amikor városunk határában egy nagyfejű fehér Yorkshire nagy horkanással felemelte fejét, fájdalmas pofával szemrehányóan nézett reám: „Te is fiam...” tekintettel méltatlankodott. Nyomban benyomtam a féket, kiugrottam a kocsiból, hogy „önvédelemből” valamivel jól kupán verjem. De amíg jobb híján a kerékcseréhez használt kulcsot kerestem a csomagtartóban, a röfi nagy sóhajtással belenyugodott sorsába, végleg kivonult az általa is joggal furcsállott fölötte furcsa világból. Azzal vigasztalódtam, talán valamiféle büszkeséget is érezhetett közben, hiszen humanitárius okokból, figyelmes és aprólékos tizedelés várt a derék áldozatra. Tíz család ünnepi asztalára kerülni azokban az ínséges időkben, mindenképpen dicséretes áldozat volt állat és ember részéről egyaránt. „Magasztos” sorsra ítélt élőlények voltunk akkoriban valamennyien, csak a „vágóhidak” különböztek némileg: az embereket szőröstől-bőröstől, nemzetiségre és hitükre való tekintet nélkül, sűrű propagandaböfögésektől kísérve falta, habzsolva zabálta a hatalom.

Nem minősült lopásnak, ha a szegény cigány hajnalonként a termelőszövetkezet kukoricájával a maga zsákját tömte. Magam láttam, amint Érmihályfalván a központban lévő cukrászdába csoportosan igyekezve, a kapuban álló gazdáktól kávéra és kiflire való összeget kaptak a közösből szerzett - a néphiedelemben nem minősült lopásnak - gabonáért a cigányok. És jártam olyan lakatosok otthonában, akik, a „miénk a gyár” szellemében, ha mást nem, csavarokat, szegeket, alátéteket, apró szerszámokat, alkatrészeket, csiszoló anyagokat vittek rendszeresen haza munkaruhájukba rejtve, inkább csak dacból, azzal takarózva, hogy a különféle apróságok majd jók lesznek valamikor valakinek, valamire. Vicc is született ebből. A tohani úgynevezett kerékpárgyárból, ahol riporterként csak a kiállító teremig juthattam, egyik-másik élelmes dolgozó a rendre elcsent alkatrészeket otthon összeszerelve, csodálkozva tapasztalta, hogy kerékpár helyett géppuskával gazdagodott.

A „kaparj magadnak” szokás vállalatok és intézmények között is virágzott. Brassó melletti hatalmas disznóhizlalda fél disznókkal fizetett a szomszédos vajgyár termékeiért és az ugyancsak közeli tyúkfarm látta el étkezdéjüket csirkével, tojással. A kolozsvári „tojásgyár” több Trabantnyi olyan tojásokkal kényeztette kivételezett barátait, amelyeknek dupla tojássárgája volt. Ezeket, amolyan selejtként továbbadták az arra érdemeseknek. Jótéteményük fejében a mi baráti körünkhöz tartozó városgazdálkodási aszfaltozókat irányító a saját szakállára elrendelt különmunkában szépítette a farm udvarát. A tojások rejtjeles telefonüzenetekkel értesített ismerősökhöz jutottak:

- Húsz per kettőbe? A másodikra vagy a harmadikra menjek? - érdeklődött a szállító akkor is, ha földszinten vagy a tízediken lakó ismerősét hívta.

- Várlak a bejáratnál! - szólt vissza az ismerős, ha bizonytalankodott, hogy két vagy három, kofrázsban húsz-húsz dupla tojását venne át. Az olcsó áruért kapott pénzből aztán bőven kitelt a házhozszállítás költsége és az egyik élelmiszerraktárban dolgozó barát szalámi-szerzéssel járó kiadásaira is jutott, mert az ilyen beszerzésekkel szövevényes kapcsolataink egyre bővültek és rengeteg mindenre kiterjedtek.

Néha az volt az érzésem, hogy megfelelő összekötetéssel kaviárt, cukrot, csokoládét, új Daciát és szőke bomba nőt is beszerezhetett magának a pénzes ember. A közkedvelt Deák Ferenc utcai falatozó egyik kiszolgálója fagyasztott csirkékre szakosította magát. Ezek beszerzését végezte folyamatosan baráti társaságunk számára. Titok volt, hogy mit adott és mit kapott érte. Egy Stockholmba menekült szövetkezeti beszerző ma is őrzi, a különféle aktivisták és belügyisek szeretőinek mellméretét, hogy mindenféle más szívességüket az üzletekben ritkán kapható, megfelelő Triumf-melltartókkal és csipkés alsóneműkkel honorálhassa.

A hetvenes évek elejétől legalább három baráti körhöz tartoztam családostól. Az elsőhöz, akkor kapcsolódtam, amikor 1969 szilveszterén megismertem feleségemet, Paizs Margitot, az egyik barátnőjénél rendezett mulatságon. Pálfi Mircsa (akkor még így írtuk a nevét) vitt oda, őt Regéczi Emil hívta, azzal a kikötéssel, hogy a házigazdához, a neki kedves Nusihoz ne közeledjünk.

- Lesz ott több, udvarló nélküli lány, velük szórakozhattok - biztatott. Így történt.

Két ikerlány közül az egyik, talán már akkor sem tudtam melyik, hajnal felé ölembe ült, aztán kivonultunk a tömbház fagyos belső udvarára csókolózni. Hazakísértem a Pata utcába.

Hazafelé tartva, a főtér-sarki stoplámpánál találkoztam jövendőbelimmel, aki ugyanazon szilvesztert ünneplő társaságból tartott hazafelé, ahonnan órával azelőtt magam is indultam. Úgy tűnik, életem meghatározó helyszínei voltak a stoplámpás átkelőhelyek. Lehet ott valami megmagyarázhatatlan, amely előidézi a „meglátni és megszeretni” sűrítettség pillanatait.

Paizs Margit iskolatársa és barátnője volt Nusi. Szegény családból való, aprótermetű, mozgékony teremtés. Baba, mert így szólították Paizs Margitot, kisiparos csizmadia lányaként, felsőrendűsége tudatában, mindenben segítette, támogatta Nusit, aki élelmességével, apró szolgálataival, aminek saját maga számára szerzett hasznáról sem felejtkezett meg, híven szolgálta barátnőjét.

Baba Marosvásárhelyen szerzett gyermekgyógyászati asszisztensi diplomájával hazatérve, társaságot keresett. Előbb egyik teltkarcsúságával is hozzá hasonló, polgári köréhez inkább illő, középiskolai osztálytársa társaságát választotta, akinek motoros udvarlója volt. Akkoriban középosztálybeli rangot jelentet az, ha volt mivel kimozdulni a város unalmából. Az élményekkel tele kirándulások vonzották a lányokat, a motorozó fiatalembereknek pedig másoknál nagyobb lehetőségük volt az udvarláshoz. Abban az időben autós kirándulásokról még csak álmodtak a fiatalok. Baba barátnője motoros udvarlójának motoros barátja volt. Négyesben még érdekesebb volt a szórakozás. A Baba szülei is szívesen fogadták és mérnöki rangra emelték, úrnak szólították a lányuknak udvarló műszaki egyetemi technikust, de néhány kirándulás után Baba ráunt a motoros fiúra, s a szakítás gondolatával került Nusiékhoz, a szilveszteri mulatságra.

Találkozásunkat megírtam életrajzi regényem első kötetében.

Az új esztendő vége felé egybekeltünk, ugyanazon évben Regéczi Emil is nőül vette Nusit. A körülöttük szerveződő baráti körbe kapcsolódva, többnyire ismerőseikkel, a bőr- és a cipőgyárban dolgozó fiatal házasokkal töltöttük szabadidőnket: a férjek heti egy két alkalommal kártyáztak, a nők jókat főztek és dumcsiztak. Felváltva vállaltuk a házigazda szerepet. Így ment évekig. Rendre mindenikünk lakáshoz jutott, sorba látogattuk egymást. Nemcsak vendégeskedtünk, hanem vasárnaponként, télen-nyáron kirándultunk, kiadós városkörnyéki sétákon élveztük a friss levegőt, gyönyörködtünk a Kolozsvár környéki változatosan szép tájban. Labdáztunk, tábortűznél szalonnát sütöttünk. Estére választott kirándulóhelyünk közelében lakó egyik családnál kötöttünk ki, nagyokat zabáltunk, táncoltunk, szórakoztunk. Egy építkezési technikusnál, akinek a felesége a gyári kantin felelőse volt, és szeretett jókat főzni, szívesen időztünk, amikor a Monostor közeli erdőt jártuk. Regécziékkel pedig a Györgyfalvi út végi lakásukból indultunk a Feleki hegy aljában kirándulásokra, oda ahol a patak mentén azok a gömbölyű homokkövek teremnek, s melyekből időnkét apósom Györgyfalvi úti házáig cipeltem, s még Tasnádra is került belőlük, bútoraimmal együtt, egy emberfej formájú darab, amikor Svédországba indultam.

Miután a Donát negyedbe költöztünk, a Szamos folyó és a Nádas patak vízválasztó részén fekvő Hója erdőn túl, a Bácsi-torok szurdokáig is elmerészkedtünk.

Átlagos polgári színvonalon zajlott az életünk, alig észrevehetően pubertáskorba értek a gyerekeink, megosztottuk nevelésük gondjait is. Regécziék nem akartak gyereket. De társaságunkba tartozott csinos munkatársnője, aki szakszervezeti elnökségig jutott román férjet választott élettársul, akit kedveltük egyszerűségéért és azért is, mert jelenlétében nem kellett románra fordítanunk a társalgást, elfogadta, hogy illik a társaság többségének nyelvén szólni, tört magyarságát szívesen segítettük gyorsfordításainkkal, vegyes beszédünkkel. Második gyerekük kissé Regéczire hasonlított, de ez senkit sem zavart, és a gyermek növekedésével Regéczi kiélhette ösztönös nevelési hajlamát, foglalkozhatott család mindkét fiúgyermekével.

Társaságunkba tartozott a bőrgyár kantinfelelőse is, amíg valami elszámolási hibából keletkező hiány miatt félévre nem letöltendő fogházra ítéltek, és talán ezért, vagy másért villanyszerelő férjét sem engedték második alkalommal, jó pénzes afrikai munkára. Önérzetes emberek voltak, sajnáltuk, hogy kimaradtak társaságunkból.

Fővárosi tanulmányaink után a Lenin úti (Kül-Magyar utca) Stanca szanatórium mellett kaptunk egy szobás lakást. Baba várandóságának igazolásával jutottunk előbbre a szerkesztőség lakásigénylőnek listáján. Akkoriban a szerkesztőség fiatalabb tagjaival: Bazsó Zsigával, Orbán Ferivel, Sinkó Zoliékkal, Nits Árpiékkal és a Bazsóéknak ismerős, egy gyermekes Lokodi családdal kerültünk közelebbi barátságba. Erősödött kapcsolatunk, miután a Györgyfalvi negyedbe költöztünk. Szilveszteri és egyéb mulatságainkat együtt rendeztünk. Érdekes, hogy régi osztálytársammal, Nagy Karcsival, és még a gyerekkoromból ismert Kiss Jánossal, a sportos László Fricivel és a Pata utca végi lakónegyedben, a szomszédságunkban felnőtt Cseke Gáborral csak amolyan munkaköri kapcsolatig jutottunk. Nagy Karcsi megmaradt a maga proli-társaságában, Kiss János és felesége valamiféle nyájas polgári felsőbbrendűséggel inkább egyetemi tanárok és befutott írók társaságát kereste, László Frici a sajátos bohémkodásainak csapongó világában, harsány természetének engedve, mindenütt ott volt egy darabig, amíg italozással járó botrányai miatt nemkívánatossá vált. Valójában régi Ref. Kollégiumos osztálytársaival érezte igazán jól magát. Cseke Gabit a magyarfenesi kőműves-gyerekből történelem végzettségű újságíróvá és íróvá érett Bazsó Zsiga egyenessége és falusi szívóssága vonzotta. Ha rövid, de tetszetős tudósítói munkája nyomán nem viszik fel az ifjúsági lap fővárosi szerkesztőségébe, Bazsó Zsiga társaságában bizonyára én is közelebb kerülhettem volna hozzá. Valószínűleg nem családostól, mert mezőségi faluból származó egyetemi évfolyamtársa, akit feleségül vett, és akinek a tanári hivatás helyett meg kellett elégednie a szürke háziasszony sorssal, amit beletörődéssel, nekem úgy tűnt, felsőbbrendűségének tudatában falusiasan megkeseredve végzett, alkalmatlannak tették a barátkozásra. Ez a nőiességében is elszürkült asszony Bukarestben sem mutatott elég hajlandóságot a főszerkesztő nejétől elvárható kapcsolatteremtésre. Olyan egyszerre jó és hibás hátteret biztosított főnökünknek, amellyel, végül papucskormányzásának hatásával az átlagosnál mindig is lelkesebb és fiatalosan küzdőszellemű szerkesztői közösségünk életében a langyos lemondást és irányvesztést siettette.

(Van jogom ilyen megállapításaimat papírra vetni? Újraolvasom, amit ebben a kötetben eddig írtam. Csupa általános megállapítás azokról, akik befolyásolták mindennapjaimat, megnevezni sem merem többüket, mert félek, itt-ott sarkos véleményem bánthatja őket, bántja emlékük-ket. Pedig abban, ahogyan akkor láttam őket és azt, hogy ma mit gondolok róluk a magam szépítetlen megmutatásának eszközeként kívánom használni. Nem titkolhatom, hogy miként vélekedtem ismerőseimről, azokról, akik akarva, vagy akaratlanul befolyásolták közösségi

munkánkat. Megállapításaim bizonyára amolyan féligazságok, hiszen a családjának élő főszerkesztő asszony küzdelmes életének csak árnyékát láttam - gondolom -, de közben azt is nehezményezem, hogy férje szerkesztőségi barátsága miért nem folytatódhatott családi kapcsolatainkban is. Tamáskodom, de nem találok más utat, mind a szívből mindent kibeszélés gyakorlatát. Átértékeléseimmel együtt régi véleményeimet sem takargathatom. Nem szépíteni igyekszem a múltat és magam, hanem rögzíteni, akár a régi fotókat szokás előhívás után rögzítő folyadékban fürdőztetni, hogy a valóságot az utánunk következők számára megörökítsük. Emlékszem, amikor titkos naplóm, a *Faragott fájdalom* könyv alakban megjelent, büszke voltam arra, hogy másokkal ellentétben - többen is a régen történteket a rendszerváltás után felidézgették, és azt bizonygatták, hogy már akkor régen, pont úgy gondolkodtak, mint a gyökeresen megváltozott körülmények között - nem változtattam szövegemen. Benne hagytam többek között azt a megjegyzést is, miszerint baráti körünk két virágos kedvű tagja az egyik hajnalon csengetett ajtónkon. Jópofáskodásukat nem vettem zokon. Naplómban is csak egy odavetett közömbös mondat emlékeztetett a történtekre. A ludas fel sem vette, de az érzékenyebb, neve említése miatt megsértődött. Örömmel nyugtáztam ezt, hiszen sértődöttségének üzenete az volt, hogy kissé szégyellte tettét. Reméltem, hogy a szókimondásom barátságerősítő, de nem így történt. Tüske lett belőle, sebét az idő eddig sem gyógyította. Tanuljak a példából? Képtelen vagyok rá. Az apróságok elhallgatása végül is halványíthatja a teljes igazságot. Ismételten biztatom magam a mindent kibeszélésre. Hiszem, hogy az olvasó képes a megkülönböztetésre, amit írok, az csakis a magam igazsága, csupán jóindulatú mérlegeléssel lehet elfogadható. Ismételten olvasom a magam előbbi sápadt szövegét, és rádöbbenek, hogy az ilyen, egyik egypercesemben „fűrészpornak” nevezett, nehezen olvasható íráshoz hasonlóak, ezért születhettek az átkos múltban, mert hiányzott szerzőjükből az őszinteség. Ezek az általánosító, nevek és jelzők nélküli mondatok, a mostaniak és a régen beidegződöttek úgy jönnek létre, hogy a belőlem kitüremkedő tapasztalatok és szókimondó vélemények elé különféle hangfogókat állítok. Akkor a politikai fejtágítókon és szerkesztőségi értekezleteken elhangzott figyelmeztetések, megfellebbezhetetlen „ukázok”, a pályánkon való előremenetelünk céljából kikényszerített megalkuvások, a cenzúra piszkálódásaitól való félelem, ma pedig személyekre szabottan a „bizonyára tévedtem”, a „véleményen erősen szubjektív”, a „miért bántanám”, a „nem ez volt az erős oldala”, a „mindnyájan esendőek vagyunk”, a „mit tettem volna a helyében”, a „ma másként gondolná, másként cselekedne”, a „megszenvedte, megbűnhődte már” és még száz hasonló kétely visszatart attól, hogy kimondjam nyers véleményem.

Kedves emlékeim között babusgatom azt a szöveget, amit egy kolozsvári gyárigazgató íróasztala mögött, az akkor kötelezően kifüggesztendő diktátor képe helyén láttam: *„Ha valamely feladat számodra kényelmetlen, tudom, száz okot találsz arra, hogy indokold, miért nem teljesíthető.”* Úgy érzem az ilyenfajta viszonyulásból kiinduló „bölcs” hallgatás is kisebbít, nem engedi, hogy megismerjenek, nem teszi lehetővé, hogy a magam igazát ütköztethessem a másokéval. Állóvízzé válok, pocsolyává, magában savanyodó világomban senki leszek, ha én is mindegyre beveszem az érzéseimet gátló, sarkos véleményeimet langyosító nyugtatót, amit írásközben tablettákként nyelnek mindazok, akik káros szenvedélynek hiszik a kitárulkozó őszinteséget és mindenkivel jóba akarnak lenni. Ilyenformán szövegeim menthetetlenül a semmit mondás szürke takarója alá kényszerülnek.

Egy politikusnak tehetségtelen befutott költőtársamtól a politikai nagy nekifeszülések idején hallottam egy intézmény élére állítandó jelöltről: *„Az a furcsa, hogy ő mindenkivel jóban van...”* Régen az ilyen emberre mondták, hogy pacifista, megalkuvó. A békés egymás mellett éléshez megalkuvás kell? Ugyanakkor figyelmeztetés fenyeget: a szókimondás nem születhet

gyűlöletből. A magunk véleménye bármennyire is erősnek és szilárdnak tűnik, csak egy a sok közül. Ennek tudatában nem szentencia, nem végzés a magunk kimondott igazsága.

Hiszem, hogy nyitottságunkkal elkerülhetjük a gyűlölködést és mindig készen állunk a teljesebb igazság befogadására. Szándékom szerint, regényes életrajzomban hús-vér embereket szeretnék ábrázolni, s magam igazságtalan véleményeinek súlya alatt tévedéseimet láttatni, hogy talán a mások számára is tanulságosan számon kérhessem magamtól a velem történtek tanulságaiból építkező és életutamat meghatározó emberismeretem.

A sorstársainkhoz való viszonyulás folyamat, életünk végéig kötelességünk. Örökös mérleg, amely az utánunk következőknek is tanulságul szolgálhat.)

Egyre gyarapodó kapcsolataim révén, csaknem észrevétlenül, a szükség által diktáltan kialakult egy másik társaságunk: közös gépkocsis kirándulásokra vállalkoztunk. Kisbányára autóztunk hétvégi sátortáborozásra, nyári vakációban pedig a biharfüredi magaslat közelében kialakult mesterséges lesi tóhoz, máskor a visói hegyekbe, vagy az országot átszelő leghosszabb úton a tengerpartra és a deltai csodavilágba. A társaság középpontja Eszényiék voltak.

Eszényi, akit a közeli kismerősei Putyurinak szólítottak, Szamosújvárról származott, ahonnan szorgalmat, pontosságot, szavahihetőséget hozott magával. És szomszédoktól tanult örmény szokásokat. Az angadzsabor levest tőlük vettük át, és kaptunk hozzá eredeti „hurut”-ot, amellyel ezt a közkedvelt ételt ízesítettük. Jó volt ez mindenféle húslébe, ezért hosszú és napos erkélyünkön magam is hetekig érleltem a savanyú tejet és főztem sűrű, darált petrezselyemlevéllel szürkészöld pasztát belőle. Arra is megtanított a Putyuri felesége, hogy ne apró kúpformába szárítsam, hanem üvegkannákba tároljam, így használatkor könnyebben feloldható a levesöntethez szükséges friss tejfölben.

Eszényi a városgazdálkodás mérnöke kitűnő szervező volt, széleskörű kapcsolatai és segítőkészsége révén kedvelt ember, értett a gépkocsijavításhoz is. Többnyire a tordaszentlászlói tiszteletes autójavításhoz szükséges szerszámokkal felszerelt csűrjében végeztük a különféle javításokat, ócska kocsiink egyre sűrűbben szükséges karbantartási teendőit, hogy időt-, és pénzt rabló, megbízhatatlanságuk miatt idegeinket is próbára tevő gépkocsijavítók kényekedvét elkerüljük.

Nem tudom miként került ebbe a társaságba családostól Bodea, a párttörténész. Valamikor a Dermata gyár lakótelepén a Bogyának ismert családból került ki. Apja a háború után pártaktivista lett. Megbízatással került Nagybányára, ahonnan Gyuri fia, aki nevében megtartotta az apja keresztnevének kezdőbetűjét, Bodea I. Gheorghe névvel visszakerült szülővárosába a kolozsvári egyetemre. A máramarosi megye jómódú párttitkárának fia történésznek tanult, nem szűkölködött anyagiakban, vidám diákélete volt. Hirtelenszőke magyar évfolyamtársát vette feleségül, otthon magyarul beszéltek. Könyvet lehetne írni arról, hogy ez a szép beszédű, kettős identitású fiatalember, a romániai munkásmozgalom zömében erdélyi magyar részvevői életének és az erdélyi munkásmozgalom főként magyar nyelvű dokumentumainak tanulmányozásától miként jutott a valóságot messze elkerülő ultra nacionalista, hamísított magyarellenes szövegek társszerzőjének szerepébe. Pályáját kifogástalan káderlapja, beszéd- és íráskészsége könnyítette. Lakásgondja sem volt. Ismeretségünk elején a Magyar Színházzal szemben, a Fellegvár aljába épített Szamos-parti korszerű új tömbházak egyikében kapott lakást. Később, amikor két lányuk után útban volt harmadik, nagy örömükre fiúgyermekük, átkerültek a Szamos jobboldalára, a stadion és a sportcsarnok közé épített tágasabb új lakásba, ahol később főnökének Vajda Lajosnak is juttattak lakást.

Társasági megismerkedésünk után, a vele való együttműködés eredményeképpen vált lehetővé az Ifjúmunkás félévszázados hivatalos megünneplése. Ennek kapcsán érdekeltként közelítettem hozzá, apám illegális tevékenységét méltatva egyféle elismeréssel fogadott magyar barátainak körébe, később több közhasznú könyvet terveztünk: az Ifjúmunkás történetéről, a második világháború hőseinek emlékezetéről, az Magyar Dolgozók Országos Szövetsége megalakulásának 50. éves évfordulójáról. A házsongárdi temető kétnyelvű útikalauzának összeállítását is megkezdtük.

Pályáját aztán egyre inkább a piszkos politika elleni gyenge ellenállása és talán fokozódó alkoholizmusa miatti egyre durvább román nacionalista törekvésekhez való hallgatólagos kapcsolódás határozták meg, melynek köszönhetően átmenthette magát a rendszerváltás utáni időkre is. Haláláig a kolozsvári rádió kegyeltjeként a nemzeti érzések elfogult szószólója volt. II. Károly román király ellentmondásos személyiségéről, botrányos magánéletéről és intim kapcsolatairól írt, többnyire idézetekből összeállított könyvével keltett érdeklődést, de a kritika szerint történészként nem élt a lehetőséggel, hogy a király alakját szélesebb politikai és diplomáciai közegbe helyezve értékes következtetésekre jusson.

Felfelé törekvésében, a diktatúra idején, számon tartotta és látogatta az illegális kommunistákat. Apám révén így kerültem és is látókörébe. Ideig-óráig sokan mások is úgy vélték, hogy régi párttagok közelébe kerülve előbbre juthatnak pályájukon. Miután tapasztalták, hogy az „öreg harcosok” nem többek holmi kirakatbábuknál, érdeklődésük csappant.

Bodea I. Gheorghe magánéletében kedvelt, érzelgős, szoprán hangján szívesen áriázó társasági ember volt, a vegyes házasságúaknak is példamutatóan családja eleinte kétnyelvű, az erdélyiséget magáénak valló, a nemzetiségek közötti testvériséget hirdető, de a politika hálójában mégis a román felsőbbrendűséget tápláló, a gyűlöltséget is megengedő volt. Fájdalmasan tragikus az ő története, önkéntelenül is menekülök a gondolattól, hogy írnom kellene róla. A gyenge elvű, kirakat emberek mindig zavarba hoznak. Még akkor is, ha a román politikai életben évszázadra visszamenőleg láttuk és megszokhattuk a köpenyegfordításig menő libikókázás gyakorlatát. A karrierizmusra hajlamosak mindenre elszántságában csapódik le az ilyen, saját elveiket is felülíró politikától fertőzött erkölcstelenség. Pontosan megegyező ez a mi törtetőink viselkedésével. Ők is a maguk érdekében olykor a mámoros hazafiság és a felszínes vallásosság maskarájába öltözve törtetnek tűzőn-vízen át, gátlástalanul a polgári életvitel egyre magasabb fokára vágyva. Amikor az emberi magatartás folytonos változásairól beszélünk, ezt inkább a javulás lehetőségének képzeljük. Pedig, ha kellőképpen és folyamatosan nem vizsgáljuk, és nem igazítjuk cselekedeteinket, nemcsak hogy jobbak nem leszünk, de fokozatosan és észrevétlenül elaljasodunk.

Utólag visszagondolva akkori magamra, úgy tűnik nemcsak a párttörténész kereste társaságomat, hanem én is az övét. Meggyőződésem, hogy ha nem román párttörténész írta volna az Ifjúmunkás múltjáról szóló tanulmányokat, (az egyik az ACTA MVSEI NAPOCENSIS XIX. kötetben is megjelent *Date noi despre Uniunea Tineretului Muncitor din Ardeal si Banat 1921-1923 címmel*), állami ünneplésünkre nem került volna sor, szóba sem jöhetett volna. De a párt történetébe ágyazva, és az 1920-as évek elején, a román közigazgatást megtévesztendő taktikai meggondolásból, Albani Tiron, első névleges főszerkesztőnk szerepének felnagyításával, félévszázados évfordulónkat megelőző évben közölt cikksorozatunkkal, visszaemlékezések sűrű közlésével, majd a *Matinéinkon* bemutatott laptörténeti vándorkiállításunkkal sikerült felülírnunk akkor az egyre nyíltabban erősödő pártvezetés magyarellenességét.

Nyilvánvaló, hogy Bodea közreműködését nem díjazta a hatalom. Hatvanadik évfordulónk már nem kaphatott nyilvánosságot, és a MADOSZ évfordulóra tervezett és befejezetlenül maradt kötetünkre fordított munkánk is kárba veszett, mindössze néhány részletét hasznosíthattuk újságcikkeinkben.

Bodea tragikus sorsához az is nagyban hozzájárult, hogy egyetemi tanulmányai után a Párttörténeti Intézet kolozsvári fiókjához került. Három magyar kutató dolgozott ott Vajda László vezetésével, aki a vlahicai (szentkeresztbányai) bánya történetéről írt könyvével vált ismertté szakmájában. Tiszteletreméltó kutatót ismertem meg személyében. Lányát, a Kolozsvári Állami Magyar Színház fiatal művészét, pályája kezdetén bemutattam lapunkban. Bodea egyik munkatársa jó előadóként és egyre súlyosbodó alkoholizmusáról volt híres, a másikról futólag kialakított véleményemet erősen befolyásolta az, hogy magam láttam, valamelyik új tanulmányát régebbi nyomtatott írásainak részleteiből, soronként ollózta ki és ragasztotta egybe. A párttörténeti intézet fiókja, kényelmes munkahely volt, tágas központi irodával. Jövője nem volt. Annak ellenére, hogy új vezetőjeként csakis Bodea jöhetett szóba, tekintettel a kutatók nemzetiségére és a mindenben megmutatkozó, mindenre kiterjedő általános központosításra, a fiók előrelátható bezárása bekövetkezett. Észrevétlenül szűnt meg, mint sok más központosításnak áldozatul esett intézmény. Legfiatalabb kutatója a fővárosi intézethez tartozva, igyekezett hazafiasabb témákkal igazodni az elvárásokhoz. Azt hiszem így került neve annak a nyíltan magyarellenes marosvásárhelyi tanár könyvének fedőlapjára, amely a jóérzésű értelmiségieket felháborította. Olvastam a könyvet, kijegyzeteltem tévedéseit és csúsztatásait, negyven valahány románul megfogalmazott kérdésemmel kértem számon, hogy miért szerepel neve szerzőtársként a könyvben.

Kérdéseimre, annak ellenére sem válaszolt, hogy kilátásba helyeztem, hallgatása esetén, ismeretségünknek vége, ha véletlenül találkoznánk a városban, átmegyek az utca másik oldalára. Szakítanom kellett vele és ez azért is tökéletesen sikerült, mert személyem semmiben sem akadályozhatta további karrierjét.

Utolsó közös megnyilvánulásunkra akkor került sor, amikor Csép Sanyi történetszemléleti tévé-vitára buzdított, s amelynek forgatására, védettségünkre gondolva, a Bodea lakásán kerített sort. A házigazdán és a riporteren kívül Varró János és én ültünk a „kerekasztal” körül. Négyünk szövegeiből csak arra emlékszem, hogy az érem két oldalának példájával a történelem teljesebb ismeretét, a kisebbségek történelmét hiányoltam. Bizonyára még megvan a román tévé magyar adásának archívumában félórás beszélgetésünk filmje. Ha újra láthatnám, lemérhetném mennyire voltunk bátrak, szókimondók. Hajlok rá, hogy kiérződik belőle valamiféle akkor lehetséges ellenállás. Furcsa társaság voltunk. Mai szemmel, mai tudással mérhetően is valóban különleges emberek. Csépről akkor még nem tudtam, hogy papnak készült, Bodeáról, hogy román nemzeti büszkeségében magyarellenességig jut, a Duna-deltai uszálybörtönben halálra éheztetett Varró Jánosról pedig nem sejtettem, hogy kényszeredetten besúgást is vállalt. A magam sorsában pedig nem láthattam a fiam halálával járó megpróbáltatásokat. Összeszorított szájjal mondtuk a magunkét, a ki nem mondhatót. Az országra nehezedő diktatúra embertelensége ellenében, mint macska a forró kását, kerülgettük az igazságot, mindenikünk otthonról hozott becsülete diktálta kidekázott ellenállásunkat. Ki kell derülnie ebből a filmből, még akkor is, ha az adásba kerülő megvágott filmet felére kurtították, hogy nem voltunk vakok, nem voltunk szánalmasan gyávák, hanem a sokféleképpen fenyegető diktatúra ellenében legalábbis óvatos szókimondók. Tévéseink is megtanítottak a kényszerítő körülmények között sajátosan, a „sorok között írni”.

Kiránduló és szilveszterező csoportunkhoz tartozott egy mérnöktanár családja a szomszédunkból. Időnként mások is mellénk csapódtak. Az egyik kisbányai sátorozásunkkor magyarországi vendégek is velünk tartottak és „nemzetközi”gulyásversenyt is tartottunk, amit nagy büszkeségemre, megnyertem. A köménymag ízű, disznó- és marhahúsból készült sűrű gulyásba, saját találmányomként, kemény laskatésztából „párnácska” formájú falatokat főztem. Ez az apró érdekesség hozta meg számomra az elismerést. Azóta számtalanszor, félszáznál nagyobb adagban, itt Svédországban is sikerre vittem receptemet.

Eszényiék társaságában találtuk a szomszédunkban lakó, két gyermekes házaspárt. A férj tudálékosságát fitogtató, jó megjelenésű, szigorú embernek mutatkozott, műszaki mérnökként a gyári munkánál többre, értelmiségi körökbe vágyott. Amikor a pártpolitikai határozatok az iskolákat az ipari termelés szolgálatába parancsolta, és mérnököket irányítottak a középiskolákba, Pályát váltott, egy darabig jól érezte magát a tanár szerepében. Társaságunkban nyílt titok volt, hogy hiányzó pedagógiai képzettsége családjában is megmutatkozott, pubertáskorú fiával hadilábon állt, felesége panaszolta, hogy a gyerek az idegösszeroppanás határán áll. Férje végül a tankönyvkiadásban gyümölcsöztette tudását. Felesége, gömbölyű háziasszony, apró műanyagalkatrészeket gyártott otthon, és folyton panaszkodott, hogy sehogy sem jönnek ki a tanári fizetésből. Időnként segítségemre szorultak, apró műanyagalkatrészekkel tele zsákokat szállítottam Trabantomon munkaadójának... Harmadik emeleti lakásunkból ráláttunk földszintes lakásukra. Az asszony időnként átjött hozzánk kölcsönkérni, de közelségük nem segítette igazán barátira velük való kapcsolatunkat. Csoportos együttléteinken kívül, ahonnan, mert nem volt kocsijuk, néhányszor Trabantommal hazaszállítottam őket. Nem látogattuk egymást. Ismeretségünk mégis tanulságos mondható, mert mások hibájából tanul az ember. Nem tudom, nevezhetem-e viselkedésüket hibának. Mások talán észre sem vették. Mi, a sors furcsaságát nyugtázva, a szerencse forgandóságán csodálkozva, irigység nélkül tapasztaltuk, hogy visszatetsző viselkedésük ellenére, életük gyökeresen, már a rendszerváltozás előtt változott. Házat örököltek a Kőváry telepen, Vlahuță utcai lakásuk fölöslegessé vált. Amikor az Erdélyi Könyves Céh-et alakítottuk (nevét Domokos Géza támogatásával magam javasoltam), ismerősünk lakását az intézmény irodájának ajánlotta. Tájékozatlanságát mutatta, hogy nem vett tudomást arról, hogy az RMDSZ vezetéséért folytatott harcot, a két Géza vetélkedése fölött, Béla nyerte, s így az erdélyi magyarság küzdelmeinek irányításában nem a fővárosi és nem a kolozsvári központ hívei, hanem a marosvásárhelyiek kaptak nagyobb szerepet. Oda kerültek a magyarországi anyagi segítségek is, és az irányító szervek mellett az olyan művelődésben hangsúlyos intézmények, mint az Erdélyi Könyves Céh.

A NIS Könyvkiadó megbízottjaként, ahol az *Erdélyi kiskönyvtár* sorozatot indítottam és szerkesztettem, magam is részt vettem az alakuló gyűlésen. Undoromat nehezen türtőztettem, miközben könyves közügyeink vitájában lakását valutáért erőltetetten ajánló, a baráti társaságomból jól ismert mérnök, célirányosan ismételt, magán célú közbeszólásait hallgattam.

A saját érdekükben törtetők mindenütt ott vannak, ahol valamire rátehetik a kezük. A Pálfi Mircea barátom köréből ismert, mozgáskorlátozottként Trabanthoz jutott másik ismerősöm kihasználva a magyarországiak adakozó kedvét, sűrűn látogatta Budapestet, és azzal dicsekedett, hogy mindig adományokkal tele kocsival tért vissza. Visszatetszésünk nem érdekelte. Élelmesnek mondta magát. Később, miután valamelyik magyar egyesület nevét felhasználva jelentős támogatást kapott, lebukott az ellenőrzésen és talán szégyenében nem mutatkozott baráti köreinkben. Mérnökünk hasonló indíttatású volt, a változások után, a kiadója képviselőjeként szerzett magyarországi könyv- és számítógép ajándékokkal busásan gazdagodott. Semmiben sem láttak hiányt. Svédországba költözésemkor ismerőseinknek ajándékoztam mindent, amit nem menekíthettem Tasnádra. Nekik hatalmas agyagedényben, terebélyes

citromfánk jutott. Azóta is savanyú érzések kerülgetnek, amikor az ilyen „maguknak való” emberekre gondolok.

Vladár Pali a hulladékbegyűjtő vállalat kopaszodó mérnöke, örökké vidám ember, felesége, kicsi idegbajával küszködő asszony, akinek ártott az ital. Palinak nem. Kirándulásainkon sajnálattal tapasztaltuk ezt. Az asszony kimaradt társaságunkból. Elváltak. Pali, egy tordai, csupa szív, mindenben segítőkész, a kétségbeesésig önmarcangoló asszonnyal költözött a közelünkbe, édesanyja bővíthető lakásába. Az asszony, érthető módon első férjénél hagyott gyerekeit féltette, láthatóan szenvedett anyai érzésitől. Velük sem kerültünk közelebbi kapcsolatba. De feleségem halála után nem hagytak magamra, baráti érzésük melege, önzetlen segítségük rendkívül jól eset. „Átugrottak” hozzám, az asszony kezdeményezésére nagytakarítottak, tapintatosan, szinte észrevétlenül alakított vidám órákat töltöttünk együtt. Közös kirándulásaikra is elcipeltek.

Akkoriban tompa érdektelenség borított. Szánalomból vittek magunkkal. Barátságból. Mint fiam halála idején, amiről még most sem akaródzik írnom.

Pedig éppen akkor történt tragédiánk, amikor azt hittem, mint mondani szokás: egyenesbe jöttünk. A hetvenes évek végén elég rendes lakásunk volt. (Jelenlegi svédországi garzonomnak csaknem akkora a lakterülete, mint volt Vlahuță utcai háromszobás lakásunknak.) Akkoriban jutottam én is Fazekas János miniszterünknek köszönhetően, a kérvényező magyar újságírók dagadó sorában először új kocsihoz. Trabant kombit választhattam, amely megfelelt négytagú családomnak, és két évenként a nyári vakációk idején a Német Demokratikus Köztársaságba is elmerészkedhettünk. Mindig ilyen az élet: jóra rossz jön. Olykor rosszra - még rosszabb! Ki tudja miért?

A nyolcvanas évek végéig életvitelünket meghatározó baráti társaságaink légkörét felidézve, mindegyre előre-hátra ugrik emlékezetem, az időrendi felidézést önkéntelenül felülíratja velem társaim mai emlékezete. Miközben akkori történéseinket látom, máig öregedett képük is felvillan, egyikük-másikuk jóságosabbnak mutatkozik most, mint évtizedekkel ezelőtt, a szókimondók csendesedtek, a furfangosak kifinomultabbakká váltak, de alapvetően nem változtatott rajtuk az idő. Hajlok rá, hogy engem sem fordított ki régi magamból a sorsom által meghatározott, mindennapon megküzdött élet.

Biztatom magam: az időnek az a dolga, hogy javítson mindnyájunkon. Ma furcsának találom, hogy többnyire ösztönösen a különféle beszerzések megkönnyítésére és a különféle szórakozásra (kirándulás, természetjárás, kártyázás, lakomázás) alakult csoportosulásainkban nem politizáltunk, nem vitatkoztunk világnézeti és hitbeli kérdésekről. Irodalomról is csak Dusa Ödön pinceklubjában, a kolozsmonostori kultúrotthon előadásain, majd a Vasas-klubban megállapodott *Zsebszínház* próbáin és rendezvényein esett szó. A rendszerváltozás előtt már legalább két évtizeddel végleg megcsömöröltünk a mindenben túlzó pártpolitikai propagandától.

Az újságolvasók megszokott mozdulattal átlapoztak a többoldalas beszédeken, a napilapokból egyre inkább csakis az elhalálozásokról megjelentetett hirdetéseket és a sporthíreket olvasták. Ebben az akarattal langyosított életben nőtt, növekedett a brutalitásokban sűrű, a szocialistának hirdetett és kommunistának nevezett paradicsomi jövőt ígérő diktatúra. A mi tétova ellenállásunk csak arra korlátozódott, hogy nem hozsannáztunk, néha kilógtunk a fásultan tapsolók tömegéből. Bénaságunkban a családba visszahúzódva, minden erőfeszítésünkkel a mindennapi falatok előteremtése és valamirevalóan elfogadható polgári életmód kialakítására

törekedtünk. A többi a történelemre bíztuk, olvasmányaink biztattak: kerekének fordulnia kell. Messiásra várt mindenkor az emberiség. Azok élete igazán mozgalmas és örömteljes, akik hiszen ebben.

Donát-negyedi lakásunk lakályosságát a magyar tévéadással szerettük volna növelni. A hétvégi rendszeresített kirándulásokon, társasági kártyacsatákon, színház- és mozi látogatásokon kívül a tévézés jelentette számunkra a legfőbb szórakozást. Ismerőseink körében is terjedt az antennaállítási láz. A focimeccsekért időnként kivonult a fél város a dombokra. Mi a bükki erdő alján próbálkoztunk, aztán a Bács község fölötti gerincen, ahol többen is a tévézés miatt vásároltak hétvégi ott-tartózkodásra való öreg házat. Az élvezhetőbb adások miatt egészen Bánffyhunyadig autóztunk. Az egyik alkalommal a visszafelé vezető úton a kocsisor állítólag Bánffyhunyadtól Kolozsvárig húzódott, az ötven kilométeres utat három óra alatt tettük meg. A magyar tévé adását nem tilthatták, a különféle antennákkal maszekoló mestereknek nagy volt a becsületük. Olyan pártaktivistákról is hallottam, akik szívesen időztek a határ menti városokban, hogy a magyar tévé adásait nézhessék, főként a sportközvetítéseket és folytatásos filmeket szerették.

Akkoriban írtam az alábbi, és egyperceseim közé sorolt írást, amelyben Európába vágyódásunkat próbáltam ábrázolni a reánk kényszerített sanyarú balkáni sorsból.

Nem hagyunk fel a csüggedéssel

Miután eluntuk a sárkányeregetést, a szemlélődést és a néma bizakodást, Kiskoppány azt mondta, állítsunk tévéantennát, s akkor majd bejön nekünk Európa. Prima, szóltam angolosan, és igyekeztem jól odafigyelni arra, amit Kiskoppány csinált. Előbb számolt. Aztán rajzolt, szerkesztett és barkácsolt. Megfelezzük a két befogót, aztán a lefogó irányába beállítjuk az elemeket, magyarázta az okos Kiskoppány, és nekem megmutatta, miként lehet bekötni szakszerűen a bipolt, beiktatni az erősítőt, hogy a jövőben aztán kiszűrjünk minden zavaró körülményt. Nem baj, igeneltem bölcsen, akár a nagyon meggondoltak, és valahogyan aztán csak elkészült az az antenna, miközben végig úgy tettem, mint, aki érti a dolgát.

Akkor kezdtem a háztetőkre figyelni. Az oda feltornásztatott sokféle antenna közül leginkább az tetszett, amelyre a rákászáshoz is kitűnően használható pléhtepsit szereltek. Kiskoppány szívet melengető elismeréssel nézett rám, amikor arra buzdítottam, hogy valami hasonlóval lássuk el a mi antennánkat is. Ismeretségünk óta először megveregette a vállamat, és ráérősen elmagyarázta, hogy a beárnyékolás ellen sűrű szövésű rézdróthálót kell minden esetben alkalmazni, s akkor jó eredményeket fogunk felmutatni a vételben és általában mindig tiszta képet kapunk.

Aznap, amikor teljesen elkészültünk, két üveg vodkát vásároltam, és szép komótosan kimásztunk toronyházunk lapos tetejére. Akkor Európa nem jött be. Kiskoppány rosszul lett. Azt ma is tagadja, hogy a vodkától sápadt el. Elég az hozzá, hogy még harmadnap is másnapos volt, amikor beállított hozzánk Mickell úrral, aki a saját bevallása szerint is, már nyugdíjazása előtt legalább két esztendővel sikeresen kísérletezett különféle antennákkal, de három éve csakis a saját borát issza.

Mickell úr apró sóhajokkal tarkított nyögésekkel mozgott, két agyonolvasott könyvet szedett elő kopott aktatáskájából, amelyeket egyenként felmutatott, mint templomban szokták a feszületet, szótlanul, literes üvegben bort tett az asztalra szelíden poharakat kért a feleségemtől, kimér nyugodt mozdulatokkal méltóságteljesen töltött, és miközben ittunk, jó darabig elmélázva nézett fejünk fölött valami rendkívüli érdekességet a levegőben.

Mi sohasem sietünk, ráérős és toleráns emberek vagyunk, a bort is mértékletes lassúsággal isszuk, történelmi hagyományaink szerint élünk

Különben Mickell úrnak is rengeteg szabat ideje volt, nem sietett, nem kapkodott, szép lassacskán bevezetett minket a tévézés titkos rejtelmeibe.

Tudnunk kell, mesélte egyszer Mickell úr, miközben mindig tömött táskájára mutatott, hogy kettő, azaz kettő-féle fő-tévéhullámot különböztetünk meg. Egyfélék logaritmikusan, másfélt pedig tudat alatt terjednek. Az utóbbiakkal nekünk nincs mit kezdenünk, mert ezeket technikailag mi még nem érjük fel. Maradjunk tehát az első feléknél. Maradtunk, mert részletesen körülírt, hogy ezek mifélék és miképpen, mi módon befoghatók.

Évtizedek óta kísérletezem olyan nagy teljesítményű antennákkal, jelentette ki másfél hónapos ismeretségünk fordulóján diadalmasan Mickell úr, amely behozza nekem a legjobb képet. Szerény számításaim szerint egy huszonegy méter magas és nyolc méter széles antennával már lehet kezdeni valamit, ha elemeit békebeli bergmanncsőből készítjük. Építettem már ilyen antennát, kérem, és bizonyára képet is adott volna, ha elegendő időt fordíthatok a beállítására. Bizonyára tudják, hordozta végig szigorú tekintetét rajtunk. Mickell úr, ehhez nagy, rendkívül nagy türelem kell. A türelem, mint olyan, hallottuk tapaszalt emberünk figyelmeztetését, ritka tulajdonság, fehér holló. Ezután Mickell úr a saját feleségére hivatkozva kifejtette, hogy őt rendkívüli türelemmel áldotta meg az Isten, de ugyanakkor azt sem hallgathatja el, hogy a kivételesen peches emberek közé tartozik. Teljesen elkészült és már csaknem tökéletesen beállított antennájára, egy vihar előtti délután, egyszerre negyvenhárom szénfekete varjú szállott. A bergmanncső nem bírta a nagy terhelést, összevissza görbült. És aztán a viharos szél feltette a nagy kárra a koronát: ledöntötte az antennát!

Nem számítottam ekkora terhelésre, mondta fájdalmasan, széttárt karját remegtetve Mickell úr, és a képzeletbeli romok fölé magasodva kijelentette: emberek vagyunk, el kell viselnünk a reánk mért legszörnyűbb csapást is.

Könny csillogott az öreg szemében. Lehajtottuk a fejünk. Hallgattunk.

Később, amikor Mickell úr összeszedte magát, hozzám fordult. Önnek, mondta elszánt sóhajtással, legújabb kutatásaim alapján építek egy olyan komplex H-antennát, amely öt részből áll, úgymint a tulajdonképpeni antenna, aztán az alulról jövő zavarások kiszűrésére egy-egy segédantenna, az oldalzavarások elhántására pedig ugyancsak egy-egy segédantenna.

Az új antenna létrehozása céljából egész télen tárgyalásokat folytattunk Mickell úrral. A bora savanyú volt, de nem olcsó. Mit lehettünk volna egyebet? Megszoktuk. Kiskoppány kijelentette, hogy krajcároskodni nem érdemes, manapság minden, de minden áldozattal jár.

Tavasszal, amint elment a hó, rögtön felszereltük a komplex H-antennát. Mickell úr potom áron átengedte nekünk saját céljára épített áramegyenlítőjét, de szerzett valamiféle generátort és modulátort is, a tévéasztalkánkra pedig különféle színes kapcsolókat szerelt valutáért.

Következett a beállítás és a ráhangolás időszaka. Gyönyörű volt az idő, akkor tértek vissza hozzánk a vándormadarak. Mickell úr aztán újra figyelmeztetett, hogy a tévézéshez rengeteg türelem szükséges. Nem zaklattuk, nem siettettük, pedig lassan a bora is elfogyott már.

Hát kérem, vannak olyanok, akik akváriumban díszhalat tartanak, mások pedig mindenféle tücsköt és bogarat gyűjtenek, és képesek órák hosszat elnézni, hogy mit művelnek ezek a rusnya élőlények ott az üvegfalon túl. Mi Kiskoppánnyal, amióta újra vodkát iszunk, kitartóan nézzük a tévét, és hisszük, hogy nagyobb bolhagyűjteménye senkinek sincs a környéken. Mickell úr időnként meglátogat és örömmel újságolja, hogy a pénzes embereknek már bejött Európa, a műholdakra állított másfél méteres csészealjakból hihetetlenül éles dolgokat vezé-

relnek a képernyőkre, de ő sem hagyja magát, mostanában a tudatalatti hullámok vételével kísérletezik sokféle szempontból biztató eredményességgel. Literes üvegben bort tesz az asztalra, de mielőtt poharakat kérne, mi gyomorsavtúltengésünkre hivatkozva határozottan tartózkodunk az italozástól. Az a helyzet, hogy Mickell úr sem issza a saját borát. Miközben szívbántalmait és feleségét említi, apró sóhajokkal visszacsomagolja az üveget kopott táskájába.

Kiskoppány még mostanában is be-bekapcsolja a tévénket, és bizakodva szól hozzánk: Uraim, higgyünk benne és meglátjuk, hogy egyszer csak nekünk is bejön Európa. Vakok és vagyontalanok is vannak közöttünk szép számban. Mégis igenelünk. És várakozás közben poharakba mérjük, nagy egyetértésben elosztjuk a megmaradt vodkát, és csendes komolysággal Mickell úrra meg a különféle hullámokra emeljük poharunk.

Ne hagyjunk fel a csüggedéssel! - ezt a magyartalanságában is groteszk jelszót, amolyan rossz szokásból, magammal hoztam Svédországba. Sokféle kacatot őrzünk kiszámíthatatlan hosszúságú életünkben.

Apám csavarintós fogalmazásainak fordítottságát örököltem. Úgy biztatott, hogy a rosszat gúnyolta. A gyerekben a születésekor fészkelődött ellenkezés szüli a tagadást, a makacskodást, ösztöne diktálja meggondolatlan ellenkezését. Apám szerint egy kalap alá való: akad bölcs csecsemő is a sok agyatlan felnőtt között, de nem vitás, hogy mindannyian korunk tébláboló gyermekei vagyunk.

A *Ne csüggedj, kicsiny sereg!* biztatásnak ezért nincs elfogadható foganatja. (Szívedet ne rémítse meg sok ádáz ellenséged! Bár dühük ellened fordul, s te félsz, és könnyed kicsordul: Nem árthatnak tenéked.) Csak a nagyon erős hit késztet a meglapuláson, a mindent tűrésen túl, - ellenállásra.

Békássy Albert barátom, mint már más alkalomkor is, megkért kísérjem el a havonként ismétlődő malmői istentiszteletre. Húsz-huszonöt híve van ott Veress Molnár Pál lelkésznek. Prédikációi a bibliai múltból jelenbe csapkodnak, szép beszédét dicsértem családi lapomban. Saját lapot jelentet meg, az Északi Magyar Protestáns Gyülekezet nevében, *Új Kéve* címmel. Felajánlottam neki a *Magyar Liget Lélekgondozó* rovatát, de azt hiszem, sok száz kilométeres ingázásai miatt, erre már nem futja féltett önbecsüléséből, közösségigenlő erejéből.

Az istentisztelet előtt minden hívőnek jut énekeskönyv. Ülök a hátsó sorban, élvezettel hallgatom Albert kiművelt tenorját, papfiúként ismeri az egyházi énekeket, amikor a gyülekezet felügyelését évtizedek óta vállaló malmöi fogorvosnő hiányzik, maga ül az orgonához és sziporkázó előjátékokkal járul hozzá az istentisztelet amúgy is emelkedett hangulatához.

Találomra felütöm az énekeskönyvet. *Ne csüggedj kicsiny sereg!* - olvasom. Alatta a megjegyzés: *Gusztáv Adolf svéd király éneke*. Gabricius Jakabnak köszönhetjük dallamát. Az ezerhatszázas évek közepén vetette papírra az ének hangjegyeit a szerző. Kolozsvári őseim bizonyára teli torokkal zengték az eltelt évszázadok vasárnapjain, hiszen a svédeknek már az 1200-as évektől kapcsolatban álltak az erdélyiekkel, erről azt a régi lundi püspököt kellene faggatnom, akinek levelezését említik a történészek és csontjait mostanában tanulmányozzák a tudományos kutatók.

De nem kívánkozom a régi múltba. Megrögzött akarnokként a jövőt firtatom csekély múltamban is.

Elemi iskolás koromban lemezjátszós Orion rádiónk skáláját mozgatva kíváncsiam hallgattam a malmöi rádiót, távoli tikos világnak hittem.

A gyakran emlegetett groteszkre magyartalanított jelszavam (Ne hagyjunk fel a csüggedéssel!) értelmesre igazított kívánságát olvasom most az énekeskönyvből a véletlen folytán. Isteni sugallat? Valami arra int, nem zárhatom le ilyen egyszerűen ezt a furcsaságot. Nem vehetem babonás jelnek, intésnek, de érzem, hogy figyelmeztetés. A véletlenek agyamba nyilalló rendeződése, amelyhez hasonlóval már találkoztam életemben. A fiam halálakor például.

7.
A fiam halála

Karácsonyváró hangulatban, Zsuzsika nagytakarítása utáni napon rendezgettünk a nagyszobában. Vasárnap este volt. Zsuzsikát, nagytermetű, erőtől duzzadó bejárónőnket, aki éveken át minden hónapban egyszer-kétszer a tökéletes tisztaság érdekében alapos munkával könyörtelenül felforgatta háromszobás lakásunk minden zugát, a feleségem szerezte kiterjedt ismerősei révén. Családtagként bántunk vele. Önállóan végezte munkáját. Bámulni való volt, ahogyan egymaga vállára kapta nagyszobányi világossárga gépi perzsaszőnyegünket és messze hangzóan eldöngette a tömbház melletti porolón, nyáron pedig úsztatta a közeli Szamos vizében, s egymaga terítette a vizesen még súlyosabb szőnyeget szárítani az egyetemisták sportparkjába vivő gyaloghíd fémkorlátjára. Takarításai után nekünk csak az apró bíbelődéssel járó rendezgetés maradt.

Lányom a nagyszoba hosszanti falát teljesen beborító könyvespolcon matatott. A fiam érettségi ajándékául kapott zsebóráját rendezgette. Amikor odapillantottam, úgy tűnt villanásnyira megmozdult és keresztbe állt az óra ezüstös lánca. Szóltam, hogy igazítsa meg az órát. Az óra mutatója pontosan 7 óra, 47 percet mutatott. Később kiderült, hogy éppen abban a pillanatban halt meg a fiam a lippai kórházban.

Az egyetemi hallgatók kötelező katonai szolgálatát végezte a lippai kaszárnyában. Ormótlan bakancsa felsértette a lábát, gennyes sebét kétszer műtötte a katonaorvos. Elkülönítette, antibiotikumot nem adott, a vérmérgezés utolsó fázisában küldte kórházba, ahol az egyetlen szolgálatos orvos éppen egy megkéselt ember sebét látta el, a fiamat már csak beállott halála után vizsgálta.

Kilenc óra lehetett, amikor csenget a telefon. A szolgálatos tiszt közölte a fiam halálhírét. Megdöbbenten tettem le a telefonkagylót.

- Ki volt, - kérdezte a feleségem.

- Baj van Zsolttal... - mondtam szűkszavúan.

- Mi történt?

- Kórházban van...

Újból csengett a telefon. Szolgálatos tiszt megismételte a hírt és azt kérdezte értem-e?

- Értem - böktem ki. Minden idegszálam arra késztetett, hogy induljak.

- Mennem kell! - mondtam és felhívtam Varrót. Tudtam, hogy szerzett valahonnan egy kaniszter benzint. Átmentem hozzá. A szomszéd utcában lakott. A fiam halálának hírére rögtön felajánlotta az üzemanyagot.

- Én is megyek! - szólt s miután hiába próbáltam lebeszélni feleségemet, öltözött és indultunk. Útközben felvettük Bodeát, akinek összekötetései és pártörténészi rangjától némi védettséget reméltünk. Habozás nélkül vállalta az utat.

Jeges, zimankós téli éjszaka volt. Gyengén havazott. Szótlanul utaztunk. Ők nem tudták, hogy halottnézőbe megyünk. Makacsul reménykedtem, hogy nem lehet igaz, a fiam nem halhat meg.

Harminckét esztendővel ezelőtt történt, de most is fél esztendei szöszmötölés után vettem rá magam, hogy erről írjak. Halála után egy esztendővel sírva írtam a fiam regényét. Varró János szerkesztette. Sírva olvasta. Most már világos, hogy a fiam áldozat volt. Gyilkosság történt, amit bizonyítani most sem tudok, de bizonyossággal állíthatok.

Hajnalban értünk Lippára. A kórház halottas szobájában feküdt a fiam. Lehúztam bal lábáról a harisnyát. Sarkán hatalmas lyuk tátongott. Hüvelykujjam is belefért volna a száradt sebbe. Reám szakadt az ég. Kibotorkáltam a szobából és nem tudom hova indultam a kórház kertjében. A nővér, középkorú asszony, vigyázva követett. Átérezve fájdalmunkat, fiam utolsó perceiről szólt. Keze között hunyt el.

A katonai egység orvosa ridegen fogadott. Feltevésemre, hogy fiam halálának oka tetanusz vagy vérmérgezés kurtán válaszolt.

- Nem lehet tetanusz, mert az merevgörccsel jár - jelentette ki. - A vérmérgezés is kizárt. Ebben annyira bizonyos vagyok - mondta teátrálisan -, hogy ciánkálit veszek be, ha ezt megállapítják. (Ma sem értem, miért éppen a ciánkáli jutott eszébe. Jól képzett titkos ügynökök leltárában ez halálos méreg a végső menekülés eszköze.)

Hetekkel, hónapokkal később kiderült, mi is megtudhattuk, hogy az orvosi vizsgálat vérmérgezést állapított meg. A katonaorvost leszerelték. Nem vette be a mérget.

A fiam temetése katonai tiszteletadással történt. Apám döbbenettel, mostohaanyámat is magával kényszerítve megjelent a szabadtéri ravatal mellett. Tizenvalahány esztendeje nem látták a fiamat. A sok száz éve, a bejárattól alig néhány lépésre álló családi sírhelyünket nem ajánlották fel, ezért megyei gazdasági ügyekkel foglakozó pártitkár osztálytársam támogatásával, fiam iskolája névadójának, Brassai Sámuel emlékhelye közelében választhattam sírhelyet.

A sortűz riadtan megilletődötté tette a többnyire fiatalból álló rengeteg gyászolót. A sortűzre kivezényelt kiskatonák könnyeztek. Többek között Lászlófy Csaba, Varró János és a Politechnica vízilabdacsapat edzője búcsúztatta a fiamat. Ideiglenes fejfáját Feleki Károly designer barátom készítette a bútorgyárban. Később az ő és Eszényi baráti segítségével készült, általam tervezett gránittömbös sírhelyünk, amit szerte Erdélyben mintaként másoltak és állítottak, ugyancsak katonai szolgálatuk közben elpusztult, többnyire Attila, Lóránt és Zsolt keresztnevű fiatalok emlékezetére.

Fiam halálának kivizsgálása ügyében jártam a kolozsvári katonai parancsnokságon. Egy évvel azelőtt *Közlegénytől a tábornokig* címmel nagyriportban írtam a katonai szolgálatról. Újból a tábornokig jutottam, aki elérzékenyülve kondoleált. A szerkesztőség segítségével fiam halálának ügye a KISZ KB titkáráig jutott. De a nagyváradi katonai törvényszék ügyésze ellenségesen fogadott. Kihallgatásom tanújaként magammal vittem Bendel Józsit, aki egyetemi hallgatóként fiamat a felvételi vizsgákra kitűnően felkészítette, és akit családunkba fogadtunk. Az őrnagy kitessékelte irodájából és megpróbált lebeszélni arról, hogy a katonaorvost pereljem. Akkor még nem sejtettem, hogy gyilkosság történt. A katonaorvos hanyagsága volt a nyilvánvaló. A fiam kolozsvári bajtársaitól kaptam a hírt, hogy a szolgálatos felcsert, aki bizonyíthatta volna, hogy fiam egyik műtéte után sem kapott antibiotikumot, soron kívül leszerelték és nyoma veszett valamelyik távoli hegyvidéki faluban.

Évekig mindenfelé beadványokkal kértem a fiam halála körülményeinek kivizsgálását. A Legfelsőbb Ügyészségig jutottam, ahol keresetemet azzal utasították el, hogy a volt katonaorvos nincs az országban.

Meggyőződésemet, hogy a fiamat meggyilkolták a következőkre alapozom: 1982 elején többször is behívattak a securitate kolozsvári székhelyére, egykori iskolámba. Megfenyegettek, hogy számos rólam kapott jelentés alapján letartóztathatnak.

- Ha valóban olyasmit cselekedtem, ami törvényellenes, akkor tartóztassanak le - mondtam nyugodtan és nyújtottam karom a bilincseléshez. - Tessék, zárjanak el!

Máskor azzal fenyegettek, ha majd néhány napot az épület pincéjében töltök, felhagyok nyegleségemmel. Megnyugtattam két vallatómat (egyik magyar volt), hogy a pincét jól ismerem, hiszen bentlakóként sokszor ott takarítottam krumplit és káposztát az iskolai konyha számára.

Azzal kérkedtek kihallgatóim, hogy minden lépésemet ismerik. Azt is elmesélték egy alkalommal, hogy társaimról is mindent tudnak. Nyomon követték Gálfalvi Gyurit (az Ifjúmunkásnál rovatvezetője voltam), amint Marosvásárhelyről vonaton érkezett egyik ismerőse garzonjában szervezett találkozóra.

- Mi pedig kibéreltük a szomszédos garzont és mindet, ami ott elhangzott hangszalagra rögzítettünk - dicsekedte egyik vallatóm. Most inkább arra gondolok, hogy jóindulatúan figyelmeztetni akart.

Másnap Marosvásárhelyre utaztam és a főtéren sétálva figyelmeztettem Gyurit. Úgy emlékszem Markó Béla társaságában volt. Úgy megijeszthettem őket, hogy évekig kerülték társaságomat.

Kihallgatóim végül reám állítottak egy kapitány rangú társukat, aki műértőnek adta ki magát. Öltözködése, viselkedése, oltyán természete és útszéli szókincse ennek ellentmondott. Naponta látogatott. Megvárta, amíg feleségem kilépett Herculane utcai lakásunkból, és nyomban csengetett ajtónkon. Már első alkalommal egy papírlapra gépelt névsort mutatott, és arról érdeklődött, kit ismerek a mintegy félszázas listáról.

- Mindet ismerem - nyugtattam meg. Kolozsvári értelmiségiek és újságíró kollegáim szerepeltek a névsorban.

- Nagyszerű - örvendezett és aztán két névre mutatva arra kért, írjak róluk véleményezést.

A szerkesztőségben is szokásos volt, hogy szakmai besoroláskor, fizetésemeléskor jelentést kellett írnom beosztottjaimról. Nyomban írtam a megszokott sablon szerint. A Gálfalvi Györgyről írottakat olvasva, fejét csóválta a kapitány.

- Nincs ennek az embernek semmi hibája?! Megnyugtattam, hogy nincs ember hiba nélkül.

Biztatott, hogy írjak erről is. Odaírtam rövid és dicsérő jellemzésem alá azt is, hogy kissé indulatos, hirtelenharagú, hamar felkapja a vizet.

- Ennyi? - furcsállotta a kapitány.

- Ennyi! - mondtam kurtán. Nem forszírozta tovább a dolgot. Írnom kellett Horváth Stefániáról is, aki a szomszéd tömbházban lakott és a *Jóbarát* tudósítója volt.

Aztán arra kért, válasszak magamnak nevet.

- Legyen, mondjuk Vicu vagy Voinea...

Mutattam az általam sietve írt két véleményezést.

- ??? - Kérdőjelei abból adódtak, hogy közben mindkét véleményezésemet saját nevemmel vállalva, aláfirkantottam.

- Nem muszáj... Esetleg jobb volna... - Ajánlott más neveket is, de kitartottam amellett, hogy véleményezéseimet mindig a saját nevem alatt vállalom.

Nemrég, miután Gálfalvi Gyuri a szekuritátétól kikért iratcsomójában olvasta véleményezésemet, félrehívott a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaság egyik választmányi ülésének szünetében és megköszönte, helytállónak mondta minden róla írt szavam.

A kapitány nem elégedett meg ennyivel. Mindenáron be akart szervezni besúgónak. Pártfeladatomként teljesítenem kell kérését - bizonygatta. Azzal védekeztem, hogy szerkesztőségem által Bukaresthez tartozom. Ekkor egy alezredes telefonszámát adta meg a fővárosban, hogy nála jelentkezzem. Ezt rendre elfelejtettem. Így ment ez három hónapig. Közben feleségemre is ráállítottak egy guvadt szemű magyar nemzetiségű szekust, aki kislányát felhasználva közeledett lányomat a tavaszodó játszótéren sétáltató feleségemhez. Távollétemben többször nálunk is járt és kihasználva a vendéglátó naivságát és nem titkolt szimpátiáját, amíg a konyhában kávét főzött számára, ő az íróasztalomon hagyott írásaim közt is kutatott.

A véletlen folytán, a május elsejei ünnep alkalmával megmutathattam feleségemnek, hogy a „barátságos és kedves ember” a belügyiek kék egyenruhájában feszít, és bizonyára nem emberbaráti érzései vezetik lakásunkba.

A reám állított kapitány hónapokon át a legkülönbözőbb indoklással kitartóan győzködött, hogy beszervezzen. Elmondtam neki, hogy már tizenhét éves koromban visszautasítottam mindenféle belügyis csábítást. Akkor sem vállaltam a belügyi munkát, amikor azt ígérték, hogy a beleegyezésem utáni napon rögtön kapitányi rangot kapok. Apám halálos betegségével küzdve akkoriban szabadult a pártfeladatként rákényszerített katonai pályától. Utáltam a katonai mundért. Hónapokig üldöztek akkor is. Biztattak, hogy civilben járhatok és egyetemi tanulmányaim után, külföldi hírszerző feladatok várnak reám, egyszóval fantasztikus aranyélet.

Végül a kapitány azzal rukkolt elő, hogy maga a tartományi első titkár megbízatását közvetíti, teljesítsem a pártfeladatot. Segítségért, mint számos alkalommal újra Endréhez kellett fordulnom. A tartományi pártbizottság ipari ügyekkel foglalkozó titkáraként számos fiatal állás ügyében segített már. Kérésemre többek között Varró János, Csiky András és Szabó Zsolt lakáskiutalását is egyengette, pénzes barátaimnak színes tévékiutalást is kaptam tőle. Kérésemre elintézte, hogy fogadott az első titkár.

Mocuță (Kolozs megye pártbizottságának első titkára) előkelő irodájába két terjedelmes Ceaușescu idézettel felkészülve léptem be, azt bizonyítandó, hogy a párt fölé sohasem nőhet a belügy. Ezt akkor mondta a legfőbb pártvezető, amikor Gheorghe-Dej halála után átvette a vezetést és még nem érezte magát nyeregben, tartott a belügytől. Ma sem felejtem a tévéadásban látott riadt képét, amikor a vezetést megszerezve, behúzott nyakkal, félelmét elárulóoldalpillantásokkal kilépett a tömeg közé a Központi Bizottság kapuján. Mint minden szocialista állam vezetője, ő is csak a belügy birtokában érezhette magát biztonságban.

Kérdésemre, hogy valóban tőle származik belügyis megbízatásom, Mocuță diplomatikus választ adott:

- Mondhattam volna...

Le kellett ráznom valahogyan a kapitányt. Elpanaszoltam az első titkárnak, hogy a kapitány útszéli viselkedése, egész megjelenése nem teszik méltóvá feladatának végzésére. Láttam az első titkár arcán, hogy a kép, amit kapitányról „festettem” meggondolkoztatja.

- Most nincs időm, holnap a parlamentben kell felszólalnom, de amint visszatérek, találkozzunk és a kapitány jelenlétében beszéljük meg a dolgot - ígérte megértést mutatva.

Erre a találkozóra sohasem került sort. De megtudtam, hogy a kapitányt fegyelmi eljárással egy évre Moldvába helyezték.

Ősszel, fiam, kitűnő eredménnyel, másodikként végzett Politechnikai Intézet felvételi vizsgáin. Az akkor szokásos módon, egyetemi társaival együtt katonai szolgálatra kötelezték. A lippai kaszárnyában jelentkezett. Az első osztályú Politechnika vízilabdacsapatának tagjaként és a Brassai Sámuel középiskola végzőseként a *Legjobb sportoló* címmel kitüntetett, erős, kisportolt alkatú, magas fiúként, szakaszának vezetésével bízták meg. Néhány hétig kukoricaszedésre utaztatták őket a bánáti földekre. Az utána következő kiképzést könnyű szerrel végezte, a katonaságnál megszokott tiszti megaláztatásokat, a különféle, akarattörő idegpróbákat könnyezve szenvedte. A kaszárnyában elterjedt fertőző sárgaságnak is ellenállt erős szervezete. De feltörte lábát a durva bakancs. Lábsebe kezelésekor kivételezett bánásmódban részesítették. Elkülönítették, katonatársai nem látogathatták. Az egység orvosa kétszer műtötte. Egyszer sem kapott antibiotikumot.

Mindezt a szekuritáté megtorlásának hiszem. Ebben a tudatban megerősített az is, amit az akkoriban ugyancsak üldözött és vérmérgezésből gyógyuló Szőcs Géza súgott nekem, amikor a Closca utcában véletlenül találkoztunk A Traian utcai szekuritáté székhely környékén két ízben is előfordult ez.. Gézának naponta jelentkeznie kellett a szekuritátén.

- Azzal fenyegettek, hogy majd úgy járok, ahogyan a Tar fia - súgta Géza. Kanadába kijutva erről népes hallgatóság előtt bővebben szólt. Videofelvétel is készült ottani szerepléséről.

A gyilkosság tényét erősíti az a később Pálfi Mircea barátomtól hallott bizalmas közlés, miszerint a gyilkos katonaorvos leszerelése után másfél hónappal, családostól Nyugat-Németországba „menekült”.

Mircea bátyja őrnagyi rangban Aradon szolgált. Őket is meglepte a hír. Köztudomású volt, hogy a katonai egységből leszereltek három évig nem hagyhatták el az országot. Erre a katonai titoktartás törvénye kötelezte őket. Elképzelhetetlen, hogy a lippai kaszárnya orvosa feleségével és leánykájával együtt csak úgy, hipp-hopp áttelepülhetett nyugatra.

Nyilvánvaló, hogy ez a belügyiek segítségével történt. Ezért nem vihettem a Legfelsőbb Törvényszék elé a fiam halálának ügyét Azzal utasítottak el, nem perelhetem, mert az orvos már nincs az országban.

Féltek, hogy kiderül a megbízatása. Feltételezem, hogy kimenekítésének ára volt. Elképzelhető, hogy haláláig a belügyiek fenyegetettségében mindenre képes volt ott is. Svédországban is halottam arról, hogy román belügyi szolgálatost küldtek nemkívánatos személyek likvidálására. A svéd lapokban is írtak ártalmatlanná tett ilyen lövöldözőről.

A rendszerváltás után az Unió utcai húsüzletben sort álltam. A hosszú sor közepén viszontláttam a kapitányt. Észrevett. És sietve nagyhangon mesélte a mellette állónak, hogy már nem ott dolgozik, ahol dolgozott, hanem ügyvédként robotol. Csömör, hányinger kerülgetett. Hagytam a sort, kimenekültem a szabadlevegőre.

A *Szabadság* napilap egyik alapítójaként akkoriban vezércikkeket írtam. Találkozásunkról szólt az egyik cikkem.

Ne féljetek!

Állunk a Főtéren, a templomajtóval szemben, a plébánia előtt. Hamuszínű felhők alatt sietős emberek hangyabolyában, a vérnyomásos tavasz, a hideg esők és elnyomorított éveink súlyától a falhoz simulva. Repdeső szemünk reménysugarakat kutat a magasságos magasban, és az előttünk elsorjázó emberek arcán. Jóságost kellene látnunk, az lenne megnyugtató.

És ekkor hirtelen tótágast áll a pillanat. Krémszínű esőkabátjáról, selyemsáljáról arcára siklik a tekintetünk. Unott, kissé puffadt arc, gyorsan forgó-fürkésző, apró szemek, homlokba nőtt haj, összeszorított keskeny ajkak, visszataszító primitívségre borított ápoltság. Kilátszik alóla a lélek férgessége. Hol láttam ezt az arcot? Hessegetem a képet, görcsberándult aggyal nem akarom kitalálni kit látnak szemeim. Pedig tudom, ha kinyílja a száját, apró, vásott fogakat látnék, melyeket elszürkített a gyerekkorban megszokott ápolatlanság. A Regátban láttam ilyen csaknem az ínyig kopott szem-, és metszőfogú embereket, akikről azt hittem, hogy borssal savanyított ételeik miatt csúfultak meg ilyenformán. Még sajnáltam is őket, mert többünkön is felfedeztem ezt a furcsaságot, ezt a társadalmi betegséget.

- Ő az! - mondtam ki hangosan, és az sem lepett meg volna, ha emberem kinyitja a száját, és apró vásott fogai helyében aranyból készültekre esik a sápadt fény.

- Ismered? - kérdezte a mellettem álló Csortán Márton, akivel éppen arról beszélgettünk, hogy egyszer - mondhatnánk (bár mondanánk már) hajdanán - az akkoriban különösen örvendetesen szaporodó erdélyi könnyűzene együttesek összetartására kapacitáltam a közművelődés engedélyezetten is kényelmetlen formaságaiba kapaszkodva.

- Három hónapig nem hagyott békén. Ötvennél több kolozsvári magyar névsorát tette elém, és kötelezőnek mondott írásbeli nyilatkozatokat kért tőlem, amelyeket diktálni akart. Vitánkat a megyei első titkárig vittem (újságíróként vihettem) a tejhatalmút idézve, miszerint nekik ahhoz nincs joguk, hogy ezt pártfeladatként adják valakinek vagy valakiknek. Az első titkár azt válaszolta, hogy ezt ő megteheti, és a kérdést elnapolta. A vásott fogú jellemzésekor nem fukarkodtam a jelzőkkel, mert ők sem fukarkodtak a fenyegetésekkel, amelyek közül egykor iskolám pincéjének alaposabb „megismertetése" a szelídebbek közé tartozott... Aztán embere-met, egy évre, más vidékre helyezték. És még azon az őszön, ma is tisztázatlan körülmények között, vérmérgezésben meghalt katona-fiam... És most újra itt van a vásott fogú...

- Tőlem a csángókról és a táncházról kérdezősködött - mondta csendesen Csortán Márton, és tovább beszélgetve rájöttünk, hogy többen is voltak és vannak hozzá hasonlóak, akik a magyarság alapos megismerését valószínűleg szakmai feladatként - kémkedve, kit, hogy lehet, felbujtva, megfélemlítve, megzsarolva - odaadóan végezték.

Vajon most mit csinálnak? Átképezték volna őket? Elfelejtették volna évtizedekig gyakorolt kíváncsiskodásuk és bajkeverésük mesterfogásait? Képzelt vádakat nem hangoztatok. Nem mondom fel a köznapi tapasztalatokon hizlalt leckét a visszarendezésről.

Többet mondok: vigyázzatok!

Másfél évvel ezelőtt is vigyáznunk kellett, hol lépünk le a járdáról. Mindenféle járdákról leszorítottan éltünk. Labirintusokba kényszeríttettek, közösségeinket atomjaira bontották.

Ne féljetek!

A fiam halálával haltam magam is. Csodálkozva tapasztaltam, hogy, mint máskor, reggel hatkor kelek, gépiesen megteszek mindent, mint azelőtt, este fáradtan dőlök ágyba, napról-napra zsibbadtan folytatom taposómalom életem. Addigi életemben valahogyan elkerült a félelem, a fiam halála után nem fogott rajtam, életemben nem következhetett nagyobb fájdalom. Élő halottnak hittem magam, akinek nem árthat semmi, megkönnyebbülés lehet akármilyen baleset, nem fenyegethet a hatalom, szíjat hasíthatnak a hátamból, rugdoshatnak, testem, lelkem darabokra hasíthatják, minden törvényen kívül állok.

Álmatlan kínos éjszakák következtek. Éjfél után holdkórosként jártam a temetőt, órákig ültem a fiam behavazott sírjánál, töprengtem, mit rontottam el, miért nem voltam képes megelőzni a bajt.

1988 szilveszterén tematikus naplóírásba kezdtem. Kis, zsebbe való, keménykötésű, kínai füzetbe írt naplómba elrománosításunk „aprónak" mondott, de valóban jelentős és makacsul folytatott asszimilációs tényeit sorakoztattam azzal a céllal, hogy valamikor, az akkor elképzelhetetlenül távoli időkben, bizonyítható legyen a román hatalom évszázada tudatos, az ultranacionalizmus „nagyromániás" álmát követő, kifinomult formákban ma is tartó, gyalázatos honfoglalása. A fiam halála után folytatására nem volt erőm. Apósom Györgyfalvi úti házában rejtettem el naplóm, és csak két esztendő elteltével, 1984. január elsején folytattam. Naplóm sorsáról, időrendben, még szólnom kell. Könyv lett belőle. Furcsa körülményeit tekintve, ez sem egészen sikertörténet.

Nappal, fiam levelezésére építve regényt írtam *Az ismert katona* címmel. Sírkövére, kérésemre, egy öreg kőfaragó rovással ezt gránitba véste.

A szerkesztőség kíméletből megengedte, hogy otthonülő feladatként viselkedésjavító rovatunkat lássam el anyagokkal. Ekkor jött az ötlet, hogy *Illemszótárt* alkossak. Évszázadokra visszatekintve felhasználtam ehhez az erdélyi nagyjaink szövegeit és a polgári illem minden fellelhető kézikönyvét. Segített ebben lányom és a rendszerezésben kitűnő Bendel Józsi is.

A Feleki fivérek gyakran látogattak. A desinger Károllyal, fiataloknak szóló, harminckét részes lakásberendezési tanácsadót, Istvánnal pedig másfél esztendőn át folytatott fotórovatunk szövegeit írtam. Ebben az időben indult Boér Antal és Kulcsár Csaba számítógépes Basic-sorozata, s ezzel lapunk élenjárója lett a romániai számítógépes kultúra bevezetésében. Különben lapunk a fentről jött kényszerítés hatására egyre inkább megtelt „fűrészporral", olvashatatlan párt-szövegekkel, nagy terjedelmű ideológiai szövegekkel.

Székely Ervin *Prókátor* sorozatának olvasmányosságára csak mostanában figyeltem fel, amikor újra fellapoztam az ifjúsági lap kollekcióját, de már akkor büszke voltam arra, hogy kiragadtam az általam alapított szalontai tudósítói körből, és részint a kezem alatt, rövid idő alatt bevált belső munkatársunkká érett.

Fiam regénye két évvel később csak cenzúrázva jelenhetett meg. Feleki Károly a fiam utolsó, stilizált fényképét másolta a borítón látható filmszalagra.

A mottóként választott Illyés Gyula és Lászlóffy Csaba idézeteket is törölték:

„Pedig mint kizöldült vetés
még te szorulnál védelemre
nagy manőver ez - a jövőt
idézik fenyegetve

zabszemlelkű zupás
őrmesterek a békében
te vagy a hadisarc
.....

ne hidd hogy az leszel
ami lehetnél
szaros újonc vagy egy rühes
reményű entellektüel
a képedre van írva
egy kis masírozás
s a sarkadból genny robban
apád anyád mire megérti
belerokkan”

Lászlóffy Csaba: Rekviem T. Zs. -ért

„Higgyétek, hogy a halál legyőzhető, ha én, lám elestem is.”
Illyés Gyula

.....

A tehergépkocsi a négy hátsó kerekével felhajtott a vasúti sínre, hogy közelebb kerüljön a tehervagon feketén tátongó szájához. Az apa felismerte a helyszínt: a vasúti csomópont állomásán. Járt fönn az irányítótoronyban, ahol villanyfényes vonalkák és mindenféle számok és betűk mutatják az állomásra érkező vonatok helyét. A barátja szólt a vonatirányítónak, hogy az állomásépület magasságába engedje a második vagont, és amíg a kirakodás tart, ne engedjen szerelvényt az első vágányra. Aztán visszatértek a váróterembe. Az apa nem érezte a váróterem hányásszagát. Fázott. Mozdulatlanul ült a fapadon. Mellette nyugdíjazás előtt álló őrnagy a felesége halálát mesélte. Az apa nem értette, miért éppen neki mondja el a szomorú történetet. Az asszony rákos volt, minden elképzelhetőt megpróbáltak, rengeteg orvosságot beletömtek, mégsem segíthettek rajta. „Valakinek csak el kell, hogy mondja” - gondolta az apa, és nem a férfit, hanem az ismeretlen asszonyt sajnálta. Mielőtt az őrnagy részletekbe bocsátkozhatott volna, az apa felállt, elballagott az üveges ajtóig, és kinézett az éjszakába. Látta. hogy akár egy tartályhajó, lassan és megborzongtatóan egy szennyes tehervagon úszik be az állomás előtti térre. Idős vasutas nyitja az ajtaját. Lámpája ide-oda imbolyog a sötétségben. Fiúk jönnek, és óriási ládát emelnek le a vagonból.

- Csak lassan! - figyelmezteti őket a gépkocsivezető. - Csak lassan!

Az apa látta, hogy ezek a fiával egyidős fiúk erőtlenek, nyápicok. A láda valóban nagy volt, és nem nekik való. Indult segítségükre, de a barátja visszatartotta. Elébe tartott karral meg-állította. A láda ólomból volt. Körvonalai elmosódtak a sötétben. Barátja karja ólomnehéz. A láda a vagonnál is nagyobb.

Valaki kinyitotta a kocsi ajtaját, és besegítette az ülésre. Az apa csodálkozva vette észre, hogy nem ő vezet. Egy idegen kocsijában ült. Az idegen nagyon hasonlított az özvegy őrnagyra. Az időjárásról beszélt.

- Fekete karácsonyunk lesz... Fél évszázada nem volt ilyen enyhe telünk...

Az apa nem válaszolt. Befordultak a vasrácsos temetőkapun. Azt gondolta, jobb, ha az ember álmában sem beszél zöldségeket.

Fürösztgess álom, vasderes lovak
szügye párállik télben.
utolsó vágtakor
fekszünk kiterítve, test mellett test
egymást kézen fogva, s lám
sehol a pap, sehol a siratóasszonyok
jajongó hada
csak vasderes lovak vágtáznak
félreállni már nem lehet:
előttük rohanunk vagy eltaposnak

Az apa némelykor verset álmodott. Úgy álltak egymás mellé a sorok, mint magasodó téglafal a kőműves keze alatt. Lüktetett, hömpölygött benne a vers. Olykor csak miután felébredt, és próbálta emlékezetében felidézni a sorokat, döbbent rá, hogy fáradt agya olvasmányélményeiből vetített ki sorokat, valamiért fontos részleteket.

Lassan, méltóságteljesen kitárult a kapu. Tudta, hogy felfelé kapaszkodó lépcsők következnek, és az előcsarnokból kétfelé, folyosókra vezet az út. A kapu fölé írt latin feliratról, az ajtó vastag üvegéről ráismert az iskola bejáratára. De a nyitott kapu mögött neon a felfelé vivő lépcsőket, hanem a fia sötétkék ruhás képét látta. A tablójukon az ismert Ady-versrészlet:

Mi vagyunk: Jövő és Igazság,
Engesztelés és nagy ítélet,
És mi vagyunk, csak mi vagyunk
Jó Sors, ha kell, s ha nem kell: Végzet.

- Jó idézet - mondta az apa a fiának.

- Valamelyik tanárunk választotta - mondta a fiú, és látszott rajta, hogy unja, nem szereti a nagy szavakat. Minden távolinak tűnt: Jövő, Igazság, Engesztelés, Ítélet, Jó Sors és Végzet. Az apának kedve lett volna ebbe a sok-ismeretlenes egyenletbe behelyettesíteni egyet, s mást. A jövő fogalmát csakis gyermekeinek boldogulásával értette meg, az igazságot a maga igazságaival. Engesztelés és ítélet hidegen hagyták, a sorsot formálhatónak, a végzetet elkerülhetetlennek tudta. Megmutatta a fiának azt a halálfejes fedőlappal készült könyvet, amelynek mottóját Simone de Beauvoir Szelíd halál *című művéből választotta az író: „Világos lett, hogy a halál sehol, semmilyen életkorban sem valamilyen természetesség. Hogy mindnyájan halálra vagyunk ítélve, azt tudjuk, de ennek az osztályrészünknek elcsépelt általános érvénye és minden egyéni halál magányos tapasztalata közt nyomasztó ellentét van.” A fiú elolvasta a mottót, és utána elolvasta a könyvet.*

- Jó könyv - mondta az apjának. - Egy apa haláláról szól. Szomorú könyv. De azért jó könyv. A fiú nem látszott szomorúnak. Komoly volt.

Az apa örült, hogy az ajánlott könyv elgondolkoztatta a fiát, és úgy érezte, sikerült még egy lépéssel közelebb kerülniük egymáshoz.

Becsukta a súlyos iskolaajtót, és rátapasztotta a kezét. Az ajtó kifelé nyílott, minduntalan kitárult. A kicsengetési kártyán látható ajtó volt. Készült összesen 8200 példányban. Ebből kétszáz jutott fiának. Tizennyolc éves karban ennyi barát és ismerős: kerek számban kifejezett népszerűség. Mi sincs ennél távolabb, mint a halál gondolata.

Álmainkat nem válogathatjuk. Meglepnek minket, fölemelnek és letepernek.

Valaki leemelte a koporsó fedelét. A koporsóban a fia feküdt, és lélegzetvétel nélkül aludt.

Az apa barátja, mozgékony, szemüveges ember, forgalomirányító a vasútnál. Állt a koporsó mellett, és a megdöbbenéstől nem tudott szóhoz jutni.

„Ilyen lehet a vasutas, amikor téved. Amikor megtörtént már a vasúti szerencsétlenség."

- János! - rezzent fel a forgalmista, mint aki gondolatokban olvas. - János! Fel kell öltöztetni a fiút. - Szürke munkaköpenyes öregember mozdult, valahonnan a kápolna mélyéből jött, megállt az apa előtt, és mozdulatlan arccal, nagy lélegzetet véve, kijelentette:

- A nők jelenlétében nem tudom felöltöztetni...

- Menjetek ki - mondta az apa a nőknek, és sírva bontogatni kezdte a szíjat, amivel a fia kezét összekötötték valamiféle ismeretlen szertartás szerint.

Az anya átadta a szürkeköpenyes embernek a fiú galambszürke ruháját, kedvenc nyakkendőjét és mindent, amit a ballagáskor hordott.

- A nyakkendőjét én szeretném megkötni - mondta fojtott hangon B.

- Nyakkendőjét majd ez a lány fogja megkötni! - mondta az apa, miután végre sikerült kibontania az erősen összehúzott szíjat. Aztán szótlanul fia lapáttenyerét nézte.

A fiú húga dühösen belerúgott a fekete, ormótlan bakancsokba.

- Ha nem mennek ki a nők, hozzá sem fogok az öltöztetéshez! - mondta szigorúan az ember.

Az apa kikísérte a nőket. Átölelte őket és vitte, vitte magával. Sötétség és sajgó fájdalom áramlott a temető sírrengetege felől. A temető rácsos kapuján belül álltak összeborulva. Fölöttük csillagos volt a decemberi ég. Különös év, különös december, különös látomás.

Az apa fölnézett a csillagokra, és arra gondolt, ha nem emeli ki a koporsóból a fia sebes bal lábát, melynek láttán szörnyülködve-nyögve elborzadtak a körülötte állók, akkor most és talán mindörökre elhiszik neki, hogy egy nagyon szép, egészséges fiatalembert láttak mélyen aludni.

- Láttad, milyen kék az ajka? - Láttam.

- A szívbajosoknak ilyen...

- A mi fiúnk nem szívbajos. Viszont minden bizonnyal alaposan átfázott a jéghideg vízben.

- Fürdött.

- Átúszta a tavat. Oda-vissza lehet vagy másfél kilométer.

- Meggondolatlanok ezek a gyermekek.

- Egyedül úszta át. Próbára tette az erejét. Estére otthon lesz, beledugjuk a jó meleg vízbe...

- Szeret fürödni... Vajon mikorra érkezik? - Estére otthon lesz. Nem hagyhatta a többieket. Gyalogolnak vagy tíz kilométert, és elkapják az esti buszt...

- Jó, hogy ideadta a csomagjait.

Kanyargós úton jártak. Visszafelé jöttek a hegyekből. Az út bal oldalán, lenn a mélyben kéken csillogott a gyűjtőtó vize. Körülötte fenyvesek, patinás sziklák és üde zöld tisztások.

„Képeslap”. Az apa egy nyár végi vasárnap délutáni autós kirándulás emlékein kérődzött. Nem szerette a céltalan utakat, a csupán távolságért véghezvitt benzinfogyasztást.

Az anya a hátsó ülésen ült régi, gyerekkori barátnőjével. Az apa mellett a férj. Négyük barátsága házasságuk előtti. Kirándulásuknak kettős célja volt. Kocsikázni a barátok kedvéért, és közben meglátogatni a tóparton a barátaival sátorozó fiút.

Kanyar előtt álltak meg az út szélén, kiszálltak, és leereszkedtek a tópartra, ahol kilométer hosszan sátrak sorakoztak. A tó vizén motorcsónakok száguldottak föl s alá, vízi síelőket húztak maguk után. A táborozók kiültek a meredek partra felhúzott sátrak közelébe. Nézték a motorcsónakok futását, vidultak a kezdő vízi sízők ügyetlenségein, amikor minden igyekezetük ellenére megmártóztak a pisztrángos lében. A naplemente szépnek ígérkezett, és az apa látta, hogy a tavat bámuló jómódú városi emberek áhítattal várják, hogy a nap aranykorongja a szemközti hegy mögé bukjék, és jóleső fáradtságukat, napközben felforrósodott testüket enyhítse a közibük lopakodó este.

A fiút sehol sem találták.

Felkapaszkodtak az útra, beültek a kocsiba, és tovább hajtottak felfelé a hegyi úton. A következő tábornál sem találták a fiút, hiába kérdezősködtek utána.

Visszafordultak. A csónakosok táboránál az apa lekiáltott az útról. Hosszan, elnyújtott hangon szólította fiát. A tó túlsó oldalán sötét foltként fenyves állott. Mintha minden kiáltása után nőit volna a csend.

Aztán mintegy kétszáz méternyire, jobbra, az út és a tó közötti bokorsor alól szőke, szemüveges srác indult fölfelé. Csak egyszer intett. Kopott farmernadrágot és villámzáras pufajkát viselt.

- Ő az! - mondta tompán az anya.

- Ő az! - szólt kislányos örömmel az anya barátnője.

Elébe mentek. Aztán a fiú visszakísérte őket a kocsihoz, és átvette a műanyagzacskóba csomagolt süteményeket.

Kék volt az ajka, de nevetett.

- Estére otthon leszek.

- Az jó! - mondta az apa, és arra gondolt, hogy általában minden vasárnap este van meleg vizük a tömbházban.

Kissé szédült. Azt hitte, nyitott szemmel járkál, fátylak között kering. Valaki baráti hangon azt magyarázta, amit nem tudott megérteni.

- Zárt város - zárt temető! Hogy nem érted?!

- A régi köveket rendre kidöntik...

- Így is zsúfolt már ez a kert...

- Apám azt mondta, hogy legalább négyszáz éve élünk ebben a városban.

- Ez most nem számít!

- Most mit kell tennem?

- Majd mi elintézzük. Szólunk a barátunknak, ő az igazgatójának, és így tovább. Írd meg a kérvényt!

- Mit kérjek?

- Sírhelyet.

- Nekem nem kell a sírhely!

- Muszáj!

Az apa egy irodában állt. Jött az igazgató. Az apa barátja odanyújtotta a kérvényt. Az igazgató aláírta. Az apa megköszönte, és kifordult az ajtón.

Kocsiba ült. A zárt temető vasrácsos kapui maguktól kinyíltak a kocsi előtt. Felrobogtak a dombtetőzne. A gondnok magyarázott.

- Ez itt egy száraz hely...

Az apa körülnézett, és továbbment.

- Itt források vannak. Nedves hely...

Az apa körülnézett. Úgy tűnt, a fák között látja a várast. Anyanyelvén írott sírfeliratokat látott. Ismerős, tiszteletet parancsoló neveket. Intett.

A sírások sietős munkába kezdtek.

A szobában enyhe orvosságszag terjengett. A fiút estére befektették a húga szobájába. Már mind átestek a járványos influenzán, csak ő tartatta még magát. Lucskos ősz volt. Az edző kétnaponként felhajtotta a vízilabdázókat a város közepéig húzódó hegyre. Az erdő mellett kellett leereszkedniük, aztán átvágtak a folyó fölötti hídon, és kikötöttek a fedett uszodában.

- Nem fog rajta a betegség - mondta az apa.

Néhány nap múlva furcsán fénylettek a fiú szemei.

- Lázas - állapította meg az anya, és ágyba parancsozta. Lázcsillapítót adtak neki, de estére mégis negyven fölé emelkedett a hőmérséklete. Újabb adag gyógyszert kapott, éjfél után pedig az anyja hideg vizes borogatást tett a fiú bokájára és karjára. Addig cserélte a borogatást, míg vissza neon húzódott a láz.

A fiú tágra nyitott szemmel, szótlanul nézte a körülötte sürgölődő szülőket.

Másnap felkelt, és időnként titokzatosan mosolygott serkenő bajuszkája alatt. Az apa olykor azon tűnődött, miféle álmot láthatott a fia azon a lázas éjszakán.

Az idős tanító házából egyenesen a temetőbe lépett. Kicsi, kalotaszegi temető volt, tele korhadó kopjafákkal.

- Szépek ezek a kopjafák - mondta az apa.

- Szomorúságosak - szórt a barátja.

- De azért valamiért nagyon szépek - erősítette az apa, és kijelentette, hogy csináltat egyet, hazaviszi, és beállítja valamelyik szobasarakba.

- Nálunk faragják - sietett segítségére az idős tanító. Elvezette őket a beteg asztaloshoz.

- Diófából kellene.

- Azt lehet - mondta a mester, és közelebbről megvizsgálta a kopjafa rajzát, amelyet az apa barátja készített a temetőben látott sírfák mintájára.

Két hét alatt elkészült vele.

Az apa hümmögött. A mester földbe állítható kopjafát készített.

- Állnia kellene ennek a szobám sarkában nézett a faragóra.

- Azt is lehet - mondta a mester. Szeme megakadt egy görcsös szilvafa kiszáradt törzsén. Két végét laposra vágta, felső részébe négyszögű mélyedést faragott, és beleállította a kopjafát. Aztán csendesen megjegyezte:

- Szobába valót még egyet sem csináltam.

A kopjafa nehéz volt. Szilvafából készült aljáról időnként lefeszítettek egy-egy kéregdarabot. A látogatók így is szépnek vagy legalábbis érdekesnek tartották.

A ravatal a kápolna melletti téren áll. Szól az ünnepélyes gyászzene. A nagytemplomban delet harangoznak. Felszállt a köd, fényes-hidegen ragyog a nap.

Az apa nyögve forgolódik. Előbb a kopjafát állítja a halott fejéhez. Aztán a fenyőfát, amelyet barátja küldött a Hargitáról.

„Most mit csináljak? Mihez kezdjek?”

Egymagában áll a betonlapokkal fedett téren. A lapok között fű nőtt.

„Nagyhét közepén, Viktória napján?”

Jönnek a rokonok, barátok, ismerősök, ismeretlenek. Elébük siet, aztán földbegyökerezett lábbal áll. Hozzálépnek, megölelik, megcsókolják. Pedig tudják, hogy nem szeret csókolózni.

Valószínűtlen minden. Gyűlnek a koszorúk, nő a temetéseken szokásos illat.

„Sohasem szerettem a temetéseket! Hogy kerülök én ide? Hányszor megígértem, hogy a saját temetésemre sem megyek el.”

Az anya szótlan és halott sárga.

Kisírt szenű lányok állják körül a koporsót.

„Mikor vették le a koporsó fedelét?”

A díszőrség mozdulatlanul áll. Patakzik a könny a fővárosi fiú arcán.

„Ballagáson vagyok. Ott annyira ünnepélyes a csend.”

Az iskola igazgatója beszél.

„Ballagáskor szépen beszélnek az iskolaigazgatók.”

Az igazgató a fiúról beszél.

„Nagy megtiszteltetés: a fiamról külön szól az iskolaigazgató. Vajon mivel érdemelte ki?”

Szép búcsúbeszédet mondott az igazgató.

„Különben csöndes, halk szavú ember. Az ilyenek mind jó nevelők. Miért tett most mégis kivételt?”

Egy okos lány beszél, az első tanuló. Sírás fojtogatja.

„Ez mégsem a ballagás. Mikor ott beszélt, mi hatódtunk meg. Ő pontosan és szépen mondta a búcsúszót.”

Beszél a család barátja is. Máskor szabadon beszél, most szöveget olvas.

A fiú kinyújtózva fekszik a koporsóban. Mozdulatlan. Szeme félig nyitva.

- Le kell fogni a szemét... - suttogja egy tanárnő.

A fiú hangtalanul tűri ezt is. Fekszik mozdulatlanul. Körülötte legjobb, legkedvesebb ismerősei.

Homokos parton ütötték fel a két sátrat. Az apa, a fiú és a lány tíz perc alatt elkészültek háromszemélyes sátrukkal. Nem először sikerült a teendőket összehangoltan és szabályszerűen, rövid idő alatt elvégezniük. Külföldi útjukon volt alkalmuk begyakorolni a gyors sátorverést. Itt a homokon pedig minden egyszerűbb. A sátorkötelek sorra kifeszülnek.

Barátaiknak nehezebb a dolguk. Kölcsönsátruk nem engedelmeskedik, nem találnak a merevítő cövekek. Az apa és a fiú segítségükre sietnek. Végre áll a sátor. Készül a közös vacsora. Mindannyian éhesek. Hosszú utat tettek meg a Duna-deltáig. Négy felnőtt és öt gyerek forgolódik a nagyobbik sátor előtt, ott terül a közös asztal.

A fiú is segíteni akar: konyhakéssel bontja a konzervet. A konzervnyitókat elnyelte a föld. Senki sem látja, mint csinál a fiú. A kés megcsúszik, és hüvelykujja tövénél a tenyerébe szalad.

A két család minden tagja összefut, nézik a sebet. A négy centiméteres vágás nyomán kettényílik a hús: látszik a csont.

Felkötik a fiú karját, kocsiba ültetik. Az apa beviszi a közeli faluba. A nővér összevarrja. A fiú szótlanul tűri. A fájdalomtól félig lehunyja a szemét.

Másnap indulnak haza. Hosszú az útjuk. Otthon a sebész kijavítja az elsősegély tökéletlenségeit: A seb összeforrt.

Az apa nézi a fia kezét.

„Erőskezű ember lesz belőle. Mindenhova kell az erőskezű ember.”

Olvassa búcsúbeszédét a család barátja. Az apa látja, hogy mindegyre felemeli tekintetét a fél oldalakra gépelt szövegről.

„Ez az őszinte, tiszta lelkű és kék szemű gyermek dolgos családban nevelkedett, ahol megtanulta szeretni a becsületet, az igazságot és az életörömöt nyújtó munkát. Szerette és tisztelte szüleit és húgát, akinek bátyja, barátja és bizalmasa volt. Szerette és tisztelte rokonait. Tiszta szívvel szerette a lányt, akitől szerelmet kapott.

Szerette iskoláját, tanárait, barátait és osztálytársait, akikkel együtt élte át serdülőkora legszebb pillanatait.

Szerette csapattársait és edzőjét, akikkel együtt szervezetét, akaratát, és szellemét edzette.

Boldog volt, mert még nem ismerte a megvetés és a gyűlölet érzését.

Érettségizik, és merész terveket sző. A műegyetemre készül. Verejtékezve készül erre a próbára. És sikerül bejutnia. Győzött! Első és utolsó nagy győzelme ez az életben. Felhőtlen

az égbolt, ragyogóan süt a nap. Diáktársaival együtt indul, hogy teljesítse kötelességét. Szorgalmas és komoly. Néhány hónap alatt érettsége kiteljesedik.

És ekkor egy kezdetben banális lábseb elindítja a tragédiát. Betegsége elhatalmasodik visszafordíthatatlanul. Távol szüleitől, távol a szülői háztól. Nem panaszkodik, bízik magában és a körülötte lévőkben. A tragédia felé vezető utat a jóindulat kemény köveivel rakták ki. Az ég felette végleg beborul.

Az ifjú sas merészen ívelt a magasba, a fény felé, de a bősz, igazságtalan és kegyetlen szellemek szárnyát törték. «Akkor is, amikor az ember ügyel, és csakis jót cselekszik, a sors, amely szeret letérni az egyenes útról, másként határoz. « Időszámításunk előtt mondta ezt egy indiai bölcs. Az ókorban élő Plautus meg volt győződve arról, hogy «az, akit szeretnek az istenek, fiatalon hal meg«, de engedjétek meg, hogy Ovidiusnak higgyek: »Amikor a sors a jókat sújtja, engednem kell a kísértésnek, hinnem kell, hogy nincsenek istenek.«

Gyászoló gyülekezet!

A szenvedés a fájdalomból született, a fájdalom a halálból. Nem hiszem, hogy van ezen a földön nagyobb fájdalom a gyermekét elvesztő szülő fájdalmánál.

A fiatal sas merészen az égre tört, de a bősz, az igazságtalan, a kegyetlen és aljas szellemek szárnyát szegték. És a fiatal sas a porba zuhant. Tágra nyitott, ártatlan nagy szemében a kérdés: Miért? Tudja valaki, miért?"

Sit tibi tena levis!

Nyugodj békében.

„Nem igaz!"

Mielőtt befedték a koporsót, az anya, a húga és a lány megcsókolják a fiút. Az apa a haját simogatja. A boncolás után összevarrt vágást is érzik ujjai. Amikor ajkával a fia hideg ajkát megérintette, hitte, hogy az egész csak álom. Még sohasem történt meg, mert soha nem engedte meg magának azt a gyöngédséget, hogy szájon csókolja a fiát. Így nevelte, így szoktatta. De azért engedte, hogy a rokonokkal szemben az anyja szokását kövesse. Ők minden találkozást csókkal kezdtek és csókkal fejeztek be. A fiú alkalmazkodott a szokásokhoz, és nem vált álszemérmessé, mert otthon nem titkolták testiségüket, kicsi gyerekkora óta úgy nevelték, hogy nem kellett kíváncsiskodnia.

„Másként szemérmes. A túlzásokat szégyelli."

Az edzőtáborból küldött egyik képeslapon a következő megszólításon vidult a család: „Kedves Édesanya, - apa, - testvér!" Az aláírás: „Édes-fiú.

„Kelj fel, édes fiú"!

Csönd van. A szipogások is elültek.

„Ilyenkor csörög az óra. Élettel fröcsköli tele a csendet. Felébred az ember. Nyújtózik egyet. Vasárnap megenged magának egy indiánüvöltést. Vasárnap van? Mire kilépek a fürdőből, a fiam is nyújtózkodik. Ha fáradt, fejére húzza a takarót. Mi az? Miért hasítják fel arca fölött a szemfedőt?!

- Látod, fiam, azt a csoszogó öregembert és töpörödött feleségét? Éppen most vágnak át a téren. Ha kilépünk, utolérjük őket. Utol kell érnünk őket, mert azt szeretném, hogy közelről is lásd, észben tartsd, és unokáidnak is elmeséld, milyen volt Kós Károly. Különben bizonyára

felismered. Ez az a bácsi, akinek a képe az íróasztalomon áll. Látod, csupa ránc az arca. Csupa szenvedés, csupa szenvedélyes küzdelem volt az élete. Most még kicsi vagy, később majd tanultok róla az iskolában, és olvasod a műveit, és majd eszedbe jut, hogy láttad ezt a tiszteletre méltó embert, akire büszke lehetsz. Mert ő is olyan ember, mint az, akit könyvére hajoltan ábrázolt a világhíres fametsző. Arról a fametszetről van szó, amelyet mi a könyves-polcon tartunk, és amely alá pirossal írtam a tőle vett idézetet: „Ha nagy állhatatossággal nem iparkodunk, hogy az időt hasznosan eltöltsük, dicsőség nélkül, barmok gyanánt fogunk az életből kimúlni!" Persze, hogy Apáczai Csere Jánosról van szó. Látom, elolvastad, és észben tartottad. Még sok embert kell megismerned, és észben kell tartanod okosságaikat, mert a mi útjainkat járták, tanácsaikkal mi majd ésszerűbben élünk.

Nézd, milyen lassan lépeget a két öreg. Feketébe öltöztek. Az idősek mind feketébe öltöznek, és ünnepélyesek. Te is ilyenné válhatsz, ha akarsz, és ha konokul kitartasz elveid mellett nyolcvanötödik életéved után is. De erről majd máskor. Most csak az a lényeg, hogy nézd meg jól ezt az embert, és tartsd meg jól emlékezetedben. Híres városban születtél, mindennap találkozhatsz ilyen híres emberekkel, és te magad is híres lehetsz, ha tanulsz, ha igyekszel...

Add a kezed. Álljunk meg egy pillanatra ezen a téren. Régen itt volt a piac. Hóstátiak árulták itt a zöldséget. Majd megmagyarázom egyszer, kik a hóstátiak. Nézd, készülnek az alapok: itt áll majd a város harmadik lovas szobra. Az első a leghíresebb. Az a kisebb, persze. De azért még lehet a leghíresebb... Erről majd máskor.

Most menjünk, mert lekéssük a focimeccset. Akarsz egy fagylaltot?

Vasárnap volt. Az apa és a fiú átvágtak a téren. A fiú nagy kék szemekkel figyelte az apját.

„Mondják, én is ilyen szótlan voltam gyermekkoromban. Most pedig mindent összehordok, egyetlen vasárnap délelőttön akarom neki megtanítani a múltat és a jövőt. Pedig erre van még idő bőven! Még elriasztom. Legyen hát a foci! Lám, a fagylaltról is lemondott, csakhogy idejében kiérjünk a vasutas csapat pályájára."

Az apa elnapolta az idős írótól átvett tanulságok magyarázatát. De tudta, hogy egyszer majd eljön az idő és az alkalom, amikor Kós Károlyt idézi, és a fia szótlan figyelemmel szívja magába a sokszor elgondolt gondolatot:

„És lám, mégis megmaradtunk és együtt vagyunk újra, hogy kidűlt a mi keresztünk, hogy temetünk valakit magunk közül. Mert ilyenkor tudjuk, hogy itt a helyünk, itt kell maradnunk, és tovább kell harcolnunk azt a harcot, ami örök. Ilyenkor tudjuk, hogy a jövendőnk is csak, miként a múltunk is - harc, örök tusakodás, és tudjuk, hogy állam fogjuk ezt a harcot, mert-hogy ez az élet, a mi egy örök életünk... mind, akik élünk folytatásai vagyunk csupáncsak egy sokszázados életnek, hogy egyek vagyunk, egy tőből valók, akárkinek hívnak is... mind egyfajta: egymással örökké tusakodó, egymást mindig marcangoló, de ha egyszer-egyszer történik valami igazán nagy dolog, ha kidűlnek a keresztek, ha nagy halottaink vannak, akkor a toron mégis összekerülünk mind, hogy megemlékezzünk a közös múltról, és csináljuk a közös jövendőt."

Ébren is arról álmodott, elolvasott könyveit rendre úgy adja át a fiának, hogy leszűrt tanulságai kárba ne menjenek, mert minden elolvasott könyv a kenyértésztához hasonlatosan nő az alapos dagasztás-olvasás után, az író szándéka szerint is több lesz, karéjok és dúcok kerülnek ki belőle, amelyből az éhes ember jóllakhat. Az éhség pedig eredendő tulajdonságunk... Álmában is folytatta a jegyzetelést könyvei margóján.

„Amikor majd nem leszek, a fiam leemel egy könyvet a polcról, és elolvassa a nyomtatott szöveg mellé írt megjegyzéseimet. Talán bosszankodni fog a telefirkált könyvek láttán. De

lehet, hogy egyetért velem, és tetszik majd neki egyik-másik sebtében odavetett gondolatom. Ilyenkor szótlanul bólint, vagy magában vitatkozik velem, de érezni fogja, hogy nincs egyedül, mert én érte voltam, és őneki is lennie kell valakiért."

Az apa hosszú sorban állott. Nem tudta, hosszú vagy rövid-e ez a sor. Az előtte állókat látta, és a maga után következőket figyelte. Az időnként felnagyított pillanatokban megöregedtek és fogytak az előtte állók, felnőttek és gyarapodtak az utána következők. És közben már nem bánta, hogy nem érti a fia felsőmatematikai példáit és elméleti fizikáját. Öröme telt benne, hogy nála három centivel magasabbra nőtt a fiú, és nem lötyögött rajta a fehérnemű, az öltöny, a rövid bunda, amikor néha kölcsönkérte őket.

Ismerősök és ismeretlenek álltak, néha tülekedtek a sorban. Egyetlen jel sem mutatta, hogy valamilyen oknál fogva felborulhat a kialakult sorrend. A sor maga az állandóság, a mindig előbbre igyekvő élet. Álmában sem képzelhet mást az egyszerű ember.

- Valami seb volt a lábán - mesélte az apa barátja. - Egy banális seb. És bevitték a kórházba. És ott tartották, nézegették, kezelgették. És amikor a nagyvizit volt, mint rendesen, összegyűltek az orvosok, és úgy vonultak kórteremről kórteremre, akár egy jól megtermett, hófehér csörgőkígyó. És a fiúnál is megálltak egy percre. Volt ott egy fiatal orvos. Nemrég végzett, és lelkes volt meg naiv, ahogyan ez a fiatalokkal még mindig előfordul. És mert előzőleg tanulmányozhatta a beteg kórlapját, nagy bátran a főorvos elé lépett. Elmondta, hogy szerinte a fiú betegsége vérmérgezés. A kígyó fejét és az utána következőket is meglepte, de lehetséges, hogy sértette a diagnózis, hiszen a vérmérgezés nem betegség, hanem a gondatlanság következménye. És lepisszegték a fiatal orvost. Amikor pedig tovább kardoskodott, kiküldték a kórteremből. De a fiatal orvos a folyosón is orvos maradt, és elrohant telefonálni. Felhívta azt az egyetemi tanárt, akitől a legtöbbet tanult, és akivel jó viszonyban volt. És elmondta neki, micsoda kellemetlen helyzetbe került, és azt is, hogy amennyiben ő tévedett, nem történik semmi, de ha nem téved, akkor meghal egy ember. És a tapasztalt orvos-tanár biztosította, hogy nem tévedett, és megígérte, mindent megtesz azért, hogy megmentsék a beteget. És gyorsan intézkedett. Mentőkocsiba tették a fiút, és elindították az egyetem székhelyére, arra a klinikára, ahol a tanár gyógyított. És közben a mentőkocsiban mindegyre vért vettek tőle, mert a vérmérgezéses betegnek olyanformán erjed a vére, mint ősszel a must, és végül is végzetes rohamban legyűri a szervezetet. És megérkezett a fiú a klinikára. Az orvos három hétig vigyázott reá, erős antibiotikumokkal, vérátömlesztéssel kezelte. Kritikus pillanatokban eret vágott rajta. Egy tizenhat éves fiúról van szó, fenn él valahol a hegyekben.

Ezt a történetet a szomszédomtól tudom. A szomszédom ugyanis az az egyetemi tanár. És a felesége is orvos. Az este átjöttek hozzánk. És rólatok beszélgettünk. És sírtak. Azt hiszem, tehetetlenségükben sírtak, mert nem tudnak mindenkit megmenteni, aki megmenthető...

- Az orvos is ember - sóhajtott az apa, és a fal felé fordult. De nem látta a falat. Csak valami gomolygó fehérséget látott, és valamiféle kozmikus ürességet érzett maga előtt, amelybe beleszédült.

Kós Károlyt idéztem fennebb, akinek máig őrzöm dedikált könyvét Erdélyről. A rendszerváltozás utáni napokban is őt idéztem a magyarok demokrata szövetségének gyalui alakuló ülésén, amit a megyei szervező bizottság előjárójaként vezettem. És a kultúrotthon zúzmarás termében cselekvésre buzdítóan forró volt a hangulat.

Úgy éreztem mérnök fiam áll mellettem és vigyáz reám. De aztán teltek a változás követő örömmámor-napok, özönöltek a magukat mentő sunyi akarnokok, a kaméleon természetűek, akik a mindenkori hatalomhoz simulva, örökké a saját pecsenyéjüket sütögetik. Azok, akik a közért, netán eszményeinkért soha semmit sem áldoznak, és hirdetett lelkiismereti önvizsgálatom elöl menekülve, hadjárattal folytatott rágalmazással, ujjuk mögé bújva lapultak és lapulnak a maguk lelkiismerete elől ma is, amíg a feledés homálya végleg be nem takarja őket.

A fiam nélkül nehezebb volt a harc, értelmetlen a védekezés ellenük.

A világ megy a maga kiszámíthatatlan útján. A nép pedig az örökletes nyájszellemtől elbambulva társadalmi divatoknak él. Odasereglik ösztönösen, ahol, úgy véli, védettségre talál. Évtizedek telnek el, amíg újra feleszmél, elszürkült életén érzi a kiszolgáltatottság terhét, bőrén a tereléséhez használt propaganda ostorának csapásait, szemrebbenés nélkül ismételt hazugságaikat, a sokféle kizsákmányolás akarnokainak vizet prédikálását, a hatalomban kövesedettek pöffeszkedését és mértéktelen harácsolásaikat.

És aztán új bátor profétákat szül a nyáj, lázadásának elöljáróit, ahhoz az újabb változtatáshoz, amely reményteljesen kivirágzik a lélekben fiatalok tetteiben.

Az én jövőmnek befellegzett a fiam halálakor. Amikor sikerül az öregségemmel járó közönyt leráznom magamról, fiam életre kell bennem. Furcsa fordítottság éltet, apaként fiam dolgát végzem minden lázadásomban. Emlékirataimat is neki köszönhetem.

Társaságunk valahol a Bihari havasokban egy mesterséges tó partjára épített nyaralóban szállt meg. Alattunk kéklett a tó vize. A szokásos szalonnasütés, flekkenezés, italozás vidámsága nem ért el hozzám, mint kopogó esőcseppek az átláthatatlan ablaküvegről, lepattant rólam az ismerősök kíméletes sajnálata. Üvegkalitkámban megszűnt az idő, a nappalok összekeveredtek az éjszakákkal, hangtalanul úsztam a szomorúságban, gyermekkorombeli ájulásaim előtti percek dagadtak végtelen űrré, amelyben súlytalanul lebegtem.

Valakivel, talán az unatkozó nagyobbik Bodea kislánnyal csónakba szálltam, és messze eveztem lassan az erdőkkel övezett hosszúkás völgytó vizén. A távolból, romos templom közvonalai tűntek fel. Látomásként lebegett a vízen. Célnak megfelelt. Gépiesen, szótlanul eveztem a derékig vízben álló templomig.

Kíváncsian körbecsónakáztuk a siralmas voltában is tekintélyes romot. A megbontott fal tátongó oldalán beláttunk az épület hajójába, a padok helyén szellő fodrozta a vizet. Szomorú, gyászhangulatomnak megfelelő látvány volt. Döbbent hallgatásba burkolóztunk.

Évtizeddel később ez a lány Kolozsváron ritkaság számba menő agyműtéten esett át, egyik felére kissé lebénult, de elvégezte gyógyszerészetit és megpróbálkozott a családtól távol, a hegyvidéki Visó vadregényes környezetében saját életet élni. Sajnáltam, hogy kiújuló agydaganata miatt ez nem sikerült. A tragédiát tetézte, hogy a műtétre vállalkozó orvost halva találták a Szamos-parton, a Garibaldi híd mellett.

Egyszer gyászos hangulatú csónakázásunkra gondolva, barátságsággal táncoltattam a lányt a náluk rendezett összejövetelen. Félfelére béna volt a még akkor is gyönyörű, szőke lány. Megmagyarázhatatlan tragédiája a fiam fondorlatosan kitervelt halála fölötti gyászunkat tetézte.

Együtt éreztem az apjával, de aztán meglágyult szívvel sem értettem zavarodottságát. Azt, hogy miképpen volt képes olyan rövid idő alatt átállni büszkén hirdetett és családi örökségeként vallott kommunista elveiről a pompázatos külsőségeiben szemfényvesztő, középkori

primitívséget árasztó ortodox templomi ájtatosságra. Évekkel később értettem meg, hogy könnyen változtatott elvűségére bármikor kész volt hamisan esküdni karrierje érdekében. S mert a románok társadalmi életében nagyhatalmú ortodox egyház híve lett, a nemzetköziséget egyházi sugallatra magától értetődően, gyorsan felcserélte azzal a ferde román hazafisággal, amely a nagyromániás ultra nacionalisták sajátja. „Hazánkban megoldottuk a nemzetiségi kérdést, biztosítottuk az egyenlőséget!" - szól az ilyenek nyilatkozata. De a valóságban ma is folytatják az erőszakos beolvasztás politikáját. Az egyenlőséget pedig folyamatosan úgy értik, hogy a dákorománok őseiként ők mindenkor és mindenütt „egyenlőbbek".

Kritikusan szemléltem magam és társaságunk tagjainak vergődését, hálát éreztem irántuk, hogy nem hagytak magamra, de képtelen voltam velük együtt hancúrozni, szomorú képemmel jókedvüket venni sem akartam, ezért azon a kiránduláson is elvonultam a közös hálóba, magamra húztam egy csergét és feküdtem nyitott szemmel besavanyodottan.

Később, valószínűleg, mert megesett a szíve rajtam, mellém feküdt az egyik az italozástól a szokásosnál vérmesebb feleség, csókolózás helyett megharaptam, mert hirtelen nem találtam a visszautasításnak más elviselhető formáját. A szavak, mint a ragadozó madarak túl nagyra formálódott köpetei nem találtak utat bennem a kiöklendezésre. Fájdalmat okozva elhallgatattam hívatlan vigasztalom ösztöneit. Később arra ébredtem, hogy az italtól mámoros férj tamáskodva álldogált a többszemélyes széles ágy lábánál, választ keresett arra, hogy mi történt, történt-e valami? Nem segítettem. Társaságainkban az egymás feleségeivel szembeni viselkedésben nem mentünk tovább a nyílt szimpátia beismerésénél.

Egyszer, éppen nálunk, a Györgyfalvi-negyedi lakásunkban tartott egyik összejövetelen, levegőre vágyva az erkélyre igyekeztemben, gondolkodás nélkül, hirtelen szájon csókoltam az egyik barátunk, mindig vidám, örökké mosolygós és kedves asszonyát. Nem tiltakozott, nem lelkendezett. Később baráti hangon nyugtázta, hogy szimpátianyilvánításomat természetesnek találta. Ezzel úgy zártuk le a történteket, hogy nem közeledtünk, de nem is távolodtunk egymástól. Megnyugtatónak éreztem akkor, hogy lehetséges férfiak és nők között testiség nélküli barátság is.

Akkoriban csökönyös naivsággal az *Ifjúmunkás* hatvanadik évfordulójára készültem. Arra gondoltam, ha sikerült Bodeat megnyerve, az félévszázados évfordulót elfogadtatnom a hatalommal, a sablonokhoz szokott pártvezetés évtizeddel később is gondolkodás nélkül szabad utat enged lapunk hagyományaira támaszkodó elismertetésünknek. Erre azért volt nagy szükségünk, mert sokasodó jelek mutatták, hogy más magyar lapokkal együtt, fokozatos megszüntetésünk tervezik. Apró lépésekben egyre több anyagot kellett átvennünk a *Scînteia Tineretul (Ifjú Szikra)* lapból, amit testvérlapunknak kellett neveznünk, pedig hetilapként lehetetlen volt követnünk az országos napilap koncepcióit.

A szokásos sablon szerint lapunk ellehetetlenítésének egyik lépéseként főszerkesztőnket meneszteni kellett. Hiába volt főnökünk, minden lépését meggondoló jó fiú, (a fiam temetésén sem főszerkesztőként, sem barátként, nem mert megjelenni és a lapunknál szolgálatos szekus év végi intézményes ajándékkonyakját is, vonakodva, de elfogadta), mégis, érdemei elismerése mellett, szép lassan mennie kellett.

Helyébe, más magyar lapokhoz hasonlóan, olyan pártaktivista került, aki az újságíráshoz semmit sem értett.

A sors kegyetlenségéből adódóan, már évekkel azelőtt találkoztam Brassóban azzal az aktivistával, aki bár magyar volt, a „könnyebbség kedvéért" kéréssel románra fordította a szót. Jó előmeneteléért vitték fel az ifjúsági szervezet Központi Bizottságába. Előmenetelét pedig

gátlástalan asszimilációs készségének köszönhette. Egyetemet végzett román felesége mellett eszébe sem jutott anyanyelvét megtartani. A fővárosba kerülve a „nép szeretet fiának" fia barátságával dicsekedett. Nálunk alkalmazkodóan meglepően szerényen kezdte: magyarul tanult, dolgaink iránt érdeklődőnek, velünk barátságosnak mutatkozott.

Bemutattam neki Bodeát, meglátogattuk fővárosi új lakásában. Úgy tűnt, évfordulónk elismertetése sínen van.

Egyik, ezt beharangozó írásomban így fogalmaztam:

„Lapunk egész történetéből kikövetkeztethető: az Ifjúmunkás *nem akart úgy olvasmányos lenni, hogy csupán szellemi rágógumija legyen a fiatalságnak. A tudatos nevelés az első lapszámtól, amelynek fejléce fölött* A tudás hatalom *felirat állt, meghirdetett célunk. Gondolatokat közölni és kelteni az olvasókban, vitára késztetni a megközelíthető igazság nevében, ha másként nem, hát akkor a sorok között, még a cenzúra törlései nyomán fehéren maradt foltokkal is. A jópofáskodás, az üres szenzációhajhászás, a magazinok pehelykönnyű hangvétele nem volt és soha nem lesz igazán kenyerünk. A lap eredményessége, íróinak és szerkesztőinek elképzelése szerint, olvasóinak tetteivel mérhető leginkább.*"

A múltszázad második évtizedében Kolozsváron megjelenő lappal kapcsolatban említettem a cenzúrázást és a sorok közötti írás kényszerét. Akinek szeme volt, tudta, hogy az akkori egyre keservesebb jelenre figyelmeztettem. Idézetekkel tereltem el a cenzor figyelmét, amikor az 1920-as erdélyi ifjúsági kongresszus határozataiból másoltam pártos sorokat. Közben beharangoztam azt is, hogy készen áll a páratlan értékeket tartalmazó kétkötetes *Ifjúmunkás antológia*. Részleteztem, mi mindennel foglalkozott a régi időkben a munkásfiatalok nevelését mindenek fölé helyező régi ifjúsági szervezet, a szerdánként sorra kerülő vitaestekkel, a minden második szombaton rendezett irodalmi estekkel, a vasárnapi kirándulásokkal példálóztam. A viták anyagát gyorsírással jegyezték akkor, hogy a tervezett ifjúsági lap szerkesztésekor hasznosíthassák. A sablonos KISZ-munka ellentételezéseként írtam:

„Az idézet határozat tizenkettedik pontjában pedig a következőket olvashatjuk: «Minden előadó köteles hetenként legalább egy délutánt arra szentelni, hogy barátságot kössön két-három ifjúval, és hogy foglalkozzék nevelésükkel» ez lenne a mai embertől emberig terjedő nevelőmunka őse. Ha az ifjúsági vezetők és az aktivisták elődeikhez mérten hasonló komolysággal barátokat keresnének, bizony a KISZ-munka nem szorítkozna sok helyen a feladatok továbbítására, vagyis parancsolgatásra, hanem a bensőséges, elvszerű barátság erejével megsokszorozódhatna."

Akkoriban kezdődött a pártirányításban országszerte sűrűn hangoztatott, ellenkezést nem tűrő figyelmeztetés: „Ez nem vitatható!" Folytatása annak, amit évekkel azelőtt, némi előrelátással újságírói humorral így fogalmaztunk lihegő lelkesedéstől csöpögő, fentről kapott kötelező vezércikkek magyarra fordításakor: *„...gondolkodás nélkül követjük a pártot...."* Ilyen írásaim megjelenését főszerkesztőm következetességének köszönhetem. Elővigyázatosan, eldugott helyre tördelve, *A régi Ifjúmunkás* című írásom mellé egy tagdíjbefizetés nehézségeit tárgyaló jegyzet került, így valószínűleg ez is elkerülte a „cenzor" figyelmét. Hivatalosan ekkor már nem létezett cenzor, a szerkesztők figyelmét az utólagos felelősségre vonás fokozta.

Naplómban erről részletesen írtam. Ma is olyan fontos sajtótörténeti adaléknak gondolom az antológiával történtek ismétlése megérdemli a figyelmet.

1985. február. Hosszas huzavona után kútba esett az Ifjúmunkás antológia. Miután Cseke Gábor lemondott megjelentetéséről, átvettem és két kötetben szerkesztettem:

1. A régi Ifjúmunkás. (Bodea I. Gh. dolgozatából fordítottuk Hegyi Istvánnal, 2-3 ívnyit magam írtam, mert ízléstelenül nacionalista ízű volt. Többek között az erdélyi magyar munkássajtót a később megjelenő román lapokból eredeztette, illetőleg ezt a látszatot keltette a lapok felsorolásával. De ezt is annyira primitív módon végezte, hogy a lapcímek mellé írt évszámokból kiderült a turpisság, következtetéseinek hamissága. Amikor ezt szemére vetettem, rám hagyta a dolgot, én pedig beleírtam az „Ifjúmunkás" megnevezés köztudatban ismert jelentését azt, hogy a század elején indult ilyen nevű lap Budapesten, és az erdélyi munkás-mozgalom magyar és német hatásra alakult és fejlődött, szervezettségének mintáit és belső életét, igényeit stb. onnan vette, nem pedig a Regátból, ahol még a húszas években is nem az ideológiai felvilágosítás, a nevelés, hanem az anarchista tevékenység volt a baloldali szervezetek sajátja. Erdélyben e kommunista eszmék és minden másfajta munkásszolidaritás gyakorlata nem jöhetett az iparilag fejletlen Romániából, ez nyilvánvaló [a könyvben ennek a nyíltan ki nem robbantható vitának számos bizonyítéka van], de Bodea a hivatalosan ultranacionalista szemüvegen át úgy akarta láttatni, mintha minden a későbbi „központból" jött volna.)

2. Az új Ifjúmunkás *címe viselő második kötet,* Névsorolvasás *címmel bekerült a kiadói tervbe. Varga József kinevezett főszerkesztőt kellett megnyernem az előszó írására, miután Domokos Géze az Ifjúmunkás legkiemelkedőbb főszerkesztője ezt, számomra ma is érthetetlen módon, nem vállalta. Varga akkor még beszélni sem tudott helyesen magyarul (ma sem tud), az előszót nevében magam írtam. A Politikai Könyvkiadó szerkesztője, Bitay Ödön vállalta a kiadást, de lelkesedése számomra ugyancsak érthetetlen módon titkoltan lelankadt. Három könyvünk volt nála. A Bodeával közösen írt, a háború utolsó évét bemutató, dokumentumokból, riportokból és visszaemlékezésekből összeálló* Ki a labirintusból *című (a címet Balogh Edgár adta); a MADOSZ-évfordulóra készített interjú-sorozat és az Ifjúmunkásról szóló könyv. Mindegyiket elfektette. Csak sejtem, hogy a nemkívánatos Bodea miatt.*

Szóval az Ifjúmunkás kötet, amely lapunk 60. évfordulónkra készült, az évforduló hivatalos ünnepségének elmaradásával lekerült a Politikai Könyvkiadó listájáról. Miután Bitay elkerült a kiadótól, elhoztam a kéziratot és Vargát megnyerve, a Daciánál jelentkeztünk vele. 1985-re tervbe került, de ekkorra Varga már visszavonta „előszavát". Ezért Cseke Gábor visszaemlékezésével indult volna a kötet, és folytatódott volna az 50. évfordulón megkérdezett főszerkesztők vallomásaival, az időközben elhunyt Molnár Erzsébet Emlékmorzsáival. *Ezután a* Minden heti kenyerünk a riport *című fejezetbe olyan érdekvédelmi írásokat válogattam, amelyekre egyszer vagy kétszer visszatértünk a lapban. A* Vitáinkról *fejezetben a romantikáról folytatott, több mint egyéves vitát Cseke Gábor állította össze, a városiasodásról és a Fellegvárról pedig én készítettem anyagot. A könyv befejező részébe, a* Magyarázzuk a lapot *Kovács Nemere (*Politikai lap vagyunk*), Bodó Barna (*A riportról*), Lázát László (*Az Ifjúmunkás irodalmi művészeti mellékletéről*), valamint a lap tömegkapcsolatairól szóló saját tanulmányom került. A PK-nál ehhez pályaválasztási tanácsadó, a Bajor-Sinkó-Zágoni hármas (matinéinkon sikeresen szereplő hármas volt) írásaiból válogatott olvasmányok, valamint lapfelmérés és elképzelt 40 oldalas lapszámunk is szerepelt. Az utóbbi a lapban megjelent legnevesebb írók, közéleti emberek írásaiból, sajátos Ifjúmunkás publicisztikából össze-válogatott, és Pusztai Péter korszerű grafikai elképzelésével tálalt mintalap lett volna. Évtizedes tervezgetések eredményeként ez, egy valóban érdekes lapszámnak ígérkezett, olyannak, amilyennek ezt olvasóink sok éven át kérték tőlünk.*

A Daciánál sikerült, a megengedett 15 ívnyi terjedelemben, egy, a lap aranykorára emlékeztetően olvasmányos kötetet véglegesíteni. Az átgépeltetés előtt húzni kellett riportokból, vitákból, mindenből. Ekkor a könyvkiadó új, pártaktivistából lett igazgatója, akit addig is a magyar nyelvű kultúra gáncsolójaként volt alkalmam kiismerni, azt kérte, hogy a Duna-Fekete-tengeri csatornáról is legyen írás a riportok között. Az antológiát 1982-vel zártam, hiszen a 60. évfordulót kimondatlanul is jelezni kellett, nem zárkózhattam el az igény elől. Így került R. László Ferenc '83-ban írt riportja a kötetbe. Ekkor a csatorna megnyitójáról is írást kértek. Betettük B. Kovács András kétflekkes írását. Indult a kézirat a nyomdába... Újabb „ötlettel" akadályozták: „A riportok mai, még nem közölt írások legyenek." Ez ellentmond a kötet antológia jellegének. Nem volt kinek megmagyarázni. A viták és a lapról szóló tanulmányok megmentéséért ezt is vállaltam. De már be kellett kapcsolnom Vargát, aki állítólag felső jóváhagyást kért. Ott először elemezték az egész kötetet, amely az ifjúság nemzetközi éve alkalmából készült, aztán visszatérve az ügyre, azt kérték a kiadótól, hogy kétnyelvű kötet legyen. A Scînteia Tineretului, és az Ifjúmunkás írásaival... Azt hiszem, így még nem fúrtak meg nemzetiségi múltat felmutatni készülő kezdeményezést.

***Körlevél kollégáimhoz**:*

Kolozsvár, 1985. február 8.

Tisztelt Úr!

Az előbb telefonáltak, hogy Varga József közbenjárására antológiánk ügye mély kútba esett. Előbbi levelemben kért írásodra tehát nincs szükség, illetőleg azt a főszerkesztő szempontjai szerint kell majd megmódolnod.

A történtek a következők: Az antológiát Vargával együtt vittük el néhány évvel ezelőtt a Daciához, miután Bitay galád módon elfektette kétkötetes kéziratunkat. A Dacia vállalta a második kötetet. Összeállítottam a következő szempontok szerint: 1. Legyen benne a felszabadulás utáni szerkesztők névsora, visszaemlékezések, interjúk főszerkesztőkkel. 2. Érdekvédelmi riportok a lap aranykorából. 3. Viták. 4. Tanulmányok alapról. Tavaly, amikor a könyv bekerült a szerkesztőségi tervbe, újra át kellett szerkeszteni a kötetet. 1. Varga visszavonta az elő szavát; 2. Több volt szerkesztő elhagyta az országot, írásuk nem szerepelhet az antológiában; 3. A Fellegvár vitát eltanácsolták 4. A terjedelmet 15 ívben szabták meg. Az átszerkesztés után átgépeltettem a kötetet, mert a terjedelmet csupán írások kiemelésével nem tudtam megoldani, húznom kellett. Ettől még jó lett a kötet a szerkesztő nagyon elégedett volt vele. Átment az első ellenőrzésen. A második ellenőrzés előtt a kiadó új igazgatója, Stoica Leontin elvtárs felső igényekre hivatkozva azt kérte, hogy a riport fejezetbe csatornáról szóló írást is tegyünk. Tettünk. Aztán azt kérte, hogy a csatorna megnyitásáról is tegyünk írást. Tettünk. Utána pedig azt kérte, hogy a riport fejezetet főleg mai, még nem közölt írásokkal helyettesítsük. Mondtuk, hogy ez antológia és célja szerint egy nem akármilyen lap bemutatását terveztük. Hajthatatlan volt, hogy mentsük a Vitáinkból és a Magyarázzuk a lapot című fejezeteket elvállaltuk a mai riport-összeállítást. Ekkor írtam nektek a levelet. És szóltam a főnöknek is, hogy talán hasznos volna előszót írnia, Peleintettel az ifjúság nemzetközi évére. Ehhez neki jóváhagyást kellett kérnie. Nem adták meg. Később úgy módosította a dolgot Bontas elvtárs hogy kétnyelvű kötetet kell megjelentetni, mégpedig a három lap írásaiból. Nyilván ezt már nem én szerkesztem. Különben is a Stoica elvtárssal folytatott beszélgetésben Varga elvtárs úgy nyilatkozott, hogy „s-a implicat un redactor" ez valószínűleg én vagyok annak ellenére, hogy a kötet összeállítását annak idején még Cseke Gábor hagyta rám, és ezt én legjobb tudásom szerint elvégeztem. Szívügyem volt és marad alap múltjának ismertetése,

amit nem tartok szégyellni valónak, ellenkezőleg hasznosnak, nevelőjellege szerint szükségesnek.

Szerepem ezzel befejeződött. Kérlek, nézd el, hogy fölöslegesen riadóztattalak, ámítottalak hülyítettelek stb. Mentségemre legyen mondva, velem is ezt tették és többrendűleg is megfizettem érte.

Tisztelettel üdvözöl:

Tar Károly s.k.

Naplóm folytatásában pedig úgy fogalmaztam, ahogyan szóban is tettem baráti környezetemben:

Az Ifjúmunkás hiába igyekezett mutatni magát, minden kezdeményezését (évkönyv, kis formátum, képeslap előadás-sorozat, baráti társaságok kialakítása, sportrendezvények és lásd Ifjúmunkás tollaslabda bajnokság, amely lényegében ebben az új sportban országos bajnoksággal volt egyenlő) elgáncsolták, letörték.

Az Ifjúmunkás nem lehetett hivatalosan hatvanéves, hiába volt akkor a romániai magyar sajtó legrégebbi lapja. Terjedelmének fokozott visszaszorítása mutatja, hogy megszűnése elhatároztatott. Példányszáma (a húszezer alá nyomott havi átlag), és főként egyre sablonosabbá kényszerített tartalma miatt olvasóit is folyamatosan veszíti. Ezt a szombaton megjelenő lapot Erdélyben csak kedden, szerdán látják, és akkor is nehezen kapható, kis példányszámban terjesztik (inkább titkolják). Mindez olvasói táborát elkedvetlenedésre ítéli, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy megszűnésekor a lap hiánya ne tűnjék föl. Ahogyan ezt a tévé magyar adásával is tették. Előbb munkatársai közül a legjobbakat kirakták, aztán csökkentették a műsoridőt. Aztán hétfő délutánról keddre, majd szerda délutánra helyezték át a műsort, amikor a futballmeccsek miatt el-eltolódott vagy elmaradt, s ezt, ha jó volt a mérkőzés, nem is bánták, vagy indokoltnak tartották a magyar nemzetiségű nézők. Aztán januárban se szó, se beszéd: beszüntették, azt sejtetve, hogy erre az energiatakarékosság miatt került sor.

Mi lesz ezután? Nem nehéz a következtetés, újabb nyomást gyakorolnak majd elsősorban a nem kifizetődő lapokra, a réteglapokra és azokra, ahol még mindig van lehetőség az asszimilációt zavaró önismereti anyagok közlésére. Az Ifjúmunkás, a Falvak Népe, a Munkásélet A Hét (az új vezetők lapszerkesztését nem szeretik az olvasók, a lap előfizetőinek száma az indulás utáni hónapokat idézi, alig néhány ezer), de a megyei hetilapok (nagybányai, brassói) sem élnek már soká. Talán ér az valamit, hogy néhány lap az ENSZ nyilvántartásában is szerepel? Az ország anyagi helyzetére hivatkozva most kivételesen sűrűn és nagyokat üthetnek a kisebbségen.

Az antológia átgépeltetése kétezer lejnyi „kárt" okozott háztartásunkban, de még mindig jó így: próbálkoznom kell vele a Kriterionnál. Esetleg évtizedek múlva, a lap valamelyik kerek évfordulóján? De temetik már a Kriteriont is! Azt mondják, az a tény, hogy meghagyták az élén Domokos Gézát, a megszüntetését jelenti, amit, a túlzott központosítást folytatva a kiadók összevonásával kívánnak elérni. Addig is a legvérmesebb testvériesség nevében minden múltat rögzítő, az erdélyi magyarság létét bizonyító összegezést megfúrnak, tiltanak. Az Irodalmi Lexikon harmadik kötele kész, de a második sem szerepel az idei könyvek listáján. Pedig ebből hiányzik a vitatott K. betű. Kós Károly neve nélkül Balogh Edgár nem vállalja, de már át is adta a további szerkesztés munkáját Dávid Gyulának.

Az asszimilációt siettető intézkedések brutális gyarapodására számíthatunk mindaddig, amíg a primitív vezetés dominál. A többnyelvűség nyitottságot, műveltséget igényel. Nálunk ennek ellenkezőjét tapasztaljuk. Elzárkózást, fizikai és szellemi határok erősítését, különállást. Ehhez törvényszerűen egy nyelv is sok: megvalósul tehát a hallgatás, a robotolás adekvát „nyelve", a hurrázás és tapsolás a primitivizmus. Előbb kiírják: mindenki beszéljen románul!, de azt értik: hallgass! Később: a kuss! járja (már most gyakorolják az erőskezű aktivisták) és korbács! Közben katonásdit játszanak velünk, hogy ne tűnjék föl a sok reánk felügyelő katona. Ehhez némi császár-családi kultusz és felsőbbrendűség-imádat hajlongás, kézcsók, leborulás kell és máris kész a középkori műveltséggel működő fasizmus, az eredetinél ez tökéletesebb változat, hiszen adekvát szervezettség, csiszlik erkölcs balkáni nagyvonalúság és műveltség-igény hiánya ez alapanyaga. Hataloméhség hatalomvágy, hatalmi elbizakodottság... Mind olyan dolog, amelyek magukban hordozzák az elkerülhetetlen bukást. De előbb a civilizációt, a humanizmust temetik el és néhány nemzedéket, amely az eddigieknél inkább megközelíthető szabadságról álmodott.

Évfordulónk ünneplésérről tehát le kellett mondanunk. Fájt, hogy kényszerű otthonülő munkával szerkesztett vaskos antológia két kötetével hiába házaltam Domokos Gézánál, előszót sem volt hajlandó írni. A Politikai Kiadónál próbálkoztam, ott is állt egy ideg. Végül a Dacia Könyvkiadó tervében szerepelt. A láthatatlan cenzúra közbeszólt, a Kiadó magyar részlegének vezetője jelezte, hogy némi változtatásokat kértek. A sokadik változtatás idegőrlő volt.

Józanul tűrtem ezt is és a sokféle, egyre sűrűsödő más megaláztatást. Célkitűzéseim előtt felhalmozott akadályok nem kedvetlenítettek. Karácsony Benőre regényének egyik szimpatikus hősére emlékezve jó tanítványaként fogadtam: *„Nem letérni az útszélre, az óvatosak, a köszvényesek, az igásállatoktól félők, a befellegzettek és mankósok bogáncsárnyékolta ösvényére; nem tanakodni és nem ajkbiggyeszteni; nem morzsolódni, nem öregedni, tisztelt Kibicsaklotti. Kis horzsolásokat nem fájlalni. Éjjeli tücskön nem elmélázni. Hosszú szakállt nem ereszteni. Préselt kakukkfüvet nem szaglászni. Bankjegyet garasra nem váltani, és nem meghalni, barátom.*

Hanem: 1. Nekirugaszkodni. 2. Kitavaszodni. 3. Friss hajnalokból nagyot lélegzeni. 4. A hangszalagokat kacajra stimulálni. 5. És nem félni. 6. És nem megállni, csak menni, menni, menni. 7. És újra megpróbálni.."

Titkon büszke vagyok arra, hogy ismerősein „kutyatermészetűnek"mondtak, és arra, hogy az a tulajdonságom talán napjainkig megőriztem. Kötő Jóska biztatott az Erdélyi Kiskönyvtár sorozatom szervezésekor és később is említette ezt a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága választmányában, amikor számított kitartó kutyatermészetemre.

- Csináld csak, öreg! Belekezdtél, hát, mint máskor, csimpaszkodj belé, ne engedd el... - biztatott.

Mosolyognom kellett, hiszen nálam fiatalabb volt, de korán őszülten koránál idősebbnek látszott. Én írtam először róla, amikor zsoboki tanárként feleségével együtt, helyi könyvtár szolgáltatásaként, rendszeresen hazavitték az olvasóknak a friss könyvtári könyveket. Azt a magam javára írhatom, hogy későn érőként tudtam tisztelni és felnézni a nálam tehetségesebb fiatalokra, Cseke Gáborra, Aradi Jocóra, Csiki Lacira, a Lászlóffyakra, Kántor Lajosra, Egyed Péterre, Bodó Barnára, Kovács András Ferencre és többek között a rokonszenes Magyari Tivadarra, akinek írásaival mostanában ismerkedem.

Az Ifjúmunkás antológiával teljes vereséget szenvedtem. Nem tudom, mit tehettem volna még megjelentetéséért. Már akkor sem tudtam, amikor a lap kezdeteiről az első kötetbe gyűjtött anyagokat ejtették. Aztán a második kötetben munkatársaimtól gyűjtött tanulmányokat kifogásolták. Főként Lázár László költőink hozsannázó alkotásainak gyűjteményét sajnálom, amit az adandó első alkalommal kijuttattam Budapestre. Az újságíró iskola akkori kedves igazgatónője vállalta, hogy helyt ad az írásnak szakmai folyóiratukban, de nem láttam azt a lapszámot, amelyben megjelent. Ha jól emlékszem Aradi Józsefnek volt összeállításunkban, a kolozsvári Echinox 1978. 10-12. számában *A „tömegkommunikációs helyzet" paradoxonjai* címmel megjelent tanulmányrészlethez illeszthető dolgozata is. Jómagam a lap olvasókapcsolatainak tapasztalatait összegeztem tanulmányomban. A két vaskos kötet anyagából a szervezeti életre vonatkozó írás maradt.

Kolozsváriak lévén, Kovács Nemerével hiába próbálkoztunk a Dacia Könyvkiadónál megjelentetni az eredeti művet, végül a sokszori átszerkesztés nyomán, Kerekes György keze alatt, brosúrányi, a román testvérlap anyagaiból „válogatott" különféle semmitmondó szervezeti élettel foglalkozó írások fordításaival kiegészített kiadvány látott napvilágot, amelyre még azt sem mondhattuk, hogy nem ártott senkinek: tehetetlenül tapasztaltuk, hogy ez füzet az *Ifjúmunkás* hírnevét szégyellni valóan beárnyékolta.

A fiam halála utáni évben alig mozdultam ki otthonunkból. A szerkesztőség megértést tanúsított. Viselkedésjavító sorozatom otthonülő munka volt. Naponta megfordultak nálam a Feleki testvérek. Az idősebbel fotó-rovatot, a fiatalabb designer végzettségűvel pedig a fiatalok lakásberendezését elősegítő, rajzos tanácsadó rovatot rendszeresítettünk.

Ebben az időszakban, a rezignáltság különféle stádiumában az emberi félelem és remény gondolatköre foglalkoztatott. Magam is csodálkoztam azon, hogy hasonló megpróbáltatás után az emberek vallásosabbakká váltak, vagy italozásba menekültek. Érthetően lelombozódnak mind, ahonnan nehéz új élet kezdéséhez erőt meríteni. Eleinte az sem segített, hogy láttam, körülöttem az élet megy tovább a maga útján, mintha semmi sem történt volna. Feleségem naponta bejárt munkahelyére, a vasutasok szakszervezeti könyvtárába, a lányom az iskolába, Józsi, aki nagy lelki erőfeszítésre vállalkozott, a fiam helyére költözött és tőlünk járt az egyetemre, mai megnevezéssel korszerű nyílászárók fejlesztését célzó kísérletek témájával államvizsga dolgozatát készítette. Tanár is volt. Kitartó feladat- gyakorlataival lányom, a 11-es líceum emelt szintű matematikai és fizikai osztályában alapozott ismereteit tovább gyarapította, oly mértékben, hogy két évvel később, simán bejutott a Politechnikai Intézet belső építészeti szakára.

Józsit, fiam helyére, fiúnkká fogadtuk. Volt kinek reggelit készítenem, Baba továbbra is négyünknek főzhetett. Józsit még testmozgásra is rávettem, korreggelenként a Szamos part mindkét oldalán, a Garibaldi hídon és a gátra épült gyalogjáró hídon át szaladtunk egy kört. Focizáshoz szokott kirobbanó lendületével nehezen bírta kocogásomat. S mert régen leszoktam a hosszú távú futásról, lábizmaim nem engedelmeskedtek, görcsös fájdalom emlékeztetett arra, hogy ötvenkettedik évemet taposom.

Hasonló fájdalmakkal jártak a transzcendentális világról való képzelődéseim, s egyszerű logikámon átszűrt gondolkodásom.

Szokásommá vált, hogy könyvek szélére, margójára, üresen maradt oldalakra írtam apró betűs jegyzeteimet, amelyek ösztönösen, valamely olvasott szöveg továbbgondolásakor törtek fel

belőlem. Gonddal gyűjtött könyvtáramat úgy szerettem volna öregkoromra megőrizni, hasznosítani és gyermekeimre hagyni, hogy abból megtudják az élet legkülönbözőbb dolgairól véleményeimet. Mostanában magam is kíváncsi vagyok, mit gondoltam évtizedekkel, fél évszázaddal ezelőtt. Úgy emelek ezekből önéletírásomba részleteket, hogy nem változtatok a szövegen, nem kozmetikázom, nincs mit szégyellnem vallomásos szövegeimen.

Isten nagysága, méretei, mélysége, ereje és szépsége az emberi képzelőerő függvénye. *Karácsony Sándor: Nyugati világnézetünk felemás igában* című könyvét olvasva a *Mi a kereszténység*? kérdésre azt írtam a könyv margójára, hogy a mennyeknek országához hasonlóan a mi időnkben hirdetett kommunizmus is ismeretlen, csupán képzeletünkben él, ilyenformán két „mennyeknek országával" számolhatunk. A Máté evangéliumából (16.13) idézett: *„És néked adom a mennyek országának kulcsait: és amit megkötsz a földön, a mennyekben is kötve lészen, és amit megoldasz a földön, a mennyekben is oldva lészen"* mellé pedig ezt jegyeztem: *„Másként: A földön kell keresnünk a mennyeknek országát!"* Tovább: *Jézus ... megszabadít bennünket* megállapításhoz: *„Mitől? Mert az ember örök konfliktusban él magával. És kételyeit, az élet és a halál kérdését képtelen megválaszolni. Ezért magán kívül helyezi. Mert ez a könnyebb, és mert ez volt eddig a megnyugtató, de gyarapodó tudásával nő kételkedése és már nem elégedett azzal, hogy a kérdést másra bízza."*

Tovább vitatkozva a szerzővel, a múlt század elején tapasztalható egyházellenesség vizsgálatának szükségességére utalva, az egyház hatalommal való társulását jelölöm meg az elidegenedés okának.

„A várakozás is lehet hit! Várhatunk Godotra, jobbra, szebb időkre. És közben megnyugodván jót cselekedhetünk. Csüggedtek? A harmincas években valóban. A kereszténységet minősítőként használhatnánk: 1. Hatnia kell a földi életre. 2. Nem kell hatnia, mert csak a túlvilági életre készülve jelent értéket."

A keresztény vagy keresztyén szilárd hit kősziklára épültségének analógiájaként emlegetett párizsi méterrúd engem az egyházak létrejöttének vizsgálatára ösztönzött. Tudni véljük, hogy az istenhit nem a világ teremtésekor keletkezett. Vajon miért toleránsabbak a keleti hitek a nyugatiak vallásosságánál? Miért és hogyan részei ezek a keleti (az európaiabbnál ősibb) kultúráknak? Az istenhit és a kultúrák összefüggéseinek vizsgálatát jelöltem meg tisztánlátásom érdekében. Ehhez kerestem fogódzókat Karácsony Sándor könyvében is. Számomra is kényelmetlen megjegyzéseim sorakoznak e könyv margóján:

„Az imádság a rituálék maradéka. Túlhaladottságát a nyugati életmód bizonyítja. A keletieknek a befelé fordulásra más módjuk van és egyre ismertebbek és elfogadhatóbbak a modern életben, mint a közösségekben külsőségeket igénylő, mások előtti bizonyításra alkalmas templomi imádkozás."

„És a lélekvándorlás? És ha a lélek valóban anyagiságunk elektronikus terméke?"

„A hit szabadság? Vajon kötéseivel nem korlát? A nem istenfélő ember szabadsága sem teljes, de majdnem tökéletes, hiszen csupáncsak önmagától függ. De bizonyos szellemi fejlődés függvénye. Mert a lét kérdései iránt nem érdeklődő ember nem lesz szabaddá és félelmében támaszra van szüksége: erre jó a hit! Szabaddá teszi az embert, hiszen tudatára ébred felelősségének, de ezt átruházhatja a rajta kívül levőkre, lényegében az őrlődést felcseréli állati védettséget óhajtó - ösztönére hallgatva - függőségre!"

„Az ember sorsa a küzdés. A dogma, amikor állóvízzé akarja varázsolni az embersorsot, megfosztja lényegétől. Az eltelt két évezred akaratos fővezérek mögé sorolta és sorolná továbbra is a megszokás, a népeket, a népszövetségeket. Asz egyetlen mindent tudóba vetett hitet megingatta kommunizmusnak hirdetett diktatúra. Ha elfogadta volna a hatalom részesei-

nek az egyházakat, akkor bukásával magával rántotta volna az istenhitet is. De a kommunista eszme teljes uralkodásra törekedett, miként maga a vallásosság is. Ha ez az utóbbi kerülne teljes hatalomra (volt már) a föld lakóinak még mindig volna miért küzdeniük: a sokféle hit közül az egyik győzelméért, vagy az isten-hívők egyesüléséért. Mohamed, Buddha vagy a nyugati világ istenei és szentjei közül miket, melyiket választja az emberiség, Talán valami egészen újat? Talán egyiket sem? A félelem visszaszorításával nem lesz szükség földön kívüli atyáskodásra."

Aláhúztam: *„Az élet ugyanis széttöri a zárt formákat, túl utal a földön és az emberen, és minden új fázisban újrateremti a megoldás lehetőségeit*." Melléírtam: *„Az egyházakat is. Mert újrateremteni nem tudnak."*

Elgondolkoztatott*: „A nyugati ember lelki ember, az antik római és görög elegáns, szép testi életet nem tudja már élni, s mivel nem élhet lelki életet, döglődik csak, nem él."* Sietve melléróttam: *„Merő túlzás. A nyugati ember elment keletre és más tájakra, a lelkiéletre is. És látta, látja, tapasztalja, hogy ott is élnek, gondolkoznak lélekben is művelődnek az emberek. És nem kell nekik sem pisztolygolyó, sem Krisztus. Mert talán mélyebbre és tovább látnak a történelemben. Többet tudnak arról, hogy honnan jövünk és hová tartunk. Hisznek az emberi fejlődésben, ismerik a spirális mozgás előnyeit és hátrányait. Ismerik a végességet és a végtelenben. A nyugati embernek közelíteniük kell a keleti bölcsekhez: a nyugodt, a kiegyensúlyozott élet és a hasznos munka után elégedettek a természet törvényei által diktált csendes elmúlással, föltámadásukkal csak az utánunk jövők mozdulatainak tervezésében, gondolataink ismételhetőségének tudatában élik életüket. Az ember teljessége nem csupán egy emberélet, hanem léte hasznosságának tudata, alkotás-szikráinak felfénylése az elkövetkező időkben. Az ember egész, és egyben az egész része. Önmagával rendelkező, saját képességeinek megfelelően tudatosuló, lelkesülő (lélekben gyarapodó) örökmozgó. Kényszerűen felemészti önmagát, hogy szükségszerűen elszámoljon majd önmagának véges életéből adódó következtetéseivel. Ismétléseivel nemcsak segíti, de egyre inkább hátráltatja a fejlődést. Ha az emberiség sokáig megmarad a dogmák vonzásában, maga is elvész. Az is törvényszerű, hogy a fejlődés érdekében naponta születik és évezredekben mutatkozik meg másságunk. Az ellentétek harca gyorsítja az időt. A születő jövőben benne van a múlt, a tömegben az egyén, a lélekben a lelkek a gének kombinációjának végtelenében minden lehetséges kombináció: az egyedi ember."*

A *„választott nép"* zártságát, *„az egyedül üdvözítő"* kintiekre és bentiekre osztott csoportosulását figyelve a szerző figyelmeztet: *„A minden tekintetben korrekt, előírásszerű, ideális világot nagyon nehéz megkülönböztetni a „humánum" birtokában igen szép, okos, harmonikus életet élő klasszikus pogánytól, de éppen ilyen nehéz elhatárolni a buddhista és más keleti világnézetek hibátlan példányaitól is. Sőt kísérteties hasonlóság mutatkozik közötte és a közfelfogás szerint «mélyen vallásos és egyházhű» emberek között is."* Meg kellett jegyeznem*: „Ezt beismerve nagyon nehéz a keresztyénség céljára, küldetésére, konzerválására megnyugtató felelet adni. Minden vallás célja a gondolkodó, a jobbuló ember kiművelése lehet. Mivel ezt a célt a nem keresztyének is elérhetik, a szerző jobbnak látta, nem foglalkozni részletesebben ezzel a kérdéssel."*

„A pogány Istenben vagy istenekben hívő - nem keresztény. Az ateista kétszeresen pogány ember. Lelkivilágát nem lehet semmiféle meghatározással megvonni tőle. A lelkiélet, avagy a gondolkodás istenhit nélkül is van, tehát nem halott, csak az egyetlen hatalom felesküdt hívei szeretnék annak tudni, s mert hitük nem fér meg más hittel, ezért hitetlennek bélyegzik azokat, akik másként mernek gondolkozni. Az emberiség a különbözőség és kivagyiság mentén mindig is megosztotta önmagát. A mára kialakult szabadságigenlés célzó demokratizmus létrehozta a

békességre törekvő toleranciát, túlhaladottá nyilvánít minden akarnokságot. Ezért sem a kiátkozók, sem az erőszakos hittérítők nem illenek mai világunkba. Az egyházak az emberhez hasonlatosan a távoli jövőben elaggulnak és feltehetően kíméletes lassúsággal, alig észrevehetően kifogynak majd életünkből."

„Az ember önmaga elöl, hiába fut. Nem hoz szabadulást a hit, hanem a sajátmagával való találkozás elodázását. A tudatlanságból vagy félelemből eredő menekülés ösztönét nem nevezhetjük szabadulásnak. A szabadítóra várni, egyet jelent önmagunk gúzsbakötésével. Aktivizálás helyet kővé merevedést. A hatalom így szeretné, mert így manipulálhatja az embert. A kereszténység is a hatalom eszközévé vált. Nem az élő zsarnokoktól való félelmet propagálja, hanem a láthatatlan és éppen ezért hatalmasabbnál hatalmasabbat, akinek szolgálatát a maga hasznára fordíthatja. Az egyházak intézményei az államhatalommal szövetkezve válnak elnyomó szervekké."

„Rabok vagyunk? Ezt az alapállást - van valaki felettünk - naiv és szubjektív, semmi sem indokolja csak az eredendő bűn és a kitűzött cél, hogy mi, a bűnösök, a fölöttünk uralkodót féljük. Az ember szabadnak születik. Ki teszi rabbá? Az akinek szüksége van az ő szolgálatára, akit nyájként terelhet. Nem az Isten, hanem a hatalom, az uralkodó. Az egyházak bújtatott célja ez. Jézust éppen úgy kisajátították, mint a kommunista eszméket kiforgatva és megmásítva a saját érdekükben a zsarnokok."

„A bűnök az igazságszolgáltatásra és lelkiismeretünkre tartoznak. A tudatosulással és lelkiismereti elmélyüléssel együtt bekövetkezik a bűn beismerése és javításának szándéka. Ehhez lélekápolás és mentálhigiénia szükséges. A vallás, a hit, ezt hozta és tökéletesítette, az Úrtól való félelem beiktatásával. Felsőfokon az embernek magának kell ítélkeznie önmaga fölött. Biztosan ő maga a legszigorúbb. A rajta kívül álló miként tudná őt megszabadítani? Ha tudatát veszi? Az ember bűne nem saját magára tartozik? Megtisztulhat tőle tudatossága nélkül? Rabságra kell ítélnie önmagát? Kinek jó ez? Az emberiség haladásának bizonyára nem!

Bűnbánat annyit jelent, mint cselekedni. Legalább annyit, hogy máskor majd jobbat cselekszünk. Hiszem, hogy így teszünk mindenben. Ez a mérce működik viselkedéskultúránkban. A végső megszabadulást közösségeink ítéleteiből kaphatjuk és saját önirányító képességünkből. Közvetítőre ideig-óráig még szükségünk lehet, végül már nem lesz szükségünk prókátorra.

„A halál kérdését nem oldja meg a hit. Mindnyájan meghalunk. Ezt tudjuk. A hogyanban segít a hit. A kereszténységnek még volna ezen a téren mondanivalója. (A muzulmánok bátrabb, az ateisták méltóságteljesebb módon fogják fel.) A halálfélelem terjesztését kedvelik az uralkodók. A túlvilági élet ígérete önkéntes rabságunk fizetsége. Olyan jóemberekre van és lesz szükség, akik kételkednek önmagukban, akik küzdenek és önmarcangolásaikat is a közösség szolgálatába tudják állítani (írók, művészek.) A vallásosság átmenet lehet: a megszelídített embert tovább kell engedni útján, hogy szelíden küzdje életét, amely titokfeltárás és megismerés. Így győzheti le a halált. Munkássága kideríti a halál okait is. És élete okait is. Hatalmas az ember munkája. Költői képzeletével megteremtette az isteneket és az Istent. Milliárdokra szaporodva, a nagy számok erejében, de a minőségben bízva, maga is istenien jó akar lenni. Észlényként nem a Sátánnal, hanem önmagával kell megküzdenie."

Az Isten a fény, amely felé haladunk kell, hogy látni tudjuk önmagunkat, társainkat, az utat, az életet. Nem tökéletes fény, kinek-kinek a dolgok egyik-másik része árnyékban marad. Az Isten sem tökéletes. A fény a tudat, a fény magunkból kivetült gondolat, amely kívülről is megvilágít bennünket, de nem abszolútum. Az Isten, ha kell, bennünk él és velünk hal meg: mindenki istene

a megfogalmazott gondolat, amely nélkülünk is megmarad, tovább él, ha sikerül továbbadnunk, ha sikerül rögzítenünk írásban, zenében, képben, filmben, mindenféle művészetben, alkotásban. Az Isten az alkotás kényege, a cselekvés maga. Az Isten az, ami az emberből kikerül, és megmaradásra érdemes, ami továbbéltethető, továbbhagyományozható. Úgy hisszük, többnyire jó, nemes, pozitív és a haladást szolgálja. Lehet kettős? Lehet jó és rossz, igaz és hazug, szép és ronda. Lehet! Az énből táplálkozó Isten az emberiség alkotótevékenységének összessége és igénye a tudatosulásra. Az egyén halálával nem, vagy alkotóképességének kialakulatlansága miatt alig károsodik. Az Isten örök, mert az emberiség örök. Az emberiséggel együtt pusztul majd ő is. És akkor beigazolódik: az emberiség kollektív és összegezett gondolatainak sűrűjéből szublimálódott merész továbbgondolások által olyanná, amilyenné lett és az elképzelések ellenére sohasem uralkodott. Ő maga a cél, mely nélkül úgy tűnik, nem lehet meg a gondolkodó ember, nem kerülheti meg a gondolkodást, mert út és kényszerűség, útján haladva, igenelve és tagadva, a megismerés kényszere hajtja, a munka, amely segítségével az állati sorból kiemelkedtünk.

Az állatok istene az ember. Látható, megfogható, szolgálható, akihez jó nekik ragaszkodniuk, de, aki elpusztítható is. A gondolkodni képes állat is maga teremti istenét, mert társainál jobbat akar. Mit kezdene egy primitív, állatiasságát levetkezni képtelen istennel? A haladás az Isten. Az embernek a jót a rossztól elválasztó képessége, és az, hogy tudását gyarapítani, továbbadni, örökíteni képes. Nélküle állóvíz volna az élet. A történelem mutatja: ahol lelassul, áll, visszafelé folyik, visszájára fordul az élet, ott nincs Isten. Ott a haladásról megfeledkezik a töpörödő kollektív emberi tudat."

Ezeket gondoltam és később a rendszerváltozás után is Karácsony Sándor könyvét sorról sorra olvasva és értelmezve. Évekig rágott megjegyzéseimet könyve margójára írtam.

A fiát feláldozó apa fájdalmának szüleményei ezek a gondolatok. Tagadásaimhoz bátorságot a magam halála adott. Hasonlatos vagyok az utódlásra programozott magát feláldozó lazacokhoz, akik a szembeszökő ár ellen a célhoz érve mintha teljes megnyugvással végeznék életüket. De mert céltalanná lettem és örök nyughatatlanságra ítélve, megveszekedett balta módjára forgolódom a világban. Előttem már semmi sem szent, mindentagadással szolgálom a jövőt. Kérdéseimet, ha valaki megnyugtatóan megválaszolja, a haladást szolgálja. Ezt próbálomgatom, a számomra kimért „ráadás időmben", tüneményes csodához hasonlatosnak képzelt gyarapodó képességeim birtokában magam is."

Félelem és remény

A vallásos embereket mozgató két legfontosabb indulat továbbra is a félelem és a remény, amelyek a dolgok láncolatára és végül az élet totalitására vonatkoznak.

Ismerjük a Föld történetét és az élet keletkezését, az élőlények fejlődését, az emberré válás folyamatát, azt a sohasem befejeződő folyamatot, amelyben az ember a munka által megalkotta önmagát. Eljutottunk a tudatos társadalomfejlesztés szükségességéig, amelyet társadalmunk minden eszközzel az utánunk következő nemzedékek figyelmébe ajánl, mint az önmegvalósítás valóságos módját...

A Marx által idézet: „nem tudják, de teszik..."-féle ember ehhez kevés, erőfeszítései egyre inkább nem lesznek elegendőek. Ezért kerül mindinkább az egész társadalmat érintően előtérbe a nevelés és ezen belül az ateista nevelés minőségi fokozása, kiteljesítése. A történelem folyamán a „saját tevékenységének termékeként kialakult ember" egyre inkább, egymást kizáró módon szembe kerül az Isten teremtette emberrel, aki végső soron nem ura sorsának,

feladja az ismeretlen megismeréséért folytatott harcot, fél megfoghatatlantól és a túlvilági élet reményében megáll a tökéletesedés folyamatában. Íme - leegyszerűsítve és némileg sarkítva a dolgokat - miért fontos az ateista gondolkodás, amely a félelem helyett bátorságot jelent, hiszen szakítani kell nemcsak évszázados hagyományokkal, de közvetlen környezetünkben élő idősebbek, a kevésbé okultak, az állatias félelem karmaiból nehezebben szabadulók szokásaival, meggyőződésével is. És jelenti ugyanakkor a remény elfecsérlését, túlvilágba helyezése helyet rövidre szabott életünkben a valós és a nemes szándékok megvalósíthatóságát, amit általában önmegvalósításnak szoktunk nevezni.

Gondoljunk arra, hogy a félelem - mindenféle és fajta félelem - lefokozza, sajnálatos törpévé, erkölcsi visszamaradottá teszi az embert. A félelmek félelme: a halál, a véges élet ott ólálkodik minden tettünkben és gondolatunkban. Sok, egyelőre megmagyarázhatatlan dologgal együtt az elmúlás valóságával nem tudunk egyetérteni és ezért egyeseknél kényelmesebb az absztrakcióba menekülés, a vallás tiszta irracionalitásának vállalása, és az ezzel járó elidegenedés, amely tömjénfüstként belepi a jelenhez való viszonyulásunkat. A teremtésnek a népi tudatból nagyon nehezen kiszorítható vallásos képzete csakis a tudományos megismerés fokozataiban halványul el és ad helyet létünk bátrabb magyarázatának.

Egy másik nem kevésbé makacs ellenállást kiváltó terület, ahol önmagunkkal kell megküzdenünk, az erkölcsi jóságra törekvés igyekezete. Csakhogy igényeinkben mi már sok mindenben túlhaladtuk például a biblia előírásait ebben a tekintetben. Más kérdés, hogy a gyakorlatban minden egyes emberi életben újrakezdődik-folytatódik azoknak a normáknak a megtanulása és tiszteletben tartása, amelyek igazabbá, emberebbé tehetik az embert. És így tovább újabb- és újabb ellentétek ütköztetése vezethet az emberben való hitünk megerősödéséhez, a fejlődés akarásához és a megismerés sohasem befejezhető igenléséhez. Közben arra is rájövünk (Feuerbachot olvasva, vele vitázva), hogy a vallás tulajdonképpen egyféle költészet, amennyiben „képzelt lényeit valóságos lényeknek tünteti fel", nem olyanoknak, amilyenek történelmi léthelyzetükben lehetek, hanem mint az egyetlen, a megdönthetetlen igazság kinyilatkozóit.

Ahhoz, hogy itt a Földön legmélyebb érzéseinket keresve és legáhítottabb eszményeinket megtalálva alakítsuk életünket, egyetlen célravezető módszerünk a következetes megismerés, tudásunk fokozott gyarapítása lehet és kell, hogy legyen. Mindenféle meggyőződésünk akkor és úgy élhet tovább, ha számtalanszor próbára tesszük, ha megszerzett új tudásunkkal újra és újra összevetjük azokat az eszméket, amelyekre építettük őket. A gondolkozást nem segítette, nem is segítheti semmiféle árral való úszás és alkalmazkodás. A téveszmék kárvallottjait nem győzhetjük meg kiközösítéssel, sajnálattal. Legyintéssel.

A fiatalokhoz egyedül méltó magatartásmód a nyitottság, a mindent befogadás akarása, de nem kritikátlan átvétele, a meggondolatlanság trehánysága. Az ateista magatartás nem valamiféle új vallásos hiedelem, hanem létünk tudományos magyarázata, a valóság lehetséges megközelítése. Éppen ezért módszereiben is mindenben különbözik a téveszmék terjesztésének módozataitól.

Az önmagunk megértésének nem segítője, hanem hátráltatója minden erőszak, minden frázispuffogtatás és ellenvélemény-elhallgattatás. Ebben egyedül az ész győzedelmessége segít és nem holmi szaktudás, hanem a legszélesebb körű általános műveltség. Történetek és vélemények sokasága gyűjthető össze, amelyből kiderül, hogy az ateista nevelés lényegében a tudományos szocializmus alapos megismerésével válik célirányossá, de esetenként változó hiedelmek, kétkedések, megrögződések oldásával indítható el és folytatható a jelenkori problémák iránti fogékonyság kialakításával a fiatalokban.

- Nézd, szerintem a vallásosak egyáltalán nem szégyellik a hitüket. Sőt, vannak megrögzött térítők is. Azt hiszem, mi sem kellene, véka alá rejtsük ateista meggyőződésünket. Néha azt hisszük, a meggyőződés már nem vitatéma, nem érdekelhetné azt a munkahelyi csoportot, azt a társaságot, amelyben dolgozunk, élünk, azokat, akikkel összehoz a sors.

Ez egy olyan fiatal munkás véleménye, aki a tudásszerzést is közösségi tevékenységként képzeli el, és minden vitalehetőséget szeretne felhasználni saját meggyőződésének erősítésére.

- Van az osztályunkban egy szektáns fiú - meséli egy érettségi előtt álló licista. - Nem tart velünk sehova, még moziba sem jár, elkülönül. Osztálytársaim ugratják. Ez nem tetszik nekem. Komolyan beszélek vele. Szóba került a biblia és egyebek. Ámultam, hogy miket tud. Különben szorgalmas, okos fiú. Be akarom bizonyítani neki, hogy vallásos hit nélkül is lehetek „rendes" ember. Például a biblia magyarázatában is segíthetem. Nem akarom egyetlen vitában kivonni őt idős szülei hatása alól. Őszintén beszélgetünk. Azt hiszem, egy idő után ráébredt arra, hogy sok mindenben egyetértünk.

Falusi legénytől hallottam: - Nálunk az imaházban meleg van és tisztaság, ott a fúvószenekar próbáit mindig megtartják. Nem látom be, hogy miért nem tudnánk mi ennél többet adni a kultúrotthonban. Ez is forradalmi tett lehet, amit már hétköznapokon is elvár tőlünk a társadalom.

Olyan jelenségek torlódnak mindennapi életünkben, amelyek a kevésbé kíváncsiskodók számára nem egészen érthetőek vagy félreérthetőek. Egyesek a régi szertartások, a keresztelés, az esketés, a temetés pompáját, a mágikus egyházi külsőségeket az erkölcsi tartás részeként fogják fel. Sokan ma már úgy vallásosak, hogy „mit szól a szomszéd", „mit mond a világ" indoklással megtartják vallásuk külsőségeit. Ők is a téveszmék kárvallottjai.

Mi Goethével együtt valljuk: „Az embernek ragaszkodnia kell ahhoz a hitéhez, hogy megérthető az, amit nem ért még: ha nem így volna, nem kutatna... Ily módon válhat hasznossá az, ami nem érthető."

És ugyanaz a gondolat a Faust második részéből, költői formában:

„Ha méltó erre, mélyre lát a szellem,
s végtelenül bízik a végtelenben ."

A hetvenes években írtam ezt, az *Ifjúmunkás* nevelési rovatában kötelezően feltüntetett témák egyikét kipipálva. A figyelmes olvasó talán észreveszi, hogy kényszerű ateistaságom máig érően szabadgondolkozás. Most is vállalom, hiszen a szabad gondolkodás jogát és általános kötelezettségét hirdettem. Az egyházak jótevő szerepét elismerve és támogatva az örökös reformáció híve vagyok.

Az írásomban szereplő líceumi diák példáját a fiamtól hallottam, akiben, anélkül, hogy okító beszélgetésekkel, apai dörgedelmekkel befolyásoltam volna, dicséretesen uralkodott és gondolatbefogadóan élt a tolerancia. A nálunk sűrűn megforduló református ifjú tiszteletesek mértékletesen hatottak rá, erkölcsi tisztánlátása szabadon szárnyalt a dogmatikus látásmód fölötti, a mindent megismerés jövőbe mutató, nála még felhőtlen légterében.

Idetartozónak vélem, azt a stockholmi *Café* honlapján is vitát kiváltó hírt, miszerint egykori okos főszerkesztőm, aki leadta ezt az írásomat, a legutóbbi népszámláláskor ateistának írta be magát a kérdőívre, amellyel nyilván kivívta a népszámláló megbotránkozását. (Talán ugyanazét, aki az átkosban fejcsóválva fogadta a kérdőívről hiányzó felekezeti hovatartozást hiányolók kutakodó érdeklődését.) Még egykori kedves munkatársa fejcsóváló megjegy-

zésének nyilvánosságát is elbírta az idézet honlapon, amely a nyájszellemhez szokottak cöcözésével írta, hogy... „hát ezt azért nem kellett volna...” Mert az ilyesmi nem ildomos.

„ A tekintély jelensége sokféle vonatkozásban észlelhető, és mint természetes érzést okvetlenül az elhatalmasodás veszélyezteti. A politika és a vallás területe különösen alkalmas arra, hogy a tekintélyre alapozott irányító elvek és rendező rendszerek alakuljanak ki.” - olvasom Pátzay László *Módszeres gondolkodás a vallásról és a politikáról* című gondolatgazdag könyvéből és a diktatúrában megélt politikából tudom, hogy a képzett hit, a kötelező hit felé erőltetett vonulása egyre inkább a zártabb gondolkodási rendszer felé visz. A beleszületéssel a saját tudatban való megrekedéssel alakult spontán hit, intézményesítetten képezhető és könnyen átmehet a hivatalos hitbe, de ennek is van határa. Innen az egyén „belső érzelmi egyensúlya és értelmi habitus igényeinek a kielégítése teremthet egyensúlyt” a spontán, a képzett és hivatalos hit áramlásában. Nem nehéz megfigyelni az istenadta nép nyárfakönnyű hajladozását: az emberiség túlnyomó többsége mindig is oda tartozónak deklarálja magát, ahol a hatalom áll.

Most, 2015 tavaszán, amikor emlékiratom kiadatlansága miatt megcsappant lelkesedéssel írom visszaemlékezéseimet, gondolkodóba ejt a PCR (Pew Research Center) trendkutatása a világvallások jövőjéről, amelynek összegezéséül megállapíthatom: 1. A kereszténység számbelileg csak egyharmada a világ népességének. 2. Az ateisták és teistákon kívüliek száma a keresztények számának csaknem fele. 3. Az iszlám növekedése (sajátosságaiból következtethetően) civilizációs visszalépés az emberiség számára. 4. Kialakulhat valamilyen világvallás vagy hit a kereszténység, az iszlám, vagy az ateistákhoz közelálló, agnosztikusok, buddhisták, a kínai népi vallásosak stb. hitbeliekből, vagy ezek egyvelegéből?

A mi európaiak kereszténységünk, avagy a keresztyénségünk kivagyiságát, sokszor kiütköző dölyfét sértőnek találom, a világ népessége kétharmadának ilyen-olyan, hitéhez, avagy hitetlensége ellentéteként, még akkor is, ha felsőbbrendűségünket civilizációs előrehaladásunkra hivatkozva bizonyítottnak hisszük.

A kereszténység hatása az emberiség egyetemes fejlődése szempontjából vitathatatlan. Ha a kelet mai világbirodalmi ugrását figyeljük, a jövőben ez is megkérdőjelezhető.

Az ellentétek feloldásához világméretű műveltség-ugrás szükséges. Ehhez pedig évszázadokra lesz szükség. Nem valószínű, hogy ennek feltétele a modern világban elterjedt vallások megerősödésétől függ. Az ökumenizmus lehet valamely világvallás kialakulásnak kezdete. A kommunizmus, úgy tűnik, egy ilyen radikális fordulat kísérlete volt. Az sem lehetetlen, hogy évtizedek múlva valamilyen formájában visszatér, ha a jóléti államok gyakorlatát valamilyen okból (például az egyre ijesztőbb népvándorlás kezelhetetlensége okán) kudarc éri. Az iszlám népesség növekedésével az emberi jogok csorbulnak, összeegyezhetetlensége a korszerű világgal újabb vallásháborúk kirobbanásához vezethet. A Gonosz és a Jó közötti örökös harchoz újabb, az egész világon elfogadható eszmére/eszmékre lesz szükség.

A „Küzdj és bízva bízzál!” végtelenségében mindig is valamilyen fix pont felfedezését erőltetjük.

Erdélyi gyermeklapunk születésből eredően kitartóan munkásérzelmű írója például, a rendszerváltás után kirívóan buzgón, nyomban református hitéről tett bizonyságot, egyik önmaga védelmére kigondolt elbeszélésében. Furcsának nem a megtért bárány módjára tette ezt, hanem a diktatúrában megélt hitbeli elnyomottságát hirdetve.

Az érdek bizony nagyon nagy úr. A nád dolga a hajladozás. Az ember, ha az, legyen gerinces. Meggyőződését, ha lehet, ne a történelmi fordulók hozta előnyökre pislogva, pozíciójának megtartása érdekében, hanem csakis az észokok hatására, tudása gyarapításával módosítsa.

A nyájszellem örökölt ösztönös tulajdonságunk. Tévesen gondolják azok, akik azt hiszik, életüket ilyenformán meghosszabbíthatják.

Még jó, hogy vannak, vagyunk még „egyesek”, olyanok, akik jól járnak akkor is, amikor mások szerint „nem jól járnak.”

8.
Sorozatok

A fiam halála utáni gyászesztendő leteltével igyekeztem folytatni országjáró útjaimat, amelyek eredményeképpen további riportsorozataim születtek. A *Szülőhelytől távol*, az *Ezer kilométer a Dunán*, a később ezt kiegészítő *Hatvannégy kilométer új Duna*, az *Ezer kilométer a Kárpátokban*, az *Új városaink*, a *Regények színhelyén*, a *Keskenyvágányon*, a *Szeretni kell a vasutat*, a *Tisztelet a takarítóknak*, a *Váraink*, a *Kárpátok jövője* és a városiasodást vizsgáló sorozat írásait tartom jelentősebbnek.

A *Tanítók nyomában* sorozatomat másfél évtizedes munkám eredménye, könyv alakban, anyanyelvünk védelmére buzdító tartalmáért a rendszerváltás előtt nem jelenhetett meg. Utána pedig jó ideig azért nem került nyomdába, mert a könyvek kiadásáért felelősök rendre, indoklás nélkül megtagadták minden írásom kiadásának anyagi támogatását.

(Első regényem megjelenése után kilenc évig feketelistára kerültem, és az akkoriban irányított kritika elhallgatta. Később, a *Forrás* sorozat időnkénti értékelésekor az erdélyi irodalomkritika jobbnak látta nem szólni róla, annak ellenére, hogy a sorozat legnagyobb példányszámban nyomtatott könyve volt, Magyarországra is készült nyolcszáz díszesebb kiadása, és Ruffy Péter írt róla lelkes hangú ismertetőt a Magyar Nemzetben. Könyvem hazai fogadtatására akkor nem figyeltem, mert barátaim, ismerőseim elhalmoztak dicséretükkel. Feszt Laci karikatúrát közölt rólam az országos napilapban. Kovács Nemere kollegám hozta Illyés Gyula biztatását, amit mindennél többre tartottam. Az erdélyi magyar irodalomtörténészek ma is rendre megfeledkeznek könyvemről, a Forrás első nemzedéke írói között meg sem említettek. Kántor Lajosnak, a Kolozsvári Társaság egyik 2014 nyarán megrendezett estjén elhangzott méltatása, miszerint ígéretes indulásom volt ez a regény, jelent némi változást megítélésemben. Abból, hogy több mint félszáz könyvemről, köztük az Irodalmi Jelen pályázatán díjazott regényemről említést sem tesznek, arra következtetek, hogy következetes csoportokon kívülállásommal népszerűségre nem számíthatok.)

Az 1989 esztendő végén, az erdélyi magyar íróknak nyújtott anyaországi támogatás keretében, tíz nyomdakész kötettel jelentkeztem. Nem értették, hogy mit akarok. Nagy Olgával együtt, akinek évekig álltak munkái, s ugyancsak tíz könyvvel jelentkezett, telhetetlenek mondtak, mert mások rovására, mindért támogatásra számítunk. Pedig csak láttatni óhajtottuk, hogy addig mit és mennyit dolgoztunk íróasztalunknak. Végül írói munkáimat (regény, kispróza, egyperces novellák, publicisztika, riportok) mellőzve *Erdélyi mézeskalács* című. lírai receptkönyvemre kaptam némi támogatást, amit félszáz illusztrációja miatt lehetetlen volt kiadni a megítélt aprópénzből. De ennek a könyvemnek a történetéről időrendben később majd többet szándékozom írni.

Elszomorított, hogy *Tanítók nyomában*-t, amit a anyanyelvünk szavainak legfőbb, küzdelmeink legelső futóárkaiban elszántak őrző, példamutatóan hivatástudatos fiatalokról írtam, nem támogatták. Végül Svédországba költözésem idején, a szűkös nyugdíjamból jelentettem meg 1996-ban, az *Erdélyi kiskönyvtár* sorozatban.

Többször jártam az enyedi kollégiumban, patinás falai vonzottak. Ösztönös kötődésem is buzdított erre. Anyám elbeszélései szerint, apai nagyanyám, akit csak egy megsárgult apró fényképről ismerhettem, valamikor mosónő volt ebben a nagyhírű erdélyi iskolában. Ifjúsági lapunkat szerették a diákok, igyekezetünk a tanár-diák kapcsolatok egyengetésében sikeres

volt. Javaslatomra és vezetésemmel tartottunk ott mindent kibeszélésre alkalmas *Fogadó órákat* és sikeres *Matinét.* 1972-ben minden lehető eszközzel akadályozta a hatalom az Kollégium 350. évfordulója ünnepségeinek előkészületeit. Ekkor írtam *Csöndes évfordulók* címmel riportot, amelyben kitűzött célom szerint a fiatalok ünneplésre tanítását hiányolva, az innen kikerült nagyjainkra, gazdag természetrajzi gyűjteményére, híres könyvtárára, a nagyszerű, a tanítói hivatást megszerettető tanári karára hivatkoztam az évforduló létjogosultságát bizonyítva. Úgy érzem lapunk kiállásának is köszönhetően, a baljós jelek ellenére, 1972 októberében, igaz szigorúan ellenőrzött keretek között, de mégis sor került a kollégium fennállásának 350. évfordulójának ünnepére. Az, hogy az ünnepi beszédet Sütő András, a kollégium egykori diákja mondta, bizonyítja: az erdélyi magyar értelmiségiek összefogásának engedett a múltunkat minden módon megfosztani igyekvő politika.

A Kollégium gyakori vendégeként - Borbáth Károlyt, a könyvtár vezetőjét, történelmünk élő lexikonját biztattam a lapunkból addig hiányzó, múltunkat mesélő, a politikai ellenőrzés mellett is kialakítható állandó rovat kialakítására - a tanulmányi igazgató segítségével, a 350 éves iskola utáni esztendőben felfedezett, különleges képességekkel rendelkező végzős osztályt, amelynek tagjait aztán több mint másfél évtizedig követtem pályájukon, hogy anyanyelvünk őrzésének és ápolásának hivatásul vállalt sziszifuszi munkájáról, számos megpróbáltatásokkal tele életükről beszámolhassak.

Ennek indoklásáról szól könyvem előszava:

Indíttatás

A Bethlen Gáborról elnevezett enyedi iskola kapujában mindig pillanatnyi zavart érzek. Talán azért, mert én mindig a kollégiumba lépek be ezen a kapun. A kollégium: tagjainak szellemi irányítást is adó diákotthon. Úgy tudom, és úgy hiszem, hogy a tanító- és óvónőképző esetében ez minden tekintetben pontosan így van. A jövendő tanítókat és óvónőket, itt Enyeden, elsősorban hivatástudatra nevelték, hogy a nevelői pálya beláthatatlanul nehéz útjára lépve, öntudattal, felelősségérzettel haladhassanak.

Ha végigsétálunk a tiszteletreméltó öreg iskola folyosóin, a falakon egymás mellett sorakozó tablókon mosolygó tanárok és diákok képét látjuk. És a szigorúakét, a meghatódottakét. Így vagy úgy, a végzős diákoknak mind jövőt fürkésző arcuk van. Jövőjüktől pedig sok más emberi jövő függ. Az elmúlt harminc évben, több száz érettségizetten kívül, közel ezer tanítót adott ez az iskola és félezernyi óvónőt, akik majd mind falura kerültek, várostól, úttól messze, kicsi, sáros, a világ felé nyiladozó falvakba.

Nézzük meg jobban ezeket a tablókat. Fehér holló rajtuk a fiúkról készült kép. Talán véglegesen elnőiesedett pálya a tanítói? Nyelvünk sem áll már a szóra, minduntalan megtoldjuk, kiegészítjük az iskolában oktató megnevezését, tanítónőt mondunk, amelynek eluralkodása szegényebbé teszi iskoláinkat és egyben nehezebbé azoknak a lányoknak az életét, akik vállalják ezt a munkát. Felmérések és tanulmányok nélkül is nyilvánvaló ez. Tudták-e a képekről ránk mosolygó lányok, hogy mire vállalkoznak? Bizonyára, nagyon is tudták.

A nővérem és barátságos osztálytársai jutnak eszembe. Akik olyan angyali nyugalommal vitték frissen szerzett tanítói diplomájukat szülővárosuktól távoli falvakba, mintha egész életükben oda készültek volna. Mert valóban oda készültek: tanítani és népszolgálatra. Akartak és lettek valakik abban a közösségben, ahol önmagukat adva az újat támogatták. Némelyek szerint a tanítói sorsban még mindig sok a romantika, nem is vállalják igazán csak azok, akiket egy életre áthat és fogva tart e nehéz pálya iránt érzett hivatástudat.

Elképzelt fiatal tanítóm fontos ember. Aligha ingázik. Ezt nem is teheti, nem városi, faluról származó. Egyik eldugott helyről a másikra utazgatni értelmetlen dolog... Marad tehát. Ez pedig meglátszik a környezetén. Igényeit, főleg a művelődésben, alább nem hagyja, ereje van arra, hogy másokat maga mellé fölemeljen. A tanító az anyanyelv támasza, írni, olvasni és szépen beszélni tanít. Tudjuk, hogy ez a munka, ha igényesek vagyunk magunkkal szemben, egész életre szól. A tanító, mert szereti a gyermekeket, közel áll a szülőkhöz, őket is oktatnia kell, ha azt akarja, hogy munkája eredményes legyen. A tanító, különösképpen, ha fiatal, megválasztatlanul is az ifjúság irányítója, ismerője minden igyekezetnek és lehetőségnek. Az eszményi tanító új, és mindig megújulni tudó ember falujában, de kis- és nagyvárosban is tekintély.

De ne folytassuk tovább a felsorolást, szálljunk le a mintaszerűség fájáról, és próbáljunk a valóság talaján két lábra emelkedni. A tanítók iránti elvárásaink annyi mindentől függnek és olyan sokfélék, hogy alig lehetséges felsorolni valamennyit. Elhivatottságuk, felkészítésük és felkészültségük végül is a sokféle élethelyzet próbáján arathat elismerést, vívhat ki megbecsülést. Hogyan élnek, mit gondolnak önmagukról, a tanítói pályáról és a jövőről? A kérdést a gyors változásában új szakaszhoz, a városiasodás kezdetéhez érkezett falu forrongó élete és a város „elfalusiasodása", a városi lakosság rohamos növekedése tette időszerűvé.

A második emeleten, a lépcsőföljáró közelében jó ideig elidőzöm egy, a többihez viszonyítva szerény tabló előtt. Hiányzik róla az ősi iskolaépület vagy a sétatéri emlékmű képe, a festett díszítés. Nem készült kivarrott vászonlapra, feltűnő, faragott keretbe. A végzősök névsor szerinti sorrendben, négy sorból tekintenek le reám, van valami katonás szigorúság ebben a felállításban. 1973-ban tizenkilenc lány és két fiú indult innen, öt, tanulásban eltöltött kemény, de szép, élményekben gazdag esztendő után, ki az életbe, a szélrózsa minden irányába, szerteszét az országba.

Nézem, nézegetem az 1973-ban végzettek szerény tablóján a képeket, és az az érzésem, hogy élő másuk némelyikével már találkoztam. Az iskolában rendezett sajtónapokon - rendszerint a nagyteremben, amikor már untuk az egy helyben ülést, de mert megbeszélnivalónk az iskolai élet számos apróságáig és azon is túl az egyéni érdeklődés legkülönbözőbb tájaira vitt, kisétáltunk a tornakertbe. Két-háromosztálynyi valóban lelkes olvasóközönség követett minket, és természetes volt, hogy sok mindenben egyetértettünk.

Máskor az önművelődésről, majd a tanár-diák viszonyról mondott őszinte véleményeikkel hallattak magukról a tanítóképző tanulói. Találkozóinkra, kérdőíveinkre és sűrű levelezésünkre hivatkozva: újságíróként is állíthatom, hogy ismerem a tanítóképzősöket.

Valamikor nem is olyan régen, az írástudatlanság felszámolásában korszakalkotót tettek a tanítók. Az oktatás és a nevelés jelenlegi és holnapi igényeihez mérten hasonlóan nagy munka vár rájuk. A falu élete mindenben rohamosan változik. A tanítónak munkája hagyományainak tiszteletben tartásával és továbbéltetésével önmagán is változtatnia kell. A kisigényű nevelő könnyen elveszti hivatás diktálta vezetőhelyét közvetlen környezetében, a faluban, és mindenütt. És akkor évenként megismétlődő ünnepnapjukon miként mondhatnók el újra és újra: Tiszteljük a tanítókat! Biztos vagyok abban, hogy bármilyen nagyigényű is a jövő, a jó tanító élete mindig tanulságos; küzdelmes sorsa, helytállása, igaz embersége példamutató.

Olvasom a névsort: Bálint Katalin, Bernád Ilona, Cseke Éva, Csere Rozália, Dobó Regina, Farkas Ferenc, Forgó Mária, Kasza Katalin, Kiss Jolán, Kocsis Mária, Koncz Anna, Kovács Gizella, Kozma Éva, Köteles Irén, Marozsán Mária, Márkus Magda, Papp Mária, Pénzes Ilona, Tomos Ilona, Venczel Mária és Viatorisz István.

- Nagyon jó osztály volt - mondta Biális János tanulmányi igazgató, aki egykor maga is tanítóskodott, és a pálya iránti szeretetét sokéves gyakorlatából merített tanácsaival megtoldva adta át tanítványainak. - A leggyengébb általános osztályzata a nyolcas érdemjegy körül volt... Értelmes, komoly és érdeklődő emberek. Összetartó közösség voltak. Kíváncsi vagyok, hogyan érvényesülnek az életben...

Nem kötelező módon, hanem inkább néhány osztályvezető tanár érdeklődésének betudhatóan, az iskola nyomon követte tanítványait. Simon László a kihelyezett végzettek munkahelyének címét gyűjtötte, Bakó Botond kérdőívet szerkesztett és juttatott el nekik, amellyel beilleszkedésük problémáira keresett választ.

Én magam az 1973-ban végzett és fennebb felsorolt tanítókkal leveleztem, majd rendre többször is felkerestem őket, hogy életükkel megismerkedjem.

- Hogy ki mennyit ér, azt mindenki munkájával méri és bizonyíthatja - mondta Biális János igazgató, és arra biztatott, nézzem meg közelebbről is, ki hogyan boldogul.

Akkoriban, nem holmi filozofikus mélységekből, hanem inkább ösztönből vezettem be saját használatra a *Boldogság!* köszönést. Az általánossága miatt semmitmondónak éreztem a Jó reggelt!, a Jó napot!, a Jó éjszakát!, vagy az olyan idősebbektől, mint például a nagy tekintélyű Balog Edgártól hallott, választékosnak hangzó: Köszöntelek!, Üdvözöllek! formákat.

Később a boldogság tartalmát keresve jutottam el különböző, szerintem ideig-óráig érvényes meghatározásáig: *Senkiről se mondd, amíg él, hogy boldog, legföljebb azt, hogy szerencsés (Szolón). Üdv nektek! Örülni ki tud, s kire nem sújt égi csapást, az a halandó már boldogsorsú a földön. (Eupiridész). Sem a test, sem a vagyon nem, teszi boldoggá az embereket, hanem az egyenesség és sokoldalú értelmesség. (Demokritosz). ... ha boldogságunk van, mindenünk van (Epikurosz), Boldogan élni annyi, mint természetesen élni. (Seneca), Aki boldog, könnyen boldogít másokat is. (Bolyai Farkas), Csak az erős szabad, és így csak az erős boldog. (Széchényi), A boldogság nem ajándék, naponta harcba hív. (Brecht), Boldogok, akik éhezik és szomjúhozzák az igazságot (Máté evang.).*

Boldogságunk pedig a szerelemtől való - okoskodtam egyik mai tárgyú regényemben. A szerelemtől való boldogságunk fajtája pedig a sokféle alkotás szeretete.

Az Enyeden végzett „tanító nénik” és két „tanító bácsi” életét közvetlen közelről szemlélve, arra kerestem magyarázatot, hogy egyéni boldogságuk és a közösségi szolgálat viszonyában meddig jutottak a boldogság ösvényein. Szépségesen nemes és drámai élettörténeteket jegyezhettem fel, hivatástudatból táplálkozó helytállást és a mostoha körülmények miatt elsodort életet is.

Nyomukban járva, Erdély különböző zugainak, de még a Magyarországba áttelepültek környezetének riportjaimba gyűjtött látlelete kordokumentum..

Az egyik tanítónő Apáczai Csere János leszármazottjaként vállalta és szolgálta nyugdíjazásáig nehéz mesterségét. Története az erdélyi oktatás és népnevelés hagyományainak említésére is alkalmat adott. Ezt a riportomat a Korunk is közölte. Kötetbe rendezve a sorozathoz a következő magyarázó utószókat írtam:

Befejezés helyett

1.

Az élet az elmúlt tizenvalahány esztendő alatt új sorrendet alakított ki azok között a lányok és fiúk között, akik 1973-ban osztálytársakként együtt végezték az enyedi tanítóképzőt. A lányok férjhez mentek, személyazonosságijukban a férjük családnevét viselik és így ismerik őket az

iskolában vagy az óvodában, ahol tanítanak. Megváltozott tehát az osztály ábécé-sorrendje. De más és más sorrendet alakítanak, ha az otthon vagy idegenben való tanítás szerinti csoportokra osztom az évek során sok próbát kiállott beszélgető partnereimet. Feltétlenül külön sorrendet és a sorrendnek megfelelően dicséretet érdemelnek a „tanító nénik" akkor is, ha gyermekeiket számláljuk össze. A huszonegy tanító közül egy négygyermekes, tizenegy kétgyermekes, hat egygyermekes és három gyermektelen. Összesen harminckét gyerekük van. Átlag másfél gyerek. Egy osztálynyi.

Folytassuk a statisztikát hivatástudatuk mélységét mutató számokkal: húszan a tanügyben dolgoznak, közülük tizenöten tanítanak, ketten óvónők, ketten pedagógusok, egy tanár. Otthon sikerült elhelyezkednie hétnek, hárman a férjük szülőhelyét választották otthonuknak, a többiek idegenbe kerültek. Tehát kétharmaduk végleg messze került a szülői háztól. Sok ez vagy kevés ebben a megbolydult időben, amikor amúgy is kiürültek a falvak? Faluról indultak, falura kerültek az osztályból hatan, városról városba ugyanennyien. Faluról városba kilencen. Másként számolva: tizenöt falun született tanítóból mindössze hatan maradtak falun, ezek közül egyetlenegy a szülőfalujában. A városról a tanítóképzőbe kerültek mindnyájan hűek maradtak szülővárosukhoz. Kisebb-nagyobb kerülővel sikerült visszajutniuk szüleik közelébe. A tanító úgy ér valamit, ha kitartóan ott dolgozik, ahol gyerek van. A gyerekek túlnyomó többsége ma városon lakik, mégsem ellentmondás, ha azt állítom, hogy jelenleg a falunak nagy szüksége van a tanítókra. Nemcsak arról a - sok helyen összevont osztályokba gyűjtött - pár gyerekről van szó, hanem szüleikről és a magukra maradt öregekről is. Ugyanis a tanító - ezt mostanában mintha elfelejtenénk - népnevelő is kell hogy legyen. Úgy tűnik, hogy a falusi lakosság megfogyatkozása után az állandósulás időszaka következik, és az élet várva-várt minőségi átalakulása nemcsak a városokban, hanem vidéken is. Ehhez pedig kultúra kell. És a kultúrához tanító is.

Amilyen a mai iskola, olyan lesz a jövőnk. A mai iskola pedig olyan, amilyenek a pedagógusaink. És pedagógusaink olyanok, amilyen a hivatástudatuk és kitartásuk e nehéz és éppen ezért teljes embert igénylő pályán. A kötetben szereplő tanítók tizenkét éve indultak el ezen az úton. Tíz éve szegődtem nyomukba. Kevés kivétellel mindeniküket háromszor vagy többször is felkerestem. Mindannyiszor volt, a jövőben is lesz mondanivalójuk. Története egynek sem befejezett. De a régi regények végén szokásos kikerekítéssel megpróbálom máig hozni életük eseményeinek gyorsleltárát. E könyv összeállítása közben is sok minden történt velük, ami az olvasóra is tartozik. Mert a tanítók élete - szerény véleményem szerint - közügy. Kell, hogy mindnyájunkat érdekeljen.

Bagosi Éva (sz. Cseke) egyenesbe jutott. Szalontán dolgozik, abban az iskolában, ahol az elemit járta. Helyben lakik, a szülői házban. Két gyereke iskoláskorú. Most aztán megmutathatja, hogy nemhiába volt osztályelső a tanítóképzőben. Bakos Jolán (sz. Kiss) helyzete sem kilátástalan. Félig már befogadta a város, Marosvásárhely. Képességeit is elismerik, férje is segíti: kijárják a tanügy további támogatását, hogy életük véglegesen rendeződjék. Barta Ilona (sz. Bernád) tanítóságát felcserélte műszaki rajzolói munkával, de mert élettársa városában él, a diákévek alatti ragaszkodással kötődik iskolájához, annak régi és új tanáraihoz, akikkel barátkoznak. Csengeri Mária (sz. Kocsis) óvónőként is egy Sepsiszentgyörgy melletti kicsi faluközösség egyik irányítója és nevelője, városról származó agrármérnök férjével megszerettette magát a helybeliekkel. Dósa Magda (sz. Márkus) kétszeresen újrakezdte a falumegismerést, még új számára az a hely, ahol jelenleg lakik és az is, ahova ingázik. De szolokmai tapasztalatai és élményei segítik az alkalmazkodásban. Farkas Ferenc, úgy hiszem, lemondott álmai közül azokról, amelyek megvalósítása erején felüli lett volna. Nem lesz belőle filmrendező vagy fotoriporter, felsőiskolát sem végez. De addig végzi pedagógusi munkáját, amíg majd csak kerül számára tanítói hely egykori elemi iskolájában. Addig pedig

gazdálkodik, faoltással, fotózással és tanítóképzős osztálya találkozóinak szervezésével foglalkozik. Gombos Katalin (sz. Kasza) miután szülei szülőfalujában évtizedet tanított és országot-világot bejárt, mivel eljött az ideje, férjhez ment, Szatmárra költözött, gyereket szült. Hervol Éva (sz. Kozma) és Vakon Gizella (sz. Kovács) továbbra is elválaszthatatlanok. Désházán tanítanak, Szilágycsehben laknak. Kitartásuk a désházai iskola mellett nyugodtságukban és sokrétű tapasztalatokban kamatozik. Mindkettőjüknek egy-egy lánya van. Csakhogy amíg Évának a lánya az egyetlen gyereke, Gizellának három, orgonasíp rendbe állítható, kincseket érő fia is van. Kiss Mária (sz. Forgó) nehezen, de végül egészségi helyzetére való tekintettel, mégis bekerült Margittára. Miután a róla szóló riportom megjelent ifjúsági lapunkban, nem kevesebbel, mint árulással vádolták. Az iskola vezetősége és az érintett szülők oktalanul háborodtak fel, hiszen nem történt más, Kiss Mária kimondta az igazságot: Kécen baj volt a beiskoláztatással. Egy lelkiismeretesen és kitűnően dolgozó tanítónőnek ezt ki kellett mondania, mert úgy tanulta és úgy tudja, hogy a hibákat nem szabad véka alá rejteni, még akkor sem, ha azzal egyeseket úgymond önérzetükben sért. Évekig hordozta ezt a bélyeget Kiss Mária. A dolog tisztázása elől meghátrált az iskola. Végül a margittai polgármesternő tisztánlátása és bizalma döntött: Kiss Máriát érdemei elismerésével a városhoz tartozó faluból egy városi iskolába helyezte, ahol tanítói hozzáértését még inkább bizonyíthatja. Kiss Anna (sz. Koncz) révbe jutása óta minden idejét a gyermekeknek szenteli. Az iskolában és otthon is tanít, nevel, játszik. László Rozália (sz. Csere) is kiböjtölte mostani jó munkahelyét. Kitartása, a tanítói pályához való ragaszkodása példamutató. Mindent, amit a tanítóképzőben tanult, alkalmazza az adott viszonyokra, otthon is van kit tanítania. Kozma Irén (sz. Köteles) lényegében a férje nevét viselve elváltan él. Lesz-e kibékülés közöttük vagy sem, ki tudja?! Családi helyzete visszahat munkájára is. Így vagy úgy, együtt vagy külön, új életet kell kezdeniük. Köpe Ilona (sz. Tomos) is kijutott az évekig járt labirintusból. Idegei látták kárát a sok hercehurcának. Lépésre áll szeretett szülővárosában való végleges megállapodottságtól. Nincs senki, aki útját állná. Molnár Mária (sz. Papp) élete zajtalanul, szinte eseménytelenül gazdagodik. Nagyoláh Ilona (sz. Pénzes) a csöndes helytállás és beilleszkedés gyönyörű példája. Erős elhatározás, önmagával vívott gyötrelmes küzdelem tették az ikafalvi tanítónőt hivatása hősévé. Suta Mária (sz. Marozsán) élete a legjobbkor változott és terelődött az óhajtott mederbe. Férjhez ment. Élettársa a szatmári építők egyik megbecsült mestere. Néhány lépésre lakik attól a Kárpát-negyedi iskolától, ahol tanít. Mesében sem olvashatunk csodálatosabb befejezést, mint az ő története, amelynek egyik fejezete így happy enddel zárult. Szakács Regina (sz. Dobó) messze került a szülői háztól, ahová - mindnyájan így vagyunk ezzel - mindig visszavágyik. Élete kiegyensúlyozott, munkáját egyre inkább szereti. Varró Katalin (sz. Bálint) az egyetlen, aki szülőfalujában dolgozik, és önként vállalja, most már véglegesen, az óvónői pályát. Ez meg is látszik munkáján, amellyel kiérdemelte a falu tiszteletét és bizalmát. Ritka ember: próféta a saját hazájában. Nemrég még egy kislányt szült. Fiút akartak. Ezek szerint a fiú lesz majd a harmadik. Vitus Mária (sz. Venczel) saját kisvárosában tanít, a főtéren lakik, gyerekei szépek és okosak. Talán csak egy vágya van még, az, hogy anyanyelvén taníthasson. Idővel talán ez is sikerül majd neki. Viatorisz István, amióta román-orosz szakos tanári diplomát szerzett, egy avasi faluban tanít. A viator különben utast jelent. István fel-feltűnik itt-ott az országban, de kész megtelepülni falun. Minden szabad idejét kitölti a helyi énekkar irányítása, amellyel sikeres előadásokat tart megyeszerte. Mivel Viatorisz István egyelőre agglegény, jut ideje színes fotózni, gazdálkodni, főzni. Elégedett ember.

És a tanárok? És a kollégium?

A tanárok többsége közel a nyugdíjhoz, a tanítóképzőt felváltó ipari líceumban tanít. Legutóbb Sipos Árpád matematikatanár vonult nyugdíjba. A tornakert fölötti temetőben nyugszik

jó igazgatójuk, Nemes János és osztályvezető tanáruk, Zilahi Ferenc is. Elárvult a kollégium híres könyvtára a lexikon-tudású Borbáth Károly nélkül, aki falusi tanárként fejezte be rövidre szabott zaklatott életpályáját.

Emberekben fogyatkozik a kollégium, de falai erősödnek. Végre sikerült beszerelni a központi fűtést, korszerűsíteni a régi iskolaépületet. 1982-től Bethlen-szobor áll fenn a tornakertben, hirdetve ezzel is, hogy az iskola még hű alapítójának szelleméhez.

A tanítóképző egyik osztályvezető tanára tanítványai lelkére kötötte:

- A Kollégium történetét még csak ezután tanuljátok meg igazán... Ezek a falak körülöttünk maguk is tanítanak. De a falak kőből vannak, téglából vannak, malter tartja össze őket, tetőzetét gerendák. A gerenda tüzet foghat, kő és tégla leomolhatik. Az iskola nemcsak fal és gerenda, nemcsak tégla és kő. Az enyedi iskola igény és kötelességtudat, műveltség és az anyanyelv, önbecsülés és testvériség-érzet, és mindezek addig élnek és éltetnek, amíg a lelkünkben őrizzük őket. Ti vagytok a kollégium!

A kijelentés óta eltelt évek úgy hozták, hogy most pátosz nélkül leírhatom: az innen kikerült tanítók, óvónők és érettségizettek jelentik a kollégiumot.

E könyvben szereplők ennek a falaival is tanító iskolának hoztak és hoznak, olykor önfeláldozást is követelő tanítói munkájukkal megérdemelt megbecsülést.

1975-1985

2.

Amikor ezt a könyvet elkezdtem, a derűlátók naivságával hittem, hogy tervem megvalósítható: az 1973-ban Nagyenyeden végzett tanítók pályakezdéséből felvázolható némi közhasznú tanulság, felvillantható az országban szétszórt fiatal tanítók hagyományainkat megtartó, jövőnket érlelő elszántsága és ereje. De amikor könyvem a kiadóhoz került, olyan időket éltünk, hogy a Bethlen Gábor nevét viselő iskoláról és a nehéz sorsú tanítókról nem volt szabad írni. A hivatalosan nem létező cenzúra helyett szolgalelkű felelősök elé tettem a kéziratot és sűrű törléseiket is tudomásul véve, nyílt visszautasításuk hiányában visszatértem a kiadóhoz. Ekkor jött a magyar helységnevek törlését parancsoló intézkedés. Ezt is vállaltam, és ahol lehetett, körülírással: „a kincses város", a „nevében az igazat jelző falu" és más hasonló megoldással éltem, mert egyre inkább meggyőződésemmé vált, hogy a hatalom tudatosan törekszik a magyar tanítóképzők elnéptelenítésére és megszüntetésére, a tanítói utánpótlás akadályozására. Hogy miért nagyon nehéz, de ugyanakkor küzdelmesen szép és önfeláldozást érdemlő ez a pálya - ez megcsonkított könyvemből is reméltem, hogy kiderül. Ezt bizonyítja az is, hogy a Tanítók nyomában még cenzúrázott formában sem jelenhetett meg.

Most, hogy visszaírhattam a kéziratba a kihúzott részeket és magyar nevükön nevezhettem a többnyire magyar falvakat, községeket és városokat, szorongással látom, hogy tanítóim gondjai, mindennapi küzdelmei csaknem azonosak az általam fölvett, évtizeddel ezelőtti látleletekben fölsoroltakkal. Erről tanúskodnak „társszerzőim" időközben hozzám érkezett levelei is.

Bagosi Éva (sz. Cseke): „Családi helyzetem változatlan, lányom kilencedikes, a fiam hetedik osztályos. Én helyettes tanítóként dolgozom már kilencedik éve. A harmadik osztályban tanítok, melyet az idén új osztály létrehozásával a volt 40-es létszámról 31-re redukáltak. Az is újdonság, hogy módszertani csoportunkban a magyar nyelvet használhatjuk. Sikerült elérnem az első didaktikai fokozatot. Dolgozatom címe Az anyanyelvi kifejezőképesség fejlesztésének lehetőségei az olvasás- és fogalmazástanítás korrelációjával az I-IV. osztályban volt.

Célkitűzéseim között szerepel az, hogy bebizonyítom, a 17 év munka után, érdemes vagyok a véglegesítésre. Mostanában még inkább érzem azt a felemelő örömöt, amely abból adódik, hogy a nagyenyedi Bethlen Gábor Tanítóképző végzettjének mondhatom magam, és felidézhetem Áprily felejthetetlen sorait: Enyedi csend - te régi, drága, tiszta, / reád gondoltam és áldottalak."

Bakos Jolán (sz. Kiss): „Sajnos nem sok jót írhatok. A családban jól vagyunk, a kislányom már IV-es, a férjem megértő és segítőkész, mint eddig. 1987-ben véglegesen áthelyeztek Maros megyébe, a Nyárád menti Somosdra. Nehezen megközelíthető falu, nehéz az ingázás, annak ellenére, hogy csak 20 kilométerre van a várostól. Nem volt zökkenőmentes a beilleszkedésem, de a gyermekek mindenért kárpótolnak, és szüleik értékelik a munkámat. Szeretnék bekerülni a városba, mert már nem bírom az ingázást. A jövőre vonatkozólag most nem tudok terveket szőni. Remélem, minden jóra fordul egyszer."

Barta Ilona (sz. Bernád) munkája a tervezés, műszaki rajzolás, ő már csak otthon tanítóskodik.

Csengeri Mária (sz. Kocsis) az erdélyi magyarság számára zavaros időkben családjával együtt Magyarországra áttelepült - tudtam meg az egyik visszaérkezett levelemre a postás által írt szűkszavú válaszból.

Dósa Magda (sz. Márkus): „Utolsó találkozásunkkor még Szentdemeteren tanítottam, ahol beteljesedett az a vágyam is, hogy elsőtől negyedikig végigvigyek egy osztályt. Most Balavásáron tanítok, egy nyugdíjba vonult tanító bácsi helyében. Hál' Istennek! - mondták erre a kelementelkiek -, mert eleget sajnáltuk a tiszteletes asszonyt (most már le lehet írni ezt a férjem után használatos megszólítást), hogy korán reggel ment a mezőn, ködben, járatlan utakon, átgázolva a Küküllőn a szentdemeteri iskola felé. Visszagondolva, azért szépek voltak azok a madárfüttyös, vízparti gyaloglások. Fácánokat riasztottam, nyuszit és őzikét is néha. A rügyező, máskor meg zúzmarás fák felderítettek. Persze hogy köd volt, sötét, szél, eső, hideg és nyakig érő sár. Egyszer reggel minden nehézség nélkül átkeltem a Küküllőn, délben is megpróbáltam a közben megáradt vizet, de elsodort és mivel nem tudok úszni, alig lábaltam ki belőle és utána a félelemtől sírógörcsöt kaptam. Máskor aztán a gyulakutai híd felé kerültem, ez jó félórás kitérőt jelentett, s én mindig siettem haza. Balavásáron könnyebbedett sorom, két kilométerre nem gond az ingázás, és kollégáim között is sok ismerőst találtam. Ha sikerül, ősztől az egyik nyugdíjba vonuló tanító néni helyére hazatérek Kelementelkére, ahol a faluközösség lelkes munkájának köszönhetően szép, új lakásunk van. Persze, továbbra is időhiányban szenvedünk, az olvasnivaló egyre halmozódik, kirándulások, színházlátogatás és egyéb terveink ideje néha eltolódik. A lányom már nyomomban jár: a székelyudvarhelyi képzőben tanul és Illyés Kinga dicséretét is kiérdemelte Áprily Az irisoarai szarvas című versének szavalatával. Meggyőződtem arról, hogy a székelyudvarhelyi tanítóképző is kitűnő. Balavásári kollégáim hozzáértését, gyermekszeretetét tapasztalhattam. A lányom Vofkori László osztályában tanul, akinek szervező- és ösztönző képessége könnyekig meghatott. Ebben az iskolában tudják, hogy most és az elkövetkező időkben is nagyon kell nekünk a jó tanító!"

Farkas Ferencet tovább sodorja, próbálja az élet. Telefonon beszélgettünk. Életbevágóan fontos ügyekben tanácstalan. Az, hogy katedrára kerül vagy sem a jövőben, eltörpül családi gondjai mellett.

Kiss Mária (sz. Forgó) elsődleges gondja az, hogy lesz-e és ha lesz, milyen lesz a margittai magyar iskola? A megyei tanfelügyelők megválasztásának módozatain évődik és csak másodlagosan azon, hogy egyelőre neki sincs végleges katedrája.

Köteles Irén: „Az elmúlt években lényeges változás nem történt az életemben. A munkahelyem ugyanaz, ami volt. Kislányommal a szüleimnél lakom. Elváltam. És nem mentem újra férjhez, mert nem akarok mostohaapát a kislányomnak. A bizalmam megingott az emberekben."

Köpe Ilona (sz. Tomos) nagy események idején felhív telefonon. Legutóbb a forradalom után, amikor a szecselevárosi lap alapításának gondolata foglalkoztatta a környéken élő magyarokat, és az élelmes tanítónő valószínűleg nemcsak tőlem, hanem sok más ismerősétől is tanácsot kért.

Nagyoláh Ilona (sz. Pénzes) hosszú leveléből nemcsak az önmagával örökösen elégedetlen és éppen ezért szimpatikus ember küzdelmes életét lehet kiolvasni, hanem a biztatást is, amely nekem is erőt ad e krónika befejezéséhez. A gyerekekért érdemes erőnket nem kímélve dolgoznunk. Az ikafalvi tanítónő tizenhét esztendei munkájának gyümölcse minden keze alatt négy elemit végzett emberpalánta, akiket a saját gyerekeihez számol mindenkor. Ebből a tizenhét évből tíz esztendőn át az I. -IV. osztály tanításán kívül az óvónő feladatát is el kellett látnia.

„Örvendek az elismerésnek, de restelkedem is miatta, mert mindig ráébredek, hogy milyen keveset tudok. Szeretném önmagam is megvalósítani, de száz kötéllel is kötve vagyok: munkahelyi körülményeim, az időrabló adminisztráció, családi gondok és egyre fogyatkozó erőm akadályoznak. A szemem gyengül, a tévé-feliratot már csak fél méterről látom. Talán az az oka, hogy túl sokat vállaltam magamra, de ha ezt nem teszem, magam is ott lennék a nép számkivetettjei között. Mert kellett nekem évenként három-négy színdarabot is betanítani, minden esztendőben legalább egyszer három felvonásost, büdös petróleumlámpa fényénél mereszteni a szemem. Ezt régen is így tették a tanítók, és csináltam én is, mert hívtak a fiatalok. A rosszindulatúak arról beszéltek, hogy mindezt fizetségért tettem. Szeretném, ha mindenki megtudná, hogy nem a pénzért, hanem a kultúráért dolgoztam, mert ide hozzánk hivatásosok nem jönnek, kicsi a közönség, a bevétel csekély. Legutóbb Szigligeti Liliomfi-ját vittük színre, mégpedig rengeteg zenebetéttel, amit nekem kellett kitalálnom. Utána reggelig tartó bál volt civilizált körülmények között. Az ilyen örömök kárpótolják az embert. Szép évünk volt, amikor sűrűn leveleztünk a Napsugárral és könyvjelzőt, naptárt és Napsugár-kockát kaptunk ajándékba. Látni kellett volna, mennyire örültek a gyermekek. Szeretnék egy mesébe illő iskolát, ahol a lányok kis kíváncsi Mimimik, a fiúk pedig Napsugár Mikik lennének, ahol végérvényesen vége lenne a Taligás király hatalmának és az élet megkímélné az ártatlan Piroskákat, Hamupipőkéket, Csipkerózsikákat és Hüvelyk Matyikat. Sajnos nem tudjuk, milyen világ jön, régi óvónőnk családostól Svédországban maradt, húgom hat éve Ausztriában él. Akvarelljeivel díszítettem iskolánk falait. Megpróbálunk saját erőnkből fölemelkedni. A mi kicsi falunk is halálra volt ítélve, itt nem épült új épület, javításokat sem végeztek. Szégyellem elmondani, hogyha a saját kezemmel nem raktam volna szekérre egy községközponti régi épület lebontásából kikerülő tetőcserép alá való léchalmazt, egy szakaszon hiányozna a kerítés iskolánk körül. És ha nem rakhattam volna a Bartos Béni bácsi szekerére más alkalommal két köbméter deszkát, kultúrotthonunk padlója javítatlan lenne. Cipeltem én cementzsákokat, és sepertem is. Van dolgunk elég, erősen megrongálódott a csatornahálózat, a tetőjavítást sem halaszthatjuk tovább. Külső festést az iskolaépületen utoljára akkor végeztek, amikor Ikafalvára kerültem tanítónak. A kultúrotthonnál hasonló a helyzet. Ezért én nem a községközpontot kárhoztatom, hanem a rendszert. De azért még nincs minden veszve, lesz valahogy, csak erőnk és egészségünk legyen, ahogy a székely ember mondja. Segítséget is kaptunk. Ruhaneműt a gyermekek és a színjátszók. Mások hálózsákokat Hollandiából. És élelmiszereket. A tiszteletes úr irányításával pedig nemrég gyógyszereket kaptunk. Szeretnénk kapcsolatba kerülni egy Ikafalvához hasonló külföldi településsel tapasztalatszerzés céljából. Ahhoz, hogy jövőnk szebb legyen, békesség, testvériség, szabadság és igazi demokrácia kellene. Azt szeretnénk, ha gyermekeink anyanyelvükön tanulhatnának.

Nagyobbik fiam IX-es a görgényi erdészeti líceumban. Harminc IX-es tanuló magyar, reméljük, hogy sikerül anyanyelvükön tanulniuk. Kisebbik fiam IV-es, Felsőcsernátonba jár. Kilencvenkét aláírással autóbusz beindítását kértük. Nagyon nehéz a felső tagozatosok helyzete nálunk. A faluba vezető utakat is javítani kellene. Sok a teendő, az elkeseredéssel és az önmagunk feletti sajnálkozással nem sokra megyünk. A magam életét s küzdelmeimet azzal a szállóigévé vált mondással biztatom, hogy »itt is kell lennie valakinek«, ahogyan azt a sors elrendelte."

Varró Katalin (sz. Bálint): „Négy éve befejeztük a családi ház megerősítését, emeletet húztunk rá, közösen lakunk a férjem szüleivel, a központi fűtést is bevezettük. A férjem továbbra is a vasútnál dolgozik, iskolát végzett Kolozsváron és Bukarestben, jelenleg a zilahi vasúti lakatosrészleg mestere. Maradunk a falunkban, ahol 1973. szeptember 1-jétől óvónő vagyok, kedvvel és szívesen végzem örömteli munkámat."

A többiekről a nagy felfordulásban nem sokat tudtam meg. Nagy a világ. A család érdekében tanítói hivatásukról is lemondanak egyesek. Vonz a civilizáltabb, rendezettebb élet, vonz a város. Apáczai Csere János távoli rokonát, László Rozáliát (sz. Csere) Brassó köti, Suta Máriát (sz. Marozsán) Szatmár. Molnár Mária (sz. Papp) az elmúlt évtől, a szamosardói műemléktemplomot példás alapossággal felújító református lelkész férjét követve Szilágycsehbe került, ahol találkozhatott két Bikalról származó kolléganőjével, Vakon Gizellával (sz. Kovács) és Hervol Évával (sz. Kozma). Most már azt is leírhatom, hogy Szakács Regina (sz. Dobó) azért került oly messzire szülei házától, mert az eddig nehezen járható, határon túli Százhalombattán gyakorolja tanítói hivatását. És ott, a miénknél összehasonlíthatatlanul civilizáltabb környezetben sem kellett szégyenkeznie. Tudásáért, szorgalmáért az enyedi Bethlen Gábor Tanítóképzőt is dicsérik munkatársai.

Kit hova sodort a tavaly decembertől rohamosan változó világunkban a kényszer és a nagyobb lehetőségek mámora, ezt egészen pontosan az 1973-ban végzettek közelgő húszéves találkozóján lehet majd kideríteni. Addigra valószínűleg előkerül az osztály viatorja is, a tapasztalt tanárrá érett Viatorisz István, aki egy avasi falu igazgatói posztját másra hagyva ismeretlen helyre került, és mint a színes fotózás szerelmese, valószínűleg gyönyörű és tökéletesen éles felvételein megörökíti majd a két évtizedes küzdelem után egy napra újra Enyedre látogató pedagógustársait, azt, ahogyan az ősi alma materben szeretettel és köszönettel emlékeznek kedves tanáraikra, amiért nehéz pályájukra oly kiválóan felkészítették őket.

Nekik ajánlom ezt a könyvet és az utánuk jövőknek, akik e pálya nehézségeitől nem megrettenve, a tanítás szépségeiért és hasznosságáért, nemzetiségünk érdekeinek védelmében magukra vállalták és vállalják a továbbra is nehézségekben bővelkedő folytatást.

1990. november

*

A Tanítók nyomában anyagiak hiányában a változás utáni években sem jelenhetett meg. A nagyenyedi iskola egyik lelkes igazgatója 3000 példányt kért belőle, de ezek után sem vállalták a kiadók. A szerző kénytelen most a saját költségén, kis nyugdíjából kis példányszámban kinyomtatni művét, hogy interjúalanyainak tett ígéretét betarthassa, és az egyre sanyarúbb idők ellenére tanítóink áldozatos, de példamutató életét mindnyájunk és az utánunk következők tanulságára végre bemutathassa.

Mostoha sorsú könyvem történetéhez tartozik, hogy 2014 nyarán, összefutottam Kolozsváron Nemes Tiborral. Mint sokan másoknak, indulásához ifjúsági lapunk szerkesztősége adott kezdeti energiát, áttelepülése után neves filmoperátorrá vált az anyaországban. A Bayer Zsolttal készített *Másfélmillió lépés Magyarországon* sorozatának nagyszerű képsorairól ismert filmoperatőr azzal lepett meg, hogy a neki is megküldött *Tanítók nyomában* című könyvemre hivatkozva támogatásért folyamodtak, így van remény arra, hogy a nyugdíjba vonult tanítók tapasztalataikról beszámolhassanak egy a környezetüket is bemutató dokumentumfilm-sorozatban. Ajánlkoztam, hogy magam is szívesen elkísérném őket, szociográfiai riportsorozatom így válna teljessé és bizonyára tanulságossá. Eltelt egy egész esztendő. A filmről semmi hír. De azért még mindig reménykedem. Kiöregedett tanítóink halálukig őrzik és az idő szorításában tömörítik az utánunk következőkre hagyott, minden bizonnyal megbecsülésre érdemes, bölcs tanulságaikat.

Az Ifjúmunkás hetilap jellegébe beleillettek a különféle sorozatok. Ferenc *Kilátó*-i évekig minden hónapban megjelentek. Jelentősek voltak többek között az olyan közösen vállalt, címűkkel vonzó és árulkodó a szerkesztők tájékozottságát mutató olyan sorozatok, mint a *Miért fáj az ön feje*?, a *Véleményem szerint,* az *Aula*... Emlékezetes az Elekes Ferenc által indított: *A történtek után*. A sportoldalon Bodor Tamás hosszú sorozatban a ma már világhíres Bölöni László indulásáról írt olvasmányosan. Még a heti belpolitikai összefoglalónak is érdeklődést felkeltő címe volt: *Pulzus*. Fiatalok kihágásait felmutató hírrovatot is indítottam *ff* címmel A két f-ben sok minden belefér, írtam. Azért jelöltem két f-el, mert ebben rengeteg fütty van, és fuj! vagy pfuj! Később a rovat neve *Gépszíj*. A munkásfiatalok nyelvén itt olyan fiatalokról adtunk hírt, akiket „elkapott a gépszíj." A *Nincs az órarendben* rovatban jó ideig erkölcsösségünket bemutató jegyzeteket sorakoztattam. A *Szerelmes történelem* rovatcímet pedig a Varró Jánostól kért olvasmányos erdélyi történelmi írásaihoz találtam ki. Az *Erős mágnes a város rovatot* is magam kezdeményeztem. Riportok, terjedelmes kerekasztal beszélgetés, számos hozzászólás nyomán, úgy vélem, hasznosan segítettjük a városba özönlő fiatalok beilleszkedését.

A *Viselkedjünk* rovatom másfél évig minden lapszámunkban helyet kapott. Belső munkatársunk Domokos Géza feleségének, Harasztosi Évának *Illemsmirgli* rovatát folytattam, úgy hiszem, alapvetően más, új felfogásban. Előszavából idézek:

„Tíz évvel ezelőtt az Illemsmirgli rovatunkkal próbáltunk viselkedési szögletességeinkből lecsiszolni egyet-mást. Azóta olvasóink ezrei az életből lesték el azt, hogy mi illik és mi nem. Jól tették, hiszen egyszer úgy is minden illemtan elavul, változik a divattal, itt-ott örökké igazítani kel rajta. Minden változik: az emberek, az élet, a szokások. Közösségenként, országrészekként és országonként is változik az illem. Jövő héttől induló rovatunkban néhány általunk helyesnek vélt szabályt ismertetünk és olyan formán is javítunk régi illem-smirglinken, hogy ajánlásainkat a szerint csoportosítjuk, hol töltjük időnk nagy részét. És m ég valami. Elterjedt szokás az illemről könnyedén, vidáman, sőt viccesen szólni. Csakhogy ez nem vicc! Azért megígérjük, hogy írás közben mi sem fogunk citromot vagy ecetes uborkát majszolni. Sok illemszabály valóban nevetséges más. De a helytelen viselkedés elszomorító, megbotránkoztató, emberi kapcsolatainkban akadály. Pedig néni ismeretekkel és sok-sok jóérzéssel minden illemtelenség elkerülhető. Ehhez próbálunk következő számunkban beinduló új rovatunkkal segítséget nyújtani.

A rovatot (koppány) néven jegyeztem. Fiam halála utáni otthonülő munkát engedélyezett a szerkesztőség. Fiamra emlékezve dolgoztam. Két viselkedésjavító könyvem állt össze ebből a munkából. A Dácia Könyvkiadónál megjelent *Viselkedjünk* és a bővített *Illemkódex* fejezettel

kiegészített, a megszokott illemkönyveknél terjedelmesebb kötet. Ezt az Egyesült Államokba távozott Sőni Erzsébet kolleganőm anyagi támogatásával az Erdélyi híradó Lap- és Könyvkiadónál megjelent könyvet Benjamin unokámnak ajánlottam.

Úgy, ahogyan a *Viselkedjünk* rovat indulása előtt aprólékosan áttanulmányoztam ifjúsági lapunk eddig megjelent számait, az *Illemszótár* összeállítása előtt is alaposan áttanulmányoztam számos illemtant, a régiek (főként az erdélyi emlékírók műveiben fellelhető erkölcsjavító és viselkedésjavító szándékú) írásokat, s jutottam a viselkedés tudnivalóinak új tálalási formájához, szótárba foglalásához.

Újításom bemutatásának összefoglalója előtt, keretbe foglalt szöveggel figyelmeztetem az olvasót:

„A szótár használatához az olvasónak feltétlenül ismernie kell az előszót. Ha a tisztelt olvasó nem szokott előszavakat olvasni, és/vagy nem ért egyet az előszóval, akkor legalább a könyv külső-hátsó borítójára nyomtatott szöveget fussa át, amelyből mindenképpen haszna származik."

A hátlapon pedig ez áll:

„Ez a könyv nem kívánja a szájbarágós pedagógia gyakorlata szerint szabályokba szorítani a helyes viselkedés mikéntjét. Különben is ezeket a szabályokat az eddigiekből okulva mindenkinek saját magának kell kialakítania. Az illemben csak a jól viselkedni kész egyén jóérzése az állandó. Jóérzésből pedig mindenkor a megfelelő viselkedési szabályok is kialakíthatók. A szótár ehhez nyújt segítséget, támpontot, példát és sok hasznos ismeretet. A kényelmeseknek és a megcsontosodott illeműeknek nem ajánljuk ezt a könyvet. Hiábavalóan ne költsék erre a pénzüket. A változó időben a változtatás egyben jobbítás. A viselkedéskultúrának is új alapokról kell javítania nem éppen dicséretes emberi kapcsolatainkban."

Bővebben:

„Az illem nem dogma, hanem az ésszerűséget követő, az emberi kapcsolatokból kikövetkeztethető hasznos szabályok sokasága.

Az illemtan új, sűrített formája az illemszótár.

Nemcsak tömör eligazításaival, áttekinthetőségével korszerű, hanem szellemében is, amellyel az illemszabályok örökös átértékelésére, meg újítására és megfogalmazására serkenti az olvasót. Sokan az életből lesik el, hol, miként illik viselkedni helyesen, és próbálnak magatartásuk szögletességeiből egyet-mást lecsiszolni. Az illemszabályok mindig is változtak, tökéletesedtek, korszerűsödtek. Ebből a folyamatból könnyen leszűrhető a tanulság: minden megszívlelendő viselkedési szabály kiindulópontja a jóérzés, a tapintat, az erkölcs. Az emberek közötti kapcsolatok javításának folyamatában divatos változások és változtatások úgy alakítanak az illemszabályokon, hogy az egyéni szabadság ne csorbuljon, és a természetesség uralkodjék a közösségenként, tájegységenként és országonként kialakult szokásokban.

Viselkedését minden ember maga szabályozza az általa elfogadott és tiszteletben tartott erkölcsi normák szerint. Ezért szükséges, hogy ne csak elfogadjunk bizonyos illemszabályokat, hanem érzékenységünket és a másokkal szembeni magatartásunkat tökéletesítve időnként átfogalmazzuk, bővítsük, javítsuk őket. Erre kíván ösztönözni mindenkit az illemfontosabb tudnivalóinak nagy részét magában foglaló - a teljességre inkább csak ösztönző - illemszótárunk.

Persze, nincs vadonatúj illem. Minden szabály - még ha a meglévők tagadása is - valamiképpen folytatás. Minden illemtannal foglalkozó könyv viselkedésünk követhető szabályainak

ismétlése és ugyanakkor vidám búcsúzás a meghaladott szabályoktól. A mellékletben közreadott, többnyire az erdélyiek viselkedését leíró különféle munkákból kialakított illemkódex célja az, hogy az előttünk járók szokásaiból merítve az olvasó a „maga képére" és a holnapi igényeknek megfelelően bővíthesse illemszótárát. Némi ismerettel és sok-sok jóérzéssel minden illetlenség könnyen elkerülhető. Az olvasó szíves közreműködésével ebben kíván segítséget nyújtani könyvünk. Számítunk arra, hogy a hagyomány, a célszerűség és a jó ízlés érvényre juttatásával az olvasó gondolatban tovább írja, gyarapítja, betartja és terjeszti mindazt, ami illik és a helyes emberi magatartást szolgálja."

Könyvemért, amit elkapkodtak Erdélyben és az anyaországban is, sok más kötetemmel együtt, amelyek a rendszerváltás után itt-ott, kínnal, üggyel-bajjal megjelentek, nem kaptam sem pénzt, sem elismerést. Fájdalmas mosoly kerülget, amikor megállapítom, hogy amíg a nálam semmivel sem tehetségtelenebb, de valószínűleg százszor élelmesebb írók egy-egy könyvükből „sarokházat" építettek, nekem morzsányi pénzek, ha jutottak, amelyekből két évtizednyi megtakarításaiból mindössze egy olcsó számítógépre futotta. Most is ezen rovom ezeket a sorokat, pedig jó volna okosabbra és gyorsabbra kicserélnem, ahhoz, hogy lépést tartsak a száguldó idővel. De erről időrendben emlékirataim negyedik kötetében jegyzek majd néhány - na, nem panaszt - hanem talán tanulságos gondolatot.

A *Keskenyvágányon* tizenöt nagyriportjában egyeztetnem kellett az elhanyagolásra ítélt, a még meglévő kisvasúttal megközelíthető vagy felszámolásra ítélt tájak zárt világában senyvedő falvak földrajzának és magyar vonatkozású történelmének ismertetését, az ifjúsági lap fiatalokat is láttató, érdeklődési körükbe illő tematikájú, valamint az egyre szigorúbb pártirányítás alatt sínylődő lapunkra rótt parancsok igényeivel.

A nevelési rovat vezetőjeként az erdélyi magyarság történelmét ismertető könyvek hiányát helytörténeti ismérvekkel megtűzdelt riportokkal kívántam enyhíteni.

A Mezőségről szólva Kelemen Lajost idéztem:

„*Orbán Balázs kutatásvágya és kitartása kellene ahhoz, hogy valaki a Mezőséget faluról falura bejárja, s ha akadna, aki erre vállalkoznék, talán egy-két községről csalódva kellene továbbállnia. De azért csak ráfogás az, hogy a mezőség minden tekintetben kopár és érdektelen. Annyi szent igaz, hogy nincsenek vonzó természeti szépségei. Erdei alig vannak, útjai nem változatosak, falui szegényesek, s lakói az utas iránt néha és néhol bizalmatlanok. Legszebb részei kétségtelenül a szélein vannak. Itt még találunk erdőket, a faluk közt gyümölcsöskertek virulnak. Mégis még a széleket sem ismerjük kellően*." És így folytattam: „*Most is érvényes, amit Kelemen Lajos írt. Nem hiába kell újra és újra felfedeznünk jeles történetírói és nevelői munkásságát. Újabban a Zsibongó - a kolozsvári rádió ifjúsági adása - Balogh Edgár kalauzolásával indult el Kelemen Lajos nyomában várostörténeti sétákra. És úgy tűnik Beke György is nyomába szegődött Beszterce megyei barangolásai idején. Kötetbe gyűjtött riportjai, egy-egy múltat felelevenítő, de jelent is mutató látlelet, olvasmányos történelemkönyv bőséges helytörténeti adatokkal.*

Mi köze az eddig felsoroltaknak a fiatalokhoz? A kérdés néha ingerült hangnemben is elelhangzik olyankor, amikor a jelen és a jövő ügyeinek vizsgálatát a múlt említésével kezdjük. Akármilyen ingerült a kérdező a történelmet - legyen szó csupán egy falu múltjáról - nem hagyhatjuk el. Gyökeres változásokról beszélünk, de nem gyökerek nélkül. Tekén például a régi szász házak megkoptak, megrokkantak. A melléjük és helyükbe épülő újabbak előbb-utóbb megváltoztatják a községközpont hangulatát. Ha tekeieket is az épületekhez hasonlít-

hatnánk, könnyű volna a változtatás. Csakhogy az ember itt is másutt is az időben egymásra épült tulajdonságokból alakul, és válik a kornak megfelelő gondolkodásúvá. A régi tulajdonságok továbbfejlesztése ezért mindegyre múltba nézésre kell, hogy kényszerítse még a fiatalokat is."

Három és fél évig jártam a kisvasutakat. *Szerelmes földrajz* című, 1983-ban megjelent riportkönyvembe is bekerültek ezek a riportok. Pusztai Péter grafikusunk barátságának köszönhetően a könyv borítóján az ő ütött-kopott, agyontaposott bakancsának ragyogó fotója szerepel, ugyanaz, amit a *Hazai utakon* fedőlapjára komponált, csakhogy a jobb lábbeli szárába még egy rózsaszálat illesztett, hogy országjárásom nehézségeit, szépségeit és riportírásom folytonosságát, ezzel a második kötet jelzéssel is nyomosítsa.

Az erdélyi tájak szépségeinek megbecsülésének és újrafelfedezésének szükségességét, a kisvasutak fontosságát egy hétvégi kirándulás maradandó élménye táplálta bennem.

Néhányan, a kolozsvári Református Kollégium gimnáziumi tanulói, felkerekedtünk egy kora nyári hétvégén és vonatra szálltunk. 1946-ot vagy 1947-et írtunk, a háború alatti bezárkózódásból ösztönösen vágytunk a természetbe, a szabad levegőre. Kolozsvárról Csúcsáig vitt a ráérősen közlekedő személyvonat. Akkor az állomás közeléből szabálytalan időközökben a farönköket szállító kisvonat teher nélkül kapaszkodott kanyargós útjára az Erdélyi érchegység számunkra titokzatos ismeretlenjébe. Felkérezkedtünk egyik padlózatlan kocsijára, az apró mozdony termetes vezetője figyelmeztetett, hogy fogózkodjunk és viselkedjünk rendesen, másként le is út, fel is út, mehetünk a széllel versenyt, neki aztán annyi... Hosszú, de gyönyörű utazás volt. A kisvonat pöfögve kapaszkodott egyre feljebb a hegyekbe. Végül egy kezdetlegesen felszerelt menedékházban húztuk meg magunk, innen indultunk, kedvünk szerinti túrára.

Elszakadva a többiektől, Csillag Endre osztálytársammal útjelzések nélküli ösvényeken barangoltunk néhány órán át. Erdőn, mezőn, hegyhátakon vonultunk, a tájban gyönyörködve. Egy juhnyáj közelében, kutyák elől menekülve szűk völgybe jutottunk, és eltévedtünk. Fogalmunk se volt, merre találjuk a menedékházhoz visszavezető utat. Kimásztunk a völgyet záró egyik bokrokkal díszes meredek hegy oldalán. Előttünk újabb, mély völgyet láttunk.

Ott éreztem először ösztönös tájékozódási képességemet.

Később számtalanszor ösztönömre bízva magam jutottam célig. Egy alkalommal vasárnap korareggel érkeztünk kolozsvári újságíró kollegáimmal Bukarestbe. A Victoria tér környékére kellett eljutnunk, az újságíró szövetség székházába. Vállaltam a társaság vezetését, csak úgy érzésből mutattam az irányt, s csodák csodája aránylag rövid idő alatt eljutottunk a néptelen utcákon lépkedve a térig. Közben, mert toronyirányt vezettem társaságunkat s átvágtunk egy széles utcakereszteződésen, akaratlanul összehoztunk egy apró gépkocsi karambolt, mert az előttünk feltűnő kocsi nem láthatta a mögülünk elbukkanót, és a két jármű hirtelen egymásba futott. Mondhatom, némi bűntudattal szaporáztuk lépteinket, de ebben akkor már az utunk irányát megkérdőjelezők kételkedése sem akadályozott.

Legutóbb pedig tájékozódási képességem eredményességének akkor láttam hasznát, amikor egy szép özvegyasszony évtizeddel azelőtti mosolya nyomán indultam ösztönömre bízva magam, keresésére. Cím, telefonszám nélkül, egy taxival vágtam neki a város egyik új negyedének, ahol sejtésem szerint lakott. Egy sarokháznál kiszálltam a taxiból, két vagy három lépcsőházban kerestem a lakók névsorában. És rátaláltam. Azt hiszem, ha nagyon akar valamit az ember, akkor nem gondol az akadályokkal. Magamon mosolyogva, hit nélkül vallom: ilyenkor valaki irányít engem.

Így történt ott fenn, a hegyekben is.

Iránymutatásomat Endre nem igenelte, mert miután leereszkedtünk az előttünk tátongó egyik völgybe, azt javasoltam, kapaszkodjunk fel az ellentétes oldalon, s a tetőről talán megláthatjuk a menedékházat. Endre nem vállalta az újabb meredek megmászását, a kanyargós völgy hosszában kívánt haladni. Felkapaszkodtam a hegyhátra, onnan biztattam, kövessen, mert úgy érzem jó irányba haladunk. Szerencsére követett, kivörösödve, fujtatva ért utol. Ekkor kiderült, hogy s hegyhátról sem látjuk a menedékházat. Újabb völgybe le, hegyhátra felkapaszkodva ijedtségünk fokozódott. Erőnk egyre fogyatkozott. Közben az alkony sunyin lopakodott a tájra, a bokrok és fák árnyéka feketén ólálkodott körülöttünk. Nem értem ma sem, hogy honnan volt bennem az a csökönyös bizonyosság, amely végül, még a teljes sötétedés előtt visszavezetett a menedékházhoz. Kalandunk így nem okozott bajt, magamba vetett hitem erősödött, és barátságunk Endrével folytatódhatott.

A kisvasutak nyomában tett bolyongásaimat, némi nosztalgián túl, nagymértékben bizonyítható hasznosságuk bennem fokozatosan erősödő tudatából adódott, kutakodásom értelmének bizonyosságával egyre erősödött. A keskenyvágányú közlekedési útvonalak is, azon reánk maradt, vagyont jelentő intézménynek egyike volt, amit az újnak akart gazdasági rendszerben, az ablakon kihajított dolgaink közé sorolhattunk. Reméltem, hogy az utolsó órában, még megmenthető, még hasznosítható egy részük. Még akkor is, amikor az erdők fokozott felprédálása, a gyorsabb és költségekkel nem számoló gépkocsi szállítást részesítette előnyben. A lakosság kisvasút igényei nem jöhetek számításba, nem jelentettek gazdasági tényezőt.

Bölcs mondások példájára írtam: *Ki a régit nem becsüli, az újat nem érdemli!*

Az erdélyi kisvasutak építésének sorrendje egy nemrégen napvilágot látott, hirtelen összeírás szerint a következő: 1891-1898 torontáli; 1892 térrét-kovásznai; 1893-1895 nagykároly-somkúti; 1893 borossebes-menházai; 1895 gyulafehérvár-zalatnai; 1898-1910 nagyszeben-segesvári; 1900 szatmár-erdődi; vajdahunyad-gyalári; 1906 arad-hegyaljai; gyulavidéki; szatmár-bikszádi; 1912 torda-topánfalva- abrudbányai; 1915 marostordai.

Ami mára megmaradt belőlük a turizmus rohamos fejlesztésében, felújításukkal, beleértve a kommandó-környéki vasutat is, nagyszerűen használható volna.

Riportsorozatom megjelenésekor ez már nyilvánvaló volt, de a rablógazdálkodást előnybe részesítők miért éppen erre figyeltek volna megkülönböztetett módon.

Az egyik utamra az ecsedi láp mellől indultam. A Gilvács és Erdőd között ingázó kisvasút olyan régi volt már akkor, hogy a személyszállító kocsi fűtésére fafűtéses vaskályhákat használtak. Akár a Szováta felé bandukoló szerelvényen, ahol talán még most is olvasható a felíratok között számomra legemlékezetesebb:

Ne köpj a padlóra!

A bikszádi kisvasút akkor már lemondott a személyszállításról, máshol is buszokkal ingáztak a munkások. Jó alkalom adódott Erdődről indulva Petőfi és Szendrei Júlia nyomában járni. A mezőségi kisvasút pedig alkalmat adott arra, hogy az elvándorlásról, a helyi magyar iskolák gondjairól írjak. A mezőzáhi halastavaknál fiatal mérnökkel az akkoriban országosan bevezetett titkolózás, kapcsán a sajtótörvényről is szót ejthettem. A riport elején idézet népdal:

„Úgy elmennék, ha mehetnék / Ha szabad madár lehetnék...” hangulata összecseng a befejezésként írt soraimmal:

„A Mezőségen továbbhaladva úgy éreztem, hogy a számomra ismeretlen vidék sokak által felületesen ismert emberei között a lelkükhöz, a gondolataikhoz, az önmaguk tervezte belső világához kellene közelebb férkőznöm, hogy a táj igazi jövőjéből valamit is megsejthessünk. Utat kellene találnunk mindezekhez.

A tavak itt egész felületükkel csillognak, a víz mélyén - úgy tudjuk - némák a halak."

Ezt a bekezdést minden bizonnyal törölték volna a helyi napilapban. Az ilyen áthallásos sorokért az ifjúsági lap munkatársaival együtt magam is érdemesnek tartottam riportot írni.

Felkészülve országjáró, de inkább Erdélyt járó útjaimra, igyekeztem minden fellelhetőt elolvasni és idézni az előttünk járók műveiből. Így kerültek idézetek sűrűn Erdély történelméről írt művekből, Kővári László, Brassai Sámuel, Kelemen Lajos, és sok mások munkáiból. Például a Benkő Samu *Murokország*ról írt könyvéből. Tekén megfordulva, csak sorok közé bújtatottan írhattam a rohamosan fogyatkozó szászokról.

És ma is büszkeséggel tölt el nyárádszeredai „fegyvertényem". A helyi néptanács akkori elnöke egy láda bort ígért, ha meg merem írni Bocskai szobor-ügyet. Bekérezkedtem a szoboralapzat mögötti református templom területére, ahova erdélyi fejedelmünk mellszobrát menekítették a nemzetiségi jogokat fennhangon hirdető, de a gyakorlatban minden történelmi emlékeinket eltörölni vágyó hatalom elöl. A Strobl testvérek műhelyében készült szoborból sugárzott az az erő, amire akkor szükségem volt. Vállaltam. Nem a láda borért, amit azóta sem kértem és kaptam a helység elöljáróitól. Mai olvasatomban visszafogott szöveg lett belőle. Úgy kellett írnom a tudatos városiasodásba csomagoltan, az újrateremtett városi élet vállalására, megvalósításaira és megbecsülésére hivatkozva, hogy főszerkesztőmet se hozzam zavarba.

„Aki még járt Nyárádszeredában, és most újra ellátogat ebbe a nagyközségbe, jóleső érzéssel nyugtázza, hogy városias külsőt kapott a főtér. Járdák és szépen rendezett park mutatják a helyiek szorgalmát, mert azt is tudni kell, hogy mindezt hazafias munkával és önkéntes anyagi alapokból sikerült kialakítani. A megváltozott környezetben újra napirendre került a község egyetlen szobrának alapkőre való visszahelyezése. Nyárádszereda ugyanis Erdély történelmében emlékezetes hely: A főtéren látható szoboralapzaton ez olvasható:

Itt választották Erdély fejedelmévé
Bocskai Istvánt, 1605. Február 21.
E szobrot emeltette a hálás székely nép
a bécsi béke 300. évfordulóján,
1906. július 23.

Arról a Bocskai Istvánról van szó, aki 1557. január 1-én született Kolozsváron. Szülőházának helyét ma is emléktábla jelzi. Uralkodásával Erdély aranykora kezdődik. Hajdúk és jobbágyok segítségével indítja harcát a Habsburgok ellen, biztosítja a székelyek szabadságát. Fejedelemmé való kikiáltása után, a medgyesi országgyűlést követően, elsőként a román püspökök üdvözlik, mert alkotmányos jogokat és vallásszabadságot biztosít.

Mellszobrát, amely a Strobl testvérek műtermében készült, a háború idején megrongálta egy eltévedt golyó. Három idős ember menekítette pár lépéssel odébb, a templomajtón belülre.

Most a megszépült környezetben ez a szobor is visszakívánkozik talapzatára, hogy hirdesse az erdélyi népek évszázados összetartozását, küzdelmét és történelmének méltóságát."

Ma nyilvánvaló természetességgel szólhatunk nagy fejedelmünkről. Az ezerkilencszázas években ehhez különleges alkalmat kellett keresnünk. Erre kaptam indíttatást a helyi néptanács elnökétől.

Előszeretettel idéztem riportjaimban minden olyan szöveget, amelyből az erőltetett gyakorlattal összevetve, kitetszettek a kisebbséget elnemzetlenítő tiltások furcsaságai és emberséges hagyományainkkal való ellentétei.

Arad környékét járva visszafogottan, de írhattam történelmünkről? Nem írhattam. Világoson járva múzeumba invitálom az olvasót. Az egykori Bohus villába. Oda, ahol aláírták a magyar szabadságharc fegyverletételéről szóló egyezményt. Nem írhattam le a kérdést: miért nincs ott a magyar szabadságharc tragikus történetről legalább egy emlékszoba? Ehelyett Slavicra emlékezve és emlékeztetve, az igazi testvériség gyakorlatáról elhíresült mondatait idézve azzal nyugtattam magam, hogy, a sorok közül kitetszik a kérdés. A Slaviciról írt sorok előtti bekezdés kezdőmondatára bíztam az olvasót figyelmeztető mondanivalót: „Valóban, onnan fentről minden «világos»."

Emlékszem mennyit gyötrődtem gúzsba kötöttségünk miatt. Évtizedes mérgelődés növelte viharmadártojás nagyságúvá egyre nagyobb fejfájást kiváltó epekövemet, amitől végül - s ennek is szimbolikus értelme van - nem otthon, hanem a svédországi emberséges kisebbségi létben szabadított meg a rutinosan végzett, mindössze egynapi kórházi ápolással járó, egyszerű műtét.

„Hazabeszélnek a vasutasok. Közben azon mérgelődnek, hogy jövőre még kintebb, a vegyipari kombinát mellé költöztetik a kisvasút aradi állomását. Az is hírlik, hogy a vasút átadja őket a megyének. Aradon, benn a városban szinte hangtalanul siklanak a legújabb, minden tekintetben korszerű villamosok. Vezetőik - többnyire nők - nem részesülnek olyan kiképzésben, mint a vasutasok. A vasútnál kötelező a szigorú, háromévenként ismétlődő tesztvizsgálat. Pedig a sárga villamosok vezetői micsoda forgalomban vezetnek a villamos-kisvasút forgalmához képest. Mégis, a kettő hasonlósága nyilvánvaló. A kisvasút óránkénti sebessége 35-45 kilométer. Forgalmát nem biztosítják sorompók, sínpárai a műút mellett futnak. Kár volt kitiltani a városból a megnyugtatóan zöld színű, legtöbbször három kocsiból álló szerelvényeket. Múzeumi külsejükkel a város idegenforgalmi érdekessége lehetnének.

Képzeljük el azt a kirándulást, amely Aradról indul, század eleji hangulatú, de a mai igényeknek mindenben megfelelő, korszerű kisállomásról. A díszes egyenruhában feszítő kalauz sípjelére indulna a vonat...

A fapados vagonokban - az országot járó vonatokkal ellentétben - dicséretes a tisztaság. „Ne hajoljon ki az ablakon!" - figyelmeztet egy felirat, a mellette feszítő másik elgondolkoztatja és megmosolyogtatja az utast: „Ne köpködjenek a vagonban!" A kalauz egyben idegenvezető is: felhívja a figyelmünket a látnivalókra. „Hová, hová? - Meddig tetszenek utazni? A gyoroki menedékházhoz? Opálosra? A ménesi szőlészeti iskolába? Pankotára, az új bútorgyár kiállítására? Rigósfürdőre vagy Lippafüredre?"

Gyorok központjában, kör alakú téren többet áll a vonat. Az állomásfőnök fiatalember. Esetről esetre döntenie kell, hány kocsit küldjön tovább Pankotára, hányat Radnára. Öt-tíz percig tart az átrendezés, máris jön a főnök a zöld «palacsintasütővel».

Az egész olyan, mint egy óriási vidámpark.

Pankotára menet szálljunk le Világoson. A helyi állomás főnöke és mindenese Dârlea Gheorghe. Huszonöt éve teljesít itt szolgálatot. A szőlővel befuttatott kétszobás állomásépület verandáján beszélgetünk. Kérdezés nélkül útbaigazít:

- A múzeum néhány méternyire, jobbra. A várhoz a közeli utcán kell felmennie. Félórai járás, de megéri, messzire ellátni onnan...

Valóban, onnan fentről minden «világos»... A kisvasút vonaláig gabonaterhétől megszabadított síkság, onnan a déli fekvésű dombok oldalán mindenütt szőlős.

A múzeumba Ion Slavici-ért is érdemes bemenni, aki e helység szülötte. Amikor augusztus 13-án a Bohus Zsigmond kúriájában - ahol most az író emlékmúzeuma van - aláírták a világosi fegyverletételt, Slavici egyéves gyermek. A forradalom tanulságait magába szíva nőtt olyan hazáját szerető íróvá, akinek - a múzeumban is kiemelt feliraton olvasható - sorai ma is megszívlelendők, a testvériséget erősítő népi bölcsesség jegyében íródtak:

«Ha utadban románnal találkozol - köszönj Bună ziuá-val, de a magyart Jó napot-tal köszöntsd, a németet pedig Guten Taggal, s bízd rájuk, hogy melyik hogy fogadja. Te tedd meg a kötelességed azokkal szemben is, akik nem teszik meg a magukét veled szemben.»„

A mócvidéki kisvasútról írva Kazinczy, Kossuth, Jókai, Geo Bogza, Fridvalszky, Xántusz, Brassai, Bartók nevét idézve, Bretter György megállapítását is említem, miszerint a mócvidék megérett a fejlesztésre. Ágota és Segesvár után a Kárpátokon átvezető egykori kisvasút nyomában Kézdivásárhelytől Ozsdolán át Odobestig jutottam. Jártam persze Borszéken, Bélbor felé és Ratosnyáról a Kelemen-havasokba kapaszkodó kisvasúton is.

„*A* Románia erdei *című monográfiából is kiderül, hogy nálunk csak 1930 után kezdtek olyan erdei utakat építeni, amelyeken gépkocsik közlekedhettek. Számottevő útépítésre csak 1956 után került sor. A tervszerű, az ország egész erdőterületére ésszerűen elosztott úthálózat kiépítése akkor oly gyors ütemben haladt, hogy tíz év elteltével a kitermelt famennyiség nyolcvan százalékát gépkocsival hordták le a hegyekből. No de addig a fakitermelésben a kisvasút volt a leginkább használt szállítóeszköz. A meglévő vonalak karbantartására sokat áldoztak és a fakitermelőket követve újabb pályákkal gyarapították az erdei vasutat. Az első, kizárólag fakitermelésre használt kisvasút éppen itt a környéken, a Görgényi-havasokban épült. Főleg hangszerfát szállítottak rajta. 1864 után, az egyházi erdők államosítása nyomán fellendült a vasútépítés. Általában 0,76 méteres nyomtávú sínpárokat fektetnek le. De például Piatra Neamţ és Tarkő-havas között hatvan kilométer hosszúságban egy méter szélességű, máshol normálszéles (1,435 m) vonalat is építettek. Az első világháború után a Kárpátok déli és északi lejtőin, Máramarosban és másutt építenek erdei vasutat. Resicán mozdonyok, kocsik, sínek készülnek. 1960-ban erdei vasútjaink hossza 4246 kilométer.”*

Merészebb kritikai hangomat persze hiába keresem ebben a riportsorozatban, de azt elégtétellel állapíthatom meg, hogy egyik sem „hozsánna” írás, egészében az ország gyönyörű vidékeinek felprédálására figyelmeztetek.

„Szénégetők mellett haladunk el. Munkájuk eredményét is a kisvasút szállítja oda, ahol szükség van a faszénre. Utolér egy lovas szekér. Felkérezkedünk, vidáman porzik utánunk az út az erdei pionírtábori. Azt hiszem, helikopteren és tutajon kívül mindenféle járművel utaztunk ezen a napon. Este van már, mire kiérünk az aszfaltra. Gondolatban végigfutok keskenyvágányú vasútjainkon. Visszaállításukat nem a nosztalgia: a kor parancsolja. Sorsukban annyi a tanulság, hogy nem lehet átrobogni felettük: az életnek mindenkor emberarca van; nyugodt, megfontolt lépésekkel mehetünk csak előre."

A kisvasutakról írt sorozatom mellé, mert a vasútnál kialakult némi jártasságom, magától adódott az a kisebb sorozatot, amelynek *Szeretni kell a vasutat* címet adtam. Feleségem a Kolozsváron székelő, az ország egyharmad vasútját irányító igazgatóság klubjának könyvtárosa volt. (Ebben a klubba jártam a múlt század negyvenes éveinek végén, amikor még *Vasas* volt a neve, és fémiparistaként magamnak vallottam a kék-piros színt. A sakkcsapat legfiatalabb tagjaként harmadosztályú sakkozó címig vittem, amíg el nem csábított a klub alagsorából látható salakos kosárlabdapálya, ahol néhány esztendő múltán egyszer első osztályú mérkőzésen is játszottam, miután a nagymenőket (a két Vizi, Loránt, Bács Feri, Sobloker és iskolatársaim: Losonczi és Orbán) büntetőpontjaik miatt ki nem állították.) Kötődésem vitt tehát közelebb a vasúthoz és az, hogy gyakori utazásaim alatt tapasztaltam rettenetes lepusztultságát. Piszkosul a világ, hirdettem, annak ellenére, hogy köztudomású volt, de szólni ellene nem volt „ildomos".

Román körökben a Tineți gura, că pierzi pâinea! (Fogd a szád, különben veszted a kenyered!) figyelmeztetés sűrűn csattant. Ez magyarázza azt is, hogy a vasutasokról írtakat megtoldottam még egy riportsorozattal: *Tisztelet a takarítóknak!* Aminek rajzolt címében felkiáltójelként virított a háztartási seprű. De megírtam ezt a témát egyperceseim kötetébe is.

Javaslat a totális szennyeződés elkerülésére

Ma már nem elégedhetünk meg a szennyeződés különféle módozatait tiltó táblákkal. Semmiképpen sem elegendő, ha jól látható helyeken, ízléses feliratokon hirdetjük, hogy vigyázzunk a tisztaságra, ne szemeteljünk, ne köpjünk a padlóra, ne énekeljünk, ne dohányozzunk. Jó az, hogy a gyarapodó szemétkupacok mellé, fölé és alá táblákat helyezünk cl, amelyekről akárki leolvashatja, hogy ott a szemét lerakása tilos. Kell, az erdők mélyén az Óvjuk az erdőt *szövegű felirat. Tiltsuk ily módon a tábortüzeket és az oktalan fűre lépést. Gyártsunk minél több esztétikus és megnyerő feliratú szemétkosarat és köpőcsészét. Tegyünk meg mindent a tisztaságért. De ne elégedjünk meg ennyivel. Lépjünk tovább. A meglévő feliratok mellé helyezzünk el újabbakat. Tegyük minden állampolgár kötelességévé, hogy közvetlen környezetében szemre, gondolkodásra és érzelmekre ható tetszetős, ha lehet, színes, hangos és másfajta korszerű feliratokat helyezzen el. Mit tartalmazzanak ezek a feliratok? Mindenekelőtt azt, hogy gátoljuk meg a szennyeződés általánosodását, biztosítsuk az ökológiai egyensúlyt, az emberek lelkivilágának tisztaságát, állítsuk meg a küszöbön a világkatasztrófát.*

Figyelem! Vigyázat!

Szennyeződhet a talaj, a vizek, a füvek, a fák, a levegő, káros mértékben növekedhet a zajártalom, a hangszennyeződés. De ugyancsak nagy veszély fenyegeti a fényt, ha sötétséggel szennyezzük, a bársonyos sötétséget, ha fénnyel piszkítjuk unos-untalan. Szennyeződik a vágy, koszosodnak a gondolatok, a lelkiismeret, érzelmeink, mozdulataink. Az egyszerűséget belepi

a bonyolultság pora, az anyagiságot a tévhit, az igazságot a hazugság. Minden szennyeződhet! Erre figyelmeztessünk.

Íme, néhány a táblákra javasolt szövegekből:

Harcoljunk mindenfele szennyeződés ellen! Tekinteteddel ne piszkold be a nőket!

Minden erőnkkel gátoljuk meg a rendkívül gyorsan terjedő fényszennyeződést!

Ne engedjük, hogy éjszakáink bársonyos sötétjét bepiszkolják az elektromos fények!

Mint szemed fényére, úgy vigyázz a szemed fényére!

Tartsd tisztán a gondolataidat!

Szennyes gondolatokat papírra és az éterbe szórni büntetés terhe alatt szigorúan tilos!

Az üres szavakat hangoztatót a törvény bünteti!

A szerelem nyugodt és tiszta lelkivilágunk ellensége, és káros az egészségre!

Tisztaságban tiszta álmod/Tiszta lesz lelkivilágod.

Terven felül született gondolatok raktározása könyv alakban vagy más formában tilos, mivel bizonyos körülmények között erjedés okozója lehet!

Ne formabonts! Élj a tiszta formákkal! Ne lépj ismeretlen kifejezési formába!

Ne lelkesedj a padlóra!

Ne törj ki minden érzelmet és filozófiát!

Vigyázz mozdulataid tisztaságára!

Ne dörgöld piszkos valamidet a patyolat semmihez!

Még egy jó tanács:

Vigyázzunk: a felirat nélkül maradt helyek erősen szennyezik a feliratokat! Viszont, ha úgy adódik, ez fordítva igaz, mert akaratunk ellenére is folyton piszkosul a világ.

A piszok az a dolog, ami nincs a helyén - tanítottam gyermekeimnek. Azt, hogy a politika piszkos, apámtól hallottam először. Megírni csak a rendszerváltás után volt alkalmam. Vezércikk lett a témából. Unokáim betéve tudják ezt az aranyköpést és komolyan veszik. Ha valamit találnak a lakásban, ami nincs a helyén, mosolyogva kérdik, mi legyen azzal a „piszokkal”? És szajkózzák: Rend a lelke mindennek!

Öregségemre azzal nyugtathatom magam, hogy ami piszkos, végül mind szemétkosárba kerül. Rendszerek, pártok, emberek kerülnek ilyenformán, előbb utóbb a helyükre. Svédországi tapasztalataim mutatják, hogy minden hasznosítható. Tehát az a gimnáziumban tanult bölcsesség is igaz, miszerint semmi sem vész el, csak álalakul. Újrahasznosul a piszkos politika is, mert világmozgató tanulságokat hordoz. A vasút, a tisztaság és a többi az ifjúsági lapban megjelent írásaim többsége ma is gondolatébresztő, továbbgondolható témák.

Ilyenek a falvak sorsát boncolgató riportjaim is. Kitetszik belőlük igyekezetem, hogy a magyarok lakta települések múltját, történelmi és irodalmi érdekességeit láttassam. Miért tartottam ezt fontosnak? Nemcsak azért, hogy az iskolákban helytörténeti ismereteket tanítóknak buzdításul szolgáljon, hanem mert akkoriban szigorították azt a rendelkezést, miszerint a sajtóban csakis a román helységneveket szabad leírni. Az 1970-es évek végén, az 1980-as években a hivatalos felfogás szerint már minden Romániában élőt románnak nyil-

vánítottak. Ma is ez él a nagyromániás nemzeti propaganda következményeként az egyszerű román emberek tudatmódosított fejében. Ennek orvosságaként még nyári mezőgazdasági kampány támogatását előírt riportjainkban is a gazdasági eredmények mellé becsempészhettünk némi helytörténetet, amiből az olvasó a román helységnév ellenére meggyőződhetett arról, hogy magyar faluról szól a híradás.

Az *Ezer kilométer a Kárpátokban* sorozatomban nem sikerült megfelelően közelebb férkőznöm a hegyvidéki, különösen pedig a székely falvak életéhez. Ezt pótlandó, kapóra jött egy moldovai állatorvos kezdeményezése. Radu Rey volt az, aki a hetvenes évek végén nemcsak könyvet írt a falusi turizmusról, hanem a gyakorlatban is bizonyította, hogy a hegyvidéki emberek életében nem képzelhető el fejlődés gyökeres változtatás nélkül. Könyvének címét: *Viitorul în Carpaţi* tudatosan felhasználva és hivatkozva rá, indítottam a *Kárpátok jövője* című riportsorozatomat. Ki kellett fognom az ellenünk sűrűn felhozott vádat, miszerint egyoldalúan csakis a magyarokról írunk. A politikai ellenőrzés százalékban kimutatta: lapunkban megjelent nevek nagy része magyar, s ez nem tükrözi az ország nemzetiségi összetételét. Egyre nagyobb fenyegetettségben kellett dolgoznunk. Elvárták, hogy riportjaink hőseinek többsége román nemzetiségű legyen. Nem titkolt céljuk volt, hogy a magyar lapokban minél több a román lapokból átvett írás fordítása jelenjen meg. Újságírói berkekben olyan hírek keringtek, hogy a magyar lapok munkatársainak és szerkesztőinek, de a magyar újságok számának fokozott csökkentésével is, végül néhány mutatóba maradt magyar kiadványt majd teljes egészében románból fordított anyagokkal jelentetnek meg.

Rey doktor könyvében kevés szó esik a székelyekről. Levélben kértem segítségét és figyelmeztettem ara, hogy a Kárpátok kanyarulatában olyan emberek is élnek, akik a korszerű gazdálkodást évszázadok alatt felhalmozott tapasztalatokkal végzik és évtizedekkel ezelőtt, aranykalászos tanfolyamon tanulták a korszerűsítést, gyakorolták annak előnyeit.

„A Dorna Vatra-i állatorvos könyve történelem, ember, föld, állat, építkezés, iparosítás, természeti kincsek, turisztika és szervezési lehetőségek felemlegetésével próbál jövőképet rajzolni gyönyörűszép hegyvidékeink törvényszerűen bekövetkező fejlődéséről... Jóindulatú következtetéseit olvasva, nem felmérésének hiányosságait kell megjegyeznünk, hanem a lehetőséget kihasználva az általa elmulasztottakat kell pótolnunk és a teljesebb jövőkép kialakítását szorgalmaznunk.

A Kárpátok - mint azt a könyvet ajánló költő mondja - a haza többes száma, és ebben a Kárpátok-kanyarulata is benne foglaltatik, mint ahogyan a hegyvidéki ember, s ezek között a székely is, anyagi felemelkedésének gondja mellett, ettől el nem szakíthatóan, népművészetének és sokféle hagyományainak ápolásával és továbbfejlesztésével a nagy egészben egyszerre törekszik a kiteljesedésre. A könyvben kevés szó esik a Kárpátok-kanyar belső feléről és az itteni népművészetről. Kovászna megyében járva, annál többet látunk és hallunk róla, fontos tényező életünk megújításában, jövőnk kialakításában. Balogh Edgárt idézem. „Erdélyben a népi kultúra, akárcsak Románia más tájain, mint a helyi folklór, jelentős tömegek cselekvő megnyilatkozása mindmáig, ami egyrészt magyarázatot ad arra, miért ilyen bő néprajztudományunk termése, másrészt lehetővé teszi a hitelesen megőrzött eredeti formakincs újrateremtését magasabb művészi alakzatokban."

Ezzel a bevezetővel indítottam a Seres András népművészeti kutatót bemutató riportomat, amelyben magyarságunkat éltető népviseletről, népköltészetről, könyvekről esett szó, hogy a befejező bekezdésben, úgymond „szél ellen" megjegyezhessem:

„A jövő a Kárpátokban olyan tisztulási folyamat bekövetkezését ígéri, amely megóvja nekünk a természeti szépségeket az iparosítás ártalmaitól, a szennyeződésektől, és az ember úgy emelkedik a városiasság szintjére, hogy megtartja és továbbfejleszti hagyományait. A Kárpátok, altalaji kincseit, vízi energiáját, turisztikai lehetőségeit kihasználva, a minőségi állattenyésztés és a népművészet hazája lesz."

Románia területének egyharmada hegyvidék, többnyire a fejlődésben elmaradt vidék. Európában félszáz millió ember összehasonlíthatatlanul jobban él a hegyekben, mint Romániában. Nagy Miklós agrármérnök-tanár úrra, később mezőgazdasági tapasztalatai jogán tekintélyes kollegánk egyik figyelemfelkeltő beszámolójára emlékszem. Valamilyen csoda folytán egy tanulmányi csoport tagjaként Ausztriába látogathatott, ahol betekinthetett a hegyvidéki gazdák életébe. Apró kockacukorral ajándékozott meg. Csomagolásáról leolvashattam osztrák vendéglátó gazdája nevét, címét, telefonszámát. Mesélte, hogy vendéglátói a nyaralók/telelők fogadására rendezték be házukat. A család tagjai végeztek minden vendégellátó munkát. Sífelvonójuk is volt. És a házuk melletti istállónak nem volt trágyaszaga. Nagy Miklós órákig lelkesen mesélte tapasztalatait. Olyan a svájciaknál is rendezettebb és eredményesebb hegyvidéki élet lehetőségeit latolgatta, amit a Kárpátok természeti szépsége tálcán nyújt az ottani lakosságnak.

Ez járt az eszembe, amikor azzal a tudattal kerestem a hegyvidéket jól ismerő neves emberek házát, hogy ötleteket gyűjtsek és tegyek közkinccsé írásaimban az ott megvalósítható jövőről. Az akkori statisztikák szerint nálunk száz négyzetkilométerre mindössze harminc kilométer út jutott. Hegyvidékeinken ennél sokkal kevesebbek és elhanyagoltabbak útjaink. A székelyföldi megyékben ez a szám pedig mindössze húsz kilométernyi nehezen járható utat jelentett. Sejtem, hogy így van ez ma is. Márpedig utak nélkül nincs fejlődés, nincs virágzó gazdasági élet, nincs turizmus.

Emlékszem, mennyire káromkodni kelt kedvünk azzal a berettyószéplaki mérnökkel, akivel egy álló éjszakát azzal töltöttük, hogy kiszámoltuk: a környékről kikerülő kőolaj kitermelésből származó, külföldre hordóként centekért szállított aszfaltmennyiség éppen elegendő lett volna Románia összes útjainak (beleértve a hegyvidéki utakat is) aszfaltozásához. A mérnök azt is tudta, hogy London utcáit berettyószéplaki aszfalttal borították, mert kiváló hangszigetelésű hatása a világon egyedelálló. Persze, ezt sem írhattam meg akkor így. Kerülgetnem kellett az igazságot, mert az esztelen prédálás a legfelsőbb vezető parancsára történt azzal az indokkal, hogy kell a valuta az országnak. Az „ország" - ma már tudjuk - ki volt. És azt is örökhomály fedi, hogy a svájci bankokban titkosan elhelyezett vagyonát milyen forrásokból gyűjtötte. Tény, hogy Romániai útjainak nagy része ma is alig járható. Aszfaltlelőhelyeink pedig vagy kimerültek, vagy kihasználatlanok.

Berettyószéplakon is romokban áll az olajbányászat, ócskavas-erdő és a környezetet szennyező olajtavak emlékeztetnek arra, hogy az ország altalaji kincseinek rablása itt is gátlástalanul folyt. Ma nincs olyan anyagi érdekeltség, amely a megmaradt altalaji kincseket hasznosíthatná és helyre állítaná a természetnek okozott károkat.

A hegyvidéki falvak életét alig érintette a fejlődés. Kivételezett helyzetükben, mert itt nem erőltették a szövetkezetesítést, megőrizték hagyományaikat. Amikor a *Kárpátok jövője* tervezett, de befejezetlenül maradt riportsorozatomat indítottam, ezeknek a hagyományoknak a felkutatására és megjelenítésére is gondoltam. Abban bizakodtam, hogy hasznosíthatom az 1979 nyarán, a mezőgazdasági kampányban való kötelező részvételkor szerzett tapasztalataimat.

A *Nyár, falu, fiatal emberek* sorozatomban, megkerülve a napi- és hetilapokban sorakozó, a különféle semmitmondó számadatoktól hemzsegő betakarítási munkálatokról szóló beszámolók sablonját, egy-egy falu valóságosan siralmas helyzetét, közérdekű történéseit, a valóságost megközelítő faluképet sikerült rajzolnom írásaimban.

Akkoriban szívesen jártam Szilágynagyfalu környékét. Egyik magyar-román szakos tanárkollegám Szilágybagoson lakott, vonzott, helyi tájékozottsága, jól értesültsége. Annak ellenére, hogy idegrendszeri betegsége miatt egyre nehezebben mozgott, haszonnal méhészkedett, és bújtatva, mert a falu adventista prédikátora volt, tanári munkája mellett a művelődési otthon igazgatását is elvállalta.

Egyszer a kolozsvári rádió munkatársainak kocsiján jutottam ebbe félreeső faluba. Nagyfaluból indulva, Bagos határában fúrótornyot láttunk, éppen bontották. A kíváncsiság állított meg egy félórára. Az altalaj országos leltározását végző munkások szedelőzködtek. Fiatal mérnök sürgette a munkásokat. A földből kiálló csövön, kar vastagságú termálvíz csobogott egy kiszolgált, valamikor állatok itatásra használt vályúba. Mosófazékban ruhát áztatott néhány élelmes asszony. Ők mesélték, hogy a termelőszövetkezet elnökének köszönhetik az ingyen meleg vizet. A falu öregjei hallottak arról, hogy a század elején erre járó kutatók feltételezései szerint kőolajtenger szunyókál mélyen a föld alatt. Amikor a földtani kutatók 700-800 méternyi mélyre jutottak, a kőzetmintákat csomagolták és menni készülődtek, történt valami, ami a sajátosan romániai ügyeskedések elterjedt szokását mutatja: a laza munkaszabályzat olyan kiskapukat hagyott a kisebb főnökök számára, hogy a felsőbb vezetés parancsait kijátszva saját hatáskörükben uralkodhattak. A termelőszövetkezeti elnök miután szép szóval kérlelte a furást vezető mérnököt, gondolt egyet, korsó pálinkával, helyi ízeknek megfelelően feldolgozott fél disznóval jelent meg a fúrótorony alatt. Egy hétig maradtak még a munkások. Fúrtak tovább, eredmény semmi. Az elnök tudott valamit, talán maga is olvasta a Bagoson biológiát és földrajzot tanító Tötös László diploma dolgozatában és Petri Mór Szilágy vármegye monográfiájában, hogy a környéken kénes vízforrásokat találni. Makacsul megérzésére hallgatott. Fukar sem volt ez a helyi vezető, hiszen nem a magáéból adott, így aztán egyszer - kétszer volt még nagy dinom-dánom a fúrótorony körül. Pálinka, bor, és flekkenek való került bőven, csinos asszonyok és lányok is forgolódtak a munkatelepen, addig, amíg egy szép napon, 869 méteres mélységből feltört a földalatti kincs. Olaj helyett 42 fokos termálvíz ömlött. Ennek a falu lumbágótól és minden másfajta reumás, na meg női betegségtől gyötört lakói ennek jobban örültek, mint a tökéletlen olajkitermelés természetrombolással járó, a helyieknek nem sok jót juttató állami olajbányászatnak.

Ad hoc rádióriportomból kimaradt ez a gondolat, csak az asszonyok vidám csevegése kellett „megvalósításaink tükrözése” végett.

Nevelői jó tulajdonsággal áldott nővérem, időnként, a családi összetartás erősítése címén, vasárnapi ebédeket rendezett. Az egyik alkalommal elmeséltem, hogy milyen áldás ennek a távoli kisfalunak a termálvíz. Nagy jövőt javasoltam Szilágybagosnak, még akkor is, ha másfélezernyi lakossága fokozatosan fogyatkozott a városi munkahelyekre menekülő fiatalok miatt. Sógoromnak, mint már említettem, olykor nagy pénzek ütötték a markát különféle bútorjavító különmunkájáért. Biztattam, vásároljanak egyet a bagosi elhagyott házakból, jó lesz nyaraláshoz, nyugdíjas anyámmal is jót teszünk, mindig szíve vágya volt falusi kiskertet művelni. Bagosi üzleti szellemű és a helyieket jól ismerő tanártársamnak köszönhetően, nővéreméknek rövidesen sikerült a faluközpontból emelkedő hegyoldal termelőszövetkezeti gyümölcsösének közepén egy kicsi, évek óta elhagyott és ezért nekünk is elérhető áron, olcsó parasztházat vásárolni. Bekerítetlen szoba-konyhás kicsi ház volt, a háznál kétszeresen nagyobb csűrrel. A hozzátartozó kicsi gyümölcskertben, az egykori jó gazdát dicsérően,

bőven termő szilvafák és almafák mellett barack, körte és dió is termett. A ház homlokzata előtt terebélyes eperfa állott. Úgy ahogy volt, használhatatlan volt az egész, de lelkesedésünkkel sikerült megnyernünk mindent tudó nagybátyánkat is, akit egyszerűségéért és egyenes beszédéért gyerekkorom óta tiszteltem és szerettem. Segítségével nyertem díjat egyik sikeres szociográfiai írásommal a Korunk folyóirat pályázatán, miután tollba mondta nekem kolozsvári Királyhágó utcánk lakóinak történetét. S az ő vezetésével készült sáros utcánk hosszán, az a Nádas patakból a gyermekek által kitermelt krumpli-kövekből járdacsík, amely az utca lakóit a háború utáni ínséges esztendőben összetartó közösséggé formálta. Király Ferenc egyszerű cipészmunkás volt, maga építette, szinte a semmiből, a pataktól visszafoglalt olcsó házhelyre házát és kertjét, miközben „tajkoló suszterként" a környék csupa rossz cipőkből is szűkösen ellátott szegényeinek gyermekeiből szavalókórust nevelt és szerepeltetésükkel adományokat gyűjtött egy csak újságból ismert távoli faluban leégett ház nincstelenjeinek. Őt is sikerült megnyernünk a bagosi nyaralóhelyünk kialakításához.

Megrakott bogárhátú kocsimmal, holmi buzgó ószerest utánozva, gyakran jártam a Kolozsvár- Szilágybagosi utat. Minden nyáron fecskéket utánozva építkeztünk. Majorságnak való ketrecek, disznóól, dúcos kenyérsütésre alkalmas búbos kemence készült, a gyümölcsfák árnyéban padokkal körbekerített nagyasztal.

Hirtelenkedő sógorom egyszer beállított egy jóemberrel, aki Y-alakú faággal sétálgatott egy darabig a ház előtti teniszpálya nagyságú, zöldségkertnek kialakított területen, majd ellentmondás nem tűrve, kijelölte a kút helyét. A háztól százméternyire, valamikor forrás lehetett. Tocsogós, helyén gyenge nádszálak kapaszkodtak az agyagos földbe. Ívó vizet az ötpercnyi járásra a Rózsadomb aljában bőven buzgó forrásból hoztunk, de kellett a kút is. Betongyűrűket is szerzett a sógor, a hatodiknál vagy a hetediknél vizet értek a kútásók. Később kiderült, hogy a kút közelében trágyadomb állt, s ennek képzelt levét nem szívesen használtuk még főzésre sem.

Nagybátyám ácsmesteri tudására támaszkodva, az egyik nyáron bontottuk a csűrt és a házat, és a beépített területet tiszteletben tartva, négy kisszobás, nagykonyhás új házat építettünk. A tetőszerkezet faanyaga kikerült a régi csűrből. A közmunkában mindenki részt vett. Gyengetestalkatú, másodikosztályos fiamnak megengedte a sógor, hogy az eperfa árnyékában maradjon. A sógor, mint más alkalommal, most is rendkívülinek képzelt, éppen akkor az esti líceumban gyarapított tudását fitogtatva, a világ nagyvárosainak nevét sorolva megakadt. Fiam kisegítette. A sógor zavarában hirtelen elismerő döntésre szánta el magát.

- Ha felsorolod húsz világváros nevét, nem kell téglát cipelned! - mondta. A fiam pedig megfontolt lassúdan sorolta a fővárosok nevét. A huszadiknál sem hagyta abba.

Sokat dolgoztunk és nevettünk azon a nyáron.

Nagybátyám munkája fejében a lebontott csűr helyétől emelkedő dombra egyszobás faházat varázsolt, alatta kis pincét vájt, amit spájzként használt, mert akkoriban nekünk sem futotta hűtőszekrényre.

Bosszantóan sok volt a légy. A mézédes gyümölcstől terhes eperfát mondtuk bűnösnek. Kivágtuk, mert útban volt az új tető építéskor is. A termelőszövetkezet közeli gatterével hosszú deszkadarabokká fűrészeltettük törzsét. Csodáltuk a deszkák különleges sárgaságát. Két esztendeig száradt az értékes faanyag padlásunkon.

Bogárhátú Volkswagenemhez nem kaptam a keréktengelyhez való tömítőgyűrűt, az olaj befolyt a fékpofákra, egyre bizonytalanabbul fékeztem a kocsit. Feleségem rokonságából olcsón átvette ezt szívemhez nőtt népautót egy sofőrmesterségű, akinek fuserált alkatrészekkel sikerült rendbe tennie. Fel-felbuzgó irigységemet próbálgatva, ma is használja ezt az öreg

kocsit. Akkoriban a szerkesztőségünket is segítő Fazekas János kereskedelmi miniszterünk jóvoltából egy kombi Trabanthoz jutottam. Felpakoltam az eperfa deszkáit és egy Margita-környéki kádár hordókat készített belőlük. A legkisebbet, egy tizenhat literest megtartottam, a többit a sógor elkótyavetyélte. Eperfahordómat Tasnádra vittem, a Bendel Józsi szüleinek pincéjébe. Az első adag szilvórium konyakbarna színűre érett benne néhány esztendő alatt.

Anyám rendszerint koratavasztól, késő őszig Bagoson tartózkodott, csirkét, rucát nevelt, malacot tartott, a nyári vakáció idejére bőségesen ellátott bennünket zöldséggel. Apró, hordozható tévét szereztünk, antennát állítottunk, a szobákat elválasztó keskeny folyósón ültünk sorba és néztük a bolhás képernyőn a magyar tévé műsorait. Helyi tanárkollegám baráti közbejárásával a telefont is bevezettük. Ősszel pedig a szárított gyümölcsökért és különféle kompotokért többször is fordultam, az esők utáni térdig érő sárban is felhajthattam a gyümölcsös domb közepén kialakított nyaralónkba.

Amikor sikerült emeletes ágyakkal is bebútoroznunk a házat, a nővérem elemi osztályos tanulói számára táborozást hirdetett. Néhány szülő segítségével és anyám főszakácsként való alkalmazásával, két hétig falusi tejen, túrón és sajton hizlalták a gyerekeket. Naponta megfordultak az egyre terebélyesedő termálfürdőben, megismerhették a táj földrajzát, természetrajzi érdekességeit, füveket, fákat, virágokat, állatokat. Szedhettek a ház körüli gyümölcsös terméséből. A dombtetőn boszorkánykörben rengeteg szegfűgombát találtam. Paprikást készítettünk belőle galuskával, jól laktattuk az egész tábor. Vidám és édes élet folyt akkor ott Bagoson, anyám és a nővérem is elemében volt. Méz, tej, tojás, gyümölcs mindig volt elegendő. Évről évre egyre többen jelentkeztek a maszek-táborozásra, amely anyagi sikert nem, de erkölcsi elégtételt bőven juttatott a hivatását anyás gonddal gyakorló „kedves tanító néni” nővéremnek.

1986. április 26-án, szombaton, gyönyörű napfényben érkeztünk bagosi házunkhoz. A rengeteg csomag szorításából kiszabadulva, jól esett a rendezés és falatozás után a pihentető napozás. Mindnyájunkat megfogott az erős napsugárzás. Másnap-harmadnap hallottuk a hírt a csernobili katasztrófáról, amelynek hatását nálunk is mérték. Pontos adatokat, a szilágyságot is elborító radioaktív hulladékról akkor sem, és most sem tudunk, de sejtem, hogy feleségem tragikus rákos megbetegedését és nővérem hasonló tünetekkel jelentkező halálos kórját is az a tudatlansággal párosuló felelőtlenség okozta, amely az akkori szocialista országok politikai életét is jellemezte. Tanítónő nővérem mesélte, hogy a tanév végén az iskolákban jód tablettákat osztogattak, mint később kiderült a gyerekek pajzsmirigy elváltozásainak mérséklésére.

Mindig büszke voltam arra, hogy idejében felismertem a környezetemben élők kisebb-nagyobb betegségeit. Mielőtt orvos látta volna lázas gyerekeimet, rendszerint magam nyugtattam gyermekgyógyászati asszisztens feleségemet arról, hogy mi a baj. Diagnózisomat minden esetben megerősítették az orvosok. Történt, hogy a Szilágybagosra kihelyezett kezdő-orvos ágynak esett influenzájával. Rendelője melletti lakása udvarán át rövidítettük dombra vezető utunk, időnként benéztem hozzá, és az akkor hűléses megbetegedésekre használatos nagyméretű, kinint is tartalmazó, szürke tablettákból kezdőadagként egyszerre ötöt erőltettem belé. Utána határánként egy-egy tablettát kapott és három nap múltán talpra állt. Bízott bennem, mert azzal nyugtattam, hogy magamon próbáltam, de másoknál is bevált a módszert. Designer ismerősöm kitűnő diplomával végzett orvosfelesége hozzám fordult tanácsért, hogy a betegágyban fekvőket megfelelőbben kikérdezhesse. Gyerekkoromban elájultam, amint sebkötözött embert láttam, katonaságom alatt a fortyogó nagy üstökkel tele konyha vonzott, de irodai munkám mellett a hivatásos katonai felcser kisegítője is voltam, gyakori mandula-gyulladásomat magam kezeltem, s én döntöttem el, hogy kivétetem. A műtét alatt, amelybe kis híján belehaltam, magam irányítottam a remegő kezű orvost, s biztattam akkor is, amikor

hajnalban riadóztatták, hogy vérzésemet nagy vatta-gombocókkal elállítsa. Pubertáskoromban magam nyitottam fel fertőtlenített zsilettpengével az arcomra telepedett mogyoró nagyságú furunkulusokat, felnőttként pedig sebeket láttam el. Vérebektől szaggatott kiskutyám mellé feküdve éjszakákon át tátongó sebeit gondoztam teljes felépüléséig. De a láthatatlan radioaktív hamu okozta veszélyekről semmit sem tudtam, annyit állapíthattunk meg gyanútlanul, hogy azon a különben kellemes délutánon a szokásosnál jobban hirtelen lesültünk.

Nyolc évvel később, 1994 forró nyarát budapesti kórházakban töltöttem feleségem pénzzel, protekcióval kikönyörgött betegágya mellett érthetetlenül, mert mellében már nem találtak rákos daganatot, de gerincének két csigolyáját szétrombolta a gyilkos kór, amit nem sikerült idejében felismernem.

Addig újságírói munkámban is az a tudat vezetett, hogy életünk különféle bajait megtalálva és okait kimutatva mindet orvosolhatjuk. Még akkor is, ha társadalmi életünk minden zugát belepte a nyálkás hozsannaáradat, a hazug lakkozás politikai kényszere.

Mielőtt nekifogtam a *Kárpátok jövője* sorozatomnak a városiasodásról faggattam többek között a kolozsvári egyetemi hallgatókat. Találtam nem egy távoli kisfaluból való fiatalt, akiket gyarapodó tudásuk és szülőföldszeretetük másoknál merészebb kritikára ösztönzött. Emlékezetes annak a dányai fiatalembernek a története, aki egyetemi hallgatóként ismertem meg, és követtem életútját miután agrármérnökként visszakerült tavasszal és ősszel megközelíthetetlen sáros falujába. (Egy elfelejtett falu - Ifjúmunkás - 1979). Néhány küzdelmes esztendő alatt őt is lassan felőrölte az a „széllel szembeni” küzdelem, amely főleg a magyarlakta helységek felé fújta a tudatosan kitervelt, a politikai sablonok egyik kedvenc, de ebben az esetben ellenkező előjelel használt kifejezése szerint a „sokoldalú” elhanyagolást. Akkoriban már egyre világosabban láttuk, hogy javulást csak valami gyökeres változtatás, vérre menő beavatkozás hozhat.

Szilágynagyfaluban élt akkor egy hivatását elszántsággal gyakorló tanár, Major Miklós, akit Cseke Péter egy *A Hét* évkönyvében megjelent írásában a szellem Toldi Miklósának nevezett. Megírta a község monográfiáját, Bagosról tájékozódva örömmel olvastam munkáját. Földrajzot tanított, *Körösi Csoma Sándor* nevével földrajzi kört alapított. Olyan kedvvel és hozzáértéssel tanított, hogy tanítványai közül többen is a földrajzot választották egyetemi tanulmányaik folytatásukkor, meteorológus, hidrológus, geológus pályára léptek. S mert gyakran jártam ezt a vidéket, alaposabban megismerhettem az iskola belügyeit is. Ennek köszönhetően az ifjúsági lap életében az általam rendszeresített *Fogadóórák* bővítményeként *Fogadónapot* is tartottunk a községben. Erre azért is szükség volt, mert a megyei tanügy erre szakosodott emberei sokallták a nagyfalusi magyar iskola sikereit, mindenbe beleakadtak. Egy tornatanár védelmében sikerült elérnünk, hogy mondva csinált hibáit tisztázzuk, s helyben maradhatott. Cseke Péter írásával Major Miklós helyzetét kívánta erősíteni. Ezt nyomosítva egyik riportomban (Egy lehetséges „hegyvonulat” - Ifjúmunkás - 1979) sikerült kiegészítenem a munkásságáról rajzolt képet, és nyilvánosságra hoztam a földrajzi kör körüli piszkálódás valóságos okát. A tanügy magyarellenes emberei nem szívlelték és betiltották a kört, amely a helyi meteorológiai megfigyelőállomás tudományos munkájára alapozta hírnevét, de mert a Körösi Csoma Sándor nevét viselte, nem találták népszerűsíthetőnek, a tanügy minisztériumtól sem várhattak ezért dicséretet. Arról nem szólhatott egyetlen újsághír sem, hogy micsoda közelharc árán sikerült mégis működtetniük az akkor már országos hírnevű kört. Két évtizedes évfordulójukon, az ünnepségre készülve, amelyen sem a minisztérium, sem a tanügy, de még az iskola igazgatója sem volt jelen, újra névadással próbálkoztak. Ez alkalommal Major Miklós nevelői céllal az 1979-ben elhunyt Tulogdi János földrajz-

tudósnak, a Bolyai Tudományegyetem professzorának szeretett volna emléket állítani. De ezt a magyar nevet sem szívlelte a minden téren elrománosításra törekvő hivatal. Így van ez mai is. Végigkövethető ez a makacs igyekezet, kezdve a két világháború közötti romániai munkásmozgalom többségében magyar vezetője nevének románosításától a kiemelkedő magyar személyiségek nevét viselő utcák és intézmények átnevezéséig mindenben. A Bolyai nevét is csak úgy tűrték, ha mellé a Babes nevét írhatták a kolozsvári tudományegyetem erőszakos egyesítésekor.

Ez a riportsorozatom is számos, a magam számára is hasznos tanulsággal szolgált: keresnem kell a Toldi Miklós kitartásúakat. Százszor meggyőződtem arról, hogy nem a párthatározatok viszik előbbre az életet, hanem a helytálló kisemberek. A nagyfalusi iskola nemcsak oktató, hanem szívük minden melegével nevelő tanáraira, és az olyan egyszerű emberekre kell figyelnem, mint a bagosi Szabó Miklós, aki a falu két világháborút megküzdött krónikás költője volt, s akire, mert volt bátorsága kimondani az igazat, odafigyelt és tisztelt az egész falu.

A *Kárpátok jövője* sorozatomat ezért azoknak a céltudatos magányosan küzdő emberek bemutatásával kezdtem, akik az európai fejlődéshez való igazodás szükségességét hirdették. A téma meghaladta az ifjúsági lapban biztosított keretet. Ezért Rey Radu könyvének bemutatását más lapokban is megkezdtem. A kolozsvári *Szabadság* is helyt adott a hegyvidéki gazdálkodást sürgető írásomnak és azonos címmel felhívta olvasói figyelmét a Kárpátok hegyeiben élő magyarok küzdelmes életének megváltoztatását sürgető kezdeményezésemre.

„Románia tele van izgalmasabbnál izgalmasabb utakkal. Kövessük nagy folyóinkat a Dunát, a Tiszát, az Oltot vagy a Marost:hegyeken, völgyeken, gazdag síkságokon vezet változatos utunk. A legizgalmasabb mégiscsak a Kárpátok útja. A Kárpátok útja Romániában éppen ezer kilométer hosszú. Szélessége néhol száz kilométer... sokan mondjuk, hogy szeretjük hegyeinket, egyre többen vannak azok, akik ismerik is hegyeink szépségeit, bejárták a havasi legelőket, megmászták a havas csúcsokat, a zord sziklákat, az erdőket, megnézték magukat a tengerszemek tükrében, végigkövették a piros-fehér csíkokat, a kék háromszögeket, vagy más színű és formájú jelzéseket, sátort vertek ott, ahol már közel voltak a csillagok, ittak a hideg forrásvizekből, ujjongtak a szellőben ringatózó sokszínű vadvirágrengetegben avagy a nonstop madárhangversenyeken és felfrissültek a ruganyos szarvasok és zergék láttán. Mindannyiunkat érdekel, hogy milyen lesz a Kárpátok jövője...”

Idéztem a Vatra-Dorna-i állatorvos könyvéből:

„Eljön majd a hegyek napja? Kétségtelenül! Nem történhet másként... a lakosság növekedése magával hozza a magasabb területek felé vándorlást, amikor az emberek nemcsak tiszta levegőt, pihenést, hagyományt keresnek ott, ahogyan azt ma is teszik, hanem mást, lényegesebbet, létfontosságút: élelmet!”

Hozzáfűzött kommentáromban benne volt az is, hogy „Nemcsak kenyéren él az ember!”

Eltelt három évtized és még mindig ott vagyunk a kezdeteknél. De akkor valami elkezdődött. Az érdeklődők Erdély hegyeinek székely, csángó, barcasági, móc, avasi, máramarosi, bukovinai, szebeni és zarándi lakóinak gondjairól olvashatják tudósításaimat. A fiataloknak ajánlott hegyvidéki gazdálkodás és turisztika, mert általános műveltséget, világnyelveket beszélő

házigazdákat és minden más korszerűsítést követel, európai érdekességű, ma is olyan nyitott kapu, amelyen át a természethez közeli civilizáltabb életre találhatunk.

Sorozatomat *Hegyeink újrafelfedezése* című riportommal indítottam az Ifjúmunkásban. Meggondolkoztató számadatokat idéztem hegyekről, utakról, gazdaságról.

Kíváncsi vagyok és félve vetem össze a mai adatokkal: nem nagy a változás. Számadatok nélkül is nyilvánvaló például a székelyföldi utak rendkívül elkeserítő elhanyagoltsága. Ahhoz, hogy „eljöjjön a hegyek napja" a rendszerváltáson túl, több emberség és a szülőföld eddiginél nagyobb szeretete szükséges. Ezt hiába várjuk a „hagymakupolás honfoglalóktól". Ők csak uralkodni akarnak a táj fölött, hasznát húzni, anélkül, hogy építenék, anélkül, hogy a hely hagyományait gazdagítanák. Éppen ellenkezőleg, minden a maguk képére alakítanának, ahogyan ezt az uralkodó kissebség teszi mindaddig, amíg elnyomó mesterkedéssel, lélekszámban is az őslakók fölé növekedhet.

Rey doktor szemet szúróan nem foglalkozott könyvében a székely hegyvidékkel. Ezt a furcsaságot magánlevelemben szóvá tettem, amire nem kaptam választ, de megírtam, amennyire öncenzúrám engedte, a Seres András néprajzkutatóval készített hosszabb beszélgetésben is, aki éppen abban az időben készítette kiadásra barcasági népköltészeti gyűjtését. A maguk védelmében, mert minden közügyünkben volt fontos mondanivalója, Balogh Edgárt idéztem: „*Erdélyben a népi kultúra, akárcsak Románia más tájain, mint «helyi folklór» jelentős tömegek cselekvő megnyilatkozása mindmáig, ami egyrészt magyarázatot ad arra, miért ilyen bő néprajztudományunk termése, másrészt lehetővé teszi a hitelesen megőrzött, eredeti formakincs újrateremtését magasabb művészi alakzatokban.*" Seres András városból Árkosra költözött, hogy közelebb legyen gyűjtéseinek helyéhez és nem rejtette véleményét a szocialista városok emberpróbáló zsúfoltságában atomizálódott közösségek áldatlan viszonyai miatt sem. Emlékszem találó szóval „embermalomnak" nevezte a várost akkor, amikor mi a városiasodásért lelkesedtünk. Egyetlen szóval felülírta mindazt, amit szemináriumokon a párthatározatokból tanultunk. Be kell látnunk, hogy az ilyen emberek, sarkos véleményeikkel a rendszer ellenállói voltak, akikről ma már hajlamosak vagyunk elfeledkezni.

Szerencsém volt Bálint Dénessel, aki az Ifjúmunkástól többünket barátságába fogadott. Rátermett fiatalemberként a KISZ vezérkarába jutva megtartotta egyszerűségét, szókimondó természetét, és ami kivételnek számított a magasra jutott aktivisták között - magyarságát is. Reám szánt néhány napot és Kovászna környékét járva, vele naphosszat vitatkozva kiderült, hogy a hegyvidéki gazdálkodás szövetkezesített gépesítése gyerekcipőben jár, a meglévő szénatermő területek csaknem feléről nem sikerül betakarítani a termést.

Az ő és mások sorsából arra következtettem, hogy az akkori politika végrehajtásában ügyeskedők, ha rátermetten jó szervezők voltak és a hatalmat ügyes húzásokkal, megfelelően kiszolgálták, pályájuk gyorsan magasra ívelt. Bálint Dénes ezen az úton indult és ért a magasba, ahol a lakájtermészet kötelező volt. Közgazdasági diplomát szerzett és rövidesen belátta, hogy a pártaktivista pálya nem neki való. Ügyesen lavírozva jutott vissza a fővárosi vezérkarból Székelyföldre, aztán pedig valamilyen családi okkal, hirtelen áttelepült Magyarországra.

Szabó Sándor, akivel néhány hetet kényszerlakhelyen töltöttünk egy-egy Dés melletti faluban végzendő pártmunkán, a meghúzódás taktikáját választotta, miután az egyetemről a Korunk szerkesztőségébe, onnan a megyei pártbizottság propaganda osztályára és onnan még fennebb a fővárosba, a Központi Bizottság egyik emeleti irodájába jutott. Tehetetlenségéről mesélte,

hogy valamely külföldi delegáció fogadásán a romániai magyarság képviseletében, az elvárt román politika dicsőítése helyett, szótlanul fagylaltevésbe „felejtkezett”.

- A nyalásnak ez is egyik formája - jegyeztem meg halkan, mert intett, hogy irodáját is lehallgatják. Ha jól emlékszem betegnyugdíjazásig kihúzta a rászabott szolgálatot, visszatérni Erdélybe sem volt mersze, eltűnt a főváros malmában.

Nem karrier célokat követve, vagy anyagi előnyök, kocsi kiutalások, lakáskiutalások stb. protekciós szerzésének céljából, hanem az újságírói és írói kíváncsiság vitt rá, hogy ideig-óráig ápoljam ezeket a kapcsolatokat. Ugyanilyen kíváncsiság furdalt, amikor sokak által gyanított besúgók mellett is feltűntem időnként. Mint például az utazási irodának dolgozó, közismerten „jópofa” sportszerkesztőnk mellett. Vagy a rendszerváltás után is a szekuritátét kiszolgáló sunyi képű fotográfusunk, közelében, akit még a rendszerváltás után is Szőcs Géza megfigyelésével bíztak meg, miközben tudósítóként az RMDSZ felső köreiben is elfogadták.

Az újságíró akadémián évfolyamtársam volt a nagybányai lap egyik főszerkesztője. Titokzatos utazásairól bűnügyi regénybe illő történetekre gyanakodtam. A bányászváros közelében nyílt, galambhúsra szakosodott kertvendéglőjében foglalt asztalunkat jobbnak látta, ha otthagyjuk, és bizonyos távolságra távolodunk attól a helytől, mert felfigyelt a szeku embereinek távolsági lehallgatás-gyakorlatára. Gyanította, hogy minket is lehallgatnak.

Újságíró kollegáim többsége felismerte a besúgókat. Tudtuk, hogy kinek jár protekciós lakás, protekciós könyvkiadás, fizetésemelés. Sejtettük miért. Napilapunk párttitkára telefonunkra szerelt magnót működésével lepte meg társaságunkat. Nagymenő írók és költők barátságával dicsekvő titkárnőnk, titokzatosan olyan a főváros központjában meghúzódó protekciós vendéglőbe kalauzolta társaságunkat, ahol feltűnően olcsón ehettünk és a máshol ritkán kapható söröket is ihattunk. Később kiderült, hogy a belügyiek „hírszerzőinek”, kevesek által ismert találkozóhelyén jártunk.

És újra és újra felrémlenek előttem olyan apró történések, mint, amikor mesélő kedvéről közismert és közkedveltségnek örvendő kollegám kocsiján egyszer a hirtelen elnéptelenedett legfőbb fővárosi bulevárdon jártunk. Lépésben haladtunk, amikor hozzánk rohant egy az úton hemzsegő belügyis hadnagy, és kérdőre vont, mit keresünk ott! A beláthatatlanul hosszú sugárút végén már feltűnt a fekete kocsikból álló államfői kocsisor. Kollegám utánozhatatlan oltyán kiejtéssel, a felsőbbrendűség keményen katonás hangján ráförmedt a fiatal tisztre: *Nem látod, hogy tisztségem gyakorlásában zavarsz!* Ráadásként morgott szitokszavára már nem emlékszem. A fiatal tiszt ijedt képét jegyeztem magamnak, s amint vigyázzba merevedetten sapkájához emelve kezét, tisztelegve utunkra engedett. Mi pedig szép lassan, hogy elkerüljük a feltűnést, a katonák sorfalát megbontva befordultunk az első mellékutcába.

Időnként záporoznak emlékeimben az ilyen és hasonló történések. Azóta sem találtam magyarázatot az ezekre az *apróságokra,* amelyeket akkoriban sokunk példáját követve, az élelmesség kategóriájába sorolva, magam is leporoltam egyre gyarapodó, egymással szembeni kételkedéseimről. Önkontrolom diktálta az egyszerű bölcsességet: Aki közel merészkedik a tűzhöz, könnyen megégetheti magát! De ösztönös kíváncsiságom arra biztatott, hogy a lehető legtöbbet megtudjak arról a titokzatosan terjeszkedő erőről, amely fokozatosan eluralkodott hétköznapjainkon, emberi kapcsolatainkat és munkahelyünk hangulatát mérgezte, beszemtelenkedett családi életünkbe és félelmet keltve elszigeteltségünkben mindenben passzivitásra ítéljen.

Újságíró kollegáim között voltak éppen elegen, akik a könnyebb végét fogták munkánknak.

Egyikük apró fuvallatnyi bölcsködésekkel töltött jegyzeteket gyártott, mások sablonszövegekből sablon cikkeket gyártottak, s nevük helyett szignót használtak, csakis arra törekedve, hogy a kiszabott normát teljesítsék.

A kolozsvári napilapnál haláláig nehéz reumás betegségével küszködő Kászoni Gáspár, moszkvai agrármérnöki vörös diplomájával szántásról, vetésről, trágyázásról írt szakcikkeit olykor évenként változtatás nélkül leadta, de rendszerellenes csömörét nem rejtette véka alá. Ha bicegő járására figyelve, reggelenként kérdeztük: „Hova, hova Gazsi?" Sajátos humorával így felelt: „Rendületlenül előre, a szocializmus végső győzelme felé!" Hiszem, hogy többségünk ilyen indulattal próbált haladni a túlélés mindenkinek személyre szabott ösvényén.

A hegyvidéket járva igyekeztem idézetekkel bizonyítani, hogy a székelység jövője, ha kilátástalan is, de számosan foglalkoznak vele. A Kászonokat járva Sztojka Tamásnak a Korunkban megjelent tanulmányából vettem át biztató sorokat. És találtam mindig és mindenütt olyan építésvezető embereket, mint Szőke József, aki hetven éves korában is tele volt ötletekkel, pedig egész élete jellemző a Csíki-havasok aljából Bukarestre, Galacra, Brăilara, aztán a Tatros völgyébe, Brassóba, Sepsiszentgyörgyre vándorolt munkát keresőkre: „Dolgoztunk, mint az állat!" A hozzá hasonló emberek nyíltan beszéltek, úgy kellett papírra vetnem mondanivalójukat, hogy elsősorban nekik ne ártsak. De tekintettel voltunk arra is, hogy lapunkat és magunkat is óvjuk a tőlünk „politikai tisztánlátást" követelőktől, az irányításunkat mindig időszerűnek mondott sablonszövegekből számunkra szemellenzőt gyártók fegyelmi megrovásaitól. Néha, mint a Szőke Józsefről írt riportom esetében is, az nyújtott némi elégtételt azért, mert kénytelen voltam elhallgatni riportalanyaim sarkosan fogalmazottan teljes véleményét, hogy írásomban maradt némely utalás a múltról, történelmünkről, magyarságunkról. Szőke József életéről megírhattam, hogy a „régi világban" a Magyar Párt segítségét kérhette gazdasági ügyekben. Egy jókora időbeli ugrással Fazekas János is megemlíthettem, akinek a segítsége ellenére a Kászon Gyöngye borvíz nagy része elfolyt a semmibe, még akkor is, ha Salutaris névre keresztelte a hatalom.

Amint egyre mélyebben beástam magam hegyvidéki tájaink életkérdéseinek tanulmányozásába, olyan tudós emberekkel és műveikkel találkoztam, mint Dr. Kós Károly.

Mihez kezdünk a természetben című kiskönyve az Ifjúsági Könyvkiadónál jelent meg. Szerénységére jellemző, hogy az eseményt megünnepelendő, bukaresti véletlen találkozásunkkor meghívott vacsorázzunk együtt az Akadémia külön vendéglőjében. Örömmel fogadtam a megtisztelő meghívást. Könyvét lapunkban is méltattuk, és megállapíthattuk, hogy megjelenése után, jelentőségét itthon és külföldön is elismerték. Ezután a szerkesztőségek nagyobb érdeklődést mutattak a néprajztudományok népszerűsítésében.

Kiderült, hogy szomszédok vagyunk a kolozsvári Györgyfalvi negyedben. Éltem a lehetőséggel, többrészes interjúban faggattam munkájáról. Rendkívül alapos ember volt. Kérdéseimre sűrű sorokban, apró betűs válaszokat írt, a gépelt kéziratot is átnézte, javította. A rohanós újságírói munkához szokva, a szigorú alaposság szükségszerűségét tanultam tőle. Felnéztem az ilyen emberekre, mindenkire, aki példát mutatva a lehető legnagyobb emberi figyelmezésre tanít. Csodáltam, akár Balogh Edgárt, aki nemcsak olykor a polgári tisztesség és becsület alapjaira épített, olykor naiv politikai meglátásait bízta reám, hanem az olyan apróságokat is, mint a nagykötőjelek használatának szükségszerűsége. Nem magyarázott, nem felsőbbrendűségét kívánta bizonyítani, csupán sugallta, hogy visszatérjek a dolgok alapjaihoz, mindazon tudáshoz, amit a világháború után fellazult iskoláztatástól nem kaphattunk meg. Engem eddig minden tudnivaló érdekelt és írásra késztetett. A magyar helyesírás szabályai lapozgatásának köszönhetően született meg például egyik, nem tudom miért, nekem kedves, groteszk egypercesem.

Három pont

A gondolat félbeszakításának vagy valamely szöveg kihagyásának jele.

Ha a kihagyott szöveg egy vagy több név, akkor is három pontot teszünk. Ebbe a három pontba mindenki belefér: Józsi, Béla, Károly, Lajos és a többiek. Nők is természetesen: Mária, Lujza, Adél, Betty...

Három ponttal jelölhetünk egy ellenséges századot, ezredet. Egy egész hadsereget...

Belefér a három pontba egy, ma már nemkívánatos személyekből álló osztálynévsor, ábécé sorrendbe szedett nevekkel... Egy idegenbe szakadt labdarúgó csapat, amelynek felállását betéve tudták a kisiskolások... Egy letűnt és az élet viharában edzett szimfonikus zenekar... Politikusok, költők, írók, művészek... Kereskedők akarnokok, árulók... Iparosok és szabadfoglalkozásúak... Jeles és jellemtelen személyek és személyiségek. ..

Három pontba mindenki és minden belefér.

Városépítők utcákkal és utcasorokkal, lakónegyedekkel. Szobrászok szobrokkal és sírkövekkel. Történelmi személyiségek városokkal és róluk elnevezett középületekkel és terekkel. Van hely a három pontban a hegyek, vizek, tájak, országok és csillagok régi elnevezéseinek is.

A három pont bendője megtölthetetlen kozmikus fekete lyuk, amely magába szippanthat embert, eszmét, történelmet. Mindent felzabál, ami gazdája el akar tüntetni.

Szörnyű szörnnyé növekedhet minden három pont. Ennél talán csak az atomfegyverek pusztítóbbak.

De azért van remény.

Nem hivatalos jövőkutatók szerint a három pont szédületes iramban szaporodó valami, de csillapíthatatlan falánkságával végül önmagát is elpusztítja: pontot tesz önmaga végzetére.

Higgyünk ebben?

A három pont használatát eddig sehol sem tiltják. Néhány jelenkutató szerint: a három pont jobb a semminél...

A három pontot szívesen használtam volna a Kárpátok jövőjéről kezdett riportsorozatom írásaiban is. Szerkesztőtársaim bizonyára holmi irtandó modorosságnak, vagy gépelési hibának hitték, amikor ezzel próbálkoztam. Erőltetnem kellett volna, még akkor is, ha Müller Feri sorsára jutok, akit, mert utálta az *is* kötőszót, az egyik számfelelősünk azzal tréfálta meg, hogy flekknyi írásába tucatnyit beleírt ebből a kötőszóból.

Kós Károly fiával a néprajztudós Kós Károllyal kialakult barátságunknak köszönhetem, hogy az *Erdélyi mézeskalács* című lírai receptkönyvemet szakmai segítségével, kritikai észrevételeivel véglegesíthettem. Nem sajnálta idejét, sűrű kézírásával oldalakat töltött meg jó tanácsaival, ma is kedves emlékként őrzöm ezeket a megsárgult lapokat.

Gyakori látogatásaim alkalmával, András fiával is megbarátkoztam. Sűrűn átlépett hozzánk, és én igyekeztem a fiatalok közötti jártasságomat hasznosítva, baráti beszélgetéseinkkel enyhíteni életkezdetének gondjain, a magam példájából okulva a szokványos apa-fiú ellentétek eredőit is tisztáztuk.

A sors furcsaságainak számlájára írhatóan, Svédországba kerülve, Károly bátyám fiának egyetemi hallgató fiával is összehozott a sors. Aztán ez a fiatalabbik András (itt már

Andreas), számítógépes tudásával önzetlenül segített lapjaim, többek között a bevándorlók svéd nyelvű lapja, digitális szerkesztésének elsajátításában. Elsőként vele sikerült valamennyi időre fiatalítanom a helyi magyar egyesület vezetőségét, és az Ághegy Rádió adásaiból készült CD-lemezünk borítóját és sokszorosítását is neki köszönhetjük.

Hiszem, hogy az egymásiránti tisztelet nemzedékeken át folytatódik, átsüt melege unokákig. Másként nem magyarázhatom azt, hogy Erdélyben és itt Svédországban számos olyan embert sikerült megnyernem lapjaim és kiadóvállalkozásaimhoz, szerkesztői munkámhoz és rádió-műsoraimhoz, is, akik biztatásomra anyagi juttatások nélkül évekig végeztek magyar közösségeinknek fölöttébb hasznos önkéntes munkát, alkottak az irodalomban és különféle művészetekben figyelemreméltó műveket.

A Dr. Kós Károllyal készített terjedelmes interjú, reményeim szerint, ráirányította olvasóink figyelmét arra, hogy hegyvidéki gazdálkodás korszerűsítése országhatárokon átívelő, európai probléma. Gazdag könyvészeti anyagot ajánlott a kérdés alapos tanulmányozására. Így jutottam Orbán Balázs, Kozma Ferenc, Tarisznyás Márton, Gunda Béla, a szlovák Josef Hrozlenčik, a román Vasile Butura és a Kós-Szentimrei-Nagy szerzői hármas és mások munkáihoz, akiknek sajnos az idő kikoptatta a nevét rövidülő emlékezetemből. Műveikből táplálkozva indultam olyan tapasztalt emberek keresésére, akikben lángolt az akarat az ésszerű változtatásokra.

Nagy területeket kellett bejárnom földrajzilag és írásaim tárgyát illetően is. Az erdőkitermeléstől a lótenyésztésig, a pityókatermesztéstől a szénacsinálásig, a mezgazdasági tanfolyamoktól a népművészeti mesterségek támogatásáig, az útjavítástól a családi turizmus lehetőségeinek megteremtéséig: megannyi szakértelmet követelő téma. Mind olyan, amit az újságíró nem okoskodásaival, hanem csakis a hagyományokból táplálkozó és a korszerűsítést követlelő szakemberek ötletbörzéjével vihetne ma is előbbre olyan meggyőzően, hogy a politikai döntéseket hozókat is merész lépésekre bírja, az érdekelteket pedig a külföldön bevált módszerek átvételére és a helyi sajátosságokhoz való igazítására késztesse.

A külföldi példák ajánlásával csínján kellett bánnom, ezt riportalanyaim is tudták, mert nem népszerűsíthettünk a szocialista gazdálkodás elveivel nem összeegyeztethető külföldi módszereket.

A néprajztudós Kós Károly meggyőződéses vallomását, miszerint „emberi és nemzetiségi önismeretünk és tudatunk a szülőföldhöz való ragaszkodásunk és önkifejeződési készségünk fejlesztése érdekében legtöbbet a néprajzkutatóként tehetek” magamra alkalmazva, a gondolatébresztő, a gondjainkra megoldást kereső, a másokat is küzdelemre biztató újságírás területén végezhető tudatos munkára biztatásra kaptam megerősítő ösztönzést.

Az öreg Kós Károly életében azonos nevű fiának, hozzám és másokhoz hasonlóan, kijárt az ifj. jelző. (A Széchenyi téri piacon, az oda épített hatalmas tömbházból a Sétatér felé igyekezetében láttam utoljára, karján feleségével. Egész életéből ismert kitartó elszántságával, valószínűtlenül apró léptekkel haladt a Sétatér felé. Olyan tiszteletet ébresztett a vasárnap délutáni járókelőkben, hogy fiammal együtt megálltunk egy percre. A Himnusz hangjaira áll meg ilyen meghatódottsággal az ember.

- Emlékezz majd! - súgtam a fiamnak - majd egyszer büszkén mondhatod majd gyerekeidnek: Láttam őt! Láttam Kós Károlyt, akinek a neve már életében fogalom volt...)

Dr. Kós Károly barátságát, akadémikusi tartása, megfontolt beszéde, szívós és méltóságos türelme mellett, fiatalos lelkesedése tette számomra rendkívülien értékessé. A népi értékek továbbéltetésére biztatott. Nem a néphagyományok változatlan fennmaradását, hanem a modern világba való átmentését szorgalmazta. Az átmentésre, a sajátos tárgyi bizonyítékok

múzeumba gyűjtésével, műemlékjegyzékek készítésével, a népszokások és a folklór lejegyzésével, archívumokban való feldolgozásával, néprajzi kötetek kiadásával maga is példamutató munkát végzett. A *Moldvai csángó népművészet* című munkáját említve, a székelyek és a csángók szoros kapcsolatát feltárva, a korábbi kelet-európai kapcsolatokra is felhívta a figyelmünket, s hangsúlyozta a román népművészet alaposabb megismerése felé vezetőt, járható útnak gondolja. Sokoldalú tevékenysége csodálatra méltó. Szóba került a romániai magyar néprajz többkötetes szintézisének hasznossága és az olyan kényes kérdéseket is „kerülgettük", mint a Hermann Antalnak a kolozsvári egyetem néprajzi tanszékét vezető által vallott erdélyi néplélek azonossága, a „néprajz tiszta kultusza", amely az együtt élők nemzetiségi előítéleteinek oszlatásához vezethetne.

Nagy szerencsém volt Dr. Nagy Miklóssal is. A múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben Kolozsvár tele volt a magyar lapok kitűnően képzett munkatársaival. Közöttük is kiemelkedett szaktudásával Nagy Miklós. Tekintélyes, bajuszkás, ötikszes nyugodt emberként ismertem meg, külsejéből ítélve, egyszerre volt egyetemi tanár és olyan régi vágású, megfontolt szavú, okos gazdatiszt, aki nem tekintélyelvűen okít, hanem inkább mesélőkedvével figyelemreméltó. Az élelmiszeripari szakközépiskolában tanította a feleségemet is, érdekes előadásai miatt kedvelték tanítványai. Az *Állattenyésztés a nagyvilágban* és a *Pillantás a világ mezőgazdaságára* nagysikerű könyvei voltak. Mindig tudott apró, jelentéktelennek látszó események és jelek, valamint országos tervek, nagyméretű vállalkozások között összefüggéseket találni: az egyediből kihámozni az általánost és az általánosból levezetni az emberre visszaható felemelkedést szolgáló törvényszerűségeket. Hosszú beszélgetésünk szövegét főszerkesztőnk együtt érző biztatásával sikerült négy folytatásban közreadnom. Ma is érdekes olvasmány.

„*Ha a hegyvidéken a belföldi turizmuson kívül a külföldiek számára is alkalmassá akarjuk enni, akkor alapvető szemléletváltásra lesz szükség a turistákkal szemben. Először is teljesen oldott, a kölcsönös bizalom legyében fogant légkört kell kialakítani ahhoz, hogy tömeges menjenek a hegyekbe az üdülők. És ne csak azért érezzék jól magukat ott, mert nálunk háborítatlan környezetbe jutnak, hanem azért is, mert a fogadtatás mögött nincsenek hátsó gondolatok, amelyek kedvét szednék.*"

Különösen tetszett, ahogyan az akkori sajátosságokat egybemosó, mindenben egységesítésre törekvő országos politikával ellentétben, ügyesen fogalmazva, kiemelte a székelység sajátosságait. Ilyet kimondani akkor, megközelítően egyet jelentett a mai, a történelmi másságon alapuló autonómiai törekvésekkel:

„*Én lényeges különbséget látok a Székelyföld és az ország többi részének településtörténetében. A többségi lakosság állandó telepesként élt és él mai is a havason, viszont a marosszéki, csíki, háromszéki és gyergyói ember, sohasem élt állandó lakosként a havasi településeken. A völgyekben telepedett meg és a havasokon gazdálkodott, tehát számára a havas csupán termőfelület, gazdasági eszköz, tevékenységi terület, míg például a Nyugati Szigethegység, a Radnai-havasok, népe, nem beszélve a Kárpátok külső vonulatáról, ahol lakótelepülések keletkeztek a hegyeken és ehhez igazodott a nép életformája is. Miután ezeken a részeken a lét alapja az állattartás volt, természetes módon, évszázadok alatt kialakult az állattartási forma, amely legkedvezőbb gazdasági eredménnyel járt. Emlékszem például, hogy még a negyvenes években és az ötvenes években is milyen kiváló ökröket hizlaltak a Radnai-havasokban, szinte kizárólag csak legeltetéssel. Tizenhat mázsás ökröket hoztak le onnan a vásárokba. Ehhez az is kell, hogy helyben legyen az állat takarmánya. Legeltetési idényben kizárólag legelőn tartsák, télen pedig a kaszálókról begyűjtött takarmánnyal. A Székelyföld*

legnagyobb részén csak felmentek „szénát csinálni a hegyekbe, ott a kalyibákban laktak egy ideig, aztán lehordták a szénát.”

Bírálta az 1970-ben beindult s aztán érthetetlenül elhanyagolt legelőgazdálkodási vállalatok állami és szövetkezeti tulajdonba helyezését, s azt, hogy nincs a hegyvidéki gazdálkodást elősegítő tankönyv, a hegyvidéki lakosság családi megélhetését biztosító különféle mesterségek ellehetetlenítését.

Radu Reyel az egyik agrártörténeti szimpozionon vitát folytatott, romantikus elképzeléseit reálisabb alapokra helyezve látta megvalósíthatónak.

A kolozsvári egyetemen dr. Aluas diákjainak mócvidéki felméréseit tartotta a hegyvidéki élet korszerűsítését célzó tevékenység helyes kiindulási pontjának, s mert művelődési felügyelőként magam is dolgozhattam egy közművelődési témájú felmérésen az Egyesült Államokban tanult fiatal egyetemi tanárral, lelkesedtem minden közhasznú cselekvés tudományos megalapozottságáért. Emlékszem, biztattam Nagy Miklós tanár urat, hogy a vele készített beszélgetés kényes részeiért ne aggódjon, mert szerkesztőségünknek van már tapasztalata a pengeélen táncolásban. Az írás első részét „a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja választási győzelmének napján” 1982. november 21-én, piros betűs lapszámunkban hoztuk az ifjúsági szervezeti írások mellett Varró Jánosnak a román krónikaírókat ismertető sorozata is szerepelt ott ellenpontként.

Nagy Miklóssal gondolatban bejártuk a hegyvidéki élet fontosabb stációit, svájci tapasztalataiból is sikerült rögzítenem valamennyit. Hasznosíthattam a magam tapasztalatait is, amikor a lipicai lótenyésztés visszaállítását szorgalmazó riportom és a hegyvidéki keskenyvágányú vasút jövőjét firtató sorozatom kényes kérdéseit átbeszélhettük. Szaktudásával biztatott, és igyekeztem mindent elolvasni, ami a témához tartozott.

Örökös gondom akkor sem hagyott nyugton: az újságíró, ha mércéjét nem állítja a lehető legmagasabb fokra, ha nem sikerül felnőnie a riportalanyok szintjére, ha enged az idő szorításának, ha sietségében nem sikerül beleásnia magát írása tárgyába, felületes szövegei nem kelnek életre az olvasókban, és a régi, a csak újságpapírról olvasható szövegek sorsáról megfogalmazott szabályok szerint a napilapokban egy napig sem, hetilapokban egy hétig sem „élnek” tovább.

A rohamosan terjedő digitális sajtóban, a rendkívül gyors megjelenéssel számolva, előnyös az is, hogy minden írás néhány kattintással könnyűszerrel elővarázsolható, számon tartják, szócikkekhez sorolva idéznek belőle az internetes keresőrendszerek. Ilyenformán egyre növekednie kellene a szerzői felelősségnek, de a bőség zavarában, ennek ellenkezőjét tapasztaljuk, a világhálót teleszórjuk felelőtlen locsogásainkkal, mindenféle nem oda való szöveges és képszeméttel, amiből nehéz kiválasztani figyelemreméltó gondolatokat. De sietve beismerem, hogy még mindig jobb a sok és a több, a tiltások miatt is a szükségesnél egyre kevesebb, a csak zárt körökben tébláboló, az áhított gyakorlat közelébe sem jutó, a jobb sorsra érdemes építő gondolatok elfecsérlésénél.

A Kárpátok jövője sorozatom mai olvasásakor elégtétellel állapíthatom meg, hogy a riportalanyaim válaszaiból kicseng a megállapítás: korábban spontánul is jobb, természetesebb, de a múlt század első felében gondosabban irányított volt a gazdasági élet hegyeinkben és a székelység lakta völgyekben is. Erről leginkább nyolcvanöt esztendő tanújaként a gyémántmajd halála előtt vasdiplomás Kazán Imre agrármérnökkel való beszélgetés és az utána folytatott sűrű levelezés győzött meg véglegesen, megfellebbezhetetlenül.

„Idős embernek múltból van a legtöbb” - biztatott, miközben a jövőt kutatta. Tisztelettel hallgattam álmodozásait, tele volt reménnyel, mert elképzeléseit gazdag szakmai tapasztalatára alapozta.

„Ha vállamra nehezedő nyolcvan esztendő heverni-pihenni kényszerít: álmodozom. Elgondolom, milyen is lesz Hargita megye mezőgazdasága és állattenyésztése a 2000-es évek elején. Olyan termésforgókat fognak bevezeti, amelyek megfelelnek a Csíki-medence természeti feltételeinek...

Hargita megyében még mindig sok a beerdősült terület, haszontalan cserjéket, mogyoróbokrokat termő terület. Ma még állat sem legel rajta. Komoly beruházásokkal ezt is hasznossá teszik... De ez még nem elég. Az eddig szántónak nevezett, mintegy 100 000 hektárnyi területből 70 000-75 000 hektáron fehérjében gazdag takarmányt - vörösherét, lucernát, bükkönyt, szarvaskerepet, baltacint, korcsherét, nyúlszapukát, komlósherét, biborherét, somkót termesztenek majd. Termővé válnak az eddig terméketlen földek... Gépek duruzsolnak majd minden határban: gépek végzik el a talajjavítási munkákat, gépek takarítják be a termést, repülőgépek szórják a műtrágyát... A ma még járatlan utakat aszfaltozzák, sodronypályák hálózzák be a havasokat, ahol a gazdaságok csordái legelnek (villanypásztor őrzi őket) s ahonnét újára indul a világhírű Hargita-sajt. Megyénk intenzív állattenyésztő megyévé alakul át. Innét viszik majd - akár külföldre is - a legkiválóbb apa- ás anyaállatokat. Lesz hús, tej, és tejtermék bőven, a megye az ország ellátására. Ipari egységek alakulnak a gomba, eper, málna, szeder, kokajza, boróka, a gyógynövények begyűjtésére, feldolgozására és értékesítésére. A haltenyésztés, főképpen a pisztráng tenyésztése fontos gazdasági jövedelemforrásává fog válni; a vadászat szabályozásánál szava lesz a havasi szövetkezeti gazdaságoknak is, a méhészet felkarolásával világhírűvé válik a hargitai méz. Befejeződik, az Olt és a Maros szabályozása, s a még a zsombékos területeken is majd burgonya terem... a teraszosított domboldalakat gyümölcsfák százezreivel ültetik be... Nemcsak a munka módja, hanem az életmód is megváltozik... Nem minden lesz így? Az sem baj! Csak jobban legyen!”

Eltelt az új évezredből másfél évtized. Cammognak jövős terveink. Kozán Imre álmát ideje volna újraálmodni az egész Székelyföld megújításának gondolatával.

Idézek az Utunk 1984 júniusában megjelent *Kalászok gyémántfényben* című riportomból, amelyben azt a tőle kapott Aranykalász-jelvényt is megemlíthettem, amit máig nagy becsben őrzök és néhanapján büszkén tűzök kabátom hajtókájára, a Köztársasági érdemrend lovagkeresztje és a Magyar Kultúra Lovagja kitűzők mellé, mert ezt a „magyar időkben” csak a gazdatanfolyamot kitűnően végzett hallgatóknak adományozták.

„Itt az ideje, hogy elővegyem Imre bácsi Aranykalászát, amelyet sok évtizedes begyűjtő munkájának emlékeztetőjéül adott, és legalább gondolatban újra bekopogtassak Testvériség úti lakásába, ahol mindig szívesen vár mindenkit, akire rábízhat valamit kincseiből.

Imre bácsi dúsgazdag ember. Csodálkoznak is elegen, mire vitte egyszerű agronómus létére. Gyémántdiplomás kincsei életének tapasztalatai, sokat látottsága. Nem titok: az ország legöregebb agrármérnöke Kozán Imre. Éveit tekintve közel áll a kilencvenhez. Tettvágyát és nagyszámú figyelmeztető leveleit olvasva, mában élő, a gyakorlatot figyelő fiatalember. Tavaszi gyengélkedése után két hetes tusnádfürdői erőgyűjtés következett. Most újra a csíkszeredai lakásban. Emlékek és írások között, a tapasztalatok hátrahagyásának igényével, Benedek Elek szorgalmát idéző, kiterjedt levelezéssel foglalatoskodik. Fekete ugar *című visszaemlékezései szerint Csíkzsögödön született. Ez a helység nincs már a térképen, elnyelte*

a város. Ebben a változásban az Imre bácsi akarata és munkája is benne van. Egyáltalán kimaradt, kimaradhatott-e valamiből Kozán Imre?

Szerintem minden aratásunkban benne van, ezért is említettem azt a régi aranykalászos jelvényt.

...Ha valaki belehallgat Imre bácsi szalagra vett előadásaiba, valószínűleg arra gondol, hogy főleg a múltjáról beszélgettünk, fiatalkori emlékeit idézgette, és kérdéseimmel magam is ere biztattam. Ebből aztán - téves következtetéssel - Imre bácsi amolyan múltat siratót, azon elérzékenyülő öregembernek képzelhető, aki örökösen ugyanazt mondja. Pedig mi minden beszélgetésünkben a máról szóltunk, abból indultunk ki, amit Kozán Imre a napi sajtóban a mezőgazdaságról olvas, és amit fiatal szaktársaitól - a legilletékesebbektől - hallott. A napirenden levés olyan természetes legidősebb agrármérnökünknél, mint labdarugó szurkolóknál a bajnokság eredményeinek és a táblázat eredményeinek ismerete. Persze, ez a hasonlat is sántít, amennyiben Imre bácsi kívülállóságát hangsúlyozza. Az ő közösségi érzése nem mai, nem új keletű, hanem gyermekkorban kapott útravaló, amely egész életét végigkíséri.

... Előkerül egy irattartóból Kozán Imre gazdasági felügyelő Az állattenyésztés és a mezőgazdasági szövetkezetek megteremtése és azok közgazdasági fontossága *című füzete. Kiadta a Vákár-nyomda Csíkszeredán, 1933-ban. Az első oldalon a szerző kézzel írott ajánlása:*

A csíki problémák megoldása nehéz, fáradságos, gyönyörű és örvendetes. Vigyázzon, aki ezekhez hozzányúl. Sok türelem, még több tudás és nagy-nagy szív kell hozzá. Szeretettel mindenkinek, aki jót akar!

Mondom, hogy Imre bácsi a máról és nekünk beszél. Mert ötven évvel ezelőtt kelt soraival is a jövőt építette.

- Ne hagyjuk ki a fahordáskor szokásos kalákát - figyelmeztet csontos ujját felemelve Imre bácsi. Háznak valót, gazdasági épületnek valót közösen szállítottunk. Ünnep volt ez is. Az ökrös gazdák hajnali kettőkor, a lószekerek négykor indultak. A frustuk, ha volt tej, tejes puliszkából állott. Ha nem volt, akkor jó volt a forró köménymagleves. A káposztaleves hurkával volt a legjobb. Erről jut eszembe az, amikor vitte az apa kisfiát, hogy legyen, aki álljon a tehenek előtt. Indulás előtt reggeliznek. Fújja az apa a forró káposztalevet. Kérdi a fia:

- Miért fújja a levest, édesapám?

- Mert meleg- mondja az apja..

Étkezés után indulnak és mennek, át az Olt hídján a huszonöt fokos hidegben. Nincs kesztyűje az apának, hát fújja a kezét, hogy melegedjék.

Kérdi a fiú:

- Miért fújja a kezét édesapám?

- Mert hideg van! - magyarázza az apa.

Csodálkozik a fiú:

- Hát milyen pofája van kiednek, hogy egyszer meleget, máskor hideget fúj?!"

Hogy milyen emberekkel hozott össze az újságírói kíváncsiskodás, s egyiktől a másikig vándorolva, miként nőtt a kedvem ennek a riportsorozatnak a folytatására, számos jó példa közül álljon itt a Macalik Ernőhöz fűződő barátságom története is. Hegyvidékeink kincseit leltározva a gyógyfüvekről sem feledkezhettem meg. Gyerekkorom külvárosi éveiben magától értetődő volt, hogy ismertem a martilaput. Gennyes sebeimet anyám sült hagymán

kívül ennek a Nádas-parton szedhető növénynek a kerek leveleivel borogatta. Egy szomszédunkban lakó öregembernek szívességet téve, somkóró sárga virágát gyűjtöttem pipájába való dohányát illatosítva. Akácfavirágból főzőt teával köhögésemet csillapították, barna hüvelyes, az édességre kiéhezett gyermekeknek kedves termését októberben csemegéztük. A kamilla-, és a hársfatea közismert gyógyszerünk volt. Loboda-, mezei saláta- és csalánlevessel éltünk. A vadontermő növényekért, gombákért és gyümölcsökért városi lakósokként is többet és gyakrabban jártunk erdőre, mezőre, mint a piacra.

Valaki a kolozsvári napilap szerkesztőségében említette, hogy van egy megszállott kolozsvári fiatal biológus tanár, aki abban az időben, Erdélyben is újra nagy népszerűségnek örvendő fitoterápia művelője. Lapunkban, a kolozsvári Igazságban, 1967-ben közölt, gyógynövényeket népszerűsítő írását is olvastam. Kerestem, nehezen találtam rá, mert Petőfi utcai lakása általában zárva volt. Kolozsvári lakását fenntartva Karcfalván tanított, ott nyáron is gyógynövényeket gyűjtött és szárított, különféle keverékekkel kísérletezett. Kutatásaihoz egyetemi tanárai segítségét is gyakran igénybe vette. Saját felfedezéseit a karcfalvi iskola természetrajzkörébe vonzott tanulók gyűjtőmunkájának irányításával gazdagította. Tájékozott volt Hargita megye gyógynövényeit illetően is. Csedő Károly évtizedes tapasztalatait összegező könyve segítette ebben, kapcsolatban volt az un. „vásárhelyi iskolával", ahol, mind mondta, a szakemberek korszakalkotó felfedezésekkel gyarapították a természetgyógyászat mindenképpen jövős tudományát. Felmérésekből tudta, hogy a hegyeinkben termett gyógynövényeknek mindössze a két- három százalékát gyűjtik be. Ez még inkább arra ösztönözte, hogy minden idejét e mérhetetlen kincsek megismerésére és felhasználására fordítsa. Teakeverékeiben mintegy kilencven fajta növényt használt akkoriban. Nemcsak gyógynövényeket gyűjtött, de például Kalotaszegen, gyógynövényekből készített orvosságok régi receptjeit, hogy laboratóriumi vizsgálatokkal tudományos magyarázatot találjon azok valóságos hatásának bizonyítására. A kolozsvári egyetem kutatóihoz csatlakozva a sárgaságban megbetegedettek utókezelésére kidolgozott teakeverékét sikerrel alkalmazzák a gyógyászatban. Alig győztem jegyezni azt a sokféle, azt hiszem nemcsak nekem, hanem az olvasóknak is különleges érdekességet jelentő dolgot, amit a fitoterápia területén szerzett.

Nemzedékem oktatásából, mert az iparosítás lázában éget az ország, valahogyan kimaradtak a természetrajzi ismeretek. Karácsony Benő regényeinek olvasása közben botlottam füvek, fák és virágok titokzatos nevére, és sajnáltam, hogy legelésző állatoknál is kevesebbet tudok szülőföldem flórájáról.

Macalik Ernő is a spontán flóra szakszerűbb feltérképezését, ésszerűbb gyűjtését és felhasználását sürgette. Petőfi utcai lakásából, amelynek falairól Macalik Alfréd Nagyvárad hűséges festőkrónikásának sötét tónusú olajfestményei nyomasztóan komor hangulatot árasztottak, kikívánkoztunk a hegyekbe, a vadvirágos völgyekbe, amelyeknek már a látványa is gyógyító erejű. A Napsugár főszerkesztőjeként sem feledkezem meg a gyógyfüvek kutatójáról, feladatomnak éreztem hegyeink rendkívül hasznos növényvilágának iskolán kívüli módon való ismertetését, amit az akkor már a Művelődés, A Hét, a Falvak Dolgozó Népe, a Hargita Kalendárium külső munkatársaként ismert szerző szívesen vállalt. 1990 után a gyulafehérvári Római Katolikus Teológia középfokú kántorképző intézetében biológia tanáraként gyümölcsöztette tudását.

Macalik Ernőtől Dr. Zágoni Elemérhez vezetett utam. Ezt a ma már közismert gyógyszerészt fekete ribizli-kutatása tette híressé. Gyógyszerész asszisztensként kezdte pályáját Karcfalván. Miközben az idősebbeknek felírt szokásos vérnyomáscsökkentő gyógyszereket kiadta, hallotta egyszer, hogy egy idős néni súgja a másiknak:

- Ne szedje a pirulát, inkább igyék a ribiszke leveléből főzött teát...

Elemérnek magas volt a vérnyomása, kertjükben éppen virágzott a fekete ribiszke. Főzött félliternyi teát a leveléből. Mérte a vérnyomását, este is ivott egy adagot. Másnap normális volt a vérnyomása. Az egyetemen sem hagyta nyugodni a fekete ribiszke. Rácz Gábor professzor támogatta első kísérleteit. Államvizsga dolgozatát is ebből írta. Körüljárta a témát, évszázadokra visszamenőleg gazdag könyvészetet sorakoztatott fel a vérnyomás-emelkedés tüneteit vizsgálva. Végül, sok viszontagságos küzdelem után 1979-ben szabadalmaztathatta Hiporib néven a vérnyomáscsökkentő orvosságát.

Visszakerült a karcfalvi gyógyszertárba. Többször is felkerestem Karcfalván, mert közben a fekete ribizke gyümölcsének különlegesen nagy vastartalmát is kiderítette. Feleségem és lányom vashiányos volt. Kaptam a Rubifer néven forgalomba hozott ribiszkekivonatából, amelynek jótékony hatásáról másokkal együtt megbizonyosodtam. Készítményének vastartalma meghaladta az addig leghatásosabbnak nyilvánított nyugat-német orvosságot, és a Zágoni Elemér által forgalmazott természetes kivonat felszívódása sokkal jobbnak bizonyult.

Ötletei kifogyhatatlanok voltak. Fekete ribizliből készített hűsítőt készített. A Hargita megyei ásványvizek ízesítésének gondolata ma is figyelemreméltó. Sajátos ízű hűsítők készíthetők a hegyvidéki vadgyümölcsök hasznosításával.

Amikor ilyen ötletgazdag emberekkel hozott össze a sors, nem gondoltam az őket bemutató riportok terjedelmével. A többnyire húsz gépelt oldalt is meghaladó írásokban sorjázó szakmai érdekességek között riportalanyaim küzdelmeiről, mostoha sorsáról is írtam.

Zágoni Elemért kérdezve, azt is megírtam, hogy kérésére kikapcsoltam a kazettafonómat, amikor saját és nővére iskoláztatásának nehézségeiről, életének árnyékos oldalairól szólt. Iparkodó falusi ember, vízimalom tulajdonos volt az apja. Ezért kiváló tanuló nővére és ő maga sem tanulhatott tovább. Segédgyógyszerészetit végezhetett, ismételten kért minisztériumi jóváhagyás kellett ahhoz, hogy egyetemre jusson. Tudatosan vállalta a vidéki gyógyszerész szolgálatot, nem fogadta el a csíkszeredai vezető állást, hogy tervezett kutatásainak élhessen. Így születtek száz évre elegendő tervei. Keze alatt álmai valósággá váltak. Patikájában, kicsi üvegecskékben részekre bontott gyümölcs „alkatrészeket” nézegettem, szagolhattam. Kis képzelőerővel ipart képzeltem hozzá, hegyvidéki gyárat, ahonnan külföldre is szállítanak termékeikből. Lelkesen hittem, hogy értékmérője a nyughatatlan gondolat szépségének az is, ha a különböző erdei gyümölcsöket és gyógynövényeket a magunk kedvére és élvezetére hasznosítjuk.

A hegyvidék áldásait, annak ellenére, hogy ezer kilométernyi hosszúságban miénk a Kárpátok, kevésbé ismerjük. Pedig lehetnénk a XXI. századi Mohamed, aki maga megy el a hegyekhez és a hegyek jönnek el hozzá növényi gyógyszerek, színek, zamatok, illatok, ízesítők, hűsítők formájában. Ha a hegyek lábainál riporthőseimhez hasonló nyughatatlan emberek élnek, a hegyek is meghajolnak a visszahúzó, gáncsoskodó erők előtt, és a fejlődés lépésenként hozza a tiszta fejekben elképzelt jövőt. Azért lelkesedtem, azért prédikáltam hitet, mert hinnünk kell a mindenkori megújulásban a Kárpátok jövőjében. Az, hogy a rendszerváltás után Zágoni doktor saját patikát nyithatott Csíkszeredában, bizonyítja: a kitartóan küzdőké a világ.

Sajnálom, hogy nem folytathattam (ma is szükség volna ilyen időszerű, kimeríthetetlenül gazdag témájú sorozatra) a *Kárpátok jövője* rovatomat.

Jártam többek között az Aranyos és a Szamos mentén, a Prut völgyében, a Kászonokban. Írtam a gyimesbükki Deáky András magyar-német tanár iskolavédő küzdelmeiről, tanítás előtti, reggel hét órakor rendszeresített magyar nyelv óráiról, amit tiltott a tanügy. És hallgat-

nom kellett a magyar oktatást követelő aláírásgyűjtéséről, amihez Beke György segítsége is kevésnek bizonyult. Terjedelmes interjúban faggattam Veress István egyetemi tanárt a hegyvidéki gyümölcstermesztés lehetőségeiről, tanítványainak ezt támogató munkájáról. Varró Jánossal is utaztam hegyeinkbe tartó kisvasúton, kérdeztem fakitermelőket, egyszerű hegyvidéki embereket, pásztorokat, útitársakat. És egyre inkább beláthatatlannak tűntek a hegyeinkben lakók életének kérdései és elképzelései.

A hegyekbe vágyó turisták igényei és kívánalmai a korszerűsítésre felsorolhatatlan sokaságúak. Svájci példákra hivatkoztak nemcsak a külföldet járt emberek, hanem azok is, akik hallomásból tudtak a hegyekben teremthető tündérvilágról, az emberi kapcsolatok természet nyújtotta humánus környezetében jóindulattal, ösztönösen alakítható, békességet, nyugalmat, szépséget árasztó élet megvalósíthatóságáról, az előttünk álló lehetőségekről. Az erdélyi tündérkert kialakítását érleli az idő, egyre többen tetterősen hiszünk ebben. Olyan álom az, amit nem lehet, nem szabad a legzordabb időkben sem elfelejteni. Sorozatba gyűjtött írásaimra felhívtam Mirk László és Bálint Dénes figyelmét. Reméltem, hogy beszállnak a sorozatba, folytatják valamiképpen, s mert közelebb álltak a hatalomhoz, könyv alakban is megjelenhetnek írásaink. De a téma körüljárására készült tervemből semmit sem sikerült tető alá hozniuk. Folytattam a munkát, végül 1986 februárjában újra rájuk bíztam a meglévő kézirat másolatát. Egyre gorombább idők jöttek. Bálint Dénesnek is „kifelé állt a rúdja", Mirk Lászlót elragadták a napi feladatok és családja gondjai. Tervezet könyvünk dolga végleg elakadt.

A rendszerváltás után a kolozsvári Szabadságban írt vezércikkeim sorozatából sem hagytam ki ezt a témát. Magamat és másokat biztattam arra, hogy folyamatosan figyeljünk kincses hegyvidékeinkre. Idézhettem Dr. Bányai János geológus-mérnöknek az erdélyrészi Hangya Naptárban 1944-ben megjelent írását, amelyben havasi tejgazdaságokat javasol a hegyvidéki tanyai gazdaságoknak az akkor már összeírt gazdag székelyföldi borvízforrások hasznosítása mellé. Azt is leírhattam a riportsorozataimban feltérképezett hegyvidéki életlehetőségekről, hogy a régi hatalom megkülönböztetett módon járt el a román falvak javával, amikor a Székelyföld falvainak nagy részét termelőszövetkezesítette, míg a moldvai és más hegyvidéki falvakban meghagyták a magángazdálkodást.

„Most, hogy újra lehet és égetően szükséges beszélni hegyvidékeink életéről, úgy látom, a magyarlakta vidékekről megfeledkeznek a szakemberek. Nem tartják hegyvidéknek a Hargita vidékét? Belenyugszanak a megkülönböztető céllal régen történt felosztásba? Nem várhatunk! A hegyvidékkel eddig is foglalkozó szakembereinknek kell segíteniük iránymutatással, szakmai tanácsokkal. Hosszú lejáratú kölcsönökre volna szükség elsősorban a hegyvidéki utak megépítésére, a borvízforrások hasznosítására, az állattenyésztés fejlesztésére. Dr. Bányai János terjedelmes írásban figyelmeztet, hogy a szebeni juhászok által a Hargitán használt legelőkön a rablógazdálkodás nem vezet jóra. A havasi legelőket gondozni kell. Ami pedig a turizmust illeti, ehhez civilizációs szintet kell elérnünk: aszfaltos út, villanyáram, telefon és a sokféle munkát megkönnyítő kisgépek sora szükséges. És ismerni kellene a jövő érdekében a svájci és az osztrák példát."

A hetvenes évektől párhuzamosan több sorozatot gondoztam. A *Kárpátok jövője* sorozattal egy időben írtam a *Keskenyvágányon*, a *Regények színhelyén*, a *Tanítók nyomában*, *A régi Ifjúmunkás, a Váraink*, a *Falu, város, fiatalok*, a *Hány óra*, a *Viselkedjünk*, az *Akik a nehezét vállalják, a Nincs az órarendben*, az *ff*, a *Munka és erkölcs*, a *Tisztelet a takarítónak*, a *Szeretni kell a vasutat* és még néhány kisebb jegyzet-sorozatot.

1970-ben, amikor elvállaltam, hogy a lap belső munkatársa leszek, *Kalotaszegi felhők* címmel közölt és jóindulatúan látványosan tálalt, művelődési felügyelőségem alatti felméréseimre alapozott, kritikában bővelkedő riportsorozattal mutatott be olvasóinknak a főszerkesztő.

Sorozataimba beleolvasva, ma is jól első érzéssel nyugtázom: bizonyíthatóan kiolvasható írásaimból akkori tudatos vállalásom, hogy az egyes emberi sorsok bemutatása mellett az erdélyi tájról és történelemről a lehető legtöbb ismeretet közöljek és nemzetiségi hagyományaink ápolását szolgáljam. A *Szülőföldtől távol* című sorozatomat a kilencedik folytatásnál, a Központi Bizottságnál történt felelősségre vonásom után éppen ezen okokból kellett megszakítanom, de tanulva Beke György erdélyi barangolásaiból, ifjúsági lapunk kereteit kihasználva, igyekeztem minden lehetséges módon tiltott történelmünk ismertetését és nyelvünkben és kultúránkban való megmaradásunkat szolgálni. Az *Ezer kilométer a Dunán, Ezer kilométer a Kárpátokban*, a *Regények színhelyén*, a *Tanítók nyomában* és a *Kárpátok jövője* riportsorozataim ezt meggyőzően bizonyítják.

Fellapozva a régi Ifjúmunkás kollekciókat, úgy tűnik, a hetilap sajátosságaihoz alkalmazkodva sikerült állandósítanom azt az újságírói műfajt, amellyel aztán az újonnan alkalmazott belső munkatársak írásaival együtt, mintegy két évtizeden át az ifjúsági lap olvasmányosságát biztosítottuk. A Bodor Gy. Tamás neves focistánkat bemutató emlékezetes riportsorozatán és néhány cikksorozaton kívül (Például: Sztranyiczki Gábor: A filozófia esélyei, Farkas Zoltán: Társadalom és vallás) számos olvasmányos jegyzetsorozat futott a lapban (*Ahogy én látom, Miért fáj az ön feje?, Pulzus, A történtek után, Kakasülő, Antenna, Ember és gazdaság, stb.)*, de többrészes riportsorozatok rendszeres közlésére ritkában került sor. A nyolcvanas években, miután lapunkhoz került Bodó Barna, Hadházi Zsuzsa, Székely Ervin, B. Kovács András és Molnár H. Lajos, a lapot egyre inkább eluralkodó pártdokumentumokat és a kötelező, a politikai nevelés erőltető oldalas konzultációkat ellensúlyozva, sorozatainkat gyarapítva, az új munkatársak nagy terjedelmű, oldalas riportsorozatai tették olvasmányossá ifjúsági hetilapunkat. Ebben az időszakban született Müller Ferenc több mint egy esztendőn át közöl oldalas, elismerten nívós riportsorozata. Visszatérve falusi tanárságának színhelyére, helyismeretébe és a tanári munkájának történéseibe csomagolva, a magyar irodalomból vett párhuzamokkal írt olvasmányosan folytatásos esszét. Évtizeden át havonta összeállított *Kilátó* rovata mellett, amelyben korunk irodalmi és művész nagyjainak körültekintő bemutatásával nagyszerűen szolgálta az ifjúsági lap erősségének számító műveltségre nevelést, ez volt újságíró tevékenységének legkiemelkedőbb munkája. Kár, hogy a *Megnyugvás nehéz ösvényein - Egy utazás naplója* - című sorozatának a Kriterion Kiadó által megjelenésre ajánlott kötetbe szerkesztését, a saját maga által támasztott különleges minőségi követelmények teljesíthetetlensége miatt, befejezni képtelen volt, könyve, ha jól tudom, nem jelent meg.

Ennél hosszabb sorozatunk volt a Kulcsár Csaba és Boér Antal által 1986-87-ben összesen 35 részben közölt *Ifi Basic* sorozat, amellyel lapunk élenjáró volt az elektronikus programozás nyelvének ismertetésében

(A jövőre gondolva, amikor a Napsugár főszerkesztője lettem, folytattam ezt a fiatalok érdeklődését kiszolgáló ismertetést azzal, hogy a gyerekek számára egy esztendeig tartó sorozatban rajzos, számítógépes programismertetőt közöltem. Hatását hetenként-havonként lemérhettük a szerkesztőségünkben vendégül látott tanulók érdeklődésén, amikor a Patrubány Miklós segítségével a kolozsvári számítógépgyárból kölcsönzött gépet kipróbálhatták. Ilyenformán, az országban elsőként, a Napsugár szerkesztőségnek volt számítógépe. Nem értettünk hozzá, de egy, a Patrubány által küldött nyolcadikos fiú segítségével, látogatóink örömére, alkalmakként életre keltettük a számítógépet. Negyedévszázad telt el, a lap- és könyvszerkesztés ma számítógépek nélkül elképzelhetetlen. De akkor különlegességnek

számított. Az általam pártolt számítógépes ismereteket nyújtó sorozat értelmét szerkesztőségünk tekintélyes tagjaival szemben is védenem kellett. Ugyanúgy, mint az Asztalos István által alapított gyermekirodalmi lap jócskán elavult címoldala frissítésére tett javaslatomat. Meggyőzésükre a folyóiratban eluralkodott furulyás, kisködmönös, lakkozottan népies mesevilág és a küszöbön álló civilizációs folyamat naponta jelentkező csodáinak figyelmen kívül hagyásának káros hatásáról szóltam. És a gyerekeinknek épülő civilizáltabb világ küszöbén, a műszaki ismeretek mesés világa iránti érdeklődését szolgáltam, többek között, az írógépes vakírásnak, a gépkocsi műszerfalát ismertető és más a gyermekek számára érdekes műszaki ismeretek rajzos rovataival.

Az Ifjúmunkás szerkesztőségben uralkodó, mindenben az újat akaró, minden újra figyelő közösségből érkezve a Napsugár elkényeztetett, más folyóiratokhoz képest jól fizetett és elkényelmesedett szerkesztőségébe, magától értetődőnek tartottam, hogy a beidegződött sablonok változtatásával, képletesen leporoljam mindkét lapot, tartalmukat és külalakjukat tekintve. Ezt a gyermeklapok munkatársi körének bővítésével sikerült elérnem. Olyan elidegenített szerzők közreműködését sikerült újra megnyernem, vagy gyakoribbá tennem jelenlétüket a lapban, mint Sütő András, Kiss Jenő, Méhes György, Bajor Andor, a grafikus Deák Ferenc és Feleki Károly. És a tartalmi megújulást igenelő tanítók széleskörű támogatásával, a nekik írott személyes segélykérő leveleim hatására, a Napsugár előfizetők száma, 1988-ban, az azóta is csúcsnak számító 86 000-ra növekedett. Ennek körülményeiről és magyarázatáról emlékiratomban, időrendi sorrendben, később még szó lesz.)

Szerkesztőtársaim aránytalanul hosszú sorozatait olvasva, feltűnt, hogy témaválasztásukban egyre fokozottabban olyan kevésbé kényes, többnyire nevelési kérdéseket feszegettek, mint a párválasztás, a bűnügyek, az erkölcsi magatartás kialakításának mikéntje. Ügyvédek, menyasszonyok, fiatal házastársak, anyósok kerültek terítékre. A szerzők nyilvánvalóan messze elkerültek mindent, ami politikai színvallást és az ifjúsági szervezeti élettel kapcsolatos hozzáállást követelt. Nemzetiségi kérdéseinkről, történelmünkről, hagyományainkról, fogyatkozó iskoláinkról alig esett szó ezekben a sokszor üres párbeszédekkel tűzdelt riportokban. Nyilván, ez is egyik módja volt annak az ellenállásnak, amely a fentről kívánt, aztán a reánk parancsolt, majd erőszakolt termelési kérdések és az ifjúsági- valamint a pártszervezeti élet hazug tükrözésével szemben a szerkesztőségünkben kialakult és az elvárásoktól különféleképpen húzódozásunkat és elhatalmaskodó csömörünket mutatta.

Akik a nehezét vállalják sorozatomba, mások is beszálltak. Többek között egy feltűnési viszketegségben szenvedő iskolai KISZ titkárról, egy munkahelyén megnyugvást nélkülöző szakmunkásról, egy szívbillentyű-műtétet fizetni képtelen, halálára váró villanyszerelőről (mellette voltam, amikor „Ez a vég!" sóhajtással rosszul lett, és csak „A vég kezdete..." morbid megjegyzéssel vigasztalhattam.)

Naplómba a következőket írtam temetésekor, 1987. november 2-án:

„Szombaton, (október utolsó napja) temettük Gergely Pistát, két gyermek maradt utána és egy még erős feleség. Furcsa temetés volt. Reformátusok, akik már nem tudnak egyházi énekeket énekelni. Ha nincs ott Felekiék korhely hangú apja, a pap egyedül énekel. Magyar szó kell az ilyen alkalmakra, és magyarul már csak az egyház szólhat.

Gergely Pista tudta, hogy nem sok van neki hátra. Vezette a kocsit a Györgyfalvi úton, amikor ki tudja hányadszor, rosszul lett. Ez a vég mondta. Vigasztaltam: Ez a vég kezdete, Pista! -

mondtam. Felekinek sóhajtotta a kórházban, ahol meglátogattuk, hogy ő onnan már nem jön ki többet. Új szív kellett volna neki. Honnan?

Azokban a hetekben, bepillantva a helyi lapokba, olvastam a gyászjelentést, hogy meghalt H. Feri, iskolatársam. Tekintélyes barátja beszélte rá, operáltassa meg magát Vásárhelyen. Protekciós módon tíz órát műtötték, kétszer hozták vissza a halálból, másnap bevégezte. Pedig még éveket élhetett volna rossz szívével. Csakhogy ott a műtőasztal mellett is hiányzott valaki vagy valami. A nincstelenség napirenden van életünk minden területén.")

És az *Akik nehezét vállalják* sorozatban egy magyar anyanyelvű, de apja után románsága mellett döntő fiatalemberről írtam művészpályája kezdetén, akit tanító néni anyja, nem ért rá legalább elemi fokon megtanítani saját nyelvére. Ilyen „meredek" ügyeket is bolygattunk a munkáshősök sablonjainak takarója alatt, de ön- és szerkesztőségi cenzúránk nyomán alig sikerült olykor a sablonkereteket meghaladva, legalább morzsákat felmutatnunk a valóságból.

Voltak közöttünk néhányan olyanok, akiket a lapért felelős szerkesztők megkíméltek az un. „musz" (muszáj) anyagok írásától. A nevelési rovat vezetőjeként egy ideig én is elkerülhettem a szervezeti életről és az ipari- és mezőgazdasági kampányokról szóló beszámolók gyártását. Később pedig, mert feladatul kaptam, *Barátom a KISZ-titkár* című sorozatomban a szervezeti élet visszáságait próbáltam „szőrmentén" ábrázolni, és a vezetésben elembertelenedett, vagy kiváltságait nehezen vállaló fiatalokról írtam.

Molnár H. Lajost a főszerkesztő helyettes Nits Árpád fedezte fel, ha jól emlékszem egy resicai útja alkalmával. Bogárhátú kocsimmal segítettem neki a Resicáról való költözködésben, ahol vállalati pszichológusként, *Akik átmentek a tűzön* címmel megjelent könyvének anyagát magnóval gyűjtötte. Vásárhelyi matinénk rendezésekor egy éjszakára rám bízta kéziratát. A vasöntők életének veszélyes világa elevenedik meg művében. Nem tetszett, hogy hősei román-magyar zagyvanyelvet beszélnek. Azzal védekezett, hogy azt írta, amit magnójával rögzített. Átdolgozás után, amit Cseke Gabival és talán Csíki Lászlóval, a Kriterion Könyvkiadó szerkesztőjével végzett, sikerkönyv lett. Lapunk is közölt belőle részleteket. Természetes volt, hogy kiváltságos helyzetbe jutott szerkesztőségünkben. Ezt sikerrel őrizte ottléte alatt mindvégig, új aktivista főszerkesztőnk alatt is. Másik regénye, az 1983-ban megjelent *Falra hányt esztendő*, talán mert szerkesztőségünk belső élet visszáságait mutató, a magukra ismerők nemtetszését kiváltó volt nem tetszett a pártvezetésnek. Ezután kissé megfélemlítve, hosszú, amolyan politikailag közömbös sorozatokban teljesítette kötelező penzumát a szerkesztőségben. A *Te vagy a végzetem*, sorozat és a házaséletről szóló, bő lére eresztett pletykagyűjtemény. A *Mesél az ügyvéd*, Székely Ervin *Prókátor* című sorozatának kiegészítése, olvasmányos bűnügyi történetek gyűjteménye. A

A *Kicsi*, valószínűleg Boross Ernő *Anyósok, nejek* című sorozatának folytatása. Egyik folytatásában hosszan arról olvashatunk, hogy miként fekszik helyesen a csecsemő és hogyan kell küzdenie a szülőknek pólyás babájuk elkényeztetése ellen. Botcsinálta, éppen akkor gyermekáldott főszerkesztőnknek tetszhetett ez az inkább csecsemőápolással foglalkozó szakfolyóiratba való sorozat és a szerző *SOS* rovatcímmel állandósított, hasonló témájú tanácsadó levelei is.

B. Kovács András sorozatainak témaválasztása a pedagógusi nevelőszerep vállalását mutatják. Az *El kéne indulni*, a *Gerendák*, a *Hamuba sült pogácsa*, és *A sántító őszinteség* sorozatcím alatt megjelenő írások kétségtelenül nevelőjellegűek, pubertáskorú fiatalok hasznára valók. Ezekben is feltűnő a valóságos mindennapi élet kérdései előli menekülés, ami

a rendszerváltozás előtti évek hatalmi szorításával magyarázható. A kényszerű óvatoskodás a felháborító politikai történésektől, és a túlélés ösztöne miatt elhessegettük magunktól a beleszólás mesterségünkből adódó, erkölcsileg parancsoló kötelességét. Sokunkat időnként olyan semlegességet mutató utakra, olyan szelíd témák bokra alá kényszerített, ahol lapuló nyuszikként hittük, hogy megtűr, vagy legalábbis nem bánt minket a hatalom.

Most már belátom a kényszerhelyzetünkből adódó megalkuvások bocsánatos bűnét, de akkor nagyon nem szívleltem az egykori többé-kevésbé egygondolkodású, közös vállalásokra elszánt határozottsággal képes szerkesztőségünk kettészakításának gyakorlatát. A „musz" anyagok megírása főként tudósítóinkra hárult. Molnár Erzsébet, Szele Vera, Mirk László, Kovács Nemere, Hadházi Zsuzsa, majd Székely Ervin szenvedtek ettől, amikor az általam vezetett nevelési rovat tagjai voltak. A hetvenes években csaknem az egész szerkesztőség ebbe a rovatba tartozott.

A főszerkesztő előtt tekintélyt szerzett Elekes Ferenc a maga útját járhatta. Lázár László az IM-melléklet és a kultúra oldalak szerkesztésével mindig is különálló volt. Gálfalvi Gyuri örökös harcban állott a főszerkesztővel, de mi megértettük egymást, egy darabig nevelési rovatom lelkes tagja volt. Aradi Jocó tudása és örökösen mélyre ásó hajlama tiszteletet ébresztő volt. Sajnos mindketten korán továbbléptek az ifjúsági laptól. Gálfalvi az *Igaz Szónál*, aradi az *Korunknál* folytatta pályáját.

A mindig túlzottan lelkes, de kevésbé megbízható Matekovics János saját belátása alapján távozott a laptól és rovatomból. Az *Ifjúmunkás Matinék* folytatásakor, a matinék első sorozatának vezetésében szerzett gyakorlatával bizonyára megkönnyítette volna a lap közönségkapcsolatában fontos szerepet játszó, általam bevezetett *Fogadórák* és *Fogadónapok*, majd hatvan, országosan sikeres előadást megért *Matinék* szervezését.

Cseke Gábor főszerkesztőként szabadulni kívánt a szerkesztőség tagjaival való közvetlen munkakapcsolattól, hogy egész erejét a szerkesztésre és a KISZ KB politikai irányítása alatt működő lapunk jó kapcsolatainak, a politikai vezetés velünk szembeni megengedő magatartásának kialakítására fordíthassa. A Stefan Gheorghiu Politikai Egyetemet frissen végzett Nits Árpád főszerkesztő helyettesi kinevezése után, a lap munkatársai írásainak elbírálását ráosztotta, rovatvezetői beosztásom megszűnt, a lap publicistájaként többnyire otthon dolgozhattam Kolozsváron. Gondolkozhattam, dolgozhattam sorozatokban.

Utólag lemérhető, hogy ez az újságírói műfaj teljesen megfelelt az általában nyolc, A3-as oldalas hetilapunknak. Külsők is írtak sorozatokat. Emlékezetes Orbán Ferenc *A kockázat napjai* című könyv alakban is megjelent riportja, amely a kolozsvári barlangkutatók izgalmas életébe enged bepillantást.

Később a *Napsugár* főszerkesztőjeként is jónak láttam, hogy a gyermeklap második és harmadik oldalán megcsontosodott, a pionír szervezeti élet aktivista-sablonszöveges cikkek helyét, a gyerekek szemével valóságlátó, nemcsak fémipari üzemekben, hanem például cukorkagyárban tett gyárlátogatásról és furcsa mesterségekről szóló játékosan olvasmányos riportsorozattal töltsem ki. Ezt a pionírszervezetben fontos papír- és fémgyűjtés és egyéb hasznos pionírcselekedetek kényszerű ismertetésével kellett tennem, de a gyerekszemmel látható visszásságok közlésével, úgy hittem, hozzájárulok olvasóink ismereteinek és kritikai szellemének ébresztéséhez

9.
Távolodásom

Jó másfél évtizedes szolgálatom alatt az ifjúsági laptól sorra távoztak munkatársaink. Többen „magasabb régiókba", irodalmibb lapokhoz, mások nagyobb fizetésért, könnyebb munkahelyre pályáztak. Hervay Gizella még részt vett brassói, aztán szinte észrevétlenül eltűnt, szabadúszóként folytatta. Fejér László családalapításkor országos napilap, az Előre Szilágy megyei tudósítását vállalta. Matekovics János a maga útját járta, fantasztikus maszek lap- és cikkgyűjteményt álmodott, Szele Vera visszatért a nagyváradi bábosokhoz, Domokos Géza felesége, Harasztosi Éva is kimaradt.

Müller Feri nem akart pártag lenni, maga zárta ki magát a szerkesztőségből. Makacsságát nem értette főszerkesztőnk. Utolsó fizetését magam vittem lakására. A Román Tévé székháza közelében lakott, kicsi szuterénlakásban. Kezdeményeztem, hogy külső munkatársként folytassa munkáját, hiszen addig is ritkán láttuk a szerkesztőségben, titkolt kopaszsága miatt betegesen visszahúzódóvá vált. Távoli rokona kicsi tömbház lakását örökölte, abból vásárolta bukaresti garzonlakását. Évekkel később, az a hír járta róla, hogy tejes és joghurtos üvegek gyűjtéséből tartja fenn magát. Kár érte.

Molnár Erzsébet volt közöttünk a legidősebb, nehezen bírta a strapát, nyugdíjba ment. Fogadónapjainkon fürtökben lógtak rajta a lányok, akikkel bizalomgerjesztő egyszerűséggel kitűnően megértette magát. A lap félévszázados évfordulóján méltán kapta a legmagasabb kitüntetést. Az idősödő Kovács Erzsébet, szekus férje miatt védettséget élvezett, a jelentéktelen *Munkásélet*nél folytatta alig észrevehető munkásságát.

A hatvanas évek végén, rendre elkerültek az ifjúsági laptól Zöld Lajos, Kincses József, Vajnovszki Kázmér, Balogh József, Szekeres Lajos, Bárány Róza, a hosszabb-rövidebb ideig itt dolgozó Bálint Tibor, Király Béla, Lászlóffy Csaba, Oltyán László és Kocsis István. Nyomukban maradt legenda szerint, elődeink szabadabban, ráérősen dolgozhattak.

Az *Ifjúmunkás* hírnevét többek között a „romantika vita" öregbítette, amelybe több neves romániai magyar író is bekapcsolódott. Jelentősek voltak a Matekovics János által nagy lendülettel szervezett *Matinék*.

Az újonnan jött Zsehránszky István, Bodó Barna, Mirk László, Hadházi Zsuzsa, Nagy L. Róbert, Molnár H. Lajos és a fiatalítás okán érkezett R. László Ferenc, Gergely Tamás, Székely Ervin igyekeztek megtalálni helyüket a szerkesztőségben.

Bodó Barna a temesvári napilaptól hozott sablonos újságírást rövid idő alatt levetkezve a tudományos kutatás ismertetésében alkotott figyelemreméltót, Zsehránszky és Gergely pedig kulturális érdeklődésüknek megfelelően igyekeztek helyüket meglelni a szerkesztőségben. Molnár a riportírásban, Székely a jogi felvilágosításban, Nagy Robi a motorsportok népszerűsítésében vállalt inkább feladatokat.

Cseke Gábor ismerőseként kerültem az ifjúsági lap szerkesztőségébe. Kolozsváron, a helyi napilapnál dolgozó fiatal újságírók körül ösztönösen kialakult, a szerkesztőségen kívüli - jóindulattal nevezhető - alkotói csoportosulás tagjaként, frissen végzett filológusi ismereteiért felnéztem a nálam öt esztendővel fiatalabb, szemüvegesen komoly, halk szavú tudósítóra. Megtisztelőnek éreztem, amikor az Egyetemi Könyvtárral szembeni (mondhatnám akkori gunyoros szóhasználattal: „srégen vizavé") törzshelyünkön, abban az akváriumhoz hasonló

cukrászdában, ahol rendszeres délelőtti kávézásra sohasem teljes létszámban, órányi gondolatcserére összegyűltünk, az egyik alkalommal asztalra helyezett első regényem kéziratát, őszinte érdeklődéssel tette kopott aktatáskájába. Másnap, baráti biztatásával gazdagított és lelkesített. Mások is olvasták a rövid fejezetekre tagolt, mozaikszerűen felépített történetemet, regénnyé bővítését érdemesnek tartották. (Társaságunk megközelítőleg teljes névsora: Bazsó Zsiga, Cseke Gábor, Györkös Mányi Albert, Nits Árpád, Kádár János, Kalinovszki Dezső, Kenéz Ferenc, Kiss János, Nagy Károly, Németh Ernő, Orbán Ferenc, Pálfi Mircea, Sinkó Zoltán, Tar Károly, Túrós László, Zágoni Attila.)

Törvényszerű volt, hogy Gabi rövidesen Bukarestbe kerül, szerkesztőségi munkára. Bántuk. Én különösen, hiszen, ha nem is mindenben, de stilisztikai tudnivalókban, tanítóm lehetett volna. Az is valószínű, ha velünk marad, kitartó természetének köszönhetően, játékos jókedvvel, közösen írt regényünk is elkészül, s így a „világirodalom” gazdagabb lett volna egy Ilf-Petrov-ékat legalább a szerzők számát lepipáló röhejes művel. Mert mi hatványozottan Ilf-Petrov voltunk. Ilf-Petrov nemcsak a négyzeten, hanem társaink kedvét kerekítően a harmadik-, s nem tudhatom végül hányadik hatványon...

Az Ifjúmunkásnál koromat és évtizedes újságírói tapasztalatomat tekintve az idősebbek közé tartoztam. Közreműködésemmel egyre inkább sikerült fiatalítanunk a szerkesztőséget. Cseke Gabi mindig kikérte véleményemet az újonnan szerződtetett munkatársainkról.

Ahogyan teltek az évek, úgy éreztem, legidősebbként át kell adnom a helyem a fiataloknak. Az a jó, ha ifjúsági lapot fiatalok írják és szerkesztik. Valójában Lázár László (Lazics), Bodor Gy. Tamás és Elekes Frici velem egykorúak voltak. De Tominál nem számított a kor, mert sportrovata a romániai sajtóban a legfiatalosabb, a magyar lapok közül pedig a legolvasottabb volt. Lazics életkora pedig előnyére vált, kialakított tekintélyét őrizhette lapunk irodalmi-művészeti mellékletének szerkesztésekor. Amikor Elekes Frici is helyet talált magának a vásárhelyi képeslapnál, magam is szívesen átmentem volna az ifjúsági lapnál kényelmesebb munkára valamelyik hetilaphoz, vagy folyóirathoz. Közeledtem az ötvenhez, de nem észleltem magamon az öregség jeleit, munkabírásom nem lankadt, könnyűszerrel végeztem szerkesztőségi munkám, kisriportot, publicisztikát folyamatosan írtam majd mindenik hazai lapba, novelláimmal, karcolataimmal mutattam magam itthon és külföldön egyaránt. Két regényem jelent meg a nyolcvanas évek első felében.

Közben, mert nyílt és nyers szókimondásommal sokat veszítettem főszerkesztőm, Cseke Gabi és helyettese, Nits Árpi jóindulatából, változott körülöttem a levegő. Írtam erről már emlékiratom előbbi fejezeteiben. Nem vettem figyelembe, hogy felelős munkájuk könnyítése érdekében, főként az új munkatársak előtt tekintélyparancsolóaknak kellett mutatkozniuk, s a régi, a szerkesztőségben egykor uralkodó „egy mindenkiért, mindenki egyért” demokratikus hangulatát feledniük kellett, hogy a felülről elvártak egyre ember- és sajtóellenes parancsaihoz igazodva valamilyen középúton egyensúlyozva fenntarthassák lapunk olvasottságát múltjához méltó színvonalon és legalább sorok közötti igazságmondás lehetőségét biztosítsák. Amikor bevezetett és a nevelési rovat tagjainak irántam mutatott ragaszkodásával díjazott szokásom szerint elolvastattam és aláírásos beleegyezésüket kértem az íróasztalomban sorakozó mondandós nagyriportjaink véglegesítéséhez és közléséhez, egyetlen közösségnek tudtam szerkesztőségünket. Később ennek ellentéteként, már nem a főszerkesztő, hanem a szerkesztés dandárjával megbízott helyettes döntött az írások megjelentetéséről, és nálunk is heti gyakorlattá vált a pártlapoknál uralkodó gyakorlat: a szerkesztő belátása szerint faragta véglegessé az írásokat. Szerkesztőségünk tagjain pedig, a termékeny vita helyében elhatalmaskodott a közöny, az élelmesek a szerkesztő kedvét és barátságát keresve jutottak közelebb írásaik könnyebb megjelentetéséhez. Ma sincs ez másként. De bizonyíthatom, hogy

az Ifjúmunkásnál a hetvenes évek elején másként volt. Mielőtt beléptem ebbe a közösségbe, lelkesedve írtam, hogy ott portásként is jól érezném magam, ez az a társaság, ahova vágyom.

1979-től a lap főszerkesztőjének a korábban a KISZ-apparátusban dolgozó Varga Józsefet nevezték ki. A sors már brassói *Fogadónap*unk szervezésekor összehozott vele. Kérte, hogy fordítsuk románra a szót. Nem ért meglepetésként, hiszen találkoztam már nem egy olyan KISZ-aktivistával, akit magyar nevéért, és mert nem tudott, vagy nem beszélt magyarul, választottak különféle vezetőségekbe az előírt nemzetiségi összetétel hazug teljesítésének okán. Cseke Gábor, érdemeinek elismerésével, nagy munkabírásának eredményeképpen rövidesen az *Előre*, az országos napilap megkülönböztetett vezetőszerkesztőjévé vált. Örömmel újságolta, hogy főszerkesztői fizetését is meghagyták, talán még, és joggal, emelték is. 1985-ben Nits Árpád is átkerült a fővárosi laphoz, felesége is ott volt korrektor.

Varga József igyekezett megfelelni munkakörének, magyarul tanult, újságíró szakra iratkozott a pártfőiskolára. Segítségül maga mellé vette a kezdetben írásban, később káderezésben is segítő, vesebajával küszködő, terepjárástól tartózkodó Gergely Tamást, akinek ágyat állítottak az irodába, hogy időnként pihenhessen. A szerkesztést a több évtizedes gyakorlattal rendelkező Bodor Tomi végezte, mert a heti egy sportoldal készítéséhez csak nagyritkán kellett elhagynia a fővárost. Olyan hangulat uralkodott a szerkesztőségben, hogy jobb volt onnan távol maradni. Hónapokig nem jártam ott, igaz nem is hívtak.

Varga Józsefet meg kellett becsülnünk, mert azzal dicsekedett, hogy az ország vezetőjének utódlására jelölt fiú kebelbarátja.

(A jelzőt valószínűleg az iránta nem éppen méltatlanul táplált rosszindulatom sugallta. Akkoriban könnyed nagyotmondással sokan mások is dicsekedtek elöljárók barátságával. Egy alkalommal csak oly módon sikerült egy nehéz szívműtéten átesett kolozsvári magyar fiatalasszonynak állás szereznem, hogy azt állítottam a megyei ifjúsági szervezet titkárának, maga a KISZ KB titkára bízott meg az ügy intézésével, feladatként jelölte meg, jutassa megfelelően könnyű munkához a beteget. Jól tudom fellépésemtől függött a dolog, ellenőrizni nem merte a személyes kérést, hanem előbbre jutásának reményében, röpke hét leforgása alatt teljesítette. A fiatalasszony a fogászati klinika pácienseinek nyilvántartásában kapott tisztviselői munkát.)

Varga József a kiváló aktivista típusa volt. Választékosan beszélt románul, felszólalásaikor folyamatos ömlöttek belőle a leginkább diplomáciában használatos, alázatos igenlést hordozó szavak. Megjelenése, mintha skatulyából húzták volna ki, kis termetével, soványságával, élénken figyelő apró, fekete szemével is, első látásra, szerénységét mutatta. A kicsi emberek, általában nagyravágyóak. Bemutatkozása után azzal nyerte meg szerkesztőségünk tagjait, hogy szótárból tanult magyarul, mert mint mondta, szakiskoláit (valamilyen fémipari szakiskolát) románul végzett. Román környezetben élt, művészettörténész felesége román volt.

Közeledett lapunk hatvanadik évének évfordulója. Félévszázados évfordulónkhoz hasonló Boda I. Gheorghe párttörténész cikksorozatát gondoztam a lapban. Sikertelenül, mert közben a román politikában, ellentmondást nem tűrően, megszületett a döntés a nemzeti kérdés teljes és tökéletes megoldásáról. Ennek alapján, minden szinten és minden tevékenységi területen fokozottan folytatódott az asszimiláció, a nemzetiségek kultúrájának elsorvasztása, többek között a magyar lapok kisebb lépésekben való, de kitartóan folyamatos felszámolása. A lapoknál dolgozók létszámát befagyasztották, a pártvezetőségekből az addig a nemzetiségi összetétel kirakat szempontjából fontos magyar vagy magyar nevű aktivistákat helyeztek a főszerkesztői székekbe. Ezek pedig szolgai módon, hozzá nem értésüket is bizonyítva, a pártdiktatúrában megszokott, ellentmondást nem tűrő irányítással, olvashatatlan lapszámok

erőltetésével sorvasztották az olvasók táborát. A napilapokban többnyire már csak gyász-jelentések jelentették az olvasnivalót. Az elemzésekor, a ráfizetéses lapokat aztán, az ítélet jogosságára hivatkozva, megszüntetéssel fenyegették.

(Naplójegyzeteimből: 1985. november 19. *...Behívott Goczella az Igazság bot- vagy párt-csinálta főszerkesztője és felírta az adataimat. Fontoskodva mondta, hogy ahogy lesz hely, fölvesz a szerkesztőségbe. Mondtam a főnökömnek, aki megjegyezte: most már nem sürgős az eltávozásom, a KISZ-nél nem zaklatják a fiatalításért. Úgy látszik, a megszüntetésünkig ki kell tartanom. A Művelődés-t néhány oldalra csökkentve hozzácsapták a Cîntarea României című „nagy sikerű" folyóirathoz. Hasonlót várnak a Jóbarát-nál is. Addig is fordítják a Cutezătorul néhány oldalát. Velünk mi lesz? Nem tudom. Napilaphoz nem csaphatnak, román nyelvű ifjúsági hetilap nincs. Lehet, hogy egy főszerkesztés alá vonnak, ilyenformán könnyebb lesz az ellenőrzés, az irányítás, a sablonosítás, amíg kihalnak olvasóink. A (mostani) kilenc hónapi példányszám átlaga: 20 745! Hol van az az idő, amikor vállaltam az 50 000-et, ha rám bízzák a terjesztést. Nem bízták reám. Nem bízták senkire, megy minden magától, gondolják a kívülállók. A valóságban irányított az egyelőre akarnokságukhoz viszonyítva csigalassúsággal végrehajtott visszaszorítás. Három-négy évvel ezelőtt még 26 000 volt tervezett lapszámunk.)*

Ilyenformán, szó sem lehetett a romániai lapok közül is kiemelkedően régi lapunk évfordulós ünnepléséről. De még az évszázad óta működő magyar énekkarok és különféle művelődési intézmények jubileumairól sem volt szabad megemlékeznünk, miközben hasonló román közösségek néhány évtizedes ünnepségeit megkülönböztetett módon, nagy csindarattával kellett tálalniuk a lapoknak.

Bodeát, védettségünkre gondolva, szerepeltettem néhány Ifjúmunkás Matinén is. Nagybányán kétnyelvű interjúban szóltunk lapunk múltjáról. Befejező mondatomra, miszerint, „Íme, így is lehet!", ezt sokallva, a függöny mögött kijelentette, hogy velem többet nem áll színpadra. Néhány évvel később nekem kellett elhatárolódnom tőle. De az évfordulóra való tekintettel összehoztam néhányszor aktivista főszerkesztőnkkel, még bukaresti lakására is elvittem, az italozásra mindenkor kapható történészt. Sajnos, eredménytelen volt minden erőfeszítésem. Az Ifjúmunkás két terjedelmes kötetbe szerkesztett antológiájához hasonlóan, évfordulónk ünneplése elmaradt, lapunkban is elhalt ezt szorgalmazó sorozatunk.

Hatvan sikeres Matiné tervezése, szervezése és vezetése után, Varga kivette kezemből rendezvényünk irányítását, maga állt a Matiné élére, hogy az elvárásoknak megfelelően két-nyelvű, majd tervezetten román nyelvű előadásokat rendszeresítsen. Szerencsére, a nagy-váradi Matinén megbukott kezdeményezése. A nézők, mert, az addigi előadásokon tapasztalt fiatalosan jókedvű, barátságos légkörű találkozóinkról ismert közvetlen hang helyett, nyakkendős, a napi politikából vett hozsannázó hangnemében erőltetett, unalmas rendezvé-nyen találták maguk. Csalódottan, rendre többen elhagyták a termet.

Sorozataim folytatatásai ritkultak, a főszerkesztő által felkaroltak írásainak tálalásával szemben anyagaimat éppen csak beszorították a lapba. Nagyon érzéketlennek kellett volna lennem, hogy nem vegyem észre, szekerem rúdja kiáll a szerkesztőségből. Forgolódtam, tájékozódtam, hol, melyik lapnál húzhatnám meg magam. De a magyar lapokkal az történt, mint azokkal az erdélyi magyar városokkal, ahol burkoltan román többséget akart a hatalom. Statisztikai adatok mutatják, hogy ehhez néhány helyen évekre, máshol évtizedekre volt szükség. Ma már elmondhatja minden régi „nagyromániás", hogy ez „fényesen" sikerült.

Arról pedig hosszan értekezhetnénk, hogy milyen áron. Ősrégi kolozsváriként bizonyíthatom, hogy a városunkat elözönlő betolakodók a régi osztrák-magyar monarchia idején állandósult európai civilizációs és műveltségi szintet, balkánivá hígították, a maguk szája íze szerint alakították a városképet, a közellátást, a viselkedést. Mindent, amihez restek voltak felemelkedni, könnyebb volt rombolni, vagy a szépet és a jót kíméletlenül felőrlő időre bízva, elenyésztetni.

Riadt kapaszkodásomat némi kárörömmel figyelte egykori főszerkesztőm is. Újra előszedem emlékeim közül azokat a történéseket, amelyekről már írtam, de itt fel kell említenem, hogy megértsem miért értette félre őszinteségem, s nem tudott felülemelkedni nyersen fogalmazott kifogásaimon.

Történt, hogy a marosvásárhelyi lap egyik munkatársát halálos baleset érte. Ott is érdeklődtem, beszéltünk róla. Rosszindulatú megjegyzése ma is arcpirító. „Ezt vártad, ugye!" Vajon mivel sértettem meg, hogy ilyet feltételezett rólam, gondoltam keserűen. És újra is újra felidézem az elidegenedésünket tápláló konfliktusainkat. Talán a szokottnál jobban az fájt neki, hogy a szerkesztőségi értekezlet nyilvánossága előtt, a nálunk elfogadott baráti hangulatban, keményen figyelmeztettem, legyen bátor Matekovics János ismételt fegyelmezetlenségét jelenlétünkben a szemébe mondani, és ne minket szólítson ítélkezésre. Feltételeztem, hogy majd a pártgyűlések mintájára, a többség véleményét hangoztatva simábban kirúghatja, és úgymond a közösség egyöntetű elítélő véleményének enged.

Nem szerettem a „saját kezünket mosó" helyzeteket. Gyerekkorom óta félénk ember voltam, de a minden felelősséget komolyan vettem és ez adta egyéni bátorságomhoz az erőt. Úgy tapasztaltam, hogy a felelősséget alapos vizsgálatra kész, részrehajlás nélküli emberek gyakorolják. Olyanok, akik biztosak a dolgukban, határozottak, mert tetteikért bátran vállalják a következményeket. Aki jó vezető, annak meg kell tanulni legyőzni a bátortalanságát. Főszerkesztőmet jő vezetőnek akartam. Elsősorban tudása miatt.

A köszörűkőgyárban a tervező osztályon dolgoztam. Ott minden csavar méreteinek meghatározása felelősséggel járt. Ha nem bírják a terhelést, repülnek az alkatrészek. És ez életveszélyes lehet. Egyéni megbízatást is kaptam. A köszörűkövek anyagát, különféle nagy nyomással kokillába préselték. A formák súlyának könnyítéséért kemény alumíniumból terveztem az új kokillákat. A mechanikai osztályt vezető mérnökének kételkedését keményen visszautasítottam. Tizenkilenc évesen felelősséget vállaltam munkámért. S ezt máig elvárom mástól is. Szóltam, hogy a rajzon ott van az aláírásom.

Furcsa, de soha nem éreztem különösebb bátorságot, amikor vélt, vagy valós igazságaimat kimondtam. Az Ifjúmunkás szerkesztőségében otthon éreztem magam, utáltam a szószaporítást, nyers fogalmazásainkban nem éreztem sértést. Ebben elöljáró volt avantgárdiságával is bátor grafikusunk, Pusztai Péter. Főszerkesztőnk egyszer őt is kérdezte lapelemzéskor. Ennek a megdöbbentően szegény sorból fővárosi egyetemre került fiúnak, akit girhessége miatt Petőfi hasonmásának hittem, a frissen megjelent új lapszámról mindnyájunkat meglepő és sommásan őszinte véleménye volt: „Szar!" - mondta határozottan. Táraságunk, a hímezőhámozókkal együtt mosolyogva fogadta, nyers véleményében az őszinteséget honorálva ezzel.

Akkor még nem tudtam, hogy később, a különféle fifikás egyéni helyezkedések nádasában nem lehetünk egyek. Nem lehetünk közösség akkor sem, ha kijelölt vezetőinkben bujkál a félelem. A megbízóinknak megfelelés miatti félelem, lassan kiterjed benne, és a közösség ellenállásától való félelemét gerjeszti.

Ha újra ott lennék azon a szerkesztőségi értekezleten, mai eszemmel, másként csináltam volna. De akkor még nem így láttam a történteket. Sajnos, később sem válogattam a kifejezésekben.

Különösen magunk között, családomban leginkább, szókimondó voltam. Amikor jó esztendeig a fővárosi szerkesztőségi munkát és a kétlakiságot vállalva, az áthelyezéskor méltatlanul kicsi fizetésemből egyre nehezebben jöttünk ki, azzal leptem meg főnökömet, hogy szemébe mondtam: „Átvert engem". Négyszemközt mondtam. Következménye az lett, hogy havonta prémiumot kaptam, mindaddig, amíg a fizetésemelési szabályoknak megfelelően rovatvezetői fizetésre jogosult lettem.

Nehezen tűrtem a magam és a mások gyávaságát közügyekben. Csodáltam egyesek harciasságát, ha egyéni érdekeikért küzdöttek, de nem tetszettek a törtetők, irtóztam tőlük.

Lászlóffy Csabának rövid ideg rovatvezetője voltam a kolozsvári napilapnál. Mosolyogva, együttérzéssel fogadtam, amikor időnként felpattant íróasztala mellől, hogy elém állva, a reánk erőszakolt feladatokért felháborodva harsogta igazát. Később, amikor például a zeneiskola magyarellenes intézkedéseiért kiállt, többen hősként néztünk fel rá. A rendszerváltás után, amikor könyveinek eladásából élt, s az anyagiak miatt konfliktusba keveredett a könyvüzlet vezetőjével, sajnáltam, hogy erejét, ilyen, számunkra jelentéktelennek tűnő dologra kellett fordítania.

A nyolcvanas évek közepén új főszerkesztőnk nem tudta mit kezdjen velem. A riportjaimba bújtatott, történelmünkről, hagyományainkról, az erdélyi magyar művelődés nagyjairól és kortársainkról írt soraimmal sem. Matinénk előadásainak műsorával, de még lapunk múltjáról szóló jegyzeteimmel is gondot okoztam neki, hiszen, megbízói éppen az ilyen „magyarkodás" visszaszorítását várták tőle. Azzal, hogy összehoztam a párttörténésszel, neki jót, magunknak rosszat tettem. Nem kis honorárium ellenében a pártot dicsőítő cikksorozatot kért és kapott tőle.

Évekig tartó mellőzésem okait később másoktól kellett megtudnom. Naplómból idézem:

„1987. március 29. Itt járt Székely Ervin, és elmondta a Varga véleményét rólam, vagyis azt, hogy mire kell figyelnie velem szemben. Ezek pedig a következők: magyarkodom, nincs olyan írásom, amibe ne csempészném be a nemzetiségek ügyét, nem tudom elfogadni őt főnöknek és Gergely Tamással szemben is elfogult vagyok. Valószínűleg ez mind igaz. Csakhogy én nemzetiségem ügyeit a magaménak vallom, és nyíltan hirdetem, nem látok ebben semmi olyat, ami testvériség ellenes lenne vagy sértené a románságot. A mi jogainkról beszélve nem akarom őket kisebbíteni, inkább növelni egy hazában adódó közös lehetőségeinket. Aki nem tudja ezt, föladja önmagát, nemzetiségét, az egyenlőséget, és fejet hajt a kisebbségi sors fokozatos jogtiprása, a teljes asszimiláció előtt."

Aktivista főszerkesztőm negatív véleményét rólam szerkesztőségünkön belüli és kívüli viselkedésemmel az előbbi év években is befolyásoltam.

1982. január 18. A laptervezés elég simán ment. A lapvezetés a saját javaslatait sűrűn megtűzdelte napilapokba való mezőgazdasági anyagokkal. Ez egyikünknek sem tetszett, de vállalni kötelező volt. A főszerkesztő ellenezte, hogy a napilapokban megjelenő ifjúsági oldalak népszerűsítésére és segítségére összeállításokkal foglalkozzam. Az egyik ilyen anyagomat, amelyben a kolozsvári Igazság Fellegvár című ifjúsági oldalának megszüntetése után körképet adok arról, hogy szerte az országban miként próbálják a Korunknál létrejött

találkozó szellemében a fiatalok érdekeinek szolgálatába állítani a napilapok ifjúsági rovatait, máris leállította. Valószínűleg, mert ebben az írásban is összefogásra buzdítottam. A baj az, hogy ez a botcsinálta főszerkesztő képtelen a vitára, ezt az írásomat is inkább elsüllyeszti, félreteszi, a sajtóvezetőktől, a propagandatitkártól való félelmét emlegeti, akik bizonyára rossz néven vennének mindenféle nemzetiségi szervezkedést. Úgy, hogy még várnunk kell stb. Az sem „erénye" az írásomnak, hogy benne van: a szervezkedés a hivatalosan meghirdetett célok érdekében szükségeltetik, hiszen a szocializmus eszméinek hirdetése, a testvériség szellemének erősítése... De ezek ma már nem érvek. A félelem dolgozik bennük, és egyre inkább csakis a legelső vezető iránti hűségeskü jellegű írásokat tartják időszerűnek. A továbbgondolás, a kérdések lebontása és az egészséges vita helyett a gondolkodásmentes hűséget teszik meg politikai krédójuknak. Az ilyenszerű egyszerűsítés természetesen a kultúra kiiktatásával jár. De lehet, hogy azért jutottunk ide, mert már előzőleg a vezetés minden szintjén hátat fordítottak a kultúrának. Az egyik lehetséges magyarázata ennek az, hogy a kultúrára sok, nagyon sok pénz kell. És ezt éppen most, amikor „első a nehézipar és utána a gépgyártóipar", nem engedhetjük meg magunknak. Ide kapcsolható szemünk fénye: az a nagy függetlenség stb. Nem hiszem, hogy képesek ilyen körülményesen magyarázni a dolgot. Sejtem, hogy a kultúraellenességet és szabadságot a tömegek könnyebb vezérelhetősége miatt erőltetik országszerte.

Egyelőre nem lesz több Matinénk. A múltkori nagyváradi szervezés hibái fatálisak. A főnök mást nem tehetett azon kívül, hogy nem ment bele a fele román, fele magyar műsorba? Amit a nagyváradi KISZ vezetőknek sikerült elérniük (előbb a Matiné elodázását, majd megszüntetését) most a KISZ KB is magáévá tette és gyakorolja... Mit tehetünk? Föl kell támasztanunk a Fogadónapokat és egy-két szerkesztővel, néhány előadóval folytatott turnéinkat."

Rovataim, és a lap olvasóival rendezett találkozóink nemkívánatossá váltak. Jó káderlapom miatt, de az ifjúsági laphoz nem méltó korom miatt sem rúghattak ki. Felfelé buktattak, amit új, magasabb szellemi közösség reményében, a szerkesztőség és más, idősebb tanácsosok ajánlatára, az európai történésekből kikövetkeztethető gyökeres változások tudatában, a fordulat előtt két évvel, várható következményeit is vállalva - elfogadtam. Belátom, mivel nem tartoztam és nem tartozom egyetlen írói irányzathoz, csoportosuláshoz, műhelyhez, társasághoz, klikkhez, de még laphoz, folyóirathoz, kiadóhoz sem, kívülállóként nincs esélyem munkáim s magam ismertetésére, és az elismertségre sem. Az évek óta rám terített közöny keserűsége kerülget, pedig jól tudom, hogy bánatommal nem vagyok egyedül. Egy bátorságával kérkedő előadóművész odáig ment, hogy előadóestjein, magas kitüntetésekkel díjazott költő mellé emelt nevenincs, mellőzött alkotót. Kicsiny hatókörben keltett feltűnést néhány estén, a világ ment tovább, a mellőzött mellőzött maradt, ha a nagymenő művei megsápadtak kissé az összehasonlításban. Mert nem elég csak alkotni. El kell adni az irodalmat is. Aki ebben ügyes, az lesz a nagymenő. Aki bírja valamely csoport szimpátiáját, annak könnyebb, másoknak pedig nincs, vagy alig lehet értékelhető útja.

1982. március 19. Ünneplik a 60 éves KISZ-t és kitüntették a 25 éves Viaţa Studenţească című diáklapot. Az Ifjúmunkás is 60 esztendős és IV. sorozata éppen 25. évét töltötte újévkor. De nekünk nem jár ünneplés. Nem ünnepelték a 25 éves Napsugárt sem. Megünnepelték a 125 éves kórházat Olténiában, de nem ünnepelhették a 400 éves magyar iskolát Erdélyben. A következtetés a legjobb indulattal sem lehet más: a romániai magyarságnak, ha vannak is jogai, azok nem mutatják a sokat emlegetett egyenlőséget. Joggal mondhatná erre egy román hazafi, hogy a magyarok kulturális intézményeinek elismerésével és évfordulós ünnepségeivel művelődési hagyományaikat továbbfolytathatnák, és ezzel cseppet sem szolgálnák az egységes román állam további erősödését. Ilyen nyíltan még nem fogalmaznak. Céljukat csendben is

elérik, kultúránkat hatástalanítani, a magukét egyeduralkodóvá tenni kívánják. Ezért van minden kivételezés és mismásolás történelemben és propagandában. De hiába röhejes és átlátszó mindez (még a jóérzésű román értelmiségiek is utálkozva beszélnek róla), sajnos nincs mit tennünk. A csöndes ünneplések és megemlékezések megtartó ereje felbecsülhetetlen, de nem elegendő, mert a hivatalos ünnepségek és az elismerés hiánya kirekesztenek minket a közéletből. Mindenkit félreállítanak, aki a hivatalosan is hangoztatott közös haza javára, az ország egyenlő jogú állampolgáraként anyanyelvi műveltségével akar szolgálni. Olyanformán hajtják az asszimilálás malmára a vizet, hogy a magyar kultúrát elzárják a románok elől.

Tavaly meglátogatott minket a szerkesztőségben az ifjúsági miniszter. Javasolta, hogy rendszeresen írjunk a román nyelvű ifjúsági lapba is. Mondtam, hogy a magam részéről már gyakorlatba ültettem ezt a jó tanácsot. Különben Sz. S. az RKP KB propaganda-osztálynak helyettes vezetője, a Korunk egykori párttitkára, egy nyilvánvalóan lehallgatott beszélgetésünk alkalmával, amelyre a pártközpont ötödik emeleten lévő irodájában került sor, azt javasolta, hogy cikkeimet írjam románul, illetve dolgozzam rendszeresen román nyelvű lapoknak is. Ezt már akkor éppen olyan hülyeségnek tartottam, mint az elzárkózást, az egynyelvűséget. Ám, az ifjúsági miniszternek (akivel a testvérlapnak nevezett román ifjúsági lap szerkesztőségben folytattuk a megbeszélést) azt javasoltam, hogy nyissunk az Ifjúmunkás emblémájával állandó rovatot a Scânteia Tineretului-ban, hogy ne csak a magyar nyelvű fiatalok ismerjék meg román társaik gondjait (azt rendszeresen számon kérik tőlünk, hogy riporthőseink lehetőleg többsége román legyen), hanem legyen ez fordítva is: a román fiatalok ismerjék meg a lapunkból kiemelt és románra fordított anyagokból a nemzetiségek gondjait. Javaslatom annyira természetes és baráti hangú volt, hogy nem merték rögtön visszautasítani, közreműködésünk gyakorlati módjának kidolgozása testvérlapunk vezetőségére maradt. Másnap ismét a Scânteia Tineretului szerkesztőségében járt a miniszter, az ottani elemzésen a mi főszerkesztőnk is jelen volt, és azzal a hírrel tért onnan vissza, hogy javaslatomat kategorikusan visszautasították. Még indoklást sem kerestek a visszautasításhoz. Íme, így néz ki a testvériség két arca. Évek óta mondom, hogy keressük meg a testvériségnek a másik, az általunk oly ritkán látott oldalát is. És hasonlítsuk össze a kettőt, így aztán beszélhetünk a kölcsönös megismerés lehetőségeiről, gyakorlatáról és az ésszerű igényekről, a valóságos közeledésről. Közöttünk is vannak olyanok, akik azt kérdik, minek ez? Az ilyen magatartással kezdődik és folytatódik az elszigetelődés. Ezt nem helyeselhetjük, ezt nem akarhatjuk. De amikor mindenünnen kirekesztettek, amikor nem is akarnak tudni rólunk és kutyába sem vesznek, akkor az elszigetelődés nem rajtunk múlik ugyan, de a mostoha viszonyok között javunkat, megmaradásunkat szolgálja. Mert mást jelent atomizálódva elszigetelődni, és megint mást a magunk alkotta (kis)közösségekben az összetartást gyakorolni. Az egyoldalú behódolás, állítólagos felsőbbrendűségük elfogadása, a szegény testvér mindenben megszeppent, megjuhászkodó és őszinte természetünk szerinti kitárulkozása egyenlő lehet önmagunk feladásával. Nem kell elfelejtenünk egy pillanatra sem, hogy jól átgondolt, általában apró lépésekben kivitelezett nacionalista törekvéssel állunk szemben, amelynek egyelőre titkolt célja, Európa egyik nagyobb számú kisebbségének eltüntetése, beolvasztása.

Kapcsolatunknak nem használt az a konfliktus, amely az egyik januárban esedékes, belső munkatárstól elvárt vezérírás körül, szerencsétlen visszhangját illetve, rovásomra kialakult. Említettem már, hogy a laphoz kerülésemkor szerkesztőségünk olyan közösség volt, amelynek egyik íratlan és belátom kissé romantikus szabálya szerint a „mindenki egyért, egy mindenkiért” elv működött. Ezen az alapon, úgy gondoltam, vállalnom kell nekem is a minden januárban kötelező hivatalos vezércikk mellé elvárt hasábos „kontra fond” írását. Ebbe, nagy kínnal sikerült egy olyan mondatot belecsempésznem, amelyből az olvasó

ráérezhetett a diktátor házaspár csindarattás ünneplésének valóságos fogadtatására. A Varga-Gergely szerkesztő páros nem érezte, nem követte a szerkesztőségi hagyományt, hiszen már évek óta nem közösségként viselkedtünk, hanem ki-ki olyan szolgálatkészséggel, ahogyan azt karrierje érekében jónak látta. A következő évi ünnepléskor megint reám osztották az ünnepi számba való írást. Nem vállaltam. Még az írásban elhelyezhető kényes mondat lehetősége sem fűtött. És megjegyeztem, hogy most már másokon a sor. Azokon, akik az új főszerkesztő kivételezettei voltak, akiket különféle meggondolásból felmentett az ilyen kényes feladatok alól. Például Bodor Gy. Tamás, Lázár László, Gergely Tamás, Molnár H. Lajos, R. Kovács András. Az ezt megelőző években, éppen az ilyen feladatok elől menekültek a szerkesztőségből Gálfalvi György, Elekes Ferenc, Aradi József, Müller Ferenc, Bodó Barna, Nits Árpád és mások.

Számomra nyilvánvalóvá vált, hogy a kényelmetlen feladatot reám erőszakolva, akartak mielőbbi távozásra késztetni a szerkesztőségből. Meglepetésemre, Gergely Tamást, aki vesebajára hivatkozva nem vállalt semmiféle terep utat, bizalmi embereként, káderesi feladatokkal felruházva küldte Kolozsvárra a főszerkesztő. Hálószobánk sarkába szorított íróasztalom mellett, hivatalos hangon közölte velem, hogy amennyiben nem írom meg az ünnepi számba szánt vezérírást, a Munkatörvénykönyv 17. szakaszának b. pontja szerint fegyelmi úton megszüntetik a munkaviszonyomat a szerkesztőséggel. Ez azt jelentette, hogy sehol máshol nem vállalhatok semmilyen munkát. - Rendben - mondtam kurtán Gergely Tamásnak, aki nekem köszönhette, hogy évekkel azelőtt szerkesztőségünkbe került. Cseke Gábor kérdésére, hogy felvegyük-e, azért mondtam igent, mert csak annyit tudtam róla, hogy egyetemi hallgatóként valamikor a kolozsvári Stúdió'51 tagja volt. Kamaraszínház-jellegű a műsorpolitikájában ifjúsági neoavantgárd törekvéseket szolgáló Stúdió'51, a Dusa Ödönnel általam alapított Ifjúmunkás Zsebszínház elődje volt. Ezért mondtam rögtön igent. Később kitudódott, hogy a Stúdió 51-hez, amolyan másod utasként kapcsolódva, az együttes történetének megírásával hitegette a társaságot.

Vesebajára való tekintettel visszavittem a pártszállóba, és meglehetősen nagy utálattal vártam a kirúgásomról szóló írásbeli végzést.

Kis idő teltével, a szokásos év végi/eleji laptervezésre hívtak Bukarestbe. A megbeszélés végén, négyszemközt, kimutatást tettem a főszerkesztő asztalára, amelyből kiderült ki, mikor írt „musz" (muszáj) cikket az elmúlt esztendőben. Kijelentettem, hogy, miután mindannyian tejesítik a fentről reánk háruló kötelességüket, azután kérdezze tőlem, vállalok-e hasonló feladatot. Gergely Tamás bennfentesként tudott a kimutatásomról. „Hálából", vagy a főszerkesztő megbízásával, azt terjesztette a Scînteia Ház magyar szerkesztőségeiben, hogy feljelentettem a szerkesztőséget. Nem védekezhettem a „suttogó" hírterjesztés ellen. Bánhattam, hogy nem a szerkesztőségi tervkészítéskor, mindenki jelenlétében szóltam erről. Azt hiszem az tartott vissza, hogy nem akartam a szerkesztőség belső titkairól jegyzőkönyvezetten beszélni.

A Bodeahoz való viszonyom változtatását sem vette jó néven Varga József. Emlékezetemet naplómból vett részletekkel frissítem.

1982. november 27. Gyorsan terjed a hír Kolozsváron és máshol is az országban, hogy B. Gh. a második Lăcrănjan. Elmentem hozzá, hogy felelősségre vonjam. Azzal védekezett, hogy ő semmiről sem tud. Itthon sem volt, amikor a könyv megjelent. A könyv címét sem ő adta. Elővette a kézirata másolatát, de az ott olvasható cím azonos volt a megjelent könyv címével és már nem az Adevarul despre Moisei (Az igazság Moisei-ről) cím szerepelt, amelyről nekem évekkel ezelőtt beszélt. A társszerző Suciu nevezetű nyugdíjas történelemtanár. Hogy ő mit írt, és mennyit vett át abból a történelemtudományok doktora, nem sikerült megtudnom.

Nagy a felháborodás mindenütt. A Dacia Könyvkiadónál hallani sem akarnak ezek után a B. Gh.-val közös MADOSZ-könyvről. Amikor az Ifjúmunkás történetét átadtam a szerkesztőnek, rögtön leválasztotta B. Gh. tízívnyi szövegét a régi Ifjúmunkásról, amit közösen fordítottunk H. I.-vel, és csak a megmaradt kézirat megjelentetéséről volt hajlandó tárgyalni, amely az Ifjúmunkás antológiát tartalmazza.

A legkülönfélébb emberek hívnak fel telefonon és állítanak meg az utcán. Kérdésük, kételkedésük mindig ugyanaz. El kellett határolnom magam a kiadónál, és másutt is kijelentettem, ha B. I. Gh, valóban Lăcrănjan modorában írt, nem vállalom a vele való együttműködést. Neki is nyíltan megmondtam, ha igaz, amit róla beszélnek, találkozásunkat elkerülendő, átmegyek majd az utca másik oldalára"

Még egy részlet naplómból:

„B. Gh. -val egykor egyféle házsongárdi badekert terveztünk. Akkor lelkesedve az ügyért, két hónapig naponta beültem az egyetemi könyvtárba, hogy Európa-híres temetőnkről minden ott-található erről szóló írást kijegyzeteljek. A vége az lett, hogy az együttműködésre kevésbé, de szerzőtársnak annál inkább ajánlkozó emberem meggondolta a dolgot: a kevés román híresség mellett a rengeteg magyar származású nagy ember szerepeltetése a tervezett eligazító könyvecskénkben, meghiúsította volna a mű megjelentetését. Ezek szerint B. Gh. is tudja, hogy semminek nincs létjogosultsága, ha egykori német és magyar város polgárainak műveltségét bizonyítja. A mai, átírt történelem nem szenvedi a neki ellentmondó tényeket, legyenek azok sírhely vagy írott dokumentáció alakjában... Ezért egyszerűbb, ha nincsenek. És kivétettek múzeumokból, temetőkből, könyvtárakból - elzárattak levéltárakban is - mindent, ami magyar.

Ennek felháborító példáját is V. I.-től hallottam. A Hősök temetőjében, a magyar katonasírok parcellájában található szélső sorok keresztjeit eltávolították és román nevekkel ellátott ortodox kereszteket helyeztek a helyükbe. Valószínűleg az időnként itt megjelenő és koszorúzó „elvtársak" szemét bánthatta a magyar katonai sírhelyek látványa. Most úgy tűnik, hogy az egész parcella a román hősök nyughelye.

És ez csak egy példa a sok közül, amely mutatja, hogy olyan „testvérek" között élünk, akiknek semmi, de aztán semmi sem szent. Műveltséghiányos vad indulatukban irtják a múltat, szennyezik a jelent és megsemmisítik a jövőnket. A nacionalizmus most már átcsap aljas sovinizmusba. Nem történhetett másként: ahol visszaszorul a kultúra, ott nem a megértés, nem az európaiság, hanem a primitív indulatok uralkodnak.

És voltak olyan, általunk és az ifjúsági lap által támogatott, ideig-évekig hivatalosságuk engedélyezését furfanggal kieszközölt csoportosulások is, amelyek az ellenőrök által elfogadott nevet választva, mindig mást és mindig tudatosan a mit? feszegetve működtek:"Stoica elvtársnak újra nem tetszik a Zsebszínház plakátja. Tabărăné a szakszervezetek „kultúrcsodája" kimondta, hogy a plakátnak csak annyi a baja, hogy a CFR-klub mellett szerepel a „volt Vasutas Klub" felirat is. Szerintük ilyen nincs. Ha volt, akkor sincs! És kész! Az az igazság, hogy már nem tudják, mibe akadjanak bele, hogy megszüntethessék ezt a városunkban egyedülálló munkásszínjátszó kört. Csakhogy elkéstek akadékoskodásukkal. Megtartottuk a Zsebszínház színházi hetét. És nagy volt a siker. A Drága föld *két előadásán zsúfolásig megtelt a klub nagyterme. (Ezt a mozgásközpontú játékot illetve ennek részleteit, már sokan látták Matinéinkon.) Gondoskodtam róla, hogy a helyi magyar és román lapban, valamint a Művelődésben maradjon jelzés a dekádról és a Zsebszínház ügyködéseiről. Az Ifjúmunkás Zsebszínház bevonult a köztudatba. Lássuk hát az újabb mesterkedéseket a csoport ellen. Az eddigieket sikerült kivédenünk. Lássuk, hogyan tovább?!"*

A Zsebszínház megszüntetéséért hajszába kezdtek ellenünk. A Sigmond István, megyei művelődési felügyelő érthetetlen ellenállása folytán meghiúsult *Mockinpott úr kínjai és meggyógyíttatása* című nagy gonddal rendezett előadásunk vizionálása után távoznunk kellett a vasutas klubból. Felújították az Egyetem utcai Viktoria Klubbot. Új, fiatal igazgatót neveztek ki, sikerült rábeszélnem, hogy befogadja működvelő színjátszóinkat. Azt hitte kétnyelvű színjátszó csoport vagyunk. Azzal érveltem, hogy a KISZ KB védnöksége alatt működünk. Megyei jóváhagyást is szerzek - ígértem.

„Eljártam a Zsebszínház Victoria Klubba költözése érdekében, a megyei pártbizottsággal kezdve, a színházból színész vezetőt szerezve és Kövesdi Istvánt buzdítva, Pillichet ismertetőre-toborzásra kérve az Igazság Ifjúsági oldalán, amelyhez Orbán Feri főszerkesztő-helyettes áldását is megkaptuk. Most már csak ez az együttes lehet a magyar nyelvű munkásművelődés fóruma Kolozsváron és a megyében. Az újított Victoria Klub vajon meddig lehet otthonuk? Sikerül-e valamit is bemutatnunk? Tavalyi és azelőtti munkájuk (Sorescu darab, Örkény összeállítás) kárba ment a gyáva művelődési felügyelő árulása folytán, aki előzetes jóváhagyása után sem engedélyezte, pl. Sorescu Jónás-át, ezzel is igyekezve jó pontot szerezni magának a megyei vezetőség előtt, akik ennek ellenére utálják, és nem titkolják, hogy előbb-utóbb leváltják helyéről. Az ilyenek miatt asszimilálásunk töretlen."

Még néhány későbbi feljegyzés erről naplómból:

1985. december 13. Visszautasította Gergely Tamás a szalontai Baráti Körről írt rövid beszámolómat azzal, hogy köldöknézés. Nem erről van szó. Hiába fogadtattam el munka-tervbe a dolgot, Varga szabódott velem jönni Szalontára, de amikor nekiszegeztem a kérdést, beleegyezett, aztán megtorpedózta a dolgot. Miért? Mert fél a Baráti Körtől, mindentől, ahol kettőnél több magyar előfordul. Pedig most tanulja a sajtó lenini elveit, amelyek között a szervezés kötelessége is szerepel. Csakhogy más, amit szajkóz, és más a cselekvés, erre már rég rájött.

1985. április 8. A Munkásélethez akarnak helyezni. Nagy titkolódzással. Felmentünk Vargával Koppándihoz. A megbeszélést önmaga igazolására használta. Nem tagadtam, amit ő is tud, hogy mindenütt utálják. Mert legutóbb Kántor a Központi Bizottság magasabb rendű aktivistájának jelezte, hogy képtelenség vele dolgozni, hiszen a klasszikusokat is törli, kiveszi, elparentálja. Olyan kijelentéseit hallgattam, amelyek távol álltak az igazságtól. Például azt jelentette ki, hogy ő valamirevaló író írását még nem vette ki, nem bántotta egyetlen lapban sem. Kapásból jó néhányat mondhattam volna, de most jó szándékúnak mutatkozott, állást úgy kínált, mint olyannak, akivel kivételt tesz tehetségére és alapvető jó tulajdonságaira való tekintettel. Sütő írásait vette ki, annak saját lapjából, az Új Életből is. És ki húzott belőle? Koppándi! Azért hát a titkolózás. Mert azt hiszi, mások nem tudnak pofátlanságáról. Szót kerített a tavalyi, az augusztusi, a Dolgozó Nőbe írt vezércikkemről. Miért Petőfivel kezdtem? Mondtam, azért, mert olvasóinkban Petőfi neve a szabadsággal párosul. Augusztus 23-át miként lehet másként az olvasók figyelmébe ajánlani?! Azt mondta, ha ezt kifejtem, talán nem veszi ki a cikkem. Szerintem, akkor is kivette volna, mert nem a Petőfire utalást, hanem a demokratizmust, az igeneléssel felérő tagadást követelő mondatomért nem tetszett neki az írás. A harag pedig azért van benne, mert tíz hónap múlva mégis lehozta az Utunk nem vezércikkben, de elbújtatva, lehozta.

Azt hajtogatta Koppándi, hogy őt nagyon utálják pedig hat éve csakis jóra törekszik. Arra, hogy ne hőzöngjenek az emberek: nem az embert nézi, hanem csakis az írást. Ennek ellen-kezőjét bizonyította azzal, hogy amikor Varga a romániai magyar irodalomról szóló íráshoz szerzőt keresett sorra kiebrudalta a kritikusok sorából Kántort, Markó Bélát, Kovács Jánost

különféle, vele szemben elkövetett vétségeikért. Az utóbbi például a következő mondatot akarta becsempészni a Méliusz könyvéről szóló kritikájába: „Életünk olyan, mint egy sötét alagút, csak néha-néha csillannak fel benne a fények." Természetesen kihúzta, és ha A Hét nem adta volna le az első részt, nem engedélyezte volna a másodikat sem. Ha már kihúzta a mondatot, akkor a szöveggel nem volt baja, de a szerzőt valahogyan büntetni kell - mondta. Így fest a dolog! Nagyon tanulságos találkozó volt. Megtudtam, hogy Molnár H. Lajos olyat állít regényében, amit az életben nem lehet megtalálni: egy újságírót azzal bíz meg a belügy, hogy kollégáját figyelje. Ki látott olyat, ki hallott ilyesmiről?! Nem esett le a tantusz, hogy magamra mutassak és megnevezzem a kapitányt (és az első titkárt, aki tudott a dologról), aki ezt pártfeladatként követelte tőlem. Ehelyett arra hívtam fel a figyelmét, hogy amennyiben a könyvben írt dolgok nem találnak a valósággal, akkor valószínűleg regényről van szó, tehát fikcióról. Nem értett velem egyet, annyit ő is tud, hagy Molnár könyve inkább riport és tényregény, mint mese.

Az áthelyezéssel elveszíteném 8 évi esedékes fizetési kategóriaemelésem, a kért idei külföldi utam, és félezer lejjel kisebb besorolást kapnék. Néhány év múlva egy káderes pedig kisütné, hogy belém lehet rúgni, hiszen fentről már megtaszajtottak. Nem vállaltam. Abban egyeztünk meg, hogy Bányaival megbeszéljük a fizetés körüli dolgokat, aztán döntök. Bányai nem volt benn. Másnap sem telefonált Varga, és harmadnap is hiába vártam telefonját. A fővárosi utazással elvesztettem két napot.

Hazaérkezve felmentem Csillag Endréhez, a megyei pártbizottság gazdasági titkárához, volt osztálytársamhoz. Nem javallotta a Munkásélethez való átvándorlást, és semmilyen magyar nyelvű laphoz; nem nagy jövőt jósol nekik. Azt ajánlotta, térjek vissza egy gyárba. Megpróbál nekem valamilyen helyet találni a Nehézgépgyárban. Azt hiszem, ez lesz a legjobb. Megszabadulok a csúszómászók világából. Mielőtt hazarepültem volna, elhívott magához Nits. Húsvét volt, ettünk valami maradék levest és rántottát. Nem ezt volt jellemző rájuk. Ilonka mutatta, hogy üres a hűtőszekrény. A fiuk katona. Ilonka, a jól értesült, mondta, hogy ami ezután jön, az erkölcsi fertő. Már nem az asszimilációellenes írásokat tiltják, hanem az asszimilációt sürgető írásokat követelik tőlünk. Aki erre is képes, arra valószínűleg köpnek majd. Még akkor sem kecsegtető perspektíva, ha nagyon sokára jön az a világ. Persze a gyár sem örömtanya, ha nem megy a termelés, nincs egész fizetés. És kivághatnak, leépíthetnek, különösen, ha Csillag már nem lesz a polcon. Évei neki is meg vannak számlálva.

Éppen ezen a napon (április 10.) megjelent a fiam könyve. Nem kaptam példányt a kiadótól, de a váradi nyomda főmérnöke állta a szavát, küldött egy csomagot. Itthon nagy szomorúságot okoztam a könyvvel. Sírunk, ha ránézünk, ha belelapozunk. Könyvespolcaink tele vannak sírkövekkel. Félretettem belőle a T. K. Zs. emlékdíjra. Osztálytársainak és tanárainak is szereznem kell. Felhívott Bázsa Zoli, fiam volt osztálytársa, félretett 50 darabot. Jánosnak adtam először, neki köszönhetem, hogy végül megjelent. Bár minden húzásba bele kellett egyeznie. A Csabának szánt könyvbe beírtam a mottóból kiemelt vers részletét (Rekviem T. Zs. -ért) és az Illyés Gyula idézetet: „Higgyétek, hogy a halál: legyőzhető, ha én, lám, elestem is." Miért kellett ezt kivenni. Mert Illyés Gyula írta! Az az Illyés Gyula, aki a költők névtelenségét hitte igaznak, és mindenek fölöttinek a gondolatot, legyen az bárhol, bárkitől. És most ez az életet igenlő sor azért nem jelenhetett meg, mert ő írta, és a neve nem tetszik a dühödt sovinisztáknak, mert az erdélyi magyarság mellen kiállva „magára haragította" őket. Ezt a sort egy Pezderka nevezetű csúszómászó vétette ki.

1986. húsvét. Miért hagyok szakállat? Nem kérdik, csak nemtetszésüket nyilvánítják. Érdekes, ahogyan viszonyulnak ehhez a kis merészséghez. Mert kell valamennyi merészség ehhez is.

Kiugorni a sablonokba vezető vágányról, más lenni, akarni valamit - ez már bűn. Legalábbis úgy néznek rám, mint aki valamiféle bűnt követett el. Riadt pillantásokkal, behúzott nyakkal, körülnézve, mindjárt tiltakozva, fennhangon is elhatárolva maguk tőlem, aki lázadó, vagy az akar lenni, hiszen felháborító, megbotránkoztató: szakállat viselek, van képem nem elvegyülni a tömegben, ártania kincstári küllemnek, eltérni a szabványtól, csúnya, sőt ronda lenni, mert ugyebár velük ellenkezem, őket nem követem... Bizony, bizony, bátorság kell a szakállhoz.

Nyilván van valami oka annak, hogy szőrös az arcom. Más akarok lenni, mint a többség? Éppen most akarok más lenni? Miért nem eddig? Ötven éves vagyok, és eddig is más voltam, más akartam lenni. Nem akartam, hogy összetévesszenek a nyakkendősökkel. Tizenhat éves koromban egyszer nyakkendősen mentem az iskolába, egyik tanárom táblához hívott, feleltetett. Tudtam, hát megdicsért. Bizonyára a ruhámért, a megjelenésemért is. Mert már ő is unta a nyakkendőteleneket, a tréningruhásokat. A társadalom kitermeli és megteremti az ellenszenvet a hatalom embereivel szemben: most nem szeretik a nyakkendősöket, a skatulyából kihúzottakat, a tisztviselőket, az aktivistákat, de csak kevesen mernek nyíltan más lenni, másként kinézni, nem a hatalom embereit utánozni.

Miért ellenszenves most a nyakkendősök, a bőrkabátosok serege? Mert devalválódott a jólöltözöttség értéke. Akik viselik, nem viselkednek úri emberekhez méltóan. Tehenek, akiken sehogy sem áll a gatya. Úriembereknek öltözöttek, akik nem úriemberek; értelmiségiek, akik egyáltalán nem értelmesek; tisztáknak tűnnek, de erkölcstelenek... És így tovább, ellentétek malmában morzsolódnak azok az igények, melyeket az embertől elvárnánk, amelyeket hiába várunk. Most zárjuk a kört: a felszabadulás után a munkáshatalom jóindulatú dadogásait ismételjük jóindulatok nélkül, a műveletlenség kedve szerint, a visszafejlődött, az infantilizálódott hatalom kénye szerint. Ennyi lenne a fejlődés? Ilyen hát a mi tangónk!

Szakállam gyászt jelent, nemcsak azért, mert fiam halálának harmadik évfordulóján hagytam meg, hanem mert valóban gyászolni kell az elvesztegetett húsz „fényévet" és a többit, amit éretlenül nem is érzékelhettem. A visszalépések gyászát ülhetjük halálunkig. És halálunkkal, mert addig már nem sok változik, a változtatók most születnek, vagy meg sem születnek.

Szakállas vagyok, mert elfogytak mellőlünk a szakállasok. Csak az elmúlt néhány évben elment Aradi Jocó, Hürkecz István, Dusa Ödön, Bodor Pál, Szőcs Géza és nemrég Veress Zoli is. Az utóbbit sokáig nem engedték ki családjával, aztán egy írószövetségi küldöttséggel küldték volna, de nem ment, azt üzente, hogy nincs cipője. Most felült Budapesten a Stockholmba tartó repülőre feleségestől, unokástól. Utódaiból nem akar tapsoncokat. Lehetünk-e egyebek?

Sajnos, csak halála előtt vallotta meg, hogy besúgó volt. Gyávaságát Svédországban, utolsó napjaiban vetkezte le.

Rengeteg fiatal növeszt szakállat, így nem jók tapsoncoknak. De a gyerekek arcán nem serken a szőr, és szégyellik magukat, pirulnak értünk is.

Mennek barátaink szakállasan és szakáll nélkül. Ha tehetik, kinn maradnak. Helyettük vagyok én itt. Ha mehetnék is. Éltem negyvenhét évet. Pontosabban: volt miért élnem, volt jövőm. Kivittük a Házsongárdba. Oda tartok én is. Az én helytállásom ennyi. Úgy hozta a sors, hogy nincs mitől félnem, nincs mitől tartanom, aki mindent elvesztett, annak már nincs mit veszteni. Hiába nem borotválkozom. A fiúk megőrzik az apák nevét, ha van, hírnevét is. Nekem, a fiamnak kell nevet és hírnevet szereznem, mert ehhez jussa volt és tehetsége is. Serkenő szakállal temettük el. János bácsi azt mondta, ne nyúzzuk, még kiserken finom bőrén a vér. A vére, amelyet megmérgeztek...

1986. június 21. Holnap van a fiam 22. születésnapja. Sírjáról lopják a virágot. Talán, mert megszokták, hogy friss virágot mindig találnak ott. Csak az idén ültetett fű kopott meg, míg odavoltam Bagoson vagy tíz napra. Tegnapelőtt Veress György virágkosarát találtam ott megdézsmálva. Ez a fiú az iskola első tanulójaként kapta a T. K. ZS. - emlékdíjat. És még vagy hat másik díjat. Igazán méltó rá. Az idei ballagás félig román, félig magyar nyelven zajlott. Jövőre ballag az első román osztály, akkor csak románul lesz minden. Nem tudom, mi lesz az emlékdíjjal. Elvileg román tanulónak is kioszthatő, csak a szöveget kell lefordítani, de az alapítók, a fiam osztálytársai nem valószínű, hogy beleegyeznek. Gondolom, az én szavam döntő lehet; igyekszem valami megoldást találni arra, hogy a díj valamelyik magyar osztályban végzett tanulóé legyen. Az idén nem két, hanem három magyar osztály végzett, jövőre azt hiszem csak egy. A nemzetiségi elnyomás egyre nő. A zeneiskolában (a VII. osztályban) a román tanárnő dolgozatot íratott a következő címmel: Anyanyelvem, a román nyelv ősrégi kultúra hordozója stb. A magyar tanulók egy sort sem írtak. A tanárnő megmagyarázta nekik, hogy a magyar nyelv nem érdemes arra, hogy foglalkozzanak vele, nyelvtana nincs stb. Lászlóffy Csaba felháborodottan tiltakozott. Beadványt készül írni. Legalább valaki hivatalosan is jegyzi ezt a nyílt sovinizmust, amelyet büntetlenül folytathatnak a hazafias pózban tetszelgő műveletlenek. Nemcsak az iskolapolitikában gyorsítják az asszimilációt, hanem a kultúra minden területén. A vonalas Kovács János kiadás előtt lévő elméletieskedő szövegekből összeálló kötetéből kihúzták „a romániai magyar irodalom" kifejezést, és ezt azzal indokolták, hogy ilyen nincs. Az, hogy tankönyv jelent meg róla és kritikai irodalma van, mit számít! Most, hogy nem tetszik a fogalom, elhatározták, hogy törlik az erdélyi magyar irodalmat. Ha nem írjuk le, ha nem beszélünk róla - akkor nincs. Ez a felfogás divatos immár jó ideje a román történelemhamisítók háza táján.

Tavaly októbertől nem jártam szerkesztőségünkben, az Igazságnál is csak ritkán látnak. Az Utunkhoz nem mentem be majdnem egy éve. A Korunknál nincs mit keresnem. Kántoron kívül, akit ki akarnak ebrudalni, nincs kivel szót váltanom. Már alkalmi közösségeink is megszűnnek, mert megfélemlítik az embereket, mert társaink elaljasulnak, az odavetett koncért, már egy-egy pillantásért is, amit a teljhatalmúak odavetnek nekik, képesek csúszó-mászásra, árulásra.

1985. június 23. Tegnap volt Zsolt 21. születésnapja. 21 gyertyát gyújtottunk a temetőben. Délben Cseh Gusztit temettük. A Diákházban előttem két belügyes állt. Az egyik a szemét dörzsölte, hogy megfelelő ábrázatot öltsön, a másik, aki évekkel ezelőtt rám szállt, a nyakát nyújtotta érdeklődőn, amikor Benkő Samu beszélt. Mit értett belőle, nem tudom. A román beszéd nem érdekelte ennyire. Nyilván, mert csupa magyarok között állt és így akart belesimulni a környezetbe. B. T.-vel találkoztam a főtéren, majd a Diákház bejáratánál. Süt róla a rosszindulat. Nem tudom, mi baja van velem. Már a múltkor, amikor könyvet vittem neki, alig türtőztette magát, hogy ne mondjon valami gorombaságot. Most valami megjegyzést tett, amiben az ügyködés szó is szerepelt. Halkan, alig kivehetően, de elküldtem melegebb éghajlatra. K. harciasan utánam nyomult. Csak megnéztem. Félek, hogy megint a belügyisek keltették olyan híremet, amiért az erdélyi magyar értelmiség jelesei utálattal néznek rám. Jó fegyverük az emberek közötti ellentét és utálat keltése. Azt hiszem, értenek hozzá. Pedig most összetartásra lenne szükség.

1985. július 29. Voltam Szamosardón, Molnáréknál. Beigazolódott jövendölésem, hogy az egyházak ellen indítják a következő támadást. Jól menő magyar iskola van a faluban. Az igazgató és a református pap összejárnak, a művelődési életben is többet akarnak, mint amit a máramarosiak megszoktak. Volt itt Kriterion-találkozó és könyvkiállítás a helyiek könyveiből,

országjárás és egyebek. A belügyiek a szokott ötlettelenségükkel azért citálták egyre-másra be az értelmiségieket, mert állítólag a székely himnuszt énekelték együtt. De más népdalokat is énekelhettek, amelyek nem tetszenek nekik. Mármint a belügyieknek. Valamelyik tanár aztán rábólintott, hogy ha nem is énekelték, de „fredonálták" a tiltott dalt, és aláírta a jegyzőkönyvet. A következőt már úgy győzték meg, hogy elé tették a jegyzőkönyvet: „Te miért tagadod? Mindent tudunk!" Aztán aláírta más is. Csak Molnár tiszteletes nem írta alá. Emiatt megrovásban részesült. Közben házkutatást tartottak az iskolaigazgatónál (engedély nélkül) és megtalálták Szamosközy Erdély romlása (?) könyvét, valamint egyéb hasonlókat, amelyeket elkoboztak. A magyar koronát bemutató kiskönyvbe Molnár Tompa-idézetet írt ajánlásképpen: kész volt a vád, hogy káros könyveket terjeszt. De nála nem mertek kutatni, mert azt mondta, elégette a magyar történelemmel foglalkozó könyvet. Aztán két évvel ezelőtti történésekkel hozakodtak elő, amikor valaki idegen látogatott a templomba.

Közben nyugdíjba ment az egyháziakkal foglalkozó ezredes és hívő lett! Mondtam Molnárnak, nem hiszem, hogy nem megbízatásból tette. Hinni az ilyeneknek nem lehet, nem is kell. Minden eszközzel elásni szeretnék a magyarokat."

Félelem lengte be minden napunk. Már nemcsak a hatalomtól féltünk, hanem egymástól is. Tudatosan irányított volt mindez, hiszen megosztva, atomizálódva, magunkba temetkezve, tehetetlenkedve nem sok vizet zavarhattunk. De ahogyan minden csavarással nőtt bennünk a fájdalom, gyarapodott bennünk az ellenkezés, az apránként gyűjtött bátorság is. A naplóíráshoz is kellett valamennyi. És ez sem ment elővigyázatosság nélkül. Gyermekkoromból hoztam valamennyit meggondolt bátorságomból, hiszen apám esténként paplan alatt Londont hallgatta, és ez a mi titkunk volt. A Görögtemplom utcából a Majális útra vezető átjáróban pedig a fekete szemüveges Józsa Béla csak az én jelemre lopózkodhatott a főszolgabírói villa házmesteri lakásába, s amíg ott volt nekem kellett vigyáznom, s jelentenem, ha idegenek kapaszkodtak felénk a meredek utcán.

Naplómat keménykötésű, kínai füzetekbe írtam, amely elfért a zsebemben, a beteltet apósomék házának padlásán rejtetem el. Azok nevét, akiknek bajuk származhatott volna, ha a naplóm mégis a hatalom embereinek kezébe kerül, nem írtam le vagy betűvel jeleztem. A rendszerváltás után kiderült, hogy sokan mások is írtak naplót, emlékeztetőt, amelyeket aztán naplónak elnevezve, ellenállásukat bátran részletezve, állásfoglalásukat a mai kívánalmakhoz igazítva kibontottak, s magyarázták lelkiismeretüknek megfelelően.

Naplóm a nyolcvanas években született, nyomtatásakor nem kozmetikáztam, a magam tükrének akartam mindenképpen. Akik láttak engem akkor, talán tudták milyen vagyok, hova tartoztam, és naplóm megjelenésekor az is világossá vált, hogy milyennek láttam kortársaimat, barátaimat, ismerőseimet. Nyilván, az akkori látleleteim nem feleltek meg a másfél évtizeddel utána bekövetkezett változásokban véleményt, célt, arcot, magatartást váltó szereplőknek, csak néhányan értékelték szókimondásomat, nyers és szubjektív véleményeimet. Baráti körömben is megijedhettek szókimondásomtól, s ezt tetézte a rendszerváltás szilveszterén írt lelkiismereti vizsgálatot szorgalmazó felhívásom, amelyre egy hónapi elfektetése után sem találtak jobb megoldást, mint a lényegi elhallgatás mellett annak bizonyítását, hogy mindenki sáros, legfőbbképpen én, akit bírói szerepbe képzeltek, pedig csak egy voltam a magukat önmarcangolók közül, akik a megtisztulással kívántak az új lehetőségek világába lépni. Persze, hogy elérték céljukat, hiszen fedő alatt maradt minden, s csak most két évtized után ébredt fel némelyekben a lelkiismeretvizsgálat igénye.

Az idő meggyógyít mindent. De azok, akik maguk előtt is titkolják a régi rendszerben való „ügyeskedéseiket” nem mentheti fel semmi. Magukkal cipelik feloldozatlan, maguknak be nem vallott hibás tetteik lélektörpítő göncét. Magam is ezt teszem.

Minden harc után rengeteg az önjelölt hős. Lelkiismeretvizsgálatunkban nem a mások hibáit kell keresnünk, hanem kortársaink erényeit felmutatva a magunk életével összevetve, tévedéseinket kell kijavítanunk.

1986 nyara idegeket felőrlő volt.

„1986. november 29. Egy hónapja meghalt Anyám. Nem tudtam leírni ezt a naplómba. Öt hétig szenvedett, mesterségesen táplálták, beszélni nem tudott. Senki nem biztatott, de azt hittem, leküzdi agyvérzés okozta bénaságát. Nem tudta, talán nem is akarta. Itt hagyott minket ebben a ronda világban. Még egyszer igénybe kellett vennem Cs. E. segítségét: szép helyet kaptunk számára a Házsongárdban, a volt református temetőben, Szilágyi Domokosék sírja közelében. Baba nem akarta, hogy Zsolt sírját megnyissuk. Rosszul tette, mert ha már nem leszünk, vagy ha már nem leszünk itt, a nővérem családja 2002-ben megválthatta volna a sírt, így nem tehetik, mert a nővérem nevére szereztem az anyám sírhelyét. Marad a lehetőség. Zsolt hamvait, és esetleg a miénket a sírkővel áttelepítjük anyám mellé, ha nem engedik megváltani a díj lejártakor, hogy legalább a nevünk szerepeljen a Házsongárdban.

Gyászos nyarunk hangulatát még az is fokozta, hogy Tosa Árpi, kedves katonatársam felhívott látogassuk meg. Megdöbbenéssel láttuk, hogy felesége agyvérzése következtében bénult. Három évvel azelőtt történt, nehezen gyógyult. Árpi megmutatta maga építette zuhanyozóját. A csupa csempe „kalitkában” felesége ülve tisztálkodhatott. A Szamos túloldalán laktak, a monostori templom alatti, takaros kis házakból alakult kicsi utcák egyikében, ahol csupa kisember élt. Összetartó, jó szomszédok. Szerettem ezt a környéket, mert gyermekkorom színhelyére, a városszéli Királyhágó utcára hasonlított. Árpi itt vásárolt kicsi házhelyet és, mint kiváló kőműves, néhány esztendő alatt szoba-konyhás házat épített. Szívesen segítettem kiskertjük rendezésében, kerítést festettem, hálából, mert jótállásával bevettek abba a spontánul alakult tízes csoportba, amely egyik vásárokat járó tagunk segítségével, beszolgáltatás felügyelői megbízatását kihasználva, húsellátásunkat biztosítottuk, amíg erre lehetőségünk volt. Furcsa érzés volt ezekhez az emberekhez tartozni. A nyilvánvaló osztálykülönbség miatt. Munkások voltak, napi gondjaikkal küzdöttek. Árpiék talán egyszer vagy kétszer jártak nálunk. Tartózkodásuk tőlünk pont olyan furcsán sajnálatos volt, mint amilyent mézeskalácsos nevelőapám környezetében tapasztaltam. Nekünk volt Orion rádiónk lemezjátszóval, a szomszédoknál kicsi néprádió szólt. Nyáron saját készítésű fagylaltot ettünk, mások cukor nélkül teáztak. Árpiék szomszédjai saját kertjük zöldségétették, nekem bogárhátú Volkswagenem volt, amivel a feketén szerzett, hirtelen halált szenvedett mázsás disznókat kellett a tíz felé porciózást végző szomszéd udvarára. Árpiéknál három-négy könyv hevert a polcon, nálunk több mint kétezer kötettel tele volt a lakás. Bármikor szívesen láttak. A szép szőke asszony olykor egy ültében megevett egy fazékban főtt tyúkot, Árpival mosolyogva, csendes beszélgetés közben néztük végig a lakomát. Nem volt falánk asszony. Szépen evett, méltósággal. Nem tudom melyikük hibájából, nem volt gyerekük.

Amikor Árpit elkapta a munkavágy, kivörösödött, hajtotta magát, és körülötte mindenkit. Éget a keze között a munka. Agyvérzés végzett vele a nyolcvanas évek második felében. Aztán 1986-87-ben, néhány nap alatt eltüntették a Monostor alatti negyedet. Családi házak sorát, szépen kialakított, fásított kerteket utcástól eltüntették a földgyaluk. Asszonyát rokonok gondozták haláláig. Az új villamos vonal sínpárai két oldalán panelházak sorakoznak. A

múltunkat értékelő történelem észrevétlenül átsiklik az ilyen tragédiák tömegén. Csak néhány emlékező fájdalmában élnek még azok az egyszerű emberek, akiket eltemetett korunk törtető embertelensége.

Ősz lett, újra, szakállam is őszült, mire döntés született rólam. Csillag Endre befolyásának köszönhetően a Napsugár vezetésére jelöltek közül engem választottak. (Többek között P. Lengyel József író, a kolozsvári rádió munkatársa maga hirdette, hogy a gyermeklapok főszerkesztői tisztségének várományosa.) Talán az is nyomott valamit a mérlegelésemkor, hogy szüleim illegális kommunisták voltak. Elképzelésem szerint káderlapom feltűnően „vörös" volt. Ez valamennyire ellensúlyozhatta azokat a belügyiesek által rólam begyűjtött jelentéseket, amelyek alapján, ahogyan ezt két szekus kihallgatóm állította, bármikor bebörtönözhettek volna.

Kinevezésem előtti csömörletes történet emléke is felbukkan időnként emlékezetemben. Kacsó Sándor temetésén sorjáztunk néhányan a Házsongárdban. A Lutheránus temetőbe tartva a mindig népszerű, a Napsugárban is rengetegszer közlő író vihogó lánya lépkedett mellettem. Kitüntető figyelmét nem tudtam mire vélni, több volt, mint a máskor szokásos, férfiasságomat bátorító csevegés, ami minden valószínűség szerint abból a téves hiedelemből fakadt, hogy sokat mutatkoztam László Frici kollegámmal. Frici amolyan megrögzött udvarló volt, harsogó természetével, lehengerlően közeledett minden szoknyához, rám is hullhatott valamennyi az őt körülvevő nőcsábász-legendából. Jópofaságain túl rá is illett a mondás azokról hangoskodókról, akik nem harapnak. Egyébként a pletykák szerint az ismert író lány férfifaló volt, látogatására néhányszor engem is felkért. A temetői menetben úgy éreztem, közvetlenkedését kinevezésem hírének köszönhetem. Valami mirigy- rendellenessége folytán, darázsdereka alatt tekintélyes hátsót hordott. Férjéről köztudomásúan az a nem éppen dicséretes, de annál szókimondóbb hír járta, hogy ő az, aki „be...aszta magát az irodalomba." Jeleztem, hogy viselkedése nem illik a temetéshez. És a velem jótevő, első regényemet, hirtelen nyugdíjazása árán is vállaló író tátongó sírját megkerülve menekültem a saját zsíros viccein viduló nőszemélytől. Évtizeddel később az asszony apja Kossuth-díjat kapott. Ez ugyan örvendetes. Mi tagadás, valóban nagy volt. Minden rendszert becsülettel kiszolgált. De szegény, rahitikusnak induló utókor, ha nem írom meg, soha meg nem tudja azt az idevágó igaz történetet, amelynek a sors kegyéből, magam is szenvedője vagyok. A díj ugyan nem okozott különösebb felháborodást irodalmi berkekben, Az író *nagy mesélő*, hirdetik halála után is a jólfizetett reklám ügynökség. Az is köztudott, hogy hatalmas és dúsgazdag vállalkozást vezető fia támogatta elismertetését. Életművének három vaskos és díszkiadásban világot látott kötetét egy felkapott fiatal író szerkesztette. Neki is, és alig magyarázhatóan, éppen akkor kijárt egy kisebb irodalmi díj. Az idős író lánya összezavarodott életpályájának egyengetése céljából megkapta valamennyiért az újjáalakított Erdélyi Szépmíves Céh kiadási jogát. Az újraalakított ESZC-ét kulturális egyesületként magam jelentettem be Keresztes Zoltánnal együtt. Nem volt könyvkiadási jogunk. Könyvkiadását az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó végezte rövid ideig. Ettől függetlenül az író lánya olyan léhűtő fiatalemberek kezére bízta a már sajátjának mondott könyvkiadó beindítását, akik Pest és Kolozsvár között taxizva sikeresen elköltötték a bátyja bő pénzadományát, mielőtt még beindult volna a vállalkozás. Felkerestem akkoriban fényesen berendezett pesti lakásában az író lányát, és felajánlottam neki ingyen az ESZC általam összeállított és szerkesztett Emlékkönyvét. Könyvsorozatukat ezzel indíthatták volna. Nem ő, - hiszen nem értett hozzá -, hanem gáláns fiatal munkatársai utasították vissza.

Nem tehetek róla, de ilyen és hasonló esetekről töprengve, eszembe jut apám osztályharcos kategorizálása, ahogyan megkülönböztette és erkölcseiben lekicsinyelte a polgári családból

származó hölgyeket. Verset is írt a szegények és a gazdagok megkülönböztetését hangsúlyozandó.

Hol vannak már az osztályharcra egymás ellen feszülő társadalmi osztályok. Én már a mostanában sokat hangsúlyozott „középosztály" megerősítésének fontosságában sem hiszek. Gazdagok vannak, és mindig lesznek szegények is. A svéd jóléti államban is így van ez. Csakhogy itt a szegénység nem tragikus. Emberséges életet biztosítanak az állam minden emeletén. És a művelődéshez való hozzáférést, mindenkinek szükséglete szerint. Kell ennél több? Az ember rusnya természete szerint mindig többre, nagyobb vagyonra vágyik. De a bölcs megelégszik azzal, amit munkája ellenértékeként kap.

Régen az éhezés, a nincstelenség vezetett forradalmakhoz. Itt a lázadás az emberekben magukban van, hogy képességeik javát, erejüket megfeszítve, a közösség hasznára, de elsősorban a maguk elégtételére a felszínre hozhassák. Ha ezzel vagyon szereznek, az se baj. Az elkényelmesedés az ellenségük. És a közszolgálat fokozatos elsorvadása. Az elesettek segítségére egyre inkább innen is más földrészekre kell mennünk. Világ jóemberei majd egyesülnek! Majd valamikor. Lesznek még sohanapjaink!

1986. november 30. A múlt héten felhívtak káderezésre, felajánlották a Napsugár főszerkesztői állását. Elfogadtam, de nem remélem, hogy nekem adják, mert nem voltam jó nekik az Igazsághoz és a Korunk titkári állásába, akkor miért éppen a Napsugárhoz?! Mondták, hogy ez alkalommal komoly, már három javaslatot elvetettek, mert politikus írót keresnek. Ahogy én látom, arról van szó, hogy meg akarják dolgozni a Napsugár szerkesztőit. Kányádi nagyon a begyükben van. Ha a régi séma szerint járnak el, keresnek egy gyenge embert, akivel kirúgathatják Kányádit, és olyan légkört kreálnak a szerkesztőségben, melytől minden valamirevaló ember menekül. Én volnék az? Mondom Dub hadnaggyal: „Maguk még nem ismernek, de majd meg fognak ismerni engem..." Mondják, hogy Koppándi javasolt, Sasu a Kolozs megyei propaganda. titkár beleegyezett. Az a Sasu, aki a héten a művelődésben dolgozó személyiségek külön erre a célra összegyűjtött társasága előtt azt mondta, hogy végérvényesen lejárt a magyar feliratoknak, sehol sem tűrnek meg ilyet. És mit gondolnak egyesek, büntetlenül írhatnak külföldi lapokba, és hogy gondolja Kányádi, szerepelhet a magyar tévében?! A napokban az egyik iskola folyosójának faláról fővárosból érkezett ellenőr (tanügyi) megparancsolta, hogy vegyék le Petőfi képét. És levették! És senki sem akadt, aki megkérdezze Sasu urat, hogy mennyivel halad előre a szocializmus építése Romániában, ha nem lesz egyetlen magyar felirat és senki sem fog beszélni már magyarul? Hallgatunk. Pedig már semmire sem figyelve-ügyelve, sarkosan fogalmaznak a nyeregben ülő nacionalisták. Már nem sok kell ahhoz, hogy nyíltan maguk vallják be: semmi közük a szocializmushoz, sem a demokráciához, sem az emberi jogokhoz, az emberséghez. Ki kell erőszakolnunk ezt a nyílt színvallást, és akkor már nem szabad hallgatnunk, meghúzódnunk, lapulnunk, mert azt már nem írhatjuk megmaradásunk számlájára.

V. J. szólt, kivették 23 oldalas riportomat a Dacia új riportgyűjteményéből. Nem tudja, ki vette ki. Akik főszerkesztőnek javasoltak elrendelhették mellőzésemet? Varga, a főszerkesztőm azzal indokolta riportsorozatom mellőzését az Ifjúmunkásban, hogy nem kockáztathatta előreléptetésemet azzal, hogy ellenőrzésre felküldi 80 oldalas anyagomat. Ki ismeri ki magát a cselvetések szövevényében.

V. J., amikor megmondtam neki előléptetésem hírét, azt mondta, ha kineveznek is, két hónap múlva leváltanak, mint meg nem felelőt. Kétségtelen, hogy a düh beszélt belőle. Két hónapig, ha semmit sem csinál egy vezető, akkor sem váltják le. Sőt! Akkor, mint aki bevált, véglegesítik.

Belenéztem újfent egy Napsugárba. Egyszer már küldtem nekik egy csokor versikét, mert feldühödtem nem apolitikusságukon, hanem pósalajosságukon. Most is gémeskutas, letűnt falvak hangulata lengi be a versezeteiket. Fodor és Bálint próbálnak némi mát belevinni meséikbe. Kányádi népiessége más, ez nem gügyögés. Volna mit javítani a folyóiraton, ha a holnapra kívánjuk nevelni a gyerekeinket, unokáinkat. Kevesebb nosztalgiát, több orrfacsarintó jelent, némi holnap bekövetkezhető lelkesítő jövőt kellene belevinni a lapba. A levelezési rovat nulla, pedig hát Elek apó gyakorlatának tanulságait mindannyian tudjuk! A rajzok? Korszerűbben kellene. A provincializmus dohát némi huzattal ki kellene szellőztetni. Hol vagy jó Pusztai Péter, hol vagy európai ízlés, korszerű látásmód, melyre oly szomjasak az ezredvégi gyerekek? Ha a laphoz kerülök urak szolgájának, egy kívülről-felülről kívánt változtatást kell fékeznem és a korszerűsödést megindítanom. Mindenben számíthatok ellenkezésre. Az erdélyi történelem helyett bizonyára a legfrissebb román történelmet erőltetik. De lehetne próbálkozni földrajzi ismertetéssel, földrajzi neveink megőrzésével, gyárak, műszaki környezet ismertetésével, tudományos-fantasztikus elbeszélésekkel, gépírásra való oktatással, kézimunkás feladványokkal, rajzversennyel... Valamiféleképpen át kellene állni a szentimentális rajzos borítóról és kirakat-illusztrációról valamilyen korszerűbb technikára: fotó, keménygrafika, képregény, komputeres-grafika díszítő elemek stb. A Napsugárnak Európára, sőt Amerikára kell figyelmeznie, és nem a század eleji gyermeklapokra, hanem a legkorszerűbb ilyen kiadványokra kell hasonlítania. (Miért ne tanítsuk az elemistákat a film formanyelvére, például? Filmesztétikára? Tévénézésre? Tévéfilm-esztétikára. A képi információ, mire felnőnek, meghaladja a szövegközlés mennyiségét, és észrevétlenül, akár az anyanyelvünket, megtanulunk filmül, tévéül, videóul. De mikor tanuljuk meg tudatosan használatukat, ha nem járunk ezt oktató iskolába? A filmnyelv úgy kéri az iskoláztatást, akár az anyanyelv az írás és olvasás elsajátítását!)...

1986. december 9. Kínoz a gerincsérvem, de így legalább kimaradhatok a Gergely Tamás által rám kényszerített, kötelező témák megírásából. Holnapig még betegszabadságon vagyok, de alig tudok mozogni, beutaló van a zsebemben, de mit ér, ha nincs hely, illetőleg nincs kávé, amivel lefizethetném az orvost...

1987. január 2. Kívánok nektek európai tudatot! - ezzel a kívánsággal üdvözölhetnénk egymást, most már nem epimétheuszi (utólag megfontoló), hanem a titáni Prométheusz „előre megfontoló" módján, a kultúra és a civilizáció fejlődését serkentve. Sorozatommal, a Távolban fehér vitorlával *ösztönösen is ezt akartam szolgálni, amikor az elkövetkező másfél évtizedről beszéltetem fiatal interjúalanyaimat, és az együttgondolkodás szép perceiben a mától elrugaszkodva, a holnapi lehetőségeket, a saját és a hozzánk közeliek lehetséges életét vizsgáljuk. Négy beszélgetést leadtam, kb. 80 oldal volt, de csak az elejét olvasták el ahhoz, hogy visszautasításához néhány indokot találjanak. Most az Utunknál próbálkozom. Az elmúlt héten jöttem ki a kórházból, némileg megnyugodva (a bal szemem fenekén talált vizenyő, ödéma vagy daganat nem tud felizgatni), azzal az elhatározással, hogy az időjárás szelídülésével íráshoz kezdek. Ehhez sikerült megteremtenem a kezdéshez szükséges kényelmesebb időbeosztást, remélem, lesz elegendő szabadidőm.*

Három könyvem a Kossuth Kiadónál őrzöm, eltemetésüket kiheverem, Kocsis csinál talán valamit groteszk játékomból, ha nem, az sem vész el, marad a többivel együtt a kiadónál.

Hazai könyveim pórázon a Kriterionnál. A tanítónőkről szóló riportkönyvem, a Zsebszínház kötete, és a Viselkedjünk *egy példányával együtt náluk van. A Daciától visszavettem ezt a kiskönyvet, s talán nem is kérik már, hiába szerepel a tervükben. Nincs kilátásban megjelenő könyvem, nem is vágyom reá, amit ezután írok, annak megjelenését sem sürgetem. Ilyen idők-*

ben nem érdemes. Fáj, hogy az Ifjúmunkás antológiát is eltemették. Az idén 65 éves a lap, IV. sorozata pedig 31. évébe lépett. Nem ünnepelni kellene ezt a lapot, hanem ismertetni, hogy még van.

1987. március 29. ...Egy kolozsvári munkásnő tiltakozott az ellen, hogy a Magyar Dolgozók Tanácsának megrendezett műfelháborodásán nem a kezébe nyomott felszólalást közölték a lapok, hanem annak durvább változatát. Ezt F.-től tudom, aki megyei pártaktivista. Az Igazság elállt a szóban forgó felszólalás közlésétől. Rácz Ernő pártaktivista, aki azt hangoztatta, hogy a kételkedők jöjjenek, és saját szemükkel lássák, a magyarul tanulás biztosított (sic!), szolgálataiért hamar megkapta a jutalmat: kihagyták a municípiumi választmányból. De kimaradt minden magyar, nem választották meg őket. Milyen magyarok voltak? Fűben sírig hallgatók, nemzetiségüket titkolók. Rácz például puccba vágva jelentkezett Cs.-nél, a gazdasági titkárnál, akinél benn voltam. Ismer engem, ismeri a titkárt, mégsem mert magyarul hozzánk szólni, még akkor sem, amikor Cs. rászólt.

Cs. tudomásomra hozta, hogy aláírták a kinevezésemet, és azt, hogy Koppándi üzeni, félt a provokációtól. Ezek szerint fél a Napsugarasoktól. Mi lehet ez? Hasonló dologra készülnek: Molnár G. kirúgását és a Kriterionnal szembeni hajszát ismételnék, engem felhasználva a Napsugár ellen. Ezt a gyereklapot ugyanis csak botránnyal lehet megszüntetni. B. E. tanácsára kitartottam amellett, hogy elvállalom a főszerkesztőséget, remélem, sikerül a lap hasznára lavíroznom a hivatal és a lap indulatos emberei között a lap érdekében. Most, hogy közeledik a megbízatás, egyáltalán nem tűnik egyszerűnek ez a feladat. Milyen jó, hogy nekem nincs mit vesztenem.

Felmentem a Napsugárhoz és kikértem véleményüket kinevezésemet illetően. Fodor, Kányádi, Bálint Tibor, Kádár János az egy éve menni készülő főszerkesztő biztatott: örülnek, hogy nem aktivistát ültetnek a fejükre!

1987. február 17. Csont és bőr szarvasmarha áll roskatagon a Mihai Viteazul szobor mellett. Olyan, mint sok téesz istállójában számos társa. Nagy szemében az elmúlás szomorúsága. Messziről látszik gondozatlansága, bőrén vastagon áll a trágya, szőrét csomókba ragasztotta a trágyalé. Valaki - talán az ujjával - ezt írta az oldalára: Epoca Ceauşescu. Rendőrök jöttek, pokrócot dobtak a tehén hátára. Gyorsan teherautó érkezett, eltakarították a tehenet. A vágóhídi munkások még elolvashatták a tehén oldalára rótt feliratot. Nem siettek. Elgondolkozva és ráérősen vidulva délután vágták le a tehenet.

Földalattinál dolgozó munkás érkezett haza szabadságra. Szesz szagú és őszinte.

„Mind mentünk, onnan nem lehetett hiányozni. Vonultunk végig az utcákon. Le Ceauşescuval! - ordítottuk. Nem bántott senki. Nem mertek hozzánk nyúlni. Különben mi, földalattinál dolgozók havonta öt kiló húst kapunk, négy kiló fehér lisztet, két liter olajat, hat kiló málélisztet... És mégis..."

1987. április 21. Még semmi hír a kinevezésemről. Kerekes kérte a Viselkedjünk *kéziratát, Létay elfogadta két riportomat, Kiss János egy írásomat és így tovább; most érkezett hozzájuk a hír rólam, pedig én már a jó hír ellenkezőjét hiszem, úgy néz ki, hogy sejtésem beigazolódik: beugratás, illetőleg valakik (ebből sem hagynak ki) provokációja...*

Most látom, naplóm segít abban, hogy rádöbbenjek kinevezésemkor elsősorban nem a belátható következmények, hanem a lap korszerűsítése foglalkoztatott. Tudatában voltam

annak, hogy a reám mért kis időben sok minden tehetek szakmai tudásomat, negyedszázados sajtógyakorlatomat, az ifjúsági lapnál szerzett lendületes munka szokását hasznosítva.

Kinevezésemkor nem számítottam rá, de törvényszerűen bekövetkezetett velem szemben is az a különben csömörletes környezetváltozás, miszerint egy csapásra észrevettek mindazok, akiknek addig semmit sem számítottam. Még azok is, akiknek valamiért ellenszenves voltam, előre köszöntek, mosolyogva fogadtak. A Dacia kiadónál rögtön elfogadták illemkönyvemet, amit évvel azelőtt azért javasoltam, mert közel három évtizede nem jelent meg nálunk ilyen tárgyú, fiatalokat nevelő könyv.

Hogy mire képes a mindig helyezkedő a felfelé gazsuláló ember, azt egy fiatal író példája máig intő utálattal rögzítette bennem. Egy fiatalosan évődő bemondásommal kezdődött. A Gaál Gábor körről jövet, az egyik ott ünnepelt „titán" hallatára, hiszen előtte jártam, nyomatékosan, hogy ő is hallja ugratásnak szánt véleményem, kérdeztem: *Ki ez az X.Y?* Nem értette a viccet. Úgy meg sértődött, hogy a történtek után nem köszönt és egyetlen írásomat sem adta le folyóirata prózai szerkesztőjeként. Kolozsvári ember naponta átvág a Főtéren. Főszerkesztői beiktatásom után, az Egyetemi Könyvesbolt előtt jött velem szembe a néptelen járdán. Alázatosan köszöntött. Hányinger fogott el. Olyan önkéntelen hányinger, amely gyermekkoromban környékezett, s ami miatt nem bírtam autóbuszra ülni. Azt hiszem az ilyen megnyilvánulásoktól tartózkodva maradtam ki mindenféle írói körökből, klikkekből mindenképpen.

Kinevezésem hírére záporoztak körülöttem a hírek. Naplómból:

„Eljött Józsi néhány napra és elmentünk a színházba, bár semmi kedvem nem volt. Kötő Jóska futó találkozásunkkor azt monda: „el vannak ájulva" a darabomtól, újra megígérte a megbeszélést. Hát legalább ennyi, ha már bemutatóról szó sem lehet. Kocsisnak jó féléve elküldtem, még csak nem is nyugtázta. Remélni azért szabad."

(Mi lett színjátékommal? Majdnem bemutatták, de megfúrta a saját darabját művelődés felügyelői székből irányító író. Mégpedig a rendszert védő indoklással, biztosítva fennebbvalóját a maga szigorú és rendíthetetlenül pártos őrt állásáról. A groteszk játékot Tompa Gábor farmerzsebében átvitte a határon, aztán közölte a Boldizsár Iván vezette *Színház* folyóirat. A rendszerváltozás után pedig, valószínűleg az ellenem közölt rágalmazó írás hatására csak ígérhette a színházigazgató, szó volt stúdió-előadásáról is, de Svédországba távozásom után már senkit sem érdekelt, a többi, a *Száraz oázis* címmel kiadott kötetemben sorakozó darabommal együtt.

Így aztán még kevesebben láthattak és láthatnak engem.

És egyesekben, akiket összeszámolni nincs módomban, sohasem láthatnak majd, ők maradnak továbbra is rosszakaróim által terjesztett valótlanságokból összefércelt portréval, amely pontatlanabb mindenféle régi káderezésben vagy a belügy által összeállított iratcsomómnál. Törődjem ezért? Valamikor úgyis minden kitudódik. Meggyőződésem, hogy mindenkinek elsősorban saját maga előtt kell tisztáznia tetteit, amellyel a saját sorsát rendezte és a mások sorsát befolyásolta.)

Kinevezésem hírérőll senkinek sem szóltam. Nem azért, mert nem hittem benne, hiszen, mert Csillag és Koppándi kezében voltam, akaratukat nem sokan írhatták felül. Inkább azért, mert tisztában voltam azzal, hogy minden akkori magyarokat érintő vezetőváltást kultúránk elsorvasztásának céljából végeztek. Ezt rengeteg példa mutatta legszűkebb környezetemben is. Régi, jól bevált módszer ez ma is. Ha nem tetszik valamely társaságban, egyesületben, bizottságban stb. kialakult hangulat, olyan vezetőt állítanak élére, aki a lehető legalkalmat-

lanabb, vagy/és, legszolgalelkűbb. És csak némi türelmi idő után a „leesik magától” gyakorlata alapján bármelyik közösség kiiktatható a közéletből. Ezen volt mit rágódnom. És ezt elkerülendő tervezgettem teendőimet.

A Jókai utcai szerkesztőség előtt futottam össze Fodor úrral. Őt sokféle okból így szólítottuk. (Az, hogy én elvtársaztam volna a Napsugár szerkesztőit? Ez Jánky Béla párttitkárunk kitalációja. Újságíróberkekben erre keresve sem lehetett példát találni. A *Dolgozó Nőnél* alkalmazott küldönc nénin kívül nem ismertem mást, aki ezt a megszólítást használta volna.) Fodor úr nem tágított mellőlem, a főtéren át, végigkísért a Deák Ferenc utcán és arra biztatott, mondjam el, valóban én vagyok a *Napsugár* kiszemelt főszerkesztője. Végül, amikor becsületszavát adta, hogy nem adja tovább, bevallottam, hogy felajánlották nekem is a tisztséget. Örömmel fogadta és elviharzott. Később, de még aznap visszatérve a Jókai utcába, ahol a nap minden órájában szerkesztőkbe ütközik az ember, többen is gratuláltak. Fodor úr megszegte szavát.

Felmentem a *Napsugár* szerkesztőségbe, hogy felelősségre vonjam. Mosolyogva kért bocsánatot, biztatott, hogy számít megértésemre, hiszen nem tehetett mást... Blablabla... Meglepetésemre a szerkesztőség majd minden tagja jelen volt, azt hiszem a hír hallatára néztek be a Diákművelődési Ház felsőemeletén berendezett szerkesztőségbe.

Bizalommal fogadtak. Fodor fogalmazta meg később másutt is hangoztatott biztatásuk: „Fogadd el Karcsikám a kinevezést, különben aktivistát küldenek a nyakunkra...”

A furcsa az volt ebben, hogy a *Napsugár* főszerkesztői székét, annak idején az alapító Asztalos István mellé, helyettesi megbízatással a pártaktivista Farkas János állították. Neves írónk halálakor, mert a helyettes munkájával elégedettek lehettek, ő került a főszerkesztői székbe. A *Napsugár* különben amolyan elkülönített intézmény volt, ahova a hatalomnak kényelmetlen írókat helyezték. A szabados munkarend, valamint a többi magyar lapokhoz viszonyítva magasabb cikkdíjak a szabadság illúziójának hangulatát keltették a szerkesztőségben. Az aktivista főszerkesztő jelenléte volt a biztosíték arra, hogy a lapban közöltek megfeleljenek az elvárásoknak. Farkas János nem szólt bele a lap szerkesztésébe, de őrizte a két gyermekirodalmi lap gazdasági előnyeit, ellátta az adminisztratív teendőket, eljárt a politikai irányítás „fejtágítóira”, a különféle és egyre gyakoribb kiképzésekre. A lapot a titkár állította össze tetszése szerint, amellyel elégedettek voltak a szerkesztőség tagjai, mert ilyenformán nem maradt más teendőjük, mint havonta egy-egy írást (verset vagy rövid prózát) leadniuk mindkét folyóiratba.

Farkas János akkor vált kényelmetlenné a párt magyar sajtóért felelőse számára, amikor leánya aláírta azt a tiltakozó írást, amelyben a kolozsvári egyetem végzős magyar hallgatói tiltakoztak érthetetlen kihelyezésük ellen. Ugyanis az történt, amit az akarnok asszimilálók kiagyaltak: a magyar tanárokat olyan román iskolába nevezték ki, ahol nem taníthattak magyarul, hanem legfentebb valami mellékszakon tanult tárgyat az állam nyelvén.

(Két esztendővel ezelőtt már felfigyeltem a hatalom régi/újabb megszorítására. *Faragott fájdalom* c. naplómban egy helyen ez áll:

A valóság az, hogy sovinisztákkal átitatódott, műveletlen és félművelt vezetőség kényének és kedvének vagyunk kiszolgáltatva. Cseke Pétertől tudom, hogy valuta és arany keresése ürügyén házkutatást tartottak náluk, és elvitték mindenféle kéziratait. Mindezt azért, mert Évánál voltak az idén végzett és kihelyezésüket megtagadó filológusok beadványai. Balogh Edgár hivatalos papírt kapott a saját beadványára, miszerint már nincs magyar főszak a filológián, tehát a Minisztérium, a főszakoknak megfelelően akárhova kihelyezheti a

nyelvtanárokat. Kettő kivételével Erdélyen kívül helyezték őket. Ez semmi! Százötvennégy Csíkba helyezett új tanár közül egy sem magyar anyanyelvű! Ez a válasz arra, hogy a csíkszeredai líceum igazgatója megtagadta az írásbeli fogadalmat arra, hogy sem az iskolában, sem azon kívül nem beszél a gyermekekkel anyanyelvükön. Ha nem, hát majd fokozatosan kicserélik ott a tanári gárdát, és betelepítenek románokat, akik, mert nem tudnak magyarul, úgymond természetes módon asszimilálódni tanítják a székelyeket. Átlátszó sakkhúzás, bizonyára eredményes lesz, de ne örüljenek az akarnokok, a kölcsönhatás, minden uszítás ellenére, éppen a túlzások miatt olyan, hogy a rendes románok nem átallják magyarul gagyogni, magyar tévét nézni, magyar kultúrával ismerkedni. Velünk van Európa, ahonnan műveltség, jólét, emberség és politikailag is haladó nemzetköziség, igaz testvériség árad, és szemben áll az akarnok-hatalom szűklátókörű, elkülönülő és elkülönülést, műveletlenséget, balkáni erkölcsöket fröcskölő gyakorlatával. Az idő nekünk dolgozik. Mint minden fekély, ez is leesik magától, csak bírjuk még a förtelmes bűzt és a járvány leheletét, az egyszerű emberek józansága hovatovább erősödik és megteremti az erdélyi életben kötelező egyetértést.

Most olyan időket élünk, hogy a dühödt soviniszták magyarkodókat vadásznak, hogy indokolják a maguk tetteit. Művelt ember nem lehet soviniszta, nem magyarkodik, nem válaszol a kihívásokra és elkerüli a provokációkat. Most is csak az a dolgunk, hogy a magunk túlzóit leintsük, és valamiképpen előkészüljünk - megakadályozzuk a pogromot, amire a tudatlan román többséget egyelőre dühödt magyarságutálattal készítik. A zsidók is megmaradtak Hitler után. Mi is meg kell, hogy maradjunk - ki tudja, milyen áldozatok árán? -, mert Erdély jó román föld létére is mindenkié, és ha a szocializmus nem volt képes ledönteni a határokat, a jövő társadalma ledönti azt, és a nemzetiségnél fontosabb volt és lesz az emberség, a jövő higgadt tervezése és megvalósítása, uralom és dinasztikus hatalom és a velejáró diktatúra nélkül, a valóságos demokratizmus kialakításával. A távoli jövő elképzelhető, a jelen gyötrődései sajnos elképzelhetetleneket szülnek...)

Ezért kellett Farkas Jánost - érdemei elismerésével - leváltani, és valaki olyant helyébe kinevezni, akivel aztán elkezdődhet a szerkesztőség munkájának ellehetetlenítése. Előreláthatóan ennek a belsőknek a kinevezettel szembeni ellenállásával, az újonnan kinevezett hozzá nem értése folytán, vagy botcsináltsága miatt, bizonyos idő elteltével be kellett következnie. Erre figyelmeztettek többen is. Minél izgalmasabbnak látszott a feladat, annál nagyobb akarással készültem rá.

1987. június 11. Május 5-én - elég hirtelen - megjött kinevezésem, beiktattak. Egy hónap tájékozódási időt kértem a társaságtól, amely, úgy éreztem, elég jól fogadott. Néhány évfolyamot átolvasva nem volt nehéz észrevennem, hol, miben történt a képes gyereklap lemaradása (a fejlődéstől, a megváltozott élettől, az európaiságtól stb.). Eddig úgy néz ki, a szerkesztőség hajlandó a változtatásokra, a megújhodásra. Mindenki apró lépésekben végrehajtott változtatást javasolt, nem is lehet másként. Tematikában közelíteni kell az elvárások felé: ez a szellős lap megvalósítása, a műszaki tudnivalók felé közeledés és grafikai látásmód korszerűsítése révén valósulhat meg. Már sikerült augusztustól új levelezési rovatot (témás válaszokkal), tornát, országjáró érdekességeket mutató rovatot elfogadtatni. Új lesz a kolofon: a demokratikus munkamódszer erősítésének kifejezéseképpen mindenkinek szerepelnie kell, hiszen abból csak nyer a lap, ha olyan neveket hordoz, mint Kányádi Sándor, Bálint Tibor, Fodor Sándor stb.

Megindult persze a mozgolódás, hogy a belügy beépített embere vagyok, jóakaróim nyilván dolgoznak ellenem, és ki tudja, hányan vannak. Hát csak törjék magukat.

Segítségkérő körutamon többek között Sütőnél is jártam, nála kezdtem. Végigolvasva a Napsugár-kollekciót, feltűnt, hogy évek óta nem közöltek tőle. Mi lehet az oka? Nem hibáztatott senkit. De adott egy hosszabb mesét. Főszerkesztői szobájában beszélgettünk. Elmondtam terveimet. Lelkesedtünk, de a lehallgatás miatt - érezhetően - mindketten ügyeltünk, hogyan fogalmazunk. Ennek ellenére jól esett őszinte támogatása. Visszatérve szóvá tettem a dolgot a szerkesztőségben. Kiderült, hogy Sütő elhidegülésének bizonyára fentről sugalmazott indítékai voltak. Az összefogás szükségességét több alkalommal hangoztatva példaértékűnek szántam, hogy még Létay Lajostól is közöljünk - közöltünk is - egy vagy két verset.

Ösztönző volt munkámban, hogy rendre feljöttek szerkesztőségünkbe az ismert és az idősebb író is és biztosítottak támogatásukról. Jött Elekes Frici kollegám is. Kiskönyvben megjelent verses elbeszélését ajánlotta folytatásos közlésre. Az a hír járta, hogy néhány hétig a bécsi menekülttáborban volt. Négyszemközt kérdeztem tőle, hogy ez igaz. Kurtán, igennel válaszolt. Nem firtattam, hogy „kiruccanásának" mi lett, vagy mi lehet a következménye. Az, hogy később sem vonták felelősségre, hiszen hazaárulással vádolhatták volna, furcsa volt. Mint az is, hogy két évtizedes hallgatás után tűnt fel újra írásaival, naponta gyarapított blogjában, az erdélyi magyar szépirodalmat gazdagító, regényes elbeszéléseinek remek sorozataival.

Egy hónapi tájékozódás után rendre előhozakodtam lapújító terveimmel. Ezzel bizonyára gondot okoztam legfőbbképpen a lap összeállítását végző, titkári feladatokat magára vállaló Németh Rudolfnak, aki munkatársaink teljes bizalmát élvezte, hiszen felmentette őket a lapcsinálásban való részvételtől. Németh beosztása szerint, szerényebben fizetett szerkesztő volt. A legfiatalabb a szerkesztőségben, amolyan csicskása a befutott íróknak. A titkári beosztást Soó Zöld Margit kapta valamikor, talán ezért, mert a képeslapok szerkesztésében grafikusként neki döntő szerepe jutott, kijárt neki a nagyobb fizetés.

A főszerkesztő addigi bábszerepét nem követtem. Az első hónapban, amikor nevem szerepelt a lapon, csupán annyi volt a hozzájárulásom, hogy nyomtatás előtt láttam mindkét folyóiratot. Annyi volt a kikötésem, hogy a továbbiakban egy lapszámból se hiányozzon Kovács András Ferenc és Markó Béla verse. Ezt senki sem ellenezte a szerkesztőségben. Én azért tartottam fontosnak, mert Kovács nagyszerű gyermekeknek való verseket küldött, Markót pedig, annak ellenére, hogy Hajdú Győzőnek alázatosan köszönte vele szembeni jótéteményeit, akkoriban már a mellőzöttek íratlan listáján szerepeltették.

A következő hónap lapszámaiba rendre újabb rovatokat javasoltam. A második oldalon, széles hasábon minden lapszámban gyerekek számára érthetetlen politikai sablonszöveg szerepelt időszerű pártdokumentumok alapján. Ezt Németh Rudolf ollózta gátlástalanul napilapokból, hiszen nem kellett aláírnia. De ragaszkodott hozzá, hiszen szép cikkdíjat zsebelhetett be ezekért a sablonszövegekért.

Sajtógyakorlat szerint az aláíratlan írásokért a szerkesztőség, pontosabban a főszerkesztő a felelős. Javasoltam Rudinak, hogy kurtítsa ezeket a különben a politikai vezetés által követelt írásokat és írja alá, mert nem kívánom magamra vállalni a kiollózott sablonszöveget. A Napsugár harmadik oldalán a pionír szervezet ügyeivel kellett foglalkoznunk. Ide olyan olvasható írásokat képzeltem, amelyek a szervezet hasznos dolgaival foglalkoznak és ismereteket tartalmaznak az életről: gazdaságról, gyárakról, mezőgazdaságról stb. Nem akadt jelentkező ilyen jegyzetek, kisriportok megírására. Egykori napilapos volt kollegámra B**.** Kádár Jánosra sem számíthattam, belsőként kis versikéin kívül nekünk nem írt egyebet. Abban az időben vallomásos kisregényén dolgozott. Magara vállaltam a dolgot. Így született meg a *Mi?Ki? utazásai az országban* című sorozatom, amihez Soó Zöld Margit lángnyelves Napsugár fiú-

emblémát rajzolt. Vasgyárba, autógyárba, de cukorkagyárba és játékgyárba is elkalauzoltam olvasóimat. Aztán az életre nevelés meghatározott célkitűzésével oldalt szerkesztettem a korszerűsödődés gyakorlatát elősegítendő: vakgépírás gyakorlására írógép billentyűinek, majd a gépkocsi műszerfalát mutató oldalakat rajzoltattam Feleki Károly designerrel, akit miután Soó - Zöld Margit nyugdíjazását tervezte, helyébe szerettem volna hozni a gyermeklapokhoz. A sorozatot a fényképezőgép, a motorkerékpár és más műszaki eszközök ismertetésével kívántam folytatni.

Lapközépre keretek nélküli kétoldalas, tematikus rajzkompozíciókat képzeltem, hogy oldjam az addig eluralkodott beskatulyázás grafikai sablonját. Deák Ferenc sietett segítségemre, az első *Hóban* címmel megjelent esztétikai nevelés szempontjából is lényeges duplaoldalunkat példamutatóan ő készítette, amelybe Áprily, Kányádi és Kádár verseket válogattam.

Egy középiskolai tanár Kandi Karcsi rovatát nem kedveltem, mert a szerző, ötletek híján egyre inkább elemi iskolai tankönyvekből ismert matek és fizika feladatokat közölt. Németh Rudolf támogatta valamiért, neki bizonygattam, hogy a gyerekek nem tankönyvük meghosszabbítását várják tőlünk. A rovat helyén Macalik Ernő, Dáné Tibor Kálmán és Nits Árpi segített izgalmasabb tudományos és műszaki csodákra irányítani gyerekolvasóink figyelmét. Az Ifjúmunkásnál akkor már javában folyt a számítógép nyelvének ismertetése. Felkaroltam Szakács Ferenc gyermekeknek való, székelyföldi környezetében sikerrel bevált PRAE személyi számítógép rajzos ismertetőjét. Tudományos munkatársként Patrubány Miklóst is megnyertem, akinek segítségével a hetenként szerkesztőségünkben megforduló osztályok tanulói testközelbe kerülhettek az akkor még különleges érdekességnek számító komputerek világához. A sorozat indulásakor számítottam Németh ellenkezésére, de Kányádit is győzködnöm kellett.

- Minek ide ez a furcsaság! - dohogott. De mert látta a gyerekek rajongását és áhítatát, amikor egy Patrubány által küldött nyolc osztályos fiú felügyelete alatt hozzáérhettek a géphez, megbékélt. Évekkel később pedig maga is mindenkit a számítógép használatára biztatott.

Indítottam anyanyelvünk ápolásának céljából a *Szép szólások* versenyét, szakaszokként szép kifejezéseket, aztán közmondásokat, a harmadik szakaszban pedig olvasmányaikból kértem három szép mondatot.

Játékmúzeum és a gyógynövények gyűjtését szorgalmazó rovataim is sikeresnek mondhatóak. Ezt több száz tanítóval folytatott levelezésem bizonyította.

Huszonvalahány új rovatot kezdeményeztem két szűk esztendő alatt. Munkámmal Németh egyeduralma csökkent a lap felett. Nem tetszett neki. Fodor úrnak panaszkodott. Kihallgatást kértek. Igazságtalannak éreztem a kérdést: Miért üldözöm Rudit?! Nyíltan elmondtam, nem bábként kívánok felelni a lapért, hanem tevékenyen, a lapcsinálásban szerzett, Némethnél nagyobb felkészültséggel és évtizedekkel hosszabb gyakorlatom tapasztalatával. Nem üldözöm Németh Rudolfot, hanem azon vagyok, hogy feladatkörét ellátva a szerkesztőség többi tagjaihoz mérten, emberi megbecsülésben részesüljön. Mert valójában őt illeti meg a szerkesztőségi titkár posztja, Soó Zöld Margitnak, a lap grafikusának pedig a laphoz való tetemes hozzájárulásáért főszerkesztő helyettesi cím dukál. Ezt szorgalmaztam akkor is, amikor lapjaink kolofonjába beírtam mindannyiunk nevét, hiszem a lapoknak is jót tett volna, ha többek között Kányádi, Bálint és Fodor neve is fémjelzi. De ezt a változtatást, nem tudom miért, törölte Koppándi. Talán feleségének „Ágnes asszonynak” a lap ügyeibe való, lépten nyomon tapasztalhatóan növekvő beleszólása érdekében. Neki legfentebb a munkatársi címet írhattuk volna neve mellé, hiszen fővárosi lakosként a Scînteia Házban készülő képeslapjaink nyomtatásának felügyelete volt a munkája. A helyettesi címet a lap fővárosi nyomtatása körüli

bábáskodása és adminisztratív ügyeibe való beleszólása jogán a későbbiekben valószínűleg megpályázta volna. Központi Bizottsági osztályvezető férje hatalmából reá is sugárzott bőven annyi, hogy amikor bemutatkozásomkor végigvezetett a nyomdán, feltűnt, milyen megkülönböztetett alázattal fogadták nemcsak az irodában, hanem a nyomdai részlegek tisztviselői is.

Fodor előtt azt is felhoztam mentségemül, hogy igyekszem érvényt szerezni mindenki megbecsülésének.

Éppen akkor volt Rudi születésnapja. Megleptem a szerkesztőséget. Apósom disznót vágott. Elkértem a mázsás sertés borsosan főzött fejét és feldíszítve italokkal, süteménnyel gazdag születésnapi lakoma díszeként, nagy tálcán tálaltam a szerkesztőségben. Márkás üveg bort ajándékoztam Rudinak, nem a szerkesztőségi alapból, hanem saját zsebemből. Egyébként másnak eszébe sem jutott felköszönteni legfiatalabb munkatársunkat.

- Azt szeretném, ha Rudit is, a szerkesztőség más ünnepelt tagjához hasonlóan közösségünk egyenrangú tagjának tekintenénk - mondtam, és Fodor úr erre megbékélve visszavonult. De Németh még akkor sem engedett ellenszenvéből, amikor a megyei bizottságnál elértem, hogy a mi szerkesztőségünk is kapott a pártlapok szerkesztőségeinek kiutalt szalámi, kávé és egyéb juttatásokból. A megyei pártlapok szerkesztőségeinek épületében évtizedekig működő pártkantinból, mindnyájunk adagját egy csomagban ő vehette át. A szomszédban lakott, és apósa Méhes György nagyméretű hűtőszekrényében volt elég hely a raktározásra. Az elosztást is rábíztam.

Emlékszem, protekciónk megszerzéséért még Orbán Ferivel, az Igazság napilap akkori főszerkesztő helyettesével is össze kellett szólalkoznom, mert félt elárulni, hogy ki felel a megyénél az ilyen juttatásokért. Azzal érveltem egyik, a régi kollegáinkkal közös kávézásunk alkalmával, hogy a Napsugár szerkesztőségében dolgozó romániai magyar irodalom jelesei is megérdemlik azt a juttatást, amit Létay Lajos, Központi Bizottsági tagságával, kivételezettként szerzett az Utunk belső munkatársainak. Ez akkoriban olyan dicséretes dolog volt, hogy a Stockholmban megtelepedett Veress Zoltánné, aki egykor az irodalmi lap korrektora volt, évtizedek elteltével is áldotta a kapott szalámi rudakért a jó Lajos bácsi nevét.

Másodszori próbálkozásomkor, hogy a felelősre leljek, Orbán Ferit, régi, olykor csak általam vállalt barátságunk jogán, nyilvánosan legorombítottam. Végül elárulta, hol kell kopogtatnom, és Csillag Endre megyei gazdasági titkár barátságának köszönhetően sikerült elérnem ezt a kiváltságot is. Akkor elfelejtettem ezzel büszkélkedni, de Stockholmban viccesen szóltam Veress házaspárnak, hogy nevemet, a Lajos bácsiéhoz hasonlóan ezért akár imájukba is foglalhatnák egykori munkatársaim.

De miután Kádár után Németh is bejelentette Magyarországra való távozását, és Koppánditól, talán Ágnes közbenjárására, másokhoz hasonlóan nem kellett rögtön elhagynia a szerkesztőséget, amire nem igen volt példa annak idején, továbbra is acsarkodott. A kapott támogatásnak köszönhetően, nyíltan és szemtelenül ellenségessé vált. Nem törődtem vele.

Az egyik nap, amikor a következő lapszámra előkészített anyagok megbeszélését vártam tőle, ehelyett kurtán-furcsán közölte, hogy szabadságra megy. Nyilván, kicsinyes bosszú vezette, és valamiképpen megalázni szeretett volna, hiszen a soron kívüli szabadságot másokhoz hasonlóan kérnie kellett volna, és szerkesztőségi teendőit átadnia valakinek. Nem kívántam sem az erélyes sem a gyenge főszerkesztő szerepét magamra vállalni, bejelentésére csak bólintottam. A következő héten, amikor össze kellett állítanunk az új lapszámok tartalomjegyzékét, hogy grafikusunknak legyen elég ideje ötleteivel és munkatársai közreműködésével kialakítania az oldalak rajzanyagát, lesöpörtem a Németh íróasztalára ömlesztett kéziratokat.

Néhány napi munkámba került, amíg átolvastam és osztályoztam mindet. Külön irattartókba gyűjtöttem a verseket, a meséket, prózát stb. Válogattam belőlük egy lapszámra valót.

A verseket rovatvezetői megbízással átadtam Kányádinak. Bálint Tibornak a prózát, egyéb írásokat pedig Jánky Bélának. Fodor Sándor, aki Csipike tanulságos leveleit írta, már előtte kialakította levelezési rovatának példás rendjét és nyilvántartását, tudta a dolgát, őt nem kellett megkérnem.

Soó-Zöld Margit vette észre először a vele egy szobában dolgozó Német íróasztalán történt változást. A „...hát azért nem kellett volna" megjegyzésére igyekeztem megmagyarázni, hogy nem tehettem másként. A szerkesztőségbe érkezett írások, nem a Németh Rudolf tulajdonai voltak. Grafikusunk ekkor visszakozott, elállt attól, hogy nyugdíjba vonuljon. Feleki ellen, akit helyébe képzeltem és dolgoztattam, hogy ötleteivel és sajátos rajzaival gazdagítsa lapjainkat, elégé feltüzelhette Németh. Nyíltságomból ezután sem engedtem. Szóltam Margitnak, hogy örvendek újbóli döntésének, miszerint visszavonta nyugdíjazási kérelmét. Feleki alkalmazásáról lemondtam.

Sajnos, a betöltetlen szerkesztői helyre nem tudtam olyan jelentkezőt javasolni, akit Koppándi elfogadott volna. Tizenhat jelentkezőt tartalmazó névsort küldtem Koppándinak. Sorrendben Kovács András Ferenc, Balla Zsófia, Egyed Emese, Müller Kata szerepelt a névsorban. Egyiküket sem sikerült elfogadtatnom. A párton kívüliekről szó sem lehetett. Ekkor szóltam KAF-nek, hogy vállalja ezt is, hiszen közösségi érdekből tenné. Kolozsvári lakást nem ígérhettem, de reméltem majd ebben is segít a lakáselosztásért felelős megyei titkár. Addig is alkalmazni véltem tudósítóként. Koppándi is tudatában volt annak, hogy a különlegesen tehetséges KAF alkalmazását nem utasíthatja vissza. Végül pártagsága intézésének okán sorozatosan elodázta jóváhagyását, szerkesztői helyünk így betöltetlen maradt, s az utánam következő Murádin Jenőnek sem sikerült előbbre lépnie, pedig a jelentkezők nála is egymásnak adták a kilincset a szerkesztőségben. Rá kellett jönnünk, hogy semmiféle bővítés nem illik bele a magyar lapok fokozatos hatalmi visszaszorításának íratlan tervébe.

Soó Zöld Margit számos fiatal rajzolót foglalkoztatott. Forró Ágnes, Bartha Ilona és mások igyekeztek a gyermeklapok kívánalmainak megfelelni. Nekem Deák Ferenc nagyszerű rajztudásról tanúskodó munkái mellett, Ifj. Feszt László groteszk gyermekrajzai tetszettek.

Az olyan kevesebb rajztudást igénylő feladatokat, mint a keresztrejtvények és táblázatok, Venczel Jánosra bízta grafikusunk. A címlapra kiírt pályázatra több olyan használhatatlan elképzeléssel is jelentkezett, amelyekből bizonyítottnak láttam, hogy inkább szerény tanári fizetése miatti sajnálatból volt munkatársunk. De igényt tartott a grafikusi helyre is. Ennek érdekében a megyei pártbizottság aktivistájával is szövetkezett. Jól ismertem ezt az embert. Rábízták a magyar ügyeket, rettegtek tőle a lapoknál, a színházban, az operánál, a magyar iskolákban. Nyílt titok volt, hogy összekötetései révén útleveléhez jutatta azokat, akik ezt meghálálták. Magam is hozzá fordultam, amikor végső megbizonyosodás céljából, szemfenékdaganatom kivizsgálására a budapesti szemészeti klinikát ajánlották.

- Nem probléma - biztatott Koncz elvtárs, amikor irodájában rövid listát tett elém arról, hogy hálaképpen mit kíván közbenjárásáért. Két ELZET zárra emlékszem és holmi fürdőszoba felszerelésekre, mert akkoriban nálunk ilyesmi nem volt kapható. Nagy kereslete volt ezeknek a különleges, egyszerű és biztonságos magyar lakásajtó záraknak.

Venzel előtt nem titkoltam, hogy őt semmiképpen sem javasolnám grafikusunk helyére. Haragjával kitartóan üldözött. És aztán, előttem nem titok milyen áron, pártaktivista támoga-

tója segítségével az *Utunk* folyóirathoz nyert kinevezést. A magyar lapok ellehetetlenítésének újabb adaléka ez a történet is.

A két gyereklap leporolása közben a még nyugdíjazásom előtt folytatott orvosi vizsgálat és ideggyógyászati kezelés alatt felfedezett szemfenéki ödéma diagnózisommal küszködtem. Neves, Kolozsváron ismert, idős szemgyógyász háromszor is ezt állapította meg, miután egyszer-kétszer szemfenék-vizsgálatomat amolyan futószalagszerűen végezte. Nem kételkedhettem tudásában. De a veszély, hogy kezdeti agydaganatomat mutatja a szemfenékemen talált elváltozás, ott ólálkodott körülöttem. Mit tehettem, kellett az útlevél, hogy Budapesten keressek megbizonyosodást, ha lehet orvoslást. És amikor Koncz elvtárs leszólt emberéhez az útlevélosztályra, másnap már mehettem az útlevelemért.

Utazásom előtt munkatársaim segítségére számítottam, magyarországi kapcsolatuk számos volt. Feljegyeztem a neveket, címeket, de egynek sem vettem hasznát Ifjúsági vezető korából ismertem a *Népszabadság* akkori főszerkesztőjét. Még KISZ vezetőként tett romániai látogatása alkalmából találkoztunk, mert kikötötte, hogy találkozni akar az Ifjúmunkás szerkesztőivel. Kolozsváron kivontam a megyei vendéglátók köréből és a magam szakállára kalauzoltam családjával együtt Kalotaszegen. Jól sikerült kirándulás volt, hiszen régi, művelődési felügyelő koromban sok jó ismerőst szereztem ezen a vidéken. Később tőle kaptam olyan iskolás történelemkönyveket, amelyekből gyermekeimet és ismerőseim gyermekeit taníthattam magyar történelemre.

Pestre kerülve, segítségével jutottam Szűrös Mátyáshoz, akivel egy órát beszélgettünk az erdélyi magyarság helyzetéről. Nála hagytam három olyan könyvem kéziratát, amit sehogy sem tudtam volna megjelentetni Romániában. Ezek persze elkallódtak, később nem jártam utána titkárságán, mert megjelenésüknél fontosabb dolgok serkentettek.

Boldizsár Iványhoz színdarabom kiegészítése céljából mentem. Tompa Gábor hátsó farmerzsebében lopta át a határon vékony papírra készített másolatban *Tótágas* című színjátékom, amit nem tudom kik sokszorosítottak és kézről-kézre adták, úgy tudom, nemcsak Kolozsváron. Az utolsó oldal szétmállott Gábor ülepe alatt a nyári melegben.

Boldizsár Iván angol nyelvű folyóirata szerkesztőségében fogadott. Kiegészítettem a szöveget. Szobájának falán nagyméretű Ceausescu kép virított. Azt mondta, látnia kell, hogy egy percre se feledkezzen meg róla. Szőcs Gézáról kérdezett. A The New Hungarian Quarterlyban közölte néhány versét, nem tudta, hova küldje a honoráriumot. Mindentudó noteszemben megvolt Géza svájci címe. Mindketten örvendtünk, hogy segíthettünk egy üldözött embernek.

Segít az emlékezésben naplóm is.

1987. október 5. Bizony lett volna, mit írjak magunkról, de inkább tettem, amit kell, és amit lehetett. A lapok változtatása jó irányba halad. Az új fejlécet átvittem minden fórumon, a vártnál könnyebben ment, folytatódik a kislapban, körvonalazódik a nagy lapban is. Szellősebb, súlypontosabb a szerkesztés, előre is dolgozunk, lehetőséget kaptunk a nyári összevont számok indítására. Pénzt kértem órarendre, ajándékra a gyerekeknek; Fodor készül nyugdíjba, de még előtte megy Soó-Zöld. Feleki K.-t elvileg elfogadták helyébe, lássuk a káderezését és a tagfelvételét. Egyébként fontoskodunk, tehát vagyunk alapon a szerkesztőség tagjai, ha alkalom adódik rá, húzódoznak minden változtatástól. Nem is vártam mást, nem meglepetés... Úgy érzem, nemsokára újra nekifoghatok az írásnak, ami az elmúlt hónapokban lehetetlen volt, hiszen a Pesten töltött hónapban talpaltam és másoltam, hogy pénzt szerezzek,

sikerült is valamennyit összeszednem, persze az irántunk való jóindulat is segített, ezért az alamizsnaszagot is éreztem, de nem tehettem mást, Baba repülőjegyét ki kellett teremtenem. Végül nem volt mód arra, hogy forintért ezt elintézzem, mégsem volt hiábavaló a fáradság, sokfelé jártam, sok ismerőst, érdeklődőt találtam, talán könyveim előtt is szabad lesz az út, és egyperceseimből angol nyelven is közölnek.

Boldizsár Ivánnal beszélhettem a Kós-kérdésről (nem volt szabad leírni a nevét) és lehetséges kiállásunkról, de kérésére meghallgatott Szűrős Mátyás is, aki szívén viseli sorsunkat. Megígérte és be is tartotta szavát, hogy augusztus 20-án szól rólunk, és valóban, azt hiszem, a felelős személyek közül elsőnek említette a nyilvánosság előtt „asszimilálásunkat". Előadtam a rádió és tévé erdélyi osztályának tervét, és ez sem volt hiábavaló, hiszen naponta hallom, tesznek önismeretünkért, kultúránkért. Nem kávéért, kolbászért és kenyérért kell kilincselnünk, hanem múltunk hagyományainak, kultúránknak az ismertetéséért, amelyre itt Erdélyben segítség nélkül egyre kevesebb lehetőségünk adódik. Ha ez sikerül, és könyv is csurran-cseppen, még sokáig megmaradhatunk nyelvünkben. Segít a Széchenyi Könyvtár, segít a magyar állam azzal, hogy nem engedi nyugatra a tőlünk menekülőket, de egyre többen maradhatnak fél illegálisan náluk és a végleg, a kétségbeesetteknek jól jön ez a reménysugár.

Naplóm bizonyítja, hogy másokhoz hasonlóan, kerestem a magam közösségét, azokat, akikkel valamit tehettem a változtatásért. Nem a politika érdekelt, amelytől idejében megcsömörlöttem, hanem az egyre szorítóbb nemzetiségünket tagadó, erőszakos beolvadásunkra törekvő elnyomás elleni tiltakozás. Majdnem két esztendőn át hittem, hogy a gyermeklapoknál új, tiszteletet érdemlő alkotók közösségbe kerülve hasznossá tehetem magam. Ma is úgy látom, hogy mert befogadtak, segítségükkel hasznos munkát végeztem. A lap külalakja ma is mutatja, hogy átalakításával jó úton indultam. Új rovataink az anyanyelvápolást, a korszerűsödést szolgálták. A szövegek mellett apránként változatosabbá vált a lapot meghatározó illusztrációk világa is. Ez neves külső grafikusunknak, Deák Ferencnek volt köszönhető, akivel nagyszerűen megértettük egymást. Támogattam ifj. Feszt László sajátosan korszerű, a gépek világához igazodó, mesés rajzainak közlését és Feleki Károly designból induló illusztrációit is. Soó Zöld Margit letisztult gyermekábrázolást mutató rajzai mellett helyett kaptak az általa nevelt gyermekirodalmi illusztrátorok munkái is.

Igazi munkaközösséggé azonban nem válhatott a lap, mert belső munkatársai már évtizedekkel azelőtt hallgatólagosan egyféle menedékhelynek tudták a lapot, ahol saját irodalmi munkásságukhoz nyújtott segítségként havi bért kaptak, a lap szerkesztésének egészébe nem kívántak beleszólni, hiszen nem vállalhattak közösséget a fentről szabott pártfeladatok megvalósításában.

Az a vágy vezérelt, hogy a lap egészét együtt határozzuk meg, s úgy alakítsuk, hogy mindinkább a saját céljainknak megfeleljen. Igaz, hogy fából vaskarikát nem lehet csinálni, látnom kellett, a pengeélen való táncolást munkatársaim nem vállalhatták. Nem hiszem, hogy nem vették észre igyekezetemet: a három évtizede megcsontosodott gyermekirodalmi lapból, korszerűt és a hatalmat csak látszólag kiszolgáló lapot szerettem volna készíteni.

De befogadottságom mértékéül azt szerettem volna, ha nemcsak szerkesztői gyakorlatomat ismerik el, hanem íróként is jegyeznek. Kiderült, hogy egyetlen könyvemet sem olvasták. Ha pedig nem olvasnak semmit sem tőlem, akkor, miként ismernek meg, miként tapasztalják, hogy együvé tartozunk? Vagy azt, hogy hozzájuk kívánok tartozni.

Bálint Tibor két évtizeddel azelőtt írta a Forrás sorozatban megjelent első könyvem előszavát. Novelláimat, regényeimet, amelyek azután jelentek meg ő sem ismerte.

Akkoriban jelent meg *Viselkedjünk* című kiskönyvem, amit nyilván kievezésem hírére vett vissza kiadói tervébe a Dacia Kiadó szerkesztője. Ezért utáltam akkor ezt a könyvem, és nem adtam belőle a szerkesztőségben csak a takarítónőnek. Gyermekes indulattal gondoltam: Ha nem láttok engem, ne is lássatok! Lehetetlenséggel határos volt, hogy maguk közé emeljenek.

Történt, hogy egy fizetési napon, a szerkesztőség volt párttitkára, egy azt hiszem politikai vitában, neves költőnket jobb belátásra szerette volna bírni, és ügyetlenül egyenlősdit képzelve, költőtársának nevezte. A pénzes borítékból kiemelt százasokat számoló jeles költő hirtelen indulatában arcába vágta egész, nem éppen megvetendő összegű fizetését, és magából kikelve elhagyta a szerkesztőséget.

A pénzt később hiánytalanul megkapta, a feledés fátyla borult az incidensre, a gyengébb fél nyakbehúzós visszavonulással nem próbált kilépni az őt megillető nem éppen előkelő helyéről.

Tanultam a történtekből és megmaradtam a beiktatásomkor fogadott szolgai beosztásban. Egyébként mindig irtóztam az olyan címektől, beosztásoktól, amelyek kiemeltek volna a közepesek táborából. Ezért sikerült elkerülnöm mindenféle párttitkári és igazgatói és egyéb akkoriban megalázó, az uszályhordozóknak való beosztást, később a változás után is csak intézői rangban vállaltam az Erdélyi Szépmíves Céh szénájának rendezését, svédországi kiadványaimnak pedig sokáig nem is lehettem főszerkesztője, hiszen egyedül állítottam össze a lapokat.

Az, hogy a kolozsvári gyermekirodalmi lapból mára, sok máshoz hasonló gyermeklap lett, ez egyrészt a szükség parancsával magyarázható, másrészt azért történhetett, mert az évtizedeken át, csupa költőből és íróból álló, belső és külső munkatársi gárdája lemorzsolódott, kivándorolt, elhalálozott.

Nincs olyan hatalom, amely ilyen félreeső zugban tartaná házi őrizetben a nem kívánatos alkotókat. Az, aki engem amolyan felügyelőnek rendelt az őrizettek közé, tévedett. Nem voltam sem kíméletlen, sem jóságos fogva tartójuk, inkább voltam magam is a helyzet foglya, aki szabadulásra vágyott.

Ez is bekövetkezett, amikor lányom a Politechnika Intézetben végzett első esztendő után, egy magyarokat utálatával üldöző nagyromániás tanárnő elől Svédországba szökött.

Leváltásomat megkönnyebbüléssel vettem tudomásul, áthelyezésem a kivégzőhellyé alakított *Előre* napilaphoz már nem érdekelt, nem kívántam ott társakra lelni, pedig voltak ott régi azonos gondolkodásúak is néhányan. Visszahúzódtam megegyezéssel létrejött betegnyugdíjazásomig. Őrzöm még pártkönyvemet, hogy magamnak is bizonyíthassam 1988 áprilisában a magam módján kiléptem a Román Kommunista Pártból, tagsági díjat nem fizettem, a lakóhelyi pártszervezetnek címzett áthelyező levelet nem adtam át, nem jelentkeztem sehol. Befejeztem. Családi hagyományként örökölt, némi meggyőződésből, később szükségből vállalt tagságomért kiváltságban nem részesültem, nyugati látogatásra egyszer sem engedtek, anyagi előnyökért, ha kapattam volna is, soha nem tülekedtem. Eszmei hovatartozásomat illetően, már évtizedekkel azelőtt, szöges ellentétben állottam az erdélyi magyarságot elnemzetlenítő embertelen diktatúrával. Ezt most nyugodtan kijelenthetem, hiszen naplóm bizonyítja mit gondoltam, mit cselekedtem akkoriban, és a mások által képzelt megdicsőülésemet sem szolgálja, semmiféle előnyöket nem biztosít, szobrot nem állítanak nekem, de talán adalék a velünk történtek vizsgálatához. Egy voltam a nagyon sokak közül, akik másként gondolkoztak, s tehetségük szerint tettek is valamit a rosszból való kilábolásunk érdekében. S ha igaz az, amit mostanában olvastam Gandhitól, miszerint „az egyetlen erény a bátorság”, akkor szeretném magam az erényesek között tudni az elkövetkezőkben is.

Poros irattartó mélyéről emeltem ki a következő fogalmazványt.

Ünnepélyes nyilatkozat

Alulírott lelkiismeretemre fogadom, keresztfiamat katolikus hithűségre nevelem, mert ebben látom biztosítékát annak, hogy magyarságát megőrzi. Teszem ezt a keresztények és felekezeten-kívüliek összefogásának példamutatására, és a katolikus egyház bátor kiállásának további reményében, hogy elnyomott nemzetiségünket a reánk nehezedő esztendőkben összetartja és a jobb jövendőnkben bízva, lelkiekben gazdagítva szülőföldünkön is megőrzi.

Kelt, Kolozsváron, 1988 decemberében

Piszkozatnak nem nevezhetem ezt a gépelt írást, pedig, mert tömörnek akartam, áthúztam benne mindent, ami részletezte volna indoklásomat, még azt is töröltem, hogy „utolsó mentsvárunk az egyház". Azt még piszkozatban sem írhattam le, hogy fogalmazványom szövegezésében a Szabad Európa Rádióban akkoriban hallott hír bátorított, miszerint az erdélyi katolikus egyház elöljárói levélben tiltakoztak az elnyomás ellen.

Az eredetit, amelyben keresztfiam neve is szerepelt, aláírásommal átadtam a Szent Mihály templom fiatal papjának, aki a keresztelésre való felkészülésünket egy héten át vezette. Fontosnak tartottam ezt a nyilatkozatot. Úgy éreztem e nélkül, sem a szülők - eltemetett fiam barátai -, sem az egyház, sem barátaim és ismerőseim előtt, akik ismerték nézeteimet, nem vállalhatom a keresztapaságot. A felkészítő másod-, vagy harmadnapján, félrehívott a kispap, és megköszönte nyilatkozatomat.

- Sajnos, nem iktathatjuk - súgta. - Sűrűn ellenőrzik... Ez egyet jelentene a maga feljelentésével... - Értésemre adta, hogy néhány soros írásom nem kerülhet illetéktelen kezekbe.

Rendben lezajlott a keresztelő. Vártam, de nem hívattak a pártbizottságra, hogy főszerkesztői állásommal ellentétes cselekedetemért felelősségre vonjanak. A rendszerváltozás előtti lanyhuló szigorúság időszakát éltük. Lányom Svédországba való menekülése miatt akkor már amúgy is döntöttek menesztésemről.

Nyilatkozatom mégsem veszett el, 1989 elején, Bajor Andor, az általa indított katolikus lap első számában, fontosnak tartotta közölni. Ezt onnan tudom, hogy rögtön a változások után, kirúgott főszerkesztőként és már betegnyugdíjasan, Bajor Andor barátian maga mellé fogadott a szerkesztésében indult katolikus lapnál.

Hajaj, azok a régi „szép" idők...

De a romániai decemberi események előtti esztendőben sanyarú sorsom megpróbáltatásait tetézve, végzetesnek hitt betegséggel is fenyegetett. Mint írtam, a megbizonyodás vágya hajtott Budapestre, ahol a szemészeti klinika egyik tanársegéde, a kolozsvárinál többszörösen jól felszerelt rendelőben kimutatta, hogy a bal szemfenékemen nem induló daganat, nem halálos ödéma lapul, hanem amolyan apró anyajegy.

Fellélegezve kezdhettem új életet. Az azelőtti esztendőben hallgatagon, magamban őrlődve, látszólag csendes beletörődéssel az elmúlásra készültem. Nem éreztem pánikot, ezért nem beszéltem róla. Baba sem firtatta, megértéssel fogadta, hogy végére kívánok járni a dolognak. Amíg nem tudtunk bizonyosat betegségemről hallgatagon a reményt pártoltuk.

Úgy éreztem, a veszély határozottabbá tett cselekvéseimben. A szerkesztőségben is. Lapjaink zsugorításának ellenszereként „csakazértis” megfeszüléssel példányszámunk növelését terveztem. Mindkét gyermeklap előfizetéseinek száma az iskolai tanítónők támogatásától függött. Nevükre címzett több száz levéllel biztattam őket, támogatásukat kértem. És iskolakezdéskor olvasóinknak szánt apró ajándékkal segítettük lapterjesztő igyekezetüket. A *Napsugárba* illeszthető A4-es kartonlapon kivágható színes órarendet, kockává összeállítható naptárat és könyvjelzőt szerkesztett designeri ötletességgel Feleki Károly.

Úgy terveztem és intézkedtem, hogy ezt a lapot a postázáskor beillesztik a lapszámokba. Nem így történt. „Félreértésből” a félszázezernél több ajándékot „elfelejtették” a lappal együtt postázni. Az egyik nap, értesítettek, hogy a kolozsvári vasútállomásra érkezett szállítmányként az összes nyomtatvány. Mit tehettem? Elhatároztam, hogy a tanítók címére elosztva küldöm tovább. Rábeszéltem a vasúti posta vezetőjét, hogy segítsen ebben, hiszen nem a szerkesztőség, hanem a terjesztő feladata volt a kézbesítés. Ehhez viszont, a címzettekhez tartozó előfizetők számának megfelelően gyorsan el kellett osztani a küldeményt. Kértem a szerkesztőség tagjainak segítségét. Vonakodtak az alantas munkától.

Be kellett látnom, hogy nem az ifjúsági lap szerkesztőségében vagyok, ahol munkatársaimban mindig több volt a hajlam a céltudatos tevékenységre, mint máshol, ahol többnyire a munkatársak elsősorban fizetett alkalmazottként viselkedtek, a közösségi célokat inkább csak szép szavakban fogalmazták, de a gyakorlati teendőkre nem volt érkezésük. Végül a titkárnő és a takarítónő segítségével, kétnapos munkával, elvégeztük a postázást. A visszajelzésekből aztán megtudtam, hogy nem mindenhova jutott el a szerkesztőség ajándéka. Felelősségre vontam a vasúti postát, de bizonyíték híján, meg kellett elégednem állításukkal, hogy ők „mindent megtettek”.

Életem során nem egyszer szembesülnöm kellett azzal, amit keserűségemben eltúlozva értelmiségeink „árulásának” mondtam. Balogh Edgár megértőbben fogalmazott, amikor minket az „aprómunka” szükségességére buzdított.

Ekkor írtam:

Levél az asszimiláció alól

Bizakodva kérdezhetjük: gyáva-e, áruló-e az erdélyi magyar értelmiség? Ennek a lelkiismereti kérdésnek a megválaszolásától függ a romániai magyarság megmaradásának hogyantovábbja. Ezért kétszeresen igaza van Csoóri Sándornak és minden gondolkodni bátor erdélyi magyar embernek, amikor ezt a kérdést nyíltan fel teszi, hiszem, ha nem is ebben a megfogalmazásban, de az értelmiségekkel szembeni elégedetlenség Erdélyben számtalanszor megmutatkozott az elmúlt évtizedek alatt, bár a nagy nyilvánosság előtt kimondani ezt - sok más igazsággal együtt - nem volt, nincs rá módunk. Kellett a romániai magyarsággal szemben megváltozott szemléletmód az egész magyar sajtóban, kellett a Kossuth Rádióban a Vasárnapi Újság reánk figyelése, és az, hogy általa a magyarsághoz való tartozásunk érzését hetenként feltölthessük magunkban, a megmaradásunkért folytatott küzdelmünkhöz elszánást, erőt nyerjünk. Romániában jórészt a magyar értelmiségiek gyávaságának eredményeképpen nincs fórum nemzetiségünk ügyeinek megtárgyalására. A magyarországi nyilvánosság előtt kell gyávaságunkat, tehetetlenségünket bevallanunk. Kell ezzel leszámolnunk végre, mert csakis ez lehet most kiinduló pontja mindannak, amit a magunk megmentésére cselekednünk kell. Mit tehetünk? Elsősorban új értelmezést kell adnunk a Bethlen Gábor-i behúzott nyakúságnak, amelynek nem a főhajtás, hanem az adott történelmi pillanatokban a töretlen szilárdság, a meg nem alkuvás, ha úgy teszik, a kálvinista nyakasság kell, hogy legyen a jellemzője.

Helyzetünk kísértetiesen hasonlít a deportált zsidóságéhoz. Csüggedünk. Megmaradásunkhoz szükséges az értelmiség önfeláldozó ellenállása. Az elmúlt években, itt Romániában csak nagyon kevesen vállalták, hogy a magyarságot ért sérelmekért nyilvánosan is felháborodjanak. Csöndes hangú beadványainkkal semmire sem mentünk. Mindig csak kértünk, könyörögtünk. Követelni miért nem merünk?! A hatalom sajátos táncban, egyféle tangólépésben vitt előre, jól eltervezetten és következetesen jogaink megfosztásának felcicomázott menetelésében. Erőteljes követeléseink kel szembetalálkozva talán haladhattak volna ilyen gyors ütemben régóta tudatos beolvasztásunk szégyenteljes útján? Lehetséges vezetőink közül is kevesen választották a nyílt kiállást. Úgy állították őket félre, hogy csak szánalmunkat és nem együttérzésünket érdemelték ki, az ellenállásra erőt adó felháborodásunkat nem gyarapították. Tisztelet a kivételnek, hiányzott, talán sohasem működött körünkben a meghirdetett Balogh Edgár-i aprómunka, az elhivatottság, az önzetlen vállalás. Ennek szükségszerűségét, ha megfogalmaztuk is, gyakorlat nem lett belőle. Ezért sorvadt el közművelődésünk. Magamutogató íróink és művészeink nem voltak képesek pótolni azt a szervező erőt, amely a két világháború közötti időszakban az erdélyi magyarokat kitartóan öntevékenységre nevelte és szoktatta. Nem sikerül újabb és újabb szervezeti kereteket biztosítanunk az anyanyelvi kultúra terjesztésére sem. Az egyházak által teremtett és fenntartott közösségeken kívül ma már alig van egyéb alkalmunk a bensőséges együttlétre, az együtt gondolkodásra, anyanyelvünkön való közösségi megnyilvánulásra. Atomizálódásunk folyamatában újraéledt közöttünk minden mondvacsinált ellentét. Csoportosulások, klikkek emelnek maguk köré falat, számít, hogy ki a katolikus, ki a református, ki kinek az atyafia. Kártékony szószátyárt, besúgót sejtünk minden ügyeink után érdeklődőben: az összefogásnak nincs már valóságos lehetősége. Újraéledt az erdélyi átok: a képzelt előbbre valóság jegyében folyik az egymás elleni áskálódás, a hatalomhoz való dörgölődés. Alamizsnavárás lett a kenyerünk. Többen a romániai magyarság vezetőjének képzelik maguk, és az anyaországiak előtt is ennek megfelelő pózban tetszelegnek. De nincs mögöttük még csekély számú baráti társaság sem. Az egy Király Károlyon kívül nincs is olyan, aki nekünk bátorságból, tenni akarásból és kiállásból példát mutathatna. Pedig Király Károlyok nélkül nem sokra megyünk. Kétmillió Király Károlyként kellene élnünk. Hiába határoljuk el magunkat hozsannázó tapsoncoktól és azoktól, akik parancsra bármilyen kezükbe adott szöveget képesek felolvasni a Magyar Dolgozók Tanácsának gyűlésein, ahová semmilyen magyar közösség egyetlen képviselőt soha sem küldött, mert ott örökké valahonnan előrángatott és megfélemlített emberek lapulnak, ha csúfos helyzetünket végre a nyilvánosság előtt feltárva nem követeljük minden lehetséges fórumon a Groza Péter által felvázolt és ígért jövőt, a valódi egyenjogúságot, amely minden itt élő embert nemzetiségre való tekintet nélkül megillet. A szocializmus legüdvözítőbb változata sem kérheti a kisebbségektől, hogy feláldozzák identitásukat, elfelejtsék történelmüket és lemondjanak kultúrájukról.

A romániai magyar értelmiség gyávasága vitathatatlanul, évtizedek óta igaz: különben nem juthattunk volna jelenlegi szorongatott helyzetünkbe. Gyávaságunkat csak azok tagadják, akik maguk is ludasok benne. Azok, akik változtatni a dolgokon továbbra is gyávák. Ahhoz, hogy valamit is tehessünk magmaradásunkért a beismerés katarzisa, mindent felrázó indulat szükséges. Nem gyáva az, aki gyávaságát belátja és megtagadja. Nem gyáva az, aki múltját, nemzetisége hagyományait, őseit, szülőföldjét, nyelvét, nevét meg nem tagadja és nem fél az ország alkotmányában még szereplő jogainknak érvényt szerezni.

Csoóri Sándor figyelmeztetését meg kell köszönnünk, mert célja nem az elmarasztalás, hanem a tettre serkentés volt.

Mert tenni kell az utolsó órában is... „Utolsókat kondul / a havason a kolomp. / Nincs itt már semmi, / semmi keresnivalónk." Költőnk ezt nem gondolhatta komolyan. Higgyünk inkább Vörösmartynak! Itt és a nagyvilágban mindenütt.

Sokféle „csoda" történt és történik Romániában, de az erdélyi magyarságot, Európa legnépesebb kisebbségét falvastól, múltastól, az egész emberiséghez tartozó kultúrájával együtt hagyományostól eltüntetni sohasem sikerülhet. Felemelt fejjel, a mások nemzeti érzéseit sohasem sértő hangos szóval, kérvényezések helyett követelésekkel kell megállítanunk romlásunkat és beolvasztásunkat a magunk és minden nép boldogulására.

Erdély, 1988. halottak napján.

Hol kezdődik a tudatos értelmiségi tett, a meggondolt példamutatás? E magamnak és másoknak feltett kérdés foglalkoztatott szüntelenül. Négy esztendővel korábban például, egy negyedik gyermekével várandós tanítóról írt Utunk-ban közé tett írásomban, sokasodó örömmel nyugtáztam, hogy az egykéz Kalotaszegen mennyire fontos és nemzetiségünk szempontjából is mennyire fontos az ilyen egyszer emberi példamutatás.

A Halottak napján kelt asszimiláció ellenes írásomat több példányban is átjuttattam Magyarországra. Egy már itthonról ajánlott neves publicistáig jutottam vele. Miután nem közölte a Vasárnapi Újság, mert féltettek a megtorlástól, xerox másolatban terjesztették és a kolozsvári magyar értelmiségieknek a diktatúra demokratikus kibontakozását igenlő nyilatkozatába is belekerült belőle néhány gondolatom.

1988 őszén megkezdtem könyveim eladását. Kétezernél több kötetet gyűjtöttem össze gyermekeimnek. Nekik jutott a feladat, hogy rendre beírják leltárkönyvünkbe. Vasárnaponként nagy táska könyvet cipeltem az ószerre. A Bolgár-telep, egyik Szamos-kanyar közeli részén volt a zsibvásár. Az odavezető utca két oldalán apró családi házak, a kapukban kis asztalokon, ládákon háztáji zöldségek, gyümölcsök. Kirakóvásár. Egy ideiglenes kapun át juthatott a kíváncsi nép a vásár rendezetlen, itt-ott sáros területére, ahol minden elképzelhetőt talált az, akinek volt türelme végigbarangolni az árusok kígyózó sorfala között. Egy süppedéses helyen néhány méteres árok húzódott. Kényelmetlen hely volt, ezért maradt szabadon. Beálltam az árokba, partjára, újságpapírra néhány könyvet helyeztem. A Magvető Könyvkiadó *Gyorsuló idő* sorozatban kiadott kétszázegy könyvéből sikerültévekig tartó kitartással, másfélszáznyit gyűjtenem. A keskeny, fűzött kiskönyvekből ölnyit kínáltam az ócskapiacon, de nem volt kinek. Futó pillantásra méltattak a vasárnap délelőtti sétán szórakozó emberek. A „Ki vesz ma könyvet?" kérdést olvastam le felhúzott szemöldökű fizimiskájukról. Órányi álldogálás után, már arra gondoltam, jobb volna szedelőzködnöm, amikor két diákforma fiatalember állt meg előttem. Leguggolva turkáltak a könyvkupacokban, csettintve, füttyentve, sóhajtozva belelapoztak egyik-másik kiadványba. Csupa tudománynépszerűsítő írást tartalmaztak a sorozat könyvei, csupa olyan friss dolgozatokat, amit külföldi megjelenésük után többnyire rövid három hónapra magyarra fordíttatott a kiadó. A vásári belépőjegynél olcsóbb árat mondtam a fiúknak, nehezen állapodtak meg, hogy mit válasszanak. Végül három megvásárolt kötet mellé adtam még hármat ingyen. Sugárzott arcukról az öröm. Magam is örvendtem, hogy könyveim, amelyekbe gyerekeim, több helyen is beleütötték a *Tar könyve* pecsétünket, jó helyre kerülnek. Maradtam még. És szerencsém volt. Olyan fiatalok találtak rám, akiknek érdemes volt odaajándékoznom utazótáskám egész tartalmát. Elképzelem, hogy valahol, valakiknél felbukkan több száz ajándékozott könyvem valamelyike, az olvasó pillantása könnyedén átsiklik az exlibrist helyettesítő lila színű pecsét szövegén, s ha tetszik a könyv tartalma, az együttolvasás címén, barátságukba fogadnak, kíváncsiságuk, amelyre

titkon mindig is számítok azt is kideríthetí, hogy ki az a könyvbarát, akinek hagyatékát élvezhetik.

Aztán a fővárosba utaztam, a svéd követségen hozzájutottam a szükséges kérdőívekhez, és óvatosan készültem az áttelepülésre. A megadott időpontban a bukaresti svéd követség előtt többen várakoztunk. Meghívóm ellenére izgulnom kellett, bejutok-e aznap. Bejutottam. Nem bíztam a tolmácsban. A svéd konzul középkorú nő volt. A kihallgatáskor, amikor a tolmácsnő kilépett az irodából a konzul kezébe adtam rövid angol nyelvű kérésemet, amelyben leírtam kálváriánkat, a fiam halálát, a lányom menekülését, erőltetett nyugdíjazásom körülményeit. Mindaddig, amíg megjött a válasz, reménykedtem. Áttelepülési kérésünket elutasították.

1989-ben folytattam könyvárunk felszámolását.

Lányom egy évig a kolozsvári Politechnikai Intézet hallgatója volt, de a svédek nem ismerték el az érettségijét sem. Neki gyürkőzött, és egy kedves tanárnő támogatásával, két év alatt középfokú végzettségéről bizonyítványt szerzett Stockholmban. Továbbtanulását azzal támogattuk, hogy apránként félezer kötetet jutattunk áttelepülő barátaink segítségével Pestre. Onnan, az évekkel azelőtt áttelepült, egykor tömbház szomszéd Kakassyék segítségével - az egyik Kakassy lány a lányom osztálytársa volt - öt kilós postacsomagokban Stockholmba juttattuk a könyveket.

Sinkó Zoliék áttelepülésének hírére ugrottam, és Trabantommal segítettem kiutalt vagonjukhoz fuvarozni holmijukat. Volt hely dobozokba csomagol könyveimnek is. Kenéz Feri és más kitelepült ismerősök is segítettek a könyvszállításban. Jóleső érzéssel nyugtáztam akkor, hogy megbíztak bennem.

Amikor Aradi Jocó távozott, hasonló módon próbálkoztam. Felkerestem, már készen állt az útra, terjedelmes listát mutatott, könyvei leltárát. Másnap, amikor újra meglátogattam, gyanakodva fogadott. Elmondta, hogy behívatták a szekuhoz, átkutatták a táskáját és elvették tőle könyveinek leltárát.

- Csak te tudtál róla, hogy van ilyen listám! - mondta. Belém fagyott a szó. Évtizede barátomnak tudtam, még az Ifjúmunkásnál rovatvezetője voltam, tudományos képzettsége miatt felnéztem rá, együtt nyaraltunk a tengerparton és elfogadtam vezetőnknek egy székelyföldi iskolai felméréskor is. Angol tudásából is igyekeztem tanulni, amikor a Scînteia Ház melletti nemzetközi kiállítások egyikén egy amerikai diplomatával hosszan beszélgetett. Élvezettel hallgattam társalgásukat. Jocó megbízott bennem. Mindketten tudtuk, hogy tilosban járunk, a belső törvények szerint jelentenünk kellett volna a találkozót. Barátságát éreztem, akkor is, amikor a Korunk szerkesztőjeként tanácsára, a meghirdetett szociográfiai pályázatára három (mindhárommal díjat nyertem) dolgozatomat beküldtem. És akkor is számítottam megértésére, amikor egyik jegyzetemben azért bíráltam, mert a Korunk folyóirat körül csoportosult egyetemi hallgatók évnél hosszabb munkával végzett szociográfiai felmérését befejezetlenül hagyta. Gáll Ernőtől tudtam meg egy színházi előadás szünetében, hogy nem kellett volna bántanom éppen akkor, amikor „kifelé áll a szekere rúdja”, áttelepülési kérésével bajlódott. Ma is bánt az, hogy Jocó emberismerete annyira megbomlott abban az időben, hogy engem besúgónak gondolt. Azt képzelte, hogy könyvlistáját az én bejelentésemre kobozták el tőle. Motyogtam valamit, mert nem tudtam miként győzhetném meg ártatlanságomról. Sajnos azóta sem volt alkalmam neki elmondani, hogy könyveinek leltárát nyilvánvalóan annak az esetleges motozásnak köszönheti, amit a belügyi rendőrség emberei bárkivel és bárhol önkényesen bármikor végeztek.

A gyanú, hogy mindenki besúgó lehet, ott lebegett mindannyiunk feje felett. És a gyanú futótűzként terjedt, legbensőbb barátságokat bontott, elhidegülést okozott az emberek között. Nyilvánvaló, hogy ez volt a belügyi rendőrség egyik, sajnos, sikerrel használt fegyvere. De Gáll Ernő nem kételkedett bennem, pedig akaratom ellenére okoztam neki meleg pillanatokat is akkoriban, amikor vegyes házasságokról írt riportomat harmadszor tették asztalára. Nem bántott, hiszen jól tudta, melyik oldalon állok.

Akkoriban történt az is, hogy az Egyetemi Könyvtár környékén összefutottam Bretterel. Talán már azzal is gyanússá váltam, hogy meghívtam egy kávéra. Olvastam könyveit, nagy megtiszteltetésnek gondoltam, ha szóba áll velem. Komoran, fojtott durvasággal leintett. „Másokkal szoktam kávézni". Leforrázva, földbegyökerezetten álltam ott egy darabig. Rádöbbentem, hogy sok rosszat gondolhat rólam. Kérdőjelként szobroztam, látta az arcomra kitüremkedett értetlenséget, de faképnél hagyott.

Most, amikor sok századikszor erre gondolok, felsejlik bennem az a szomorú, tényekkel bizonyított, és mindannyiszor megdöbbentő valóság, miszerint minden elképzelésünket felülmúlva, sok volt közöttünk a besúgó. Olyanok, akiket különféle módon megfélemlítettek, de olyanok is, akik helyezkedésből, becsvágyból, különféle előnyök miatt aljasodtak. Ebben a felfokozott időszakban, aki nem menekülhetett az országból, belső száműzetésbe vonult. Egyre veszélyesebben fortyogó üst volt az életünk.

Az Előrénél, ahova „kicsinálás" céljából más „levitézletteket" (például Márki Zoltánt, Huszár Sándort) is rendre beosztottak, a megállapított havi nyolcvanöt flekket mindig jóval túlteljesítettem, de írásaim felét sem közölték. Amikor a szerkesztők, bizonyára nagy élvezettel, mert nem a saját írásaikat kellett ily módon párthűvé tenniük, teljesítették a valahonnan kapott ukázt, minden tizenöt sor után beiktattak egy valamilyen pártfőtitkári idézetet. Ez ellen írásban tiltakoztam. Figyelemre annyiban méltattak, hogy egyre kevesebb írást jelentettek meg tőlem. Gyarmat János, nem tudom milyen minőségben, de a főszerkesztő személyes megbízásából, káderesi hangon arról tájékoztatott, hogy döntöttek: nyugdíjba helyeznek. Ehhez azért kellett a beleegyezésem, mert az ok, amelyre időelőtti nyugdíjazásom alapozzák, idegkimerülés, hétköznapian elhülyülés kellett, hogy legyen. Legyen, bólintottam és a megyei szervek segítségével máris a gyerekkoromban „zöldfedelűnek" nevezett bolondokházában találtam magam.

Az étkezés egy kis helyiségben történt, ahova reánk a nem veszélyesekre engedték a félig örülteket, akik állati ösztönnel látványos zabálásba kezdtek. Kíváncsiságnak engedve bemerészkedtem közéjük. Elém állt egy nagy növésű törpe ember, amolyan zsugorított óriás, és mint azt az új fiúknak szokás volt, elmagyarázta-mutatta, hogy miként szelídített meg egy bikát, szarvánál fogta, és lecsavarta fejét a nyakáról, majd feltételezett bámulói elé dobta: „Nesztek, egyétek meg!" Körülöttem mindenki félelmetesen vigyorgott. És akkor belibbent az a gömböc-lány, aki Zsebszínházunk üdvöskéje volt, és az egykori Vasas Klub színpadán, apró tüllszoknyájában olyan komikusan balettezett, hogy közönségünk mindenkor hasát fogta a nevetéstől. Száját élénkvörösre festette és mosolygott. A bárgyú, brómmal beetetett társaság elalélt az élvezettől. A kellemesen megnyugtató, életerőtől duzzadóm mázsás, de azért minden porcikájában nőies jelenséget, csorgó nyállal bámulta a sokféle megpróbáltatástól, elállatiasult társaság. Kimenekültem szobájukból.

Kórtermemben öngyilkos jelöltek hevertek ágyaikon. Katonásan vetett ágyam környékén kóválygogtam, amikor két ápoló előtt haladva, bejött egy sápad polgár.

- Itt jó lesz - szólt az egyik ápoló és ágyamra mutatott. A beteg, akin semmi nyomát sem láttam betegségének, engedelmesen hanyatt feküdt az ágyamon, Kapott egy intravénás injekciót. Behunyta szemét, önkívületi állapotba került. Fejére óriási fülvédőszerűséget raktak, amelynek zsinórja egy kerekeken guruló elektromos berendezésből indult. A hóhér képű ápoló babrált valamit a készüléken. Óriási puffanás hallatszott, az ágyamba tolakodott teste nagyot huppant, nyögve esett vissza az ágyra. Ezt megismételték néhányszor, aztán sietve távoztak.

Kiléptem a szobából, ki az épületből. Az kertben százaz avaron téblábolva belebotlottam Murád Hamidba. Tömzsi alakja mit sem változott, amióta 1952-ben búcsút mondtunk a műszaki fémipari középiskola kazán- és fémszerkezetekre szakosított végzős osztályának. Okos, megfontolt ember volt, szarkazmussal teli mosolyát megőrizte. Kedveltem magamban azért is, mert albán apjának volt mersze mindkét fiának, nálunk ritkán hallott nevet adni. Testvérét Kemálnak hívták. Örültem a régi ismerősnek. Hamid is valamiféle nyugdíjazási ügylet kapcsán került az ideggyógyászatra. A „zöldfedelűvel" szemben egy nőnél húzta meg magát, ingázott kórházi ágya és a nő hálószobája között. Nem titkolta ősei földjét szeretné látni. Menni szeretne innét mihamarabb.

Akkor értem vissza a szobámba, amikor a sokkterápián átesett paciensnek egyszerre csak felpattant a szeme. Körülnézett. Nem tudta hol van. Zavartan feltápászkodott, eligazította ágyamon a pokrócot, bocsánatot kért és hülyén mosolyogva távozott. Sajnálkozva, némán néztünk utána. Reméltem, hogy velem ez soha sem fog megtörténni.

Szigorú, amolyan korán-vénkisasszony doktornő kezelt, valamilyen nyugtatókkal etetett, amelyek hatására régi dolgaimat nem, de közeli tetteimet sűrűn feledtem. Hétvégeken hazamehettem. Egyszer éppen vajat osztottak a Törökvágás melletti élelmiszerüzletben. Sorba álltam, fizettem és megindultam a zsákmánnyal hazafelé. Otthon már nem volt szatyromban a vaj. Visszatértem az üzletbe, de hiába kóválygogtam a környéken. Azóta sem tudom, hol hagytam el a drága kincset.

Doktornőm szemfenék vizsgálatra is elküldött és reám bízott egy csoport gyengeelméjűt. Velük nem volt gondom, de a diagnózis, miszerint ödémát írt látleletembe az orvosnő, ismételten lelombozott. Ilyenformán „vörös bársonyon" múltak napjaim. De orvosi papírom, amelynek alapján sürgősen nyugdíjaztak megfelelőnek találtatott. Úgy éreztem a szabadság hímes mezejére léphetek.

Jött a decemberi változás.

A fegyverropogásra kimentünk lakásunk erkélyére, amely város felé nézett. Szomszédjaink is ezt tették. A sűrűsödő fegyverropogás felháborította az embereket. Legyőzve félelmünket, kitört belőlünk a tiltakozás. Húúúú! Hújjj! Fúúújjjj! zengett messze hangzón a tömbházak között.. Néhány percnyi gondolkodás után, miután meggyőződtem arról, hogy lányom jó helyen van barátnőjénél, szóltam Babának, hogy mennem kell.

Nyugdíjas voltam, sehova sem tartoztam. Úgy éreztem, élettársam belegyezésével indulhatok.

- Menj! Menned kell! - szólt Baba megértően.

Pillanatig teátrálisnak éreztem helyzetet, hiszen nem vagyok én az a harcos, aki csatába menés előtt, búcsúzkodik szeretteitől. Magamra kaptam rövid báránybőrbundám és máris robogtam Trabantommal a város felé. Addigi tétlenségem becsületemet csorbította. Társakat kellett találnom nyugtalanságomban. Kányádiékra gondoltam, de őket, nem találtam otthon. A Szamos folyását követve jutottam az állomás felé vezető útra, onnan pedig a piac közeli

keskeny utcába, ahol Kántor Lajoséknál kopogtattam. Nem volt otthon, de a felesége tudta hol van. Robogtunk Csép Sanyiékhoz, ahol népes társaságra leltem. A tartományi pártbizottság körül tankokat láttunk.

Csépéknél mindenki a tévét nézte. Amikor Ceausescuval felszállt a helikopter, Csép feleségének ismételt biztatására elindultunk, hogy ki-ki belátása, tudása és bátorsága szerint tegyen már valamit az előrelátható változások fogadtatására.

Kántor Lajossal és Csép Sándorral jelentkeztünk a városházán. A gyűlésterem tele volt emberekkel. Az elnöki asztalnál valamiféle ideiglenes vezetőség egyik pufajkás tagja lehajolt hozzánk. Velünk volt Buzura, az író is, akit főleg az Orgolii (fordításomban: Gőgök) című regényéért tiszteltem. - Lapírásra kérünk engedélyt... - mondta egyikünk. - Csinálják! - mondta a többiekkel egyetértésben a pufajkás, aztán arra kért, írjuk egy papírra nevünket. Nem volt nálunk írópapír, társaim visszakoztak. Pillanatnyi határozatlanságuk ellenében az elnöki asztal mellé lépve előkotortam a golyóstollam és a pufajkástól kapott cetlire, újságszél lehetett, felírtam három társam nevét és a magamét is. „A kocka el van vetve!” pillantásomra mindnyájan megnyugodtunk. Átvillant agyamon, ha a dolgokat visszafordítja a hatalom és cetliről kiderül részvételünk a megmozdulásban, nem ússzuk meg szárazon. Az elnöki asztaltól útravalóul kaptuk, hogy útmutatásra ne várjunk, mert mi náluk jobban értjük, mit kell tennünk. Nem ehhez szoktunk. Valamelyikünk javaslatára megindultunk a megyei pártbizottság székháza felé. Ott, nem tudom milyen indoklással, az oldalbejárat önkéntes őrei csak Augustin Buzurát engedték tovább. A kapuban mesélték, hogy Csillag Endre a megyei pártbizottság gazdasági ügyeiért felelős titkára, ott volt az irodájában, amikor a tömeg behatolt az épületbe. Senki nem bántotta. Talán, mert közismert volt, fogadóóráiról, amikor a legkülönbözőbb emberek panaszait nemcsak meghallgatta, hanem intézkedett, segített mindenféle ügyekben. Endre mesélte, hogy egyszer egy magára maradt idős asszony nyugdíját, máskor sokgyermekes család lakásügyét egyengette.

Amikor a feldühödött tömeg leszaggatta az első titkár szobájának faláról a diktátor különlegesen szép faragott képkeretes portréját, hogy az erkélyről a ház előtti tömeg tetszésnyilvánítása közepette kidobja, az ipari titkár, megállj intett, és arra kérte az embereket, hogy a képkeretnek kegyelmezzenek, mert az olyan érték, amit érdemes megőrizni. Nem emlékszem, sikerült ilyenformán értéket mentenie egykori barátságos természetű osztálytársamnak. Valaki aztán jóindulatúan arra kérte Endrét, hogy menjen szépen haza. Vette az esernyőjét és a tőle megszokott nyugodt eleganciájával távozott.

Miután Buzura visszatért hozzánk, csak legyintett. A megyei pártvezető zsúfolásig megtöltött szobájáig eljutott ugyan, az emberekkel tömött épületben, de nem talált senkit, akitől tanácsot kaphatott volna.

Közben a Nemzeti Színház felöl Victor Rebenciuc, a neves és népszerű román színész érkezett s váltott szót velünk. Őt is beengedték a székházba. Napokkal később a román tévében láttam újra, amikor vécépapírt helyezve az asztalra, arra biztatta a diktatúra volt politikusait, hogy szájukat töröljék meg, amikor a demokráciáról beszélnek.

Nem vártunk rá. Indultunk a szerkesztőség felé. Kántor a főtéren újra bement a városházára. Javaslatára mi a szerkesztőségbe siettünk, hogy hazaküldjük a főszerkesztőt. Nem lett belőle semmi, mert társam a tévét néző főszerkesztőhöz lépve kezet fogott vele és hogyléte felől érdeklődött. Nem így gondoltam hazaküldését. Otthagytam őket és Trabantomon hazarobogtam a cikkemért. A Főtéren, a Szamos híd Astoria szálloda felőli járdáján és a sörgyár közelében gyertyák égtek a forradalom lőtt áldozatainak emlékére.

Mit kezdünk a szabadságunkkal?

A belénk rögződött félelem ujjongásban, örömben, sóhajokban szakad föl bennünk. Remegő lélekkel, tisztuló aggyal készülünk a holnapi napra, az új életre. Mit kezdünk a szabadságunkkal mi, erdélyi magyarok? A lehajtott fejűség, a magunkba fordulás, a magunkról való gondolkodás apátiájából hunyorogva állunk a szabadság fényébe. Mi, romániai magyarok új értelmet kell, hogy adjunk az egyenlőségnek, a testvériségnek, egymás megbecsülésének. Első gondolatunk a sors által közös hazában egymás mellé rendeltek összefogásából megszületett tabula rasa, és a tisztára sepert jelent életük kockáztatásával megteremtő hősök dicsérete és követése a végső győzelemig. A temesváriaké, akik Tőkés László mellé állottak, a fővárosiaké, akik végül megfutamították a diktátort. Románia órák alatt nagyot lépett „a sötét Balkánról" a közös Európa felé. A demokratizmust mindenek fölé emelt Európához tartozunk immár és eufóriánkból, a haza földjét megcsókoló áhítatunkból a ránk nehezedő tettek magaslatába emeljük fejünk.

A forradalom fehér éjszakáján írom ezeket a sorokat, amikor veszélyben a fővárosi tévéstúdió, amikor a rádiót célozzák a banditák. Újabb és újabb emberi életekbe kerül a régen áhított szabadság, mert a sok évtizedes elnyomás kitermelte az emberi külsőbe öltöztetett fenevadat, a diktátor körüli henyélők seregét. Nem akarják elveszíteni kivételezett helyzetüket, félelmük őrült tettekre ragadtatja őket. Megszokták, hogy védtelen embereket tipornak, és elbizakodottságukban a szabadsággal is képesek szembeszállni. Nem győzhetnek, mert mi fegyvertelenül is erősebbek vagyunk, ajkunkon a szabadság dalával.

Hősies küzdelmünkben minden eddiginél forróbb testvéri érzés fűt bennünket önfeláldozó román testvéreink mellett. Kell a szabadság, és ha megértjük, a saját hangunkon, a saját nyelvünkön, a saját hagyományaink alapján igényelhetjük rabszolgasorsunk megszüntetését, erőszakos asszimilációnk eltörlését, történelmünk megbecsülését, az európai kultúrát erősítő hagyományaink folytatását, a békességet, a jövőt, amelynek biztos tudata nélkül nincs tudatos emberi élet.

Felvirradt a forradalom második napjártak hajnala és még mindig szólnak a fegyverek. Korai még a szabadságról beszélni? Nem hiszem. Elszigeteltségünkben, a romániai magyarság terrorral, rágalmazással, cselekvéssel véghezvitt atomizálódásában készületlenül, szervezetlenül érkeztünk e hajnalhasadáshoz. Értelmiségieinket elhallgattatták, határainkon kívülre futamították, hiszen érthető, hogy az életet választották. Az éj leple alatt lopakodó helikopterekkel végzett nemrég a forradalom mellé állt katonaság, lelkes, valóban lelkes, önfeláldozó emberek ivóvizüket megmérgezni akaró banditákat tettek ártalmatlanná... És mégis, már most szólnunk kell arról, hogy a végső győzelem után, a nemzet megmentésére alakult, hősökből álló bizottság többször is ismertetett kiáltványa olyan jogokat biztosít nekünk, romániai magyaroknak is, melyekért, ha kell, tűzbe megyünk. Újra kitehetjük hát az egyenlőség jelét, és a többpártrendszerben helyet kaptunk az egyenlő küzdelemre. Újraalakíthatjuk nemzetiségi kultúregyesületeinket, és nem kell megszeppenten bevallanunk nemzetiségünket, hanem természetes módon vállalhatjuk, hogy itt, és magyarnak születtünk ebben a közös, drága hazában. Ezért a szabadságunkkal most mást se kezdjünk, mint hogy megkeressük mindazt, ami az itt élőkkel minket összeköt. És a pillanat parancsa szerint menjünk ki az utcákra, álljunk katonafiaiak mellé, tegyük, amit sorsunk adott: végső sikerre vigyük a szabadságot! Győzzön a népigazság! Mi dolgozni, és élni akarunk!

(1989. december 22.)

Mire visszatértem a szerkesztőségbe, Orbán Ferenc és Pillich László már összeállította nagyjából a lapot. Az új lap címén tanakodtunk. Valakinek az Új Újság jutott eszébe. Felvetődött az Új Igazság cím is. Ekkor érkezett a szerkesztőségbe Cs. Gyímesi Éva. Nyíltan megkérdeztem tőle - másokkal szemben is így cselekedtem - van valami fenntartása velem szemben. Akar-e tőlem választ valamilyen személyemet illető kérdésre, híresztelésre, pletykára, rágalomra? Azt felelte, nincs velem semmi baja. (De később nem lehetett nem észrevennem mellőzését.) Bevezettem Évát az egyik néptelen szobába, és arra kértem írjon valamit. Papírt és írógépet tettem elébe.

- Mit írjak - kérdezte Éva. Nyilvánvaló meglepetésében azzal biztattam, hogy akármit is ír, üldözöttként ott a helye az első lapszámban.

- Két flekk lehet.

Otthagytam, és szóltam a tördelő titkári szerepet vállaló Pálfi Mirceanak, hogy visszaveszem az írásomat, mert Évát nem lehet kihagyni az első lapszámból, hiszen ő az, akit üldöztek azokban a napokban, házkutatást tartottak náluk. Így aztán az írásom december 23-án, a második lapszámban jelent meg.

A lap címét végül az éjszaka folyamán a nyomdában adta Kántor Lajos. Így született a *Szabadság* napilap, amelynek második számában, önzetlenségem bizonyítékául is, a *Mit kezdünk a szabadságunkkal?* című írásom jelzi: a szabadságért lelkesedett akkor az egész ország. Nyilvánvaló, hogy ebből az euforikus hangulatból adódott az új napilap címe is

Azokban a forró, év végi napokban Kolozsvár magyarsága az Állami Magyar Színház épületében és előtte nyüzsgött. A változás utáni napokban, a Kötő József által rendelkezésünkre bocsájtott színházi előcsarnok naponta népesebb táborában, egy magát ügyvédnek bejelentő harcias ember, Balogh Edgárral szembeni ellenszenvének adott hangot, indokolatlanul nagy gyűlöletet fröcskölt, mire csúfondárosan megjegyeztem, hogy talán le kellene lőni a megnevezettet. Később, amikor valaki a szervezőbizottság vezetőjének javasolt, s megválasztottak, emberem nagy hangon kijelentette, hogy velem tart tűzön-vízen át, csoportomban kíván dolgozni.

A börtönt megjárt Balogh Edgárt nem lehetett leírni. Azt hiszem azért, mert minden meghurcoltatásával nem félelme, hanem bátorsága nőtt. Az, hogy minden tette szocialista meggyőződésének hangoztatásával történt, sajátos fegyvertárába tartozott, s ezért a rendszerváltáskor hiába mozdult az elsők között, hogy szervezői tapasztalataival szolgáljon, jóindulatú felszólítással kellett visszavonulásra késztetni, amit Benkó Samu jelenlétünkben baráti hangon megtett. Edgár sértődötten távozott, de később, nyilván Edgár kezdeményezésére, unokája ifjúsági szervezet alapításával jelentkezett. Őt sem kímélte a régieket mindenáron félreállítók igyekezete. Úgy tudom valamennyi idő elteltével a fiatalember is a hatalomért tülekedőket és Németországba távozott.

Huszonheten kezdtük a megyei RMDSZ szervezését, s mert belépési nyilatkozattal képzeltem a beiratkozást, ennek megfogalmazásában Balogh Edgár segített, a néhány mondatos belépési nyilatkozatba bekerült egyféle elkötelezettségvállalás is, amit később, „Kevesebb - jobb!” meggondolással, a Szabadság szerkesztőségébe igyekezve, Kántorral az utcán töröltük. Jónak találta ötletemet, hogy a *Belépési nyilatkozatot* folyamatosan közöljük az RMDSZ tagtoborzására kezdeményezett rovatomban.

FONTOS.

A Kolozsvári Magyar Demokrata Tanács felkéri mindazokat, akik a Romániai Magyar Demokrata Szövetség tagjai sorába akarnak lépni, hogy az alábbi belépési nyilatkozatot töltsék ki és juttassák el a Tanácsnak a Magyar Színházban székelő ideiglenes irodájába (leadható a kapusfülkébe). Kérünk mindenkit, segítsen a tagtoborzásban. Elfogadunk gépelt nyilatkozatot, de az itt közölt keretből is kivágható.

BELÉPÉSI NYILATKOZAT

Csatlakozom a Romániai Magyar Demokrata Szövetséghez. Egyetértek az erdélyi, a romániai magyarság demokratikus jövőjét szolgáló törekvésekkel, vállalom a cselekvő részvételt az országépítő munkában.

Név.....

Foglalkozás .....

Munkahely.....

Lakcím.....

Telefon.....

Dátum.....

Aláírás.....

A belépési nyilatkozat alá, a december 31-én megjelent lapszámba, mint már a huszonhét tagból álló megyei szervezőbizottság vezetője, rövid magyarázatot írtam *Miért kell belépni?* címmel:

„- Kitöltötte már a belépési nyilatkozatot? - szólít meg a szomszédom és bólintásommal sem elégedett, mert nyomban hozzáteszi:

- Fontos! Nagyon fontos!

- Tömegben van az erő! - próbálom megnyugtatni a közhelyes igazsággal, mert magától érthetőnek érzem, hogy az egyetlen mondatból álló Belépési Nyilatkozat szerint mindnyájan egyetértünk azokkal a hazai magyarság demokratikus jövőjét szolgáló törekvésekkel, amelyeket a Romániai Magyar Demokrata Szövetség mindnyájunk nevében vállalt cselekvő részvételre biztatva az országépítő munkában. A címben jelzett kérdés tökéletes indoklásához most fel kellene sorolnom az RMDSZ pontokba foglalt törekvéseit. Ízelítőt kellene adnom programjából. Nem azért nem teszem most ezt, mert nincs véleményem, ötletem és elvárásom ehhez a programhoz. A cselekvő részvételhez az is hozzátartozik, hogy mindnyájan gondolkodjunk a saját fejünkkel! De a mindent idejében bölcsességében bízva úgy érzem most elegendő, ha csak annyit írok: aki magyar, mindenki lépjen be az RMDSZ-be! Na, nem a különállásért, az elszigetelődésért, hanem éppen ellenkezőleg, a helyes logikának engedve, az összefogásért. Ahogyan külön-külön egyenként e haza fiai vagyunk, és becsületes munkánk által kívánjuk jövőjét szolgálni, éppen olyan eltökéltséggel nemzetiségi jogainkat együtt kívánjuk kialakítani és gyakorolni. Ez a mi közös ügyünk, és ez olyan munka, amelyhez éppen annyi lélek kell, ahány gondolkodni képes magyar ember van hazánkban. Természetesen, a most fehér lapról induló demokratizmusunk alapján mindenkinek ahhoz is joga van, hogy félreálljon. Hallottam már olyan véleményt, mely szerint egyesek nem kívánnak belépni a

Szövetségbe. mert nem tetszik nekik a kezdeményezők névsora. Telefonáltak egy gyárból hogy több mérnök-ember tartózkodik a belepéstől, mert - és itt konkrét nevek következnek - elhatárolja magát tőlük. Kedves Uraim! Távol áll tőlem, hogy most győzködéssel próbálkozzam és raboljam drága időnket. Csupán egyet említek: a két világháború között, a királyság idején működő Magyar Párt minden erdélyi magyart tagjának tekintett. Az az érzésem, hogy mi ezt nem tehetjük. Éppen ezért rendkívül fontos az egyéni jelentkezés És azért is mert az RMDSZ-nek nem csupán tagdíjat fizető tagokra van szüksége, hanem becsületes, komoly, c s e 1 e k v ő magyar emberekre. Ezt a szomszédom is pont így gondolja ...”

Bizonysága ez az írás annak, hogy minden szervezkedésünk gonddal jár, bármely nemes cél érdekében sem könnyű az összefogás.

A tagtoborzást szolgáló rovat jól működött. A többször is közölt jelentkezőlapot kivágták és sokszorosították az emberek. Pálfi Zoltán beült a Magyar Opera pénztárába és napokig fogadta a jelentkezőket. Időnként felváltottam.

Ekkor történt, hogy sokan szomszédjaik aláírásával tucatnyi bejelentkező cédulával jelentkeztek a pénztárnál. Újságíróként annak is örültem, hogy minden bejelentő cédula egy-egy lapelőfizetőt vagy újságvásárlót is jelentett. Az egyik nap egy idős ember, nevemet kérdezte, hogy beszámolhasson, kinek a kezébe adta ismerősei céduláit. Mondtam a nevem. Elcsodálkozott. „De hiszen, amikor a háború után a Magyar Népi Szövetségbe iratkoztam, akkor is Tar Károlynak adtam nyilatkozatomat!” Minden bizonnyal az apámnak - bólintottam.

Nem emlékszem az illető nevére, de arcát, amelyről bizalmat és tiszteletet olvastam le, ma sem feledem. Apámat is megörvendeztettem a történettel.

Emlékezetes számomra a gyalui egyesület alapítására, amit magamra vállaltam, mert művelődési felügyelő koromban is megfordultam ott, tudomásom volt a helyi könyvtáros magyarellenességéről. A magyar könyveket, mintha a föld nyelte volna el akkoriban, eltűntek a helyi könyvtárból.

Hűtőszekrénynél hidegebb, fűtetlen művelődési otthonban tartottuk az alakuló gyűlést. Magammal vittem Kós Károly nekem dedikált könyvét, és mint a jó pap a hívek előtt, az igehirdetéshez illő, meghatódottságtól ünnepélyes csendben, idézeteket olvastam fel a szerző *Kiáltó szó* című patinás röpiratából.

„Le kell vonnunk a tanulságot; szembe kell néznünk a kérlelhetetlenül rideg valósággal és nem szabad ámítanunk magunkat. Dolgoznunk kell, ha élni akarunk és akarunk élni, tehát dolgozni fogunk.

Fölébredtünk. Látni akarunk tisztán. Szembe akarunk nézni az Élettel, tisztában akarunk lenni helyzetünkkel. Ösmerni akarjuk magunkat. Számba kell vennünk erőinket, szerveznünk kell a munkát, tudnunk kell a célt, amit el akarunk érni.

Az lesz a mienk, amit ki tudunk küzdeni magunknak. A bátraknak kiáltok hát, a harcolni akaróknak, a kötelességtudóknak; a látniakaróknak, az előrenézőknek. Álljanak elő, ne szégyenkezzenek, ne aludjanak, ne duzzogjanak. Az Élet nem vár; az Élet rohan. A rohanó idő füledbe harsogja: elég a passzivitásból. Ami eddig orvosság volt és védelem is talán, de

mindenesetre becsület volt, méreg az ezentúl és gyávaság. Kiáltom a jelszót: építenünk kell, szervezkedjünk át a munkára."

Forró hangulatú gyűlés volt. Rövid bárányból bekecsemben úgy átfáztam, hogy napokig lázasan, ágyba kényszerültem, de megérte, mert az emberek lelkes cselekvőkészségét tapasztalva bizakodó voltam, megtapasztaltam az összetartás mágikus, a közös ügyért lobbanó lelkesedés erejét.

Akkor, és ott, nem a kétségek, nem az egymásellenes kutakodás, nem a káderezés volt előtérben, hanem az együtt cselekvés. Gyalun például a sürgős intézkedések között az is lényeges volt, hogy a könyvtárból kiebrudalt magyar olvasóknak új könyvtárat létesítsünk, s ezt rögtön magára vállalta a református egyház. Jöttek az anyaországi adományok. Írógéphez kerestünk és találtunk fiatal lányt, aki az akkor ott helyben megalakult RMDSZ vezetőséget önkénteseként irodai munkára jelentkezett.

Kántor 20 000 tagról beszélt, 100 000-t ígértem a megyében. Munkánk jól haladt. Munkatársaim ügyesen forgolódtak nemcsak a falvakon, hanem a gyárakban és a lakónegyedekben is. A *Szabadságban* indított rovatomban azt terveztem, hogy folyamatosan, naponta közöljük a tagtoborzás eredményeit.

De január vége felé megjelent a Romániai Magyar Szóban újságíró kollegáimhoz címzett írásom.

Szilveszterkor cikket kért tőlem a Romániai Magyar Szó. Újév első napján sietve küldtem a következő írást:

Szívhez, észhez, lelkiismeretünk szerint.

(Nyílt levél az újságírókhoz.)

Boldog új esztendőt, szép jövőt mindnyájatoknak! Bátor önítélkezést magunk fölött, tisztességes gyónást, jobb erkölcsöt, békés átmenetet a tegnapi élet mocsarából a megtisztuló, demokratikus jelenbe, hogy népünket tisztességben szolgálhassuk a fiatalok által fölénk borított szabadság felhősen is szép ege alatt. Ezennel be is fejezem ezt a (nagyon is tudjuk hová vezető emelkedett) stílust, és egyszerűen arra kérlek benneteket, hogy a népfelkeléshez méltó bátorsággal seperjük mi is tisztára házunk táját. Az új lapok indításával a munka nagyját elvégeztük; az események krónikáival egy csapásra olvasmányossá vált minden újság, itt-ott már utat kapott a többvéleményűség, a mindenoldalúság láttatása, az elfogadható igazság felé vívó, belemenősen is jótékony vita.

De kísért még a múlt, a gyávaság. A forradalom első napján engem a betegnyugdíjast is behajtott a tettvágy a helyi lap szerkesztőségébe. A lap munkatársai nem merték hazaküldeni botcsinálta főszerkesztőjüket, de két, mindig is becsületes ember vezetésével összeállították az új lapot. Harmadnap bejött a helyettes főszerkesztő is. (Megjegyzem, hogy a két főnök együtt nem képes egyetlen épkézláb mondatot magyarul leírni.) Sohasem voltak újságírók, de párt-aktivistaként ők voltak nemcsak újságírói munkánk, hanem minden kulturális megmozdulás hóhérai. Eltanácsolni őket a lapszerkesztéstől a belsők joga és kötelessége. Hallom, hogy a romániai magyar sajtóban van olyan lap, ahol ezt nem merték megtenni. Bizony ez arra vall, hogy közülünk nem csak egyesek, hanem egymás gyávaságába kapaszkodva és csoportot alkotva többen is feltétel nélkül eladták magukat a letűnt hatalomnak. Én mégis hiszek abban, hogy a jó újságíró, kellő önvizsgálat után, képes megújhodni, és hasznossá lenni az elkövetkezőkben is. De elhatárolom magam a közénk tolakodottakról és kérlek Benneteket, ne

higgyetek a koppándisándoroknak, a szilágyidezsőknek,a lázárediteknek, a vargajózsefeknek, a hajdúgyőzőknek, a létaylajosoknak, a konczjózsefeknek, a sorbanilonáknak és hű kiszolgálóiknak. Ha ők továbbra is újságírónak mondhatják maguk, és velük együtt kell dolgoznunk, miként állítjuk vissza a lapcsinálás ezerszer megtaposott erkölcsét és a szerzők jogát az önálló véleményhez? Miként állítjuk meg a kéziratok meghamisításának elharapózódott szokását és a szerzők saját maguk mentésére kitalált atyáskodó, valóban mondatokat, bekezdéseket, gondolatokat tolvajló szokását, a senkihez sem szóló, senkit sem bántó semlegest, de fölfelé mindig mértéktelenül hozsannázó írások közlését. Nem hiszek abban, hogy a bennük élő sablonoktól rövid idő alatt megszabadulnak. Az elkövetkezőkben dolgaink vállalásának bátorságától függ az újságíróerkölcs alakulása. Szolgák voltunk, mert naponta figyelmeztettek arra, hogy kinek alapját írjuk, kinek a kenyerét esszük. Azok, akik lelkiismeretükre hallgattak, még a legnagyobb elnyomásban is találtak módot arra, hogy a sorok között közvetítsenek néhány igazságmorzsát. A gátlástalan diktatúrát egyaránt megvető szerző és szerkesztő közös erőfeszítéseként olykor az olvasóban reményt keltő sorok is megjelenhettek a fűrészporhoz hasonlító sablonszöveg-tengerben. Gyermeklapjaink volt főszerkesztőjeként elmondhatom, hogy a romániai magyar sajtóban elharapózódott talpnyalás és a himnikus dicséretözön nem volt, illetve nem mindig volt kötelező. Nem volt kötelező és éppen ezért a törtetők kenyere volt a kondukátorról és nejéről versformába tördelt ízléstelen jelzőhalmazt írni, és az ordító tehetségtelenségről árulkodó fűzfapoéták „alkotásaiból" hányingerkeltő első oldalakat szerkeszteni. A Napsugár szerkesztői elmondhatják, hogy a gyerekekbe oltott vezetőimádatból, de bizonyára a felnőttek biztatására is született hozsannázó versikéket íróasztalfiókba süllyesztettük, és a szerző minden esetben megkapta a magáét a mérges Csipikétől, akinek rendreutasító leveleit Fodor Sándor írta. És fokozatosan lefaragtuk a gyermeklapban amúgy is szükségtelen politikai vezércikkek terjedelmét tíz-tizenöt sorra. Kihasználva, hogy a sajtóirányítók figyelme csökkent irányunkban, tizenegy hónapig egyik gyermeklapban sem engedtem meg leírni a scorniceşti-i Dracula nevét. Annak bevallását, hogy leváltásom után (a lányom Svédországban menekült) miért kellett, olykor két oldalon is, a gyerekek számára érthetetlen dicshimnuszt közölni az „aranykorszakról" - ezt talán bízzuk a szerkesztő lelkiismeretére. Ki, mennyire volt gyáva és a hatalom kiszolgálója, talán majd annyira iparkodik munkájával bizonyítani azt, hogy a mások által kikapart szabadságfrissítő levegőjében hasznos tagja kíván lenni összefogásra kiéhezett közösségének minden észokokkal bizonyítható és felemelkedésünket segítő cselekvésben.

Szükségünk van és lesz az egymásra figyelésre, a tisztességes vitákban kialakuló igazságokra, a magunk és olvasóink fölrázott lelkiismeretére, hogy országos közös ügyeinket (köztük nemzetiségünk visszaállított és a valóságos egyenlőségig segített jogait) szolgálhassuk. Áldjuk sorsunkat, hogy ezt a világot is megértük. És gondoljunk az utánunk jövőkre, azokra, akiknek átadjuk majd a tollat. Az elmúlt évtizedekben olyan szemponthálót tartottak a mesterségünk felé kacsingató fiatalok elé, amelynek csupán lényegtelen eleme volt az íráskészség. Előbb volt a származás, aztán a párttagság és a társadalmi tevékenységnek nevezett aktivistaság. Még ilyen körülmények között is a romániai magyar újságírás megteremtette szükségpótló gyakorlóiskoláit: a kolozsvári napilap szerkesztőségében és az országos ifjúsági lap nyári levelezőképző táborozásain kaphattak az érdeklődők némi eligazítást a szakmai dolgok szövevényében. Amikor magyar nyelvű egyetem létesítésére gondolunk, az újságírás-képzésről sem feledkezzünk meg.

És már most szorgalmazzuk szakmai egyesületünk megalakítását, szorosabb kötődésünket a magyarországi sajtó szakmai egyesületéhez, gondoskodjunk a tömegkommunikációban dolgozók nemzetközi szakmai kiadványainak beszerzéséről, legyünk az újságírásunk olyan papjai, akik holtig tanulnak, tegyük lehetővé a sűrű bel- és külföldi újságíró cserét, alakítsunk

klubokat, cseréljünk egymás között is rendszeresen gondolatot. Legutóbb, a minden körülmények közötti megmozdulás lehetőségének bizonyítására, a táncházak kolozsvári országos találkozójához kapcsolódva sikerült a Korunk szerkesztőségébe összegyűjtenünk a romániai magyar lapok ifjúsági rovatainak vezetőit. A sajtó elnyomói betiltani már nem, csak korlátozni tudták a találkozón kialakult eszmecserét. Tíz évvel ezelőtt történt. Azelőtt 1935-ig kellett visszalépnünk az időben, hogy hasonló rendezvényt találjunk. (Akkor az erdélyi magyar újságírók szovátai találkozóját jegyezte föl a krónika.) Az összefogásból született és a kishitűek minden elképzelését felülmúló kolozsvári táncház-találkozó után még olvasóikkal sem találkozhattak az újságírók. Pedig akkor még működtek szerte az országban az Ifjúsági lap Matinéjához kapcsolódó baráti körök, melyek között nemcsak közművelődési, turisztikai stb., hanem tudósítói munkára kész fiatalokból álló csoportok is alakultak. Jobb híján állítsuk vissza ezeket a köröket, legyünk mi újságírók egy-egy ilyen kör gondozói, folytassuk ott, ahol abba kellett hagynunk. Közelítsünk többszörösen is az olvasóhoz. Amikor írásaink alanyait kiválasztjuk, amikor gondolatainkat, beszámolóinkat nyomtatásban eléjük tárjuk, és amikor segítünk nemzetiségünk megmaradását szolgáló öntevékenységük beindításában.

Rajtunk, romániai magyar újságírókon is múlik, hogy mivel telítődik a tegnapi véráldozatokkal kivívott nagyszerű szabadság. Tudatos szolgálatunk, az észhez és a szívhez szóló szavunk legyen hasznos a legjobb lelkiismeretünk szerint. Úgy érzem, az elkövetkezőkben nemzetiségünknek nagy szüksége lesz reánk és a mindig szebbnek kikiáltott jövő az, amely minket is összeköt.

(Kolozsvár, 1990. január 1.)

Nem adták le az írásom, de a később főszerkesztővé avanzsált egykori „káderes” (aki már a diktatúra idején is a legfőbb vezető bizalmát élvező főnök - nem titkolta - kiszemelt utódja volt) többször is telefonált, hogy a felsorolt főszerkesztők közül néhány nevet töröljek. Nyilván, elsősorban volt főnökének Szilágyi Dezsőnek az említését neheztelte. És azokét, akik önszántukból sehogy sem akarták otthagyni a lapvezetést. Mindkettőt jól ismertem. Tudom miként, milyen szolgálatokért és hogyan kerültek lapjuk élére. Az egyik, közvetlen környezetében jóságosnak mondott és a legfelsőbb vezetőségben cérnavékony hangján sűrűn elzengett dicsőítésekkel biztosította főszerkesztői megbízatását. Szerkesztőségének tagjai többször is kérték, de nem volt hajlandó nyugdíjba vonulni. Ezt azzal indokolta, hogy ha távozik, rögtön beszüntetik a lapot. A másik főszerkesztő nevét azért nem hagytam ki a felsorolásból, mert Létay Lajoshoz hasonlóan, a változások előtt két héttel valamelyik legfelsőbb fórum kirakatrendezvényén zengte szokásosan nyaklótlan dicshimnuszát. Elhangzott hozsannájára a Szabad Európa Rádió is felfigyelt. „Ki ez a Lázár Edit?” halottam az adásból. Tudtam, hogy kicsoda, hiszen egyik országosan is ismert és kedvelt kollegámtól vált el még az Ifjúmunkáshoz kerülésem előtt. Az egyik fővárosi lapnál dolgozott, egyetlen jelentős írására sem emlékszem, de arra igen, hogy akkoriban az a hír járta, hogy főszerkesztői kinevezését az ország első pártlapja vezetőjéhez fűződő néminemű kapcsolatának köszönheti.

Ha nem Gyarmath János győzködik, akkor nagy buzgalommal, akitől újságíró kollégáim mindig is tartottak, s aki az Előre napilap katonatisztből avanzsált főszerkesztőjének hű fullajtárjaként nagyon is érintve volt, hiszen hűséges szolgálataiért számos előnyben, például a csak kiváltságosoknak járó lakásba költözhetett, akkor talán engedtem volna a szerkesztőség kérésének. Ha a Romániai Magyar Szó ötös vezetőségéből Cseke Gábor, vagy Kiss Zsuzsa telefonál baráti hangon, bizonyára hajlottam volna arra, hogy ne csak ezt a két nevet töröljem, hanem hagyjam ki az egész névsort, hiszen ma már látom, írásom mondandója inkább érvényesült volna nevek említése nélkül. Mai eszemmel annyit javítanék, hogy zárójelbe

írnám így: (Innen olyan főszerkesztők nevét töröltem, akikkel nem tudom elképzelni továbbiakban az együttműködésünket).

Az új körülményekhez igazodás és alkalmazkodás diktálta hallgatás tűnt akkoriban a legcélravezetőbbnek. „Ne lásd mások szemében sem a szálkát sem a gerendát, és akkor mi sem látjuk saját gerendádat apró szálkákká aprító igyekezeted!" Ehhez a „ne bánts és én, sem bántalak" magatartásban illett mindenkinek takaréklángra fogni saját lelkiismeretét. A nagy helyezkedések idejét éltük, nemcsak a magukat ügyesen átmentő történtők, hanem a sunyin meglapulók útjában voltam, amikor néhányszor visszautasítottam a kisbetűs névsor kurtítását: „Sajtószabadság van, ugye?!!" Közel egy hónapig fektették írásomat, végül január 28-án közölték, miután kézhez kapták a Napsugár volt párttitkárának cikkét, akit sikerült rábeszélniük a nyájas hangú bevezetővel indított rosszindulatú hazudozásra. Jánky Béla talán nem is olvasta lelkiismeretvizsgálatra szólító cikkemet. Ezt írta: (olvasd fotokópiában a következő oldalon)

A tarkárolyság szemétdombján

Szívhez, észhez és lelkiismerethez kívántam szólni. Az „akinek nem inge, ne vegye magára" megjegyzés és figyelmeztetés talán elegendő lett volna, hogy valóban beindítsa az általam ma is elengedhetetlenül fontos önvizsgálatunkat. A szerkesztőség közreműködésével közölt rágalmazó írásra kurtán felelve ezt is megtettem.

Nyilvánvaló, hogy Lázár Edit élettársa volt a hangadó. Válaszlevelemben feltett kérdésemet Jánky figyelmen kívül hagyta, írásom tartalmát sem mérlegelte, esze ágában sem volt lelkiismeretvizsgálatunk pártjára állni, hanem valamiféle huszárvágásnak gondolva a rágalma Román Győzőt és Fodor N. Sándort ellenembe állítva, és ötletesnek gondolva, Takarítási Részvénytársaságnak nevezett. Bizonyára jó lett volna egy ilyen társaság azoknak, akiknek nem volt bátorságuk szembe nézni a diktatúra nyomására elkövetett szégyellni való tetteikkel. Csak a szigorú önvizsgálat vihet minket a beismerésre arról, hogy hol és miért engedtünk a

becsületpróbáló erőszaknak. Most sem értem, hogy került a Jánky cikkébe Román Győző neve? És mellé az ismeretlen önkéntes levelező, valószínűleg Román által beszervezett, Fodor N. Sándor? A rágalmazásokért, amellyel megkerülték a választ az írásomban kért lelkiismereti vizsgálatra? Nyilván az érintettek jogán. A hazugság pedig az, amit már akkor vissza kellett volna utasítanom, amikor Fodor Sándor íróval összetéveszthető rágalmazó nevét említi. Nyilván nem tudta egyikük sem, hogy akkor, amikor az engem pocskondiázó mondatokat kitalálták, én már Fodor Sándorral együtt, a Bajor Andor alapította katolikus lap munkatársa voltam.

DELEGATIE SPECIALA

Delegăm pe numitul: Tar Carol
colaboratorul revistei săptămînale "KERESZTÉNY SZÓ"-"CUVÎNTUL CREŞTIN",
care prin mandatul dat poate efectua culegeri de date ci reportaje
pentru redacţia noastră.-
Cluj-Napoca la 1o ianuarie 1990

Proprietarul revistei,
Protopopiatul Rom.Cat.
Cluj.-
Bajor Andor
Bajor Andor
Canonic,
Csirjak Árpád

Ők ismertek, ők bíztak bennem. Fodor úr mesélte, hogy még az átkos időkben a Béki téri kávézóban időző írók és szerkesztőkből álló adhoc társaságból valaki, érkezésemre felriadva, figyelmeztetésére, hogy „Vigyázzatok, jön Tar Károly!, megnyugtatta őket, hogy értem kezeskedik.

Nem kívántam személyeskedni, nem tártam fel akkor, hogy milyen tapasztalatok vezettek a felsorolt főszerkesztőtől való elhatárolódásra. Akkor még reméltem, hogy a lelkiismeretet igenlők növekvő számmal jó irányba terelik a lapírók önvizsgálatának dolgát. Ennyit írtam. És a szerkesztőségre bíztam a pocskondiázástól elriasztó Román Győzőnek címzett groteszk levelem, amit kollegiális hangvételre való hajlandóságom bizonyításra lennebb, eredetiben nyilvánosságra hozok.

Tisztelt Szerkesztőség!

Akinek nem inge... Sajnos Román Győző magára vette. Lapjuk 1990. január 24-én megjelent számában a **Szívhez, észhez, lelkiismeretünk szerint** című írásomra, annak továbbgondolása helyett, az 1988. januári Napsugár második és harmadik oldalának fotóját mutatja be az olvasónak és hazugnak nevez. (Romániai Magyar Szó, Új sorozat, 30. szám) Kit véd Román Győző, hogy ilyen elvakultan támad? Mondjuk, hogy az igazságot. Kötelességemnek tartom, hogy segítsem. Kérem, lapozza fől a Napsugár 1988/2., 3., 4., 5., 7., 8., 10., 11., és A Haza Sólymai 1987/ 7., 9., 10.; 1988/2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11. számát. Egyikben sem találja a volt diktátor nevét.

Remélem, hogy ezen soraimat is ugyanolyan megkülönböztetett módon tálalja a lap, mint azt Román Győző „leleplező" írásával tette.

Kolozsvár, 1990. február 1.
Előre is köszönöm:

TAR KÁROLY

A szerkesztőség megjegyzése: 1. Reméljük, T. K. múltkori cikkének tálalása elégé megkülönböztetett volt; 2. a föllapozást megejtettük, de az ön felsorolásából (lásd Napsugár) sehogy sem akar kijönni a korábban emlegetett 11 hónap.

Jánky, mert nagyon keresnie kellett hibáimat, amit főszerkesztő koromban vétettem, azt, hogy egyedül és csúfondárosan, mindenben döntő felettesünket, Koppándit elvtársaztam úgy állítja be, hogy szolgalelkűen odabiggyesztettem neve után az elvtárs kifejezést. Ezt a szerkesztőség egyetlen tagja sem így élte meg. Ami pedig a Farkas János érdemeinek elismerését illeti, a

szerkesztőség összes tagja bizonyíthatja, hogy székfoglaló beszédemben a pionírtanács vezetőjének rosszallása ellenére méltattam érdemeit, fáradhatatlannak neveztem, amikor ő meghúzódva és helyezkedve, hallgatott. Azt is tudta, hogy Koncz elvtárs, aki folyamatosan zaklatott, és hiányolta, hogy lap munkatársai nem járnak be a szerkesztőségbe, a szóban forgó cikk díjával sikerült megszelídítenem. Ugyanakkor az aláírt pártos írást figyelmeztetésnek szántam, Németh Rudolf hasonlóan emészthetetlen, de aláíratlanul közölt írásaival szemben.

A karrierista jelzőt is rám húzta Jánky Béla. Mintha nem jelenlétében, a szerkesztőség tagjainak kérésére döntöttem volna, hogy elvállalom a lapok vezetését, mert jobbnak minősítettek, mint az aktivistákat.

A besározók logikáját hiába keressük esztelen dühök és rosszindulatuk megválogatás nélkül diktálta támadásukhoz gyűjtött becsmérlő szavaikban. Ezek valójában védekezésre kiagyalt rágalmak.

A kibontakozó elvtelen vitában a lényeget a továbbiakban is tudatosan mellőzve azon lovagolt Román Győző, hogy a Napsugár hány lapszámába került be mégis a diktátor neve. Egy ünnepi lapszám fotóit is közli és hazugnak nevez, majd kitanít, hogy semmit sem értettem a forradalomból, lelkiismeretem elaltató opportunistának bélyegez. Dühében azt is felejti, hogy neki esze ágában sem volt, lelkiismeretvizsgálatra szólította újságírótársainkat. Arról persze hallgat, hogy kit véd lóhátról elzengett minősítéseivel. Beismerés helyett támad. Saját lelkiismeretvizsgálatát örökre felejti.

Írásom és számos más meredekebben felelősségre vonó írás visszhangjaként számosan megszólaltak, amiből a szerkesztőség a dolgok elkenése és mielőbbi lezárása végett a következőket közölte:

Házunk tája (de nem csak)

Irástudóink múltbeli viselt dolgait felhánytorgató olvasói állásfoglalások (László György, Tar Károly, Nagy Márton, Soltész József) kiben heves tetszésre találtak, kiben ellenérzést keltettek. Örvendett a nagyváradi **Korda Erzsébet,** védőügyvédként lépett fel a nagybányai **Reiz Irina,** míg az etédi **Buzogány Árpád** árnyaltan közelíti meg a felelősség kérdését. Mivel a brassói **Szirmai Béla** történetileg is elemzi a hamvába holt, nem túl ízléses vitát, levelét szemelvényesen közreadjuk.

„A vitát tulajdonképpen Kiss Zsuzsa cikke (december 26) indította el. ... A vétek, a hiba, a bűn beismerése első lépés a tisztulás felé. És a cikkben a megbánás, sőt a vezeklés gondolata is kifejezésre jut. Igaza van..., azok is bűnösök, akik némák maradtak, hallgattak, amikor szólni kellett volna... Súlyosabb a vétkük, akik már az érvényesülés fényében csillogva ontották a dícséreteket, hazugságokat... Tehát az írók — újságírók, szerkesztők — legalábbis, sokan közülük egyr[illegible]nis bűnösök. Nem én állapítom testi [illegible], hanem megtette ezt nevünkben nellen. [illegible] szépen — Kiss Zsuzsa. Van azonban ménye[illegible]lási lehetőség... Mindenkinek ő-mailag [illegible] lelkiismeretvizsgálattal és bűnbá-[illegible]al... Elszomorító azonban, hogy ú-Az [illegible]ban az írók féktelenül egymásnak ro-em [illegible]nak és egymást vádolva versenyeznek magukat fehérre mosni. Itt némileg hibázott László György nagykárolyi író (január 16)... Hevesen támadta írótársait és önmagát mintegy hősként tüntette fel. Ez némileg érthető, sok felgyűlt keserűség robbant ki belőle... Helytelen volt őt a lapban letorkolni... Kár, nem helyes, ha önkényesen kiragadnak egy-két írót, s azokat hősöknek, a legjobbaknak tüntetik és címezik... Talán jobb volna az olvasókra bízni a döntést, kit tartanak nagy (vagy igazán nagy) írónak, és véget kell vetni itt is a személyi kultusznak... Elítélendőbbnek tartom Soltész József kirohanásait (január 26)... Mire való-volt ez a fékeveszett indulatos hangú iromány? Lassabban a hanggal! Egyszerűen, miért sértődött meg? Hiszen régi bölcsesség: akinek nem köpönyege... Itt furkósbottal, seprűvel verik agyon, seprik ki a szemetet... E hangnemből elég volt, nem kérünk belőle! Ismét csak igazat adhatok K. Zs.-nak: „ne élesztgessük a torzsalkodás lángjait a még oly törékeny demokrácia és szabadság hajnalán...“

Ennél bölcsebb következtetésre mi se juthattunk volna, ezért részünkről itt pontot tennénk a vitára, folytatván — immár magunkban, de a magamutogatást mellőzve — a belső tisztogatást, az olvasói vélemények adódó tanulságok megszívlelését.

László György is, aki Lászlóffy Aladárt sem kímélte, megkapta a magáét, máig érően mellőzötté vált.

A Romániai Magyar Szó helyet adott néhány engem védő nyilatkozatnak és Székely Ervin kollegám írásának is, aki nyíltan pártomra állt.

A sajtóetika kötelez

Fodor N. Sándort, a Romániai Magyar Szó bukaresti olvasóját meglepi az a tény, hogy a lap január 24-i számában közölte Tar Károly Szívhez, észhez lelkiismeret szerint című, újságírókhoz írt nyílt levelét és sajátos logikával azt kérdezi: ugyan ki kötelezte a szerkesztőséget egy olyan írás közzétételére, amellyel ő nem ért egyet. (R.M.Sz. jan. 28)

... Az újságírás alapelve, hogy minden törvénytisztelő, jobbító szándékú véleménynek helyt adjon. Nézetem szerint Tar Károly cikke ilyen. Tisztességre, bátorságra, a múlttal való becsületes leszámolásra inti azokat, akiknek ezekben a napokban — amikor már nem a propaganda-titkároknak és más botcsinálta cenzoroknak, hanem csak a saját lelkiismeretüknek tartoznak elszámolással, — különösen megnőtt a felelősségük.

Meggyőződésem azonban, hogy a sajtóetika előírásai nemcsak miránk, a sajtó napszámosaira, hanem a tollat ragadó „régi olvasókra" is kötelező érvényűek. Azokra, akik visszaélve a sajtószabadsággal, ilyen becsületsértő mondatokat vetnek papírra: „Egy ilyen ismeretlen senki, eddig lapult a betegnyugdíjával (a diktatúrától kapta!), most meg előbújik és mindenkit lemocskol".

Látja, kedves Fodor úr, az ilyen az ötvenes évek vérszomjas, gyalázkodó förmedvényeire emlékeztető mondat közlésére ugyanaz az etika kötelezi a sajtót, amelynek a „parancsára" sor került Tar Károly nyílt állásfoglalásának a kinyomtatására is.

Egyébként Fodor N. Sándor (aki fizetését ugyancsak a diktatúrától kapta és remélhetőleg ma sem kell betegnyugdíjból dőzsölnie) tájékoztatására közlöm, hogy Tar Károly eddig nem lapult, hanem tisztességgel szolgálta a kolozsvári Igazság, majd az Ifjúmunkás, a Napsugár, illetve az A haza sólymai és az Előre olvasó közönségét. Munkásságával mindannyiunk számára példát mutatott és mutat ma is emberségből, lelkesedésből, igazságszeretetből. Több olyan munkatárs rúgja ma a labdát itthon, sőt még külföldön is, aki az ő keze alatt lett újságíróvá. Ezért nem volt szüksége arra, hogy a Szabad Európa Rádió hullámain szóljon közönségéhez (egyébként Magyarországon akkor is publikált, amikor ez idehaza szinte főbenjáró bűnnek számított). Ha pedig a diktatúra idején tanúsított bátorságot kéri tőle számon, akkor engedje meg, kedves Fodor úr, hogy figyelmébe ajánljam Tar Károly Köszönöm, jól vagyok és Az ismert katona című köteteit. Garantálom, mindkettő tanulságos olvasmány lehet egy mégoly régi olvasó számára is.

SZÉKELY ERVIN
a Fiatal Fórum tudósítója

Támadták Cseke Gábort is. Mellette meggyőzésre alkalmasnak hitt bő versidézetekkel Simó Márton állt ki „Vigyázzunk egymásra!" békéltető ajánlással. Az összeállításokból egykori főszerkesztőm kidekázott igazságérzetének gyakorlatára ismerek, olyanformán, hogy „a minden szentnek maga felé áll a keze" igazsága sem csorbult.

Fodor úr különben többször is megnyugtatott, hogy nem is tudott erről a rágalmakkal tele írásról. Ez azért fontos, mert Jánky Béla neve *a Napsugár szerkesztői nevében* szedett sor alatt áll. Ezt nem írhatta Jánky, de akkor én elhittem, és keserűen visszavonultam az RMDSZ szervező bizottságából, miután Kántor Lajosnak az ellenem írt cikkről szóltam. Magánügyként erről futólag, a Magyar Színház előcsarnokában tartott egyik megbeszélésünkről jövet a Malom utca sarkán tájékoztattam. Nem volt mit mondania. Mint, ahogyan egyetlen kolozsvári barátomnak, munkatársamnak, kollegámnak sem volt. Egy sem kelt védelmemre.

Két évtizeden át hordoztam magamban a történteket. Sértésnek éreztem, hiszen az egy Németh Rudolfon kívül nem volt haragosom a Napsugár szerkesztőségében, a többiek folyamatos biztatásával végeztem főszerkesztői teendőimet. Ma megértéssel gondolok vissza erre, hajlok arra, hogy egykori barátaim ilyen-olyan meggondolásból nem árthatták bele magukat az ilyen személyem elleni, nyilvánvalóan aljas rágalmazásokkal tele vitába.

Nem tartottam fontosnak, hányszor nem jelent meg az általam szerkesztett gyermeklap a diktátor neve nélkül. A válaszadáskor a nálam lévő néhány lapszámból következtettem erre. Kétségtelenül tévedtem. Kollekcióban ellenőriztem. A Napsugárban az általam írtnál kevesebbszer, a kicsiknek szóló lapban pedig többször sikerült megóvnom a gyermekeket a hozsannázástól. A magát később „tisztának" feltüntető dühös férj az én elhatárolódást sürgető kérésemre rágalmakat fröcskölt és közölte a mindenki által kötelezőnek tudott ünnepi Napsugár szám fotokópiáját, amikor két oldalon a többi lapokhoz képest visszafogottan „ünnepeltük" születésnapja alkalmából a diktátort és feleségét.

A következő levéllel próbáltam némi belátásra bírni:

Utóirat Román Győzőnek

: ön azt írta rólam, hogy hazug vagyok, a forradalomból sem értettem meg semmit és lelkiismeretem sincs. Igaza van. Nemcsak, hogy hazug vagyok, hanem tévedek, hibázom, török-zúzok, veszett fejsze vagyok, de lopok, rabolok, csalok, senkit sem kímélek, szélhámos vagyok és aljas, megvesztegethető, romlott minden sejtemben. Történő vagyok, aki minden időkben felfele nyal, lefele dorongol, pedig tudom, hogy egy utolsó vagyok, mögöttem senki sem áll csak a pokol. Tehát ördög vagyok, sötét alak, minden jó elrontója, gazember, aki csakis azért él, hogy megnehezítse a mások életét. Mindent túllihegek, mindenhova bemártom magam, szerepelni vágyom és a másoknak termett babérokat elorozni. Megveszekedett barom vagyok, akinek sem Istene, sem hazája. Akinek nem szent a múlt, semmi a jelen és a jövőt sem tisztelem. Akarnok vagyok, zsarnok, aki fittyet hány a viselkedés elemi szabályainak, egy számító pofátlan, akinek egyedüli célja, hogy a mások orra alá borsot törjön, megkeserítse a környezetében levők életét. Klikkeken kívüli nyavalyás állat, aki mindig klikket szervez, rohadt polgári salak, aki a világ legnagyobb tévedéseként jött e világra, az egész romániai magyarság sanyarúságára. Mi több, én vagyok a világ legundorítóbb emberképű férge, egy hímringyó, egy nyálas hernyó, egy undorító pók, aki a savanyú izzadásig csakis azért szövi mindenhova a maga kis maszek hálóját, hogy mások elől a teret, sőt ha lehet a levegőt magáénak tudja. Hát persze, hogy én vagyok az örökös feljelentő, már gyerek koromban élenjáró árulkodó voltam, és titkos barlangomban szárítom áldozataim skalpjait. Újságíró is csak azért lettem, mert nagy élvezettel szeretem lopkodni mások szövegeit, kéjjel erőszakolom meg patyolatszűz gondolatát minden természetes okossággal megáldott kollégámnak, tollbérenc vagyok, zsoldos, aki szemrebbenés nélkül megmásítja a valóságot gazdája egyetlen mosolyáért, esetleg vállveregetéséért. Én vagyok a lakkozók gyöngye, aki évtizedekig teleírtam a lepedőlapokat ajnározással és hozsannával, magam szerkesztgettem a hányingerkeltő sablonszöveget kilószámra, a fejemben fatuskót hordok amit fűrészporrá alakítva csakis azért szórok betűformákban kéziratpapírra, mert azt tartom, hogy csupán így juthatok el a teljes megdicsőülésig. Mert titkon, sőt nyíltan erre vágyom. Szemét vagyok, trágya vagyok, trágyadomb vagyok. Piszok fráter, akinek volt pofája megmaradni ősei városában, mégpedig magyarnak, csakis azért, hogy alkalomadtán ezzel is eldicsekedjen és magyarkodjam, és ebből is hasznot húzzak. Nem tisztelem apámat és anyámat, könyveimben koszos koholmányokat hordok össze, mániákusan mint egy eszeveszett. Pénzt kunyerálok minduntalan és sajnáltatom magam, nem köszönök vissza az ismerősöknek és naponta ellopom az ötleteiket és szünet nélkül újítással okozok keserűséget társaimnak, csakis ezért tolakodom szőrös képemmel és ötleteimmel mindenhova. Hülye vagyok, bolond - még papírt is kijártam magamnak, mely ezt bizonyítja -, mert véglegesen thar vagyok, hiszen ennek születtem és az én hibám, hogy nem folytottak meg a pólyámban, nem löktek autó elé, nem csukták rám a börtönajtót és nem lőttek le mint egy veszett kutyát. Erkölcstelenebb embert magamnál nem ismerek. Tetű vagyok, örökké piszkálódó, másokat szekírozó, kételkedő, furkáló, hátulról támadó, védteleneket gyötrő lelkinyomorító. És ez még nem minden. Folytathatnám és folytatná ön is.

Aki másmilyennek ismert - három évtizedes pályámon alig néhány emberrel találkoztam -, nagyot tévedett. Kérem, gyökeresen változtassa meg véleményét, most még lehet, most éppen eljött az ideje, mert

különben magammal húzom az erkölcsi posvolyának fenekére, az etikátlanság fekete lyukjába. Megvetést érdemlek, le kell engem köpni, rugni kell belém, szóra sem méltatni, és arra kárhoztatni, hogy a kötelet is magam szerezzem be, hogy nyakamon érezzem súlyát rohadtságomnak.

Rusnya vagyok, nem tagadom, de ennél is rosszabb, hogy megbocsáthatatlanul makacs. Ganédomb-emberségem mélyéről most is felhőfögöm pofátlanul a kérést: írásomból, amely annyira feldühített, emeljen ki tetszése szerint néhány kérdést és továbbítsa újságíró kollégáinak meggondolás, átformálás, kiérlelés végett. Legyen az ön hófehér tette az én szemfedőm, amit magamra húzok mielőtt elnyel a nihil és a világ megkönnyebbült sóhajjal veszi tudomásul, hogy egy kerékkötővel kevesebb, és az örök gyógyító fuvallatként seper majd végig a mi kis világunkon és akkor, csakis akkor elhatárolhatjuk magunkat egymástól lelkiismeretlenségünk szerint és egyáltalán. Ha pedig úgy gondolja, hogy kérésem átejtős és alattomos beugratás, kivagyiságból született rongyrázó hepaj, amely csöppet sem visz minket előre, a tisztaság sajtómezejére, akkor ezegyszer ön is tóved egy ici-picit. Ez az aprócska valami a lényeg, amit szíves figyelmébe ajánlok. Tudom, hogy senki vagyok és az is maradok. Mert kutyából nem lesz szalonna, és belőlem sem:

Tarkány

Ezt persze nem közölték a Romániai Magyar Szóban, és groteszk soraimmal nem hatottam meg azokat sem, akik évtizede ismertek, néha kedveltek és tiszteltek is, mert tudták melyik oldalon állok és azzal is tisztában voltak, hogy soha a magam védelmében, inkább csak a közügyekben fogalmaztam sarkosan.

Román Győző erre magánlevélben sem válaszolt, de ismerőseim elbeszéléséből tudom, hogy hosszú ideig fortyogott még, s mindennek lemondott. Akár nagyhangú „bizonyító” írásában, amit a Nézőpont rovatban közöltek, amelyben kitanít, hogy szerinte a forradalomból nem értek semmit.

NÉZŐPONT

EMLÉKEZTETŐ tarkárolynak

Az újságíróknak küldött nyílt levelében — Romániai Magyar Szó, új sorozat, 26. szám — közzétett egy kérést, melynek teljesítése kötelességünk, kötelességem. Igen, meg kell tisztítani házunk táját a szennytől, a hazugságtól. Akkor pedig kezdjük.

Egy volt főszerkesztőhöz nem illő pongyolasággal megfogalmazott írásából idéznék: „Kihasználva, hogy a sajtóirányítás figyelme csökkent irányunkban, tizenegy hónapig egy gyereklapban sem engedtem leírni a scornicesti-i Drakula nevét.“

Uram, ön semmit sem értett meg a decemberi forradalomból. Ön most is hazudik. (Lásd a felvételt.) Most, amikor nem csak újságírásunk, hanem egész társadalmunk tisztulni akar és az igazat, csakis az igazat követeli. Cselekedete a lelkiismeretét elaltatni akaró opportunista tett.

A tények konok dolgok. Tizenegy hónapig az ön főszerkesztése alatt álló két gyereklap — a Napsugár és A haza sólymai — majdmindegyikében ott „díszeleg“ a diktátor neve, de akad, amelyben a „tudós“ nej is szerepel. Érthető okból: csak ilyen kompromisszummal jelenhetett meg a diktatúra idején az a sok kiváló írás, amellyel a Napsugárnál dolgozók, vagy e lapban közlők az Asztalos István-i hagyományoknak megfelelően a szép magyar szóra okították és magyarságuk tudatára ébresztették az Erdélyben élő legénykéket, leánykákat. Ez az igazság.

December 22-ike óta senkire sem kényszerítik a tények megmásítását, ön azonban, ahogy láthatjuk, olvashatjuk: maradt a régi. A tudósítások, lódítások mellett — mert szövegében bőven akad még efféle — amnéziásan olyan kérdéseket tesz fel, amelyre ugyancsak önnek kellene felelnie. Íme: „Annak bevallását, hogy leváltásom után (a lányom Svédországba menekült — **tehát nem a Drakula elleni kiállásért üresedett meg a Napsugárnál a főszerkesztői szék — R. Gy. megjegyzése**) miért kellett, olykor két oldalon is, a gyerekek számára érthetetlen dicshimnuszokat közölni az »aranykorszakról« — ezt talán bízzuk a szerkesztő lelkiismeretére.“

Baj van az „után“ szóval, uram, Mert e kérdést a leváltása előttre is felteheti. Talán választ is adhat rá. Az ön lelkiismeretére azonban nem bíznék semmit.

ROMÁN GYŐZŐ

Azt, hogy én mit értettem a forradalomból már a forradalom napján megírtam és közöltem a kolozsvári lapban. Hol volt akkor Román Győző? Nyilván akkor is élettársa mellett volt. Naplóbejegyzésemben már korábban is előfordul a neve.

„1987. március 9. Hideg van. Száz éve nem volt ilyen. Fűtés alig. Napok óta még olvasni sem tudtam. Ha így megy, leszokom az írásról. Ezt akarják a hivatalosságok is. Tegnap Bodor Pál olvasott fel a rádióban. Megtudtuk belőle, hogy a Szótörténeti Tár sem készül, megrekedt az V. kötetnél. És még mennyi más fontos munka, amely hiába készült, pedig még a Scînteia vezércikke is foglalkozott egy időben az Irodalmi Lexikonnal például.

Késő éjszakai adásban levelet olvasott fel a román nyelvű SZER, amelyben részletezi az erdélyi magyarság jogainak fokozatos megcsonkítását. Nevek is szerepelnek, azoké, akiknek menniük kellett tisztjükből, mert komolyan vették a „testvériséget”, az „egyenlőséget” és jogainkat. És azokról is szó volt, akik bábként jöttek, talpnyalóként iparkodnak: Lázár Edit ismeretlen még újságírónak is...

És így tovább. Megnyugtató, hogy tudja a világ, ki kicsoda?! Igaz az is, hogy ezekben a nehéz időkben tudjuk meg a szemétemberek teljes névsorát. Jó ez a kiválasztódás, megtisztulás. Két táborra oszlik immár az erdélyi magyar értelmiség; a szolgalelkűeknek kell félniük, az idő ellenük dolgozik.”

Mit írt a változások utáni hetekben, hónapokban Román Győző és mit írt Lázár Edit?! Hallgattak, meghúzódtak. A maguk mentegetésénél többre nem futotta nekik.

Két nappal rágalmazó írásuk megjelenése előtt ezt írtam a Szabadság vezércikkében:

Egymás nyelvén

Figyelmeztet, kér, kísért a televízió: tartsunk lépést a korral, igyekezzünk többnyelvűek lenni. Nagy igazság. Hasznos teendő. Jövős dolog. Hogyan is léphetnénk a tőlünk eddig elzárt Európába valamely világnyelv ismerete nélkül? Akik előtt nyilvánvaló volt ez az igazság, és hittek abban, hogy eljön a szabadság, vagy úgy döntöttek, hogy elhagyva hazájukat, maguk mennek a kívánalmaknak, már rég nekifogtak a tanulásnak. Zsebüket nem nézték, fizették a nyelvórákat. Most, hogy a televízió ingyenes oktatásra vállalkozik, közigényt elégít ki. Délelőttönként és kora este csaknem játszva tanulhatjuk a francia, az angol, a német, és az orosz nyelvet. Köszönet érte.

De legyen szabad e dicséretes kezdeményezést továbbgondolva föltennem a kérdést: mikor lesz a román televízióban magyar nyelvtanfolyam is?

A kérdés igenlő megválaszolásának szorgalmazására el kell mondanom, hogy országunkban sok az olyan érdeklődő, aki kisebbségünk nyelvét szívesen tanulná, hogy ezzel is bizonyítsa a velünk kinyilvánított testvériségének komolyságát. Ez a szándék most, a szabadság éltető légkörében természetes óhaj, amely a gondolkodó és Európára figyelő román emberekben is élt. Jelen sorok írójának a magyar nyelvű országos ifjúsági hetilap riporteréként volt alkalma és némi bátorsága is olyan fiatalról írni, aki képes volt Kolozsvárra vonatozni, hogy fiatal magyar barátaival találkozva megköszönje nekik azt a levélzuhatagot, amellyel elárasztották, miután a magyar nyelv tanulásához hirdetésben segítőtársat keresett. Akkor az „aranykorszak" teljében a mi nyelvünket tanulni több volt, mint együttérzés, igazi szolidaritás volt. Ma lehetne természetes, magától értetődő. Tudjuk, hogy a magyar nem világnyelv. De ismerjük a közmondást: Ahány nyelvet ismersz, annyi ember vagy! A nyelvtanulás mindenkor könnyebbé teszi az, ha a tanuló megfordulhat, esetleg huzamosabb időt tölthet az illető nyelvi környezetben is. Romániában kétmillió segítőre talál minden nyelvünk iránt érdeklődő hazánkfia. És nemcsak mi nyernénk ezzel. Gondoljunk például a vegyesházasságokra. A legtöbb ilyen családban ma műár igény az, hogy a családtagok helyesen és pontosan ismerjék mindkét nyelvet. Ebben is segíthet a televízióban műsorra tűzött játékos és szórakoztató nyelvtanfolyam.

Nemrég még azt a felfogást pártolta a kultúraellenes hatalom, miszerint a jó hazafi csakis románul beszél. Volt olyan tanügyminiszterünk, aki kézlegyintéssel és azzal intézte el a nyelvtanulás szorgalmazó tanügyiket, hogy minek az, hiszen neki magának sem volt szüksége egyetlen idegen nyelvre sem ahhoz, hogy miniszter legyen. Most a képernyőről is látjuk, hogy országunknak olyan vezetői vannak, akik több idegen nyelvet is beszélnek. És büszkék vagyunk rájuk, példájukat mindannyian követni akarjuk. Olyan adottságaink és lehetőségeink vannak, hogy könnyűszerrel három-, és többnyelvűvé nevelhetjük gyermekeinket.

Bízom benne, hogy nálunk nemcsak a „munka nyelve" lehet közös, hanem egymás nyelve és kultúrája valóságos megismerésének őszinte óhajtása is.

Szabadság, 1990. január 26.

Húsz évvel később Cseke Gábor azt írta erről a vitáról, a *Jelentések magamról* című vallomásos könyvében hogy „személyeskedésbe torkollott." Nem találom nyomát annak, hogy személyeskedtem volna. Ellenkezőleg. Tartózkodtam ettől. Lelkiismereti vizsgálatra ösztönző írásomban sem a magam, hanem a közösség javára írtam azt az igyekezetet, amit a *muszáj* írások terjedelmének csökkentésére és lehetőségeink szerinti mellőzésére fordítottunk. Nem magamat emeltem ki, hanem Fodor Sándort, a gyermekeknek szóló levelezésében jeleskedett ezen a téren. Még azt sem engedtem meg magamnak, hogy magyarázatot kérjek

Román Győzőtől, miféle forradalomról beszél miközben rágalmazó hazugságait gyártja azért, hogy gátlástalan karrierista társát védelmezze. Lelkiismeretük nem hagyja őket nyugodni, Kanadában járva, jó barátomnak, Pusztai Pétert is sikerült ellenem fordítaniuk rágalmaikkal. Lelkük raja.

Írtam egy levelet a Napsugár szerkesztőségének is, amolyan belső használatra, és látva, hogy egykori kolozsvári kollégáim, akik ismerték írásaimat, kiállásomat, véleményemet szótlanul hagyják gyalázásomat, az RMDSZ megyei szervezését, két hétig folyamatosan segítve, még átadtam fiatalabb kollégámnak, Szabó Zsoltnak és visszavonultam.

Tisztelt Szerkesztőség!

Visszatérve külföldi utamról olvasom „A tarkárolyság szemétdombján" címmel közzétett választ a Romániai Magyar Szóban és magam is latolgatom, hogy mit válaszoljak erre a személyem elleni támadásra. A legszívesebben válasz nélkül hagynám, a nyilvánosság előtt ezt teszem, hiszen kár az újságpapírért. Maradok szemétdombnak, hazugnak, a romániai magyarság legfőbb ellenségének, és mindannak aminek jóakaróim beállítanak. Teszem ezt abban a reményben, hogy olvasóim és barátaim az elmúlt harminc év tapasztalatai alapján úgy sem hiszik el, hogy ennyire mocsok és senki vagyok. Bízom abban, hogy a szerkesztőség válaszát olvasva minden józan ember előtt nyilvánvalóvá válik 1. 1990. január elsején elkövetett cikkem lényegéhez nem hozzászólni enyhén szólva figyelmetlenség, közösség-ellenes. 2. A személyeskedés területén megmaradva engem kicsinálni lehet, hasznos dolog, de ez még nem menti azokat, akiktől a forradalom utáni héten úgy éreztem, hogy el kell határolnunk magunkat. Ez kiderül abból is, hogy „a demokratikus megújulás erkölcsiségéhez méltóbban viszonyulók" sem védik meg az általam megnevezetteket, hanem engem mellékjük állítva és befeketítve mindenkinél rosszabbnak mondanak. Kiderül közben, hogy a két említett „kolléga" közül egyik a feleségét védi, ha jól tudom, a másik meg annyira tájékozott, hogy semmit sem tud rólam csak amit megsúgtak, tollba mondtak neki. Mellesleg az előbbi annak az Előrének a szerkesztője, ahol egyetlen lapszámban száznál is többször írták le és írták be többek között az én írásaimba is a legfőbb vezetőnek és nejének a nevét. Mégpedig olyan módon, hogy újságíró társaikat kész tények elé állították, az idegösszeroppanásig meggyötörték. Hát ezért kellett az illetőnek magára vennie azt a bizonyos inget.

Sajnálom, hogy ezt is leírtam, leírhattam. Továbbá sajnálom, hogy akkor (január elsején) jobb példát nem ismerve, magamat kissé előtérbe tolva tálaltam az újságírói munka, az újságíró-képzés, az utánpótlás, a szakmai továbbképzés és a közművelődésben való részvételünk kérdéseit. Akaratlanul hibáztam. Nyugdíjasként senki helyére nem pályáztam és ezután sem pályázok, amit tettem, azért soha semmit sem vártam. Arra gondoltam, hogy különállóként olyan dolgokat is kimondhatok, amit mások ilyen vagy olyan csoportosuláshoz tartozva óvakodnak kimondani. Ma is fontosabbnak tartom írásomban a közérdekű kérdéseket, amelyek mellett tárgyi tévedésem ellenére sem kellene szó nélkül elmenni. Tizenegyet írtam, de ha akárhányat is írtam volna, ettől még mondatom: másik fele igaz. Aki a közösség érdekét figyelve olvas, az tudja mit „hazudtam". De ez meg sem fordult a volt Előre szerkesztőinek fejében, akik nem anyagtorlódásért fektették cikkemet január 24-ig, hanem hogy nyomást gyakoroljanak rám néhány név törlése végett, és felkészüljenek a méltó válasszal. Sajnos, „leleplezésemen" kívül másra nem figyeltek, hangnemük útszéli, az olvasó felkapja a fejét és kételkedik igazukban.

Hasonló indíttatású a volt párttitkár írása is. És kissé pontatlan. Nem nevezem hazugnak, mert nem erről van szó: rosszindulatú! Vegyük sorjában a tényeket.

1. Azt írja, hogy lapultam és hallgattam Farkas János leváltásakor. Az egész szerkesztőség a tanúm, hogy engem nem úgy hoztak felülről, hanem beiktatásom előtt megkérdeztem kellek-e vagy sem. A beiktatáskor pedig egyedül én szóltam Farkas János mellett. Még megvan a beszédem szövege, amelyben többek között fáradhatatlannak neveztem stb. Miért? Azért, mert tudtam, hogy miért váltják le. A lap hagyományainak folytatását fogadtam és a Farkas János által felolvasott ténybeszámoló után mindenki előtt világos volt, hogy eredményesen vezette a lapot, melléállásom egyértelmű volt. Ezen kívül nem én akadályoztam a szerkesztőség tagjait abban, hogy véleményüket elmondják. Hallgatásukat már ekkor ellenállásnak véltem, az is volt. Mit tehettek volna mást?

2. Ami főszerkesztői méltóságomat illeti, ezt én nem ismertem. Szolgának mentem a Napsugárhoz és az is voltam. Nem emlékszem, hogy valakinek a megszólításakor használtam volna az elvtárs szót. Azt viszont többször is kértem, hogy engem urazzanak a szerkesztőség tagjai. Ezek után nyilvánvaló, hogy Koppándit mindig is elvtársnak neveztem, aki ezt félremagyarázza, bizony mondom rosszindulatból teszi.

3. A Koncz József vezércikkét Németi Rudolf írta, és egyetértett azzal, hogy Koncz nevét írjuk alá. A cikk pont olyan, mint sok azelőtti Németi által írott cikk, de azzal, hogy Koncz pénzt kapott, sikerült elterelnünk figyelmét a két gyermeklapról.

4. Létay Lajost sohasem neveztem Lajos bácsinak. És már akkor a szemébe mondtam a véleményemet arról, amit állítólag az Utunk védelmében tett. Nem volt szükség rá olyan mértékben, ahogyan azt tette. De ragaszkodott a Központi Bizottsági tisztségéhez stb. Gyerekverset azért még írhatott és közölhetett. Ne feledjük el, hogy Sütő Andrástól is kértem és kaptam írást, aki azelőtt hiányzott a lapból. Az összefogás híve voltam és maradok. Az elhatárolódás nálam nem személyi bosszút és kicsinálást jelent, hanem politikai hovatartozást. L. L. besorolása a levitézlett főszerkesztők sorába például nem akadályoz meg abban, hogy orvosságot hozzak most neki magyar barátaitól.

5. Csodálkozom, hogy arról a „csinnadrattás” évről szólva a szerkesztőség nem hisz a szemének: végül is, ha nem csalódom négy számban szerepel a zsarnok neve. Bizony csinnadrattás év volt, és ez mégis így van. Nem értem miért kell kisebbíteni a szerkesztőség érdemeit, ezt az eredményt nem a magam számlájára írtam. Az igaz, hogy magam húztam ki a zsarnok nevét, de úgy hiszem erről mind tudtak és feljelenthettek volna. Én ezt eredménynek tekintettem, és az utánam következőben bízva, ennek folytatását megbeszéltem. Nem rajtam múlott, hogy másként történt. És az sem, hogy elfogadott rovataimat megszüntették, munkámat nem igényelték.

6. Amit a lap betiltásáról olvasok a szerkesztőség válaszában említett tények ismeretében kénytelen vagyok „ujja mögé bújásnak” nevezni.

7. Az írásban felsorolt indulatszavak szemétdombját is csak azért kifogásolom, mert félek, hogy ezekből némelyik visszahull a szerkesztőségre. Éppen ezt elkerülendő, lemondok a vita nyílt folytatásáról, maradok a szégyenben a szemétdombon. Nem tudom miért jó ez a szerkesztőségnek? Egyébként sem közölte válaszom Román Győzőnek szóló második részét az RMSZ. És a szerkesztőségnek címzett soraimmal is kivárt, amíg mellétördelhette a Napsugár nevében írt sorokat. Aki ismer, tudja, hogy nem ilyen küzdelemért lettem újságíró. Az én küzdelmem mindig is klikkeken kívüli, vélt vagy valós igazságaim legalábbis úgy érzem - el nem hallgatható igaságok. Bálint Tibor tudja, hogy első könyvemet azok égették el, akik közé káderlapom alapján soroltak. Tűrőképességem, lelkiismeretem nyugalma onnan adódik, hogy az erdélyi magyarságért, képességeim szerint legalább annyit tettem, mint azok, akik pimasznak, karrieristának, hazugnak, öndicsérőnek és egyebeknek mondanak. Nem

kívánom, hogy nyíltságom megbocsássák, különösen azokkal nehéz szót értenem, akik nem akarnak megismerni, hiszen egyetlen könyvemet sem olvasták, akik őszinteségem kétségbe vonják és azt is kifordítják, amikor közösségemért kell(ett) előtérbe tolnom magam. És még mindig hiszem, hogy a Napsugárért is tettem (tehettem) valamit. Farkas János, aki hála az Igazságnak visszakerült helyére, talán majd elvégzi azt a régóta esedékes elemzést, amely meghatározza a gyermeklapok helyét az európai hasonló kiadványok sorában, és a figyelmes elfogulatlan elemzéskor kiderül, mit csináltam jól, mit tévedtem, mit akartam. És talán a szerkesztőség is belátja, hogy akarnok létemre is szentnek tartottam a demokratizmust, vitázva, de meghajoltam a többség, a gyakorlottság, az ésszerűség előtt. Rosszat senkinek sem tettem, bosszúálló ezután sem leszek.

Útszéli rágalmazóim erőltetett költői kérdésére, amelyben indulatosságukban senkinek akarnak feltüntetni, kénytelen vagyok írásaimból idézni egyet-mást.

1968-ban írtam Köszönöm, jól vagyok című regényemben:

„- Édesapám, nekem a rendszer smafu. Meló legyen dögivel, én majd kihozom belőle a dollárt. Kismesternél tanultam, hullára dolgoztatott semmiért a keserves jóistenit, de azt hiszed, az államnál jobb?...

- Nyugalom a törtetés nem kenyerem...

- Ja, az más. Szóval te vagy az, aki öntudatból megy építeni a szocializmust? - Nem lehet mindenki olyan, mint te vagy. Ritka madár...

- Na. Jól kifogtalak. Neked biztosan pártkönyved van...”

Ebben a könyvben a proletár burzsoáziáról ráncigáltam le a vörös leplet és hősömet a történet végén egy szekus saját kezűleg juttatja kórházba. Majdnem évtizedig feketelistára kerültem könyvem megjelenése után.

1981-ben Nyári mese című regényemben többek között ez olvasható:

„- Na, ide figyeljen, elvtársam... - szigorítja a helyzetet Ignác.

- Azt már nem! - emeli fel hangját és kezét Facsiga. - Nem vagyok magának „elvtársam”. Rendben?

Ignác arcbőrével egy afrikai ország lobogójának színeit utánozza.”

Néhány oldallal odébb:

„Dél volt már, amikorra a titkárnő előállíthatta a Vörös Lángban járt ifjú riportert. A főszerkesztő éppen elégedett mosollyal tett pontot újabb vezércikkének végére. Címét is felírta: Tiéd a dicsőség.

- Gyere csak beljebb, Krém elvtárs! Foglalj helyet, mindjárt befejezem...

A főszerkesztő még egyszer rápillantott az előtte fekvő kéziratra. Nem a helyesírási hibákat kereste, azokat úgyis kijavítja a gépírónő. A címért határozatlankodott. Mintha már olvasta volna valahol? Valaki mondott már valami hasonlót? Csak nem a klerikális reakció szavai ezek? Gyorsan javított: Te vagy a dicsőség.

Elégedetten hátrahanyatlott hatalmas karosszékében. Felállt, nagyot nyújtózott, és zsebre dugott kézzel vakarózott. Észrevette, hogy nincs egyedül. Visszaült a helyére.

- Te vagy az Erik? Apukádék mit csinálnak? Jól vannak? Na, ennek igazán örülök. Közöttünk mindig is jó elvtársi kapcsolatok bontakoztak ki. Hanem veled megint baj van. Te...

A főszerkesztő elbizonytalankodott. A kéziraton legeltetve a szemét rádöbbent, hogy csaknem végzetes hibát ejtett: letegezte a generalisszimuszt, méghozzá szalagcímben: Te vagy a dicsőség!

- Hm?!

Sietve áthúzta, a felismerhetetlenségig ikszelte az akaratlan tiszteletlenség árulkodó jelét, és fölébe írta a helyes megszólítást: Ön a dicsőség!

- Te... - nyomta meg a szót keményen a főszerkesztő - Te, újra zavarba hoztad a lapot! Kipróbált harcosok helyett, őket sértő módon mellőzve, kispolgári elemek nyilatkozatát csempészted a lapba. Kormorán elvtárs telefonált... Kormorán elvtárs jól ismeri apádat, és nagyon csodálkozott...

A főszerkesztő a nagyobb hatás kedvéért mindkét tenyerével csapkodta az asztalt."

Az egyik groteszk jelenetben a szerelmespár anyanyelvén beszél a buszon termelési kérdésekről. A zsúfolt buszban nemrég városiasított hazánk lánya kimondja a sokszor hallott elmarasztaló utálatot: Nem bírom ezt a ronda gagyogást! A főhősben felmerül a kérdés: Mi a teendő? Így folytatom:

„Próbálja eldönteni magában a helyes választ. Hasonló helyzetben szerinte a lehetséges magatartás a következő formákat öltheti:

1. Mosolyog mintha nem fájna...

2. Egy válogatott káromkodással, amelyben a lány anyukáját is elősorolja, meghökkenti a lányt, meggondolkoztatja, elhallgattatja.

3. Tiltakozik. Hivatkozik alkotmányos jogokra, az együttélés elemi szabályaira.

4. Karon fogja a lányt, rendőrhöz viszi, igazoltatja, feljelenti. Elégtételt követel.

5. Kíséri a munkahelyéig, beszél felettesével, szól a KISZ-titkárnak és a lány szüleinek.

6. Megírja a helyi lapnak.

7. Nem tiltakozik, nem szól, nem jelenti, nem írja meg. Nem vesz róla tudomást. Kihívóan néma marad. Tűr türelmesen. Az idő mindent, de mindent meggyógyít.

Facsiga sűrűn rángatózó arccal hallgat. Lehajtott fejjel nézi Őzikét, és a lány szavainak duruzsoló melegében úgy dönt, hogy nem a hallgatást választja, hanem a célravezetőbb beszédet."

És csak úgy találomra egy riportomból, amely Szerelmes földrajz című második riportkönyvemben is megjelent 1983-ban:

„A börtön mellett megyek el, elővigyázatosan az út túlsó oldalára térve, de a szembejövőkről látom, hogy a sárga fal alatti járdán is mehettem volna. A vigyázó helyeken álldogáló katonák nézésében nem sok a szigorúság. Az arakatlanul is felgyűlt ideges feszültséget azzal gyűröm vissza magamban, hogy üresnek képzelem a börtönt. Nemrég ezreket engedtek haza. Ehhez

társítom a helyi információt, amely szerint itt a börtönben egykor kitűnő műkedvelő színjátszó csoport működött. A Suskin-film zümmögő kórusát hallom, pergetem magamban a képsort.

Nem. Enyed már régóta nemcsak „vár és börtön”. Enyed főleg gyár és fiatalság... Ugrásra készülődve.

Enyed ilyenféleképpen egy kicsit Brassó is. És Szeben is. Enyed: az ország. Mesélem itthon, merre jártam.

- Rusuval találkoztál-e? - mosolyog rám könyvtárosi olvasottságával a feleségem.

- Rusuval?

- Vagy Russzal? Hát nem mindegy?

- Jaaa! A Méliusz-könyvből valóval?... - csatlakozom némi késedelemmel a mosolyához, mint akinél egy pillanatra fönnakadt a tantusz. És arra gondolok, hogy megértem én is, és egykor megértettem a félelmet, amely az írót alattomosan gyomrozva az utazás legváratlanabb pillanataiban hatalmába kerítette. De most már értelmetlennek találom: szabadságot a nyíltság naponta kiélezett ollójával kell szabnunk magunknak. A félelem nyüszítő szerszámát nyugodtan és tiszta szívvel megvethetjük...

A riporter dolga a biztatás. Így kell, ezt csak így érdemes...”

Nem hiszem, hogy nehéz volt kiolvasni ebből az üldöztetés, a szexus-megfigyelés ellenére is igenelt ellenállást. Akkoriban a fiam halála előtt három hónapig naponta látogatott, behívatott, zaklatott egy kapitány (most már ezredes), hogy az elém tolt félszáz névnél többet tartalmazó kolozsvári magyar értelmiséghól nyilatkozatban politikailag terhelő adatokat gyűjtsön be tőlem. Végül a megyei első titkárig jutottam, zaklatásáért panaszt emelve és felelősségre vonva őt magát is, mert ezt a „munkát” feladatul kirótta nekem. Elismerte, hogy adhat ilyen feladatot. Aztán már nem kecsegtettek könyveim kiadásának elősegítésével sem, békén - gyanúsan békén hagytak. De fiam halála körülményeinek törvény elé vitelében minden szinten megakadályoztak.

Tovább mondtam, írtam a magamét.

Az Utunkba a főszerkesztő tudta nélkül Szilágyi István „csempészte” A *Vízhányó dosszié* című egypercesemet:

„JELENTÉS

Alulírott 21.21.21-es önkéntes, alázatos tisztelettel jelentem, hogy a saját fülemmel hallottam, hogy Vízhányó Géza, a helyi lap belső munkatársa szemtanúk füle hallatára kijelentette, hogy a hírlap „tele van fűrészporral”. Nem sikerült kiderítenem, mire alapozta ezt a kijelentését. Az eset egyelőre nem keltett felháborodást. V. G. megfigyelését folytatom.

NYILATKOZATOK.

1. Vízhányóék lakásából napok óta villanydaráló monoton zúgását észleltük. Feltevésem szerint sem kávét, sem cukrot, mákot sem, hanem csakis füvészport darálnak. Ezt a következtetést meglehetősen jó szaglásomra alapozom. A feleségem is érzi - szerintem már átható - fenyőgyanta szagot.

Kőhányó Péter
Vízhányó jobboldali szomszédja

2. Nem tudok semmiről. Vízhányó elvtárs főleg bort iszik. Ez szerintem magánügy. Mivel hogy nem közösségben, hanem főleg egyénileg fogyasztja. Cikkeit rendszeresen olvasom.

Hóhányó Sándor
Vízhányó baloldali szomszédja

3. Vízhányó Géza az említett napon azzal a számomra is megdöbbentő kijelentéssel lépett be a szerkesztőségbe, hogy „fél kilónyi fűrészpor"-nak nevezett kéziratával elkészült. Cikkét gondosan elolvastam és kisebb húzásokkal leadtam. Mindenben megfelelt az előírásoknak. Igaz, színvonal tekintetében nem sikerült meghaladnia a sokévi átlagot. Máskor jobban odafigyelek a felelőtlen megjegyzésekre.

Hányó Lajos
Vízhányó rovatvezetője

ORVOSI JELENTÉS

Vízhányó Géza, 52 éves újságíró alapjában véve egészséges. Mellbősége 110/111. Szaporán lélegzik. Vérnyomása 16/8. Enyhén emelkedő tendenciát mutat. Gerincbántalmai, kezdődő gyomorfekélye és elhatalmasodó süketülése egyelőre még nem akadályozzák munkájában. Idegállapota labilis. Az agyröntgen vizsgálat kimutatta, hogy koponyájában többek között háromnegyedkilós fenyőfatuskót hord. Műtéti beavatkozásra nincs szükség: felmorzsolódik magától.

Dr. Doktorhányó Aliz

VALLOMÁS

Alulírott Vízhányó Géza önbírálatilag kijelentem, hogy mások fejében a szálkát meglátom, a magamében a gerendát nem. A „fűrészpor" kijelentés - elismerem - tőlem származik. Nemrég az egyik energia-takarékosságot támogató cikkemben a fűrészporos kályhák elterjedését bíráltam. Préselt fűrészporból ugyanis - ma már mindenki tudja ezt - kifizetődőbb hokedlit gyártani. Cikkein alapos és terjedelmes volt. Csaknem megtöltötte az egész lapot. Jókedvemben mondtam, hogy a lap tele van fűrészporral. Őszintén sajnálom, hogy félreértésre adtam okot. Máskor jobban vigyázok.

Vízhányó Géza
hírlapíró

VÉGZÉS

Vízhányó Géza megfigyelése felesleges. Később, amennyiben szükségesnek mutatkozik tájékoztatóink közé besorolható. Valószínűleg használható, derék munkatársat faragunk belőle.

Tűzhányó Győző
felelős"

Persze, hogy nagy cirkusz lett belőle. Aztán már nem fogadtak el csak olyan írást, amelybe a „szolgálatos" szerkesztő belegyömöszölte a megfelelő idézetet, hiába kértem arra, hogy hagyja írásomon kívülre, fölötte keretben vagy akárhogyan, ahogy a hatalomnak jólesik. Ezután határon túlra küldtem, vittem, csempésztem írásaimat, ahogyan mások is tették. Megróttak érte a megyei pártbizottságnál is. - Tudunk róla! - fenyegettek Bukarestből.

Idézet a Tükörben megjelent *Mesék a változtathatatlanra* című groteszkből:

„A GYÁVA KAMIKADZE FÖLSZÓLALÁSA

Amit itt rólam elmondtak, az valakinek vagy valakiknek fontos igazsága, s mint ilyen bizonyára megcáfolhatatlan.

Már nem félek.

Tudom, hogy az emberevők is finnyásak. Bármennyire is primitívek, nem eszik ismerőseiket, rokonaikat, brancsbeli társaikat. Csakis a másféléket, az idegeneket fogyasztják.

Most, hogy világszerte rohamosan fogy minden, csak a kosz és a koszos indulatok gyarapodnak, jó, ha tudjuk: mindenki megehető. Először azokat eszik meg, akikről könnyen elhihető, hogy ők másak. A legegyszerűbb, ha a kiszemelt áldozatot befeketítjük. Európait is megehetünk, ha nem sajnáljuk a bemocskolására fordított intellektuális erőfeszítést.

Nos, úgy érzem, itt és most: én vagyok a néger.

Nemsokára kezdődik a nagy lakoma. Száraz nyeléseket hallok, fogak csattogtatását. Nyál fröcsköl.

Minden, amit tehetek csak ennyi: ideig-óráig megpróbálok a torkukban maradni.

KONYHATITOK

Ma már mindenki megehető. De a legprimitívebb emberevők sem zabálják meg társaikat. Ha elhitetjük magunkkal és étkezőtársainkkal, hogy az, akit megeszünk amúgy sem közénk való, nyert ügyünk van. Fogjuk rá, hogy valahonnan utánunk érkezett, és őseitől örököken más a színe, és a szaga is más, mint a többieknek. Öntsük nyakon az áldozatot valami időszerűen hangzatos szósszal. Európait is megehetünk, ha nem sajnáljuk a bemocskolására fordított intellektuális erőfeszítést. Lássunk neki. Ne feledkezzünk meg a jólneveltségről: kívánjunk egymásnak jó étvágyat.

Figyelmeztetés azok számára, akiket éppen esznek: A legtöbb, amit tehetnek az, hogy megpróbálnak ideig-óráig az emberevők torkában fennakadni...

SOVÁNY VIGASZ

Nem baj, ha befeketítenek, bemocskolnak és fölfalnak az emberevők. Valaki egyszer majd úgyis a torkukon akad...

Akit már lenyeltek, annak sem kell föladni a reményt. Megemésztésünk még sok száz évig eltarthat."

Hogy amíg ilyeneket és ehhez hasonlókat írtam, mások mit műveltek versben, prózában, tanulmányban és a feledés lópokróca alatt eltemetett újságcikkekben mit írtak, avagy csuka módjára hallgattak, s most ebből faragnak maguknak hősöket megszégyenítő mellszobrot, melyet felmutatva a húsos fazekak körül törtetnek, ez nem reám tartozik, hanem csakis kinek-kinek a lelkiismeretére. Magának kell, hogy számot adjon mindenki, mit tett jól, mit rosszul, és mit tehetett volna. Akik ezt tisztázzák magukban, önszántukból és őszintén képesek erre, azok megváltozni és cselekedni is tudnak, hogy a megváltozott körülmények között az erdélyi magyarság ügyét valamiképpen becsülettel szolgálják hátralévő életükben.

Lázár László az általam szerkesztett Ifjúmunkás antológiába már akkor bátran megírt terjedelmes tanulmányában kíméletlenül előszámlálta a legnagyobbakat, azokat is, akik ma is nagymenők. (Az antológia kéziratát Kocsis István barátomhoz mentettem át Budapestre.)

Nem kívántam egyebet a megváltozott helyzet első pillanatában sem, mint azt, amit ma többen is óhajtanak: megméretés nélkül, nyílt elítélés nélkül, csupán hallomásból vagy klikkeken belül kialakított vélemények alapján senkit se ítéljenek el. De az is igaz, hogyha valaki dolgozni akar nemzetiségünkért - és ezt nem anyagiakért, nem az elismerésért, a megdicsőülésért teszi -, akad munkája éppen elég.

Bizony mondom, nem vagyok a sors kegyeltje: ezt az utat választottam. Zokszó nélkül. De ez alkalommal az önigazolás jogáról nem mondhatok le. Régen és most is, amikor kényelmetlenkedtem, a vezetők, a sunyin toleránsak első kérdése „Nem vagy te üldözőmániás?!" volt. Nem vagyok az. Csupán észreveszem, hogy kezdeményezéseimet nem támogatják eléggé, könyveim megjelentetését nem segítik és így tovább. Szókimondásomat továbbra sem kedvelik. De már nem is csodálkozom. Az erdélyi múlt tele van nálamnál százszorta nagyobbak példájával, ehhez hasonló tapasztalásaikkal. A „sanyarú" világban ilyen az élet. Az élet halála maga az ember. Mostanában pedig a legjobb tanács: betegségeinkkel együtt kell élnünk.

Végezetül pedig minden ellenségemnek, a szerkesztőségnek a magaménál is jobb sorsot, jobb életet és sikert kívánok minden esztendőkben. Remélem, hogy a nyomdaviszonyok javulásával sikerül majd a Cimborát is a városunkba költöztetni, hogy „egy kézben" a szerkesztőség biztosíthassa a romániai magyar gyermekek nevelésének folytonosságát és célirányosságát.

Kérem Farkas Jánost, hogy alkalomadtán ismertesse levelem a szerkesztőségben és a többi beérkező levelek mellett, a szokáshoz híven megőrizze.

Minden kisebbítő szándék mellett maradok:

Kolozsvár, 1990. március 4.

Tar Károly s.k.

Nincs tudomásom arról, hogy ezt a levelet felolvasta volna Farkas János a szerkesztőségben. Rövid ideig volt újra a lap főszerkesztője. Azért tartottam fontosnak bő idézetekkel megtűzdelni levelem, hogy egykori inkább csak saját magukkal elfoglalt munkatársaim végre olvassanak tőlem valamit.

Látva, hogy a sunyítók tábora mindenre képes, hogy hallgatásra bírja a kritizálókat, pontot tettem kálváriámra. Benne volt a levegőben az a zseniális nagymesteri lépésből adódó megoldás, amit sietve elfogadott a politika: a diktátor házaspár kivégzésével az összes kollaboránsok bűnbocsátásban részesülnek.

Mit tehettem? A RMDSZ megyei szervezése élén nem állhat megbélyegzett ember, mondtam Kántor Lajosnak, aki abban az időszakban is vezetőnk volt.

Fiatal újságíró koromban azzal ugrattuk gyengébb idegzetű kollégáinkat, hogy telefonba suttogtuk titokzatosan: „Minden kitudódott!" Feltételezve, hogy mindenkinek volt és van takargatnivalója, figyeltük vagy beavatott barátainkkal figyeltettük hívott viselkedését. Voltak, akik elsápadtak. Nagyot röhögtünk ijedtségükön. Viccnek szántuk.

Nem gondoltam volna, hogy öreg koromra, megtapasztalom a „minden kitudódik" igazságát. Az idő, rendre rendet tesz mindenben. Most is ez történt.

Úgy adódott, hogy 2015 nyarán valóban pontot tehettem huszonhárom évvel ezelőtti rágalmazásom történetének végére, amit akárhogyan is próbáltam addig elfeledni, újra és újra felhorgadt emlékezetemben. Nem igazán kutattam, kik és miért álltak mellém és ellenem, vagy maradtak semlegesek a *Szívhez, észhez lelkiismeretünk szerint* című, a Romániai Magyar Szóban 1990. január végén megjelent írásom nyomán, de reméltem kiderül miért támadt, miért nevezett hazugnak az, aki a maga védelmében gátlástalanul becsületembe gázolva szervezte ezt az akciót.

Jánky Béla, miután valamennyire elült az általa kavart botrány, Budapesten, egy írószövetségi választáson békülékenyen megszólított. Ha bocsánatot kér, talán szót válthattunk volna, de mert sunyin viselkedett, úgy tett, mintha semmi sem történt volna, nem álltam szóba vele. Nem jól tettem, mert már akkor kiderülhetett volna az, ami a legjobban fájt: miként került rágalmazó írása végén, a neve fölé: „a Napsugár szerkesztői nevében” jelölés.

A nyáron végre, anélkül, hogy erőltettem volna a dolgot, végre egyértelműen kiderült, hogy a Napsugár munkatársai, nemcsak hogy nem adták nevüket az íráshoz, de semmit sem tudtak arról, hogy ezt nevükben írták. Fodor Sándort, még akkor, 1990 elején megkérdeztem, hiszen a Bajor Andor által indított katolikus lap indulásakor együtt dolgoztunk. Bálint Tibor amióta első regényem méltató előszavát megírta, hűséges barátom volt, ha szüksége volt rá, egész fizetésemet kölcsönöztem neki, felesége zavaros pénzügyeinek rendezésére. Kányádi Sándor pedig nemrég, levélben is megerősítette, nem volt tudomása Jánky Béla cikkéről.

„Amit a rólad irt rágalmakról írsz, sohase hallottam róluk. A Napsugártól kilencven első napjától nyugdíjba kerültem. Rólad semmi rosszat azóta se hallottam. Nehezen megy a pötyögés, hívjál inkább Skype-on.

Szeretettel: Sándor”

Soó Zöld Margitot időnként meglátogattam műtermében, de erről nem kérdeztem. Most, szokásos nyári kolozsvári látogatásomkor, néhány példányszámot vittem a Napsugárban indított huszonvalahány új rovatom egyikének felhasználásával, az Ághegy Könyvek sorozatban megjelent *Játékos torna* című közös gyerekkönyvünkből. Régi időkre terelődött beszélgetésünk végén jutott eszembe, hogy őt is kérdezzem. Csodálkozott évődésemről. Ő sem tudott arról, hogy a cikkíró vagy az új országos napilap szerkesztősége engedélyt kért volna a Napsugár munkatársait jelölő aláíráshoz.

Ezek után nyilvánvaló, hogy gonosz túlkapásról van szó, amely eddig eléggé megkeserítette életemet. Az sem titok kinek állt érdekében engem intézményesen befeketíteni. A szerkesztők mindegyike figyelmen kívül hagyta azt, hogy a lapokban akkor elterjedt hozsannázás elleni mérséklő igyekezetünket nem a magam, hanem a Napsugár szerkesztőinek javára, egyszer sem egyes szám első személyben és nem királyi többesben, hanem mindig többes számban fogalmaztam. Tehát ezzel a csúsztatással vádoltak öndicsérettel, azért, hogy elítéljenek és lehetetlenné tegyenek. Így valójában az egész szerkesztőség igyekezetét vonták kétségbe, tagadták és minősítették szégyentelenül, a maguk védelmére. Ellenőrizhető, hogy az Előre napilap a változások első napjáig újságírói kifejezéssel élve „elengedett kormánnyal”, lelkiismeret furdalás nélkül szolgálta a diktatúrát. Ha a Napsugár oldalai mellé helyezték volna az azonos időben megjelent maguk lapszámait, lelkiismeretüknek tiltakoznia kellett volna a gyermeklapok gátlástalan pocskondiázása miatt. Érvelhettem volna ezzel is, de nem tettem. A lelkiismereti vizsgálathoz, ma is így gondolom, nem lehet elég a tények sorolása,

semmiféle meggyőzés, ehhez a magunkba látás nélkül, hibáink belátása nélkül eljutni sohasem fogunk.

Ma is feltűnő, hogy írásom tárgyáról, a lelkiismereti vizsgálatról, mélyen hallgatnak, ma sem vállalják. Egykori ifjúsági lapunk főszerkesztőjén Cseke Gáboron kívül, nem tudok mást, aki ha két évtized elteltével elvégezte volna a maga lelkiismeretének őszinteségre törekvő vizsgálatát.

A nyáron olyan egykori szaktársammal is találkoztam, akiről annak idején sejtettük, hogy a belügyiek szolgálatában állt, nemrég felfedett besúgóinkról szót váltva, a kenetteljes megbocsájtás hangján győzködött: mindannyian megértést érdemelnek, hiszen a helyükben mi, mit tettünk volna... Így győzködött.

Nem tartottam érdemesnek arra, hogy arról szóljak, csak *Faragott fájdalom* című naplómban és a Cseke könyvének évekkel ezelőtti világhálón folytatott vitájának alkalmával ismertettem, hogy kitartó zaklatásom idején mit tettem.

A változás utáni hetekben a katolikus lap munkatársaként javasoltam, faggassuk a megyei művelődési bizottság vallásügyi felügyelőjét az egyházakat ért elnyomásról. Felkerestem a vallásügyekkel megbízott egykori megyei felügyelőt, és azzal próbáltam vallomásra bírni, hogy majd úgyis „minden kitudódik". Érvelésemnek engedett, de (régi és új) feletteseinek tanácsára három nappal később, másfél év halasztást kért, amelyet aztán máig érően sikerrel hosszabbított az intézmény, amely azóta állítólag átalakult. Átalakult anélkül, hogy a múltját bevallotta volna. Ugyanúgy, ahogyan, állítása szerint, becsületben megőszült egykori szaktársam is cselekedte, és ma zokszó nélkül az erdélyi magyarság legfelső vezetőségét szolgálja, miközben az is kitudódott róla, hogy ma is folytatja régi „mesterségét". Arról, hogy az egyik neves költőnk megfigyelésére kapott megbízatást a szomszéd ország illetékes szervei is felfigyeltek.

Tudom, hogy a *Szabadság* alapításának első évfordulóján a lap vezetői célravezetőbbnek találták kifelejteni a nevemet a lap megjelenése körüli bábáskodók sorából. Cseke Pétertől, aki előtt vétettem ki az első lapszámból írásomat, hogy volt neje, az akkoriban üldözött Gyimesi Évától általam kért írását protezsáljam helyébe, visszaemlékezésében egyetlen pejoratív mondatot engedett meg magának: „És akkor jött Tar Károly", hogy aztán stockholmi látogatásuk alkalmával, nálam törpébbnek mutatkozva, mindketten elnézzenek a fejem fölött, amikor a díszterem ajtajában köszöntöttem őket. A karrierjüket féltők számára nemkívánatos személlyé váltam.

A Napsugár félévszázados évfordulójára is olyan késéssel küldtek meghívót, hogy rakétával sem érhettem volna oda, a lap történetében pedig eltitkolják, hogy az európai különlegességű gyermekirodalmi lap öt főszerkesztője közül az egyik én voltam. És sorolhatnám még...

Az emberek olyanok, mint a kisgyermekek, akik a jóra nem igen figyelmeznek, de a rosszat rögtön megjegyzik. Játékukban irtóznak a Fekete Pétertől, és senkit sem érdekel az, hogy kik, miért feketítették be.

Miért tárom nyilvánosság elé ezt a „titkomat". Azért, mert a két évtized alatt meggyőződtem arról, hogy lelkiismeret-vizsgálatra szólító írásomat rég elfelejtették, talán nem is olvasták, de a fifikusan megmódolt, ellenem szóló rágalmazó írásra emlékeznek.

Megtörtént, hogy a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságában, amelynek választmányi tagja vagyok, olyan ember játszotta meg magát főnöke előtt, és tett úgy, mintha nem ismerne, akit a Napsugár főszerkesztőjeként támogattam, amikor állástalan volt.

Az egyik nyáron önéletrajzi pentalógiámhoz régi lapokat olvastam a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban. Velem szemben, az asztal túloldalán ült az a nálam sokkal fiatalabb ember, aki kollégám volt az *Igazságnál*. Kapkodó idegességében halkan fütyörészett, majd tüntetően tudományos munkájába temetkezett. Éreztette, hogy nem kíván megismerni. Ő az, akit leváltásom előtt, mert megkérdeztek, helyembe javasoltam, és azért kapta a kinevezését, mert kívülállóként, köztudomásúan azon kevesek közé tartozott, akit a hatalom nem bélyegezhetett „ellenségnek", mert óvatosan tartózkodó volt, nem magyarkodott, még csak nem is örménykedett. A nyáron, nagy meglepetésemre mégis megismert, és remélem éreztettem, hogy viselkedését feledve, továbbra is nagyra becsülöm, hiszen kiváló munkát végez azon a szakterületen, amit valamikor kedvtelésből választott.

A váradi irodalmi folyóirat egyik munkatársa pedig rosszindulatúan pártaktivistának írt a verseim mellett szereplő ismertetőben. Az ugyanabban a számban szereplő egykori aktivista bemutatásakor viszont nem tartotta fontosnak ezt megjegyezni. Tisztáznom kellett, hogy lehettem volna, de a magam akaratából soha nem vállaltam aktivistaságot, sem párttitkári megbízatást. Sorolhatnám még, hol és kik hagyják sorozatosan válasz nélkül leveleim, közlésre küldött írásaim.

Ama rágalmazó írás máig érően rossz fényt vet reám, egy-két irodalmi lap és kiadó nagyon fiatal és néhány idősebb szerkesztője, akik semmit sem olvastak tőlem, de hitelt adtak a rágalmazóimnak, szóra sem méltatnak. Elítéltek vádemelés nélkül, az utolsó szó jogát is megtagadják tőlem. A rendszerváltás után tíznél több könyvem kéziratával jelentkeztem támogatásra. Eddig nem hivatkozhattam arra, hogy nevem, az átkosban kilenc esztendeig, feketelistán szerepelt, de immár csaknem negyedévszázada a most alkalmazott és titkolt feketelistáról sem törlik. Könyveim kéziratait figyelmen kívül hagyja, vagy kurtán, mondvacsinált okkal elutasítja számos erdélyi kiadó. Egy irodalomtörténész, amikor kis példányszámban saját költségemre kiadott könyveimet látta, lefitymálva szemembe mondta, hogy azok amúgy sem számítanak az irodalomban, amelyből ő könyvkiadói tejhatalmával száműzött.

Az erről az időről vallók bátorságát tapasztalva, nincs okunk kivagyisággal minősíteni azokat, akik saját és mások cselekedeteire emlékezve tanúsítják, hogy lehetett volna másként is. Például oly módon, hogy amikor besúgásra kényszerítettek valakit, nem a szekurítáté által választott fedőnevet, hanem a saját becsületes nevüket írják a valakiről vagy valakikről kikényszerített véleményezésük alá, és a különféle módon rájuk parancsolt megbízatásokról „megfeledkeznek", betegségeikre hivatkoznak, vagy Svejk módjára viszonyultak volna a piszkos munkához. Voltak, akik összeszorított foggal a sokféle sanyargatással és megaláztatással járó kivándorlást választották.

Akkoriban így gondolkoztam: „A kérdés most is az, hogy kikkel dolgozunk együtt? Hogy hiszünk-e még a hatalommal való együttmunkálkodásban? Lehet-e bízni abban, hogy azonos a célunk: valamiféle szocialista életmód kialakítása? Úgy látom, hogy amennyiben Románia eltávolodik a nemzetiségi jogok tiszteletben tartásától, annyira kerül messzebb a meghirdetett szocializmus céljaitól is. Most lenne nagy szükség a Bethlen Gáborokra! Hogy kell lehajtanunk a fejünk, hogy ugyanakkor a gerincünk egyenesen maradjon és büszkeségünk se szenvedjen csorbát? Hogy jövőlátásunk se romoljék oly rohamosan?

A rádió egy francia, egy svájci és egy német lapból idézte az erdélyi magyarság dolgait, és ez azt jelenti, hogy a világ közvéleménye, ha ideig-óráig, de foglalkozik velünk. Tehát nem tűnünk el a népek közül nyomtalanul. Végre mi is felsorakozunk azon kisebbségek mellé,

akik tesznek is egyet-mást, hallatják szavuk, ellenállnak beolvasztásuknak. Mi, Európa egyik népes kisebbsége, Románia négerei leszünk, ha nem a saját, hanem az általuk elképzelt és óhajtott módon részesülünk a kultúrából. Értelmiségünk szerepe ilyenformán növekedőben van. Kár, hogy szavakban is halkan hirdetett vállalásuk nem követi vagy csak nehezen követi a némaságból kibontakozás sürgető igényeit."

Félelem lengte be minden napunk. Már nemcsak a hatalomtól féltünk, hanem egymástól is. Tudatosan irányított volt mindez, hiszen megosztva, atomizálódva, magunkba temetkezve, tehetetlenkedve nem sok vizet zavarhattunk. De ahogyan minden csavarással nőtt bennünk a fájdalom, gyarapodott bennünk az ellenkezés, az apránként gyűjtött bátorság is. A naplóíráshoz is kellett valamennyi. A rendszerváltás után kiderült, hogy sokan mások is írtak naplót, emlékeztetőt, amelyeket aztán naplónak elnevezve, ellenállásukat bátran részletezve, állásfoglalásukat a mai kívánalmakhoz igazítva kibontottak, s magyarázták lelkiismeretüknek megfelelően. Naplóm a nyolcvanas években született, nyomtatásakor nem kozmetikáztam, a magam tükrének akartam mindenképpen. Akik láttak engem akkor, talán tudták milyen vagyok, hova tartoztam, és naplóm megjelenésekor az is világossá vált, hogy milyennek láttam kortársaimat, barátaimat, ismerőseimet. Nyilván, az akkori látleleteim nem feleltek meg a másfél évtizeddel utána bekövetkezett változásokban véleményt, célt, arcot, magatartást váltó szereplőknek, csak néhányan értékelték szókimondásomat, nyers és szubjektív véleményeimet. Baráti körömben is megijedhettek szókimondásomtól, s ezt tetézte a rendszerváltás szilveszterén írt lelkiismereti vizsgálatot szorgalmazó felhívásom, amelyre egy hónapi elfektetése után sem találtak jobb megoldást, mint a lényegi elhallgatás mellett annak bizonyítását, hogy mindenki sáros, legfőbbképpen én, akit bírói szerepbe képzeltek, pedig csak egy voltam a magukat önmarcangolók közül, akik a megtisztulással kívántak az új lehetőségek világába lépni. Persze, hogy elérték céljukat, hiszen fedő alatt maradt minden, s csak most két évtized után ébredt fel némelyekben a lelkiismeretvizsgálat igénye. Az idő meggyógyít mindent. De azok, akik maguk előtt is titkolják a régi rendszerben való „ügyeskedéseiket" nem mentheti fel semmi. Magukkal cipelik feldolgozatlanul, be nem vallott hibás tetteik lélektörpítő göncét. Magam is ezt teszem.

Minden harc után rengeteg az önjelölt hős. Értem m ár, hogy lelkiismeretvizsgálatunkban nem a mások hibáit kell keresnünk, hanem kortársaink erényeit felmutatva a magunk életével összevetve, tévedéseinket kell kijavítanunk. Visszatekintve, úgy látom, hogy sokan voltunk, akik nem fértünk a rendszer bőrében. A magam példája csak arra jó, hogy erre felhívjam azok figyelmét, akikben van akarat múltunk elemzésére, s tanulságainak számbevételére, amelyek tanulságai nélkül nehezebb a jelenben élni. Mert sok minden ismétlődik. Az ember saját maga és közössége szabta erkölcsi normáinak taposómalmában erőlködik, hogy mások által is elfogadható életet éljen. Azt hittem, hogy az erdélyi magyarság erőltetett beolvasztása ellenében, sokféle különbözőségünk ellenére is mindig összefoghatunk. De csalatkoznom kellett, mindig nagyobb volt az egyéni érdekek melletti egymáselleni küzdelem vagy küszködés, mint a közösségi ügyeinkért való kiállás. A kivételek ma is tiszteletet ébresztenek bennem, naplóírásom idején is lejegyeztem egyet-mást a példamutató történésekből.

Engem nem fenyegetett a rendszerváltásig meghurcoltak ellenszenve, Kolozsváron nemcsak ismertek, de úgy éreztem szerettek is írásaimért. Három évtized újságíráskodásom alatt egyetlen egyszer telefonáltak rám indulatosan. A dohányzással járó rossz szokásokról írtam, s ezen felháborodott egy megrögzött dohányos asszony, aki megfenyegetett, hogy a többi füstölgő társával majd reám gyújtja a házam.

De miután megjelent írásom, amelyben lelkiismereti vizsgálatra biztattam kollégáimat és néhány főszerkesztő nevét, akik szégyentelenülés törtetően szolgálták a diktatúrát, csupa kis-

betűvel írtam, barátaim, kollégáim, s azokra, akikre addig felnéztem, a lehetséges felelősségre vonástól való félelmükben megszeppenve hallgattak.. Ha követem őket, és rá sem rántok felbérelt egykori párttitkárom és felbújtok heteken át összegyűjtött rágalmaira, bizonyára vesztemre az történt volna, hogy az események sodrásában, belekeveredem a politikába. Otthonról hozott becsületérzésem ellenkezett, elsősorban akkori elnökünktől vártam segítséget. Legkisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy bajommal foglalkozzon. Megértettem. Az új szerveződés tisztaságával nem összeegyeztethető rágalmaktól elkeseredve leköszöntem. Néhány hétig, kiszemelt fiatalabb kollégám mellé álltam, hogy a tagszervezéssel járó szervezést átadjam. Többen is, akik tanítványaimnak mondták maguk, írásban tiltakoztak rágalmazók tette ellen. Visszavonultam.

Ma már belátom, hogy életem során, az anyámtól örökölt önzetlenségemmel, képtelen voltam a magamért való küzdelemre. Pedig azok voltak az igazán küzdők, akik a maguk igazát és jogait védve a közösségét is védték. És valamiképpen mégiscsak előbbre vitték. Óvodai helyekért, magyar iskoláztatásért, írásaik elhelyezéséért, könyveik kiadásáért, feleségek munkahelyeiért, lakásért és sok minden egyébért folytatott éles küzdelmeket vívtak, amit most is úgy ítélhetünk meg, hogy értünk is, áttételesen a magyar közösségekért is folytattak.

Ha visszatekintek azokra az évekre, belátom, hogy némi megalkuvással, jópofasággal a közszolgálat ösztöne feledtet minden mást, a pénz csak azután juthat eszünkbe, miután új életünk alapjait, szervezkedésünk, egyesületeink, csoportosulásaink mikéntjén túl leszünk. Apám naiv viselkedését másoltam akaratlanul, mert ő egész aktív életében csak annyit merített a közös bográcsból, amennyit szerény szükséglete kívánt. A rendszerváltás után írásaimért, könyveimért, szerkesztői munkámért, idő rabló szervezői ténykedésemért nem kértem, és csak a legritkább esetben kaptam némi ellenszolgáltatást. Ezt a szokásom ma sem adom fel, „Engem a pénz nem boldogít” címmel adtam interjút egy irodalmi lapnak, nem izgat, hogy soha nem lesz már sarokházam, inkább megnyugtat megállapodott helyzetem: leszállított árukból főzöm étkeimet, magam sütöm a kenyerem, és három négyzetméternyi kiskertem terméseit megtoldom a Svédországban még létező, nem sokat bolygatott természet, sétáimon összegyűjthető, a háború éveiben anyámtól látott, hasznosítható terméseivel.

Az évekkel ezelőtt hallott véleményekből és a magam minősítéseiből is, ki tudná megmondani mit szült tévedés, elhamarkodott ítélet, netán célzatos rosszindulat. Naplóm és minden visszaemlékezésem célja ezek ellenére nem az ítélkezés mások felett, hanem az egykori fortyogó közhangulat, út-, és társkeresés nehézségeinek felmutatása, amely véleményalkotásomat olykor csillagmagasságba, máskor az idegek létráján pokolmélybe ráncigálta. Tanulságos kálváriája ez az életnek, még akkor is, ha ezt csak magában járja be az ember. A nyilvánosság előtt e sorok szembesülnek a lehiggadt valósággal, tévedéseim engem minősítsenek, nem azokat, akikről tévedésből elmarasztalóan vélekedtem.

Akinek inge volt, bizony magára vette. Ma már látom, hogy nem szívlelhették szókimondásomat. Az ilyen véleményre választ nem adnak, inkább éles hangon firtatják: Ki ez a...? És pocskondiáznak, bizonyítják mindenféleképpen, hogy bezzeg, és hogy senki sem jobb a deákné vásznánál. Törpévé potyolják a megszólalót, hogy emberi magasságukat bizonyíthassák. A magunkba szállás, az önkritika levitézlett módszer, mint a kisgyermek, csökönyösen tagadunk, a magunk igazát védjük körömszakadtig. Talány, hogy miként lesz ebből megújulás, továbblépés valamiféle jobb, ésszerűbb, hasznosabb életbe.

Önbizalom nélkül tapodtat sem mehetünk előbbre, naivitásom mellett mindig volt bennem annyi önbizalom, hogy higgyem: az írásaimban megfogalmazottaknak van értelmük, sötétre festett napjaink talán sötétebbek a valóságnál, de ez nem feladásra, nem meghátrálásra, hanem dacos ellenállásra kell, hogy biztasson. Csakhogy milyen az ember? Kedve, ereje, bizakodása

egyszer fenn, egyszer lenn. A kitartás kitartásához legalább kisközösségek kellenek, egymást biztatva élhetünk túl minden veszedelmet. A hatalom éppen ennek tudatában igyekezett atomizálni a társadalmat. A látszat közösségekben, a szervezett gyűléseken az unalomig gyakoroltatott látszat demokratizmusban manipulálható volt a tömeg. Nem csoda, hogy időnként az ember nem találta önmagát. A nyolcvanas évek végén történtekre gondolva, jó darabig magam is csak forgolódtam, mint a zsidó az üres boltban. Fiam halálával családi tutajunk is zátonyra futott, Lászlóffy Csaba barátom sorai beigazolódtak: „ apád anyád mire megérti belerokkan".

Akaratom ellenére egy kissé Márai sorsában osztozom. Őt idézem, amikor bevallom magamnak, hogy engem is megszóltak, kitaszítottak, elvették fiam, feleségem, a kedvem is. Pedig, amikor első unokám születése után Svédországot választottam már nem volt más egyebem. De Máraival vallom: „mégis csak a hazám" szülőföldem, amit szolgálni eleinktől élethossziglan tanultam.

A változások utáni esztendőkben Bodor Pál bizalmát élvezve a Magyar Nemzet tudósítója voltam, aztán, amikor Szőcs Gézát nevezték ki a Szabad Európa Rádió budapesti irodájának élére, fél esztendeig tartó szigorú ellenőrzés után munkatársuknak fogadtak. Nem sokat dolgozhattam nekik, mert valamennyi időre megszűnt a magyar adás, de az, hogy elfogadtak a mai napig megnyugtat: ha nekik jó voltam, rágalmazóimmal szemben, mások is, akik osztják gondomat, elfogadhatnak. Úgy döntöttem, hogy beérem azok jóindulatával, akik valóban ismernek, s akik bizalmát elnyerhetem az elkövetkező nekem kimért esztendőkben. Magammal elszámoltam, tanulságaimat életrajzi munkám öt kötetébe gyűjtöm. Rég megbékéltem a világgal és mellőzöttségemmel is. Apám túlélte minden haragosát. Igyekszem követni példáját.

10.
Bolydult évek

Jól tettem, hogy félre álltam? Nem tettem jól? Nem tudom.

Egyszemélyes „pártot” alakítottam, az Erdély Pártot.

Erdély Pártot!

Egy a diktatúra idején külföldre kitántorgott barátom megunván azt, hogy ott mindenütt románnak tartják, valamilyen csellel-ügyeskedéssel új állampolgársága nyomán kapott útlevelébe születési helyéül nem Cluj-t, nem Kolozsvárt, hanem Klausenburgot, az országot jelölő rubrikába pedig Románia helyett Siebenbürgent íratott. A forradalom előtt hazalátogatva a határon idegennek nézték, angolul kérdezték, mit keres itt, ahol még a madár sem szívesen jár. Számos alkalommal magam sem kerülhettem el szülőhazám megnevezését, és külföldön, belföldön egyaránt ma is azt vallom, hogy erdélyi vagyok.

És ha valamilyen pártba még egyszer be kell lépnem, akkor az csakis az Erdély Párt lehet.

Ha nincs ilyen, előbb-utóbb alakítanunk kell.

Ez semmiképpen sem lesz nehéz dolog, mert elképzelésem szerint ebben a pártban nem lesz tülekedés a vezetőségi posztok, a szenátusi és a parlamenti képviselet helyeinek betöltésére, nem kell majd pártszékházért kilincselni a hatalom helytartóinál, nem kell lobogó és jelvény, nem lesz szükség a tagsági díj körülményes beszedésére, nem folyik majd a párt kebelében belső frakciók között küzdelem, nem kerül sor holmi csatározásokra tisztújítás idején.

Az Erdély Pártot ugyanis egyelőre egyszemélyes pártnak képzeltem el. Mégpedig olyanformán, hogy mindenki, aki szereti Erdélyt, ezt a pártot magában bízva, önmaga épülésére számítva, maga magának hivatalosan bejegyzi.

Az Erdély Párt nem holmi kirakatpárt. Célkitűzései között olyan nagyszerű dolgok szerepelhetnének, mint például Erdély értékeinek megőrzése. A kincses Erdélyt ugyanis az elmúlt idők során belepte a sanyarú korok guanója. Sok mindenünk romokban hever. Köztudomású váraink, műemlékeink, városaink, falvaink romlása, hogy az erdélyi lélek károsodásáról ne is beszéljek. Az a társadalmi por, amit itt fél évszázada folyton csak kavarnak, agyunkat és lelkünket is belepte. Ha elül ez a szemünket kiégető szerencsétlenség-felhő, a vaknak is látnia kell szörnyű kisebbítésünk. Többek között már németeink, zsidóink sincsenek, erkölcsünk romokban, szokásainkat, becsületünket, emberségünket megtartó íratlan szabályaink széthányva, vérző sebeket okozó cserepekben, sárban hevernek.

Az Erdély Pártnak most rengeteg a teendője. Meg kell tisztítania magát mindattól, amit a betolakodók ráerőszakoltak.

Az Erdély Párt nem gyökértelen, mindig is működött, amióta a Kárpátok védettségében itt ember élt. Az Erdély Párt már hajdanán tisztelte a nagy műveltségű rómaiakat, a dákokkal nem volt semmi dolga, de nem szerette a török és a tatár betolakodókat. Támogatta a svábokat, zsidókat, örményeket, szlovákokat lengyeleket, szerbeket, bolgárokat és minden ide települőt, aki nem azért jött, hogy a fejünkre üljön.

Az Erdély Párt éppen úgy nem szerette a pökhendi anyaországi magyarokat, akik új viselkedési módot, rangkórságot erőszakoltak reánk, mint az apránként, de évtizedekig tartó nyomásban, a mindenféle hivatalokba és vezető helyekre pártfeladatokkal érkező oltyánokat,

akik öndicséretükből táplálkozó magasabbrendűségükben szétziláltak mindent, ami itt európai módon volt jó. Munkaszervezés, közellátás, városkép, tisztaságigény, hivatali pontosság károsodott nyomukban maradandóan. Ne féljünk erről szólni, ne tegyünk úgy, mintha anyagilag és karrierista célokat követve is fentről támogatott idetelepítésük Románia sokoldalú fejlődését szolgálta volna vagy szolgálná.

Az Erdély Párt bátran kimondja, hogy ma már mindenki előtt világos; a „regátból" ide irányítottakkal az Erdélyben élő kisebbségek számarányát kellett a központosított politika szájíze szerint kozmetikálni, és a hatalmat bitorló család erejét növelni. Ismeretes például, hogy Kolozsvár, de nemcsak Kolozsvár abban az időben azért kapott hozzá nem értő polgármestert, mert a felküldött három jelölt közül csakis az oltyán jöhetett szóba. Ismerek olyan oltyánt, akinek Râmnîcul Vilcea központjában háza van, de Kolozsvárt el nem hagyja, ezt megfogadta, azt mondja úgy él itt, mintha külföldön lakna.

Ne tessék azt hinni, hogy az Erdély Párt célkitűzései között holmi kiűzetésre való felbujtás is szerepel. Távol áll az ilyesmi tőlünk. Csupán azt szeretnénk, hogy mindazt, amit hatalmi szóval, közéletben, viselkedésben, de még a közétkezésben is a maguk képére formáltak és uniformizáltak, tartsák meg maguknak és hagyják visszaállítani hagyományainkat, szokásainkat, életrendünket.

Romániában, ha akarjuk, ha nem, minden időkben elkülöníthető Munténia, Moldva és Erdély. Ez utóbbiban még az időjárás sem olyan, mint odaát a Kárpátokon túl. Ott balkáni szelek járnak, itt európaiak. Nem felsőbbrendűségünk, hanem a diktatúra alatt sorozatosan megmásított, de le nem tagadható tények mondatják ki velünk, hogy ez utóbbihoz a többieknek kellett volna felnőniük az egész ország civilizációs szintjének gyarapodására.

1990. május

Kétmillió ilyen párt kellene. Erdélyiségem megvallásával, a *Szabadságban* közreadott vezércikksorozatom mellett Transsylvanicus aláírással rovatot vállaltam az *Erdélyi Naplóban*, amelynek főmunkatársa voltam.

Egy apróság! Ezekért az írásokért és a továbbiakban egészen máig érően, írásaimért nem kértem és nem kaptam honoráriumot. Olyasféle munka volt ez, mint annak idején a háború utáni hónapokban a hídépítés a romeltakarítás. A kisemberek egyik olyan példánya voltam, akik tudtak, mertek, szerettek lelkesedni. És erdélyi módra hitt, és hisznek a szolgálat üdvözítő erejében. Azt mondtam, van nyugdíjam, feleségem is nyugdíjas, sajnos nincs, kit etessek, ruházzak, iskoláztassak, sarokházat sem akarok építeni, kicsi pénzből is megélünk. Most is csak azért kérek segítséget, hogy folyóirataimat éltessem, hiszen amit számítógépes munkámmal megtehetek, elvégzem, de a nyomtatáshoz és a terjesztéshez kevés a svédek folyósította emberséges társadalmi segélye, a kultúra pedig, mint köztudomású, nem kifizetődő. Két évtizede hiába erőlködöm, nem vagyok képes bizonyítani ennek ellenkezőjét.

A korszak jellemzésére most néhány olyan jegyzetemet iktatom ide, amelyek nem szerepelnek köteteimben, nemrég fedeztem fel ezeket a Szabadság és az Erdélyi Napló régi lapszámaiban.

Más korok, más szobák

Tömbházlakásunk egyik szobájában hidegebb van, mint a többiben. A jelenség okán töprengve, felelősségem teljes tudatában kijelenthetem, hogy nagyságra közepesnek mondható

szobánk elmaradott. Egyszerűen elmaradt a fejlődésben a többi szobától. A nyugatra néző kicsi szobánktól is. Pedig hát a kicsi szobába csupán délután süt be a nap. Mégis otthonosabb, melegebb. Berendezése is megnyugtató, ablakából a kilátás biztató, mert onnan kitekintve a nyüzsgő világra, láthatjuk, hogy nyugaton mindig történik valami érdekes, jön, megy a nép, tarkabarkasága szórakoztató és hívogató,dolga végeztével az ember kedvet kap rá, hogy kimozduljon a lakásból, megjárja magát a csillogásban, amely nemcsak a szelíden lenyugvó naptól kapja szépségét. Ezzel szemben a sors kiszámíthatatlanságai közé tartozik, hogy hideg és éppen ezért elhanyagolt szobánk, habár keleti fekvésű, napfény alig éri, mert a napot eltakarja előlünk a balkáni módon útjába emelt, a saját tömbházunkhoz hasonló betondobozok és fölötte tornyosuló felhők sokasága. Hideg szobánkban nem működik a fűtőtest, az ablakkeretek korhadtak, az ablaküveg piszkos, a falról pereg a vakolat, a padlót vastagon borítja a kosz, sokféle lim-lom, az emberek ott a földre köpnek, eldobják a cigarettacsikket, a buszjegyet, az elhasznált műanyagzacskót, kirángatják a falból a villanykapcsolót, ellopják a villanyégőt, pedig nem is igen használtuk, hiszen ebben a szobában a sötétség az úr.

Szomszédjaink látják, mi történik ebben a szobában, csóválják a fejüket, időnként pedig azzal vigasztalnak: lakótársaink közül egyik másik saját fészkét lövi, bombázza, rombolja, családtagjai, mint megveszekedett fejsze csapkodnak évekig szüntelenül. Ehhez képest nálunk olykor szépnek is mondható az élet. Mihez képest? Ezzel a költői kérdéssel zsibbasztjuk fel-felhorgadó lelkiismeretünket. És azzal, hogy, akinek van nyugatra néző szobája, amint teheti, odamegy, ott tartózkodik, vagy legalább arra figyel. Hideg szobánk pedig továbbra is lakatlan, elhanyagolt, kibírhatatlan.

Elmaradottságunk okai vizsgálva tapasztaljuk, hogy évszázados a meg nem élt és meg nem cselekedett történelmünk hiánya. És a civilizációs szint ezzel járó alacsony foka, a sajátos nemzeti gőg, a csiszolatlanság és az emberi butaság sokféle formája lehet siralmas helyzetünk oka. Az, hogy hideg szobánkat mindig és csakis az egyedül megengedett három szintre festethettük. Ebben a helyiségben csakis egy nyelven szólhattunk és örökké azon civakodtunk, hogy ki lépett be elsőnek ebbe a szobába. A mai napig vita tárgyát képezi, hogy kié ez a hely! Pedig ország-világ tudja, hogy, látja, ki lakik itt! Népes családunkban úgy rendezte az idő, hogy a fogyatkozó régiek helyét a fiatalabb, a gyarapodóbb nép foglalja el, amelyben némi irigység munkálkodik: szeretné mielőbb magának kisajátítani ezt a szobát.

Mint minden emberi dolog, hideg szobánk kérdése is egyszerűen megoldható. Hagyjuk nyitva ennek a szobának az ajtaját, és a szomszéd szobából beáramlik majd oda a meleg, a másféle hangulat, a tisztaság, a becsület,az emberibb életmód, és életkedv. Ennyi az egész. Mostanában megvizsgáltam a közfalakat is. Felfedeztem, hogy meglétük ésszerűtlen és indokolatlan. Családtagjaimat azért arra biztatom, hogy lássanak falbontáshoz. Néhány évtized múlva bizonyára a hivatalos engedélyt is megkapjuk ehhez a bontásos és nyilvánvalóan egyszerű építkezéshez.

Erdélyi Napló, 1992. január 8.

Törés

Ilyenkor év elején, ha csakugyan őszinték akarunk lenni legalább magunkkal szemben, be kell vallanunk, hogy régi és újra felelevenített közösségeink, hagyományaink, szokásaink és játékaink mintha megfakultak volna. Hiába várjuk a belőlük sziporkázó képzelt örömöt, hatásuk bennünk csupán a nosztalgia langyos melege. Leszámítva ilyen-olyan megélt esztendőink

következtében előállított természetszerű kopást, még mindig marad annyi hiányérzetünkből, hogy ezen kissé elgondolkozhassunk.

Itt van mindjárt a karácsonyi betlehemes játék, kántálás. A mostaniban már csak nyomokban volt valami a félévszázaddal ezelőttiekből áradó hangulatból. Énekeltek ezek a fiúcskák is szépen, és a maguk módján háromkirályoskodtak igyekezettel, a külsőségekben sincs hiba, a jászol az jászol, a fiú kisdedként is tiszteletreméltó, az itt-ott előforduló rögtönzöttséget régen is a bájos sajátosságok közé soroltuk.. De amit ez az egész bennünk visszhangzik... Be kell vallanunk, hogy kevés. A hosszan sorolható példák közül - betlehemesek kiskórusa után - örvendetesen megszaporodott énekkarainkról is elmondható, hogy szépen szólnak régi dalainkkal, az eddig tiltottakkal, az elfelejtett, a ritka számokkal. Kuriózumságukon túl, amely ritka madárként tovaröppen, hatásosságukat talán már többen is keveslik. És a templomban felhangzó „Isten áld meg a magyart!" könnyeket előcsalogató akkordjai után is marad bennünk egy kis kétely. A hitére visszaszokni buzgósággal kész erdélyi ember lelkében sem úgy visszhangzik a sokszor elprédikált ige, ahogyan az ötven évvel azelőtti időkben emberi tudatával az együtthangzott... A felsorolást bizonyára folyatatja az önvizsgálódásra képes olvasó.

Az, hogy semmi sem olyan ízű és hatású régi életünkből itt és most, annak oka nyilvánvalóan az eltelt, elszenvedett, megküzdött és megélt közel félévszázad. Amikor más tartalmat kapott az igazság, a demokrácia, az erény, a jóság, a becsület és a jövő. Amikor balkáni szelek söpörték szét a pontosságot, szavahihetőséget, tisztaságot, munkaszeretetet, ön érzetet, nyíltságot és sokféleképpen megmutatkozó emberséget itt Erdélyben. Gyermekeink és unokáink belepottyantak ebbe a már erkölcseiben széthulló, rohadt világba. És most táguló pupillákkal figyelik a régi, elbeszélésekből, mesékből, régi könyvekből, ismert világ tápászkodását. Hogyan is hihetnők, hogy egyből lelkükbe fogadnak mindent régvolt dolgainkból. Tapasztalataink és környezetünk, hála a jóhoz körömszakadtáig tartó ragaszkodódásunknak és örökös kételyeinknek, olyat is megőrzött az elmúlt évtizedek kálváriájából, amit nem kell szégyellnünk. És olyat is, amely tagadja a régmúltat, új, korszerűbb formában képzeli a jelent. A jövőt pedig egészen másnak.

Számolnunk kell hát a bennünk és utánunk jövőkben végbement töréssel. Azzal, hogy nem mindent kell folytatnunk, ahol apáink abbahagyták. Célirányos utunkon nem elég az egyszerű folytatás. Ugrásra van szükségünk. Ugrásra, hogy lapos, posványos, ingoványos életünkből kikerülhessünk. Új szelek, új eszmék, új tartalmaktól telített lelke, megerősödött hitek és hitetlenségek teszik erre alkalmassá az embert. Régi hagyományainkat, közösségeinket, szokásainkat é játékainkat a következő évezrednek megfelelő design igényei szerint kell más ma kialakítanunk.

Erdélyi Napló,1992. január 23

Mai igen

Hallgassátok figyelemmel és elgondolással a szót, amely csaknem félévszázada meg vagyon írva Orwell könyvében (222. Oldal): „Amikortól írásos emlékeink vannak, de valószínűleg már a neolit korszak végétől fogva, háromféle ember élt a világon: felül, középen és alul lévő... E három csoport céljai teljesen összeegyezhetetlenek. A felüllévő célja az, hogy ott maradjon, ahol van, a középen lévőé, hogy helyet cseréljen a felül lévővel, az alul lévő célja az - ha van célja, az alullévőket ugyanis nagyon összetöri a robot, s csak időnként ébrednek tudatára valaminek, ami mindennapi életükön kívül esik -, hogy eltöröljenek minden különbséget, s olyan társadalmat teremtsenek, amelyben minden ember egyenlő, így aztán az egész

történelem folyamán újból és újból megismétlődik egy fő körvonalaiban mindig azonos küzdelem. A felülllévők hosszú időszakon át látszólag biztosan hatalmon vannak, de előbb vagy utóbb mindig elkövetkezik egy pillanat, amikor elvesztik vagy az önmagukba vetett hitüket, vagy azt a képességüket, hogy eredményesen kormányozzanak - esetleg mind a kettőt. Ilyenkor megbuktatják őket a középen lévők, akik a maguk oldalára állítják az alullévőket, azzal, hogy úgy tesznek mintha a szabadságért és az igaságért harcolnának. Mihelyt a középen lévők elérték céljukat, az alullévőket visszataszítják régi szolgai helyzetükbe, és belőlük lesz a felső réteg. Nemsokára egy új középső csoport válik ki, a másik két csoport valamelyikéből, vagy mindkettőből és a küzdelem újból megkezdődik. A három csoport közül egyedül az alsó az, amelyiknek sohasem sikerült, még átmenetileg sem elérni céljait...

Az alullévők nézőpontjából egyetlen történelmi változás sem jelent sokkal többet, mint uraik nevének változását."

Falra hányt borsó!

Az emberiség Madách- csal tart: küzd és bízik, és a Nagy Könyvben is hiába vagyon írva: ne ölj, ne lopj és így tovább. Lám, forradalmunk is öldökléssel kezdődött, és tolvajlással, hazugságokkal folytatódott. És a három csoport közül az alsó réteg nálunk még átmenetileg sem érte el céljait. Most pedig újabb porhintés folyik: a prédikációk napjai, a választásokat megelőző kabaré. Hívőkben lángol a lelkesedés, de terebélyesedik már a hitetlenek tábora is. Éppen itt az ideje annak, hogy az erdélyi magyarság önmaga keresésére induljon. A megmaradásnál nincs más, fontosabb gondunk. Most ez az egy az Úr. Bajunk, ha ilyenkor még ez az egy sem!

Erdélyi Napló, 1992. február 6.

Összement víz

Humorosnak szánták az RTV műsorában azt a kaján körkérdést, amelyre választ mindössze ketten tudták: Ki a hibás abban, hogy a bukaresti vízvezetékből folydogáló nedűben 66 százalék a hidrogéntartalom? Fiatalok, idősek, lányok és fiúk, alultápláltak és gyengén fejlettek, józanok és illumináltak, politikamentesek és politikusok, képviselők, szenátorok, ismeretlenek és nagymenők nem tudták a választ! Nem tudták, hogy ezért a vallásosok egyedül az Istent, a felekezeten kívüliek a természetet hibáztathatják. Mert majd minden megkérdezett ahelyett, hogy elemista tanulmányaira gondolt volna, inkább fölfelé mutatott a vízgazdálkodás, a polgármester, a parlament irányába. Ha egyenesen az egekbe mutatnak, talán közelebb kerültek volna az igazsághoz. Mert az Igazság ebben az esetben is megdöbbentő. Nálunk ez és ekkora a civilizációs szint, amelyre köz- és ország ügyeink intézésében számítani lehet. A tévé körkérdése társadalmi keresztmetszetben megmutatta, hogy kikkel menetelünk. Amerikában felmérték, hogy a képernyőkre közvetített adások színvonalát a tizenhárom éves gyermek tudásszintjére kell beállítani: átlagértékben kifejezve ennyit tud az ország. Nálunk vajon mekkora az általános műveltségi szint? A víz összetételének teljes ismeretlensége alapján bizony, csak elemi szintű. A tíz esztendősnél kisebb korú gyermek szintjén állunk! Ha ehhez hozzátesszük a sok évtized alatt felkorbácsolt, művileg a közéletben lebegtetett román sajátosságot, miszerint e föld népe a legszebb, legokosabb, legtehetségesebb, legjámborabb, legigazabb a világon, akkor helyben vagyunk, ugyanis a nagynemzeti dölyf az a butaság, amely gátolja a népet az alapvető tudás és mindenünnen felénk zúduló új megismerésében. Mert a tudás a normális emberben szerénységgel párosul.

A kérdésekre adott válaszokból megdöbbenéssel tapasztalhattuk, hogy nálunk mostanság nem szokásos magára a kérdésre összpontosítani, nem kell belegondolni a dologba, akármi is

kerüljön terítékre, hanem minden alkalmat kikell használni támadásra. Valakiket mindig lehet hibáztatni,és sokan úgy gondolják, ha már megvan a hibás, a hiba magától elmúlik, megjavul, megoldódik. Acsarkodásra alkalmas időket élünk. Mikor jutunk el a tettek mezejére?! Butikos világ, butikos erkölcs. Nem alkotni, tenni, gyarapítani akarunk, hanem csak gazdagodni! A hibakeresés sem azért történik, hogy azután a hibát kijavítsuk, hanem a furás miatt, mert a félreállított helyébe mindenki a maga fajtáját, sőt magát óhajtja. Ebben a társadalmi gyurakodásban elvesztődik az igazi cél és lealacsonyul az ember, ész helyett indulatok uralkodnak.

Figyeljük meg már magunk között is, nem az a fontos, hogy mit, hanem az, hogy ki állítja azt, amit állít. Nem az a fontos, hogy mit cselekszünk, hanem csupán az: ki tette azt! Mert, ha az illető ilyen-olyan okból, nem egy kávézóba, klubba, szerkesztőségbe, pártba és templomba jár velünk, akkor mintha nem is szólt, nem is írt, nem is kiáltott volna. Hogy tetteit aztán lekicsinyeltessük. Aki nincs velünk, az nulla! Bizony, nem észlények világában élünk, hanem csoportok, csapatok, közéletben csörtetők, köldöknézők világában. Az ész trónfosztottsága: zúzmarás emberség. Minket Ázsiába küldenek, ők kezdhetik újra az elemiben. A költségeket, a tandíjat ki fizeti?

Szabadság, 1993. március 1.

Nyelvi tükröt

Ismerősöm meséli a buszmegállóban: Kár, hogy nincs a közelben aparát, most adhatnék egy telefont a nyámomnak, aki a városszéli fabrikában kontrolor az aggregátoroknál, és különben fájin, goszpodár ember, nekem m,ég soha sem refuzált, agy aztán megkérhetném aghitálja a szfátnál a taxát, amit az impozitba kell adjak, az otthoni házért, a kitáncát pedig küldje el a vecsinemmel, aki ceferista és gyakran ját nálunk delegációba. Azért kell nekem a kitánc a, hogy zsusztifikáljam, nincs resztáncám a sztátgtal szemben. Azt mondták ezt a notáriáton kell kell csertifikálni deklráció alapján, ahhoz, hogy elkéshzítséh a dosszáromat és megfeleő pasaportot kapjak. Csak agy mehetek diszkució nélkül külföldi munkára. Ezért jártam a diszpenzárban is, ahol a doktor ráírta a dovádára, hogy ápt vagyok és egy ügyes duduja, aki shzora, kezembe nyomott egy exemplárt. Ha minden jól megy, vagy két hét múlva kész lesz az ekipánk, májsztrunk már van, ő mesélte, hogy közös dormiotorokban lakhatunk, fridzsider és házi farmacia helyben, a közeli alimentárából pedig vehetünk, amit akarunk, mert ott jó az aprovizionálás. Majd expediálok egy felicsitárét, megírom, hogy ebből mi az igaz, és mi a fenta annál a filiánénál,amelynek a firmára szerepel a fisámon, mutatta ezt egy koncoopista a fináncsikáron, ahol mos oriási hafrababura van, mert kiderült valami ilicsit ügy implikálva van benn e az igazgató is, egy impertinens alak. Hát ezért is nagyon örülnék, ha minél előbb liber lennék, messze ezektől a csiszlikektől, susztásoktól és biznicároktól.Na, egészség! Veszem ezt a buszt, mert nálunk a délutáni szkimb portása aperté afirmálta,hogy aki intirziál, atelieren kívül marad! Nézd, jön már a te buszod is. Vigyázz magadra, jeges az út, könnyen akcsidentet csinálsz.

A túlzásokat leszámítva, naponta hallunk ehhez hasonló szöveget. És megsértődünk, ha románnak, esetleg oláhnak neveznek az anyaországiak. Hogy ők német és angol szavakkal keverik a nyelvüket, „a Laciznak, a Béláznak,és mindegyre „zsíros" dolgokat potyogtatnak szájukból? Ez nyilván a mi bajunk is. Akár azok az átvett divatos szavak, melyeket, ha kell, ha nem, mi is használunk. „osztályvezető felvállalta a beosztottak felé egyértelműen realizálható elvárások ellenőrzését." Megszoktuk, hogy szemetes az utca, környezetünk szennyezett. És ilyen a nyelvünk is! Nézzünk szembe siralmas állapotunkkal, tisztítsuk, őrizzük anyanyelvünket. Nyelvünknek is lehet meg-megújuló tavasza, amikor mindannyinknak ki kell venni részünket a nagytakarításból. Miképpen? Segédeszközökkel, mint például az Erdélyi Kiskönyvtár

sorozatban nemsokára megjelenő Nyelvvédő szótár nyilván többre megyünk, de másféleképpen is segíthetünk magunkon. Tükörtartással: jóindulatú figyelmeztetéssel, sértés mentes javítással. Kisfaludy Sándor idejében figyelmeztetett: „Amely nemzetnek nyelve nincs, annak nincs hazája, csak szállása... És csak a szerencsés időnek tudható be, hogy az ilyen nemzetet, ha nem csoportot, a másik nemzet el nem nyeli." És Széchenyi István is megmondta: Véntől fiatalig, dústól szegényig, a legjelesebb férfiaktól legbájosabb hölgyeinkig, mindenki tegyen meg anyanyelvéért, amit tehet, mert ezzel mindent ki lehet vinni, ami nemzetünk, sőt az emberiség díszére méltó."

Erdélyi Híradó,1993. március 10.

Ezek és más hasonló téma az utcán hevertek. A majdnem feledés porában. Sűrűn lehajoltam értük, két-három lapban is sorjáztak publicisztikáim, és írtam erdélyi ötvenhatosokról, elfeledett magyar-román irodalmi kapcsolataink jeles emberéről, Kakassy Endréről, *Faragott fájdalom* című naplóm részletét több lap is hozta sorozat, többet dolgoztam, mint amikor valamely lap alkalmazottja voltam. Nem voltam nagy sörös vagy boros, de jólesett volna, ha legalább szimbolikusan fizettek volna valamit írásaimért. Olyan szolgálat volt, amiért nem járt bér az akkori csörömpölő időkben. Arra nem volt fülem és szemem, hogy a magukért lihegőket irigyeljem, pedig látva láttam, hogy kapart is a sok kurta gátlástalanul, miközben fennen hirdette, hogy nyüzsgésével a „haza oltárán" áldozva fárad hősükhöz hasonlóan.

1990 májusában kaptunk svéd látogatási vízumot. Felpakoltunk és vonatra ültünk, hogy harmadik éve Svédországba menekült lányomat viszontlássuk, aki közben férjhez ment egy fiatalemberhez, akivel a sors összehozta egy dél-svédországi vidéki kisvárosban. Miután a stockholmi repülőtéren menekültként jelentkezett, néhány hónapot egy tengerparti falu melletti menekülttáborban kellett töltenie. Aztán stockholmi iskoláztatása sikeres befejezésekor egy blekingei kisvárost, Sölvesborgt jelölték meg tartózkodási helyéül. A helyi városházán a menekülteket Bengtsson Håkan fogadta és segített nekik a beilleszkedésben. Lányom leveleiből megértettem, hogy ez a fiatalembert elhunyt bátyához hasonlít, akire felnézett, s aki mindenben segítette. Tanácsainknak érvényt nála mi is inkább fiúnk közvetítésével szereztünk. Hosszú levelekben próbáltam rávezetni a lányomat arra, hogy a barátságot ne tévessze össze a szerelemmel. Nem tudom mennyire mérlegelte érzéseit, s miként határozta el magát a házasságra. Vejem a kisváros közeli egyik apró halászfaluban született. Még húsz esztendős kora előtt önállósodott. A svédekre jellemzően, szülei nem kényeztették, ha hetenként egyszer hazalátogatott, megszabták, hogy délutánonként egy-két órára fogadják egy kávé mellett. Később, amikor megismerkedtem rokonságával, tapasztaltam, hogy kedvébe inkább gyermektelen nagynénje járt, akit velem együtt is felkeresett Stockholmban, később, férje halála után pedig Sölvesborgban. Ugyanez ez a nagynéni, amikor szükség volt rá, kocsit ajándékozott a lányoméknak, hogy segítsen három gyermekükkel járó mindennapi gondjaikon.

Svédországba utazásunkkor már túl voltam egy másik csalódáson is: a fővárosi lap rágalmazó hadjárata után, a politika piszkosságáról vezérírásban mondtam véleményt, egy másik írásban pedig az erdélyi magyarság felemelkedésének útját az elnyomó hatalom szorításából kikerülve, műveltségünk gyarapításában és hagyományaink ápolásának akadályozása miatt bekövetkezett lemaradásunk sürgős pótlásával gondoltam járhatónak. Ezért fogadtam örömmel Szőcs Géza kezdeményezését az Erdélyi Szépmíves Céh újraindítására. Jól indult a nemes kezdeményezés, de első nekifutásra nem sikerülhetett, mert sok volt köztünk a törtető, aki a

maga pecsenyéjét kívánta sütni minden adódó alkalomkor. Minden anyaországból kapott pénzre, mindenféle mozdítható felszerelése, mint mézre gyűltek a legyek. Ismerőseimnél szaporodtak valamely közösségnek szánt számítógépek, irodai felszeszelések, könyvtári könyvek. Egyik kollegám azzal dicsekedett, hogy nyomdát szerzett magának. A naiv ember azt reméli, hogy minden változáskor, amolyan álljfeljancsiként újjászületik az erkölcs, visszaállítható nagyapáink magyar becsülete. Nem így történt. A diktatúrában reánk rakódott kétszínűség, a megélhetőség parancsoló szükségessége a változás utáni nagyobb lehetőségekkel a harácsolás mindenfelé eluralkodó vágyával fokozta az emberek egymásellenei küzdelmét. A régi hatalom embereinek uralkodó és parancsoló szokásai átöröklődtek. A vezetők mindenkor azzal nyugtatják maguk, hogy új eszmények, új magatartás kialakítása érdekében, miközben a régiekhez hasonlóan a demokratizmusról papolnak, jobb híján másolják a megdöntött uralkodók módszereit és viselkedését. A kezdeti általános lelkesedés után a csalódottak és megcsömörlöttek hada visszahúzódik, a gátlástalanok szégyentelenül hajthatják a saját malmukra a vizet. Így történt ez a háború utáni években a szocialista demokrácia vörös zászlója alatt. És így történt a diktatúra megdöntése utáni időkben, a lyukas nemzeti lobogók lengetésekor. A népi hatalomváltás nyomában, a hatalom élvezőinek kicsi, de erőszakos tábora lesz úrrá mindenekfelett. A demokrácia kaméleon természetű kutyagumi, a hatalom által alakítható propagandaeszköz, kiürült tartalma megfoghatatlan. Újra csalódnom kellett benne.

A Fürdő utcán, a Malom árok jobb oldalán, a párszállásnak használt egyik villában volt az RMDSZ székháza. Az épülettel szemben, kivételesen csinos, kétemeletes tömbházban, ahol Reisz Katalin és Kászoni Gazsi lakott - előbbi az Igazság főszerkesztő helyettese, utóbbi a mezőgazdasági rovat oszlopos tagja volt - szerzett ugyancsak a Szövetség használatára lakást Géza. Gyakran voltak megbeszélések mindkét helyen. Ötletét, hogy újra kellene indítani az Erdélyi Szépmíves Céhet az utcán említette Géza, s mert Kós Károlyról kérdeztem, s ezen elgondolkozott, szerénytelenségemre hivatkozva, fél szájjal magamat ajánlottam a régi Céh egykori mindenesének a helyébe.

Egyike voltam a Magyar Színházban tartott rendkívül fontos és hosszú megbeszélés ezernél több részvevőjének. Aznap estére sikerült elintéznem, hogy a Svédországból látogatóba hazatért Dusa Ödön végre önálló műsorral szerepeljen szülővárosa magyar színházának színpadán, ahova addig csak néhányszor statisztaként léphetett. Szilágyi Domokos verseiből válogatott. Sokan voltak kíváncsi műsorára, a bevételt a színház javára ajánlotta fel. Nem hittem, hogy Illyés Kinga versműsora után lesz még közönségünk, de a jegyek mind elfogytak. Ma elképzelhetetlenül lelkes közönség kitartott, voltak, akik a délelőttről késő délutánig az elhúzódott alakuló gyűlés után is maradtak.

Ha már ott voltam, megszokásból újságíróként figyeltem. Az eseményeket, beszámolómból idézem:

A Céh újraalakulása napján nagyüzem volt a Kolozsvári Állami Magyar Színházban. Délelőtt a nézőtér megtelt érdeklődőkkel, a szép könyv ügye sok embert vonzott. A meghirdetett műsor szerint délután Lantos Tamás amerikai képviselővel találkozott Kolozsvár magyarsága; Sámi László az Emberjogi Liga képviseletében négy ellenállót tüntetett ki. Utána Illyés Kinga versműsora következett, este pedig Dusa Ödön a színház javára belépőjegyes verselőadó estje keltett ugyancsak teltházas érdeklődést.

A Céh alakulására a színpadi elnöki asztal mellett Kiss Jenő neves költőnk, a régi ESZC szerkesztője, az Erdélyi Helikon írói munkaközösségének az országban maradt utolsó élő

tagja és Szőcs Géza, az újraalakítás ötletének kigondolója foglalt helyet. Mindketten ráérősen beszéltek a Céh hagyományairól, az újraalakulás szükségességéről, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy megvárjuk az elnökségből a bukaresti repülő késése miatt hiányzó Domokos Gézát, a Kriterion Könyvkiadó akkori igazgatóját. Érkezésekor kezdődött a vita. Az igenelők mellett konzervatívok is akadtak: „Minek nekünk új könyvkiadó, amikor ott van a kipróbált Kriterion?!" Egyesek úgy tüntették fel a dolgot, mintha a Kriterion ellenében alakulna újra az ESZC. Szőcs Géza ennek ellenkezőjét hangsúlyozta már a Domokos Gézára való várakozás óráiban. Győztek az újat akarók, akik közül a külföldről hazaérkezett és menedzsertudást sejtető Koszta István és a hosszú ideig az antikvárium könyvellenőreként, majd a kolozsvári könyvlerakatban dolgozó Keresztes Zoltán tűnt a jelenlévők számára hozzáértő ügyintézőnek. Koszta István a gyakorlati teendőket vázolta. Keresztes Zoltán felszólalása után végig állva maradt, hogy ilyenformán beleszólásra készen legyen. Az elhúzódó vitát Bálint Júlia színpadra lépése szakította meg, aki önként ajánlkozott az alapító tagsággal járó összeg összegyűjtésére. A közösen megállapított egyénenkénti összeg háromezer lej volt. A jegyzőkönyvvezetők üresen hagyott asztalánál rögtön megkezdte a gyűjtést. A feliratkozók lelkesedését nagyban növelte, hogy Csiha Kálmán református püspök példamutatóan tízezer lejjel iratkozott fel."

Bálint Júlia határozottsága sokaknak szimpatikus volt, de később, törtetése és pénzéhsége miatt, néhány hónap elteltével szétment a vezetőség. A Szőcs Géza jelenlétében közösen kialakított vezetőség névsorát a nyomdában önhatalmúlag átírta, így jelent meg a Szabadságban. Az alakulás utáni napokban Koszta István erélyesen látott a szervezéshez, de már az első megbeszélésünkön Keresztes Zoltán kirohant ellene munkamódszerét elítélő minősítésekkel bombázta. Koszta ekkor összecsomagolta irományait, és táskaszámítógépét kézbe kapva, továbbállt. Csíkszeredában tette magát hasznossá lapkiadást beindító munkával. A továbbiakban Keresztes Zoltán alelnöki, majd elnöki rangban ráérősen, nem sok eredménnyel vezette a Céh építésével járó ügyeket. A Céh bejegyzése hetek óta húzódott. Végül kiderült, hogy ehhez államtitkári jóváhagyás szükséges. De a Horváth Andornak küldött kérésre nem jött válasz. Bukarestbe utaztam, hogy tisztázzam az ügyet. Horváth Andorral hamar szót értettem. Hiányolta, hogy a Céh alapítónak névsorából őt kifelejtették. Megértettem, hogy nem kivagyiskodásból tette ezt szóvá, hanem talán azért, mert egy ilyen hagyományunkat éltető intézménynek minden bizonnyal mindenkor szüksége van minisztériumi pártfogóra. Egyetértve ebben, nevét beírtam a Céh szerkesztőbizottságába. Még aznap a minisztériumi hivatalos ajánlással visszatértem Kolozsvárra.

Az akadály elhárítása után, Keresztes Zoltánnal együtt, szerény ünnepélyes keretek között vehettük át a Cég bejegyzését bizonyító iratot.

A kolozsvári Szabadság 1991. május 31-i számában és a Céh hivatalos bejegyzésekor, június 7-i külön oldalán jelentek meg írásaim a Céhről, majd később, amikor egy esztendei téblábolás után a Céh körül forgolódók tapasztalták, hogy az indításhoz alig sikerül adományokból előteremteni a szükségeseket, rendre elhagyták a Céh vezetőségét. Szőcs Géza ekkor felkért tegyem rendbe a Céh ügyeit. Szívesen, minden feltétel és fizetés nélkül, Kós Károly iráni tiszteletből vállaltam a dolgot. Újságíróként nem okozott gondot, hogy rendszeresen beszámoljak különféle erdélyi magyar lapokban munkánkról. Összefoglalva így kezdődött munkám a Céhnél.

Erdélyi Szépmíves Céh

Amikor - csaknem egy esztendeje - Szőcs Géza arról beszélt, hogy újra kellene indítani az Erdélyi Szépmíves Céhet, azt kérdeztem tőle: Kós Károlyod van-e? Költőnek költői kérdést

szegezni talán stílusos, de a kételkedésre tettel válaszolni lehet egyedül célravezető. És azon az emlékezetes november délelőttön a Kolozsvári Magyar Színházban, telt nézőtér előtt, szenátorunk kezdeményezésére kimondatott a Céh újraalakulása.

Fél esztendő telt el azóta és némi tanácstalansággal vegyes téblábolás, vizsgálódó körülnézés és sültgalamb-várás után rájöhettünk: egyetlen Kós Károly sincs közöttünk. Néhány tanítvány kellene legalább, de az sem akadt, pár tisztelője lelkesedett csupán, akik neki-nekigyürkőztek az egyáltalán nem könnyű feladatnak. Mert az ESZC újraindítása elsősorban szervezés, az átlagnál valamivel bátrabb előregondolás, egész sor apró tisztviselői munka és véget nem érő talpalás dolga. Kiss Jenő, az újraalakult Erdélyi Szépmíves Céh tiszteletbeli elnöke, a régi Céh egykori szerkesztője, költő és író maga is, biztatott és lelkesített a kezdő lépések megtételében, de az ügyintézés hálójába már előrehaladott koránál fogva sem gabalyodhatott. Szükségünk volt némi múltba nézésre, a mai szövevényes ügyintézés kitapasztalására, hogy ezt az egyesületet jogi személyként bejelentsük és elismertessük. Közben egy kezünkön megszámlálhatók lettünk, mert most a sokat és nagyot vállalás, a hosszan beszélés és aprócska munka idejét éljük.

De mától kezdve az ellensúly, amely lefelé húzott, a mindannyiunk által kívánt magasságokba röpíthet. Közhírré tehetjük, hogy 1991. május 31 én az Erdélyi Szépmíves Céhet a Kolozs megyei Bíróságnál bejegyezték. Ne csak azért örüljünk, mert továbbfolytatva elődeink munkáját és hagyományápolásunk útján ezzel is előre haladunk, ne csak azt üdvözöljük, hogy van még egy nem akármilyen irodalompártoló egyesületünk, hanem bensőségesen azt ünnepeljük, hogy végre a magunk erejéből, a magunk ízlése szerint az erdélyi magyar irodalom legjobb, legidőszerűbb és talán legszebb könyveit nyújthatjuk, reméljük nemsokára, a hazai és szerte a világba kivándorolt magyar olvasóknak.

Az Erdélyi Szépmíves Céh régen és most is az olvasóé. Könyvei nem a könyvkereskedők számára készültek, hanem elsősorban az olvasónak, az előfizetőnek. A Céh számon tartotta, nagycsaládba gyűjtötte a korabeli könyvbarátokat. Az ESZC pártoló tagjainak száma 1930-ban, itt Erdélyben elérte a négyszázat, külföldön pedig megközelítette a százat. Hét, gazdaságilag szűk esztendő után a könyvbarátok száma nemhogy csökkent volna, ellenkezőleg, óriásit nőtt. Csupán Magyarországról huszonnyolc ezret jegyeztek be a kolozsvári kiadóhivatal nyilvántartásába. Nemrég az amerikai földrészen járva lemérhettem azt a segítőszándékot és nagyfokú érdeklődést, amely az újraalakult Céh iránt megnyilvánul. Barátaink vannak többek között Los Angelesben, Clevelandben, New Yorkban, Montrealban és Torontóban is. Intézmények vállalják talán Izraelben és Svédországban is. Jól jön a biztatás, kell a segítség.

A Céh nem volt és nem lesz haszonleső társaság. Alapszabályzatunkban szerepel, hogy nem a haszon miatt tevékenykedünk. A könyvkiadást is azért segítjük, hogy pártolhassuk a jót és a szépet. Hogy ne csak kapjunk, hanem adjunk is valamit továbbéltetendő hagyományainkból magunknak és a világnak. „A história pedig bizonyítja, hogy Erdély olyan küszöbkő Európa Keletje és Nyugatja között, melyen minden kulturális áramlat akarva, nem akarva megbotlott, és botlás közben valamijét el kellett itt hullatnia. Időtlen idők óta népek és hitek, fajok és kultúrák keveredő helye ez a föld. És ha a későbbi idők folyamán a szerencsés véletlen vagy újabb szerencsétlenség okából el kellett hagynia valamelyik népnek ezt a földet, valami mégis mindig maradt itt belőle. Erdélynek ez a természettől való adottsága predesztinálja, emberi akaratok ellenére is, e föld népeinek kultúrai egységét.” Kós Károly írta ezt. A Céh újraindulásával jó érzés nyomában járni.

A rendszerváltás utáni napok után az anyaországi és nyugati adományáradat kezdetét, szerintem, az a maszek pék indította el Kolozsváron, aki kisteherautójával lassan körbehajtott

a Főtéren, miközben segédje friss, foszlós fehér kenyeret osztogatott a járókelőknek. Annyira meghatott ez a civilkezdeményezés, hogy csak álltam földbegyökerezett lábbal, néztem, amint az emberek, a bibliából ismert manna okozta meglepetéssel arcukon kapkodták az ajándékot. Korszakalkotó nagy kezdetek, ilyen apró dolgokban mutatkoznak meg igazán. Konstancán éltem át hasonlót, amikor az óriási költségeket felemésztő Duna - Fekete-tengeri csatorna munkálatainak véget vetett a kényszerű rendelkezés, és még azon a héten megjelent a jegyre adagolt, fejenkénti 350 gramm fekete kenyér mellett a szabadon vásárolható fehér vekni. Akkor történt, hogy Kántorék lakása megtelt ölnyi nagyságú, névre szóló kartondobozokba pakolt értékes könyvekkel. Akkor ismerkedtem meg Pomogáts Bélával, feltételezem, ő hozta a könyvszállítmány egy részét, amelyből Kányádi jóindulatának köszönhetően nekem is jutott néhány kötet, többek között Magyarország Történelmi Kronológiája, aminek nagy hasznát vettem az Erdélyi Történelmi Adattár összeállításakor. Emlékezetes volt az az ajándékba kapott nyomda is, amely némi tanakodás után, azt hiszem Fodor úr javaslatára a katolikus egyházé lett és a Glória nevet kapta.

Számomra ez azért volt különösen érdekes, mert a Bajor Andor vezette katolikus lapot, amelynek eleinte munkatársa voltam, volt hol nyomni, és mert ezt a nyomdát Csillag Endre, Ref. Kollégiumi osztálytársam, fémipari középiskolai társam, a változásig megyei pártbizottság ipari titkára indította be. Nem nagyképűségből állítom, hogy sorsát, miután kitűnően végzet a Politechnikai Intézet mérnöki karán és a Technofrig Gépgyár prototípus részlegének vezetését is kiválóan végezte, a megyei pártbizottság ipari osztályára hívták. Akkoriban Készítettem Pálfi Mirceával azt a kerekasztal beszélgetést, amit emlékirataim második kötetében fontosnak tartottam egészében közölni, mert összegyűjtött iskolatársaink baráti körében sikerül rábeszélnünk Endrét arra, hogy fogadja el a megbízatást. Úgy éreztem magam is, hogy jó az, ha közülünk kerül be valaki a megyei vezetésbe, ott bizonyára többet tehet értünk, romantikusan megfogalmazott eszméinkért. Végiggondolva Endre életútját, baráti érzéseimet visszafogva is elmondhatom, hogy abban az emberpróbáló, politikailag enyhén szólva zűrzavaros helyzetekben is megállta a helyét. Történetek sokaságával bizonyíthatom ezt. Ha csak arra gondolok, hogy közbenjárásomra hány emberünknek szerzett - magyar színésznek, újságírónk, művésznek, mérnöknek - szerzett lakást, állást, támogatásával sikerült megszerveznem több lap és a tévé közreműködésével rendezett nagyszabású, táncház-mozgalmunkban kiemelkedő kolozsvári találkozót, éltetnünk a Zsebszínházat, orvosolnunk az ifjúsági laphoz segítségért forduló fiatalok olykor élet-halál ügyeit. Ahogyan, a magasrendű aktivisták között kevesen, ő sem gyűjtött vagyont, én sem magamért ügyködtem, de neki köszönhetem fiam s anyám sírhelyét is a Házsongárdi temetőben.

Amikor megfordult a világ, elvágták a külvilágtól, telefonját elnémították, lakását nem hagyhatta el, figyelték. Nem haboztam, felkerestem. Amikor fiatalabb munkatársai a lehetőségeket kihasználva a hatalom körül tolongtak és Bukarestbe hívták gazdasági szakértőnek, nem vállalta, mert feltételezem, gyökeresebb fordulatot várt. Hiszem, hogy ő is meghirdette volna azt a lelkiismeretvizsgálatot, amit vesztemre volt merszem, újságíróinknak ajánlani. Bizonyára jobban átlátta a helyzetet és „kutyából nem lesz szalonna” bölcsességre hallgatva, nem elegyedett a törtetőkkel.

Furcsa, hogy a diktatúra súlya alatt megértettük egymást, az onnan kivezető út elején tornyosuló idegfeszültséges hetek alatt pedig apró nézeteltérés gördített akadályt barátságunk elé. Az én hibám volt. Az ESZC szervezésekor az első nekirugaszkodások idején nyomdát kerestünk. Keresztes Zolival beállítottunk a plébánia főtéri épületének udvarára nyíló egyik szobába, ahol az új nyomda irodája működött. Nagy örömömre Endre fogadott. Mindenesként nagy lelkesedéssel vezette nyomda ügyeit. Felismertem benne azt a rátermettséget, amit még a fémipariban szerzett friss technikusi diplomával bizonyított. Szerencséje volt, előbb

jelentkezett a hűtőgépgyárban, mint én, aki utolsó percig reméltem, szüleim támogatják egyetemi tanulmányaimat, így aztán nekem csak lakatosmunka jutott a szereldében, ahol reám hagyták összeszerelendő alkatrészek beszerzését. Endrének köszönhetően sikerült idejében kivájnunk a fémmegmunkáló műhelyből a szerelés folyamatában éppen szükségeseket s így a tervteljesítés csakis a szerelőbrigád munkabírásán múlott. A nyomdában is buzgott a munka, akinek pénze volt és gyors munkát akart, ide jött. Leültünk egy asztal mellé. Elővettem a Kós Károly felügyelte könyvek egyik kötött példányát, és ráérősen elmagyarázta, hogy célunk hasonló esztétikai szinten gyártott sorozat kiadása. Endre nem értette mit akarunk. Azt kérte adjuk meg a könyvbe tervezett szöveg és nyomtatandó könyv betűinek nagyságát, hogy kiszámíthassa mennyiért vállalhatják a munkát. Keresztes Zoli a Céh hagyományai ápolásának fontosságáról beszélt. Endre türelmetlenül félbeszakította. Újra mondtam a magamét, s azt, hogy szükségünk van olyan szakemberre, aki segít a szép könyv létrehozásában. Endre elővett egy éppen akkor befejezett román nyelvű propaganda kiadványt, s bizonygatta, minden megy majd, mint a karikacsapás. Nem értette mit akarunk. Amikor makacsul harmadszor is magyarázatba kezdtem, hülyítésnek gondolta, felugrott és otthagyott. Egy fiatalember jött segítségünkre, a frissen kinevezett igazgató volt. Tőle megtudtuk, hogy könyvkötő műhelyük híján, keményfedelű könyvet nem vállalnak. Másnap, Nits Ilonka segítségével, sikerült nyomára bukkannom annak a szakembernek, aki évtizedekkel azelőtt részt vett a Céh könyveinek kötésében, kérésemre összeírta saját szerszámain kívül még milyen szerszámokra és anyagokra van szükség ahhoz, hogy új könyveink a régi bel- és külalakkal készülhessenek. Azokban a napokban pedig hirdetés jelent meg a napilapunkban: két könyvtervezésben járta grafikust keresett a Gloria nyomda. Endrére bízták a Törvényszék közelében terjeszkedő katolikus nyomda építésének és munkaszervezésének a sziszifuszi feladatát, amit nagy megelégedésre, még meglévő kapcsolatai révén sikerrel nyugdíjazásáig vezetett Érthető, hogy a katolikus egyház, elkülönítve őt a többi mondvacsinált vezetőtől, éppen ezért vette védőszárnyai alá.

Abban tévedtem, hogy a megyei és országos ügyekben is jártas, évtizedekig nagytekintélyű vezetőt képesnek tartottam egyfajta visszavedlésre. Az akkori pártemberekben elhatalmasodott a kényszer, hogy mindenhez érteniük kell. Azt hittem Endrét nem érinti ez az emberi gyengeség. Barátságunk okán nehezményeztem egyszer, hogy magas beosztásának híven nem kívánt részt venni a fémipari iskola végzettjeinek találkozóján. Végül sikerült meggyőznöm, s tudom, együttlétünk segítségére volt abban, hogy nem hasonult azokhoz a joggal utált aktivistákhoz, akiket már rég ismeretlenségbe sodort egykor hetykén vállalt szerepük.

Mindazonáltal a hatalom az mindenkoron hatalom, és nehezen tűrjük túlkapásait. Eszemből nem megy ki egy volt kollegám esete. A műkedvelők számára összeállított Erdélyi kiskönyvtár sorozat könyvéhez kértem tőle előszót. Tudta, hogy mindannyian önkéntes munkában, fizetség nélkül dolgozunk, mégis háborgott, hogy megint ingyen kell dolgoznia.

A vasúti jegyirodában, Tibori Szabó Zoltán, a Szabadság frissen választott főszerkesztője, miközben sorba álltunk jegyért, írást kért tőlem. Akkoriban több vezércikket írtam a lapnak, az Erdélyi Napló főmunkatársa voltam, az Erdélyi Szépmíves Céh bejelentéséért ügyködtem Kolozsváron és Bukarestben, és Nistor Gáspár korszerű nyomdájában elindítottuk az Erdélyi Kiskönyvtár könyvsorozatot is. Tele voltam értelmes tennivalókkal, csupa olyasmit kezdeményeztem, amihez nem volt honnan pénzt szereznem, s amiért nekem sem járt pénz, ami különben sem érdekelt, azt gondoltam, hogy nyugdíjunkból szerényen elboldogulunk feleségemmel a reményteljes új körülmények között.

- Írjad! Jó lesz hírfejnek! - magyaráztam fiatal kollégámnak. Ő pedig előkapta jegyzetfüzetét. Marcus Aurelius intését diktáltam, amely nemcsak neki szólt. „Vigyázz, hogy el ne császárodjál!”

Időszerű intés volt, amely másnap megjelent a híroldal élén. Abban az időben születtek a mondvacsinált hősök és az alkalom szülte vezetők. Később is reméltem, hogy ez a mondás nemcsak nekem szólt.

Részt vettem RMDSZ kiszálláson, egy kisközségben vezetőségválasztást rendeztek. Vezetőnk, ugyanaz az egykori kollegám, aki előszaváért pénzt követelt a régi pártaktivistákat is megszégyenítő fenségeskedéssel érdeklődött, hogy lesz-e valami harapnivaló, és az ünnepélyességet fokozó innivaló a közgyűlés után? A régi elnök szolgálatkészen ugrott és biztosította, hogy „minden el van rendezve”. S valóban, miután az ellenzéket letácsolta az elnökség, a régi elnök maradt tisztségében. És a kiadós ünnepi vacsora sem maradt el az elnök tekintélyes házában. Néztem egykori kollégámat, Molnos Lajost. (Nevét azért írom le, mert részt vettem a lakomán, tehát éppen olyan bűnösnek gondolom magamat is, mint őt, aki kezdeményezte. Akkor és nem utólag kellett volna véleményt mondanom a nem hozzánk illő viselkedésről!) Az átkos éra vége felé, amikor tombolt nálunk az eszeveszett személyi kultusz, egyszer arra kértem, ha már kötelező, ne riportomba, hanem mellé tördeltesse a legfelsőbb vezető „aranyköpéseit”. Nem tette. Néztem ezt a vitézkedő, harcias külsőt mutató, szakállt és székely bajuszt növesztett embert, akinek sikerült magát átmentenie az elmaradt lelkiismeretvizsgálat máig tartó elodázásával, és akkor sok mindentől elment az étvágyam. Egy ideig sikerült átmentenie, mégpedig elsősorban a maga hasznára, a régen megutált aktivista módszerekből egyebet is..

Az ilyenekkel szemben sajnos nem használ a nagy filozófus császár figyelmeztetése sem.

És ide tartozik a forradalom első heteiben történt olyan apróság is, ami a beszélt történelem kategóriájába sorolható. Hatalmas teherautó állt meg a plébánia előtt. Adományt hozott, csupa déli gyümölcsöt. Kialakult szokás szerint az éppen akkor arra járók segítettek a lerakodásban. A vége felé egy a munkában izzadt fiatalember felháborodva reklamált a plébánia emberénél, hogy még be sem fejezték a munkát s már néhány bennfentes, tele műanyagszatyrokkal távozott hátsó kijáraton. A megnevezettek között volt kollegám Fodor űr is, erre kaptam a fejem, s maradt meg intő példaként emlékezetemben ez a sajnálatos eset.

Talán, azt nehezményezte, a szokottnál vehemensebben a fiatalember, hogy suttyomban távoztak a kivételezettek. Lehet, hogy azzal sem volt tisztában, hogy az adomány az egyházé, elosztása nem vitatható. A vége az lett, hogy a fiatalembert kiutasították a plébánia udvaráról. Munkájáért, köszönetet sem kapott.

Másik eset részben nagy nyilvánosságot kapott: Tibori Szabó Zoltán, akit azért tiszteltem, mert a változások előtt kiebrudalták a Szabadság szerkesztőségéből és visszatérve a főszerkesztői munkát is vállalta egy darabig, szóvá többek között azt is, hogy a busás adományokból a katolikus egyházi elöljáró márványlépcsőket csináltatott szolgálati lakásához. A hatalom elképesztő dolgokra is készteti a magáról megfeledkezőket. Az történt, hogy Zoli hívő édesanyját a gyülekezet előtt megszégyenítette a pap, és kitiltotta a Szent Mihály templomból. Keserűségünket és szégyenünket bizonyára meggyógyította az idő. De valamiért ritkuló emlékezetem rostáján sehogy sem akar kihullani az ilyen és ehhez hasonló, reményeim szerint tanulságos történet.

Naponta gyűltünk a Fürdő utcában, hogy onnan csoportba verődve vonultunk végig a városon, jártunk a Szabadság szerkesztőségben, aztán megfelelő irodahelyiséget keresve kószáltunk ráérősen a városban. Javasoltam, hogy osszuk meg a teendőket. Süket fülekre találtam. Keresztes Zoli vezetett. A Deák Ferenc és a Minorita utca sarkán lévő épület emeletén is találtunk néhány kiadó szobát. Bálint Júlia Keresztessel tanakodtak, hogy megfelelnek-e a helyiségek irodának. Kiderült, hogy a kolozsvári örmény egyesületének irodáját képzelik oda. Nem tudom hány örmény volt rajtuk kívül csoportunkban. Nehezményeztem, hogy összekeverik a C éh ügyeit az örmény egyesület ügyeivel. Az egyik Főtér közeli bankba indultunk, oda már nem követtem a népes társaságot, mert nem kívántam semmiféle anyagi ügybe bonyolódni. Közismert volt, hogy Bálint Júliának holmi zavaros pénzügyek miatt kellett otthagynia az egyik egyetemi fakultás könyvtárát, a Céh pénzügyeit nem volt célszerű rábízni. Minden összejövetelünkön kérnem kellett, hogy számoljon el a Magyar Színházban gyűjtött pénzbeli adományokkal. Nem tette. Amikor már sokadikszor kértem erre, kitámadott, lemondott kommunistának, aktivistának, párttitkárnak... Géza vezette a megbeszélést, megdöbbenve hallgatott.

- Nem voltam aktivista és nem voltam párttitkár, de ettől függetlenül, tedd le a pénzt, számolj végre el Júlia! - mondtam feldúltan. A feleségem is jelen volt a megbeszélésen. Együtt indultunk el aznap vásárolni. Rövid megbeszélésre számítottam, amikor elosztjuk egymás között a teendőket. Júlia közönséges hangnemétől elnémult a társaság, véget ért a megbeszélés, szétoszlott a vezetőség. Feleségemnek ezután nem került nagy erőfeszítésébe, hogy meggyőzzön, ne keveredjem az ilyen emberek társaságába. Csömörletes világba csöppentem. A *Kelet-Nyugatban* Mátyás király halálának 500. halálának elfelejtett megemlékezéséről közölt írásom részlete árulkodik közérzetemről:

„A kolozsvári magyar ember április hatodikán kisétált a város főterére és körbejárta Mátyás király impozáns szobrát. Miközben egy percnyi csönddel lerótta kegyeletét a nagy ember előtt, aki karddal, de tudomány- és művészetpártolással is beírta nevét Európa történelmébe, az évszázadok óta itt élő közmondás jutott az eszébe: Meghalt Mátyás király, oda az igazság!

Ötszáz éve halt meg Mátyás király, 1902 óta áll lovas szobra, amely a zseniális Fadrusz János alkotása, és amely egyedülállóan lenyűgöző és természetes keretet alkot a háttérben magasodó Szent Mihály templom monumentális tömbjével. Ez a remekmű az igazság szimbóluma. Az igazságé, amely megdönthetetlen.

Ötszáz éve halt meg Mátyás király, azóta oda az igazság?

Ez a szobor talán sohasem volt olyan elhanyagolt, mint éppen most, amikor a város szülöttének félévezredes halálára emlékezünk. Amikor az UNESCO felkérésére Mátyás királyra emlékeznek a világ kulturált nemzetei.

Ki a hibás abban, hogy a műveletlen tömeg nem képes tisztelni Kelet-Közép-Európa legnagyobb reneszánsz uralkodóját? Még az sem, aki vér szerint is kötődhetne hozzá. És így jár majd minden neves magyar, aki itt született, vagy itt halt meg Erdélyben. E föld történetében nincs hely azon történelmi nagyságok számára, akik nem román létükre, sorsuknál fogva kötődnek e tájhoz? Többek között ez sem igazság!

Egyetlen perc alatt ez is végiggondolható.

Április 6-án, Mátyás király halálának napján, a kolozsvári főtéren álló szobra elől hiányoztak a kegyelet koszorúi.

Az újraalakult Erdélyi Szépmíves Céh felépítése címmel fejezetekre osztott részletes tervet dolgoztam ki. Az általános teendőkről, szervezeti felépítéséről, a vezetőség demokratikus módon való kialakításáról, könyvkiadói munkáról fogalmaztam javaslataimat. A jelenkori irodalom támogatására regény- és novellapályázatot hirdettem. A sürgős teendőket tizenkét pontba sűrítettem. Legfontosabbak: a tagtoborzás, a Céh irodájának felállítása, az adminisztratív ügyek naprakész intézése, az igazgatósági ülések rendszeresítése, egy fiatal ügyintéző kinevezése és végül az, hogy Bálint Júlia számoljon el a Magyar Színházban támogatóinktól beszedett pénzzel.

A terv nem került megvitatásra. Ajánlásaimból alig valósult meg valami. A Céh első füzete nyomdába került, de nem tartalmazott semmiféle beszámolót, olyat, amelyből a Céh tagjai tudomást szerezhettek volna az ügyekről, eredményekről, nehézségekről. Szőcs Géza akkori szenátori elfoglaltsága miatt alig foglalkozhatott a Céh ügyeivel. Az akkori önjelölt vezetők rendre minden önként munkára jelentkezőt elmartak a Céh ügyeibe való beleszólástól, bármilyen elképzelés híján, egyik napról a másikra vezették az ügyeket. Elkészült az első füzet, Bálint Júlia elszámolt a begyűjtött pénzzel, két könyv és aztán még három - néhány oldalas - füzet is elkészült. A legnagyobb nehézséget a tagoknak ígért keménykötésű másfélezer kötet előállítása jelentette. Az általam felmért könyvkötészeti lehetőségek közül a szükségmegoldásként javasolt kismesteri kötészetet választották, mert a Gloria nyomda nem vállalhatta a keménykötés elkészítését. A második könyv bekötésére több mint egy évig kellett várniuk a tagoknak a kismester túlzott anyagi követelései miatt. A Céh további megerősödését nagyban hátráltatta az, hogy a vezetőség semmiféle kapcsolatot nem tartott fenn a tagsággal. Még mindig vannak olyan tagok, akik nem kapták meg a nekik járó könyveket. Akkor még nem sikerült áttekinthető, pontos nyilvántartást kidolgozni a tagokról. Kivételt képezett a marosvásárhelyi Csiszér Sándor által felkarolt és több megyére kiterjesztett hálózat, amelynek önkéntes kidolgozásával és működtetésével nyomon követhető volt a könyvküldemények sorsa. Az ESZC irodalompártoló szervezetként még nem bizonyított. Fiókszervezetek híján a tagok nem szólhattak bele a vezetőség munkájába, panaszleveleikre senki sem válaszolt.

A Céh vezetői 1995-ig lemondás nélkül visszavonultak. Az 1991-re tervezett közgyűlés bizonytalan időre elmaradt. Magam is más elfoglaltság után néztem.

Vonattal utaztunk a lányomhoz. Trelleborgba érkeztünk Németországból, s onnan jutottunk a blekingei Sölvesborgba, ahol stockholmi iskoláztatása után befogadták. Egy éve élt ott, a kisváros központjában kiutalt garzonban, miután férjhez ment. Vejünk Bengtsson Håkan, magas, szőke svéd, lányom ösztökélésére, hagyta a bevándorlók ügyeit intéző helyi irodában a tisztviselősködést és a kristianstadi főiskolán grafikát tanult. Ügyes kis földszintes kétszobás lakást béreltek, a csendes kisváros egyik nyugalmas utcájában. A házak közötti gyepet és a sövénykerítéseket főiskolás hallgatók bérmunkában tartották rendben. Csodálkoztam, amikor a járdaszegélybe épített konnektorokba kapcsolták fűnyíró és bokorfaragó villamos gépeiket. Megérkezésünk utáni hetekben többször is üzentek a bevándorlási hivataltól, hogy jelentkezhetünk, megindíthatjuk befogadási kérelmünket. Nem gondoltunk az áttelepülésre. Én azért, mert otthon rengeteg volt a dolgom, Baba a szüleit nem akarta magára hagyni. Fivére a nyolcvanas évek végén családostól áttelepült Magyarországra, beilleszkedésük mámorában kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy szülei sorsának alakításában köteles-

ségérzetüket latolgassák. A későbbiekben is természetesnek vették, hogy Baba gondjaira hagyják az öregeket.

Sógorom érdektelenségét szatmárnémetiből származó sváb feleségének örökölt rideg magatartása fokozta. Apja évtizedeken át úgy élt együtt megkeseredett édesanyjával, hogy külvárosi házuk elkülönített részében lakott és nem beszélt élettársával. Gyakori budapesti látogatásaim egyikén feleségemmel együtt beugrottunk Flórián tér közeli albérleti lakásukba. Nem titkolták, hogy egyedülálló házigazda kegyeibe fogadta az asszonyt, aki elképedésemre a pesti élet viszontagságaihoz igazított erkölccsel arra biztatta kamaszkorú, hogy a Rákóczi téren keresse kenyérre valót. Elnevettem magam, viccnek gondoltam, de rám förmedt, és kitanított, hogy ott így mennek a dolgok, és ehhez tudni kell alkalmazkodni.

Nem kedveltem a sógoromat sem, mert azok közé az emberek közé tartozott, akik másokba csimpaszkodva élték életüket. Első verseskötetét összeállítva segítettem pályáját. Utánozásban sikeres volt. Évekig Bodor Pál hanghordozását utánozta. Áruházi eladóként különféle szolgálataival besimult az italozó írók társaságába, ajánlásukkal került a szatmári laphoz, onnan pedig Pestre. Féltett könyveimből is rábíztam jókora csomagot, hogy továbbítsa lányomnak Svédországba. Rosszul esett, hogy grafikus svéd vejemnek szánt többkötetes Művészeti Lexikonomat a legapróbb bűntudat nélkül, nagylelkűen a román vámos puhítására nagylelkűen elajándékozta. A Zsebszínházból ismert Jánosi Tibor felesége panaszkodott, hogy rovatvezetőjévé egy pesti napilap főszerkesztő helyetteséhez fűződő testi barátsága segítette. Ekkor értettem meg különlegesen furcsa viselkedését. Főnöke távozásával neki is mennie kellett.

Igazat kellett adnom Babának, hogy szüleit, ha mi nem, akkor senki sem fogja támogatni, azért otthon a helyünk, nincs mit keresnünk sem az Egyesült Államokban, sem Svédországban.

Rácsodálkozva a svédországiak nyugodt életmódjára, igyekeztünk megismerni mindent, amit hasznosíthattunk otthoni életünkben. Örömmel fogadtuk Dudásáék meghívását, bő hónapig vendégeskedtünk náluk Stockholmban. Csupa park milliomos negyed bérelhető családi házának emeletén laktak. Az odavezető út mentén rengeteg volt vadnyúl a kastélynak is beillő házak közötti réten. Egyszer két kis őzgida miatta meg kellett állnom. Kiszálltam, és elterelteem őket az útról miközben az édesanyjukat szidtam magamban, nem akartam megsérteni őket, a svédeknél nem ismerik a káromkodást, a legindulatosabbak is csak az ördögöt emlegetik, amikor nagyon dühösek valamiért. Nem élhettünk az Ödönék nyakán, ismeretségi körükben találtunk egy milliomos magyar nőt, akinek tömbházai voltak Stockholm egyik főútján, a Valhallavägenen. Előszeretettel felfogadott lengyeleket, akik olcsón vezették kocsiját és mindenféle szolgálatra alkalmasak voltak. Veronika budapesti nő volt, nővérével és gyengeelméjű fiával élt saját tömbháza egyik emeleti luxuslakásában. A svéd felsőbb körökhöz tartozott. Elégedett volt irodalmi ismereteimmel, sofőrjeként társalkodója is voltam. Minden csütörtökön tizenvalahány szeretett csomagot készített nővérével különféle déli gyümölcsökből és valamelyik kórházba látogatott, hogy a hálás betegek köszönetét bezsebelje. Egyébként, ahogyan ez milliomosokhoz illik, rendkívül fösvény volt. Exportra készített Lada gépkocsija volt, mert a fia részleges mozgáskorlátozottsága miatt, ezt jutányos áron vásárolhatta. Felfogadott gépkocsivezetői nem törődtek a kocsi karbantartásával. Tengerparti „kacsalábon forgó” nyaralójába igyekezetünkben a motor gyújtása időnként felmondta a szolgálatot, többször is elakadtunk, egyszer éppen négy utca kereszteződésében.

- Ki kell cserélnem a kocsit - sóhajtotta Veronika az anyósülésről, miután látta, hogy ugyancsak zavarba hoztuk a világváros addig, a rendszeretű úrvezetőknek köszönhetően, zökkenőmentes forgalmát. Amikor már harmadszor, vagy negyedszer torpant meg csökönyös szamarat utánozva a Lada, Veronika löttyed arca hirtelen kipirult.

- Tudja mit, magának adom ezt a vacak kocsit! - döntött mérgesen. Útközben megálltunk a temetőben. Amíg két öregasszony családi sírhelyükön babrált egy darabig, unalmamban megtisztítottam az akkumulátort és a gyertyákat, megjavítottam a hátsó ajtó zárját. A nyaraló egy óriási csupasz gránittömbre épült. Tizenkét zsák kerti földdel, újabb négyzetméterekkel növeltük a virágoskertet, ahova kétezer néhányszáz koronáért vásárolt növényeket, bokorpalántákat ültettünk. Kertésznek is jó voltam. Kedvvel dolgoztam izzadásig. Hálásnak akartam mutatkozni, otthon, el nem érhető álmom volt a Dacia kocsiknál jobb Lada kiutaláshoz hozzájutni. Késő délután szendviccsel kínáltak. A nappali tenger felöli üvegfala mellett ültünk. Alattunk legalább ötven méter mélyen hullámzott a Balti-tenger. Figyelmeztettek, hogy gránitba vágott villa alagsorában gyorsan zuhanyozzam, mert a vizet nagyon mélyről kell szivattyúzni, az áram pedig pénzbe kerül. A visszaúton simán működött a Lada, mindössze 16 000 kilométert mutatott az óra, nálunk az ennyit futott kocsi újnak számított. Veronika is érzékelte a változást.

- Mégsem cserélem ki ezt a kocsit - magyarázta elgondolkozva, megy ez még egy darabig. Nyeltem egyet, savanyú képet vágtam. Sölvesborgban, a szomszéd utca egyik háza előtt néhányszor körbejártam egy használaton kívüli Ladát. A gazdája, szólt, hogy vihetem. Hónapok óta húzta-halasztotta, hogy az ócskatelepre vigye. A vontatásért 500 koronát kértek. A kocsi nyomótárcsája hibás volt. Egyedül nem mertem javításába fogni. Az ilyen javításokat otthon mindig Putyuri vezetésével végeztük a tordaszentlászlói tiszteletes csűrjében, ahol a megfelelő szerszámokat is találtunk. Veronika egésznapi szolgálatom ért száz koron át adott. Nem szóltam. Az egyik nap a Globen főbejáratáig vezettem kocsiját. Ott parkoltam. Megtehettem, mert a mozgáskorlátozottak kártyája virított a szélvédő mögött. Nővérével kávézott ráérősen. A kávézáskor idejében leszoktam még a rákkeltő román „nekezol” használata idején. Unszoltak, de nem fogadtam el. Felmentünk a gömb alakú épület legfelső emeletére. Az ottani „kakasülőről” tenyérnyire zsugorodott színpadot láttunk. Esedékes volt a világhíres tenor José Plácido Domingo vendégszereplése. Veronika jegyet váltott. Engem nem kínált jeggyel. Egy közepes jegy ára 360 korona volt. Évekkel később, egy Lucia napi ünnepi előadásra ismerőseink kiváló, öregeket gondozó munkájukért kapott ingyen jegyével jutottam a fantasztikus előadóterem nézőterére. Sikerült megörökítenem az eseményt, mert akkor már spórolt pénzemből vásárolt videokamerám is volt.

Feketemunka adóm nagyétkű asszony volt, de a fia értelmileg visszamaradott fia túltett rajta. Főztem nekik hagyományos magyar ételeket. Egy alkalommal feleségemmel együtt, két csirkéből csirkepaprikást galuskával és ráadásnak nagy adag angyalbögyörőt, azaz krumplis nudlit készítettünk. Estére alig maradt belőle valami. Munkánkért feleségemnek száz koronát adott. Nekem nem jár pénz, mondta, mert feltételezte, hogy kedvtelésből végeztem a főzést és a vele való irodalmi témájú társalgást is. A remény tartott mellette még egy darabig. Toronyháza is volt. A földszinti ötszobás lakást, amolyan raktárnak használta. Az egyik szoba zsúfolásig tele volt polcokkal. A polcokon, akár a könyvek, különféle festmények sorakoztak. Nem számoltam, több száz, többnyire közepes és plakátnagyságú olajfestmény hevert ott rendezetlenül. Kedvemre lett volna leltározni mindet, és utánajárni, kik, mikor és milyen festőiskolához tartozók alkották ezeket a műveket, hogy aztán felértékelhetők legyenek. Veronika hallgatott a jó szóra, lelkesen fogadta javaslatomat, de másnap kurtán, indoklás nélkül lemondta megbízatásomat. Sejtettem, hogy a műalkotások felértékelésével adózási kötelesség

járt volna. Egy zsugori milliomos ezt a kötelességet igyekszik elkerülni. Ismerőseim tanácsára felhagytunk Veronika szolgálatával.

Kimerítő, de érdekes munkához jutottam, amikor egy román menekült rozoga Dacia kocsijával Agácsi Laci volt feleségét szállítottam egy külvárosi élelmiszerboltba, ahol másodállásban, mert különben, mint sok más romániai nő, ápolónőként dolgozott, egy görög kereskedő üzletét vezette délutánonként. Az öreg, aki fia családjának nyári szabadsága idején vállalta a helyettesítést az üzletben, Stockholm másik végében lakott, onnan hoztam és vittem naponta. A fuvarozások közben pedig két nőt gépkocsivezetésre tanítottam, mert Svédországban erre felhatalmazást kap minden gyakorlott gépkocsivezető, ha kocsija hátuljára, jól látható helyre felteszi a tanulóvezetőre figyelmeztető tapadó, zöld színű feliratot. Néhány hétig, naponta kétszáz kilométert autóztam Stockholmban. A civilizált forgalomnak, a gyorsjáratú utaknak és viaduktoknak köszönhetően élvezetes munka volt. A késő esti zárás után a másnap már nem árusítható tejtermékekből tetszés szerint annyit vihetem ingyen haza, amennyi jól esett. Tréfásan mondtam, hogy „tejbe-vajba fürödhetünk”.

Vendéglátóink kevés szabadidejükben hajókirándulásra vittek. Végiglátogattuk a legszebb parkokat. A véletlen úgy hozta, hogy egy alkalommal a fák között kifeszített vastag kötél állta utunkat. Körbenézelődtünk. Húszméternyire egy szerény kis csónakház mellett a király segítette csónakba gyerekeit. Az egykoronásról rögtön felismertük. Sehol egy rendőr, személyi testőr. Álltunk és bámultunk. A békességgel telítődött levegő, romantikus tájképek hangulatában lebegtünk. Ma, ebben a megbolydult világban, ez nehezen elképzelhető.

Dusa Ödön mesterségét gyakorolta, festőként dolgozott. Egy vasárnap mellé szegődtem, félszáz parkolóházi vasajtót festettünk erőltetett menetben, hogy elérjük ebédidőben a dolgozóknak járó kuponokért kapható választékos felárral számított menüt a közeli kínai vendéglőben.

Ödön nem sokat törődött a munkájával, gyakran volt munkanélküli, segélyen élt, ezért olykor az egyik temetőben sepregetett. Különben hobbijának élt. Kazettagyűjteményét leltároztam és élvezettel néztem filmre vett happeningjeit.

Eseményművészete Stockholmban bontakozott ki, amikor hitelből videokamerát és keverőasztalt vásárolt. Emlékezetes egyik kerekre sikerült előadása. Az Óvárosban (Gamla Stan a neve, amit kolozsváriként nem fordíthatok Öreg Városnak), a királyi palota belső udvarának közelében, a vasútról, majd a vasrudak raktáráról elnevezett téren áll Karl Göte Bejemark furcsa festett szobra Evert Taube svéd nemzeti költőről. A szemüveges embert ábrázoló ember nagyságú szobor a járdán áll, bal kezét a szemüvegéhez emeli, kabátja vállára vetve, jobb kezében kézirat, jellegzetes sapkájáról következtethetünk arra, hogy zeneszerző, trubadúr és képzőművész is volt. Ödön hasonló, de vakítóan fehér ruhában állt a szobor mellé és kitartóan, mozdulatlanul várt. A turistáktól népes Óvárosban akadt bámulója. Negyedóra elteltével, kolozsvári Zsebszínházunk másik, saját emberünk karrierizmusa miatt kivándorlásra kényszerült tagja, Dohi Alex, Ödön mellé állt hasonló pózban. A látogatóba érkezett Jánosi Tibor következett, és bizonyára követte volna őt bíró János, Benyő Krisztina, a Laczkó házaspár, lányom és a Zsebszínház többi kincses városunkból elüldözött tagja. A járókelők ekkor már csoportba verődve tetszéssel figyelték a jelenetet, A bátrabbak közül többen is vállalták a szobrozást. A járdán, komoly képpel, szemüvegükbe csimpaszkodva, sorakoztak az eseményművészeti jelenethez kedvet kapóráérős emberek. Ebben a közös és kitartó előrefigyelésben felhívás volt. Ödön előre megtervezett jelenetének volt mondanivalója. Nem szájbarágós, hanem szabadon választott, hiszen az azonos tartásban is minden résztvevő mássága mutatta mindenki által másnak képzelt jövőt. A videofilm, amit többszöri rendezés-

ből gyűjtött képsorokból vágott össze, figyelmeztetéssel zárult. A járda hosszan sorakozók mögötti mellékutcából lopakodva, rendőr kocsi fordul be a térre.

Egy másik kisfilmen Ödön meghökkentően groteszk jelenetet rögzített. A stockholmi rendkívül forgalmas földalatti központi pályaudvarán kéregetőnek öltözve állt némán. Földre helyezett kalapjába hívogatónak nem aprópénzt, hanem a svéd legnagyobb értékű papírpénzét helyezte. Bíró János filmezte. A groteszk látvány egyre többeket megállított. Végül rendőrt hívtak és Ödönt előállították. Nem tett semmit, ami törvényellenes. Bocsánatkérésekkel engedték útjára. Videokazettákra másolt kisfilmjeit barátainak osztogatta, ma is érdekesek.

Rácsodálkozásomat erre a békés világra írásban is. Sölvesborgban, a Kolozsvárról származottak társaságában olyan segítőkre találtam, akik svédre fordították néhány írásom. Az alábbi svéd változata a megyei *Sydsvenskan napilapban jelent meg:*

Svédország dicsérete

Meddig tart a csúnya álom? Olykor csak néhány pillanatig. Akkor felébred az ember, és rácsodálkozik a körülötte lévő világra. És megpróbálja elfelejteni mindazt, amely csúnyaságával megriasztotta és életbe vetett hitét csorbította. Vannak visszatérő, borzalmas álmaink. Ismerek egy embert, aki évek óta mohás, mély kútból menekül a hőn óhajtott napvilágra. Minden hasonlat sántít. Miként is hasonlíthatnám a magam kútját a szülőföldemhez? Pedig, kérem, higgyék el, közel járok az igazsághoz, amikor azt mondom: mély kútból jövök, és alig hiszem, hogy kimásztam belőle. Több mint harminc éve újságírással foglalkozom, és egyszer, egyetlenegyszer sem engedték, hogy a szocialista táboron kívülre utazzam. A hetvenes évek elején azzal biztattak, hogy Finnországba küldenek egy hétre, aztán Svédországot emlegették. Végül semmi sem lett belőle. Így aztán kevéske finn tudásom elporladt, a svéd nyelvnek neki sem kezdtem, és angolul sem tanultam meg. Mit értem volna vele?

És most itt állok, romániai magyar nyugdíjas újságíróként, a forradalom előtti és utáni féléves ismételt könyörgés után, számomra is megnyíltak Svédország kapui, eljöhettem, végre láthatom a lányomat, aki ezt a gyönyörűen érdekes földet választotta hazájának.

És most azt kérdik tőlem, milyennek látom ezt az országot? Udvariatlanság lenne, hogy csupa jót mondjak róla, és csakis a szépet lássam itt. Minden ember visel egyféle szemüveget: az idegen tájat a szülőföldjéhez hasonlítva értékeli. Ezt teszem magam is.

Svédország emberközpontú ország. A háború után valami ilyesfélére gondoltak nálunk azok, akik a szocializmusról és a kommunizmusról ábrándoztak. Itt rend van, önkéntesen vállalt fegyelem, tisztaság, és tisztelet a másik ember iránt, a természet és a jól elvégzett munka tisztelete. Mi, erdélyiek szeretjük magunkat az európai országok közé sorolni. Valamikori háromnyelvű országrészünkben jó volt a németes pontosság, a magyaros becsület és a románo lelkesedés. Az elmúlt fél évszázadban erényeink szétfoszlottak a hatalom diktálta falurombolásban, a mesterséges városba özönöltetésben, és a más országrészekből való állandó betelepítések miatt. Ezek áldozatául esett a rend, a fegyelem, a tisztaság, a szavatartóság és még sok más minden, melyek nélkül nincs európaiság. Kultúránk elsatnyult, megmaradt műveltségünk legfennebb szakmai barbárságunkat bizonyítja. Visszalépünk egy olyan primitív korba, ahol az emberek legfontosabb teendőjüknek a mindennapi élelem beszerzését tartják. Mindaz, amit itt, ma, Svédországban megszokottnak tartanak, ez nekünk még nagyon sokáig csak vágyálmunk lesz.

Éppen az elmúlt évben volt háromszázharminc éve annak, hogy az erdélyiek számára oly tragikus körülmények között, rövid ideig kapcsolatba kerültünk Svédországgal. Az erdélyiek

lengyelországi kalandja előtti időszakban, azt hiszem, sok mindenben jobban álltunk, mint a svédek, de máig tartó balsorsunkban sokszor cseréltünk volna velük, és egyre inkább kialakult bennünk, hogy álmaink földje Európa, és példaképünk benne ez az évszázadok óta békés északi ország. Visszatekintve a történelemre, nagyon sokan egyszerűen nem értik, hogy az elmúlt négy évszázadban mi történt velünk. Én azt mondom, hogy önhibánkon kívül jutottunk mostani mostoha helyzetünkbe. Az egykori önálló Erdélyt századunkban is többször feldarabolták, részeket belőle ide-oda csatoltak. Most, amikor valahol fölmutatom az útlevelemet, azt mondják rólam, hogy román vagyok. Ilyenkor elfog a keserűség, hiszen nemzetiségem háttérbe szorításával kevesebbnek érzem magam, minden porcikám tiltakozik az ellen, hogy magamra vegyem román hazámfiainak a szokását, a viselkedését, az erkölcsét. A svédek ne haragudjanak, de mi, romániai magyarok nem tudjuk elfogadni neheztelés nélkül azt, hogy egy kalap alá soroljanak a románokkal. Ezzel nem azt akarom hangsúlyozni, hogy különbek lennénk a románoknál. A nacionalista gőg rég nem illik Európába. Különben is, ma már az emberi értékek meghatározásában nem a nemzetiség a fontos, a svédek sem ilyenek vagy olyanok, hanem egyik ilyen, a másik meg más; természete, vérmérséklete és neveltetése szerint. Mi a balkánizmus leheletének közelében élünk, és állítom, hogy a Balkán egyelőre még nem Európa. Nálunk, olykor, felelős emberek szájából is elhangzik a meggondolatlan kijelentés, miszerint nincs is szükségünk Európára. Azt hiszem, éppen az ilyen kijelentések azok, amelyek kiváltják belőlünk az elhatárolódás igényét.

Ennek ellenére állítom, hogy bárhonnan is jön, és bárhol is jár az ember: keresnie kell azt, ami bennünket összeköt. Svédország tele van ilyen alkalmakkal és lehetőségekkel.

A Berlintől Sassnitzig tartó vonatozásunk legnagyobb élménye a vasúti kocsi tisztasága volt. Nálunk ugyanis rendkívül koszosak a vonatok. Az ülőhelyekre, a falakra. és ki tudja, miként, a mennyezetre is lerakodott a szurtos mocsok. Mindez a sorozatos takarítatlanság miatt van. Az elhanyagoltság különben mindenről lerí országunkban. Egy ma megnyitott, vadonatúj felszereléssel ellátott bárhelyiség, nem egészen egy hét leforgása alatt, szurtossá züllik. Mert nálunk piszkos az utca, mosdatlanok az emberek... Tisztaságigényünk még alig fejlett: ázsiai, afrikai vagy a legjobb esetben balkáni. Ezért aztán valóságos ünnep volt számunkra ez az utazás. Gyönyörködtünk a rendezett tájban, az út mentén felsorakozó takaros kisvárosokban. Nálunk a kisvárosi jelleghez a nagyvárosoknál nagyobb elhanyagoltság tartozik, azért nehezen értjük Sassnitz és Trelleborg nekünk patika tiszta környezetének világát. Némi tolatás után kocsinkat elnyelte a komphajó gyomra. Itt is ért meglepetés. Nem csak a pazarul berendezett többemeletes hajó nyugodt utazáshoz felkészített légköre vagy a korszerűen felszerelt hajóüzlet keltett bennünk jó benyomást. Különben vásárolni nem akartunk, hiszen régóta valuta nélküli ország fiai vagyunk, ahol kisebb összegért is bezárták az egyszerű polgárt. Ezzel szemben meglepetés volt számunkra az, hogy az utasok elegáns könnyedséggel, sűrű egymásutánban elhagyták a vasúti kocsit, és semmit sem törődtek azzal, hogy a csomagjaik és ruházatuk egy része ott maradt. Nem érezték volna azt a görcsös szorítást, amely a magunkféle, egyszerű emberekben ilyenkor a bizonytalanság és a rettegés bénító erejével stresszes állapotot okoz? Merthogy nálunk nem elhagyni a poggyászt, hanem félrepillantani is elegendő ahhoz, hogy ellopják. Igen, nálunk lopnak, mint a tűz. Hihetetlen gyorsasággal eltűnik minden, amit felügyelet nélkül hagynak. Nem jött, hogy elhiggyük: itt, a világnak ezen a részén, minden egészen másként van. Nem tágítottunk csomagjaink mellől, illetve felváltva, sietve bejártuk a hajót és igyekeztünk vissza a vasúti kocsiba, nehogy valami kár érjen bennünket. És éppen így ért a legnagyobb baj. Az történt, hogy elvesztettünk életünkből néhány nyugodt, örömteli órát. És - mondanom sem kell - a hajóút során senkinek sem tűnt el semmije; kár volt ettől tartanunk. Lehet, hogy itt Svédországban még hazánkfiai sem lopnak? Ezt nem hinném! Ugyanis jól ismerem őket. És közmondásukat is, amely szerint:

a farkas, ha szőre szírét megváltoztatja is, természetét soha! Magyarul ezt úgy mondjuk, hogy kutyából nem lesz szalonna! Biztosan van ennek a mondásnak svéd változata is.

A vasutat elhagyva, aszfalton folytattuk utunkat. Kitűnő utakon jártunk. Azt hiszem, a svéd embernek ez már fel sem tűnik. Az autóút azért autóút, hogy sima és tiszta legyen minden időben. Nálunk az utak tele vannak meglepetésekkel. Gödrösek, jobb esetben durván foltozottak, egyenetlenek. Minden kocsi megsínyli minősíthetetlen útjainkat. Pedig hát Romániában van aszfalt. Különben ez az ország aránylag gazdag altalajkincsekben, és természeti adottságai miatt sem kellene bánkódnunk. Európa egyik gyönyörű és gazdag országa lehetne, ha rendjén mennének a dolgai! Ami az aszfaltot illeti, szakemberektől tudom, hogy a világ legjobb aszfaltját nálunk állítják elő parafinmentes nyersanyagból, hogy potom áron, mind egy cseppig külföldre szállítsák. Igaz, valutáért adták, amelyre az országnak a jövőben is nagy szüksége lesz. Ilyen zajelnyelő tulajdonságokkal rendelkező román aszfalttal borítják például London utcáit. Kiszámítottuk, hogy egyetlen erdélyi lelőhelyről származó aszfalttal, az elmúlt tizenöt esztendőben, az összes romániai utat (beleértve az erdei utakat is) beboríthattuk volna. De nálunk még a nemzetközinek mondott utak sem elfogadható minőségűek.

Svédország gazdag ország. Ezt lépten-nyomon tapasztaljuk. Jólesik látni, hogy nem csupán egyesek, hanem az egész nép életszínvonala megnyerően emberi. Ilyen körülmények között valóban lehet és érdemes élni! Itt mindenkiből lehet alkotó, tudatosan gondolkodó ember. Valahogyan ilyenformán érhet társadalmi valósággá a sokat emlegetett humanizmus. Az általános jólét nem zavarja az egyes ember belső függetlenségét, a közösség érdekében sem kell senkinek sem feladnia egyéniségét. Mindenkinek joga van a maga külön világához és életéhez.

Nálunk, Romániában ennek ellenkezőjét tapasztaljuk, hiszen parancsuralmi rendszerben éltünk, a valóságos demokráciát most sem ismerjük, nem gyakorolhatjuk. Nálunk még nem értik, hogy a nép sokfélesége nem lehet akadálya a közös boldogulásnak. Nálunk még kísért az uniformizálásra való törekvés. Talán csak most kezdődik az emberi értékek valóságos megkülönböztetése és az igazi versenyszellem, amely előreviheti a társadalmat a fejlődésben. Az uniformizálás nemcsak a fizetésekben mutatkozott meg, hanem a gondolkodásban, a mindennapi gazdasági és társadalmi kérdések megfogalmazásában. És megmutatkozott a kisebbségekkel való bánásmódban is. Sokan ma is követelik az ország lakosságának negyedét kitevő magyar, cigány, német, szerb, török, tatár, szlovák, lipován és más nemzetiségűektől, hogy kizárólag csakis a román nyelvet használják a társadalmi érintkezésben. Ez az állami szinten is megmutatkozó igény lehetetlenné teszi a több kultúra kifejlődését, csorbítja a nemzeti kisebbségek emberi jogait. Az elmúlt decemberi változások után a román tévében megkezdték az orosz, az angol, a francia, az olasz, a spanyol és. a német nyelv oktatását. A felsorolt idegen nyelvek mellé nem fért be a magyar nyelv oktatása, pedig ezt a nyelvet kétmilliónál is többen beszélik Romániában, és a józanul gondolkodó román emberek szívesen tanulnának magyar barátaik, munkatársaik, rokonaik, és vegyes házasságúak esetében, családtagjaik nyelvén is. Arról nem is szólva, hogy a magyarul tanulók jó szolgálatot tennének a szomszédos Magyarországgal való gazdasági és kulturális kapcsolatok elmélyítésében, amelyre mindkét fél szempontjából nagy szükség mutatkozik, hiszen a két állam és a két nép közötti baráti kapcsolatok siettethetik, ennek ellenkezője gátolhatja felzárkózásukat Európához. De e két nép valóságos közeledéséért mégis alig tesz valamit a román fél. Hangadó politikusainak már évszázada legfőbb célja az egységes Nagy-Románia kialakítása, amelyhez hiányzik még a szovjetekhez tartozó Besszarábia visszacsatolása és a romániai magyarság teljes asszimilálása.

A svéd emberek mostanában gyakran fölkapják a fejük a híradásokban szereplő román események miatt. De nem értik, nem érthetik: mi történt valójában ebben az országban, mert nem ismerik a romániai sajátosságokat. Pedig ezek a svédországi hétköznapi eseményekben is megmutatkoznak, hiszen az ide bevándorlók között sok a romániai... Járkálva a blekingeni nyárban, ahol hangosabb szó ütötte meg a fülünket, ott hazánk fiaival találkozhattunk. Minél később érkezett közülük ide valaki, annál hangosabb. Az évekkel ezelőtt letelepedettek abban is hasonlítani akarnak a svédekhez, hogy halk szavúak. Már tudják, hogy igazukat nem hangerejükkel és nem erejük fitogtatásával kell kivívniuk. Nálunk, mint minden primitív országban, az erő és az erőszak van szokásban. A tévében többször is látható volt mostanában, hogy „jóembereink" visszahozták a divatba a század elején, a választások alkalmával sűrűn használt bunkósbotot is. Demokratizmust akarnak a diákok? Botot kapnak! Jogokat akarnak a nemzetiségiek? Nosza, elő a husánggal! A gondolatsor végén megállapíthatjuk, hogy Svédországhoz képest évszázadokkal elmaradtunk a viselkedéskultúrában. Pedig a román ember gyakran hivatkozik a családban kapott hétéves neveltetésre. Ki tudja, miért éppen hét évet emlegetnek? De úgymond, a családi nevelés ezen évei nélkül nincs illedelmes ember. A diktatúra évtizedeiben a családot sem kímélte a hatalom, amely az emberek legintimebb dolgaiba is beleszólt. Felbomlottak, széthullottak a nagy családok és az erkölcsöt megtartó régi hagyományos közösségek. Az óriási betonrengetegekbe, szűk börtönlakásokba kényszeríttet városiak atomizálódása oly nagymértékben előrehaladott, hogy évtizedekre lesz szükség a normális állapotok visszaállításához. Igen, azt állítottam és állítom, hogy Erdély egykoron Svédországra hasonlítva, rendezettségre és tisztaságra törekedett. És akkor a pontosságnak és az adott szó betartásának értéke és becsülete volt. Megfigyeltem, hogy a sölvesborgi vasútállomás elől akkor is percnyi pontossággal indul a busz, ha teljesen üres a kocsi. És ahová meghívtak, oda percnyi pontossággal illett megérkezni. Svéd vendégeink is komolyan vették, ha valamilyen időpontban megállapodtunk. Nálunk, a latin harsánykodás és a szláv puhaság és képlékenység hatására, mindezeknek az ellentétét tapasztaljuk. A közlekedésben például ritkán tartják be a menetrendet. A városi közlekedésben nincs is menetrendünk. Az adott szó ritka virág, az ígéretüket rendszerint elfelejtik az emberek, a rend és a fegyelem, üres szavak.

A svéd ember, még egy kisvárosban is, rendszerint a reggelije mellé kapja kedvenc lapját. A posta is megbízható. A szolgáltatások erdejét csodáljuk mi, aki a fejletlen országokból jöttünk, és azt látjuk, hogy olajozott szerkezetként működik itt minden. Romániában is volt ilyen vagy ehhez hasonló szerkezet. Legalábbis az erdélyi országrészben, amely jó ideig az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozva igyekezett az európai szokások szerint élni. A diktatúra csak arra volt jó, hogy az akkor működő szerkezetet tönkretegye. Most ez a szerkezet rozsdás darabokra széthullva szerteszét hever a porban, a mocsokban, amely mindent belepett. Újat kell építenünk. Talán inkább importálnunk, hiszen az idő sohasem áll, a haladókhoz másként nem leszünk képesek fölzárkózni. Egyelőre az a helyzet, hogy nálunk a postások hordják ki az újságokat. Délután, de nemritkán csak másnap vagy harmadnap kapjuk kézhez. Legújabban szombatonként és vasárnap nem működik a posta.

A svédországi megnyugtató környezethez tartozik, és nem lehet nem észrevenni, a házak között kialakított pázsitot. Miként lesz a füves térségből rendezett gyepes udvar? Egyszerű. Fűvágó gép kell hozzá és ember, aki a gépet üzemelteti. Nálunk is éppen ilyen üde zöld a fű a hegyekben, mint itt Svédországban. Brecht egyik színjátékában kérdezi a szakértő: „...miért szeretjük a szülőföldünket? A válasz: „Ízesebb ott a kenyér, magasabb a mennybolt, illatosabb a levegő, erősebben zeng a hang, még a járás is könnyebben esik a földön - hát ezért. Nem igaz?" És miért szeretik a bevándorlók Svédországot? Pontosan azért, mert azt nyújtja nekik,

amit hiába várnak szülőföldjükön. Mert, ha jobban, ha alaposabban megvizsgáljuk, nemcsak a fűnyíró gép hiányzik a mi, különben jobbra érdemes, gyönyörszép országunkból.

A svédek nagy nyári ünnepe előtti napokban írom ezeket a sorokat. Ez az egész lakosságot megmozgató ünnepség jó szolgálatot tesz az emberek egymáshoz való közeledésében. Nagy családok, közösségek találkozója az év leghosszabb napja, amikor a szórakozáshoz, az ismerkedéshez minden bizonnyal széles körű véleménycsere is tartozik. Ezt gyakoroljuk immár napok óta mi is: városnézés, látogatás, közös vacsora, és nem utolsósorban az alkalmi munkában végzett eperszedés alkalmával. A tévében is láttuk, hogy ez az ünnep nemcsak a svédeké, hanem a bevándorlóké is. Egy stockholmi műkedvelő előadás közvetítéséből tudjuk, hogy a legkülönbözőbb nemzetiségű emberek kultúráját megbecsülik, nyelvüket maguk között szabadon használhatják. A svéd állampolgár, legyen az svédül gyengén beszélő bevándorló, vagy akárki más, azonos jogokat élvez. A bevándorló iratai szerint svéd, adatai között nem szerepel nemzetisége, csak születési helyéből következtethetnek erre. Egy barátom, aki nemrég kapta meg a svéd állampolgárságot, útlevelébe kolozsvári születési helyét Klausenburgnak íratta, így csak kevesen tudják meg, hogy Romániából való. Ő el akarja felejteni, hogy honnan jött, honnan kényszerült idegenbe, de esze ágában sincs svéddé válni. Annyira nem, hogy még nem tud svédül. Nem hiszem, hogy ezt helyesen teszi, de mit tehetne, ha - nemzetiségi hovatartozását illetően nem akar cseberből vederbe kerülni. A Romániában élő magyarok saját hazájukban igénylik a nyelvükhöz és kultúrájukhoz való jogot. Itt, az őket befogadó Svédországban, milyen jogon követelhetnék ugyanezt? De az itteni magasabb életszínvonal és demokrácia megadja nekik a lehetőséget arra, hogy megtartsák és műveljék anyanyelvüket. Persze, a társadalmi felemelkedés feltétele itt is az állam nyelvének jó ismerete. De nem csak ennyi. Ne áltassuk magunkat! Minden országban, így Svédországban is vannak olyan erők, amelyek nem szívesen látják az „idegenek" terjeszkedését. Én magam is láttam falra és útjelző táblára írva ezt a három figyelmeztető betűt: BSS. (Megtartani Svédországot a svédeknek!) Nincs ebben semmi kivetnivaló. De ha arra gondolunk, hogy a bevándorló fiatalok közül csak nagyon kevesen kerülhetnek valamilyen főiskolára, hiszen az értelmiségi pályán a svédek nem szívesen látják a befogadottakat, akkor bizony arra következtethetünk, hogy hazáján kívül sehol sem lehet teljes jogú az ember, mert önmegvalósításának lehetőségeit mindenütt megnyirbálják.

Ismerek néhány elgondolkoztató példát a svédek jóhiszeműségéről, illetve, ahogyan ezt nálunk mondják, naivságáról. Elképesztő, hogy csupán az eltelt évtizedek során kiket fogadtak be országukba. Ezek közös ismertetőjeleként megállapíthatjuk, hogy valamennyien menekültek valamiért, valahonnan. Ettől még, új életet kezdve, hasznos állampolgárai lehetnek az őket befogadó országnak. De találkoztam már olyanokkal is, akik semmi egyebet nem akarnak, csupán kihasználni az itteni, államilag biztosított, anyagi előnyöket. A bevándorlóknak jutatott segély például a romániai életszínvonalnál jóval magasabbat nyújt nekik, de - mivel az ottani szocializmusban is meghirdetett „Mindenkinek munkája szerint!"-i elv, más elvekhez hasonlóan, sohasem vált valósággá, tehát erkölcsiségükre sem hathatott - egyes hazánkfiainak úgy tetszik, hogy ne dolgozzanak, és ameddig csak tehet, munka nélkül élvezzék az itteni szabad életet.

Azt hiszem, amíg világ a világ. mindig is lesz vándorlás. És mindenünnen elsőként azok indulnak a jobb életet biztosító tájak felé, akiket szülőföldjükön üldöznek, vagy akiket kevésbé köt fajtájuk gondjainak tudatos vállalása, és azok, akiket egyszerűen hajt a kalandvágy. Sokan azok közül, akik itt Svédországban letelepedtek, azt hiszem, hamar rájöttek: ez nem a kalandok országa. Itt, hosszú távon, csakis szorgalmas munkával lehet köztiszteletet kiváltó módon élni. Ismerek egy svéd fiatalembert, aki képzőművészeti tehetségét már több képkiállításon is bizonyította, aki tisztviselői munkája mellett, minden hajnalban, kerékpárján a

környéket járja: hat óráig minden újságot eljuttat az előfizetőkhöz, és természetesen egy cseppet sem szégyelli ezt, a különben jól fizetett, munkáját sem. Ugyancsak hajnalban, sölvesborgi lakásunk előtt, megáll egy csodaszép kocsi, és egy nyugdíjas házaspár száll ki belőle: ők is újságot hordanak. Aztán, úgy délfelé, reklámlapok potyognak az előszobánkba. És ilyentájt érkezik a posta is... Most már kezdem érteni, hogy a sokféle és dicséretes svédországi szolgáltatásokat az emberek többletmunka-vállaló kedve teszi lehetővé, az, hogy a jól fizetett munkát megbecsülik a svédek.

Több alkalommal is hallottam már, hogy Svédországot az elképzelt kommunizmus országához hasonlítják. Nálunk most időszerű jelszó: Le a kommunizmussal! Akkor jöttünk el Romániából, amikor Bukarestben a kommunizmust minden formájában ellenzők éhségsztrájkja még javában tartott, és Kolozsváron Mátyás király szobrát teleaggatták a hatalom elleni mindenféle tiltakozással.

Mondják, hogy a kommunizmus az égvilágon sehol sem vált be. Ha alaposabban vizsgáljuk a kérdést, látnunk kell, hogy megvalósításával komoly bajok vannak. Az, amit Romániában kialakulónak mondtak és dicsértek a propaganda minden eszközével, alapjaiban eltért mindenféle szocializmustól és kommunizmustól. Romániában sok éve szocializmust és kommunizmust prédikáltak, és a középkori elnyomást, rabszolgasághoz hasonló diktatúrát hoztak létre a hatalom megszállottjai. Az elméletben meghirdetett átmeneti diktatúrát véglegessé kívánták tenni, az országot pedig egy célnak, egy embernek alávetni. Ezzel nem azt állítom, hogy a kommunizmus elméletének jövője van. Ez is csak egy az emberiség sokféle, megvalósíthatatlan álmai közül. Egy olyan mennyországot hirdettek nekünk, amely ultraközpontosított vezető szerveivel elnyomja és megalázza az embert. Orwell 1984 című regényében olvashattunk ehhez hasonlót, és ettől a hideg kirázza az embert. A „Le a kommunizmussal!" számomra pontosabban azt jelenti, hogy le az eddigi megvalósításához hasonló próbálkozásokkal. Azért kell így fogalmaznunk, mert az emberiség jövője továbbra sem gondok nélkül való. Mi lesz például az ember, ember általi kizsákmányolással? És mi lesz a fejletlen országokban éhező milliókkal? A svédek valószínűleg további nehéz kérdésekre is gondoltak, amikor messze földön híres nagy adóztatásukat bevezették, és úgy alakították ki jóléti társadalmukat, hogy abban a kisember, a kevésbé tehetséges, az elesett, a valamilyen okból gyengébb képességű egyén is jól érezze magát. A csak néhány hétre ide látogató is észreveszi, hogy nem minden, a svéd társadalmat érintő intézkedés vitán felüli, és a jövő szempontjából egyformán hasznos. A mindenben ultrapontos nyilvántartásra való törekvés, a kényelmesek és a restek segítségével máris létrehozta a „neves" svéd bürokratizmust. A más országbelinek feltűnő nagy szabadság adott helyzetben visszaszorítja a sokféle szükséges célirányos dinamizmust. A szigorú és olykor érthetetlen adózás a versenyszellemet, az alkotómunkát fékezi. (A napokban jutott el hozzánk, hogy törölték az ösztöndíjakból és az alapítványokból származó bevételekre kivetett adót.) A művész, az író nem élhet valamilyen állandó alkalmazás nélkül, mert alkotásának eredményét csak jókora adólevonással értékesítheti... Kissé furcsának tűnik az, hogy az „egyenjogú" nők immár felülkerekednek a család, az adminisztráció irányításában, és hogy talán éppen azért, a férfiak a kelleténél, illetve a nálunk megszokottnál lágyabban viselkednek.

Mindezeket meglátni és kérdőjelesen megnevezni, nem jelenti azt, hogy pillanatra is abba kell hagynunk Svédország dicséretét. Svédország nekünk, romániai magyaroknak olyan példakép, amelyet megértetni akarunk a hazai románokkal. A mi megmaradásunkért folytatott küzdelmünket nem jó szemmel nézte, és minden erejével gátolta, üldözte a december végi forradalomban letűnt, a világot felháborító rendszer, de nem sokat tesz érdekünkben a mostani hatalom sem, amelyre éppen ezért nem szavazott az ebben dicséretesen összefogott romániai magyarság. A régóta izmosodó román ultranacionalizmus olykor dühödt sovinizmusba csap

át: ha nem mennek a gazdasági dolgok, rendszerint a magyarságot hibáztatják, mert követeléseivel, úgymond, ismételten nehézséget támaszt az ország vezetésében. Azt állítja a hivatalos politika, hogy a magyarok több és nagyobb jogot akarnak a románoknál, mégpedig az utóbbiak rovására, Ez nem igaz. Mint minden kisebbség, a romániai magyarság is - amely Európa legnagyobb számú kisebbsége - csupán megmaradásához, nyelvének és kultúrájának ápolásához kér és követel jogokat. Azt szeretnénk, hogy magyarnak maradhassunk szülőföldünkön, Erdélyben, ahol ezer évnél több ideje őseink megtelepedtek, és ne kelljen kivándorolnunk sem az általunk dicsért Svédországba, sem máshova, ahol új életet kell kezdenünk.

Minden kisebbség jövője csakis demokratikus és jóléti államban biztosított, ahol a kulturált többség nem akarja a kisebbséget eltüntetni, nem akarja a maga képére átalakítani. Nyilvánvaló, hogy a természetes asszimiláció hatására a kisebbséghez tartozók közül többen is feladják anyanyelvüket, de az is valószínű, hogy egyre többen lesznek azok, akik két- vagy többnyelvűekké és két- és többkultúrájúakká válnak, amely az emberiség előrehaladása szempontjából mindenképpen hasznos dolog. Az ilyen közösségekből épülő új Európa ma már nem álom, nem ködös, képzeletbeli világ, hanem a svédországi valóságot tekintve, a létrehozható, a felépíthető, az elérhető korszerű jövő. Hiszem, hogy ezt a kék-sárga zászlókkal díszített országot az egykor úttörőknek kijáró tisztelettel fogja emlegetni a hálás emberiség. Mi magyarok, az ide befogadottak és be nem fogadottak, de az otthon küszködők is, hálásan dicsérjük Svédországot. A svédek gyakran használt küszöntése a „Hej!" úgy hangzik, mint a biztatás: Serkenj fel! Amikor viszontlátást mondunk svéd módra, a „Hej dó!" fogadkozás erejű: Veletek tartunk, egy az utunk, ez így természetes... És az itteni nyár reménységet szimbolizáló, erős zöldjéből is viszünk magunkkal valamennyit emlékeztetőül.

Stockholm. 1990. június 25.

Amerikában járva, Svédországba készülve, rájöttem, hogy magyarságunk megtartásának, ápolásának és közösség kialakításának nélkülözhetetlen eszköze a családi lap. Az ezután következő néhány évben számos írást közöltem erről, számolatlanul írtam leveleimet egy a világmagyarságot virtuálisan összekötő lap, vagy folyóirat létrehozása érdekében. Bepillantva a svédországi magyarok szervezett közösségi életébe, egy ilyen kiadvány hiánya számomra még inkább nyilvánvalóvá vált.

Családi lapot

Jó három esztendeje, mondhatnám így is: hajdanán, legnagyobb és legunalmasabb magyar nyelvű napilapunk román katonatiszti pályáról avanzsált, a legfelsőbb hadúr kegyeltjeként örökös főszerkesztőjének jámbor igyekezetemben azt ajánlottam, hogy csináljunk családi lapot. Rövid gondolkodás után - amelyre csupán csak azért volt szüksége, hogy magában a hivatalos nyelvre fordítsa magyarul tett ajánlatomat - kategorikusan nemmel válaszolt. Pedig akkor már, hű fullajtárai segítségével, régóta csakis egyetlen család lapját csinálta (inkább csináltatta), amennyiben belső utasítása az volt, hogy minden tizenöt sor szöveg után be kell írni a cikkekbe a diktátor nevét. Megszámolták, hogy egyetlen lapszámban kétszáznál többször is előfordult a hőn szeretett neve. (Az, hogy most ennek a dicső „szerkesztőnek" a jobb keze vezeti ennek a lapnak az utódját, csupáncsak adalék a magukat huszárosan átmentők ma már senkit sem érdeklő életrajzához.)

Nem ilyen vagy ezekhez hasonló lapra gondolok most, amikor a családi lap kialakításának igényét ajánlom a tisztelt olvasó figyelmébe.

Fél éve a magam pénzén járom a kerek világot és ujjongásaim rövid szüneteiben szomorúan tapasztalom, hogy mindenütt olyan fajtámbelivel találkozom, aki valamilyen okból nemcsak elkülönül, nemcsak elhatárolja magát, hanem annak csökönyösen magyar virtust mutató rendje-módja szerint gyűlöli szülő-hazájabeli társát. Mindenütt vannak egymással szót nem értő csoportosulások. Megoszlanak a magyarok aszerint, hogy a világháború előtt, annak végén, ötvenhatban vagy később emigráltak. Elkülönülnek az anyaországiak, az erdélyiek, a katolikusok, a reformátusok, az értelmiségiek és a kevésbé értelmesek...

Egyben azonban megegyezhetnek. Abban, hogy otthon, a családban ápolniuk kell anyanyelvüket, hagyományainkat. Ennek nincs jobb eszköze az idősebbekhez, fiatalokhoz és a gyerekekhez is szóló családi lapnál. Olyan majdnem politikamentes családi újságra gondolok, amely rendszeres lapszemlével tájékoztatná olvasóit a szülőföldjükön történtekről, lelki gondozást nyújtana felekezetek szerint, olvasmányt hozna, szórakoztatna, nevelne folytatásos regénnyel, tárcanovellával, olvasmányos történelemmel, nemzeti hőseink példamutatásának ismertetésével, nőknek, fiataloknak, gyerekeknek nyújtana segítséget, egymás nevelésére szoktatna, anyanyelvi tudásunkat pallérozná és gazdagítaná... Nem folytatom. Családi laptervezetemet mindenfelé szétküldtem a világba, bízom benne, hogy egyszer majd megvalósíthatóvá érik valahol.

Az itthoni bajokra sem tudok a családépítésnél jobb orvosságot. Egyre inkább nő az igény arra, hogy minden magyarul megjelenő, nagyközönségnek szánt lap segítsen a családi nevelésben. Ebben úgy hiszem, mindnyájan, nemre, foglalkozásra, iskolázottságunkra, ide vagy ide-oda tartozásunkra való tekintet nélkül egyetértünk. Ne intézzük el ezt a dolgot azzal, hogy „van erre már lapunk", és ifjúsági meg gyereklapjaink is megjelennek még... A családnevelés nem időnkénti, hanem mindennapi kell, hogy legyen. A kispénzű emberek lesznek ezután is többségben. Azok, akik legfentebb egy lapot járatnak, azt, amelyikből mindenben eligazítást remélnek, amelyben olvasmányt és szórakoztatva nevelést is találnak.

Ugyancsak három évvel ezelőtt fültanúja lehettem annak a még ma is szívemet bizsergető jelenetnek, amikor orvosi kezelésre várva, fiatal munkás, suttogva, „a hét vezérről" mesélt első osztályos gyerekének. Abban az időben csaknem elfelejtettük, hogy nekünk is van történelmünk, vannak nagynevű elődeink, példaképeink, tanulságos mondáink és legendáink, szokásaink, régi városaink, beszédes épületeink. És van környezetrajzunk, magyarul érthető földrajzunk.

A kérdés az, hogy miként pótoljuk be évtizedes elmaradásunk ezen a területen is?! Hány generációval kell számolnunk, akik rokkant identitástudattal kerültek az életbe? Hány erdélyi magyarral, aki mesterségesen sorvasztott gyökérrel nem leli önmagát a forrongó időben és a hazában.?

A politikai csatározások fölötti mérgelődés helyett, forduljunk a magunkat gyarapító nevelés kérdései felé. A jóakaró ma az olvasó szíves figyelmébe ajánlja, hogy keresse a lapokban és a kibontakoztatható közművelődésben mindazt, amit kis és nagy családja hasznára fordíthat, hiszen bizonyára tudva-tudja: az erdélyi magyarságnak alapjában kell megerősödnie ahhoz, hogy a további megpróbáltatások próbáit ezután is kiállja.

1990. május 10.

Laptervezetemet szétküldtem szerte a nagyvilágban, több helyen is volt foganatja, és megküldtem a Svédországi Magyarok Országos Szövetségének, továbbá néhány magyar egyesület elnökének és az akkoriban több kiemelkedő személyiségnek. Hivatalos választ nem, de néhány lelkes, tekintélyes embertől hosszú leveleket kaptam, amelyekben az igenlésükről és

erkölcsi támogatásukról biztosítottak, de hangsúlyozottan azt bizonygatták, hogy miért nem lehet, nemcsak családi lapot, hanem semmi más, magyarságunkat megtartó, erőnket összesítő dologba belekezdeni. Nem hittem a „nem lehet”-ben. Ma elmondhatom, hogy lapokat alapító kitartásom ennek a negatív indíttatásnak köszönhető. Két évtized svédországi tartózkodásom alatt bizonyítottam, hogy *lehet*, mégpedig pénztelenül is lehet, mert régi erdélyi nagyjainkkal vallom, hogy *lehet, mert kell*, s mert közösségi érdek, amelynek szolgálatára aprólékosan megfogalmazott saját szabályzataink köteleznek mindnyájunkat! Más kérdés, hogy erről a svédországi vezetőséghez szokottak szűk társasága nem osztja véleményemet és bizonyításomat, mert a rajtuk kívülálló dolgokat, tényként is csak fél szájjal képesek elismerni. De erről majd időrendben, később.

Aprólékosan kidolgozott laptervezetem megjelent a *Erdélyért kiáltom* című, a világhálón is olvasható kötetemben, ezért most csak az indoklást tartalmazó részből idézek:

Szélrózsa

Egy svédországi magyar családi lap tervezete

• Indoklás •

Az anyaországon kívül élő magyarok összefogásának szükségességét már nem kell indokolnunk. Nyelvünk, hagyományaink, nemzeti tudatunk megtartása az a közös cél, amely összefoghatja a legkülönbözőbb érdeklődésű, egymástól fizikailag távol került, de politikai meggyőződésük, szakmai és kulturális érdeklődésük tekintetében sem közelálló magyarokat.

Mindazok, akik elhagyták szülőföldjüket, számot vetettek az őket befogadó ország asszimiláló hatásával. Sokan engednek vagy ellenállnak ennek a hatásnak, önként lemondanak magyarságukról vagy búsmagyarkodnak, fejet hajtanak vagy lázadoznak sorsukkal szemben... De abban józan belátással mindnyájan egyetérthetünk, hogy nyelvünkben megmaradva, sajátos műveltségünket is fejlesztve kell utódainkat fölnevelnünk. Nemzetiségünk vállalásának szükségességét nem elegendő a ködös szent kötelességre való hivatkozással indokolnunk. A két- és többnyelvűségnek, a több-kultúrájúságnak a nemzetiségi tudat jótékony és embert kiteljesítő hatása mellett ma már anyagiakban is számolható haszna van. A társadalmi létra bármelyik fokán álljunk, szükségünk van és lesz erre a többletre, és arra, hogy ez az érték nemcsak fiainkban és lányainkban, hanem unokáinkban is kamatozzék.

Miként tarthatnánk meg nemzetiségünk értékeit? Azt hiszem nem vitás, hogy az egyházak, a Magyar Házak és más egyesítő erők hasznos és eredményes munkája mellett ma már elengedhetetlenül szükség van a minden magyar családba eljutó, legalább kéthetenként megjelenő magyar nyelvű lapra.

• Miért családi lap? •

Ennek a lapnak olyan meglévő igényeket kell kielégítenie, amely az idegen földön élő, különböző korú magyarok mindennapi életének természetes velejárói. Erre az a fajta családi lap alkalmas igazán, amely a világpolitika és az illető ország politikai eseményeit a magyarság szemszögéből figyelve röviden összefoglalva tájékoztat, külön oldalt (rovatot) szentel az országban élő magyarok gondjainak, tevékenységének, életének ismertetésére, egyházi nevelést és tájékoztatást külön oldalon vagy oldalakon nyújt, a Magyarok Országos Szövetségének munkáját támogatja, otthoni (magyarországi, erdélyi, szlovákiai, jugoszláviai,

kárpátaljai) lapszemlét rendszeresen közöl, és a nagyvilágban élő magyarokról folyamatosan hírt ad. Olvasmányt nyújt a magyar történelem, a néphagyomány, az irodalom iránt érdeklődőknek, időszerű folytatásos regényt hoz, könyvlistát és tájékoztatást közöl az új magyar nyelvű könyvekről, magyar irodalmi folyóiratokat szemléz, külön oldalakon és összeállításokban tanulságos írásokat a gyermeknevelésről, a szabadidő tevékenységről, a nők életében fontos apróságokról. Az ifjúsági oldalról példamutató, híres magyar emberekről olvashatunk, és sok mindenféle között a testépítésről, az önvédelmi sportokról. A világ bármely részében élő magyar fiatalok levelezésének ösztönzését, az ismerkedést, a barátság kialakítását segítené ez az oldal. Nyelvi rovatában helyes magyar beszédre és írásra szoktatja a lap az olvasókat, a gyermekoldalon régi és új meséket, verseket, mondókákat, nyelvi fejtörőt, játékos tornát, népdalt, néptáncot, helyes viselkedést tanítana.

A családi lap célja a nevelésen kívül a szórakoztatás. Ezért nem hiányozhat rovatai közül a karikatúra, a humor, a keresztrejtvény, a család minden tagját mozgósító műveltségi verseny. Nagy figyelmet szentel az olvasókkal való levelezésre, a tanácsadásra, a lelki gondozásra. Támogatná a Magyar Házakban kialakult köri tevékenységet, hozzájárulna a rendezvények, a nyári táborozások, mindenféle együttlétek szervezéséhez, folytonosságuk megteremtéséhez.

A svédországi magyarok egyesületeinek magyar nyelvű lapját Lázár Oszkár a lundi egyetem tanára állította össze, kinézésre is a tudományos közlemények mintájára. Ennek feladata a szervezeti életre való nevelés kellett volna, hogy legyen. De ezt a feladatát nem tölthette be, mert az egyesületekről kért és kapott beszámolók, csupa lakkozott és valódi kérdéseket elhallgató, a vezetők tollából kelt öndicsérettel tele írások voltak. Az egyesületekben esedékes nevelőmunka háttérbeszorulásával, az akkor még meglévő 56-osok és az újonnan érkezett erdélyiek elleni kivagyiskodás miatt az egyesületek tagjainak létszáma rapszodikusan változó volt, az értelmiségiek nagy része távolt tartotta magát a civakodóktól. Innen meggyőződésem, hogy a családi lap és aztán az irodalmi és művészeti lap körül kialakuló értelmiségiek szolgálatával sikerül majd a nem kirakatbeli, hanem a valóságos népnevelés szolgálatába állítani őket.

Agácsi Laci vegyészmérnöki diplomáját szegre akasztva, buszsofőrként dolgozott. Készséggel kocsikáztatott a stockholmi látnivalók tengerében. Mellette ültem, amikor sebességváltás közben morgást hallottunk a kocsi aljáról.

- Hallod?! - figyelmeztetett. Aki szereti a járgányát, ismeri a motor hangját, a fékpofák csikorgását, a lengéscsillapítók sóhajtásait, az ajtók apró zördüléseit. Otthon a műszaki dolgok iránt fogékonyabb gépkocsi tulajdonosok, maguk járnak utána a rendellenességnek. Magam is így tettem, amikor javításokra alkalmas garázst építettem, s mert kellett, gyakran feküdtem öreg bogárhátú kocsim és később pedig újonnan vásárolt Trabantom alá. Csak akkor fordultam gépkocsijavítóhoz, ha sohasem elegendő szerszámaimmal nem tudtam javítani a hibám. A Donát-negyedben néha megfordultam a népes gépkocsijavítást vállaló Agácsi família egyik idősebb tagjának közeli maszek műhelyében. Laci nem örökölte ezt a mesterséget. Idegesítette, hogy nem tudott rájönni, mi az oka az időnként hallható zörgésnek. Sétautunkon ketten figyeltünk. Különös volt, hogy mindig hallottuk a zörgést, amikor sebességváltás után a kocsi elérte az óránként 70 kilométeres sebességet.

- A sebváltó? Hallod?! - Mondtam, hogy hallom, és azzal biztattam, hogy nem a sebességváltóval van a baj...

Másnap, nyugodalmas kertvárosi garzonlakása parkolójában, Laci megmutatta jó karban lévő szupererős SAAB kocsiját. - Arra gondoltam, hogy minek nekem két kocsi! A SAAB-ot hosszabb utakra használom, a Volkswagen Passat-ot pedig a városban, de nem bajlódom a javításával, neked adom...

Tekintetemmel körbesimogattam a nyolcvanas években készült, tégla piros kombit, almomban sem képzeltem, hogy valaha lesz nekem ilyen járgányom.

- Mennyi?

- Mi mennyi?

- Hát a kocsi?

- Legyen a tiéd!

- Ne viccelj! Ne fogadhatom el!

- De igen. Szeretnék megszabadulni tőle...

Így ment ez egész nap. Másnap azt ajánlottam, hogy mondjon egy árat, és rendre törlesztem Kolozsváron élő apjánál. Nem ment bele, mert az apját rendszeresen támogatta, nem keverné bele ebbe az ügybe. Harmadnap megegyeztünk. Azt vállaltam, hogy rendbe teszem a kocsit, s nyaranta, amikor hazalátogat, használhatja. A kocsi átírása máig tartó emlékezetes élményem volt. Négyen jelentünk meg az irodában. Két kényelmes forgószék állt az nagy U-alakú, számítógépekkel tele nagy irodaasztal előtt. A tisztviselőnő előbb mindnyájunkat leültetett, aztán fél óra, pontosabban 34 perc alatt elénk tette az átírásról, az országból való kivitelhez, adózáshoz s minden más egyébhez való papírokat. Érdeklődtünk, hova kell még mennünk, mit kell fizetnünk. Csodálkozott. Kiderült, hogy minden rendben van, vihetjük a kocsit. Az már nem volt meglepetés, hogy a román határ átlépésekor órákat várakoztunk, amíg ideiglenes engedélyt kaptunk, utána hetekig jártuk a hivatalokat, Bukarestbe is el kellett utaznunk ahhoz, hogy végre magunkénak mondhassuk a Laci ajándékát.

Először vezettem hosszú távon ilyen igazi kocsit. Úgy terveztem, hogy reggel hatkor indulnunk kell ahhoz, hogy estére Sölvesborgba érkezzünk a lányomékhoz. Egyszer fogtam mellé a közel hétszáz kilométeres úton, későn vettem észre egy letérőt, mégis már koradélután a lakásuk előtt álltam, várnunk kellett, amíg hazatérnek a munkából. A tóton nem hittem a szememnek, 140-essel olyan könnyedén haladtam, hogy kételkedni kezdtem a sebességmutatóban. Trabantommal, mert egy alkalommal vadonatúj cseremotorhoz jutottam és 20-30 ezer kilométernél cserélhettem hajtóművét, megengedtem magamnak, hogy a Balaton felé vezető úton 120-szal robogjak s faképnél hagyjak időnként néhány rozoga Daciát, bátortalanul vezető gazdáikat bosszantva.

Mint mindenütt a világon Svédországban is sok a kolozsvári. Sölvesborgban lányom valamikori osztálytársa a Volvo szervizműhelyében dolgozott. Főnöke megengedte, hogy ebédidőben átnézze Passatunkat. A fiú néhány gombnyomással felemelte a kocsit, aláállt és csavarhúzóval megböködte az alvázat. Néhol engedett a tízvalahány esztendő alatt porhanyósra rozsdásodott lemez, de a motor aránylag új volt, 40 ezret futott. Ellenőrzött mindent, olajat, fékfolyadékot cserélt, feltöltötte az ablakmosó tartályát.

- Hazáig mindenképpen kibírja zokszó nélkül - biztatott a fiatalember, és valóban meg sem kottyan a kocsinak az 1780 kilométer. Ennyit mért a lányom lakásától kolozsvári lakásunkig a kilométeróra. A svédországi Trelleborg és a német Sasnitz közötti négy órás hajóutat is beleszámítva az ilyen kocsikkal nem is olyan hosszú a kétezer kilométeres út. Repültünk a jó

utakon és végig Pavarotti paradicsomi hangja biztatott arra, hogy az élet szép, érdemes élnünk.

Svéd vejemet kérdeztem Sölvesborgban: van a környéken kocsi bontó? Beültünk az 1900-as évek elején gyártott öreg, de mindig fényesre subickolt kiskocsijába, amelynek a sebességváltója a kormánykerék mellett volt és megkerestük a telepet. Kies helyen több száz ócska kocsi hevert egymás mellett és egymáson. Egyetlen ember vigyázta, aki készségesen beengedett. És biztatott, hogy szedjük, amire szükségünk van. Három olyan Volkswagen Passatot találtunk, melyek jobban és szebbek voltak a nekem ajándékozott kocsinál. Még a télire való pótkereket sem hiányoztak a csomagtartójából. De nem cserélhettünk. Szóltam a vejemnek, hozza kocsija szerszámait, hogy leszerelhessünk egyet, s mást. Kiderült, hogy csavarhúzón kívül nincs más szerszáma. A felügyelőtől kértünk segítséget. Karburátort, gyújtófejet, villamos vezetékeket, ablaktörlőt és más apróságot szereztem néhány koronáért. Értékük sokszorosa volt, mert Kolozsváron akkor még semmi áron nem juthattunk külföldi kocsik pótalkatrészeihez.

Betartottam Agácsinak fogadott ígéretemet. A kocsi karosszériáját fiam egyik osztálytársának apja tajkolta, Pesten szereztem három kiló jó minőségű téglavörös festéket. A következő nyáron hálás köszönettel biztattam Lacit, használja ottléte alatt bátran. Elment vele néhány napra rokonságához Nagybánya környékére. Aztán visszahozta, mert bevallotta, hogy azokra a titokzatos zörgésekre emlékezve, nem bízik a kocsiban. A kapcsolószekrénybeli hibára gondolt. Hiába biztattam, hogy a zörgéseket már a sölvesborgi átvizsgáláskor megszüntettük, az okozta a félelmes zajt, hogy a féktárcsákhoz vezető huzalok meglazultak és hetven kilométeres sebességnél egy darabig az alvázhoz ütődtek. Hálámmal az elkövetkező esztendőkben is „üldöztem”. Elismerte, hogy jó gazdája voltam öreg, de nálunk nagyszerűen használható kocsijának.

A rendszerváltozás utáni években rengetegen szereztek maguknak használt kocsit valamely nyugati országból. Az átírás bürokratikus formaságai nehezítették a dolgot, de Romániában akkor is annyi volt a „kiskapu”, hogy aki csak egy kissé dörzsöltebb volt, nem járta a törvényes utat. Az olcsó vásárhoz kellett egy ismerős, egy barát, vagy valaki, akinek sikerült megtelepednie valamely nálunk sokkal civilizáltabb országban. Putyurinak volt egy barátja Nyugat-Németországban. Hirdetésre megjelentek egy idős házaspárnál és potomáron elvihették csak ünnepnapokon használt jó karban lévő gépkocsijukat. Hozzám hasonlóan rengetegen kaptak ajándékba olyan régi kocsit, amit a magas munkadíjak miatt nem volt érdemes javíttatni, kifizetődőbb volt inkább részletre újat vásárolni. A nyugati és a mi életszínvonalunk összehasonlíthatatlan volt. Putyuri Volkswagen Golffal tért vissza egyik útjáról, nálunk kiválónak minősített télen használatos pótkerekeket is hozott, egy szerelőműhely szemétlerakójából a tulajdonos biztatására ingyen annyit pakolt fel, amennyi elfért kocsijában. Amikor aztán sok ócska kocsi özönlését megszorításokkal próbálták akadályozni, a balkáni észjárásnak megfelelően, ezt is sikerült kijátszani. Putyuri elkérte néhány napra kocsim igazolványait és román számtámlámat. Bagóért szerzett Volkswagen Passatjával akadály nélkül lépett az országba, a vámosoknak nem jutott eszükbe a motor szériaszámát ellenőrizni. Az ilyen módon került kocsik hivatalos beíratására is voltak kiskapuk és csúszópénz ellenében rendőrségi jó emberek. Mindnyájan jobban akartunk élni. Az élelmesek pedig mindig is jobban éltek, mint a szájtátiak.

Első svédországi látogatásunkból hazatérve nem gondoltam, hogy öt küzdelmes esztendővel később, saját terveim megvalósítására vállalkozhatom. Tény, hogy áttelepüléskor nem mentem üres kézzel, örömmel és elszántsággal vetettem magam a munkába, olyanféleképpen,

mint az egyszerű parasztember, aki még lefekvéskor is markába köp és „na, most egy jót alszunk” gondolattal célirányosan tér pihenőre.

Volt munkám elég. A magam ura voltam, többet írtam és közöltem, mint az azelőtti esztendőkben, amikor valamely lap alkalmazottja voltam. A Szabadság, az Erdélyi Híradó, az Erdélyi Napló, a nagyváradi Kelet-Nyugat, a Kolozsvári Rádió, a Magyar Nemzet közölte írásaimat. *Faragott fájdalom* című naplómból több lap hosszú részleteket hozott. A csíkszeredai *Új sportban* hatvannál több részből álló sorozatom ment *Életem az atlétika* címmel. Bíró György (Kutya) külföldön is ismert atlétikai edző, akit még Johnny Weissmuller, az eredetileg Temesvár közeli Szabadfaluban született Weissmüller Johann, Tarzan megszemélyesítője is Mr. Kutyának szólított, hetvenhat kazettára rögzített visszaemlékezéseit vetettem papírra. Négy fejezete az általam alapított *Erdélyi kiskönyvtár* sorozat második könyveként jelent meg. A fiam emlékére felvett Koppány Zsolt névvel jegyeztem. De írtam több lapban megjelent publicisztikákból álló sorozatot Transsylvanicus névvel.

Betegnyugdíjazásomkor a feleségem korkedvezményes nyugdíjba vonult. Élveztük szabadságunkat. Egy nyári délután benéztünk a törökvágási sörkertbe. Kutya átült asztalunkhoz. Panaszolta, hogy újságíró ismerősei közül többeket, köztük, gyerekkori barátját, Kiss Jánost is kérte, segítsen emlékeinek megfogalmazásában. Engem is gyerekkori barátság fűzött az óvári fiúk csapatához, s annak fő erősségéhez, akit ismerősei az atlétika szerelmesének kijáró „futóbolond” jelzővel illettek. Amikor a Görögtemplom utcában laktam focicsapatunk amelyben a megtisztelő cserejátékos címig jutottam, időnként megmérkőzött az óváriak félelmetesen erős csapatával. Később a Vasas sportegyesület kosárlabdázójaként közös öltözőnk volt az atlétákkal. Edzések után Kutya volt „a nagy mesélő”, ráérősen, órákig pihentünk a Sétatér bejáratához közeli padon. Magyar Színház fényei világítottak és olyan életbevágóan fontos dolgokról beszélgettünk, mint a szerelem, a lányok meghódításának módozatai, a grafikák lágy szürkéből való fokozatos átmenetének sejtelmessége a titkosan keményen sötétfeketeségbe.

- Próbáljuk meg - engedtem Kutya kérésének, és időnként vendégül láttam Donát - negyedi lakásunkban, hogy lejegyezzem élményekben gazdag életének történéseit. Rendszerint ebédidőben érkezett, megosztottuk az ételt, került egy pohár ital is. A vasutas könyvtár olvasója volt, szívesen kávézott a feleségemmel. Aztán bevonultunk a lányom üresen maradt szobájába, bekapcsoltam az Amerikából kapott elnyűhetetlen zseb-kazettafonómat. Kérdezgettem, áradt belőle a szöveg. Próbáltam időrendbe terelni visszaemlékezését. Uzsonnára és olykor vacsorára is maradt. Életmódjához tartozott, hogy valahol a városban étkezett, ismerőseit számolatlanok voltak, meghívásaikat sohasem utasította vissza. Következő látogatásáig összeboronáltam, sorba rendeztem történéseit, a gépelt szöveget felolvastam, megbeszéltük, javítottam. Így ment ez másfél évig. Az Erdélyi kiskönyvtár sorozatban közölt fejezeteket aláírattam vele, mert szubjektív véleményeit pályatársairól, ellenfeleiről másként nem közölhettük. A Brassai líceum dísztermében népes közönség előtt mutattuk be a sorozat három könyvét. A Kutya visszaemlékezésének bemutatására László Fricit, a romániai magyar sportújságírás első emberét, volt kollegámat kértem fel. A NIS Kiadónak anyagiak hiányában, nem volt terjesztési joga, magunk kínáltuk könyveinket az olvasóknak. Kutya, nagy ismeretségére számítva, kétszáz példányt vállalt, de gyakori ünnepeltetése közben, a fehér asztalnál elfeledkezett arról, hogy a folytatás kiadásához Nistor Gáspárnak szüksége volt néhányszáz könyv árának a visszaforgatására, papírra, nyomdafestékre, könyvkötők bérére. Ragaszkodtam ahhoz, hogy egy-egy példány ára nem lehet több mint négy-öt tojás ára. Száznál több példányt sikerült eladnom ismerőseimnek, Kutya huszonvalahánynál feladta. Előkészítettem nyomtatásra a következő fejezeteket. Kutya biztatott, hogy lesz pénz. Spórolt

pénzét protekciós módon beadta az akkor Kolozsváron sokakat megtévesztő cigánykasszába. Négyszázezer lejt kapott, de elvakultan, nem adta nyomtatásra, hanem visszarakta, hogy majd sokszorosát kapja. Úgy járt, mint a feleségem, aki nyugdíját kockáztatta. Másodszorra odaveszett minden pénze. Tömbházunkkal szemben, a Szamos túlpartján, a sportcsarnok körül tolongtak az emberek, cigányszekerek lakói táboroztak a vízparton, a naiv emberek még sokáig hittek a könnyű pénzszerzésben.

Kutya átdolgozott szövegeit csak halála után sikerült könyv alakban kihoznunk az Irodalmi Jelen Könyvek sorozatban. A kazettákra osztott fejezetek elé féloldalnyi tablettákat írtam, melyeket összefűzve sajátos kisprózaként külön is megjelentettem. Honorárium nem járt érte. A román sportolók doppingolásáról, különféle csempészkedéseikről és kétszeres olimpiai bajnok Balázs Jolán és a helsinki olimpián hatodik helyezett Sőtér János házassága előzményeiről és körülményeiről szóló részeket el kellett hagynom. Kutya a házaspárral bensőséges baráti viszonyban állt, olyan döbbenetes emberi igazságokat mesélt, amelyeket nem vállalhattam, közkedvelt híresség személyi jogait sértettem volna ezzel. Svédországba távozásomkor a kazettákból félszáznyit a kolozsvári rádió magyar adásának szerkesztőire bíztam. Olyan hanganyagot tartalmaznak, amelyek valamikor nagyon érdekes rádióadások kuriózumaiként felhasználhatók.

Feleségem népes rokonságába tartozott a Blau család. Édesanyjának húga, csinos szőke asszony, cipőfelsőrész-készítőként dolgozott a Dermatában, kiváló dolgozó, többszörösen kitüntetett élmunkás és mozgalmi ember volt. Férje, Ernő is cipőgyári alkalmazott volt, míg be nem adták kivándorlási kérelmüket. Két gyermekük volt. Tizenéves nagylányuk feleségemet nővéreként szerette. Amikor a Sétatéren jártunk, mindig benéztünk Blauékhoz. Az egyetem épülete melletti egyik tekintélyes házban laktak, de négy-öt családdal társbérletben, a háború idejét idéző nyomorúságos körülmények között. A bejárat nehéz tölgyfaajtaján át óriási terembe léptünk, ahonnan ideiglenes paravánokkal kialakított, kanyargó folyóson juthattunk szobájukba. Nem tudom miből éltek, miután kirakták őket a gyárból. A családfőt sohasem találtuk otthon, naponta járt teniszezni. Baba mindig vitt valami apró ajándékot Olgának. Ha jól emlékszem iskolába sem járhattak a gyerekek. Évekig húzódott kivándorlási kérésük elbírálása. Nem volt titok, a zsidó családokat ilyen módon kényszerítették arra, hogy feléljék anyagi javaikat, és mindössze egy bőröndnyi holmival hagyják el az országot. Baba kedvelte és sajnálta Blauékat, amikor végre engedélyt kaptak a távozásra, a tiltások ellenére kikísértük őket az állomásra. Majdnem egy esztendőt töltöttek egy olasz menekülttáborban, Olga megtanult olaszul. Ott döntötték el, hogy nem Izraelbe, hanem az Egyesült Államokba kérik a befogadásukat. Így jutottak Bostonba. A zsidó közösség segítségével rögtön lakáshoz jutottak és munkához egy cipőgyárban. A nagynéni leveleiből tudtuk, hogy egyre jobban megy soruk. Olgából okos, ügyes és szemrevaló nagylány lett, de mert neveltetésének betudhatóan európai mértékkel mérte fiatalember ismerőseit, nem talált magának férjet. Az egyik nyáron Nusi néni Olgával érkezett, akit Baba, barátnője segítségével összeismertettek Lóránttal. Mutatós fiatalember, egykori vízilabda játékos, érettségi után magas szakképesítésű fémipari szakmunkásként dolgozott egy kolozsvári gépgyárban. Az ismeretségből, a következő évben házasság lett. Baba kérésére a vőfélységet is elvállaltuk, a fiatalok, segítségünkkel Predealra utaztak nászútra. Eltelt majdnem egy esztendő, amíg jóváhagyták Lóránt távozását. Éppen Bukarestben voltam, akkor vettem használt bogárhátú Volkswagenemet, és kivittem a fiatal férjet a repülőtérre. Ezután még szorosabb kapcsolatot ápoltunk Blauékkal, illetve a fiatal párral.

Amerikai állampolgárként időnként visszatértek rokonlátogatóba. Blaut, Kékesinek becéztem és elvittem egy Zsil-völgyi utamra. Végig félte az utat. Rossz utakon zötyögtünk és a

hegyekben az útépítők kantinjánál nem találtunk más étkező helyet. Olyan szegényes volt a koszt, hogy Blaut munkaszolgálatára emlékeztette. Többet nem kívánkozott szülőföldjére. Annál gyakrabban jött feleségem nagynénje. A veje családjának vendéglátását nem szerette, az állomás közeli zsúfolt tömbházlakásban nem használták a fürdőkádat, a szemét kupacban állt a konyhai vízcsap alatt. Nusi néni nálunk szállt meg. Jómódúságát mutatni bogárhátú kocsimmal felkerestük minden, régen elfelejtett rokonát.

Az én dolgom volt a levelezés. Baba kérte, így aztán hosszú leveleket írtam Blauéknak. Választ csak Nusitól kaptunk. Babának bevallották, hogy leveleimből nem sokat értettek. Angolul nem sikerült megtanulniuk, magyarul már nem tudtak, hiszen itthon is román-magyar keverék konyhanyelvet beszéltek. Babát meghívták, náluk töltött néhány hetet Bostonban. Útközben Pesten, ismerőseink segítségével lányomat sikerült felíratnia azoknak a kivételezetteknek a listájára, akik a magyar kormány általános tiltása ellenére, valamely nyugati országba tartó repülőre ülhettek.

Ottléte alatt Babát amerikai nagynénje győzködte, hogy hagyjon engem, és maradjon végleg Amerikában. Még egy mészároslegénnyel is összehozták, aki élettársául fogadta volna és kényelmes életet ígért neki. Telefonon hívtak többször is. Hiába egyeztem meg Babával, hogy erről telefonon legfentebb rejtjelesen beszélünk, ott megfeledkezett az itthoni körülményekről, a telefonlehallgatásokról is. Tőlem tette függővé, hogy maradjon, vagy hazatérjen. Végül úgy döntött, hogy hazajön. Két hatalmas bőrönd használt ruhákkal tele bőrönddel érkezett. Örültünk egymásnak.

Olga egy lakáseladó céh tekintélyes vezetőjévé vált, miután Atlantába költöztek. Bostoni házuk árából arra is futotta, hogy szülei is takaros házat vásároljanak az Atlanta egyik peremvároskájában.

A rendszerváltás után Nusi néni sajátos nyelvezetű leveléből azt olvastuk, hogy mindkettőnket meghívnak Atlantába. Örömmel fogadtuk, komolyan vettük a meghívást.

- Ilyen alkalmunk sem lesz többé az életben - mondtam Babának. Úgy éreztem, megszolgáltam Blauék meghívását. Nemcsak azzal, hogy többször is vendégül láttuk őket, de sokféle más módon is: Lóránt özvegy édesanyját többször is kocsikáztattam marosvásárhelyi orvosához, a fővárosba is elutaztam, hogy nővére családjának Amerikába szóló repülőjegyet szerezzek. Lórántnak, aki szerette a bort, sokáig emlékezetes, bográcsos bulit rendeztem vendégszerető tasnádi barátaim segítségével.

Utazásunk első feltétele volt az, hogy amerikai vízumot szerezzünk. Budapesten próbálkoztam. Napokig tartó sorban állás után, elutasították kérésemet. Bukarestbe Babával utaztunk. Fűtől-fától segítséget kértünk. A követség előtt a sorban állók szerint több mint négyszázan ácsorogtak ott. Napokig várakozhattunk volna, hogy a bejárat közelébe férkőzzünk. A sort megkerülve, elefántpofával léptem a kapuhoz és szóltam, hogy a konzul titkára vár reánk. A román hivatalnokok szokásos felsőbbrendűséget mutató kifejezését erőltettem magamra. A főkapus végignézet és intett, hogy kerüljünk bennebb. Az épület és a kerítés közötti aszfaltos járdán álltunk. A bejárat szélesre tárt ajtaja mögötti hallból, széles félkör lépcső vezetett az emeletre. Elegáns fiatalember jött lefelé a lépcsőn. - A titkár! - kotyogta önkéntelenül a kapuőr.. - Persze! - mondtam erélyesen és kézfelemeléssel üdvözölve határozottan indultam a tisztviselő felé, magammal húzva feleségemet. A titkárt menetközben megállította egy tisztviselő. Melléérkezve, ahogy az ismerősöket szokás, üdvözöltem, és nyugodt tempóban indultunk az emeletre, ahol az üvegfal túloldalán tisztviselők dolgoztak. Az egyik üvegablak előtt álltunk néhány percig. Irataink az ablakba készítettem. Amikor az előcsarnokban látott amerikai fiatalember megjelent az ablak túloldalán, úgy éreztem lebuktunk. Kínomban

elmosolyodtam. Viszont mosollyal bátorított. Gyorsan átnézte vízumkérésünket. Kérdéseire, hogy miért akarunk az Egyesült Államokba menni, az otthon megfogalmazott és begyakorolt szűkszavú angol nyelvű választ adtam. Bólintott és eltűnt útleveleinkkel. Várakozásunk minden pillanata órahosszúságú volt. Földbegyökerezetten álltunk, amikor az ablakon át elénk bukkant útlevelünk. Benne volt a három hónapos ott-tartózkodásra szóló vízum. Good luck! Dollárban fizettünk.

Utólag, nem tudom, dicsérjem, vagy korholjam magam. Kétségtelen, bizonyítottam, jó tanuló vagyok. Amikor újságírói pályámat kezdtem, a telefonbeszélgetéseket is nagy kínnal végeztem, izgultam interjúkészítéskor, megbeszéléseken, kerekasztal vitákon, rádiófelvételek alkalmával és színpadi szerepléseken is. Közben megtanultam, hogy a közéletben mindenütt a megfelelő, olykor közönséges hangnemet és viselkedésmódot használva, a nekem mindig is utálatos módon célt érjek. Büszke lehetek arra, hogy az amerikai követség előtt várakozó több száznyi tömeget átverve, soron kívül jutottam be az épületbe? Azzal nyugtatom magam, ha nem így cselekszem, talán soha nem láttam volna az „ígéret földjét". Az újságírással jár, hogy az emberben kialakul egyféle firkás magatartás? Ha nem alakul ki az ilyen sokat megengedő magatartás, akkor valószínűleg nem sokra viszi az ember ezen a pályán. Marad lagymatag középszernek. A fogalmazáshoz, a figyelmet keltő szóhasználathoz is kell egy nagyadag vagányság. Az amerikai útra készülve azzal nyugtattam magam, hogy addig bírom pengeélen, amíg számot adhatok arról, mit tettem jól és rosszul a magam erkölcsi normáinak megfelelően, s észreveszem, ha becsületembe vágó módon használom ki a ferde utakra csábító lehetőségeket.

Eladtam hirtelen, cseremotorával együtt, jó karban tartott Trabantom. Az árából vettem két, oda vissza repülőjegyet Atlantába.

A repülés hosszú volt. New Yorkból, Nusi nálunk maradt aprópénzéből felhívtuk Olgát. Megnyugtatott, hogy Atlantában várnak a repülőtéren. Kisebb géppel utaztunk, lehettünk vagy félszázan a fedélzeten. A gép farkában, a konyhai rész mellett, ahol kettősével álltak a székek, kaptunk helyet. Atlanta fölött légörvényekkel küszködött repülőnk, köröztünk órányit, amíg a repülőtér fogadott. Az egyik stewardess mindenfélével kínált, de felfordult a gyomrunk a kitartó himbálózástól. A gép farka úgy rázkódott, mint rossz szekér valamely járatlan tanyasi úton. Meglepetésként a repülőtér kijáratához, ahol Olgáék vártak reánk, vezető nélküli földalattival kellett utaznunk. Géphangon hallottuk az állomások nevét, nekünk szokatlan volt, hogy sehol egy személyzet, minden automatikusan működött.

Olgáéknál szálltunk meg. Két cementből öntött oroszlán vigyázta sokszobás házukat. A hálószobák az emeleten voltak. Szörnyülködhettünk is, mert Lóránt megmutatta, hogy párnája alatt tekintélyes coltot tartogatott, az éléstárban, a garázsban és a gyerekszoba szekrényének tetején is élesre töltött fegyvert helyezett el. A konyha csodálatos volt. Hatalmas hűtőszekrényüket minden hónapban mindenféle, előkészített hússal megbízott mészárosuk feltöltötte. Mosogatójuk a csontokat is megőrölte, minden maradék feldolgozva került földalatti ülepítőjükbe. Vízellátásukat saját artézi kútjuk biztosította.

Lóránt nagy húsevő volt. Egy ünnepi alkalommal ötkilónyi, belül véres marhasültet készített egészben, nagyméretű villanykemencéjükben. Kislányuk születésnapjára, az erőbe épített, tizenvalahány lakóházhoz járó szabadidő-központ dísztermét egész napos munkával díszítettük. A teniszpályák és az úszómedence is közös használatban volt. A raktár, a hűtőszekrények tele voltak az előző ünnepségek maradék italaival. Segítettem Lórántnak a beszerzésben. Az ünnepségre kislányuk osztálytársaival és szüleivel megtelt a közösségi ház. A gyermekeket meghívott bohóc szórakoztatta.

Házuk alagsora a kert felé lejtős volt. Az alagsor beépítésre várt. Lóránt oda bárpultos szórakozóhelyet tervezett, raktárral, fürdővel. Biztattam vágjunk bele. Hatalmas bevásárlóközpontban jártunk, ahol minden az belső építkezéshez szükséges előre gyártott elemet vásárolhattunk. Volt két eszkimóhoz hasonló fajtájú kutyájuk. A családi házak között nem volt kerítés, a szabály szerint kutyás házaknál el kellett keríteni az állatokat. Lóránt öreg magyar barátja, akire szűkszavúsága és határozottsága miatt nagy tisztelettel felnézett, utánfutóján szállította a kerítéshez való faanyagot. A kerítés vállig érő oszlopainak helyét nekem kellett kiásnom. A vörös talaj a kiskapusi vaskitermelő földjére emlékeztetett. Belekezdtünk néhány ágyásos zöldséges létesítésébe is Számolatlanul vásároltuk a kerti földdel tele műanyagzsákokat. A ház kert felöli bejáratához két nemes szőlőtökét ültetett.

Napjaink, leszámítva a hétvégi kirándulásokat, egyhangúan teltek. Az elkövetkező hetek pihenőnapjain megfordultunk néhány ismerősüknél, akik hasonlóképpen élték a számunkra unalmas amerikai életet. Olga mesélte, hogy újonnan érkezett erdélyi barátaiktól megkérdezte. Mit akartok itt? Magyarkodni vagy beilleszkedni az itteni életbe? Hőzöngőknek tartotta azokat, akik ragaszkodtak nemzetiségükhöz. Ezt is megtehetitek, és kirakhattok házatok elé akármilyen nemzeti lobogót, de boldogulásotokhoz a mindennapok küzdelmében ennél sokkal több kell.

Olga és Lóránt reggelenként különkocsin hatvan kilométert kocsikáztak munkahelyükre. A kislány a nagymamája vitte a „közeli” iskolába. Húsz kilométerre volt az iskola, az itt közelinek számított. Mindenütt erdőben vezetett az utunk. Elszórtan néhány feketék által lakott ház láttunk. Udvaraikat, kertjeiket elhanyagolt láttam, használhatatlan gépek, bútorok és mindenféle kacatok hevertek nagy összevisszaságban. A mi cigánytelepeinknél azért gazdagabbaknak tűntek. Mit láttam még Amerikából? Olga egyszer vasárnap bevitt Atlantába. Az egyik utcán éppen Martin Luther Kingre emlékeztek. Megfordultunk a Coca-Cola központjának földszintjén, az emeletre nem mentünk fel a borsos belépőjegy miatt. A földalatti bevásárlóközpontból kilépve néptelen utcán találtuk magunk. Százméternyire fekete fiatalok egy csoportja álldogált a járdán. Olga jobbnak látta, ha visszafordulunk. Atlantában ünnepnapokon alig látni fehér embert. Az egyik hétköznap is bevittek a városba. A Cable News Network, közismerten CNN stúdiójának üvegépülete közepén óriási fedett térben pálmafák pompáztak. Itt volt Olga irodája is. Liften mentünk a tévéstúdió külfolyósóira, ahol a képernyőkről ismert bemondónőkből többet is közvetlen közelről láthattam. Azon csodálkoztam, hogy ugyanolyan üde szépek voltak, mint azt a képernyőn láttam. Egy salátás-helyen ebédeltünk, ahol, ha jól emlékszem, nyolcvanhatféle fogást ajánlottak, apró falatokban és hozzá huszonvalahányféle szószt. Négy dollárért annyit ehettünk, amennyi belénk fért. Háromszor pakoltam meg egy-egy falattal a tányérom, de mégsem kóstolhattam meg valamennyit. Aznap Olga elvitt egy hivatalba, a hol a bevándorlók ügyeit intézték. Kisebb nézőtér-formájú széksorokkal berendezett várakozóban ültünk. Előttünk az üvegablakok mögött tisztviselők dolgoztak.

- Most döntenetek kell, maradtok vagy sem - szólt Olga, és hozzátette, hogy kezeskedik értünk.

Babával egy másra néztünk. Aztán köszöntük jóindulatát. Ültünk vagy negyedórát még a várakozók között és könnyű szívvel távoztunk. Valami olyasmi működött bennünk, ami kimagyarázkodás nélkül, ellenállt a csábításnak. Az ott tapasztalt jó életből nekem hiányzott valami. Akkor nem fogalmaztam meg. Most is csak homályosan érzem, hogy sorsom nem a ottani kényelmes életre teremtett. Baba a szüleire gondolt. Nem hagyhatta őket, annak ellenére, hogy a velem kötött házassága miatt, unokáik érkezéséig kitagadták, utána pedig, az öccséhez viszonyítva, durván megkülönböztetett módon bántak vele, kocsi vásárlásunkkor lányuktól a kölcsönt is megtagadták, miközben fiúknak indokolatlanul nagy összeget ajándékoztak.

Megtudtam, hogy Lóránt munkahelyén van számítógép. Írtam néhány az amerikai magyar lapokba szánt újságcikket az Erdélyi Szépmíves Céh népszerűsítésére. Egyszer magával vitt az irodájába és beleegyezett, hogy legépelhetem írásaimat. Nem értett a számítógéphez, titkárnője bekapcsolta a gépet, dolgozhattam.

Lórántnak kijárt a mérnök titulus. Annyira elhitte maga is, hogy egyetemi végzetséggel bír, hogy előttünk sem szégyellte hangoztatni. Tudtam, hogy érettségije után rövidideig tartó magas szakképesítésű munkás tanfolyamot végzett és a Metalul Rosu gépgyárban előrajzolóként dolgozott. Munkaköre megengedte, hogy a szerszámgépeken megmunkált különféle öntött munkadarabokon végzett előrajzolás mellett, a megmunkáló gépeken dolgozók segítségével rendre elsajátítsa az eszterga-, a fúrómaró-, a gyalu- és a különféle köszörűgépek kezelését. Bostonban, mert angolul nem tudott, egy magyar iparos műhelyében kapott munkát. Olcsó munkaerő volt, kihasználták. Megtanult angolul, és mert ideje volt elszakadnia apósától és anyósától, maga vezette, holmiikkal megpakolt teherautón kétezer kilométer robogott Atlantáig, ahol egy vállalatnál mérnöki munkára vállalkozott. Nem kérték diplomáját. Bevezették egy műhelybe, ahol félszáz ember dolgozott a különféle fémmegmunkáló gépeken. Két hét próbaidőt szabtak meg. Lóránt szerette a mesterségét, ismerte, biztonsággal olvasta a műszaki rajzokat. Beosztotta a különféle megrendeléseket, s ha valamelyik dolgozó tétovázott, odaállt a gépe mellé és megmutatta, mit, hogyan kell csinálni. Gyengén betanított munkásokkal volt dolga, ezért minden gépen bizonyította, hogy náluk jobban ért a munkához. A kijelölt próbaidő előtt alkalmazták. Később, másod állásként egy fegyvergyár műszaki tanácsadói munkáját is elvállalta. Nem bolygattam mérnöki címét. Aki mer, az nyer! Van ilyen az amerikai életben.

Hazafelé megálltunk egy borkereskedőnél. Spanyol vörösbort vittünk haza dugiba, mert Olga nem szerette, ha Lóránt italozik. Elvitt egy általa ismert söröző be is, ahol egyetemista lányok vetkőztek egy az asztalok közé épített kifutón. Kerek kisasztal mellett ültünk. Lóránt kitanított az illedelmes viselkedésre. Egy csinos szőke leányzó, figyelemkeltő mozdulatokkal éppen megszabadult csipkés melltartójától. Lehajolt közénk, melle kézzelfogható közelségben az orrunk előtt, kifogástalan keményen gömbölyödött.

- Amikor először jártam itt - mesélte Lóránt - az egyik lány lelépett a kifutóról és asztalunk mellett táncolt. Csaknem meztelenül. A combján széles harisnyagumit hordott. Oda kellett befűzni a papírpénzt, anélkül, hogy bőréhez ért volna az ember. Így mondták az ismerősem. Nekem táncolt az a lány, bizonyára nagyon szüksége volt a pénzre. Az ördög bújt belém, a kettéhajtott egy dollárost feneke domborulatai közé illesztettem. Rögtön megjelent két hústorony és kitessékeltek a söröző ből. Ezek a lányok nem kurvák. Azért táncolnak, hogy egyetemen tanulhassanak. Azért mondom, vigyázz, hogyan viselkedsz!

A szép leányzó befejezte vetkőző számát, apró fehérneműit magára kapta és lejött az asztalok közé, hogy kedves mosolyával megköszönje a bámulók adományait. Lóránt tudta, hogy nincs nálam pénz, reméltem, de „elfelejtett” nekem is adni egy dollárt, így aztán csak Lóránt kapott a mosolyából.

Vasárnap istentiszteletre mentünk. A protestáns lelkész időnként lelépett az elnöki asztalhoz hasonlító szószékről és egy kisgyermekkel az ölében, meghatódottságunkra számítva prédikált a gondviselésről. A végén a széksorok között perselypénzt gyűjtögetők forgolódtak. Nekünk nem volt miből adnunk. De az imaházba jövet üres üvegeket gyűjtöttünk, ezekkel tele autóval kanyarodtunk a begyűjtőhelyre, ahol minden templomba járónak illett megrakodva megfordulni.

A szertartás végén az előcsarnokban fiatal önkéntesek ültek számítógépük előtt. Figyeltem, amint Lóránt és Olga jelentkeztek az egyik asztalnál. Bemondták a nevüket, az önkéntes fiatal lány bepötyögtette nevüket és adataikat rögtön mutatta a számítógép. Az egyház kisközségeket alkot, oly módon, hogy számítógép segítségével négy-négy, tagjaik számában, szokásaikban és érdeklődésükben hasonló családot hoz össze. Első alkalommal a szülők találkoznak egy vendéglátóhelyen. A meghívó levelet az egyház küldi címűkre. Aztán, ha tetszenek egymásnak, a gyerekeikkel együtt újra találkoznak. Később egymást látogatják, együtt kirándulnak. Számos esetben tartós barátság alakul ki ilyen módon. A kezdetén lehetőségük van a visszalépésre. Nincs harag. Nem kell indokolni, ha távol maradnak a kisközösségből. És a következő istentisztelet után újra jelentkezhetnek a nyilvántartóknál, ahol újabb csoportban újra kezdhetik az ismerkedést. Lóránték is másodszor próbálkoztak.

Egy kicsit újságíróskodtam, és megérdeklődtem minden apróságát az ilyen közösségalkotásnak. Hazatérve pedig megírtam, népszerűsítettem. Kedvemre volt ez, mert összecsengett saját elgondolásommal, amit az RMDSZ alakulásakor szóban és írásban is ajánlottam, az alapszabályzatba is javasoltam. Ennek lényege az volt, hogy a régi tízes szervezeteink hagyományait követve alakítsunk utca - és tömbház szervezeteket. A begyűjtött tagsági díjak egy részét ezek a szervezet alapját képező csoportok fordítsák a kisközösségben a baráti kapcsolataik erősítésére, a szegény sorsúak támogatására, születésnapi és névnapi megemlékezésekre. Ezt, vagy hasonló szervezési módot figyelmen kívül hagyva, az erdélyi magyarság „alagsorában" élők tevékenysége csupán szokványos, az emeleteken szereplők többnyire csak a választásokat megelőzően mutatnak némi érdeklődést az alapszervezetek iránt.

Az újságírást tudatos szolgálatnak hiszem és művelem. Amerikában sem felejtettem ezt. Küldtem néhány írást az általam ismert ottani lapokba.

Atlanta az olimpia megrendezésére készült. Lóránt segítségével bejártam az olimpia helyszíneit, összeszedtem minden fellelhető dokumentációt a rendezés körülményeiről, nyilatkozatokat, interjúkat gyűjtöttem, fotóztam, kérdeztem az ott élő magyarokat is. Hazatérve, a csíkszeredai *Új sport*-ban tíz, többnyire oldalas képes riportban beszámoltak a látottakról. 1992 októberében futott ez a sorozatom, *I see Atlanta* címmel. A bevezetőben és a folytatásokban is megengedtem magamnak, hogy a sportcikkekhez mérten, politikusabb legyek:

„... míg Barcelonában 172 ország mintegy 15000 sportolója összesen 28 sportágban vetélkedett, az amerikai városban valószínűleg még több országból (hiszen Európa gyors ütemben egyre több apró országra szakad,hogy majd új feltételek és körülmények között egyesülhessen) 16500 sportolót vár, akik 29 sportágban vetélkednek majd a nagyra becsült olimpiai érmekért. De nehéz számokkal dobálóznak Atlantában akkor is, amikor pénzről van szó. A következő olimpia az eddigieknél is többe kerül, és ahogyan az amerikaiakat ismerjük, abban biztosak lehetünk, üzletnek is kiváló lesz. Emberellenségben fáradt világunk megérdemel négy év múlva egy újabb felemelő ünnepet. See You Atlanta! - hirdette a felirat Barcelonában. És a tovább korszerűsíthető közvetítések azt ígérik, hogy a világ „ott lesz Atlantában".Nemrég alkalmam volt pár hónapot tölteni ebben a városban. Mondhatom I Saw Atlanta (láttam Atlantát!) Sőt, látom Atlantát! Néhány képet, néhány élményt hoztam onnan magammal."

A befejező, egész oldalt betöltő részben újra a pénzről beszélek, és az ajánlom magunknak, hogy országunk gyűjtse a pénzt, legyen miből kifizetnünk az olimpiai közvetítéseket. Szemléltetőnek egy az egyben mellékeltem annak a dollárnak a másolatát, amit megalázó kegyességgel Deak Ferry küldött. Ferenc (Műveltségének színvonalát mutatja, hogy patinás nevét, gyors beolvadását segítendő az amerikai életben, a Deák Ferencről megváltoztatta.)

Felhívott néhányszor New Yorkból (fotósuk volt az Igazságnál) és azt ígérte, nála megszállhatunk egy éjszakára. Ajánlatát örömmel fogadtam. Tartozott nekem, mert kivándorlásakor elintéztem, hogy Nagy Imréről készített portréit megvásárolja a neves festő emlékháza javára a Hargita megyei művelődési bizottság. Aztán - nyilvánvalóan csúfságból - küldött borítékban egy dollárt. Nem tudom miért. Valamiféle bosszúállást sejtek megalázó tette mögött. Nem kértem tőle kölcsönt sem adományt. Megírtam neki, hogy eltévesztette a címzést, a dollárt pedig odaadom az első koldusnak. Amerikában és Kanadában sem találtam koldust, akinek ígéretem szerint odaadhattam volna.

Mindig igyekeztem lépést tartani a rohamosan korszerűsödő hírközléssel, a médiával. Lóránt videóját használva kisfilmet készítettünk az atlantai látnivalókról, megszólaltattunk néhány ott élő magyart is. A filmet elküldtem a romániai magyar tévé magyar adásának. Nem volt felszerelésük átalakítani az Európában használatos lejátszó eszközöknek megfelelően. Önkéntes munkáim között nem ez volt az egyetlen potyamunka.

Egy hét elteltével, hogy ne unatkozzunk, mert Lóránt és Olga este hat óra körül kerültek haza a munkából, átköltöztettek az Ernőékhez. Hasonlóképpen erdőirtásba tervezett három-négy zsákutcában, egymástól kőhajításra épült szerényebb házak sorakoztak ott a szomszédban. Babának egész nap volt beszélgetni valója Nusival. Hasznossá akartam tenni magam, Ernővel körüljártuk a házat. A kivágott, szerteszét heverő fahasábokat messzebb hordtuk épülettől. Atlanta környékén nagyon ritka a hó, nincs tél, a meleg kedvez a különféle hernyóknak, akik olyan jó étvágyúak, hogy apránként, alig észrevehetően felzabálnak egy-egy védőszerrel nem kellően permetezett házat. Ernőék háza emeltes, garázsos több hálószobás épület volt. Megvizsgáltuk a terasz földbesüllyesztett gerendáit, s amelyiknek a végét korhadnak véltük, javaslatomra, egészséges gerendákból vágott darabokkal helyettesítettük. Ernő nem tudott sakkozni, néha kártyáztunk. Ernő legfőbb szórakozása a tévé volt. Tágas földszinti, bárpulttal ékesített társalgójukban kilencvenkilenc csatorna között válogathatott, néhány pornófilmeket játszó csatorna, mert erre nem fizetett elő, lüktető csíkozottan jelent meg tévéje nagyméretű képernyőjén. Ezeket nézte titkon, Nusi tiltása ellenére. Gyerekes csínja miatt boldog öregnek gondoltam, valójában egy unatkozó ember volt, akinek egyhangú életében az volt az élmény, amikor harmadnaponként másfél kilométert gyalogoltunk fél kiló kenyérért a főút melletti áruházba. Ernő nem járt templomba, de minden pénteken gyertyát gyújtott zsidó rokonai emlékére. Nusi hajtási igazolvány nélkül egy rikítóan piros, automata sebességváltós kocsit vezetett. Főutakra nem merészkedett. Végül egy közeli gyülekezetben talált közösségre, egyedüli fehérként jól érezte magát a feketék között.

A délelőttöket levélírással töltöttem, egy híján ötven levelet írtam a különféle amerikai magyar egyesületeknek és lapoknak. Igyekeztem mindenkit megnyerni az Erdélyi Szépmíves Céh támogatására. Írógép kellett volna. Ernő javaslatára megpróbálkozunk a szomszédban, ahol Molnarék laktak. A fiatalember, akinek a nevéről lekopott az ékezet, gyermekkorában a nagyapját még hallotta magyarul beszélni. Ernő bácsi hosszasan magyarázott sajátos amerikai nyelvén. Molnar sűrűn bólogatott, de amikor kilépett Ernő a mellékhelyiségbe, szomszédunk nekem bevallotta, hogy alig ért valamit az Ernő angol szavaiból. Volt egy régi írógépe. Kölcsönadta.

Az írókészletből kifogyott a papír és a bélyeg. Nusi sokkalta a levelezést, kiderült, hogy szigorú költségvetésükben erre nem volt előirányzott pénz. Visszavásároltam a bélyegeket. Ekkor magyarázatul azt is elmondta, hogy meghívásunkat későbbre gondolták, amikor

hozzáférhetnek bankban zárolt takarékpénzükhöz. Magyarázkodnom kellett, hogy nekem nem volt választásom, vagy most látom Amerikát, vagy soha. Feltételezem, hogy a később megindult menekültáradatban már nehezebben kaptunk volna vízumot.

Egy hétvégén Olga beültetett mindnyájunkat óriási kocsijába. Lóránt vezetett, órákig robogtunk a Cascade Caves barlangrendszerig. Megnéztünk a hosszú barlangrendszert, ahol hajdanán indiánom jártak és megbámultuk a földalatti tekintélyes vízesést. Aztán felkapaszkodtunk három állam határán lévő kilátóhoz, hogy gyönyörködjünk a vadregényes tájban. Visszafelé megálltunk egy KFC falatozónál, hatalmas parafinos kartonvederben harminc valahány egyforma csirkecombot vásároltunk a hozzávalókkal. Bemerészkedtem a konyhába, egyforma forró fémszekrényekben azonos nagyságú csirkecombok pirultak. Az otthoni vasárnapi ebédek prézlis csirkéje jutott eszembe, amelyből nekünk, gyermekeknek a szárnya közé szorított mája vagy zúzája jutott, anyámnak pedig mindig a háta és a nyaka, amit megosztott velem, mert a csupa csont nyakrész különleges csemege. Másfélórányit még autóztunk, és amikor otthon levettük a kartonveder fedelét, illatosan párologtak a forró és felségesen ízletes csirkecombok, a szalma krumpli is tökéletes volt. Állítólag egy a háborúból hazatérő munkanélküli ezredes találmánya volt ez az ínyesség, azóta is kedvemre valóbb, mint mindenféle összeszedett húsokból készült hamburger. Egy másik ugyan csak finom és akkoriban felkapott egy tál étel a disznó- és a borjúborda. Hús nem sok volt rajta, de a bordákra sült apró falatokkal fenséges íze miatt érdemes volt elbíbelődni,. Lóránt persze magának borjúbordát rendelt, és az olyan volt, amit a Kőkorszaki szaki rajzfilmből ismertünk, megbillent súlyától a kocsi.

Élményszámba ment az az egész napos látogatás, amit az egyik hét végén az Atlanta közeli nagy bevásárlóközpontban tettünk. Olyat még nem láttunk. A zöldségek hangárnyi csarnokában a világ minden gyümölcs kapható volt. Elámultam a másfél méter hosszú vékony zöldpaszuly és a sárga padlizsán láttán. A halas csarnokban ötvenig számoltam a tiszta fehérbe öltözött, egymás mellett sorakozó kicsi kínai vagy japán személyzetet, amint falatokra bontják a különféle halakat. A pékek ugyancsak óriási csarnokában olyan fenséges illat szállt, hogy szívesen ottmaradtam volna. Végül egész társaságunk a végkimerüléstől tartva visszakozott, a sok négyzetkilométeres vásárnak alig a felét láttuk. Ha csak amolyan élvetegen fogyasztó ember volnék, bizonyára igyekeztem volna megtelepedni az Egyesült Államokban.

Pénzünk fogytán volt. Befejeztem levelezésemet, kaptam néhány támogatást ígérő választ, többen is biztattak. Az Erdélyi Szépmíves Céh nevét, Wass Albert 1964-ben alapított Amerikai Magyar Szépmíves Céhe is öregbítette. Levelet váltottam Pusztai Péter grafikus barátommal. Telefonon is biztatott, látogassuk meg. A kanadai Montrealban élt. Olga megértve helyzetünket fizette a New-York- Montreal közötti repülőutat. Felháborodva Deák viselkedésén, szállodát is foglalt a repülőtér közelében.

A John F. Kennedy nemzetközi repülőtérről taxival mentünk LaGuardia repülőtér közeli szállodába. A város átszelő hosszú úton sikerült elbeszélgetni a taxissal. Középkorú, élénk beszédű ember volt. Kiderült, hogy járt Bukarestben. Egy káromkodásra és a mititei szóra emlékezett. Mosolyogva ismételgette, amitől kissé otthon éreztük magunk. Olga két hatalmas bőröndöt telepakolt használt ruhákkal és a Lóránt nővére családjának küldött ajándékokkal. Fájós derékkal nehezen cipeltem a recepciótól távoli szobánkba. Baba gyengélkedett. Hűlésre gondoltunk. Akkor kezdődött gyógyíthatatlan betegsége.

A montreali repülőtéren külön szobába kísértek és utazásunk céljáról faggattak. Minden angol és francia tudásomat összeszedve magyaráztam, hogy barátom meghívottjai vagyunk. Nem hitték el, hogy nem akarunk menedéket kérni. Megbizonyosodtak erről, amikor szóltam, hogy

barátaink várnak reánk a kijáratnál. Majdnem egy órányi idő kellett ahhoz, hogy kapcsolatba lépjenek Irinával, aki igazolta állításunkat: nem szándékozunk Kanadában maradni, repülőjegyünk másfél hónappal későbbre érvényes. Utazásunk közben Péternek haza kellett repülnie: váratlanul meghalt az édesanyja. Egy hétig Irina gondjaira bízott.

Az atlantai rövidnadrágos tavaszból a montreali térdig havas tájba pottyantunk. Elővettük bundáinkat. Az egyik peremvárosi villanegyedben állt Pusztaiék takaros villája. Az emeleten az Irina szülei két külön szobában laktak. Mellettük volt a vendégszoba. A földszinti hatalmas teremből nyílott az Irina dolgozószobája, ahol a Péter által vázolt grafikai munkákat apró részletekig kidolgozta. Irina már egyetemi évei alatt elismert festőművésznek számított, a híres portréfestő Corneliu Baba legkedvesebb tanítványa volt. Kanadában, Péterrel párban, többnyire amerikai könyvkiadóknak készítettek könyvborítókat és a montreali tévének gyermekrajz-filmeket. Szorgalmuk és munkabírásuk páratlan volt. Ottlétünk idején volt olyan nap, amikor hét könyvborító került ki műhelyükből. Olcsón dolgoztak, a megrendelők egymásnak adták a kilincset. Péter kihozatta Irina bukaresti idős szüleit és három testvérét családostól, lakást vásárolt nekik, segítette beilleszkedésüket. Irina szüleivel Péter nem volt beszélő viszonyban, mert miután egy külföldi kiállításukról nem tértek vissza Romániába, apósa feljelentette őket a szekuritátén.

Érkezésünk után egy héttel tért vissza Péter Romániából. Anyja halála miatti fájdalmát igyekezett leplezni előttünk. Vele gyászoltunk. Ismertem az édesanyját. Töpörödött, ráncos arccal is különleges varázsú nagyothalló vagy teljesen süket jóságos öregasszonnyal találkozhattam, amikor az egyik székelyföldi matinénk alkalmával beugrottunk Péter szárazajtai szülőházába. Csűrszerű nyári konyhájukban látom magam előtt ma is. Ruházata, környezete, az évszázaddal azelőtti mesékben, vagy Duma regényeinek szegénynegyedeiben küszködők világát idézi.. És mégis olyan mérhetetlen gazdagságot sugárzó volt ott minden, hogy rögtön rájöttem: a Pusztai-féle neoavangard grafikák és tüneményes festmények költői, meghökkentően távoli asszociációs szerkezetei innen, ebből a rendkívüli ihletet sugárzó környezetből táplálkoznak. Péter érzékeny lélek, szerencsére kollegáimmal együtt sikerült úgy viselkednünk, hogy feltételezett lenézésünknek legkisebb jelét sem tapasztalhatta. Azt hiszem nemcsak én, hanem mindazok, akik ott voltak, ezután még inkább tisztelték a fiatal művészt, akinek tehetségén kívül semmije sem volt, ahhoz, hogy kiemelkedjen a sors adta szárazajtai szegénységből és nemzetiségi megpróbáltatásának tragikus világából. Testvére a szárazajtai vérengzések áldozata volt.

Látva megfeszített munkájukat, nem volt nehéz szolgálatunkkal megköszönnünk meghívásukat. Először is lelapátoltam óriási erkélyükről a méteres havat, kifestettem a garázsukat, a hó eltakarodásával rendbe tettem kertjüket, amelynek közepén kis tavacska állott, felújítottam kis kerti házukat. Konyhájuk, ahol hetenként egyszer az Irina anyja nagyfazék zöldséget főzött bukaresti módra, elhanyagolt, mondhatni teljesen lepusztult volt. Egy hétig tartott, amíg babával kikapartuk a koszból.

Péter reggel hatkor kelt, délelőtt tizenegyre kész volt az aznapi munka vázlataival. Reggel kávét ivott és pipázott. Vékony testű, göndör hajú, szívós emberként, nehéz körülmények közül küzdötte fel magát és vált kiváló grafikussá, mesteri fotóművészé. Megszokta a kitartó munkát, élvezettel dolgozott. Meggyőztem, hogy csak kiadós reggeli után gyújtson pipára. Reggel hatkor, sonkás omlettel, tükörtojással, virslivel vártam. Tizenegykor kelt Irina, aki rendszerint reggel négyig dolgozott. Reggelije előtt néhány friss narancs kicsavart levével kínáltam. Másnaponként porszívóztam mindenütt, az alagsori műhelyben, a fotólaboratóriumban, az emeletre vezető lépcsőn és az öregek szobájában is. Baba közben előkészítette az

aznapi ebédet, amely három fogásból állt. Hetenként Irina segítségével bevásároltunk. Húsvét előtt, merész tettre vállalkoztunk. Diós- és mákos bejglit sütöttünk anyám receptje szerint. Babának olykor kisebb láza volt, de élveztük a munkát. Soha olyan jó és szép bejglit nem sütöttünk, mint a Pusztaiék konyhájában. Ez volt a húsvéti ajándékunk. Irina becsomagolta a négy rudat, és naponta mindenkinek egy-egy szeletet vágott belőle, hogy sokáig tartson. Hálásak voltak, hogy levehették gondjukat a háztartásról. Ajándékul háromnapos montreali tartózkodást kaptunk a Péter öccsének lakásában. Ők addig helyünkbe vonultak és az alagsort rendezték, ahol Péter különféle hagyományos grafikai eljárásaihoz szükséges felszereléseket kellett beépíteni. Tele hűtővel találtunk a lakásban. Péter költőpénzzel is ellátott. Bebarangoltuk Montrealt. Kicsit bukaresti hangulatú volt, mindenütt tapasztaltuk a francia lezserséget, a román köztisztaságra jellemzőit. Álmélkodva időztünk a kínai negyedben, amely külön országként működik. Jártunk a csupa keleti árukkal tömött üzletekben, ahol a sokféle furcsaságok között pirosra sütött kacsalábat kínáltak, vásároltunk bambuszkonzervet. Jártunk az 1967-es világkiállításra készült, nekünk korszerű Habitat 67 lakópark egymásba kapcsolt kockaházainál, és a nyugodalmas zsidó negyedben idegenségünket észlelő, kissé riadt ortodox lakói között. Felkapaszkodtunk Észak-Amerika legnagyobb katedrálisának lépcsőin, élveztük az esti fényben csillogó város panorámaképét.

Péter az egyik este elvitt az egyik közeli bárba, ahol lányok táncoltak és vetkőztek a dobogóra szerelt fémrúdba kapaszkodva. A bejáratnál vigyázó marcona alaknak előre kellett fizetnünk. Az amerikai sörözőben látottakhoz mérten itt minden közönséges volt. A nem éppen szemre való lányok vonaglásában és teljes kitárulkozásában eltörpült a női test szépsége. Csömörérzés kerülgetett. Ittunk egy sört és sietve távoztunk.

Emlékezetes látogatásunk a helyi rádióstúdióban. Vezetője, Galántha Hermann Judit kalauzolt, akivel Péter hozott össze. Jártuk a magyar adás irodáit. Felszereltségük iránti érdeklődésem fokozatosan lelohadt. Mindenütt csomagoltak. A magyar adás utolsó napján jártam ott. Valahol úgy döntöttek, hogy már nincs szükség erre a nemzetiségi adásra, mert Magyarország szabad. Pedig a kanadai magyarság megérdemelt volna egy ilyen intézményt. De a kanadai államnak erre nem volt pénze. Érdeke sem, gondoltam, hiszen, a befogadó államok mindenütt a nemzetiségek asszimilációt tartják célravezetőnek.

- Mihez kezdesz? - faggattam Juditot. Nem csüggedt. Tökéletes háromnyelvűsége birtokában, fordításokból kívánta eltartani családját.

- Könyvet írok - újságolta - és arról beszélt, hogy Kőrösi Csoma Sándor nyomában járt. A költségeket tudományos kutatásra kiírt pályázatból fedezte. Elvitt útitársához, a kolozsvári születésű Dr. Nógrády György ny. egyetemi tanárhoz. Terepjáró kocsin, fogadott szakáccsal utazhattak a Himalája vidékére. Erről írt beszámolóját olyan érdekességnek gondoltam, amit szívesen olvasnának Erdélyben. Kértem, amint teheti, küldje el nekem könyve kéziratát. Így történt. És Nistor Gáspár hajlott arra, hogy iroda- és nyomtatógépeket forgalmazó és karbantartó kirendeltségében könyvnyomtatásba kezdjen, önkéntes és anyagi juttatás nélküli szerkesztőjeként álltam mellé.

Pusztaiék nagylelkűségének köszönhetően élményekben gazdag másfél hónapot töltöttünk Montreálban. Magyarokkal ismerkedtünk, itt is az Erdélyből menekültek összetartása figyelemreméltó volt. Szervezettségük példamutató. Magyar iskolát működtetnek, egyesülete van többek között a mérnököknek, a pénzügyieknek, az irodalom- és művészetpártolóknak. Megfordultunk a Bethlen Gábor Irodalmi és Baráti Körben, amelynek történetét kis könyvben ismertették.

Péter egy napon kocsiba ültetett. Útközben szalonnát, vöröshagymát, kenyeret és egy üveg vörösbort vásároltunk. Így felszerelkezve állítottunk be Miklóssy István egyszobás lakásába. Nálam nyolc évvel fiatalabb, jóképű emberrel találkoztam. Magyarországon orosz-német fordító és tolmács volt. Másfél évtizede élt Kanadában. Legalul kezdte, fizikai munkával, aztán könyvtárosként dolgozott a Calgary Egyetemi Könyvtárban. Előbb Magyar Hírmondó néven indított lapot. Nyugati Magyarság című lapját, éppen tízedik esztendeje, egymaga szerkesztette. Mintha későbbi magamat látnám. Pénz nélkül, ahogyan Pusztai barátom írta róla „erdélyi szívvel és lélekkel" készítette A3 formátumú, néhány oldalas lapját. Minden bejövetelüket elvitte a nyomda. Péter akkor sem dicsekedett, sejtettem, hogy erejéhez mérten támogatja a lapot. István nagylánya éppen a friss lapszám postázását végezte. Edmontonban és Montreálban terjesztették az újságot. Csodával határos módon egyik lapszámról a másikra éltek. Szívességük példaértékű volt. Tanultam belőle és később Svédországban példájuk alapozta bátorságomat egyszemélyes szerkesztőségem alapításakor. Miközben a szegény székelyek egyszerű vacsoráját ettük nagy élvezettel, megismertetett a lapkészítés sokféle gondjával. Írással siettem segítségére. Már nem emlékszem miről írtam, valószínűleg az Erdélyi Szépmíves Céh újraindulásáról. Baráti kapcsolatunkat később, amikor Miklóssy lapjával együtt áttelepült az anyaországba, folytatódott. Megfordultam tágas budai lakásában. Többnyire áttelepült erdélyi írástudók segítették az állami támogatással, bővebb terjedelemmel megjelenő lap szerkesztését. Munkatársa voltam, terjedelmesebb írásaimat is közölte. Sajnos nincs nyoma a Magyar Elektronikus Könyvtárban. A 2010-es évek elején váratlanul elhunyt s eltűnt vele együtt lapja is.

A kanadai Magyar Életben közölt írásomban többek között ezt írtam a Céh újraalakulásáról:

„...Az újraalakuló gyűlés napján a Kolozsvári Magyar Színházban kedves vendégeket fogadott a város magyarsága. Lantos Tamás, az amerikai törvényhozó testület tagja és Hámos László, a magyarság jogvédő ligájának elöljárója biztatott mindannyiunkat további lelkes munkára és egyben segítséget ígérve a kolozsvári magyar egyetem visszaállításában is. Biztató szavaikon fölbátorodva fordulunk az amerikai földrészen élő magyarokhoz, hogy kapcsolatukat Erdélyhez ily módon is szorosabbra fűzzék. A szülőföldjüktől távol élő magyarokat ma már nem nevezhetjük emigránsoknak, hiszen kapcsolatuk az otthon maradottakkal szabad és az igazi demokráciát óhajtó légkörben erősödhet. A nyitott Erdély, a haladó világ felé akarva-akaratlanul is forduló Romániában mindnyájunk vágya volt és lesz az emberibbnek óhajtott jövő érdekében. Az erdélyi ember kitekintése a világba és a szülőföldjükről elszármazottak haza-pillantása egyugyanazon természetes akarat következménye, az összetartozás kifejeződése, amelynek eredményességét hisszük és reméljük az elkövetkező, végre talán javuló időkben."

Amikor elköszöntünk montreali barátainktól, már csak néhány szelet maradt az Irina által féltve őrzött és naponta kidekázott bejglinkből. New Yorkból román géppel utaztunk. Már a beszálláskor megcsapott a román környezetben szokásos felelőtlenség, a dolgokat könnyen vevő franciásnak mondott, de inkább balkáni felületesség levegője. A gép tömve volt utasokkal. Poggyásza mindenkinek annyi volt, amennyit nem szégyellt, úgy emlékszem nem kellett úgy emlékszem érte. A vészkijárat közelében ültünk. Az ülésünk mögötti térben a kézipoggyász halom, fejmagasságú volt. Az ülések fölötti csomagtartók dugig, az ülések alatt és lábunk alatt is csomagok. Amerika megszabadult az ócska ruháktól, megunt háztartási- és egyéb szállítható felszereléseitől. A levegő telítve volt a gyorsbeszédű bukarestiek sajátos hangzavarával, amelyből gyakran kihallatszott a kötőszavakként használt anyázás. Mellettünk egy középkorú nő mosolygott.

- Itthon vagyunk- sóhajtotta. Nem igeneltünk, mert előttünk riadtságot permetezett a kérdés: hogyan jutunk majd Bukarestből Kolozsvárra. Hosszú ideig rakodták a gépet. Az ablakból figyeltem a bőröndökkel tele kocsikat és örömmel nyugtattam Babát, hogy láttam a Nusiéktól kapott harminckilósnál is degeszebbre tömött mókusbarna utazótáskánkat. A másik csomagunknak is ott kell lennie valahol, bizakodtunk. Fél óra múltával láttam, hogy néhány tele kocsit visszafordítanak a repülőtér épülete felé. Utastársaink egymást biztatták:" Majd küldik a következő géppel!" Este lett mire felszállt a gépünk. Mi az, hogy felszállt. Inkább feldöcögött, erőlködött, túlsúlya miatt vánszorogva kapaszkodtunk a kivilágított világváros fölé. Grönlandot mellett vonulva viharba botlottunk. Villámok cikáztak mellettünk. A félelem pisszenéstelen csendjében minden hatványozottan kábított. A vihar ide-oda dobálta gépünk, többször is zuhantunk, a jól tájékozottak szerint, ötvenméternyit, gyomrunk a torkunkban. Az utasok arca egyenruhásan sápadt-fehéré vált. Nem érezem félelmet. Ezt a fiam halálával magyaráztam, akkor én is meghaltam. De oka lehetett ennek az kis, hogy egyszer már kényszerleszállásban részt vettem, amikor a Bukarestbe tartó belső járat egyik motorja a Kárpátok felett bemondta az unalmast. Skandinávia csücske felett rendbe jöttünk és kipihentünk magunkat Bukarestig. Nem vámoltak, ezzel időt nyertünk, de már nem sok volt a Baneasai repülőtérről Kolozsvárra tartó gép indulásáig. A kijáratnál valami külföldi delegációt fogadtak. Feltettem az elefántpofát és az egyik intézőhöz lépve kocsit kértem. Értette a dolgát. Balkáni szervezettségre számítottam és bevált. Telefonhívására a taxi közelünkbe férkőzött. Márkával jutalmaztam volna, de intett, hogy a nyilvánosságra való tekintettel, ezzel a taxis foglalkozik. Idejében érkeztünk a belföldi járatok repülőterére, de már nem volt hely a Kolozsvárra tartó gépen. Baba gyengélkedett, enyhe láza is volt. Ilyenkor hasonultam a nagymenőkkel. Sosem éreztem magamban színészi képességet, de másokért az általam legutálatosabbnak vélt emberek viselkedését is megjátszottam. Félévszázados újságírói pályámon, ha jól emlékszem egy vagy két alkalommal kellett elővennem igazolványomat, elhitték nekem, hogy ki vagyok, ha nem mondtam, akkor is szabad utat engedtek minden hivatalos helyen. Kis figyelemmel ezt is megtanulhatja az ember. A kolozsvári napilap szerkesztőségében még találkozattam a polgári világ nagymenő firkászaival, megfigyeltem fejtartásukat, gesztusaikat, hanghordozásukat. A belügyiek viselkedésének jellemzőit is elraktároztam, ha már eleget forgolódtak körülöttem. És éltem néhány esztendőt Bukarestben is. Polgárainak nyeglesége sokban hasonlatos a budapestiek pökhendiségéhez. Mentségemre legyen, hogy utálom mindkét viselkedésmódot, csak amikor „minden kötél szakad" hasznosítok ezekből valamennyit.

Az információs ablaknál néhány márkát csúsztattam útlevelünk mellé. Felkerültünk a várakozók listájára. Az utasok előttünk sorjáztak a kijárat felé. Aztán újabb márkákért a pilóta engedélyével csomagostól együtt felkerültünk az utolsó pillanat utáni pillanatban a gépre. Így ment ez akkoriban. A Balkánon ma is annyi a kiskapu, hogy a hétköznapi bejárókat, amelyeken ritkán ér el valaki oda, ahova akar, csak a naiv és élhetetlen emberek használják.

A NIS Könyvkiadó első olvasmányos könyveként 1992-ben, Galántha H. Judit: *Fehér hegyek, kék pipacsok* című könyvét jelentettük meg. Olvasószerkesztőnek a nagy gyakorlattal rendelkező Sztranyiczki Mihályt sikerült megnyernem, aki a továbbiakban is lelkes és önzetlen támogatója volt könyvkiadói terveimnek. Az elektronikus szedést a Szabadság kft. -ben végeztettük, a nyomtatást 5000 példányban a Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontjában.

Tudósunk halálának kerek évfordulójáról megfeledkeztek a könyvkiadók. Judit könyvéhez azért írtam előszót, hogy jelezzem hiánypótló civil kezdeményezésünk. Az előszó következő részleteiből kitűnik, hogy szerzőnk célja tovább serkenteni a Kőrösi-kutatást, az évfordulón is pedig könyvvel szolgálni hagyományápolásunkat.

„Ez a könyv, amelyet kezében tart az olvasó, korszerűen tömör tisztelgés Kőrösi Csoma Sándor emléke előtt, halálának 150. évfordulóján.

E könyv sokféle érdekessége közül elsőnek kell említenem, hogy nem erdélyi ember, hanem hazáját, a hatalom szorításában vergődő Magyarországot elhagyott, a kanadai Québec tartományban jó ideje (24. éve) megtelepedett nő írta, aki sokáig a Kanadai Nemzetközi Rádió Magyar Osztályának munkatársa, évekig felelős szerkesztője volt, s aki a világot a maga bonyolultságában szeretve, sohasem fogyó optimizmusát a tudatosan vállalt célirányos aprómunkából merítette, és a sokféle nehézség ellenére teszi ezt ma is. Galántha H. Judit vérbeli riporter, merész és fáradhatatlan utazó, kitűnő szervező. Ilyenformán kelet- és délkelet-ázsiai utazásai, valamint Ausztrália, Japán, Honkong, Thaiföld, Szingapúr meglátogatása után indiai útja nagyszerű példája annak, ahogyan a modern világ emberének tájékozódni kell a „világvégeken”, ahol örök kíváncsiskodásunk szolgálatába állva, sietősen is megbízható alapossággal, egyszerre kell ismerkednie múlttal és jelennel, régi titkokkal és mai igazságokkal

---

«Nem tartozom azok közé a tehetős európai úriemberek közé, akik a maguk költségén, élvezetből és kíváncsiságból utaznak. Inkább csak szegény diák voltam, akinek az volt a vágya, hogy felkeresse Ázsia különböző országait, amelyek múlt időben oly sok emlékezetes történés színhelyei voltak, hogy megfigyeljem a népek szokásait és megtanuljam a nyelvűket...» írta Kőrösi Csoma Sándor tibeti-angol szótára előszavában. Ugyanilyen szegény emberként utazott a háromszéki szülőföld nagy fia nyomában két évtizeddel ezelőtt Jakabos Ödön, akinek halála után megjelent útinaplóját ma is tiszteletteljes csodálkozással forgatja az utazásra vágyó, de annyi elháríthatatlan akadály miatt hasonló útra ma már csak álmában képes olvasó.

Jakabos Ödön utazása nyolc és fél hónapig tartott Indiában. Galántha H. Judité néhány hétig. Az előbbi útinaplója majdnem ötszáz oldal, az utóbbié ennek negyede. Mi az, ami a Galántha H. Judit könyvét mai szenzációvá, érdekes olvasmánnyá teszi? Elsősorban az, hogy a közelmúltban tett utazása nyomán írt könyve friss képet nyújt arról a helyről, ahol Körősi Csoma Sándor ritka kitartással végzett munkája nyomán nem az elmúlásba, hanem a halhatatlanságba távozott.

A szerző rádióriporteri, bőséges szakmai gyakorlatával az új politikai, gazdasági és kulturális környezetben gyorsan tájékozódva a köbvetkező, a Kőrösi Csoma kutatásban is izgalmasnak mondható kérdésekre keresett logikus és meggyőző választ: Miért volt olyan jóindulatú híres tudósunk mentora William Moorcroft az ismeretlen és kolduszegény magyar utazóhoz? Merre volt és főleg mi lehetett a Kőrösi Csoma Sándor által emlegetett „Terra incognita”? Mi a titka annak, hogy a magyar vándor meglehetősen gyorsan jártassá vált a tibeti nyelv útvesztőiben? Miként válhatott tudósunk buddhista szentté,ha nem volt sem buddhista, sem pedig egyházi ember? Ki és mi volt az orientalisták „lámája”? Volt-e egyáltalán Zanglában kolostor? Okkal vagy ok nélkül kezelik magyar körökben oly nagy sajnálkozással Kőrösi Csoma Sándort?

A minik-Tibetként emlegetett stratégiai fontosságú Szikkimről, az egykori kicsi buddhista királyságról, a tibeti buddhizmusról, a mai indiai élet hétköznapi furcsaságairól és rengeteg más érdekességről is beszámoló könyv joggal számíthat az olvasók érdeklődésére.

Judit eljött Kanadából könyve bemutatására. Nistor Gáspár kiadóként kitett magáért, meghívott minket a Tordaszentlászlón akkoriban megnyílt, rusztikusnak mondott vendéglőbe. Valóban érdekes hely volt, a fából ácsolt épület emeletén ültünk, kecskelábú asztal mellett, hagyományosan fokhagymás flekkent kaptunk. Az első könyves szerző és az első könyves kiadó megérdemelte az ünneplést.

Judit ígérte, hogy tovább folytatja Kőrösi-kutatásait, tervébe volt egy újabb távol-keleti utazás is, ezért mindenáron találkozni szeretett volna a témában otthonos történészünkkel, az 1984-ben Kőrösi Csoma Sándor-emlékéremmel kitüntetett Csetri Elekkel. A tanár urat már volt szerencsém megismerni egyik merésznek mondott kezdeményezésem idején, amikor az Ifjúmunkásban, jeles történészeink Erdélyről szóló olvasmányos cikksorozatát tervezve, az elnyert központi jóváhagyás birtokában, erre sűrűn hivatkozva, tanácskozásra hívtam vele együtt többeket, az egyetem magyar prorektora és lapunk félévszázados évfordulóját elősegítő párttörténészünk jelenlétében. Bodor András professzorral együtt a tervkészítés feladatával távoztak a megbeszélésről, de ígéretükből nem lett semmi. Kérésünket diplomatikusan elfelejtették. Az ifjúsági lap a hagyományápolást kívánta ezzel szolgálni, de lelkesedésünk megbicsaklott a történészek keserű tapasztalatain, nekik úgy tűnhetett, hogy hiábavaló munkát végeznek, végül úgy sem jelenhet meg valóságos erdélyi történelmet ismertető írás, hiszen éppen ezt gátolják tűzzel-vassal a párthoz és a nemzetállami eszméhez ragaszkodó román történészek.

Csetri Elek lakásán fogadott minket. Kávéztunk. Csevegéssel indult a beszélgetés, amiből úgy éreztem, ki kell maradnom. Érdeklődéssel figyeltem párbeszédüket. Másfélórás körülményeskedéssel mindketten azzal próbálkoztak, hogy Kőrösi Csoma Sándorról folytatott kutatásuk feltételezett titkait el ne árulják. Juditot az egyetemi tanár bécsi levéltári kutatásai érdekelték. Csetri Eleket pedig a Judit többször említett felfedezései, amelyekről kellő homályossággal és olyan kecsegtetően csak a nagyon intelligens nők képesek érdeklődést kiváltani. Reméltem, hogy kicserélik egy mással ezeket a titkokat, de erre nem mutattak hajlandóságot. Rendre rákérdeztek ezekre a feltételezett titkokra, párbeszédük a póker partik hangulatát idézte. Végül azzal búcsúztak egymástól, hogy majd valamely tudományos közleményben felfedik a Kőrösi kutatásban korszakalkotó legfrissebb felfedezéseiket. Csalódásomról szóltam Juditnak, de titkaival engem nem ámított. Az eltelt években aztán megbizonyosodtam, hogy mindkét játékos értéktelen lapokkal játszott, újat egyikük sem tudott felmutatni ebben a témában.

Írtam néhány esztendő alatt regényt, publicisztikát, nyelvvédő szótárt, történelmi adattárat, illemszótárat, sportkönyvet, lírai receptkönyvet. Tizenkét könyvem állt kéziratban. Naplómnak kiadót anyagi támogatás híján sem nálunk, sem az anyaországban nem találtam. Szőcs Géza az újraalakult Erdélyi Szépmíves Céh első könyvéül javasolta. De a Céh egyik szervezőjeként ebbe nem egyezhettem bele, mert véleményem szerint az ESZC új sorozatában elsőként nem memoárt, hanem regényt kellett hoznunk. Így esett jobb híján választásunk Kiss Jenő: *Ithaka messze van* című könyvére. Később, amikor kiváltam a vezetőségből, *a Bög Viola* című hármas könyvemet jelentette meg a Céh. Akkor csömöröltem meg tőlük, amikor Keresztes Zoli, Bálint Júlia társaságában azzal állt elő, hogy határozzunk meg magunknak fizetést.

- Előbb talán lábra kellene állítanunk a Céhet! Dolgoznunk kellene, nem osztozkodni támogatóink pénzén! - figyelmezettem őket, és kilátásba helyeztem, ha erre vetemednek, megírom minden lapban, amelynek munkatársa vagyok.

Most látom, hogy feljegyzéseimben sűrűn, már-már szitokként, mindegyre előfordul a kulturálatlanság, a civilizálatlanság elmarasztalása. Apám dühöngött így halála előtt, néhány évtizeden át az unalomig ismételte legfőbb bajunk. Ezért a változások utáni esztendőkben írói terveimet időlegesen félretéve adtam magam kézikönyvek írására, összeállítására. És minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül elindítottam az *Erdélyi kiskönyvtár* sorozatot. A következő meghívót fogalmaztam a *Szabadság* napilapban:

Közhasznúságával és a mai megbolydult árakhoz viszonyítottan olcsóságával népkönyvtár akar lenni. Ezért a sorozatot indító NIS Kiadó nem vetélytársa, nem ellenfele, hanem kiegészítője minden kiadónak. Szerkesztői ezzel a gondolattal indítják útnak és mutatják be egyszerre három könyvüket június 4-én a Brassai Sámuel Líceum dísztermében. A számozott kiskönyvek cím szerint:

1. Romániai magyar nyelvvédő szótár - kézikönyv.

2. Tar Károly (Transsylvanicus): Erdélyért kiáltom

3. Koppány Zsolt: Bíró György aliász Kutya nekifutásai és kutyagolásai a mindig rózsás sportpályákon és a babértalanul is egyetlen életben (folytatása a 4-8. kötetben)

Minden romániai magyar család olcsó kiskönyvtára.

Alsorozatai: Olvasmány, Publicisztika, Erdélyi érdekességek, Kézikönyv.

Nyomdában: Tibori Szabó Zoltán: Teleki Béla erdélyisége

Az Erdélyi Kiskönyvtár sorozat kötetei könnyen felismerhetők fehér betűs zöld borítójukról.

Készül a Tonk István vezette Erdélyi Református Egyház Misztótfalusi Sajtóközpontjában.

Közhasznú sorozatot terveztem. Elsőként súlyosbodó zagyvanyelvűségünkre szerettem volna felhívni a figyelmet. Már az *Ifjúmunkásnál* rosszallottam, ha munkatársaim románból vett közhasznú szavakkal teleszórták írásaikat. Mirk Laci cikkeiben találtam erre sajnálatos példákat. A Molnár H. Lajos riportregényének párbeszédeiben használt kevertnyelvűség indokolt volt hősei jellemezésének eszközeként, de a szerző szövegében, a leírásokban szükségtelen. Nem volt nehéz felfedeznünk köznyelvünk fokozatos elrománosodását, amely ellen nyelvészeinknek a megtorlás miatti félelmükben nem sokat tehettek a diktatúra éveiben. A változás után nyílt erre lehetőség, mintegy elsősegélynyújtásként nyelvvédő szótárra gondoltam. Körbehordoztam a feladatot. Szűkségét senki sem tagadta, de kivitelezésére a szakemberek szerint évekre lett volna szükség. Magamra vállaltam a feladatot. Gondoltam, magyar és román nyelvtanári diplomámra hivatkozva ezt megtehetem. De segítségemre sietett olvasószerkesztői tapasztalataival és munkabírásával Sztranyeczki Misi. Megvolt még a *Szabadság* Jókai utcai szerkesztőségének folyosójáról nyíló Ceres Kiadó szobája, amelynek fiókszerkesztőségében dolgozott, Szalay András szerkesztő keze alatt, aki később áttelepült Magyarországra. Nekiláttunk és heteken át szótárba gyűjtöttük az olyan mondatok szavait, mint többek között a *„muncsitor vagyok a fabrikában és relizálom a plánomat”*. A román-magyar szótár segítségével rengeteg olyan román szót találtunk, amelyek betolakodtak az erdélyi magyarok nyelvhasználatába. Használtuk a Magyar Szinonima Szótárt és a Magyar

Értelmező Kéziszótárt, hogy egy-egy román szónak minél többféle magyar jelentését mutassuk.

Nem tettünk egyebet, mint követtük Dsida szemléletét, amit *A transylvan magyar szókincset fenyegető veszedelmek* c. írásából olvastam: *„Amikor szót emelünk az ellen, hogy egyesek román szavakat kevernek beszédükbe, távol áll tőlünk minden olyan gondolat, amely az államnyelv jogait és érdekeit sértheti. Hívei vagyunk, hogy az állam polgárai beszéljék az állam nyelvét, sőt tovább megyünk: hívei vagyunk annak is, hogy szépen beszéljék... Aki románul beszél, szóljon tisztán és szépen románul. De viszont, aki magyarul beszél, szóljon tisztán magyarul."*

És az első regényem kiadásáért halálomig hálásan, Kacsó Sándorra figyeltem, aki a maga idejében példamutató hűséggel szolgálta anyanyelvünket. Amit róla írtak: *„...a lelkes újságíróknak egyvalamiben a hivatásos nyelvészekkel szemben előnyösebb helyzetük volt: a mindennapi gyakorlatban ismerték fel a nyelvápolás szükségességét, az olvasóközönség igényeit"* reánk is érvényes volt. Az 1993-ban megjelentetett nyelvvédő szótárunk úttörést jelentett az egyszerű emberek nyelvápolásában, amit később Komoróczy György cikkgyűjteménye (Magyar szavaink nyomában, Székelyudvarhely, 1994), Kovácsné József Magda szerkesztette nyelvhelyességi segédkönyve (Beszélni kell!, Kolozsvár, 1996), és Murádin László (Anyanyelvünk ösvényein, Székelyudvarhely, 1996) munkái követtek.

Az Erdélyi kiskönyvtár sorozat előszavát, kérésemre Bodor Pál írta. A Magyar Újságíró Szövetség elnökének „áldásával" indított népkönyvtárat ezzel szerettem volna újságíróink figyelmébe ajánlani: ha meggondolják, elfogadják és támogatják ezt a fajta népszolgálatot, sokat tehetnek a nyelvünket folyamatosan bővítve- kisebbítő idegen hatások betegségének korszerű gyógyításában.

Bodor Pali irodájában találkoztam Veress Zoltánnal. Örömmel üdvözöltem, írást is kértem tőle kiskönyvtárunk számára. Ridegen elutasított. Svédországban indított Erdélyi kövei c. sorozatának támogatásáért kilincselt. A sorozat első könyve 1991-ben indult, *Vándor idők balladája* című összeállítással. Annak ellenére, hogy a rendszerváltás kezdetekor megjelent publicisztikáim számban és jelentőségükben is többek voltak, mint számos a válogatásban szereplőé, tőlem tüntetően semmit sem közölt, és a Cseke Péter által írt visszaemlékezésben a *Szabadság* indításáról, a tények nem ismeretében, tévesen tájékoztatott. A sorozat szerkesztőjeként a maga neve mellett feltüntette a Kántor Lajos nevét is. Felelős kiadójaként a feleség neve szerepel a könyvek kolofonjában. Valójában hasznos családi vállalkozás volt. Előfizetői, néhány száz svédországi magyar, köztük volt a lányom is. Az évenként befizetett összegből és az elnyert támogatásból jutott bőven a kéttagú szerkesztőségnek is. Kétségtelen hazafias tett volt a könyvsorozat, de nemcsak szolgálat, akkor még kifizető vállalkozás is. Akkor még nem tudtam, hogy bűntudatában igyekezett Kántor Lajos kedvébe járni, nagy odaadással ápolta a Korunk szerkesztőségében kialakult kollegiális kapcsolatát, hogy feledje a Svédországba menekülése előtt elkövetett aljas besúgói jelentéseit. Kántor megbízott benne. Első svédországi utamon azzal bízott meg, hogy győzzem meg Veress Zoliékat, segítsenek a Korunk terjesztésében. Nyár volt. A stockholmi vadregényes tengerparton, Dusa Ödönék társaságában találkoztunk, s töltöttünk kellemes délutánt. A Kántor iránti „tiszteletükből" nekünk is jutott, budapesti találkozásunkat feledve barátságosan viselkedtek, ritka déli gyümölcsökkel kedveskedtek, olyanokkal, amelyeket mi, világot nem látott kolozsváriak, hírből sem ismertünk. Vállalták a Korunk terjesztését. Hazatérve, amikor intézőként újraindítottam az 1990-ben újraindult Erélyi Szépmíves Céhet és a Céh fiókszervezeteiben könyvtárlétesítésbe kezdtem, Veresséktől több száz kötet kaptunk. Reméltem, hogy kapcsolatunkkal tovább egyengethetem

a Céh könyveinek külföldi terjesztését. De erről majd emlékirataim negyedik kötetében lesz még szavam.

Az *Erdélyi kiskönyvtár* sorozat szerkesztésekor, ugyanúgy, mint az Erdélyi Szépmíves Céh szervezésekor és építésekor helikoni hagyományainkra támaszkodtam. Kós Károly munkásságát tanulmányozva igyekeztem mindent hasznosítani könyvkiadói módszereiből, átvettem hasznos ötleteit. És Kacsó Sándor nyomában jártam, amikor az olvasnivalóra kiéhezett erdélyi magyarság érdeklődését kihasználó, anyaországi támogatással alakult kiadók haszonleső terveket dédelgetve egyre borsosabb áru könyvei mellett az olcsó és hasznos a népkönyvtár szükségességét hirdettem. Kacsó Sándor a tízedik helikoni találkozón kérte az egybegyűlteket népnevelői program támogatására. Népkönyvtár indítását szorgalmazta. Kimondta, amit minden emberöltőben hangsúlyozottan ismételni kellene, amiről mindegyre elfeledkeznek a politikusok. „A közműveltségi színvonalat a tömegek színvonala jelenti, nem a kevesek szerencsés előretörése." Elsősorban a falura gondolt, mindenütt önkéntes számadókat, falugazdákat állított, akik szétosztják az Általános Gazdasági Szövetkezet Hasznos Könyvtárának olcsó könyveit. Mit gondoltam én akkor a népnevelésről? Le is írtam néhány írásomban, hogy a műveltségi színvonal világméretű emelkedése hozhat korszakalkotó változást az emberiség történetében. A magasabb civilizáció magában hordozza a békés együttélést, a másság elfogadását és a mindig tökéletesíthető demokratizmust az emberi társadalomban. A változáskor, mert nyugdíjasként sehova sem tartoztam és a magam választott módján, nem a politikai küzdelmet, a meggazdagodásért folytatott állati marakodást, hanem a közművelődést kívántam szolgálni. Ezért álltam a Céh mellé, ezért igeneltem a hagyományápolást. A mi a teendő kérdésre feleletet nem a napi politikától vártam, hanem eleinktől, akik az erdélyi sors göröngyös útjait járták, és mintha tudták volna, hogy fontos cselekedeteik, terveik és elképzeléseik folytatása az újabb generációk feladata lesz, reánk hagyták emlékirataikban, jegyzőkönyveikben és leveleikben tanulságaikat. Ha visszagondolunk a változások utáni évekre, látnunk kell, hogy az erdélyi magyarság szervezkedése nagy vonalakban a két világháború közötti küzdelmeink ismétlődése. Szerencsém volt, írhatnám úgy is, hogy a sors kegyelméből, nekem volt időm azokban a rohanó hónapokban fellapoznom az erdélyi magyar művelődés könyvtáramba gyűjtött dokumentumait. A továbblépéshez kezdeményezett lelkiismereti vizsgálatra ösztönző felhívásom fiaskója után is hittem, hogy önvizsgálat nélkül könnyen újra és újra mókuskerékbe kényszerülünk, az egymáselleni csatákban az olyan fontos dolgaink, mint a népszolgálat, legfentebb propagandafrázisokban kerül szóba. Marosi Ildikónak *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája* c. köteteit azért lapoztam újra, hogy a Cég újraindulásakor, annak múltját összegező olyan külföldön is használható könyvet készítsek, amelynek ismeretében sok ezer pártoló tag tudatos támogatását elnyerhetem. Nem egyszerű szöveggyűjteményt akartam, hanem kritikai bemutatást, ezért előkerestem a korabeli Céhet bíráló írásokat is. Mert az újraindult Céhnek jobbnak képzeltem, mint a réginél. Még akkor is jobbnak, ha nekünk nem volt Kós Károlyunk. De szerénytelenség nélkül hirdettem, hogy igyekeztem minden erőmből tisztelt elődöm nyomában járni.

Kós Károly az előfizetők számára készített sorozatok mellett olcsó irodalmi könyvsorozatot is indított. A következő helikoni ülésen Tavaszy Sándor az erdélyi tudományos életet szolgáló feladatokat sorolta, célmutató írások szükségességét hangsúlyozta a néptudomány, a néprajz, a műtörténet, a nevelés és a filozófiai gondolkodás terén és huszonhárom különböző tematikájú kiskönyvtár sorozatot tervét mutatta be. Kacsó Sándor pedig beszámolt a hasznos Könyvtár gazdasági, egészségügyi és közművelődési sorozatáról. A könyvek 6000-8000 példányban jelentek meg. Százezernél többen olvasták kiskönyvtára könyveit, a terjesztő falugazdák száma meghaladta a fél ezret. Kemény Jánosnénak külön köszönték, hogy 29 falu népkönyvtárának felállítása érdekében indított mozgalmat. A kezdeti sikerek után, a 13. talál-

kozón Kacsó Sándor panaszkodik, hiányolta az ismételten megígért „erkölcsi támogatást". Szó volt már azelőtt is arról, hogy a *Hasznos Könyvtár* terjesztését össze kellene kapcsolni a Céh könyveinek terjesztésével. Míg a Céh az évenkénti tizenvalahány kötet kiadásával nyereségessé vált, felemelhették az alkalmazottak fizetését, a *Hasznos Könyvtár* kintlévőségei miatt veszteséget mutatott. Végül a *Hasznos Könyvtár* tizenhét füzet kiadása után, anyagiak hiányában megszűnt. A 15. Találkozón Asztalos István kérte olcsó és komoly irodalmi könyvsorozat indítását a nemzetnevelő munka kiterjesztésére. Hasonló helyzetben találtuk magunk az 1990-es évek elején. A magyar lapok terjesztését nem lehetett a román postára bízni. Ezzel nem foglalkozott megfelelően az RMDSZ. Rendre megszűnt az *Ifjúmunkás* utódaként alakult csíkszeredai ifjúsági lap, a *Dolgozó Nő* utóda és a nagy lendülettel indult *Új Sport*. A tizenévesek számára készült képeslap, a *Jóbarát* helyére nem akadt pályázó. Javaslatom három gyereklapunk egy szerkesztőségébe való tömörítésére süket fülekre talált. A diktatúrában megjelenő lapjainknál többet szerettem volna. Nem betölteni ezeknek a lapoknak a helyét, megengedhetetlen hibának tartottam. A Nagyváradon készülő *Erdélyi Naplót* is azért támogattam és voltam főmunkatársa, mert a romániai magyar sajtóban beállott űrt pótolni kellett. És munkatársa voltam a Kolozsváron megjelenő *Krónikának*, amelynek főszerkesztését Stanik István vállalta magára, írtam honorárium nélkül a *Szabadság* mellékleteként megjelenő *Erdélyi Híradónak* kis. Humoros lap (egyik ajánlott címe: Hahaha) terveivel és kidolgozott próbaszámokkal jelentkeztem a *Jóbarát* Kolozsvárra költözött főszerkesztőjénél, de ő az iskolákban látta a pénzszerzési lehetőséget, családi vállalkozását erre és az anyaországi segítségre építette. Az RMDSZ indított lapot, szóltak, hogy ennek lehetséges szerkesztőjeként nevem is felmerült, végül nagyon helyesen Nits Ápira bízták indítását, aki számítógépes tudását gyarapítva egymaga készítette a lapot. Mellette csicskáskodtam, hálából segített ás gépbe vihettük egy-két könyvem szövegét. A vásárhelyi központú RMDSZ vezetés Bodó Barnát sem kedvelte. Amíg ő volt a politikai alelnök kiadványuk az egykori ifjúsági lap lendületével készült. Árpinak is mennie kellett, azt hiszem a különféle lapokban megjelenő kritikus hangvételű írásait ól félt a vezetőség. Szőcs Géza kiszorításával az RMDSZ-ből, oda lett vajúdó terve, amit az anyaországból ígért ötven kiselejtezett postakocsira épített. Olyan sajtóterjesztési központot tervezett, amely a román posta mellőzésével, önállóan jutatta volna el az összes magyar kiadványokat az erdélyi magyarlakta helységekbe. Szándékom szerint idekapcsolható lett volna az Erdélyi Szépmíves Céh és az Erdélyi Kiskönyvtár könyveinek terjesztése is. Nem ismerem milyen más tervek születtek erről a népművelésben és tájékoztatásban oly fontos dologról. Csak sejtem, hogy a magyarság szervezésének csúcsán megkapaszkodók kisebb gondjuk is nagyobb volt az erdélyi magyarság „alagsorában" élő egyszerű emberek szolgálatánál.

Ifjúsági lapunk nevelési rovatának sorozatai és publicisztikáim három évtizedes gyűjteménye bizonyítja, hogy fontos feladataink közül a román nyelv státuserősítésével egyidejű nyelvhasználati jogaink korlátozása elleni küzdelmünkben anyanyelvünk ápolását, a hamisított román történelemmel kiszorított erdélyi magyar történelemismereteink mellőzése ellenében pedig hagyományaik ismertetését tartottam legsürgősebbnek. Számomra nyilvánvaló volt, hogy a több évtizedes diktatórikus elnyomás után a Móricz Zsigmond által a Kelet népében meghirdetett módon *építkeznünk* kell, pótolnunk kell lemaradásunkat a népművelésben. Ilyen célkitűzéssel indítottam az Erdélyi kiskönyvtár *Olvasmány, Publicisztika, Erdélyi érdekességek, Kézikönyv* alsorozatokban megjelenő köteteit. És mint a Napsugár főszerkesztői megbízatásának vállalása idején, most is Sütő Andráshoz vezetett az utam. Ötven címből álló tervezetet vittem magammal. Újabb biztatást kaptam és ígéretet, hogy segít a további tervek véglegesítésében.

Hatodik könyvünket a romániai magyar műkedvelő színjátszóknak ajánlott darabok gyűjteménye volt. Kötő Jóska, az EMKE jegyzője támogatta és az RMDSZ figyelmét remélve, Bodó Barna politikai alelnök temesvári ajándékba kapott nyomdájában készült.

Szerettük volna mielőbb kiadni Erdélyi Magyar Történelmi Adattár című munkánkat. Ennek ötletét is a helikoni írók tanácskozásáról készült jegyzőkönyvben olvasottak adták. A 11. találkozón Tavaszy Sándor a tudományos életről tartott előterjesztésében említi, hogy folytatni kellene a Mikó Imre által elkezdett Erdélyi történeti Adattárat, meg kellene íratni Erdély történetét. Sztranyiczki Misi segítségére számítva, eljártam a Magyar Tudományos Akadémiánál, ahonnan írásos engedélyt kaptam arra, hogy az 1986-ban megjelent négykötetes Magyarország történelmi kronológiájából az Erdélyre vonatkozó részeket hasznosítsuk. Kányádi nagylelkűségének köszönhetően jutottam ehhez és még néhány hasznos kézikönyvhöz. A változás utáni hetekben Kántorék lakása tele volt névre szóló dobozokba csomagolt könyvekkel. Ezekből juttatott Sándor nekem is olyan műveket, amelyek neki már megvoltak könyvtárában. Felhasználtuk még a Kriterion által 1976-ban megjelent Történelmi kronológiáját, Vincze Gábor A romániai magyar kisebbség 1944-1953 kronológiáját és Dr. Eszenyei Béla kéziratban lévő református egyházi kronológiáját. Nagy kedvvel végeztük ezt a munkát. Olyan eseményeket és dátumokat sorakoztattunk egymás mellé, amelyekről nem szólhattak vagy nem mertek szólni erdélyi történészeink. Nagy gondunk volt, hogy miként hozhatnánk akárcsak nagyvonalakban napjainkig adattárunkat. A kötet előszavában világosan megfogalmaztam, hogy munkánk nem tekinthető kronológiának, csupán a nemzeti önismeretben sürgősen szükséges adattár, amit a népnevelésben és az iskolai oktatásban fontos hasznosítanunk.

„Az elmúlt évtizedekben a hatalom történelmi tudatunkból törölni szándékozott az erdélyi magyarság múltját. Évezredek óta élnek magyarok Erdélyben. Vívódásunk, küzdelmünk olyan történelmi tapasztalat, amely nélkül tudatos megmaradásunkért folytatott küzdelmünkben kevesebbek vagyunk és további kisebbítésünket el nem kerülhetjük. Ezért sürgősen pótolnunk kell mindaz, amit történelmünkből elhallgattak és feledésre ítéltek. Nagy szükség van ma történelemkönyvekre, történelmi regényekre, történelmünket népszerűsítő írásokra. De figyelembe véve kisebbségi létünkben fölénk nehezedő, az erdélyi magyarsággal nem számoló, csak a többségiek nemzeti büszkeségét gyarapító, mindenkor a politikához igazított hazai történelem, írást, jelenlegi helyzetünkben a legcélravezetőbbnek történelmünk adatainak és tényeinek ismertetését gondoljuk. Rengeteg adat egyszerűen hiányzik köztudatunkból. Jórészt fejedelmeink nevét sem ismerjük, példaképeink cselekedeteiről, az erdélyi civilizációt megteremtő igyekezetükről is hallgatni kellett.

Meggyőződésünk, hogy a történelmi igazság visszaállítását leginkább egy tudományos megalapozottságú Történelmi Kronológia szolgálhatná, amelyet magyar, román és angol nyelven is kiadnának. A sajtóban néhányszor szóvá tettem ezt a nyilvánvaló igényt. Remélhetőleg történészeink belátható időn belül elkészülnek Erdély Történeti Kronológiájának megírásával. Ennek az akadémiai szintű és valószínűleg terjedelmesebb munkának az elkészültéig mi az iskolai oktatás és a népnevelő történelemnépszerűsítés céljára ajánljuk, az érdeklődök figyelmébe az Erdélyi Történelmi Adattárat, amelyet Magyarország Történelmi Kronológiája, és már forrásművek felhasználásával állítottunk össze. Kézikönyvünk Erdély történetének fontosabb adatait és tényeit időrendben nyújtja, politikai és kultúrtörténeti eseményeket rögzít, a függelékben pedig felsorolja az államfők, fejedelmek, vajdák nevét és jelzi uralkodásuk idejét. Eltekintettünk a személy- és helységnévmutatóktól, amelyek a gyors kiadást hátráltatták volna. Térképeket sem közlünk, hogy elkerüljük az ezek láttán már unalomig űzött rágalmakat. Reméljük, hogy az összeállításban alkalmazott tényszerű, a tudo-

mányos magyarázatokban is mértéktartó közléssel jó szolgálatot teszünk a történelmünkről tárgyilagos véleményt kialakítók egyre bővülő táborának."

A kötet kolofon oldalán feltüntettem mindenkit, aki valamivel is támogatta munkánkat: Dr. Eszenyei Béla, György S. Gyöngyi, László Ferenc, Makár Júlia, Palkó Attila, Pataki Júlia, Pavlovics Ilona, Vetési László és Cseke Péter.

A felsoroltak közül László Ferenc sportdokumentációjából adott csak általa nyilvántartott érdekességeket, Pavlovics Ilona kevés pénzért, ritkán látott ügyszeretettel és odaadással gépelte kéziratunkat, Cseke Péter pedig megengedte, hogy egyik az újságíró hallgatóknak tartott előadásom végén, jövendőbeli fiatal kollegáim segítségét kérjem a közelmúlt romániai sajtójában közölt jelentős eseményeinek gyűjtésében, kijegyzetelésében. Tizenhárom hallgató nevét soroltam fel, akik, ha nem sok eredménnyel, de vállalták, hogy nyomdába adásig közreműködnek az adattár bővítésében.

A *Romániai magyar nyelvvédő szótár* kedvező fogadtatása mellett, akadtak olyanok is, akik nyomban megkérdőjelezték hozzáértésünket, és olyanok is, akik nálunk jobban csinálták volna, ha eszükbe jutott volna és, ha megfizették volna munkájukat. Ezért és az jóindulatú ingyen szolgálatunkat megkérdőjelező irigyek lefitymáló fogadtatására számítva, Csetri Elekhez fordultam segítségért. Bejött szerkesztőségünkbe, röviden elmondtam milyen cél követünk.

- Hol a szerződés? - ez volt az első kérdése. Elétettem a több háromszáz oldalas, három példányban legépelt kéziratot és próbáltam megértetni a tanár úrral, hogy ezt nem pénzért, hanem, ha hiszi, ha nem, önzetlen szolgálatból cselekedtük. Megszeppent gimnáziumi tanulóként álltunk előtte, sóvárogtunk elismerő szavaira, netán dicséretére. Nem értette naivságunkat. Nyilván körében s a megbolydult világban olyan emberekkel találkozhatott, akik szerencséjüket keresve, a maguk hasznára gondoltak minden közlési lehetőséget, sűrűn emlegetett hazafias szolgálatukért nemcsak dicsőséget, hanem munkájuk értékének megfelelően pénzre számítottak, és az anyaországtól kaptak is számolatlanul, mert igyekeztek a politikában nagymenő hangadók köréhez tartozni. Magamat is vádolhatnám ezzel, hiszen látszólag olyanok között forgolódtam, akik a befutottak társaságában éltek, ingyen dolgoztam nekik, de sohasem értük, hanem a saját magam által elfogadható közösségi célok érdekében. Nyilván ezért nem akartam és nincs is „sarokházam", ahogyan ez valamirevaló kispolgárokhoz illendő lett volna. Apámhoz hasonlóan szerzetesi egyszerűséghez szoktam, innen lelkiekben sem megrendíthető nyugodtságom is. Mai magyarosított angol szóval olyan lúzer, aki magát és másokat is képes lelkesíteni, kitartó munkára ösztönözni a köz érdekében, saját magára és családjára nem gondolva belefeledkezik eszével átfogható kicsi világának a „megváltásába". Most ébredek rá, hogy Sztanyiczki Misi, ez a csupa szorgalom műszaki szerkesztő és korrektor milyen hűségesen, az anyagiakat sohasem emlegetve segített. És a regénybe illően szegény és mindig szerény, napi gondokkal küszködő Pavlovics Ilona milyen kitartással nemcsak gépelte kézirataimat is, de akár a jó szerkesztő, figyelmeztetett stílusbeli melléfogásaimra is. És még hányan hordozták az én időmben, génjeikben az erdélyi magyarság szolgálatának szükségességét. Tibori Szabó Zoltán Teleki Béláról olvastam akkoriban, hogy azt vallotta Erdélyt kitartóan szolgálni nem a magunk dicsőségére, hanem háttérbe vonulva kell. Az Erdélyi Kiskönyvtár negyedik könyveként abban a reményben jelentettem meg Tibori Szabó Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége* címmel írását, hogy akinek inge, vegye magára és viselje ezt az előbbre vivő gondolatot. Sajnálom, hogy az olyan kiemelten értékes emberek, mint a tanár úr nem értették meg törekvésünket. Valószínűleg holmi felületes kapkodóknak minősített, akik a gyors meggazdagodásra törekedve, gátlástalanul belekontárkodunk a történelemtudományokba.

Csetri Elek magával vitte kéziratunkat.

- Majd meglátom, mit tehetek... ígérettel távozott. Közel egy évig késleltette kéziratunk útját. Gyakori érdeklődésemre azt válaszolta, hogy kötetünket kiadta tanítványainak, dolgoznak rajta. 1993 tavaszán Szőcs Géza az Erdélyi Napló szerkesztőségének segítségét ígérte. Ekkor visszakértem Csetri Elektől a köziratot. Az Egyetemi Könyvtár közeli kávézóban találkoztunk. Velem volt Sztranyiczki Misi is. A kézirat érintetlen volt. Egyetlen ceruzavonást sem találtam benne. Ma is fülembe cseng, hogy az általam már kevésbé tisztelt tanár úr gúnyosan „mesternek" titulált. És azzal fenyegetett, hogy van ereje megakadályozni munkánk kiadását. A kért előszót meg sem mertem említeni. Harmadszor is csalódnom kellett benne. Először, amikor Cseke Gábor központi jóváhagyatta az általam az ifjúsági javasolt történelmi ismertető sorozatunkat, de annak a Babes-Bolyai egyetem prorektora által kért tervét elhallgatta. Másodszor, amikor Galántha H. Judit második keleti utazásához nem adott tudományoson kutatatható támpontokat. És végül, amikor a híresztelések szerint Adattárunkat lényegtelennek mondta történészeink körében.

Közben több lapban részleteket jelentetünk meg Adattárunkból. Szőcs Géza elvitte az Erdélyi Naplónak a kéziratot. Az akkori szerkesztő ötletébe is beleegyeztem, hogy saját erdélyi tájképeivel díszítsük a könyvet. Ehhez persze még több pénzre lett volna szükség. Nem találtak valóságos támogatóra. Közben a kéziratot kiadták egy a szerkesztőségnek bedolgozó hölgynek, aki állítólag dolgozott rajta. Azt folyamatosan igeneltem, hogy minél több a jelenkori történelemből vett adatokkal és tényekkel bővítsük, és hozzuk lehetőleg 2000-ig az Adattárunkat. A Magyar Naplónál történt szokásosnál sűrűbb szerkesztőváltáskor kéziratunknak nyoma veszett. A közlésre adott részek híján, őrzöm még egyik másolatát. Következtetéseim a történtek után enyhén fogalmazva keserűek. Akkor még csak nem is csodálkoztam. Hiszen akkoriban egyperces novelláimra ezer megrendelő aláírásával sem találtam kiadóra. „Nem kifizető!" - halottam a kiadóktól, miközben a körükben lévők könyveit kevesebb példányszámmal is megjelentették. A közérdeket és a nyilvánvaló szükséget is hiába hangoztattam.

Megírtam ezt a már idézet *Mesék a változatlanra* című egypercesemben: *„Ma már mindenki megehető. De a legprimitívebb emberevők sem zabálják meg társaikat. Ha elhitetjük magunkkal és étkezőtársainkkal, hogy az, akit megeszünk, amúgy sem közénk való, nyert ügyünk van. Fogjuk rá, hogy utánunk érkezett, és őseitől örökölten más a színe, és a szaga is más, mint a többieknek. Öntsük nyakon az áldozatot valami időszerűen hangzatos szósszal. Európait is megehetünk, ha nem sajnáljuk a be-mocskolására fordított intellektuális erőfeszítést."*

„Halál kaszál gazos kertünk alján."

Anyám halála után gyorsuló ütemben távoztak rendre közelállóink. Apósom nyolcvanan túl rögeszmésen arról panaszkodott, hogy házából kiebrudaltuk és egy Irisz-telepi lakásba kényszerítettük.

- Ekkora csúfságot kellett, hogy megérjek... - zsörtölődött. Nem tudtuk mire vélni képzelődéseit. Anyósom is fokozatosan leépült. Volt, amikor ok nélküli ijedtségében földbegyökerezett lábbal állt, mozdulni sem bírt, nem tudta mit keres a szobában, és miért, hova indult. Felhagyott a főzéssel. Apósom, aki a szocializmus egyre keservesebb esztendeiben kialakult szokása szerint minden reggel négykor talpon volt, sietve indult a környék élelmiszerüzleteibe, hogyha valamit osztanak, akkor idejében ott legyen. Büszkeséget éreztem hangjából, amikor azzal dicsekedett, hogy megint első volt a Györgyfalvi-negyed Alimentara üzlete előtt kialakult sorban. Ha aznap semmit sem osztottak, akkor is ezzel a sikerélménnyel

könnyebben teltek napjai. Hónapokig minden áldott nap meglátogattuk a feleségem szüleit. Baba annak ellenére, hogy szülei egész életében mostohán bántak vele, nyugdíjazásunk után minden idejét gondozásukra fordította. Az ellátás nem okozott nekünk különösebb gondot, hiszen mindig legalább négy személyre főztünk. Nyugdíjunkból egyébre nem is futotta. Látva az öregek meszesedéssel járó elbizonytalankodását reggelit és ebédet is vittünk nekik. Szerencsénk volt az Agácsitól kapott kocsinkkal, a Donát-negyedből a Györgyfalvi út végére buszozva bizonyára belefáradunk a cipekedésbe és kihűlt volna minden étel. Az egyik reggel anyósomat ágy sarkában kuporodva találtuk. Szótlan ijedségét akkor értettük meg, amikor apósomat eszméletlenül találtuk fürdőben. Ágyba fektettük. Hívtam a mentőket. A fiatal mentős nem tudott mit kezdeni vele. Szélütésre gondoltunk. Javaslatomra véralvadásgátló injekcióval segített. Nem volt hajlandó kórházba szállítani a beteget. Ismerve a kórházi körülményeket, ezt mi sem erőltettük, megfigyelés alatt tartjuk, amíg szakorvost hívhatunk. Mi történt? Hiába faggattuk anyósomat, sokkos állapotában egy szót sem szólt. Apósom lélegzett. Aprólékosan megvizsgáltam. A bal halántékát takaró csapzott hajszálak alatt vértelen seb éktelenkedett. Valami sarkos tárgy okozhatta. Elszédült a fürdőben és beverte fejét a mosógép sarkába? Vizsgáltam a mosógépet. Nem láttam a sarkán nyomot. A fürdő padlóján, a konyhába nyíló ajtó mögött egy balta hevert. Sarka beleillett az apósom fejsebébe. Régen, amikor még nem vezették be a földgázt a konyhába, fát hasogattak vele. Gyanúmat, hogy a balta okozta apósom fején a sebet alig győztem elhessegetni. A történtek előtt napokon apósom durván szidta feleségét előttünk, feltételezte, hogy nem akar főzni. Anyósom rettegett tőle, panaszkodott, és arcán ütések nyomait mutatta. Hiába kerítettünk ismerős orvost, menthetetlennek nyilvánította. Temetésével is meggyűlt a bajunk. Családi sírjukat a házsongárdi III. parcellában, a zsidó temető közelében találtam. A sírások felárat kértek, mert a sírkő mögötti bükk vastag gyökere akadályozta munkájukat. Magyarországra áttelepült sógorom ki sem mozdult a családi házból, az édesanyját is nekem kellett a sír közelébe autóznom. Kiszállt a kocsimból, de nem volt hajlandó sírig menni, a gyászolók mögé kerülve nézte végig a szertartást. Sógorom családjával együtt, ami befért a kocsijukba összeszedet és köszönet nélkül távozott, a temetés költségei sem érdekelték. Anyósomat magunkhoz kellett vennünk, Baba szerint annyira elboldogtalanodott, hogy nem hagyhattuk magára. A lányom disszidálása után szobájában dolgoztam, de fel kellett adnom kedvencemmé vált munkahelyemet. Azelőtt és azután sem volt soha külön dolgozószobám. Anyósom kiszolgálása egyre nehezebb ment Babának, sírva panaszkodott, hogy nehéz tisztában tartani, piszkát a frissen festett kis szoba falára kente.

Baba gyermekkori barátnőjére bízta szülei Györgyfalvi úti házát. Az előző ínséges években javaslatára kivágattuk a ház teniszpálya nagyságú kertjének közepéről azt a hatalmas diófát, amelynek árnyékában semmi sem termett. Nem termése miatt sajnáltam ezt az öreg fát. A fiam gyerekkorában bevéste nevét a törzsébe, ezt sajnáltam. És a kutyánknak is ott ástunk sírhelyet.

Győzött a szükség, a napfényessé vált kiskertben zöldségtermesztésbe kezdtünk, Nusinak bejárása volt a házba és a kertbe. Gyermektelen asszonyként egyedülálló öregek kegyébe férkőzve, élelmesen, nem mindig tisztességes módon vagyongyűjtésbe kezdett. Egy Amerikából hazalátogató öregurat rábeszélt arra, hogy szeretőjének vegye meg az apósom házát. A megalkudott összeget budapesti bakszámlára helyezte, és mi átadtuk a kulcsokat az új tulajdonosnőnek. Búcsúztunk a kiskerttől, amelynek földjét három évig kitartó munkával alakítottuk termővé. Búcsúztunk a diófától, amelynek törzsén fiam monogramja állt és vendéglátásra is alkalmas kerti asztalunk. Búcsúztunk kiskutyánk sírjától is.

Oszit hathetes korától neveltem. Kis szalámi darabkákkal szoktattam, mikor üljön, feküdjön és maradjon veszteg, amíg eltávolodva tőle felemelt kézzel jelzem, indulhat nyomomban. Nevét azért kapta, mert az éles sziszegő hangra jobban felfigyelt a város zajában. Pórázon

ritkán kellett vezetnem. Ha kutyával találkoztunk, nem rohant közelébe, megfeledkezve magáról. Kimérten, méltóságteljesen viselkedett. Nem ijedt meg a nála tízszer nagyobb ebektől sem, ha macerálták dühösen mutatta apró fogait. Hat éves korában mindent tudott, sportos kutya volt, megtanult másfél méter magasra ugrani. Annyira hozzánk nőt, hogy akármikor szóba került távozásunk lehetősége az országból, a „Mi lesz Oszival?" kérdésnél tovább nem jutottunk. Örökké vidám, csupa izom, öt kilós, szürke uszkárunk országos versenyek piros szalagos nyertese és ugyanolyan színű kedves kölykök büszke apja volt. Elegáns bundafrizuráját magam nyírtam, s mert sokaknak tetszett, mások kiskutyájának nyírását is elvállaltam a dicséretért. Közöttünk ülve, mozdulatlanul nézte a Dallas sorozatot, tudta az adás végét, néhány másodperccel előbb ugrott és sétára készülve kérően nézett reám. Ha szomorúak, csüggedtek, szótlanok voltunk, játékos rohanásba kezdett, addig rohangált egyik szobából a másikba, amíg nevetve nyomába szegődtünk és ölbe kaptuk. A lányom ráérzett arra, hogy fiúnk halála után szükségünk van egy ilyen hűséges örökmozgóra. Minden reggel, pontosan hat órakor, Oszi beóvatoskodott a hálószobánkba, ült az ágyam mellett és figyelt. Amikor kinyitottam a szemem, örömében reám ugrott. Jó félóránytit sétáltattam, amolyan háztömbkörüli pályán, meglátogattuk két családi ház házőrzőjét. Délután átmentünk a Szamos feletti gyalogjáró hídon és a Sportparkban kedvére futkorászhatott. A folyó mellett húzódó főút zebrájánál leült, jobbra, balra és reám nézett, amikor nem jött kocsi Most! Szavamra indult át az úton. Gerincfájásos napjaimon egyedül sétált megszokott körutunkon. Az ablakból figyeltem, ha félóránál többet „beszélgetett" kutyaismerőseivel, kihajolva az ablakból korholtam. Lehorgadt a feje, szégyellte magát. A bejáratnál várt türelmesen, amíg valamelyik lakó ajtót nyitott. Ha ismerős jött hozzánk, már a liftben felismerte és farkcsóválva várta az előszobában. Az idegent is megérezte, mérges vakkantásokkal jelezte, hogy kit várhatunk. Kocsikázni is szeretett, az anyós ülésen ült, néha kidugta a fejét az ablakon, vagy az ölembe ugrott, hogy segítsen a vezetésben.

Egy ismerősünknél voltunk látogatóba. Aznap valakitől ajándékba kapott kutyáknak való samponnal fürdettük Oszit. Késő estig maradtunk. Az utcai közvilágítás nem működött, koromsötétbe igyekeztünk kocsinkhoz a tömbház előtti parkolóba. Baba biztonságosabbnak vélte, ha pórázon viszi Oszit. A sötétben kamaszfiók vihogtak a nyári fülledtségben. Valami villant mellettünk. Baba ösztönösen szorosabbra fogta a pórázt, Oszi felvinnyogott. Hatalmas farkaskutya harapott a hátába. Ölbe vettük Oszit, nem láttuk a harapás nyomát. A farkaskutyát gazdája, egy tizenéves fiú hívta. Mire kinyitottam a kocsi ajtaját, szemem megszokta a sötétséget, láttam, hogy mázsás kocsi felénk tart. Feléje rohantam, puszta kézzel megfojtottam volna dühömben, ha nem visszakozik. Oszi csendes volt, alig lélegzett. Robogtunk a város másik végébe, az állatorvosi egyetem rendelőjébe. A szolgálatos orvos éppen egy házőrző arasznyi sebét varrta, intett, hogy várjunk, nemsokára végez. Oszi teste néhányszor összerándult, megállt a szíve. Nem segíthettünk rajta. A farkas a hátgerincébe harapott, belső vérzésén nem segíthettünk. A fiam halála jutott eszembe. Az kaszárnyaorvos a vérmérgezés napok óta mutatkozó jelei ellenére, csak vasárnap este küldte a lipovai kórházba, ahol a szolgálatos orvos egy megkéselt fiú sebét gondozta, miközben fiunk kiszenvedett. A két tragédia között eltelt tíz esztendős gyászunkat újabb fájdalom tetézte. Babának bizonyára még nehezebb volt, szenvedett szülőházának elvesztése miatt is.

Nem avatkoztam feleségem szülőházának elkotyavetélésébe, irtóztam kapzsi sógorom cseles firkáitól, ahogyan mindenáron mihamarabb pénzhez akart jutni. Mégsem kerülhettem el, hogy a Budapest banknál részt vegyek az osztozkodáson. Előtte családostól megjelentek nálunk, három napig pizsamában lötyögtek amúgy is szűk lakásunkban és megegyeztek Babával a fele-fele osztozkodásban.

- Jó lesz így - kérdezte amúgy formaságból tőlem is a sógorom sokadik kávézása közben.

- Anyátok él-e még? - kíváncsiskodtam kissé székelyesen. Sógornőm és némettanár felesége csaknem egyszerre szívta mellre a lakásunkban sohasem kívánatos dohányfüstöt. Nem értették a kérdést, hiszen az öregasszony a lányom szobájában a tévét nézte. Megmagyaráztam.

- Él bizony, s élnie kell a jövőben is, ha lesz miből. Erre nem gondoltatok? - mondtam és menekültem a füst elöl a konyhába. Segédkeznem kellett a vendégeknek kijáró kiadós ebéd készítésénél is.

- Persze, persze! - igenelt sietve a sógorom.

Végül a ház árának három százalékát elegendőnek ítélte, ahhoz, hogy anyósom jövője biztosítva legyen. A feleségem részét a Budapest Bankban hagytam, a sógor a saját és az anyja részét átvitte az OTP-be a saját számlájára. Pofátlanságát nem hagyhattam szótlanul. Kérdeztem ezt miként gondolta? Mi tartjuk az anyját és ő gazdálkodik az anyjának megítélt kevés pénzzel? Megjátszotta, hogy nem érti, miért mondtam ezt felháborítónak. Kikötöttem, hogy az anyja nevére nyisson külön számlát. Kényszeredetten megtette. De magánál tartotta az anyósom betétkönyvét.

Azon a nyáron Lada gépkocsit vásárolt egy Hollandiába kerül ismerőse segítségével és házrészt Pomázon. Nagylelkűen elvitte anyósomat, ígérete szerint néhány hónapra, de néhány hét múlva újra ott állt kocsijával tömbházunk előtt. Mindig kövér anyósomon lötyögött a ruha, amikor kiszállt a Ladából.

- Nem adtak enni... - nyekeregte anyósom köszönés helyett.

Újra költöznöm kellett dolgozószobámból, és az anyját tisztelő feleségem kosztján anyósom visszanyerte eredeti külsejét.

Nem tudom, mással miként van, engem mindig megtalált a munka. A rendszeres újságírás mellett élvezettel ingyen szerkesztettem az Erdélyi Kiskönyvtár kiadványait. Biztattam kollegáimat, Tibori Szabó Zoltán, Orbán Ferenc, Kiss János adtak kéziratot, nyomtatásra került innen-onnan pénz. Karácsony Sándor: *Lélek és nevelés* című írását és kérésemre Bölöni Farkas Sándor eredeti naplójának kiadását, valamint a Balogh Edgártól kapott Marlin Josef fordítást Nistor Gáspár támogatta. Más szerzők maguk állták a nyomtatás költségeit, könyvük terjesztését is maguk végezték, mert nincstelen kiadónknak annyi pénze sem volt, hogy a terjesztés jogáért illetéket fizessen. Kacsó bácsi egykori Hasznos Könyvtárának terjesztését másolni próbálva, Kolozsvár környéki falvakban találtam lelkes könyvbarátokra, aki népszerűsítették könyvsorozatunkat. Nem sajnáltunk időnket, egy alkalommal a Budapest Kongresszusi Központban rendezett könyvkiállításon is szerepeltünk kiadványainkkal. Kellemes nyári idő volt. Három napon át Gáspár anyagszállításra használt kisbuszában húztuk meg magunk. Részt vettünk és elpanaszoltuk mostoha sorsunkat egy Csoóri Sándor által vezetett könyvkiadói megbeszélésen. Büszke voltam arra, hogy maga Habsburg Otto is érdeklődött és vásárolt osztrákosan zöld színű könyveinkből.

Blog-jegyzetemben így emlékezem:

„ A könyvsorozat hirdetéseiben pedig figyelemfelkeltő volt az ígéret. Az Erdélyi kiskönyvtár köteteinek ára sohasem lehet drágább négy-öt tojás áránál! Inflációs évek voltak, ehhez kellett igazodnia a sorozatszerkesztőnek, aki olvasmányt, publicisztikát, erdélyi érdekességeket és kézikönyvet kívánt az egyszerű emberek kezébe adni. Azoknak a magyaroknak készült a sorozat, akiktől a hatalom tiltotta történelmünk, földrajzi nevein használatát, a nagyjainkra

emlékezést és nyelvünk pallérozását sem nézte jó szemmel. A szerkesztő igyekezete találkozott egy nemzeti érzését nem titkoló, sikeres vállalkozó mérnökemberével: nem a haszonszerzés hajtotta őket, hanem a sokszor elfelejtett, de az erdélyiekben örökségként élő népszolgálat. A nép pedig nekik is a Tamási Áron fogalmazásában nem osztályokat jelentett, hanem az erdélyi magyarságot. Legközelebbi példának a helikoni írók tízedik tanácskozásán, Kacsó Sándor által javasolt Hasznos könyvtár sorozatot gondolták, és abban reménykedtek, hogy kezdeményezésük szükségességét igenelve mindenfelé értő és segítő társakra találnak az akkori megbolydult világban.

Első kiadványunkat a szükség sürgette. A szerkesztő jó társra találtam a könyvszerkesztő, Sztranyiczki Mihályban, és erőfeszítésünk gyümölcseként megszületett a Románia Magyar Nyelvvédő Szótár, amely elrománosodásunknak és kevertnyelvűségünk állított gátat örökös nyelvvédelemre szólítva az olvasót a következő indoklással:

Az a magyar ember, aki megalakította már a maga egyszemélyes Erdély Pártját, és ezzel búcsút mondott a nálunk különösen piszkos politikának, az értelmes aprómunkában keres elfoglaltságot, és talál megnyugvást, hiszen maradásunk szempontjából itt ma mindnyájunknak rengeteg hasznos teendője van. A közművelődésben mindenekelőtt. És nyelvünk tisztántartásának mindnyájunkra kiterjeszthető kötelességében.

„A nyelv fontosabb az alkotmánynál is. Új alkotmányt szerezhet a nemzet, de új nyelvet nem, mert akkor már megszűnt magyarnak lenni.” Pintér Jenő fél évszázaddal ezelőtt több kiadásban is megjelent Magyar Nyelvvédő Könyvéből, Felsőbüki Nagy Páltól az idézet, amely most nagyon reánk illik. A politikában nincs mit keresnünk, de mert nyelvében él a nemzet, nem többet, hanem mindent meg kell tennünk rohamosan románosodó nyelvünk védelmében. Mi, akik „adunk egy telefont”, „vesszük a buszt”, „vizsgát adunk”, „kilincsbe csukjuk az ajtót”, a buletinnek, az aviznak, az aprobálásnak, az aprovizionálásnak, a doszárnak, a bonnak, a borderónak, az apartamentnek, az audenciának, a balkonnak, a szkárának, a blokknak, a csentrálénak, a datálásnak, a depónak, a deputátnak, a dezinfektálásnak, az exámennek (és így tovább) már alig használjuk a magyar megfelelőjét, be kell látnunk, hogy ez így nem mehet tovább! Hemzseg beszédünkben a román és más idegen szó. Ha ötven évvel ezelőtt szükség volt egy nyelvvédő könyvre, amely többször 10-25 ezres példányszámban elfogyott, ma egy ilyen zsebkönyv megjelentetése felér egy megváltással. Fél évszázaddal ezelőtt sem volt erre pénz, és valószínűleg még sokáig papírhiánnyal küszködnek a nyomdák. Pintér Jenő, aki előbb a kereskedőknek; aztán az iparosoknak nyomtattatott nyelvvédő füzeteket, végül könyvét a maga költségén jelentette meg. Pénz akkor sem volt; de munkatársainak száma meghaladta a félszázat. És a szerzőnek jutott ereje arra, hogy ne csak a gyakori magyartalanságokat, az elburjánzott idegen kifejezéseket gyűjtse szótárba, hanem ilyen aranymondásokkal is bíztassa kézikönyve gyakori használatára a „művelt közönséget”:

„Amely nemzetnek nyelve nincs, annak nincs hazája, csak szállása; nincs hazafisága, mert nincs hazája. És csak a szerencsés időknek tudhatni be, hogy az ilyen nem-nemzetet, hanem csoportot, a másik nemzet el nem nyeli. Nem a föld, nem a folyók tartják össze a nemzetet, hanem a nyelv.”

Higgyünk Kisfaludy Sándornak, és ne bizakodjunk a szerencsés időkben.

A sorozat indulását a Magyar Újságírók Szövetségének elnökeként is erdélyi Bodor Pál köszöntötte előszavában.

A sorozat kötetei, a kezdeti csekély támogatás után, a szerzők költségén kerültek nyomdába, a szerkesztést ingyen végeztem. Anyagi eszközök hiányában a kötetek terjesztése megoldhatatlan volt. Ennek ellenére a sorozat jó fogadtatásban részesült, és megfelelő nyilvánosságot

kapott a médiában: többek között Dávid Gyula is méltatta televízióban. A népkönyvtár fontosságának tudatában ötven tervezett könyvet tartalmazó tervvel Sütő András is felkerestem, aki baráti segítségét ígérve, további munkára biztatatott. Két esztendő alatt, a lelkes Nistor Gáspárnak, a NIS Kiadó tulajdonosának segítségével, 22 számozott könyvet ért meg az Erdélyi kiskönyvtár (lásd a kötet hátlapján). Öttel többet, mint a Hasznos Könyvtár, amely a helikoni írók erkölcsi támogatása ellenére kiszenvedett. Ugyanilyen sors várt az Erdélyi kiskönyvtárra is. (Külön elemzést érdemelne, hogy miként sikkadt el egy ilyen, napnál világosabb, alulról jövő, közhasznú kezdeményezés.)"

Csurka István, parlamenti képviselővel öt perc alatt sikerült megértetnem az olcsó erdélyi népkönyvtár halaszthatatlan szükségét. Halálának hírére írtam erről:

„A múlt század kilencvenes éveinek elején, az Erdélyi Kiskönyvtár támogatásáért házalva találkozhattam vele öt percre. Választási kampány zajlott éppen, mindenes titkára éppen helikoptert intézett, hogy elvigye valahova, ahol már várták. Mégis fogadott öt percre. Engem, az ismeretlent. Ismertem azelőtt is, hiszen évtizede olvastam és szerettem a Kettes kolbász-t, amelynek világához, származásomnál és választott társadalmi helyzetemnél fogva tartoztam.

Néhány mondatban vázoltam alapított népkönyvtárunk célját és tervét, miszerint olyan füzetsorozatban kívánjuk a rendszerváltás utáni időkben pótolni mindazt, amit a nép-művelésben eddig tiltott számunkra a hatalom, amelynek egy-egy példánya soha sem lehet több mint négy-öt tojás ára. Pillanatokra rám nézett szemüvege fölött, és döntött. Rögtön kiutalt az Erdélyi kiskönyvtár támogatására háromszázezer forintot.

Nem néztem, hogy mennyi volt ekkor ez a pénz. De nagy segítség volt, hogy a Romániai magyar nyelvvédő szótár és az én Erdélyért kiáltom címmel összegyűjtött időszerű publicisz-tikáim után, fedezhettük néhány könyvünk nyomtatási költségeit, ezután jelenhettek meg a Teleki Béla erdélyiességéről szóló, valamint a Színjátszók könyve, a Bölöni Farkas Sándor cenzúrátlan naplója, Beke György Hadi utak Erdélyben, és Karácsonyi Sándor Lélek és nevelés című könyveink.

Hónappal később, a gyorssegélyt köszönve, Nistor Gáspárral, a könyvek kiadójával és nyom-tatójával újra láthattam percekre jótevőnket, amikor a kapott összeg fejében, könyveinkkel jelentkeztünk nála a Fehér Házban. Jóleső csodálkozását, miszerint erre nem számított, hiszen az akkoriban az anyaországból kapott segítségről máig nem kértek és kaptak elszámolást az adományozók, azoktól, akik sokszor nem is csak a közösségükért, hanem inkább maguknak kértek, kunyeráltak és tülekedtek.

Dicséretét bezsebeltem, és akármit is aggattak rá az elkövetkezőkben, bennem, a népéhez szorosan kötődő író és politikus képe él. Most már maradandóan."

Halálával - máig érően - oda lett annak lehetősége is, hogy színjátékaimat bemutassák.

„Tavaly, annak hírére, hogy színházat kapott, elküldtem neki Száraz oázis című négy groteszk játékból álló kötetemet. Nem várt válasza mikuláskor érkezett.

Kedves Tar Károly!

Mivel gyanútlanul az Új Színházba küldte levelét és köteteit, ott azt ellenségeink vették kézbe, akiktől csak most, november végén kaptam meg. Az ugyanis a helyzet, hogy mi csak február 1-jén vesszük át a színházat. Küldeményének nagyon örülök, bizonyosan eljátsszuk drámáit, különösen a Száraz oázist, amelyet rendkívül élveztem. Persze ennek is vannak feltételei, elsősorban az, hogy az országot ne sikerüljön bedönteni azoknak a spekulánsoknak, akik nem olyan ártatlanok, mint Renner bácsi, aki hol Radulescu, hol Renner, és kifele készül...

A napokban majd még írok és esetleg telefonon is felhívom, most előzetesben csak ennyi. Nagyszerűk a darabok.

Budapest, 2011. december 6.

Reménykedő üdvözlettel:

Csurka István

Tragikus, hogy Csurka István elment, mielőtt most februárban nekiláthatott volna tervei végrehajtásának. Találkozásunk elmaradt, és már azt sem mondhatom el neki, csak majd a magasságokban sorra kerülő találkozásunkkor, hogy éppen most indítottam újra az Erdélyi kiskönyvtár 22. számánál, piszkos anyagi okokból félbeszakadt könyvsorozatot, magam is további reménykedésünkben csökönyösen bizakodva.

A nekrológok szerint hetvennyolc éves volt. Lett volna, márciusban: egy esztendővel idősebb bátyám volt. Maradok még, egy a sokak közül, akik őt, saját halottjuknak tekintik.

Amikor az ötvenediket taposta, Csukás István írt hozzá köszöntőt. Ennek utolsó szakaszát mormolom Rá emlékezve.

A fejvesztetten torlódó időben
megkeressük egymás arcát,
összeillesztjük emlékeinket:
saját időnket ők hordozzák!
Közönyösen néz minket s közönyösen nézzük,
hogy átlép rajtunk a másik idő,
kiállítja a számlát, leolvassa szívverésünk,
mint villanyórát a díjbeszedő.

11.
Örömben és gyászban

1992-ben, éppen Budapesten jártam az Erdélyi Történeti Adattár és az Erdélyi Szépmíves Céh ügyében, amikor értesítettek, hogy apám meghalt, aznap temetik. Nem kíméltem a kocsim, egyenesen a Házsongárba hajtottam. Apámat református szertartás szerint temették. Nagyobbik unokája, a kereszteletlen Attila intézte így, mert igazodni kívánt a gyorsan visszaállt régi polgári szokásokhoz. De mert nem tudta, vagy nem akarta tudni, hogy a prédikációnak az egyházi adón kívüli ára van, a papot rövid gyászbeszédét követően nekem kellett fizetnem.

- Református vagyok! - jelentette ki apám nagyhangon, amikor a változások utáni egyik napon beugrottam hozzá. Úgy nézett reám, suszterpolitikusi tekintettel, mint, aki tudja, értem csavarintóságát, miközben a kívülállókat a szó szerinti értelmezésre biztatja. Mindig is református volt, a szónak a munkásmozgalomban reformizmust igenlő értelmében.

Amióta változott a világ apámnak, nem volt tekintélye felesége előtt. Hírlett, hogy már nem jár neki az illegálisaknak kiutalt kivételes nyugdíj. Az öregasszony egyre ritkábban és egyre kevesebbet főzött, volt olyan nap, hogy be sem nyitott a belső szobába, ahonnan apám, csak a fürdőszobáig merészkedett. Évek óta ágyban fekvő, örökké gyengélkedő ember volt. Amióta csodával határos módon kigyógyult feketesárgaságos betegségéből, húzta az ágy. Félt mindenféle megerőltetéstől, betegségtől. Addig sem látogattam sűrűn, de ha szükség volt, ha orvos kellett, szóltak, vittem kocsival. Egyszer, mert éppen arra jártam, benéztem hozzája. Feküdt az ágyban és minden órában meghallgatta a híreket. Közelebb lépve, látom, hónapok óta nem nyiratkozott, ritka szakálla arasznyi hosszú, akár egy hajléktalannak.

- Kissé elhanyagolt teszik lenni... szóltam viccesen. Apámat tiszteletből mindig magáztam.

Amíg nagyobbik unokája velük lakott, gondoskodott a legszükségesebbekről, mostohaanyám pedig főzött hármuknak. Attilát már kicsi korától hivatalosan magukhoz vették, és miután anyja elvált félöcsémtől, még inkább elidegenítették mindkét szüleitől. Öcsémet felesége rendőri segítséggel kiebrudalta a lakásból, a törvény előtt is bizonyította iszákosságát. Apám akkor újonnan épült garzont vásároltak számára a régi Kül-Magyar utca végében épített lakónegyedben.

Fiúkká fogadott unokájuk, miután elvette egy görög katolikus pap, Hollandiát megjárt, ott gyermekgondozást vállalt leányát, és fiúk született, az egykori Vass-villa utca felőli részében laktak, abban a szobában, amely, amikor mi is ott laktunk néhány esztendeig, az apjáé volt. Házasságkötésekor pénzzel segítettem, fia születése után két tömött bőrönd, mindenféle divatos cuccot és gyerek holmit vittem nekik Svédországból. Attila számítógépet szerzett, ügyeskedett, de nem talált megfelelő munka helyett. Egész nap a városban loholt, próbálkozott mindenfelé, nem volt ideje gondozni a nagyapját.

- Mindjárt jövők - szóltam apámnak és egy ismerőstől megtudtam egy házaló borbély címét. Kocsimba ültettem. Apámat székre ültettük a konyhában. Nyögött, sóhajtozott, sürgette a hajszobrászt és arról panaszkodott, hogy nehezére esik az ülés. Borotválás közben lefordult a székről. Nehezen cipeltük a mázsás súlyt ágya felé. Útközben kinyitotta a szemét.

- Meghaltam? Vagy még élek? - érdeklődött egykedvűen. Biztattuk, hogy élni fog, mint a kövek, hiszen nincs semmi szervi baja, de az örökös fekvéstől, már nehezére esik a függőleges testtartás.

A temetés után Attila a mostohaanyámat hibáztatta, mert elnézte fokozatos leépülését. Napokig nem ment be hozzá, pedig tudta, hogy fürdőig sem merészkedett, inkább odarondított az ágyba. Mentegette magát, hajszolt életét hibáztatta, amiért nagyapja végelgyengülésben kimúlt. - Éhen halt! - fogalmazott nyersen. Mostohaanyám erre felkapta maradék büszkeségében ráncosodott fejét. Nem tagadott. Érzelmeimre apellált:

- Téged emlegetett... Téged várt, halálos ágyán... - szólt ájtatos képét mutatva. Lelkiismeretem sugallattára be kellett látnom, hogy valóban szüksége lehetett reám, hiszen utolsó éveiben, ha bajba került, nem akadt más segítsége.

A temetés után eszembe jutott, hogy valamilyen apámra emlékeztető tárgyat kérjek mostohaanyámtól, hogy lányomnak és, ha majd lesznek, unokáim továbbadva, őrizzék emlékét. Déligyümölcsökkel, csokoládéval állítottam be mostohaanyámhoz. Attila is otthon volt, a kertbe vezető meredek betonlépcső árnyékában üldögéltek a nyári hőségben. Mostohaanyám nem számított az ajándékra. Nem kerteltem, mondtam miért jöttem. - Jussodat ki adtuk! - szólt mostohaanyám és Attilát emlegette, hogy ő is tud róla.

- Siettem meg nyugtatni, hogy évekkel azelőtt kikötöttem, tőlük nekem nem kell semmi.

- Megkaptad a pénzt! - emlékeztetett mostohaanyám a győztesek jelentőségteljesre formált pillantásával, hiszen ő beszélte rá esztendők óta halálra készülő apámat arra, hogy negyvenezer lejjel kiadja, első szülöttként nekem járó jussomat. Arra számított, hogy apám halála után, ezzel megelőzi esetleges örökösödési perünket. Hiába nyugtattam, hogy nem tartok igényt semmiféle jussra. A felajánlott negyvenezer lejt sem fogadtam el, abba viszont nem volt beleszólásom, hogy ezt az összeget apám a lányomnak ajándékozta. Látogatásomkor újra megnyugtattam, hogy nem érdekel a pénz, sem ingó és ingatlan vagyona, csupán két dolgot kérek. Elsőként azt az alabástrom darabot, amit elemista koromban a Tordai hasadéknál tett egyik kirándulásunkról hoztam, és amelyből apám a saját arcképét meglepően mutatósra kifaragta. Mostohaanyám becammogót a lakásba és kihozta a kért tárgyat. Megdöbbenésemre nem apám portréja volt, hanem egy erőltetett kompozíció, egy emberpárról, amelynek női szereplőjében a mostohaanyámat kellett volna felismernem. Dermedten álltam, mint a panaszos kisgyermek, aki az „Anyám nem ilyen lovat akartam...” mormolja maga elé. Előhozakodtam másik kérésemmel.

- Az a domborműt szeretném, ami a konyhai ablak mellett áll... - érdekes, hogy még a háború előtti időkben került oda, apámék, amióta beköltöztek a Vass-villa helyiségeiből leválasztott szoba-konyhájukba, nem bolygatták Servatius Jenő első, a helyi kereskedelmi kamara által párizsi ösztöndíjjal jutalmazott munkáját. Elmondtam, hogy nem magamnak érem ezt a munkát, hanem a neves művész alkotásainak kolozsvári gyűjteménye számára.

- Azt nem lehet! - csattant fel Attila, azt hiszem tudott Szervatiuszékről, s ennek megfelelően értékesnek vélte a munkát. Valóban nagy értékű volt, elsősorban a művésznek jelentett sokat, hiszen első elismert munkája volt. Amikor egyik kitüntetése alkalmából interjút kértem tőle, elvittem és lefényképeztettem a táska nagyságú domborművel, cserébe bármelyik munkájából, kisebb körszobraiból is válogathattam volna, de apám nyakaskodott, nem akarta, hogy kitudódjon, a lakással együtt jutott domborműhez.

Apám többször is figyelmeztetett, őrizzem nevünk három betűjével együtt szerénységünk, szerzetesi szegénységünk, a kapzsiság kifordít emberségünkből. Keserű szájízzel néztem családunk kapzsiságukban vékonyult lelketlen székely maradékát. Mostohaanyám belátását az időre bízva, kívántam neki hosszú életet. Apám halála után lehúzott még tizenkét esztendőt. Élt kilencvenhárom évet, talán éppen eleget ahhoz, hogy tetteit és sorsát megemésse.

1993 nyarán rendeztük lányom lakodalmát a fellegvári szálloda vendéglőjében. A nagyteremből nyíló üveges teraszról gyönyörködhettünk a város fényeiben. Szilvóriumról és borról Bendel Józsi bőségesen gondoskodott. Távozáskor minden vendégünk kötelezően néhány üveg ajándékborral távozott. Meleg előételnek az akkoriban régen nem látott virslit terveztünk és mindenféle összekötetések bonyolult hálózatának köszönhetően Temesvárról sikerült beszerezünk. Feleségem magyarpalatkai nagybátyának videofilmes fia kazettányi kerek filmösszeállításban mutatta be városunk nevezetességeit és a lakodalmi vígasságot. Hirtelen jött ötletemből adódóan, a fiatal pár végigjárta a főasztal jobb- és baloldalán sorakozó asztalok mellett helyet foglaló vendégkoszorút, megköszönte jelenlétüket, és ez jó alkalom volt arra, a kamerát nagy gyakorlattal kezelő rokon, hangos mozgóképen megörökítse utódaink számára rokonainkat, akik sajnos, az eltelt évek során, rendre eltávoztak közölünk. A fényes esküvőt vőfélyként a közgazdász Regéczi Emil és felesége rendezték, mégpedig kifizetődően.

Karácsonyra újabb öröm ért bennünket: lányom leveléből kiderült, hogy nagyszülők leszünk. Kellemes gondnak indult, de lányom várandós idejének végéig egyre idegesítőbbé vált, mert nem tudtunk megoldást arra, hogy Baba egyszerre két helyen is jelen legyen. Hagyományaink és neveltetésünk azt diktálta, hogy az anyának a lánya mellett a helye az első szülést megelőző hónapokban, vagy hetekben. De tehetetlen édesanyját is gondoznia kellett. Gondozta is odaadóan, de hátfájdalmai miatt nehezen emelte,

Sógorom hónapokig azzal áltatta nővérét, hogy, amikor eljön az ideje, elviszi az anyját. Március végére, április elejére vártuk unokánkat. Sógorom elzárkózott. Feleségem levelére nem válaszolt, telefonon hiába kerestük. Baba idegfeszítő tépelődésének azzal kívántam véget vetni, hogy igyekeztem végre döntésre bírni. Nem szerettem anyósomat. Nem szerettem, ahogyan apósom parancsuralmára konok hallgatással válaszolt. Megaláztatása ellen sem lázongott, amikor idős korukig barátjuknak mondták a közelben lakó szomszédjukat, pedig nyílt titok volt, hogy gyakori magános viszontlátogatásait apósom a valamikor szemrevaló feleség felvidítása érdekében tette, mindig csak azokban az órákban, amikor annak férje házon kívül volt. Anyósom önzőségét, ahogyan konyhakötényének zsebéből állandóan cukorkát és dióbelet eszegetett és csemegéjéből unokáit sem kínálta, utáltam. Vasárnapi poronyú süteményeiből rendszerint „elfelejtette” megkínálni ugyancsak édesszájú lányát, ha pedig kértünk, mindenkinek egy-egy kiskockákra vágott darabot tett az asztalra, a lapítóra helyezett többit, az embermagasságú cserépkályha tetején őrizte letakarva.

- Választanod kell! - mondtam nem éppen jó szívvel a feleségemnek - Az alkonyuló életet, vagy a jövőt jelentő újszülöttet választod?! Hol van nagyobb szükség rád?

A minden kanál lében Nusi sietett Baba segítségére.

- Majd én elintézem az öregasszonyt! - mondta határozottan. Azzal kecsegtetett, vállalja gondozását. Végül kapcsolatai révén helyet szerzett anyósomnak a Szentpéteri-templom közelében működő Öregek Házában.

- Azt már nem! - ellenkezett Baba, és a kérdés továbbra is függőben maradt. Még mindig bizakodva sógorom jelentkezésére vártunk.

Április 20-én megszületett az unokám. Sógorom azt üzente, ahogy ideje lesz, eljön az anyjáért. Nusi „ideiglenesen” kijelentéssel az Öregek Házába segítette anyósomat. Baba utazhatott.

Fivére rá egy hétre kocsikázott Kolozsvárra. Meglátogatta az anyját és kijelentette, jól van az anyja ott, ahol van. Nusi mesélte, hogy anyósom nem mozdult agyából, nyakig húzta a takarót és riadtan ugráló szemekkel nézte látogatóit. Nem ismert a fiára. A negyedik héten meghalt. Temetését intéztem, fizettem. Holmiját a sógorom vitte magával.

A lányom nem sok hasznát látta az anyjának. Egyre gyengült, rohamosan fogyott. Az anyja halálának hírére önvád marcangolta. Kivizsgálásra bekerült a lundi kórházba. Egyetlen kórházi nap egész havi nyugdíjába került volna, ha a lányom nem állja a költségeket. Vastag irattartónyi orvosi látleleteiből és laboratóriumi vizsgálatainak eredményeiből nem derült ki betegségének oka. Tolószékben érkezett a ferihegyi repülőtérre. Így kezdődött három hónapos haláltusája.

Laczkóék nagylelkűségének köszönhetően volt szállásunk. Barátságunk a Zsebszínház virágkorának idejéből származott. Máig emlékezetes Laci aprólékosan kidolgozott alakítása a Peter Weiss: Mockinpott úr kínjai és meggyógyíttatása című darabban, amit Kövesdi István hiába rendezett, közönség előtt tartott próbái után bemutatását meggátolta az akkoriban a Megyei Művelődési Bizottságnál „pecsenyéjét sütögető Sigmond István író árulása. A Zsebszínház tagjai csalódottságukban szétrebbentek a világban. Laczkóék viszontagságos különélés után találtak rá, az egyik Örs vezér téri panelház, hivatali lakással járó, házmesteri megbízatásra, ahol szívesen látott volt minden erdélyi menekült. Marosvásárhelyi kiváló sebészorvosnak köszönhetően lehetőséget kaptunk MR készülékes vizsgálatra. Laczkóék kiterjedt baráti körében akadt egy olyan kisbuszos szállító, aki hajnali három órakor elvitt minket a János Kórház melletti intézetbe. Négy óra körül vizsgálatot végző orvos fáradtan ereszkedett le az előcsarnokba vezető széles lépcsőn. Arcára volt írva a kedvezőtlen eredmény. Tömören fogalmazott.

- Menthetetlen... Két csigolyája is beroppant már... Sajnálom - mondta. Köszönetem hiábavalóan keringett körülöttünk. Reánk telepedett a megfellebbezhetetlen halál. A csillogó előcsarnok fényben tehetetlenségünk keserűsége gyászfekete szalagokkal vibrált szemünk előtt, magunkba fordult lelkünkben vinnyogó fájdalom és világpusztító vágy bömbölt lefojtva, feszült, mint a rézágyukba döngölt kartács, amely eszelősen pusztítani való ellenséget keres.

A János Kórházban készségesen segítő Marosvásárhelyről áttelepült orvosra vártam a műtő előterében. A kicsapódó lengőajtón át guruló hordágyon hasra fektetett mozdulatlan embert vágóhídon beidegzett gesztusokkal lökött ki a műtőből két fiatalember. Hulla sárga színe mellen ütött. Gerince hosszában varrás éktelenkedett. Azóta hiszem, hogy az emberi test szétszedhető és összevarrható. És mindig lesznek olyanok, akik kibírják. Konokul reménykedtem, talán Baba is kibírja.

Orvosunknak bizonyítani kellett. Reggeltől a műtőben, délután a rendelőben. Csodáltam, hogy a kórházban megszokott hajszában elemében volt, reánk is volt ideje. Ágyat állítatott az egyik rendelőbe, fiatalabb kollegája néhány dollárért fájdalomcsillapító-adagoló szerkezetet ültetett Baba zúzott csigolyáinak tájékára. Csodáltam, hogy elmerészkedett vele a vécéig. A néhány méteres visszaúton összeesett. Felfogtam, egy nővér segítségével ágyba vittük.

- Nem műthető... - sajnálkozott másnap orvosunk és segítségével a Déli-pályaudvarhoz közeli onkológiára kaptunk beutalót. Napokig mindenféle vizsgálatok következtek. A diagnózis szerint Baba betegsége mellrákkal indult, ennek szövődményeként átevődött a gerincére. Megkezdték a gyógyszerezést, néhányszor sugárterápiára is elkísértem. Nem biztattak. A kórházat vezető nagytekintélyű professzor titkárnője Erdélyből áttelepült asszony, Laczkóék ismerőse volt. Nem hiszem, hogy van olyan halálos beteg, aki könnyedén belenyugszik a megváltoztathatatlanba. Szerettük volna hallani a professzor véleményét is. De a professzor

lábsérülésével bajlódott, nem rendelt. A veje volt a főorvos. Szívtelen, rideg ember. Minden nagyviziten azzal rombolta Baba nehezen épített reményét, hogy szemébe mondta nincs mit keresnie a kórházban. Dollárszázasokkal léptem be az irodájába. Hiába vártam. Asztalára tettem a pénzes borítékot. A folyóson találkoztunk, intett, s ez megnyugtatott. De másnap a nagyvizit után újra nyugtatnom kellett Babát, hogy maradhatunk.

Laczkóéknál laktam, Minden reggel hétkor indultam a piros jelzésű földalattival. Szabad belépésem volt a kórházba, mint minden súlyosan rákos beteg hozzátartozójának. Este tíz óra körül távoztam, amikor Baba a fájdalomcsillapítók és az altató hatására megpihent. Állva utaztam a metrón, mert fogódzkodnom kellett, időnként nagyokat nyilallott hátgerincsérvem.

Nem tudom hány nap múlva, de végül kellett hagynunk a kórházat. Újságíró ismerőseim segítségével kaptunk beutalót a Szent Rókus Kórházba. A kétágyas szobában nem volt m ás beteg, ott tölthettem az éjszakát. Kellett, mert éjszakánként betegek kószáltak a folyóson, hozzánk is „betévedt” egy-egy tolvaj, aki suttogásomra riadtan menekült. Az orvosok nem zavartak. Látogatónk is akadt szép számmal. A Kakassy lányok anyja évek óta betegnyugdíjazott férjét gondozta, ő látott el jó tanácsokkal, miként könnyíthetjük a fekvőbetegek türelmet próbáló napjait. A közeli vendéglőben időnként pörköltöt ettem galuskával, felét még forrón Babának vittem, jól esett belőle néhány falat. Valaki ajánlotta a Dd-vizet, a Bajcsy Zsilinszky útról hordtam minden második nap. Ismerőseink csodatevőt ajánlottak és egy alkalommal el is jött egy termetes, Jézus-képű fiatalember, göndör őszes haja volt és zöld szeme. Kikötötte, hogy magára maradjon a beteggel. Néhány perc múlva kifordult a kórteremből, és sajnálkozott, hogy nem tudott hatni a betegre, mert ahhoz az kell, hogy higgyenek benne. Hogy megszabaduljak tőle zsebembe nyúltam, már nem emlékszem húsz- vagy ötvendollárost adtam. Büszke voltam a feleségemre, hogy nem dőlt be az ilyen állítólag életenergiát hordozó kuruzslóknak.

A lányomnak el kellett mondanom, hogy az orvosok szerint nincs remény anyja gyógyulására. Egy júliusi napon érkezett három hónapos fiával együtt. Baba mellé fektette a szabad ágyra. Eljátszadoztunk Benjáminnal, aki szépen viselkedett, mosolygott és vidáman integetett apró kezeivel. De Baba hamar kifáradt, nehezére volt foglalkozni unokájával.

Közben eljártam, hogy újra beutalót kaptunk az onkológiai intézetbe. A professzorút mankóra támaszkodva ült a rendelőjében. Vejem grafikáiból vittem neki, titkárnője közvetített. A kórház partjára nyílt rendelője. Egy házaspárt fogadott. A bejárat előtt sétálgattam. Féltem, hogy lejár a rendelésre szánt ideje, valahol már várták, azt hiszem egy konferencián kellett előadást tartania. Néhány percre mégis fogadott.

- Maga fél! - ijesztett rám, amikor beléptem. Nem esett jól észrevétele, mert arra mindig büszke voltam, hogy nekem már nincs mitől félnem. Összehúztam magam.

- Ismerem a történetét. Tudom, honnan jön. Megértem magát... - enyhített szigorúságán és balesetére panaszkodott, de megígérte, hogy amint sérülése megengedi és felmehet az emeletre, benéz a feleségem kórtermébe.

A főorvos munkában kérgesedett szívét újabb dollárszázasokkal puhítottam. Baba egy három ágyas szobába került. A mellette fekvő öregasszony aznap fejezte be földi pályáját. A másik ágyon egy középkorú vidéki asszony, akit ellenőrzésre utaltak be, rácsodálkozott Babára.

- Szentem, aranyvirág, hogy maga milyen gyönyörű...

Emlékét, egy esztendővel feleségem halála után, *Gyászpárta* című, barátaink támogatásának köszönhetően megjelent verseskönyvemben őrzöm:

Aranyvirág

ne hidd hogy az leszel
ami lehetnél
szaros újonc vagy egy rühes
reményű entellektüel
a képedre van írva
egy kis masírozás
s a sarkadból genny robban
apád anyád mire megérti
belerokkan

László Csaba: Rekviem T. Zs. -ért

Új élet, mondtad
egyetlen maradékunk
áldott állapotára.
Négy esztendővel
A FÉLSZABADSÁG
érkezése után
- EXTRE TRANSSYLVANIAEM -
nyilván, férges
országnak acsarkodó
MAGYAR ÁTKOS
mieinknek
hátat fordítva
Végül.
mérgezték agyunk,
vérét fiúnknak,
gerincvelőd.

„Szentem, aranyvirág” -
bámulta szépséged
halottas ágyon
szobatársad,
nem hitte korod.
INTETTÉL
elbocsátó búcsút,
keserű-könnytelent.
KÓMA
Előtti mosolyod
Pénzleső orvosodnak
Nem szólt, csak úgy
Világnak,
Életnek,
Nyárnak,
Rőt reménynek,
S nekem talán...
MEGCSALTÁL

így, s az újból
rossz régi lett
minden.

Kezdtük s folytatom
a HALÁLT,
porod a Házsongárdban,
Melegítőn rárakódik
fiúnk csontjaira,
nekem is nehéz
a föld? Hát még
neked.
Örömünk kihűlt,
költő barátunk igaza
- SORSUNK -
rajtunk beteljesült.

aranyvirág - Margitvirág népiesen, régi kifejezéssel

A kórterem orvosa vörös hajú, középkorú gömbölyded orvosnő volt. Átnézett rajtunk. Nem kérdezte, nem vizsgálta, nem biztatta Babát. A főorvos embereként a be nem avatkozást tartotta célravezetőnek. Egy alkalmas pillanatban megszólítottam és kezébe adtam az eddig összegyűjtött orvosi jelentéseket, laboratóriumi eredményeket. Nem hagyott nyugodni az a megállapítás, hogy a feleségem melléből vett leletek nem mutattak rákos daganatot. Nem értettem, hogy akkor miként terjedt a gerincoszlopára a betegség. Az irattartóban néhány százdolláros tettem, és arra kértem, szabadidejében nézze át az összes jelentést, hátha felfedez valami lényegest, valami sajátost a betegség kialakulásáról. Elvállalta a különmunkát. Másnap kezembe nyomta az iratokat.

- Nem találtam semmit! - Ennyit kaptam válaszul. Néztem az irattartót, az volt az érzésem, hogy az első oldalnál, ahova a pénzt tettem, egyszer sem lapozott.

A folyosóról beláttam a kórtermekbe, az egyikben Székelyföldről érkezett fiatalasszony feküdt ágy híján a padlóra helyezett matracon. A főorvos vérforralóan rideg hangon beszólt a folyosóról.

- Maga még itt!? Mit akar? Mondtam, hogy menjen haza! Meg fog halni, tűnjön el!

Földbegyökerezetten álltam. Nem tudom m i mentett meg attól, hogy a mellettem elsiető főorvost pofán ne vágjam. Most már átéreztem mit szenvedett Baba, s mennyire retteget a reggeli vizitek idején, amikor hasonlóan rideg biztatást kapott ettől az elembertelenedett orvostól. Évtizeddel később a rákkutatók egyik konferenciáján készített interjúban láttam viszont. Professzor apósa helyében az intézet vezetőjeként nyilatkozott hazug empátiával betegeiről. Hányinger környékez, amikor rágondolok.

A haláléról, amit ember nem kerülhet el, azt gondolom, hogy fájdalommentesen kellene bekövetkeznie. Ha méltóságunkat megőrizve lépünk a másvilágra, kevesebb fájdalmat okozunk maradékainknak, embertársainknak. A lovakat is felmentjük az értelmetlen haláltusától.

Az embertelen bánásmód megaláztatásait megelégelve terveztem Baba hazaszállítását. Porladó gerinccsigolyái miatt vízágyban mentőkocsi vihette volna. De csak a határig. Nem egyezettem bele ebbe, Ismerve a román mentőkocsik felszereltségét, Baba nem bírta volna ki a Kolozsvárig tartó utat. Maradnunk kellett. Erre ment a Baba szülőházából neki jutó rész ára.

Eljött augusztus 13-a, Baba 56. születésnapja. Szerette a sárga virágokat. Sok virágot nem vihettem, ezért amolyan tömött menyasszonyi csokrot készítettem számára, és találtam egy tüdőszínű, kis csipkegalléros hálóinget, olyat, amit az áráért sohasem vásárolt volna meg magának. Ebbe öltöztettem. Eljöttek budapesti ismerőseink. Nem színészkedtek, nem búcsúzkodtak utolsó találkozásnak nevezve együttlétünket, de nem is búslakodtunk. Csak a sógorom és családja hiányzott. Augusztus utolsó hetében jöttek el, csak egy kis lábos sváboknál szokásos sápadt színű csiriz-levest hoztak, amit a Baba kívánságára, távozásuk után rögtön a vécébe kellett öntenem. Sógorom látta az ünnepélyes csokrot és a különleges hálóinkba öltöztetett sápadt arcú nővérét, de nem kérdezett, nem szólt. Fél óra teltével szedelőzködtek, akkor Baba megszólalt.

- Sokan voltak a születésnapomon... - mondta csendesen. Sértődöttség nem volt a hangjában, de fájdalmát megtört tekintete mutatta. Az öccse ugyanazzal a megjátszott meglepődöttséggel, amit az anyjánál számtalanszor láttam, amikor azt állította, hogy elfelejtett minket megkínálnia kályhatetejére dugott poronyú süteményéből, szabadkozott, hogy „valóban” és „tényleg”, és nem is tudja miként feledkezett meg erről a dátumról. Pedig tudta, hogy ez volt a nővére utolsó születésnapja.

A professzor betartotta szavát, belépett a Baba ágyához, feltett néhány szokásos kérdést, megjelenése jótékonyan hatott a feleségem közérzetére. Nem beszéltünk a halálról. Azt ígértem, hazakerülve majd csendesen éldegélünk, ellátom, hiszen tudta, hogy ez nekem nem jelent gondot, együtt főztünk, sütöttünk, mostunk, s takarításkor is, bár nem szerettem, segítettem. Jó volt erről beszélnünk, persze nem egyikünk sem hitt a csodákban. Egy alkalommal benőzet a kórterembe egy katolikus pap, arcán a végső kenetet adók ájtatossága, szentképeket osztogatott, de Baba szemének egyetlen intésével elküldte, rendes ember lehetett, nem volt tolakodó.

A főorvos szerint Babának már csak napjai voltak. Eltelt aránylag csendesen két hét, a megszokott fájdalomcsillapítók mellett, a kórterem orvosnője valami tablettákat írt elő, amelyek belső vérzést és fokozódó rosszullétet okoztak. Nem győztem hordani az ágytálat. Az orvosi szobában találtam az orvosnőt, kérdeztem mit tehetünk. Kimutatáson dolgozott, nem volt hajlandó megtenni a kórteremig tartó húsz méteres távolságot. Másnap már nem tudott magáról. Ültem az ágya mellett. Néhányszor hirtelen felült és mintha pohár lett volna a kezében, mohon ivott belőle, aztán visszahanyatlott párnájára. Kapkodtam, próbáltam itatni. Így ment ez egész nap. Szóltam az ellenőrzésre érkezett idős néninek, hogy jobb lesz, ha hazamegy, ijesztő lesz végignéznie a feleségem haláltusáját. Végigküzdöttük az éjjelt, és a másnapot. Úgy éreztem, hogy minden erejével azért küzd, hogy ne haljon meg a születésnapomon. Másnap, augusztus 31-én nem kapott levegőt, tátogott, mint a partra került hal. Kínlódott keservesen. Orvos, nővér nem jött a közelünkbe. Estére elszállt belőle a lélek, akkor olyan kicsire zsugorodott, mint egy gyermek. Betakartam a fehér lepedővel.

Volt még négy dollárom. Megkerestem az éjszakai ügyeletes nővért.

- Ennyi pénzem maradt - mondtam és köpenye zsebébe csúsztattam a pénzt. Legyen olyan jó, gondoskodjon a feleségem földi maradványairól...

- Maga most mit fog csinálni - kérdezte a nővér. Álltam, csak álltam és néztem rá bután. Tényleg nem tudtam, mihez kezdjek.

Tragédiáinkból később novellát írtam.

Gyilkosok

Gyilkosok családjába született. Megölte az anyját.

Az anyja nem akarta megenni a spenótot. Csak feküdt az ágyban, nézett a fiára szigorúan. Nem ellenkezett, nem is biztatta. Tömködte szájába a spenótot. Rábeszélősen etette. Vagyis hát inkább csak szerette volna etetni. Nem sikerült, mert még soha senkit nem etetett. Ez valahogyan kimaradt az életéből. A gyerekeit sem kellett etetnie, mert gondoskodott róluk az anyjuk, és mindig akadt valaki, aki elvégezte ezt az aprólékos bíbelődést, ezt a türelempróbát.

Kanalazta anyja, öregkorára elvékonyodott, ajkai közé az ételt. Honnan volt bátorsága etetéséhez, nem tudta. Úgy érezte, az egész gyerekjáték, hiszen csak ismételnie kell anyja egykori mozdulatait, azokat a lágy mozdulatokat, amelyek csordultig voltak szeretettel, amikor lelohadt emlője helyett, sűrűn ismételten, fél kiskanálnyi tejbegrízzel csillapította gyermeke folytonosan növekvő étvágyát. Anyja nem tanította neki az élet apró mozdulatait. Bizonyára tudta, hogy ezek maguktól reá ragadnak. Sohasem hallott a génekről, de úgy viselkedett, mint aki nemcsak génjeik, hanem lélegzetük hasonlóságát is magától értetődőnek tartja. Még a hasában rugdalózott, amikor példamutatással készítette fiát az életre. „Édes gyöngyvirágom, én már alig várom...” - hallotta dúdolását, és megjegyezte a dal tetszetős szövegét is. Nyilvánvalóan így történt, másként honnan tudná most is, hiszen nem tanulta ezt a dalt. Amikor pedig konokul késő estig versre tanított az anyja, hogy másnap felmondhassa a gimnáziumi magyar órán, egyetlen szakaszt sem tudott hibátlanul, de reggel már mosakodás közben betéve fújta az egész Családi kör-t. Nem történt csoda, tudta jól, hogy anyja csöpögtette belé azokat a szép szavakat álmában az éjszaka folyamán, szép sorjában, betűnként az ő akaratos bámulni valóan nagy szorgalmával.

Útban volt az anyja foga, igyekeztem fogsora közé lapátolni a remény színű kotyvalékot. Nem sikerült. Anyja szája szögletéből lecsorgott az étel, a lefolyt az állára és onnan a nyakára, a hálóingének kerek gallérja mögé. Törölgette a nagyját. Akkor vette észre, hogy az anyja nem nyel. Nem akarta a spenótot.

Nem akart már semmit sem. Hetek óta vizet sem ivott. Időnként szemével intett, hogy meg akar halni. De ezt senki sem vette komolyan. Nem szólt senkihez. Csak nézett szigorúan. Furcsállotta ezt, mert az anyja egész életében csak magával szemben volt szigorú. Most csak feküdt a kórházi ágyon, bal felét érte a gutaütés. Nem hihette, hogy csak úgy heverészik az anyja, hiszen egész életében keményen dolgozott. Mániásan. És hihetetlen kitartással. Nem érzékelte az időt, örökké hajtotta magát. Az volt az ő legnagyobb baja, hogy mindig, de mindig többet akart tenni, mint amennyit elvégezhetett. Minden percét túltömködte tennivalókkal.

Kötött neki egy svéd mintás fejfedőt. Vacsora után fogott hozzá, szaporán forgatta a négy kötőtűt.

- Lefekvés előtt befejezem - mondta.

S mert kimondta, úgy is lett. Hajnaltájt került az ágyba. Ez a fejfedő ma már csak kopaszodó feje búbjára elég, ha néha feltette, úgy érezte, az élet bármely területén verhetetlen, akarata töretlen. „Kár, hogy nem vagyok zsidó”, gondolta. Ezzel járhatnék templomba.

Miután kiszenvedett az anyja, feljelentette magát, vallotta, hogy maga okozta a halálát. Az orvosok szerint megpattanhatott az anyja agyában egy vérér, aztán az agyvízbe fulladt részek nem működtek, ezért nem tudott nyelni, szólni, mozdulni. A szájába erőltetett étel a légcsövébe jutott, köhögési rohamai tüdőgyulladásban folytatódtak. Ekkor már, a mozdulatlan fekvéstől,

fenekén tenyérnyi tályog kínozta. A vénás táplálás meghosszabbította szenvedéseit. Élt élettelen.

A magas láz gyorsan végzett vele. Félig zárt szemein a fény se ki, se be. Sötétség borult a fia agyára is.

- Zárjanak el, végezzenek ki, mondta a kezelőorvosnak. Felindultságában indult a rendőrségre. Mindenfélét ordított. Azt is, hogy kétszer halt meg az anyja. Először, amikor hónapokkal ezelőtt, a nővére ismételten rátelefonált az anyjára.

Késő ősz volt. A nyaralókörnyéki gyümölcsösben bokáig ért a sok földre szédült falevél.

Anyja szolgálatra mindig kész, makacs asszony volt, általában hagyta, hogy szerettei kívánsága érvényesüljön mindenben, de most az egyszer kitartott elhatározása mellett.

- Ő is gyilkos! - ordította a fiú, és megnevezte a nővérét. Azt sem hallgatta el, hogy gyilkos az egész családja.

- Egymást gyilkoljuk, mindannyian arra várunk, hogy eltegyük láb alól valamennyi közeli hozzátartozónkat.

A kórházi folyosó végén kapták el azok a markos emberek. Küzdött az igazságáért. De semmibe vették.

- Nálunk leszel és punktum! - A nővére bevallotta, hogy ezt ordította az anyjának a telefonba mielőtt lecsapta a kagylót. És azt, hogy „...garzonod foglalt, oda költözött egyetlen és imádott fiú unokád!” Ezt számtalanszor elismételte előbbi telefonbeszélgetéseik alkalmával is. Naponta elmagyarázta az anyjának a sok utánajárással bevezetett tanyasi telefonba, hogy másként nem lehetséges.

Nyár elején rendszerint kiköltöztették anyjukat közös nagyfalusi tanyájukra, ahol szívesen kertészkedett és magas vérnyomása is csökkent. Azt mondták róla, hogy harmadik emeleti garzonjában nyitva felejtette a gázt, s csak a véletlen műve, hogy nem repült a levegőbe szomszédjaival együtt.

- Nem igaz! - mondta az anya. - Csak azért volt gázszag, mert a városi gázellátók büdösítették a gázt! Az anya bevallotta, hogy valamiért évek óta nem érezte a szagokat, csak fejfájásáról tudta, hogy akkor valami nem volt rendben a lakásában.

- Elájultál! - emlékeztette a lánya.

- Nem igaz! - csattant fel anyja.

- De igaz!

- Folyton agyvérzés kerülget. Akármikor elájulhatsz...

- Jól vagyok! Csak hagyjatok már békén! Nem elég, hogy a hét majd minden napján cselédetek vagyok?!

És ez így ment egész héten. Hét végére az anyja rendbe tette a tanyát, leszedett minden gyümölcsöt, felásta a zöldséges kertet. Október vége volt. Szép, hosszú ősz. Egyre halasztotta a hazajövetelét. A fiának mindegyre át kellett állítania magát, mindig új napra kellett igazítania anyja hazahozatalának idejét.

Az anyának nem akaródzott a lányával együtt laknia. A tanév majd minden napján náluk szolgált. Főzött, mosott, takarított. Cselédkedett. Lánya, kétgyermekes tanítónő, ha beszámítjuk a mindig harminc tanulónál népesebb, neveletlen gyermekekből álló osztályát, valójában sokgyermekes anya volt. Nehezen boldogult annyi sok gyermekkel. Az sem vált előnyére, hogy

olyan társat választott, akinek a nevelését is magára vállalta még házasságkötésük előtt, de sok más elképzelése mellett erre sem jutott ideje. Válófélben volt. Férje nagyhangú piaci ember, italosan kibírhatatlan, fröcskölt belőle a többségi nemzet felfuvalkodásából eredő gyűlölet. Hetenként legalább egyszer anyósát lekurvázta, feleségére kezet emelt, tizenéves lányával is összeverekedett. Aztán szégyellnie kellett lánya manikűrözött körmeinek nyomát az arcán.

Az anya hetvenhárom éve kitartó szorgalmával, minden elnapolt hazautazása előtt aprólékos gonddal rendbe tette a tanyát, összepakolta a zöldségféléket, almát, diót, sajtot hozatott a közeli esztenáról, még frissen főzött szilva ízet is vásárolt a falusiaktól, a telefonba pedig naponta az mondta a lányának, hogy csak akkor küldje a bátyját a Trabanttal, ha saját kicsi lakásába viszi.

- Azt nem lehet! Már minden el van intézve... - erősítette jónak hitt elképzelését a lánya, miszerint az anyját nem lehet magára hagyni. Addig erősködött, amíg az anyja kezéből kihullott a telefonkagyló.

Este talált rá a szomszéd tanyán élő asszony, amikor a szokásos fél liter tejjel beállított hozzá. Mentőt hívott. Mire a fia oda érkezett, már a közeli kisvárosi kórházba szállították.

Akkor már félhalott volt.

- De én öltem meg - állította a fia. - Én vagyok a gyilkosa - ordította azon a kopott kórházi folyósón. Nem érdekelte, hogy hihető vagy sem, amit mondott, hiszen tényekről szólt. És azt állította: az sem véletlen, hogy visszaeső bűnöző. Visszaeső gyilkos.

- A rendőrségre akarok menni! Feladom magam! - zokogta, de nem hittek neki. Hitetlen volt.

- A fiamat is én öltem meg... Amikor már magasabb volt nálam, közelített az százkilencven felé, és tanultabb is, a kor kihívásainak megfelelően olyan műszaki pályát választott, ahol a vízilabdázóknál szerzett kitartáshoz erőt, és férfias izomerejét is hasznosíthatta. A mérnökihez szükséges matematika és fizika erős kezének kisujjában volt. Bevonult kötelező katonáskodásra.

A hadsereg siralmas felszereltségét három esztendőn át maga is tapasztalta, ezért berukkolása előtti este, kapcacsavarásra tanítottam a fiát. Vesztére. A fiú az erőltetett masírozások közben egyik kapcája összecsomózódott, felsértette a lábát. A katonai orvos elkezelte, vagy inkább nem kezelte, ő tudja miért és kinek a parancsára. Szükségtelenül, kétszer is megműtötte, hüvelykujj vastag lyukat faragott a sarkába. Aztán elkülönítette, és a vérmérgezés nyilvánvaló tünetei ellenére „elfelejtett" antibiotikumot adni neki.

Nem bizonyíthatta, hogy az a kapitány a fia gyilkosa, aki kitartóan hónapokig zaklatta besúgói feladatokra ösztönözve, s akit végül, hogy megszabaduljon tőle, ordító műveletlenségét mutató viselkedését nehezményezve, a tiszt fölötteseinek feljelentett. A kapitány fegyelmit kapott, áthelyezték, de felettesei siettek rajta is megtorolni a hivatalon eset csorbát. Ha beadta volna a derekát és meglapul a hatalom sok ezer sunyi besúgója között, a fia most is élne.

Be kellett látnia, hogy még nem elég következetes és kérlelhetetlen gyilkos. A fiát megölt, gyilkosát futni hagyta. Másfél hónapra fia halála után, a kapitányt hivatalból, családjával együtt egy nyugati országba költöztették. Nem nehéz kitalálni: bérgyilkos munkára.

Nem sokáig koptatta az iskolapadot. Nem erőltették, és nem bánta, hogy az elemi után nem kellett továbbtanulnia. Szüleim elvállltak, az anyja nevelte. Az anyja a kekszgyárban dolgozott. Szűkösen éltek, amíg kitanulta a lakatosmesterséget. És azután sem volt valami fényes az életük.

Anyja összeállt egy pékkel. Amíg a pék bírta a lisztport, a huzatot, a szembeforróságot, s hátába a hideget, aránylag jól ment dolguk. Aztán a pék asztmás lett, reggelenként, amikor tüzet nyújtott a konyhai kemencébe, nagyokat krákogva köpködte a füstölgő farakást.

A pék apja is gyilkos volt. Magát ölte meg. Ő pedig eltette láb alól első feleségét. Hozzá hasonlóan szőke, igazi szépség volt a felesége. Egyből felcsinálta. Gyönyörű szőke lányt szült a fiatalasszony, és férje karjaiban nyikkanás nélkül kiszenvedett. Gyermekágy láz. Ezt írták halotti bizonyítványába.

Második felesége is megutálta a péket. Addig se szerette, házasságuk megegyezés volt az előző házasságukból származó gyerekek felnevelése végett. A pék mostohalányát a piaci árus szomszéd fia vette el. A lány anyja azt akarta, hogy a fiatalok költözzenek a pékség hasznából teremtett, diófafurnéros bútorokkal berendezett első házba, ők majd meglesznek a házhoz ragasztott kicsi szoba-konyhában. A péknek ez nem tetszett.

Miután a pék, nyilvánvalóan tudatlanságból, lányát is megölte, mostohalányáért nem volt hajlandó feláldozni kényelmét. Pedig, ha idejében eladja mindenét, és pénzén egy ügyes sebészt kerít, megmenthette volna zörgő szívbillentyűkkel született lányát a korai haláltól.

A pékné újra elvált. a fia nem tudta, hogy az anyja miként ölte meg a péket. Ekkor már külön lakott egy városszéli ház bérelt fáskamarájában. A pék sírva könyörgött, hogy vegye rá az anyját, ne hagyja el, szüksége van rá.

- Mit tehetnék? Nem ölhetem meg anyámat! - mondta neki ridegen. Délután történt. Heverészett. Ágya végében ült a pék, fejét kezébe hajtotta.

Egyszer még találkozott vele. A pék zihálva magyarázta, hogy felsőkarján, libatojás nagyságú, kemény dudorékot hord. mindenki furcsállotta, hogy nem egykori kemény békája helyén nőtt az a daganat, hanem felsőkarja külső részén.

- Nyers tojást fecskendezett be az orvos - újságolta. - Vastag tűvel. Óráig tartott. Azt mondta az orvos, majd felszívódik, és talán ez segít.

Asztmája miatt csont és bőr volt már akkor. A szíve miatt került a kórházba. Később hallotta, hogy halálos ágyán üzent érte. Ha beszélhettek volna, talán megtudta volna tőle, kire gyanakodott, kiről feltételezte, hogy végezni akar vele. Elmaradt találkozásuk miatt bűntudatot érzett, hajlott arra, hogy anyján kívül magát okolja a pék korai haláláért.

Anyósa hallgatag asszony volt. Volt benne valami titokzatos, ahogyan köténye zsebéből időnként előkotort egy-egy cukorkát vagy dióbelet, és óvatosan, percekig forgatta a szájában, mint, aki szégyelli örökös falánkságát. Időnként, amikor nem talált valamely kérdésre megfelelő választ, megtorpant, mozdulatlanságából kiolvasható volt, nem tudja előre, vagy hátra lépjen, nem tudta mi tévő legyen.

Kocsira vágytak, hogy könnyítsenek a bevásárlásokkal és a gyerekek ide-oda kisérésével járó gondjaikon.

Nyugdíjas apósa, két szoba-konyhás házuk belső szobájának diófafurnéros kredencében matatott naphosszan. A kredenc lehajtható ajtaján, nagy gonddal simítgatta papírpénzét. Bezárkózott a nagyszobába és csinos kötegekbe rendezte, számolta és újraszámolta megtakarított vagyonát.

Mielőtt apósának előadták volna kölcsönkérési szándékunkat, anyósát puhította.

- Két hónapra kellene egy kis összeg. A fővárosban találtam egy bogárhátú Volkswagent, jutányos áron, merthogy a tulajdonosnak sürgősen orvosra kell a pénz. Háromnegyede már megvan a szükséges összegnek, a többit két-három hónapra kölcsönöznénk Anyukáéktól...

Anyósa hallgatott. Aztán megfontolt lassúsággal megforgatta szájában a cukorkát, és sóhajtva mondta.

- Bizony, bizony, ez a múlt heti jégverés mindenfelé nagy kárt okozott. Nálunk is elverte a paradicsompalántákat....

Anyósa az ablakhoz tipegett és kimutatott a hátsó udvarra.

- Gyertek csak, nézzétek, micsoda pusztítást végzett ez a nagyidő!

Taktikát változtatott, és nyíltan az öregeknek szegezte a kérdést:

- Harmincezer kellene, rövid lejáratú kölcsönre.

- Adnánk, persze, hogy adnánk, de sajnos nincs. Nincs miből! - sajnálkozott az apósa.

Esztendővel később, apósa, magából kikelve panaszkodott, hogy kitúrták a házából, és kiköltöztették a város szegénynegyedébe. Hóna alá nyúlt, lekecmeregtek a bejárati lépcsőn, kisegítette az utcára nyíló kapun.

- Nézzen körül- biztatta.

Nézelődtek szótlanul.

- Mit lát?

- A házam...

- Látja a házszámot?

- Látom.

- Olvassa a számtáblán az utca nevét.

Kibetűzte.

- A maga háza ez?

- Igen - felelte az apósa csodálkozva.

Visszavitte a karosszékébe. Negyedóra elteltével apósa rögeszmésen újra kezdte.

- Ekkora szégyent. Kitettetek a saját házamból!

Újra kivitte a ház elé. Amikor visszatértek, apósa a feleségére támadt.

- Ki ez a semmi asszony?

- A felesége - bizonykodtak mindannyian. - Ez a semmi?! Ne is lássam!

Anyósa félénken pislogott

Másnap délfelé, mint rendesen, tele kosztos csészékkel kopogtattak az öregek ajtaján. Ijesztő csend volt a válasz. Saját kulcsaikat használva jutottak a házba. Apósa a fürdőszoba padlóján feküdt ájultan. Pizsamában volt. A mosógép és a fürdőkád közé zuhant. A kisszoba díványára cipelték. Anyósa, évek óta, a sarokba helyezett ágyban aludt, elmúlt dél, szokásától eltérően még mindig ágyban volt, a paplan alatt összekucorodva, nagyokat pislogott.

- Mi történt?- kérdezte az anyósát.

Az öregasszony fejét rázta, nem felelt.

- Mikor történt?

Nem felelt.

Előrelátóan, hónapokkal azelőtt, a keze ügyébe szereltették a telefont, hogy bármikor hívhasson segítséget, ha szükséges.

- Miért nem telefonált?

Anyósa hallgatott. Szeme elé húzta a paplant.

Hívták a mentőket. Orvos nélkül jöttek. A fiatal asszisztens rápillantott az öregre.

- Hány éves?

- Nyolcvanhárom- felelte a lánya.

- Hát akkor mit akarnak?

Az anyós ijedt képpel figyelt.

- Megvizsgáltatni, életre kelteni kellene - motyogták a fiatalok..

A beteghez lépett. Apósa, behunyt szemmel, alig észrevehetően szuszogott.

- Itt már nem sokat tehetünk.

Lassan jöttek, gyorsan távoztak a mentők.

Amikor magukra maradtak, alaposabban megvizsgálta apósát. A bal halántéka fölött jókora, szabálytalan lyuk látszott, körülötte alvadt véres hajszálak.

Másnapig tartott kómája. hirtelen jött mély hörgéssel múlt ki.

A fürdőszobában, a gyújtós készítésekor használatos kisbaltát a mosógép mellett találta. A fejsze fokára száradt vérből már alig látszott valami.

Apósa beteges mohósággal összegyűjtött százasait, az anyjának sikerrel hízelegve, a fia vitte el. Később, amikor új kocsijával érkezett, hálából magával vitte az öregasszonyt Pestre, hogy megölje. Szívós volt az öregasszony. Hiába éheztette, csak nem adta be a kulcsot. Aztán gondolt egyet, mit kínlódjon vele, valamennyi csúszópénzért beadta egy olyan öregotthonba, ahol többnyire hajléktalan öregek töltötték utolsó napjaikat. Az ágyak félméternyire állottak egymás mellett. Anyósa, a szegényes pokróc alá húzódva, búcsú nélkül vált meg a fiától, a lányától és az egész világtól.

Felesége sem tehetett érte semmit. A lányához kellett utaznia Spanyolországba. Már a pólyában szándékában állt megölni lányukat, mert bal lábán ujjak nélkül született. Nem a lányuk volt a hibás, hanem a felesége, aki állapota ellenére, fogfájása enyhítésére, valamiféle másodkézből kapott erős antibiotikumot szedet. Ez okozta a szerencsétlen elváltozást.

A véletlenen múlott, hogy az anyja zavaros szándékai ellenére lánya életben maradt.

Felesége emlőrákjának Spanyolországban kiderült szövődményei miatt, lemondtak róla az orvosok. Hazahozta. Három hónapig ápolta, aztán, amikor már hús sem volt rajta, és önkívületében ijesztő képpel, lehunyt szemmel időnként felült az ágyában, hogy jobb kezébe szorítva a képzelt poharat, mohón szájába öntse a semmit, hirtelen felindultságból megölte.

A szalon mindkét orvosának sok száz dollárt adott, hogy ki ne utasítsák a rákosok budai kórházból, mint azt a fiatal székely asszonyt, aki gyógyulása reményében a földre vetett magának ágyat, de főorvos a tőle nem várt embertelenséggel, mint a sietve ásott halottas gödörbe rogyottak után küldött golyót, úgy vágta szemébe a maga igazát: „Mit keres itt?! Nemsokára meg fog halni, mit húzza itt az időt!”

A felesége elrákosodott gerinccsigolyáival szállíthatatlan volt és menthetetlen. Mindenféle erős orvosságokat próbálgattak vele, vérzett a gyomra, fejfájás gyötörte, fájdalomcsillapítókkal kikapcsolták a világból.

Már második napja tátogott levegő után kapkodva, amikor elhatározta, hogy végez vele. „Gyilkos vagyok. Visszaeső. Mit számít nekem még egy gyilkosság. Ha nem csapok nagy cirkuszt, talán észre sem veszik.”

És valóban. Elnézték neki ezt a gyilkosságot is.

A főnővér zsebébe csúsztatta utolsó euróit, és megkérte, hogy azt a rózsaszínű hálóinget adja rá a halottra, amit az előző héten, a felesége születésnapjára vásárolt.

- Most hova megy? Mit csinál? - kérdezte a nővér együtt érzően.

- Feladom magam - felelte elgondolkozva.

- Ne tegye! - kérlelte a főnővér, mert rosszul hallotta, amit az özvegy mondott. A bejárati ajtóig kísérte, anyás tekintetével melengette a férfi hátát. Átvágott a torokrákosoktól hemzsegő kórházi parkon, búcsút intett a kapusnak, és kiléptem az életbe.

Még szabad. Néha hosszasan megbámul egy-egy járókelő. Tudja, hogy nincs a homlokára írva, mint, ahogyan másoknak sincs odaírva: GYILKOS!

Úgy tűnik, mindenkinek oka van arra, hogy öljön. Ez persze, senkit sem érdekel. Ha alaposabban körülnézünk, észre kell vennünk, hogy sokak élete egészen oktalan.

Egy alakalomkor, amikor meglátogatta az apját, éppen sakkozott egy szaktársával. Beszélgettek.

- Maga hisz a lélekben - kérdezte az apjától az a magahitten szent ember.

- Kételkedem - felelte az apja nagy bátran.

- Hogy tetszik lenni? - érdeklődött, hogy témát válthassanak. Az apja elvesztette a harmadik játszmát is, aztán csak feküdt az ágyán és az ingaórát figyelte. Amikor az ajtó fölé akasztott, fél méter magas dobozba bújtatott ingaóra szépen zengően egész órát ütött, bekapcsolta a rádiót és meghallgatta a híreket. Később megengedően felelt.

- Megvagyok - mondta kurtán, miközben már egyet ütött, tehát felet jelzett az óra.

- Mit tetszik csinálni?- kérdezte, hogy beszédre bírja.

- Fekszem és gondolkodom. Néha csak fekszem... tette hozzá kópésan mosolyogva az apja.

- Hát min töri a fejét?

- A hátnak hasa is van! - figyelmeztette az apja jóindulatúan. - Hát... Például arról, hogy van Isten vagy nincs Isten.

- Mintha ezt már réges-régen eldöntötték volna a nálunk okosabbak...

- El, hát. Persze, hogy eldöntötték.

- S akkor? Mire jutott?-

- Arra, hogy van...

- Na, ugye!

- ... Annak, aki hisz benne. Aki pedig nem hisz benne, annak nincs!

- Így!? Ez egyszerre két igazság?

- Az biza. Van ilyen. Merthogy az Isten hitből van.

- Ez is szépen hangzik.

- Ha Ádám sárból, Éva oldalbordából, Jézus szentlélekből lett, akkor a legfőbb Úrnak valami nemesebből kell lennie. Merthogy nem gondolunk hozzá szülőket, s még feleséget sem. Persze, régen nem így volt. - magyarázta tudálékosan az apja. - Mert amikor még rengeteg istent ismert az emberiség, a sokféle isten valamiként egymás testvére lehetett. Az, hogy a mi Istenünk rokonságban van a régiekkel, ez nyilvánvaló. Apja lehetett volna valamennyinek, ki tudja ezt?

- Szóval, ahol nincs hit, ott nincs Isten?

- Pontosan. És, ahol más a hit, ott más az isten. Vagy próféta. Vagy teremő. Vagy nincs...

- Nahát, ez ilyen egyszerű?

- Ilyen egyszerű.

- Nálunk másként gondolják...

- Az emberiség egyharmada, talán a fele hisz valamilyen teremtőben. Mondom, hogy hittből van!

- És a hit miből van?

- Félelemből. Akár az imádság, a könyörgés...

- Ez valóban nagyon elterjedt szokás.

- Az őskorból való, amikor az isten neve Félelem volt.

- Párbeszédünket vele ma is folytatjuk?

- Mert félnünk kell!

- Istentől?

- Istentől. Az ördögtől. De leginkább embertársainktól. A gyilkosoktól.

- Az ördögöt ki teremtette?

- Ha magától nem lett, s nem is fogantatott szeplőtelenül, akkor a Teremtő műve.

- Az ördögnek is az Úr parancsol.

- Máskénként nem merjük gondolni.

- Maga merte?

- Merem, hát. Hiszen mindig is folytonos-református voltam. Mindhalálig.

- Ez micsoda?

- Ez az a világ, ahol mindenkinek minden szükséglete szerint adatik.

- Akár a mennyországban.

- Hiszek benne.

- A lehetetlenben?

- Hitből való ez is. Csakhogy nem könyörgöm érte, nem imádkoznom hozzá, nem kell megalázkodnom előtte, mint elbizakodott hatalmasaink és pöffeszkedő diktátoraink előtt.

- Akkor magának ugyancsak jó. Nem fél a haláltól.

- Félnem kellene?

- Ezt is magunknak kell eldöntenünk.

- El nem menekülhetünk, így is úgy is véges az életünk.

- A hit ennek ellenkezőjét ajánlja.

- A feltámadást, az újjászületést.

- De nem mindenkinek! A gyilkosok nem támadhatnak fel.

- Emberi és más alakban sem.

- Ez is isteni dolog. Hiszem, ha akarom.

- Boldogok, akik hisznek!

- Idáig magam is eljutottam. Amíg élek folytatom.

- Mit?

- Még, hogy mit? Az életet.

- A gondolkodást kellene...

- A kételkedést, fiam. Mert, aki már mindenben bizonyos, az valamilyen szilárdult ponton áll. Attól fél nincs hova továbblépnie. Körülötte mindenütt ingovány.

- És mennie kell a végső pihenőre...

- Ez történik majd mindnyájunkkal...

Valami nyomós oka lehetet az apjának arra, hogy apránként megölte az Istent. Előre eltervelten magába fojtotta.

Az apját mostohaanyja ölte meg. Miután, a rendszerváltozás után, megvonták tőle illegális munkásmozgalmi múltja miatt folyósított tekintélyes nyugdíját, mostohaanyjának már nem volt miért tovább szolgálnia.

Egymásba nyíló szobakonyhájukból, az apja egész életében a szobát uralta. Halála előtt négyöt esztendővel, az elmúlásra készülődve, ebédelni sem ment ki többé a konyhába. Ágyba kapta az ebédet és a vacsorát is. Az utolsót halála előtt sok nappal. Élettársa egyre gyakrabban

elfelejtkezett egyik másik étkezésről, aztán napokig be sem nézett a szobába. Az apja egyre nehezebben mozdult ki az ágyból.

Hetekig maga sem látogathatta, s amikor visszatért külföldi útjairól, borbély vitt, haját nyíratta, borotváltatta. Akármilyen gyorsan is végzett apja egyre gyérülő szőrzetével a borbély, a vége mindig azt lett, hogy az öreg lefordult a székről, felakadt a szeme. Nehezen cipelték egyre fogyatkozó, de mégis súlyos testét az ágyba, ahol hirtelen felnyitotta szemeit, és mint valamiféle idegen állomásra érkezett tájékozatlan utas a pályaudvar előtti tér forgatagában, félénken holléte felől érdeklődött. Orvossal vizsgáltatta, aki korához képest teljesen egészségesnek találta az apját.

Halálakor sem találtak rajta erőszak nyomát. Torzonborz kinézésű, csapzott szakállú, ölbe vehetően kis emberi test volt halálos ágyán. Éhen halt. Élettársa szótlanul bökött a szobaajtóra, amikor a hullaszállítók begyakorolt szomorúságot mutató hangon azt kérdezték tőle, hogy hol a test.

Mostohaanyja hidegvérű gyilkos volt.

Apját, a szülők iránt kialakult hagyományos tiszteletnek engedve, minden ceremónia nélkül, boldoggá avatta. Vallásának egyházától idejében, még a múlt század közepén eltávolodva, éppen akkor, amikor tizenöt éves fejjel kilépett saját nagy és egyetlen életébe, figyelmeztette az apja: „Fiam, nem így akartuk!"

Kereste egy darabig azokat, akikért többes számban mondta az apja a credoját, de csak maguknak való, makacs embereket talált, akik az óhitűekhez hasonlóan nem láttak tovább a gondolkodásukat végletesen meghatározó dogmáknál.

Sokan vannak közöttük, hozzá hasonlóan gyilkosok. Mindnyájan a maguk útját járják. Tudatlanságból magukat, társaikat és jövőjüket pusztítják. Nem az a baj, hogy úgy általában nem tudnak semmit. Hanem inkább az, hogy ezt sem tudják.

Szőcs Gézának akkoriban a Bem rakparton volt irodája. Időnként benéztem hozzá. Fiatal munkatársai segítségével alapítottam az Erdélyi Szépmíves Céh magyarországi első fiókszervezetét, amelynek legfőbb célja támogatók toborzása volt. Kós Károly a maga idejében 28 000 magyarországi támogatót szerzett, nevüket abban az Aranykönyvbe írta, amit magam is csodálattal lapozgattam. Szóltam Gézának, hogy nekünk legalább félszázezer támogatót kell szereznünk, s akkor a Céh évenként egyre gazdagabb sorozatokkal kifizetődően működik majd. Arra kértem, hogy kapcsolatai révén a Művelődési és közoktatási minisztériumtól szerezzen ajánlást arra vonatkozólag, hogy a közkönyvtárak és állami intézmények könyvtárai vásárlásaik alkalmával részesítsék előnyben céhünk, a magyarországi könyveknél olcsóbb kiadványait. Hozzávetőleges számításaim szerint több mint 50 000 ilyen megrendelőre számíthattunk. Miért támogattak volna egy új, ismeretlen erdélyi kiadót a közkönyvtárak? A kérdés megválaszolására határoztam el az Erdélyi Szépmíves Céh Emlékkönyvét, amelyben dokumentumokkal, levelekkel, kiadói tervekkel és íróinak ismertetésével, az újraalakult ESZC kulturális szervezet felépítésének és terveinek adataival segítem nemcsak az anyaországbeli olvasókat nemes céljaink értő támogatásában. A újraalakult Céh első könyvsorozatából nem hiányozhatott ez a kötet.

Baba halála utáni napokban, hamvasztására várva, teljesítettem Baba utolsó kívánságát. Elmentem a János kórházba, hogy megköszönjem annak az emberséges marosvásárhelyi orvosnak a közbenjárását, akinek a segítsége nélkül kiszámíthatatlanul, minden bizonnyal

még nehezebb körülmények közé kerülhettünk volna Baba gyógyíthatatlan betegségével való küzdelmünkben. Megvizsgált, röntgenfelvételt is készített, műtéti beavatkozást nem javasolt, ellátott újabb fájdalomcsillapítókkal. Azóta is ezekkel élek, amikor időnként előáll gerincbántalmam.

Naponta bementem a Géza Bem rakparti irodájába, ahonnan a Céh ügyeit intéztem, írtam néhány könyvkiadásunkat ismertető írást különféle lapokba. Géza, aki nem sokat törődött a pénzügyekkel - olyan is volt, amikor a Céh pénzéből kellett kölcsönöznöm neki benzinpénzre, hiszen rengeteget utazott németországi rokon ától ajándékba kapott ócska kocsiján -, de akkor nem tudom honnan, elővett és nekem ajándékozott 25 000 forintot, amiből kifizettem a hamvasztást. Kölcsön sohasem kértem, hitelbe nem vásároltam, addig adományt sem kellett elfogadnom. Furcsa érzés volt, hogy akkor rászorultam. Sűrűn jártam Beke Gyurihoz, nem panaszkodtam, mégis rám tukmált egy ötezrest. Amikor a Rókus kórházban feküdt Baba, a közeli Vas utcai lakásában Bartis Feri, akinek a fülébe szeget vertek kihallgatáskor a román szekusok, szívesen látott.

Tedd csak el - mondta, amikor átnyújtott tízezer forintot. A fiával is találkoztam néhányszor, de nem néztem ki belőle a későbbi befutott regényírót. Kár, hogy nem az apja életében lett sikeres, sikere jótékonyan hatott volna szegény Feri labilis közérzetésre.

A hamvasztás adminisztrátori formaságainak rendezésékor az onkológiai intézetben találtam sógoromat. Várnom kellett. Leültünk a kórház parkjában egy padra. Nem volt mit mondanom.

- Legalább nem szenvedett - jegyezte meg könnyedén. Nem kellett volna szólnom, mégis kiböktem.

- Szenvedett éppen eleget. Betegségétől és embertelenségtől - mondtam keserűen.

- Hát majd fizetünk érte egy misét.. - Ránéztem. Egykedvű képet mutatott.

- Babát, ahogyan téged is, ugye, reformátusnak kereszteltek?! - kérdeztem megütközve, mert nyegle magatartásával a tudatlan játszotta. Szűkszavúan értésére adtam, hogy a történtek után, a jövőben nem kívánok vele kapcsolatot tartani. Nem szóltam többet.

Miután megjött a hullaház intézője és aláírtam a papírokat, kibotorkáltam a kórházból. A sógorom követett. A Déli pályaudvar közelében volt a temetkezési vállalat, Bementem, választottam urnát, fizettem. A sógorom, mint, akinek ehhez nincs köze, a bejáratnál várt. Nem tágított a földalattiig tartó utunkon sem. Pattanásig feszített indulatom elől menekülve, már nem tudom melyik állomáson, az indulás előtti pillanatban, hogy ne követhessen, hirtelen kiléptem a kocsiból. Azt hittem soha nem kell látnom, de az egyik írószövetségi könyvbemutatómon, ott állt a dedikációra várok sorában. Megkérdeztem, milyen nevet írjak ajánlásomban. Kényszeredett mosollyal mondta a nevét. Ezután a sors megkímélt a vele való újabb találkozástól.

Eszényi újabb szívességet tett, amikor eljött értem Budapestre. Ölembe fogtam a Baba hamvait tartalmazó urnát. Valaki még ült hátul a kocsiban. Nem volt kedvem társalogni és ezt tiszteletben tartották utazótáraim. A Királyhágón tiszta égbolt fogadott, messze elláttam, a hegyek kékje nyugtatott, haza érkeztünk. A változhatatlanba beletörődni olyan torüdés, amely darabokra szaggatja gondolatostól az embert. Menekülhettem volna italba, folytathattam volna utam gyeplőtelenül? Meg sem próbáltam. Nagyszobánk két falát beborító könyvtáram egyik polcán helyet szorítottam az urnának. Időnként, minden foglalatosság nélkül ültem a szobában és azon töprengtem, mi tévő legyek. Megszokásból, minden áldott nap bementem a

sétatér melletti székhelyünkre, és a körülöttem észrevétlenül gyarapodó kisközösségben, apró ötletekkel kialakítottuk a Céh központját, miután a katolikus egyházi szokásoknak megfelelően Szőcs Géza jelenlétében megtörtént a felszentelés. Közel egy esztendős megfeszített munkával sikerült az újraalakított, majd anyagi és erkölcsi csődbe juttatott Céhet még egyszer újraalakítanunk és talpra állítanunk. Ingyen dolgoztam. Mondhatom szerzetesi alázattal, írásaimért is, melyeket a főként a Céh szervezésének szolgálatába állítottam, nem kaptam, nem is kértem honoráriumot. Akkor még úgy tűnt, egy személyre zsugorodott háztartásomhoz kevés pénz is elegendő, kijövök a nyugdíjamból. Önként vállalt, egész napos munkám orvosság volt.

Egyre inkább eluralkodott rajtam az az érzés, hogy Erdélyben a legnehezebb élnem. Extra Transsylvaniam non est vita? Mert mit is kezdtünk a szabadságunkkal? Nem figyeltünk a költő óhajtására: Mindig magunkért, soha mások ellen! A szemünk előtt, egymás elleni acsarkodásban felőrlődött egy-két vezetőréteg. A meghirdetett demokratizmus helyett eluralkodott a középszerű diktátorság, a szervezetlenség, az eddigieknél is nagyobb teret kapott a klikkszellem és az anyagi előnyökért való tülekedés. És közben nemcsak a fokozottabb elrománosítástól, hanem az erdélyi magyarság vezetői közötti torzsalkodástól utálkozva - megy a sok erdélyi magyar innen, ki hova tud! Látnunk kellett, hogy voltak még nagy koponyáink: költők, írók, tudományosak. De azt is látnunk kellett, hogy ezek közül az elismerten nagy emberek közül némelyek emberségben, nyíltságban, szókimondásban parányiak. Tele vagyunk erkölcsi repedésekkel, hiányzik az emberségességet mutató példa. Virtus constat ex homirtibus tuendis. (A bátorság az emberek megvédéséből áll.) Örkény Istvántól tudom: Az ember nem annyi, amennyi, hanem éppen csak annyi, amennyi tőle kitelik!

Tolerancia ide, tolerancia oda, nálunk még mindig nem az számít, hogy ki mit mond, hanem inkább az: ki mondja! Átolvasva emlékiratomat, belejavítgatva, öncenzúrám itt-ott nem engedte, hogy a lényegre összpontosítani képtelenek várható műfelháborodását nyers szókimondásommal a kelleténél még inkább elősegítsem. Nem ítélkezni akarok emberek felett, hanem közös ügyünkről szólni. Persze, hogy fáj a megkülönböztetés, és érzékeny vagyok a mellőzésre. Hány évtizede prédikáljuk egymásnak a szeretet szükségességét? Nem sok foganatja van. Mit tehetünk? Mondanunk kell a magunkét...

Halandók vagyunk mindnyájan.

12.
Újra az Erdélyi Szépmíves Céh

Szőcs Géza kezembe nyomta a következő megbízólevelet és biztatott, hogy nincs minden veszve. Ismerte meggyőződésemet. Az általa szerkesztett *Fellegvár* irodalmi melléklet országos hírének kiterjesztésekor, a Matinék szervezésekor, a Zsebszínház ügyeinek intézésekor, a Dusa előadások rendezésekor és számos más alkalmakkor tapasztalta célravezető kitartásomat. Szívesen vállaltam megbízatását, nekem való feladat volt.

Megbízólevél

Tar Károly, író és szerkesztő, az Erdélyi Szépmíves Céh ügyeinek meghatalmazott intézője az elkövetkező hat hónapban. A hiányzó Igazgatóság helyett, ebben az időszakban a Céh fiókszervezeteinek kiépítésén dolgozik elfogadott Szabályzatunk tiszteletben tartásával. Kérem, hogy törekvésében messzemenően támogassák az ESZC újraépítése érdekében.

Kolozsvár, 1995. február 1. *Szőcs Géza, elnök*

Keresztes Zoli tehetetlenül üldögélt Györgyfalvi-negyedi otthonában, ahol régebben vejével együtt tömegesen gyártotta keresztrejtvényeit. A szélütés láthatóan akadályozta mozgásában. Azért mentem el hozzá, hogy miután Szőcs Géza felkért tegyem rendbe az Erdélyi Szépmíves Céh „szétzilált szénáját", átadja a folyó ügyeket. Nem volt mit átvennem. Panaszkodott, hogy rendre mindenki elpártolt tőle, egészségi állapota egyre rosszabbra fordul, képtelen kézen tartani a Céh ügyeit. Valójában az történt, hogy az adományokból sebtében összegyűlt pénzből a nyomtatáshoz szükséges valamennyi papírt vásárolt, a többit felélték, kifolyt a kezük közül. Mit tehettem? Elölről kellett kezdenem mindent.

Szőcs Géza volt az újraalakult ESZC elnöke. Az RMDSZ főtitkára, majd politikai alelnöke, az Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó Kft. Elnöke, szenátor és egyéb tisztségeket viselt, kevés ideje maradt a Céh ügyeivel foglalkozni. A kijelölt elnökségből Bálint Júlia és Keresztes Zoltán inkább az örmények szervezésével bajlódott, Mózes Huba miután kisebb dolgozatát megjelentette az általam javasolt Erdélyi Szépmíves Füzetek sorozatban, áttelepült Magyarországra. Szőcs Géza mindenféle anyagi ügyek intézésére Kónya Sándort bízta meg. A Mátyás király utcában, a Röser Antikvárium épületének átalakítása idején, az emeleten volt ideiglenes irodája, onnan intéztem a Sétatérre néző, nem tudom miért, a bukaresti Cismigiu parkról elnevezett utca, régi, a katolikus egyházhoz tartozó épület alagsorában épülő, háromszobás irodánk javítási munkáit. Takács Gábor képzőművész elkészítette a Céh, két tenyér nagyságú, kerek emblémáját. Gipszöntvényeiből többet is a Céhnek adományozott. Fiókszervezetek is kaptak belőle, hármat irodánk jelzésére beépítettem az épület falába a bejáratnál, az alagsorba vezető lépcsőnél és az előszobában is. Kónya Sándor, úgy tudom, Marosvásárhelyről ingázott. Tőle vártam a nyomdai munkákért járó pénz átutalását, anélkül a nyomda nem kezdte meg első sorozatunk nyomtatását. De néhány hónap teltével, Kónya felhagyott Szőcs Géza gazdasági ügyeinek intézésével.

Végül a régi vezetőségből Kiss Jenővel maradtam, akit az alakuló gyűlésen tiszteletbeli elnöknek választottunk. Miután beindítottam az alapító- és pártoló tagokra osztott támogatóink toborzását, szívesen látogattam otthonában, hiszen néhány esztendeje unokája a nővérem

lányát feleségül vette s így rokonságba kerültem az Erdélyi Szépmíves Céh egyetlen Erdélyben elő tagjával.

Folytattam ott, ahol az első nekifutás önjelölt vezetői megakadályozták tervszerű munkám. Sokan felfogni sem voltak képesek azt, hogy az akkori körülmények között az újraindított Céhet nem jelenthettük be hasznot hajtó könyvkiadóként, hanem a nagyobb tevékenységi területet átfogó közművelődési intézményi formát kellett választanuk, hogy elkerüljük a pénzügyi formaságokkal és adókötelezettséggel nehezebben járható utat.

A könyvkiadás lehetőségét Szőcs Géza Könyv- és Lapkiadó Kft. Segítségével biztosítottuk. Géza 300 000 forintért megvásárolta a Kern nyomdában kiadott Bánffy trilógia kiadási jogát. Kimásoltattam és összegyűjtöttem Bánffy Miklós összes a régi Céh könyveihez készített illusztrációit, hogy a nyomdai kivitelezésben felülmúlhatatlan kiadványt még gazdagabbá, egyedülállóan szebbé tegyem. Ha ezt a könyvet sikerült volna kihoznunk, bizonyára sokat segített volna véget vetni a tagság jogos felháborodásának.

Kidolgoztam a Céh felépítésének féléves és a könyvkötészet megszervezésének tervét. Megterveztem, és két grafikussal ellenőriztettem a tagságot elismerő oklevelet, amely a Céh Kós Károly ismert emblémáját alakítva az 1990-es év feltüntetésével hagyományőrző. Kérésemre Pusztai Péter Montrealban megtelepedett grafikus elkészítette az ugyancsak hagyományos és világszínvonalon korszerű, a Céh jelenkori íróinak sorozata számára készült könyvborító tervét. Hirdettem írásban és különféle találkozókon szóban is, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh újraindítása olyan hagyományt követő vállalkozás, amelyből az erdélyi magyarság csakis nyerhet. Az eleink által ebben felhalmozott erkölcsi haszon anyagilag is kiaknázható, és olyan vállalkozássá nőheti ki magát, amelynek haszonélvezője végül is az erdélyi magyarság kell, hogy legyen és lesz is bizonyára, hiszen kulturális és civilizációs lemaradásunk megszüntetésében könyveink segítsége nélkül nem sokra megyünk. És miközben magunkra gondolunk, adhatunk is valamit, valami sajátosat a világnak, amelynek megbecsülését a magunk erejéből kell elérnünk az elkövetkező talán javuló időkben, a jövőben is. Sokszorosított levelekben és a sajtóban közzétett írásokban, az alapító tagok és pártoló tagok segítségét kérve újra indítottam a toborzást. A Céh felgyűlt megválaszolatlan és folyamatosan érkező levelezésében számos reklamációra bukkantam. Többen nyomdafestéket nem tűrő hangon követelték az elnöktől a Céh pénzügyi helyzetének ismertetését. A régi vezetőségből ezt senki sem vállalta, sietve szétszéledtek.

Miként nyerhettem volna meg újra a könyvbarátok bizalmát? Nincs más célravezetőbb dolog a nyíltságnál. Ezt vallottam és vallom ma is. Kiválasztottam néhány bíráló levelet a sok közül és válaszommal együtt közzé tettem az akkor Erdély szerte terjesztett kolozsvári napilapban, a *Szabadságban*. Egy lelkes tanítónő ezt írta:

Tisztelt Tar Károly úr!

Megkaptam levelüket. Bevallom, első pillanatban csak dühöt éreztem. Van a képükön bőr újra pénzt koldulni! Nem elég, hogy egyszer már alaposan becsaptak! - ilyeneket gondoltam. Végül mégis úgy döntöttem, hogy soraikat válaszra méltatom. Hátha van önökben annyi emberség, esetleg jó szándék, hogy utánanéznek a felelőtlen Céh vezetők nagyon is hiányos tevékenységének. Röviden: Mi, akik irodalompártolásból elküldtük az akkori szervezők által kért legnagyobb összeget, abban a reményben, hogy itt az isten háta mögött is hozzájutunk néha olvasnivalóhoz, nagyot csalódtunk. Nem jutottunk hozzá a megjelent kötetekhez. 1993 decemberében (nem elírás!) hosszas fenyegető levelezgetés után megkaptuk az első kötetet.

(Az országépítőt.) Azóta sem kaptunk egyetlen kötetet sem! Az Önök irományából úgy sejtem, hogy öt kötet jelent meg. Nos, Uraim, ahogy mondani szokták, hoci nesze alapon küldjék el a nekünk jogosan járó köteteket vagy az akkor befizetett összeget kamatostul. Mi azonnal küldjük a további kiadásokhoz kért 20 000 lejt.

De azt ne várja senki, hogy toborzó munkát vállaljunk. Épp eleget szidnak a Jókai sorozat miatt is. (Jól becsapott az Európai Idő is, de ez már más téma.)

Egyébként cseppet sem érdekel a tevékenységük, még a beígért „pávatollak" sem (az alapító-tagsági oklevelekre gondolok). Csak a nekünk jogosan kijáró könyvek érdekelnek!

Nagyon birizgált a gondolat, hogy valamelyik újságon keresztül válaszolok. Ott talán azt is megkérdezném, hogy vajon Habsburg Ottónak sem küldték el a köteteket, vagy csak minket, falusiakat nem vesznek emberszámba?

Végezetül elnézést a durvaságért. Őszintén sajnálom Önt, hisz ilyen előzmények után nehéz lesz az újjáélesztés.

Szentjobb, 1995. II. 16.

Üdvözlettel:

Erdélyi Etelka

Válasz Erdélyi Etelkának

Levelét és őszinteségét köszönöm. Felháborodása jogos. Magam is hasonlót éreztem négy évvel ezelőtt, amikor Szőcs Géza szenátorsága idején nem foglalkozhatott a Céh ügyeivel, és az akkori vezetés belegabalyodott a sokrétű teendők hálójába. A nyíltságot, a pontos elszámolást, az alapító tagság bevonását ügyeink intézésébe szorgalmaztam a csoportosdi ellenében. Egyedül nem sokra mentem. De megrágalmaztak mindenfélével, és mint más esetben is, sértődötten visszavonultam. Helytelenül tettem. Öt év elteltével, amikor különböző okokból a Céh az ügyeit intéző vezetők nélkül maradt, vállaltam, hogy korábban benyújtott, de figyelemre nem méltatott tervezetem alapján (más ilyen tervezet azóta sem született) hat hónap alatt lábra állítom az Erdélyi Szépmíves Céhet. Meggyőződésem ugyanis, hogyha a Céh alapszabályzata szerint már a kezdet kezdetén kiépítjük a fiókszervezeteket, akkor ma nem panaszkodna, könyveink idejében eljutottak volna a címére. Kitűzött céljaim között nem szerepel a felelősségre vonás, a leleplezés, a „ki a hibás" vizsgálata, mert ezzel nem sokra megyünk. Különben is elszámoltatási joga csakis az ESZC közgyűlésének van. Bizonyára ez sem marad el, amikor a fiókszervezetek küldöttei (előreláthatólag májusban vagy júniusban) összegyűlnek Kolozsváron. Ennek feltétele, hogy kiépítsük azt a kulturális szervezetet, amelynek célja az irodalompártolás. Az EMKE keretében tevékenykedve és mindenütt az igényekhez igazodva, de a Céh ajánlásait fontolóra véve, segítségét a szervezésben is kamatoztatva irodalmi estekkel, találkozókkal, könyvnépszerűsítő alkalmakkal élve, könyv-barátokat toborozva hozhatjuk létre azt a hálózatot, amelyben pontos nyilvántartás alapján mindenkihez idejében eljutnak kiadványaink. Egyébként a Céh eddig két könyvet jelentetett meg alapító tagjai számára: Kós Károly: Az országépítő, és Kiss Jenő: Ithaka messze van. Ehhez jár még négy füzet és négy Kós Károly rajzokkal díszített könyvjelző. A Bihar megyeiek a nagyváradi RMDSZ-nél vehetik át ezeket. Az ESZC az alapító tagoknak az eddig befizetett 3000 lejért az I. sorozatban a következő könyveket nyújtja még: 3. Tar Károly: Bög Viola Társaság (egyelőre fűzve jelent meg), 4. Reményik Sándor válogatott művei, 5. Bánffy Miklós trilógiája, 6. Emlékkönyv. A II. sorozatról a közgyűlés által megválasztott szerkesztő-bizottság határoz.

Az általam ígért „pávatollak”, az alapító tagságot bizonyító oklevél egyben a nyilvántartást is segíti, amennyiben tartalmazza azt a könyvpéldány számot, amely az alapító tagoknak juttatott minden könyvben azonos kell, hogy legyen. További segédeszköz a tagsági könyv, amelybe a fiókszervezetek a megszavazott értékű tagsági díj évenkénti összegét írják. E begyűlt pénz 3/4 ét a fiókszervezet tevékenysége érdekében felhasználhatja. Ez biztosítja majd ezeknek a szervezeteknek az önállóságát.

Itt kell megjegyeznem, hogy jelenleg a Céh minden ügyét fizetetlen önkéntesek viszik előre, abból a meggondolásból, hogy ez a nagy múltú és - mondhatjuk bátran - világhírű vállalkozás nem egy vagy néhány emberé, hanem olyan ápolásra méltó hagyományunk, amit kár és vétek volna elhanyagolnunk. Kérem tehát, hogy dühöt és haragot leküzdve, nyerjenek meg másokat is az újjáélesztés ügyének, és a közgyűlésünkön olyan vezetőket válasszunk, akik képesek felelősen véghezvinni a közakaratot, szolgálni felemelően nemes ügyünket.

Ami a Habsburg Ottó dr. -nak járó könyveket illeti, azok továbbítását alkalomadtán maga Szőcs Géza végezte. A lábra álló Céh célkitűzései között a kiadásoknál külön összeget fogunk elkülöníteni a postai küldemények árának fedezésére.

Megértését és tettekre ösztönző felháborodását köszönve,

Üdvözlettel:

az ESZC intézője

Ez és még ehhez hasonló a nyilvános levélváltás egyszeribe megváltoztatta a Céh körül elmérgesedett hangulatot. Napról-napra egyre többen jelentkeztek és önkéntesként segítettek a tagtoborzásban. Százhuszonöt fiókszervezetet terveztem, ebből rövid idő alatt félszáznál több hivatalosan is megalakult, vezetőséggel és kis könyvtárral, amit a Céhnek adományozott könyvek szétosztásával folyamatosan gyarapítottunk. Szentjobbon például, a plébánián összegyűlt könyveket is a Céh helyi fiókjának adományozták. Körutjaimon, ahol lehetőség volt irodalmi estet, felolvasásokat tartottunk. Lászlóffy Csaba baráti támogatásának köszönhetem ezeknek a találkozóknak a sikerét. Nagyváradon, Zilahon, Szilágycsehen, Szilágysomlyón ... felsorolhatatlan, hányfelé jártunk. Még Szentjobbon is voltunk. (A Céh Emlékkönyvében, Ághegy Könyvek, 2009 felsoroltam ezeket) Mindenütt ismerőseink vártak és segítettek. Hasznát láttam annak, hogy újságíróként és művelődési felügyelőként több mint három évtizedig rendszeresen jártam az erdélyi városokat és falvakat. Önkéntesek százai segítettek. Megtisztelőnek éreztem, hogy ebben az időszakban naponta bejött hozzánk gróf Bánffy István az általa beszervezettek adataival és a begyűjtött pénzzel. Szakavatott pénztáros is került. Antonné Krebsz Edit személyében. Unokaöcsémet Tar Attilát rávettem, hogy számítógépes kimutatást készítsen gyorsan gyarapodó tagjaink adataival, s mert kocsija is volt, utazó ügynöki és fiókjaink felügyelőjeként megbízó levéllel is elláttam. Fokozatosan sikerült kialakítanom állandó ügyintézőink csoportját, akik majd, a könyvkiadás beindulásával fizetett tisztviselőként biztosították volna a Cég zavartalan működését.

A különféle levelek, felhívások, igazoló iratok, a díszes oklevelek a Céh hagyományait követve fogalmazott köszönő díszleveleink aláírásakor jelölnöm kellett, hogy milyen címen teszem a dolgom. Géza és mások az alelnöki, az igazgatói, sőt vezérigazgatói címet ajánlották, amit túlzásnak találtam, ezért következetesen nevem alá az *intéző* megjelölést használtam. És az első percektől kezdve azt is intéztem, hogy helyemet legyen kinek átadnom. Művelődési felügyelő koromban, majd a Matinék szervezésekor, vagy talán még jóval korábban, amikor a Duna - Fekete-tengeri csatorna felszámolására kijelölt bizottság titkáraként tapasztaltam, hogy sikerül nekem a sokfelé figyelés, a csoportmunka irányítása és olyanféle számonkérése, amely

még inkább célirányossá teszi közösségi munkánkat. Az RMDSZ kolozsvári alakulásánál is kiderült erre való alkalmasságom, ezért választottak a huszonhét tagú szervezőbizottság vezetőjévé.

Gyakori Budapestre vezető útjaim alkalmával felkerestem Varró Jánost, aki Magyarországra menekülése után két esztendeig, a szekuritáté bosszúja elől rejtőzött (az 56-os romániai események kapcsán szenvedett börtönéletéről valamint a Dacia Könyvkiadónál szerzett sanyarú tapasztalatairól írt két könyvén dolgozott), hogy aztán Kecskeméten a Pedagógiai Intézet megbecsült tanáraként fejezze be küzdelmes életét. Egy alkalommal Dusa Ödön is velem tartott, és Varró kérésére, *A magyar irodalom legszebb szerelmes versei* címmel, száz szál gyertya fényében szavalódélutánt tartottunk a főiskolai hallgatók előtt. Nekem kellett magnóról bejátszanom a zenét és ellátnom a súgó feladatát is, amire hála Ödön kiváló színészi képességeinek nem volt szükség. A sikeres előadás után János bemutatott az intézet rektorának, aki talán, mert János révén tudott tevékenységemről, meglepett kérésével. Külön csoportban, erdélyi származású tanítók képzését tervezte. Lelkesedtem az ügyért, hiszen másfél évtizede egy kitűnő Nagyenyeden végzett tanítóképzős osztály tagjainak életútját követtem nyomon. *Tanítók nyomában* című riportkötetem kiadóra várt. Az erdélyi magyarok megmaradásának legfőbb őrzői, anyanyelvünk és kultúránk ápolói a tanítók. Elvállaltam és rövid idő alatt teljesítettem a reám bízott feladatot: Erdély különböző sarkaiból huszonvalahány tanítóságot vállaló érettségizett fiatalt küldtem Kecskemétre. Mind elvégezték a főiskolát, de elhelyezkedésüket gátolta a román akarnokság. Veszélyt láthattak abban, ha Magyarországon képzett tanítók oktatják a romániai magyarokat anyanyelvükre. Diplomájukat nem ismerték el. A kolozsvári Eszényi Enikő is állás nélkül maradt. Magam mellé vettem, s mert szorgalmas, kezdeményező és határozott természetű volt, könnyedén kitanulta Céh szervezésének teendőit.

Irodánkba Géza feleségének köszönhetően tekintélyes stílbútorok kerültek. Egy üveges szekrénybe őriztem az Erdélyi Szépmíves Céh össze addig megjelent köteteit. Kiss Jenő adománya volt ez a könyvár.

Adománylevél

Alulírott Kiss Jenő, költő, író, az Erdélyi Szépmíves Céh tiszteletbeli elnöke, és Márton Zoltán fotóművész, stockholmi lakos, a költő unokája, ezennel az Erdélyi Szépmíves Céhnek adományozzuk a Céh korábbi működése idején kiadott könyvek tulajdonunkban lévő egyedülálló sorozatát a következő feltételekkel:

1. Könyvgyűjteményünk mindenkor az újraalakult Erdélyi Szépmíves Céh reprezentatív székhelyén, megfelelő könyvszekrényben, Kiss Jenő Könyvtára megjelöléssel, jól látható helyen álljon.

2. A könyvállomány feloszthatatlan, örök dokumentáció-forrás.

3. A Céh mielőbb gondoskodik kéziratáim kiadásáról, valamint ma is időszerű régi műveim újrakiadásáról.

Mellékelem a könyvsorozat leltárát, amelyet a Céh megbízottja készített és látott el kézjegyével.

Kolozsvár, 1995. február 21.

Kiss Jenő
az ESZC tiszteletbeli elnöke

Márton Zoltán
fotóművész

Féltve őriztem. Az adománylevélbe ezért kerültek a Kiss Jenővel közösen fogalmazott feltételek és unokájának, Márton Zoltánnak a neve, hogy az utánam következő felelősök kötelessége maradjon az elszámolás. (Svédországba távozásom után, évenként legalább egyszer igyekeztem érvényt szerezni a megállapodásnak, de csalódnom kellett, a Cég ügyeit intézők hanyagsága miatt, Kiss Jenő könyvtárát megdézsmálták. Végül a Svédországból visszatelepült Márton Zoltánt többször is megkértem, számoltassa el a felelősöket, ne engedje elkallódni a könyveket, vegye vissza és őrizze mindaddig, amíg újra lehetőség nyílik közhasznú intézményes megőrzésükre. Megígérte.) Kiss Jenő halála után még inkább felelősnek érzem magam ennek a nagybecsű örökségnek a sorsáért. Köszönőlevelünkben ezt írtam:

Köszönőlevél

Az Erdélyi Szépmíves Céh hálás köszönettel nyugtázza Kiss Jenő költő és író, valamint unokája, Márton Zoltán fotóművész nemes elhatározását, hogy a tulajdonában lévő, az Erdélyi Szépmíves Céh által a két világháború között kiadott, különlegességéről ismert és nagy hagyományértékű, kötött példányokból álló könyvtárát (a csaknem teljes ESZC-sorozatot) az újraalakult Erdélyi Szépmíves Céhnek adományozza.

Ünnepélyesen vállaljuk, hogy a Kiss Jenő könyvtár címet viselő könyvsorozatot székhelyünkön, díszhelyen őrizzük, és a Céh iránt érdeklődőknek mindenkor figyelmébe ajánljuk.

1995. március 9.

Szőcs Géza	*Tar Károly*
az Erdélyi Szépmíves Céh elnöke	*intéző*

Fontosnak tartottam a régi Céh másik, akkor még élő írójának virtuális jelenlétét is, ezért már az Egyesült Államokban jártamkor megérdeklődtem címét. Levelezésünkből közöltem az *Emlékkönyvben*, nemrég régi irataim között továbbiakra bukkantam, melyeket fontosnak tartok megosztani. Leveleiből áradt az őszinte biztatás és kezdeményezésünk elismerése. Csodáltam szüntelen lelkesedését Erdélyért. Elfogadott írótársának, kérte, hogy tegeződjünk, ami nagy megtisztelés volt számomra egy olyan embertől, akire, könyveit olvasva felnéztem, és miután többször is megfordultam riportútjaimon czegei háza maradékán, amit termelőszövetkezeti irodának is szívszorítóan elhanyagoltak, még inkább fájt mondvacsinált üldöztetése, amely meggátolta abban, hogy valamikor is hazatérjen.

Levél Wass Alberthez!

Tisztelt Wass Albert!

Alig negyedórája fejeztem be az Erdélyi Szépmíves Céh új Emlékkönyvének összeállítását és máris befejezetlennek, csonkának érzem. Hiányzik belőle Wass Albert visszaemlékezése, üdvözlete, biztatása. Az, aki Amerikában is képes volt Szépmíves Céhet alapítani, tudom, lélekben velünk van és lesz örökké. Ezért kérem, gondoljon reánk, írjon nekünk valamit az újraalakult, újraindított Erdélyi Szépmíves Céhnek első Emlékkönyvébe, amelyet első könyvsorozatunk végén, az esztendő utolsó hónapjában szándékozunk napvilágra segíteni.

Céhünk Szőcs Géza kezdeményezéséből 1990 őszén indult egy olyan napon, amikor alakuló gyűlésünk végén maga Tom Lantos lépett a Kolozsvári Magyar Színház színpadára. Akkor azt kérdeztem írótársamtól, Szőcs Gézától: Kós Károlyod van-e? Költői kérdés volt. Nem vártam

rá rögtön választ. De az eltelt néhány évben sajnos, rájöttünk, hogy egyetlen Kós Károly sincs közöttünk. Gézát elragadta a politika, engem a rágalmazás kényszerített kispadra. Az idén azonban látva a Céh romlását, hiszen hozzá nem értők, kalandorok kezébe került, akik pénzre, címre vágytak, s az irodalomhoz semmi közük - újra előálltam és féléves szervezőmunkával, immár elmondhatom, hogy rendbe tetem a nyilvántartást, fiókszervezeteket alakítottam szerte Erdélyben, és igyekszem külföldön is barátokat szerezni. 1991 januárjában rokonlátogatáson Amerikában jártam, leveleimmel sokfelé bekopogtam, de nem elég sok helyre ahhoz, hogy máig tapintható jele volna az amerikai magyarok együttérzésének. Hazatérve magam jelentettem be és tettem hivatalossá a Céhet, amely nem könyvkiadó, hanem irodalompártoló szervezet, amely mivel nem hoz hasznot, adót nem fizet. Könyveinket az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó adja ki, amelynek felelős vezetője Szőcs Géza. Magyarországi segítséggel élünk és eddig három könyvet jelentettünk meg: Kós Károly: Az országépítő, Kiss Jenő: Ithaka messze van, és Tar Károly: Bög Viola Társság. Most adtam nyomdába Bánffy Miklós trilógiáját. Ezután Reményik összes versei következnek, majd az Emlékkönyv, amit a Céh történetének ismertetése végett magam állítottam össze. A következő sorozat is csak 6-8 könyvből áll majd. Ebből három- négy a régi Céh íróinak munkáiból, a többi a mai erdélyi írok munkái.

Eddig tagjaink száma több mint 1600. Sajnos, egy sem tehetős ember, mint annak idején, amikor 100-200 mecénás eltarthatta a Céhet. Éppen ezért hoztam össze az Emlékkönyvet, hogy Magyarországra és a nyugati országokra is kiterjesszük toborzó munkánkat. 1940 előtt a Céhnek huszonnyolcezer magyarországi tagja volt. Most intézmények (egyházi közösségek, iskolák, könyvtárak, klubok, irodalmi körök, alapítványok stb.) jelentkezését várjuk. Dísztagjaink között szerepel Göncz Árpád, Csoóri Sándor, Sütő András, Kányádi Sándor, Habsburg Ottó stb. Megdöbbenéssel vettem észre, hogy Wass Albert hiányzik a névsorból. Kiss Jenő, aki rokonom, úgy tudja, hogy ő az egyedüli élő Helikonos.

Azt mondják, hogy akinek halálhírét költik, sokáig él! Adja a Fennvaló! Kérem, fogadja el tiszteletbeli alapítótagsági okiratunkat. Ezt az oklevelet a Céh hagyományainak megfelelően évekkel ezelőtt elkészítettem, de csak most sikerült kihoznom Szőcs Géza anyagi támogatásával.

Második kérésem a következő: Melyik könyvét szeretné viszontlátni Céhünk kiadásában? Tudom, hogy csaknem minden könyvének témája Erdélyhez kötődik, kérem, könnyítse meg választásunkat.

Válaszát várva, jó egészséget kívánva, tisztelettel köszöntöm Szőcs Géza elnökünk és Kiss Jenő tiszteletbeli elnökünk nevében i s.

Kolozsvár, 1995. május 20. *Az ESZC intézője*

A sok munka között elrepült a nyár. Esténként, amikor hazaértem, nem a televíziót néztem, hanem a feleségem urnáját, s azon tanakodtunk, hogy menjem, vagy maradjak? Visszatartott, hogy munkámat, amely a legalázatosabb szolgálat volt, fölöttébb fontosnak és értelmesnek tartottam. Mi lehet szebb, mint nagy elődeink nyomában járni. Az *Emlékkönyv* összeállításához elolvastam és kijegyzeteltem mindent, ami az Erdélyi Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh történetében fontosnak tartottam. Izgalommal figyeltem, mit, hogyan tervezett és vitt véghez Kós Károly, hogy megnyerje az olvasókat az akkoriban is elengedhetetlenül szükséges erdélyi könyvkiadás támogatására. Az emlékkönyv kiadásának ötletét is tőle kaptam, hiszen rendszeresen megjelentetett ilyen, a Céh munkáját ismertető beszámoló köteteket. A Tabéry Géza által írt olvasmányos beszámolója megvolt a könyvtáramban. Az *Aranykönyvet*,

amelybe 28 000 magyarországi előfizető nevét közölte, Kiss Jenőnél lapoztam végig, ámulva, azon, ahogyan a rangos nagy nevek mellett számos egyszerű iparos, vasutas és sokféle munkás neve sorakozik a Céh nagyszerű szervezőjének lelkesítő köszönetnyilvánítása után. Amikor 1979-ben megvásároltam Marosi Ildikó: *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája* című köteteit és beleolvastam a különféle levelekbe és a helikoni találkozók jegyzőkönyvébe, nem gondoltam, hogy valamikor is hasznát veszem. Ámulattal olvasgattam újra a Céh újraalakulásakor, akár egy tankönyvet. Érdekelt a Céhet kívülről bírálók véleménye, ezért előszedtem Gaál Gábor és mások írásait is, hogy megközelítőleg teljes képet nyújtsak olvasóinknak a Céh fogadtatásáról és működéséről. Kerestem az ellenvéleményeket, a hibákat, azokból okulhat igazán az ember. Felkaptam a fejem a Kacsó Sándor indította *Hasznos Könyvtár* rövid történetén: a Helikon erkölcsi támogatásával tizenhét füzet vagy kiskönyv kiadásáig jutott. Anyagi támogatás nélkül eleink sem mentek sokra.

Újraalakult Céhünk élete is az anyagiaktól függött. Nyilvánvalóvá vált, hogy az induláshoz szükséges tőke hiányában, csak az alapító és pártoló tagjaink befizetéseiből kapott pénzből nem sokra megyünk. Hitelre vagy vissza nem térítendő támogatásra lett volna szükségünk. Miután nyomdába adtam hat kötetből álló első sorozatunkat, kiderült, hogy a nyomtatáshoz húsz millió lejre lett volna szükségünk. Szőcs Géza révén számíthattunk az RMDSZ támogatására és anyaországi adományokra. Nem avattak be, nem is nagyon érdekelt, hogy miféle más anyagi lehetőségekkel számolhattunk. Szőcs Géza az anyagiak intézését szakemberre bízta, feltételeztem, hogy bizonyos befektetésekkel már rendelkeztek. (A Mátyás király utcai épületre, a Fürdő utcai valamint a Sétatéri katolikus házban megnyílt székhelyünkre és más általam nem ismert befektetésre gondolok.)

Bíztam abban, hogy a hitel nem marad el, hiszen távlatilag mindenképpen kifizetődő vállalkozásnak indultunk. Kós Károly mindössze kétszáz támogatóval indította a könyvkiadást, de a háttérben olyan jeles és vagyonos emberek álltak, mint Bánffy Miklós, Kemény János és mások. A Céh betéti társaságként indult egy millió lej alaptőkével. Csupán húsz darab, érdeklődő magánembereknél elhelyezett részjegy ára négy millió lejt ért, tehát volt mivel indulni, már az első szerző regényéért (Makkai Sándor: Ördögszekér) honoráriumot kapott. Az induláshoz az kellett, hogy a nyomdatulajdonos elfogadja biztosítékként a Kós Károly által aláírt adóslevelet, amit később összetéphettek, amikor a Céh anyagi ügyei biztos, becsületes és kiszámítható módon haladtak. Kós Károly sikeresen megküzdött a jobbról és balról támadókkal. Báró Bánffy Ferenchez írott levelei tanúskodnak erről. Arról panaszkodott, hogy hétesztendeje minden kezdeményezését megtámadták függetlensége miatt, és nem átallottak zsidókérdést, felekezeti gyűlölet belekeverni bojkottálásra biztató felhívásaikba.

Milyen furcsa, hogy valami hasonló történt velünk is, akik az első helikoni találkozó szellemében a romániai magyar kisebbség jövője érdekében a kulturális élet törekvéseire kívántuk helyezni tevékenységünk súlypontját, a népnevelést az irodalom és művészet kérdéseit egyenrangúnak gondoltuk a politikai célokkal. Az is figyelemreméltó, hogy Kós Károly is a Céh indulása után, a nehézségek és akadályoztatások miatt, újraalakulásról beszélt.

Meggyőződésem, hogy a mi Céhünk is a politika áldozatául esett. Már amennyiben politikának nevezhetjük az RMDSZ vezetőinek áldatlan torzsalkodását. Kívülállóként látnom kellett, hogy az erélyi magyarság politikai képviselőinek a bukaresti, kolozsvári és marosvásárhelyi csoportjai közötti, a kívülről kapott anyagiak megkaparintásáért folytatott küzdelmében, a tagság bábszerepre kényszerítésével, a népművelés támogatásáról, enyhén szólva, megfeledkeztek. Akkor történt, hogy az egyik alelnök a művelődési élet támogatására kapott nagy összeget nem osztotta tovább, hanem a valutáért járó akkoriban tetemes kamatért legalább egy esztendőre bankba tette. Arról nincs tudomásunk, hogy mi lett a kamatozott pénz

sorsa, és a gyanú torzsalkodáshoz, egymásra mutogatáshoz vezetett. Konkrétan senki sem tud semmit, de a vezetők közötti ellentétekből arra következtethettünk, hogy a marakodásnak komoly anyagi okai voltak.

Kiss Jenő reám bízott kéziratai között találtam egy színjátékot, amely a két világháború közötti erdélyi falu, anyaországból titkon támogatott iskolaépítésének kálváriájáról szól. Nyílt állami támogatásról akkor és a mi időnkben sem beszélhettünk. Megbízható emberek segítségére volt szükség ahhoz, hogy a más államok ügyeibe való be nem avatkozás vádját elkerüljék. A színdarabban a falu arisztokratája kapta az iskolaépítésre szánt pénzt, amit az elszámoltatástól nem tartva, rövid idő alatt, könnyedén elvert. Elkeserítően hasonló módon úszott el sokféle pénz, és másféle anyagi támogatás a rendszerváltásunk utáni időkben is. Nyilatkozatok is megjelentek a korabeli sajtóban arról, hogy a kapott pénz az erdélyi magyarságé. A nagymenők értelmezésében könnyen és cinikusan magukat gondolták az erdélyi magyarok helyébe.

A hármas torzsalkodásból végül egy kolozsvári választáskor a Marosvásárhelyiek kerültek ki győztesként, kijátszott kártyáikkal a klikkszellemet erősítve mindent vittek. A klikkszellemet azért említem, mert ehhez társítható az íratlan szabály: nem az ügyszolgálat, hanem a csoportba tartozó személy kiléte a fontos. Szőcs Géza kikerült az RMDSZ vezetőségéből, kezdeményezései, amelyek közül számosat ma is közérdekűnek mondhatunk, nem kaptak támogatást. A mellette közügyért dolgozókat is mellőzték és mellőzik a mai napig. Emlékszem a romániai magyar írók nagy lelkesedéssel rendezett rendszerváltás utáni marosvécsi találkozójára. A nagyszerű ebéd után a helyi tiszteltes úr jóvoltából a gyülekezeti teremben tanácskoztunk. Kiderült, hogy a megvalósítások terén nincs mit összeszámolnunk irodalmi és művészeti életünkben. Arról folyt a diskurzus, hogy a következő kellemes találkozót hol tartjuk majd. Egy ember akadt, akinek eszébe jutott a lényeg. Kiss János azt kérdezte: Miért? Miért kell, miért érdemes ismét találkoznunk? Nem kapott rá feleletet. Szőcs Gézára sem figyelt a zömében vásárhelyi fullajtárokkal tele terem. Rögtön utána kiábrándultan anélkül távozott, hogy indokolta volna ezt másféle dolgai elsőbbségével. Amikor szót kaptam és részletesen beszámoltam az Erdélyi Szépmíves Céh újraalakítása utáni küzdelmeinkről, az egész Erdélyt behálózó fiókjaink alakulásáról. Tüntetően kikapcsolták a felszólalásokat rögzítő magnót, Szőcs Géza emberének néztek, tehát nem érdemlem meg a figyelmet. Hiába hangsúlyoztam, hogy a Céh nem egy emberé, hanem mindannyiunkké, hol, ha nem Marosvécsen kellene ezzel behatóan foglalkozni.

Hagyományaink ápolását ajánlva kezdeményeztem és folytattam levelezést a régi Céh Amerikába kiüldözött tekintélyes tagjával.

Levél Wass Alberthez

Tisztelt Wass Albert!

A helyi lap, amelynek a Nagy örömünkre írásod megérkezett. Hálásan köszönjük. Már kiszedtük és elhelyeztük Emlékkönyvünkben változáskor a Szabadság nevet adtuk (inkább a Kolozsvári Híradó vagy valami hasonló nevet kellett volna adnunk, hogy városunk magyar neve megmaradjon), valószínűleg lehozza még mielőtt könyvünk a jövő év elején megjelenik. Az első könyvsorozat befejezését csupán anyagi gondjaink akadályozzák...

„mint bükkerdőn a névtelen varázs,
mikor deresre sápadt már az ősz
és hervadás jön, őszi hervadás.”

Hulló levelek című versedben írtad 1927-ben ezeket a sorokat. Fájdalmas élet a miénk. Akkor is, most is ugyanezt érezzük, de mostani írásod mégis biztatás: hinnünk és remélnünk kell. A hiányzó Kós Károly helyett fél év alatt rendbe szedtük a Céh dolgait, egyre-másra alakulnak fiókszervezeteink, a panaszokat orvosoltuk, a pénzzel elszámoltunk, szerkesztőséget alakítottunk és a küszöbön álló országos közgyűléssel vezetőséget választunk. „A mór megtette kötelességét...” Mivel minden hozzátartozóm meghalt - szüleim, fiam, feleségem -, egyetlen lányomhoz igyekszem Svédországba, Benjamin unokám nevelését vállaltam, de tervem, hogy onnan szervezem a Céh külföldi fiókszervezeteit. Stockholmban, Malmőben, Münchenben, Passauban, Ulmban stb. alakulnak ilyen fiókok. Amerikában Montrealban, Torontóban, Atlantában, New Yorkban is. Kérlek, add át idevágó tapasztalataidat, segítőtársaid címét stb.

Múltkori levelemben kértem, hogy jelöld meg, melyik könyved megjelenését tartod fontosnak II. sorozatunkban?! Továbbá sürgősen szükségünk lenne fényképedre. Az Emlékkönyvbe életrajzi adatokat is beiktattam, onnan hiányzik a fotód.

Még egy kérésem van: beleegyezésed kérem ahhoz, hogy közgyűlésünkön Kiss Jenő mellett az Erdélyi Szépmíves Céh tiszteletbeli elnökéül javasoljunk. Soraidat, írásodat számosan örömmel vették, szereplésed a Duna tévében emlékezetes.

Írásod másolatát elvittem Kiss Jenő bátyámnak, akihez nemcsak a Céh ügye, hanem rokoni szálak is kapcsolnak. Levelét mellékelem.

Egészséget, munkabírást kívánva, emlékezetedbe idézem, hogy „a vénember nem öregember” és szellemi jelenlétedre most is nagy szükségünk van sziszifuszi küzdelmeinkben.

Kolozsvár, 1995. október 10. *Tisztelettel üdvözöl:*
az intéző

Wass Albert köszöntője

Csak az nem vész el, ami örökkévaló

(megjelent az Emlékkönyv második részében és több napilapban is)

Ezeresztendős történelmünk sok viharában megtanulhattuk már, hogy minden elveszhet: vagyon, család, élet, még a föld is kifordulhat lábunk alól, s kegyetlen sorsunk jeges lejtőjén világrészek távolába sodródhatunk. Mindent elveszíthetünk, csak egyet nem: azt, ami örökkévaló.

De mi lehet örökkévaló ebben a villámgyorsan változó világban? Az emberi lélek s mindaz, amit ez a szó magába foglal. Ezt még a világégések szörnyűségei se tudják kiirtani belőlünk. Mert a lélek örökkévaló. Nincs se helyhez, se időhöz kötve. Elpusztíthatatlan. Mert a lélek: Isten tükröződése bennünk, emberekben. Ez azt jelenti, hogy a Nagy Alkotó, Világ és Élet Teremtője és Ura belénk tükrözte saját képmását s ennél fogva örökösei lettünk annak a lelki

és szellemi örökéletnek, ami úgy ezen a világon és még ezen túl is az egyetlen élő örökkévalóság!

Krisztus urunkat latrok kínozták, és latrok gyilkolták meg és mégis örökkévaló és örökértékű minden szava, amit kimondott. Ezt az örökkévalóságot nem irthatja ki semmiféle hatalom. A mi erdélyi magyar örökségünk is hasonló ehhez s ennek tudatát hordozzuk magunkban, lelkünkbe zárva s ez a tudat végzi bennünk a „csoda dolgokat".

Ezek a gondolatok rezzentek meg bennem, amikor hírét vettem az Erdélyi Szépmíves Céh újjászületésének. A lélek él, mert Isten képét tükrözi még mindég. Szent örökséget őriz magában. S ennek a léleknek üzenem: legyetek továbbra is hűségesek ahhoz, mely bennetek él és világítja előttetek az utat. Egy pillanatra se feledjétek el, hogy mindannyian, kik ebben a szövetségben vagytok, Isten tükröződését hordozzátok magatokban. Legyetek tehát mindég hűségesek ehhez a lelki tükörképhez, mert ebben van az örök élet ígérete Erdély magyarjai számára. Gondozzátok tehát hűséges szívvel és igaz szeretettel, amíg csak éltek és még azután is!

Az Úristen kegyelme és bátorító ereje legyen tiveletek minden időben.

Wass Albert

1995 március 15-e ünnepére, Tonk István, a református nyomda igazgatójának hathatós segítségével jelent meg színes *Alapítótagsági oklevelünk*, amelybe a régi Céh két változatban készült emblémája mellett az 1990-es évszámmal jelzett új emblémát is beterveztem. A szöveg díszes betűit Feleki Károly készítette. Fontosnak tartottam, hogy az alapító tagok számára készülő számozott példányok számát is rögzítsük az oklevélen. Wass Albert a 3-as számú oklevelet kapta. Magamnak a 13. számot jegyeztem be, tartva attól, hogy akinek ez a szám jut, nem szívesen fogadja a babonák miatt. Ugyanekkor készültek tagsági igazolványaink is. Ezzel kívántam állandósítani és a tagok által is követhetővé tenni a befizetésüknek megfelelően könyvjárandóságuk nyilvántartását. Ha adminisztrációnknak olajozottan működik, kitartó munkával, sikerült volna minden panaszt orvosolnunk.

Ma sem vagyok okosabb, mint akkor, azt hiszem mindenki számára világos volt, hogy a Céh könyvkiadása nem valósulhat meg csupán a tagok által befizetett díjakból, még akkor sem, ha a rohamos inflációban első sorozatunk díjár 20 000 lejre emeltem. (Az infláció miatt az Erdélyi Kiskönyvtár sorozat könyveinek árát tojásokban számoltam.)

A Céh léte attól az ígért támogatástól függött, amely elengedhetetlen volt az induláshoz, és amit a Szőcs Géza körül kialakult légkör miatt nem kaptunk meg. Könyvkiadás ma sincs meg támogatás nélkül. Mert a könyvkiadás nem kifizetődő. Tehát nem üzlet. Ha pedig nem volt üzlet, hanem az erdélyi magyarság közügye, akkor kimondható, hogy elmaradt támogatása politikai hiba volt. A vezetők közötti ellentétek harca miatt újra az „alagsorban lakók" szenvedtek hiányt. Ez a hiány, mert nehezen, esetleg csak évtizedek múlva kimutatható, nem zavarta a vezetőket. Mi több, felelősségre vonásukkal sem megyünk sokra. Az elmulasztottakat ebben az esetben nehéz pótolni.

Kapkodtam mindenfelé, hogy jobb belátásra bírjak, akit lehet. Segítségért fordultam tisztelt nagyjaink közül a régi Céh Egyesült Államokban élő írójához, akiről annyira megfeledkezett Erdély és az anyaország is, hogy még a tiszteletet követelő kilencvenedik születésnapján is csak holmi vadásztársaság köszöntötte. Nem tamáskodott, feltételek nélkül „belekeveredett" ügyünkbe, támogatott, mert tudta, ha közös ügyünkről van szó, akkor az fontos, az az elsődleges.

Wass Albert levele

Kedves Károly Öcsém!

Hálás szívvel köszönöm az oklevelet, amit nem érdemeltem meg ugyan, de őrizni fogom, amíg csak élek, ami remélhetőleg nem tart sokáig. Nem jó megvénülni.

Küzdelmeidhez Isten segítségét kérem. Ő velünk volt eddig is, Veletek lesz ezután is!

Fényképekkel egy kis bajom van. Kevés akad. De itt küldök egyet, öt évvel ezelőtt készült, a magyar követség megbízottja (jó zsidó neve van) átad egy „arany érmet" abban a reményben, hogy ez befogja a számat. Ebben azonban csalódott az ártatlan.

Ami a könyveket illeti, azoknak minden „jogát" átadtam a rólam elnevezett alapítványnak, mely traktorokat küld székelyföldre. Minden még megmaradt pénzem is arra ment. Ha „templom egere" nem is lettem, „templom patkányának" még beillenék.

Hogy mit lehetne kiadni tőlem? Politikai okok miatt csak kettő jöhet számításba: Erdők Könyve, vagy a költő és a macska (elbeszélések). Ne törődjetek a copyrightel, azt elintézem.

Küzdelmeitekben természetesen veletek vagyok és leszek, amíg élek, és azután is. A többi jókívánsággal már baj van. Ebben az évben többet öregedtem, mint azelőtt tíz év során. Írásomon, sajnos, meg is látszik.

Szeretettel köszönt:

Ui. A másik kettő a képen tábornok fiam, Huba, született Kolozsvárt, és a felesége. Kivághatod őket, ha szükséges.

1995 nov. 1. *Wass Albert sk.*

Készültünk az újraalakult Céh 5. évfordulójára. A katolikus nyomda jövedelmezőségét nem kockáztathatta a Céh hat kötetből álló első sorozata nyomtatásának hitelezésével. Ha ekkor az RMDSZ vezetői belátták volna, hogy a Céh megmaradása közügy, nőtt volna a könyvkiadásunk iránti bizalom, talán hitelt is kaptunk volna. De a Kolozsváron alakult és már a választáskor marosvásárhelyi vezetést támogató politikusok segítségével áttelepített Erdélyi Könyves Céh, amelynek nevét magam javasoltam, mellőzte hagyományápolás szempontjából fontos Céhünket. A régi és nyilván anyaországi segítséggel alakított új erdélyi magánkiadók a maguk pecsenyéjét sütögették. Vezetőik magukat gondolták megváltónknak, szentek ők, akiknek akár az Egyetem utcából elköltöztetett szoborcsoport alakjai, mind „maguk felé hajlik a kezük". A nyilvánvaló mellőzést Szőcs Géza egyik az Erdélyi Lap- és Könyvkiadó segítségével kiadott könyvünk utolsó oldalán nyíltan kimondta, hogy ez a kiadvány is az akarnok ellenében, nem segítségükkel, hanem akadályoztatásukkal jelent meg.

Egyedül a zsoboki tanárkorában riportommal népszerűsített Kötő Jóskát sikerült belátásra bírnom a „nagymenők" közül. Aláírta a következő körlevelet:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület

Körlevél az EMKE szervezeteinek és minden egyesületnek

Az Erdélyi Szépmíves Céh újraalakulásának ötödik évében a Szabályzatában is szereplő módon megújítja tevékenységét, amelynek érdekében minden lehetséges helyen fiókszerveze-

teket alakít. Az ESZC fiók-szervezetei az EMKE keretében, ennek tevékenységéhez igazodván, azt kiegészítve végzik irodalompártoló munkájukat. Kérjük az EMKE szervezeteit, hogy mindenben támogassák a fiókszervezeteket, terveiket egyeztessék, fontosabb megnyilvánulásaikat a sajátosságoknak megfelelően közös szervezésben bonyolítsák le. Ajánljuk az EMKE szervezeteinek, hogy intézményesen is vállaljanak alapító tagságot az ESZC-ben és ezt szorgalmazzák minden romániai magyar művelődési és más egyesület részéről, hiszen a Céh értékes hagyományainkat ápoló és az erdélyi magyar irodalmat pártoló tevékenységére nagy szükség van, kiadványaiból kialakítható kiskönyvtáraival szervezetünk, egyesületeink, alapítványaink, szakosztályaink nevelőmunkáját lényegesen elősegítheti.

Kolozsvár, 1995. április 5.

Kötő József
Főjegyző

Ekkoriban körlevelekkel tartottam a „lelket" tagjainkban, akiknek a száma meghaladta a 2600-at.

Kiss Jenő tiszteletbeli elnökünk aláírásával, a Céh alakulásának ötödik évfordulóján, köszönőleveleket küldtem önkéntes segítőinknek.

Az újraalakult ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH az erdélyi magyar irodalom iránt tanúsított pártoló szeretete és áldozatkészsége elismeréseként köszönetét nyilvánítja ..... úrnak/úrnőnek. Kérjük, hogy továbbra is ápolja a lelki kapcsolatot, amely az irodalomszerető magyarság határok nélküli összetartozását szolgálja.

Kolozsvár, 1995 november 27-én, az ESZC újraalakulásának 5. évfordulóján

Tiszteletbeli elnök
Kiss Jenő

Szeptemberi körlevelemben tagjainkat és fiókszervezeteinket könyvtár létesítésére biztattam és felajánlottam tíz hozzánk közel álló szerző ajándékkönyvét, abban a reményben, hogy megkezdett kiskönyvtár-hálózatunkat gyarapíthatjuk. A könyvek átadásának folyamatban örvendetesen indult Cismigiu utca 1/14 alatti irodánkban.

Mondtam, írtam, ismételtem szakadatlanul, bízva mondásban, miszerint: „a tudás anyja az ismétlés". Pomogáts Béla volt akkor a Magyar Írószövetség elnöke. Kérésére írtam magyarországi tagtoborzó gyűjtőívünk mellé a következő sorokat:

Óvjuk az Erdélyi Szépmíves Céhet

Nem lehet igaz az, hogy Kós Károly nélkül jövőtlen az ESZC. Az újraalakuláskor nem akadt közöttünk olyan, aki Kós Károly elszántságával és kitartásával irányította volna jobbsorsra érdemes egyesületünket. Szőcs Géza dicséretre méltó kezdeményezése az anyagiak posványában lebegve visszatetszést keltett. A nyereségmentes vállalkozás nagyobb figyelmet érdemelt volna 1990-ben, ma és nagyobb figyelmet érdemelne a jövőben is. Mert az ESZC egyike azon hagyományainknak, amelyre nagy szüksége van és lesz az erdélyi magyarságnak, ha megmaradásának valóságos feltételeit végiggondoljuk. Olyan kezdeményezés ez, amely nemcsak a szellemieket tekintően hasznos, hanem anyagiakban is kifizetődő. Mert, ha nincs is Kós

Károlyunk, a dolgok ismétlődésének rendjéből eredően a Céh hagyományainak hasznosításával folyamatosan előbbre léphet. Kós Károly idejében előbb az Athenaeummal majd a Révai-testvérekkel kötött szerződése tette anyagilag is sikeres vállalkozássá. Akkor 28 000 magyarországi pártoló tagja volt a Céhnek. Most félszázezernél több pártolóra számíthatunk. De szervezésükre eddig még nem fordítottunk elég gondot. A Céh ügyeinek megrekedése után, amikor mondvacsinált ügyvezetői félreálltak, kilenc hónapig önkéntes intézőként, jóravaló emberek lelkes csoportjával sikerült rendbe szednem a Céh szénáját. A szerénytelenség ódiumát magamra vállalva elmondhatom, hogy közel állunk ahhoz a sikeralaphoz, amelyről aztán a választott új vezetőség irányításával a Céh a rendes kerékvágásba juthat. Első könyvsorozatunk könyvei nyomdába kerültek, tagjaink száma 2600-ra gyarapodott. Megkezdtük fiókszervezeteink, szám szerint 126, építését, megnyílt e lehetősége annak, hogy a világ minden országában, ahol magyarok élnek, baráti köröket alakítsunk. A Szőcs Géza elleni támadások meghiúsították annak lehetőségét, hogy a kolozsvári Glória nyomdába adott könyveinket ott megjelentessük.

Miután családi okokból intézői munkámról le kell mondanom, abbamaradt a magyarországi fiókszervezeteink szervezése is. Ennek lényegét abban a minisztériumi ajánlásban látom, amely arra serkenti majd a különféle közintézményeket (iskolákat, könyvtárakat, klubokat, egyesületeket stb.), hogy lépjenek tagjaink sorába. Szerény anyagi hozzájárulásukkal, aránylag olcsó erdélyi magyar könyvekhez juthatnak, erkölcsi támogatásuk pedig az erdélyi magyarság megmaradását segítheti. Valahogyan úgy, ahogyan ez Kós Károly idejében történt. Nyilvánvaló, hogy ehhez néhány magyarországi könyvkiadó segítségére is szükség lesz.

Kérek mindenkit, aki igyekezetünkben döntéshozó, ne hallgasson az egymáselleni küzdelembe, a különféle intrikákba bonyolódottak táborára, hanem a közérdeket szem előtt tartva segítsen. Az ESZC soha sem volt egyetlen emberé vagy csoportosulásé, hanem mindig és a jövőben is a magyar művelődés önzetlen szolgálatának az érdeke, kell, hogy legyen. Ajánlom ezt megfontolásra minden magunkat megtartó igyekezetünket értő és szerető könyvbarát szíves figyelmébe.

Merre tart az Erdélyi Szépmíves Céh?

Eddig nem sokan tudták, talán még az ESZC tagjai sem tapasztalták azt, hogy a Céh a szabályzatában lefektetettek szerint irodalompártoló szervezet. Tehát nem könyvkiadó, hanem szerte a világon megalakítható olyan kisközösség-láncolat, amely az erdélyi magyar irodalom mindenféle pártolását tűzte célul. Folyamatos tevékenységének csak egyik módja az, hogy a két világháború közötti egykori Céh hagyományainak megfelelően nevét adja könyvsorozatainak megjelenéséhez. Nem anyagi hasznot hajtó szervezkedés. De összegyűjti a könyvbarátok pénzét és az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó Kft. segítségével keménykötésben, ex librissel ellátott, sorszámozott könyveit eljuttatja tagjainak, a fűzött példányokból pedig vásárolhatnak az érdeklődők. Az Erdélyi Híradó felelős vezetője Szőcs Géza. Ugyancsak ő az Erdélyi Szépmíves Céh elnöke, hiszen 1990 decemberében kezdeményezte és újraalakította a mondhatjuk bátran nagynevű intézményt. Szabályzata alapján azt is kimondhatjuk, hogy az ESZC nem egyvalakié, nem is egy csoporté, hanem mindannyiunké, az egész erdélyi magyarságé. A megmaradásunkért valóban dolgozók, akik ezt alaposan átgondolták, tudják, hogy hagyományaink ápolásával, műveltségünk gyarapításával, civilizációs szintünk európaihoz való közelítésével szolgálhatjuk leginkább kitűzött célunkat. Ha ehhez azt is hozzágondoljuk, hogy az utóbbi években megfogyatkozott értelmiségünket kevésbé, de az egyszerű embereket annál inkább félthetjük a beolvadástól, nyelvünk és sajátos kultúránk elvesztésétől, akkor bizton

állíthatjuk, hogy mindenféle műveltségtápláló kisközösségre nagy szükségünk van és lesz az elkövetkezőkben is.

Sajnos, a Céh újraindulásakor ez nem tudatosodott eléggé a vezetőkben. Így elmaradt annak a fiókszervezet-hálózatnak a kialakítása, amely élő, öntevékeny szervezetként fokozatosan növelte volna nemcsak a könyvbarátok, hanem egyetlen szóba sűrítve, az irodalompártolók számát.

Amikor fél évre elvállaltam a Céh ügyeinek intézését, az 1991-ben benyújtott szervezet-felépítési javaslatomat kezdtem meg gyakorlatba ültetni. Ma már mindenfelé alakulnak a Céh fiókszervezetei. A lehetséges ESZC-fiókszervezetek száma 125. (Lásd a mellékelt helység-névsort.) Ezekben a helységekben csaknem mindenütt van néhány ESZC-tag. És a Céh eddig döcögő adminisztrációja, gyenge könyvkiadói munkája ellenére mindenütt van igény és akarat a jó és szép könyvre, illetve az irodalompártoló munkára. Álljon itt egyetlen példa ennek bizonyítására. Szilágycsehben Vida Györgyné volt az idei tavaszig az egyetlen tagunk. Segítségével és a különféle intézmények vezetőinek a megértésével ma már tizennyolcan vannak. Mert ha egyénenként nem könnyű összegyűjteni a második sorozatra hozzávetőlegesen kiszámított húszezer lejt, az egyházi közösségek, az iskolák, a könyvtárak, a magyarság politikai és kulturális szervezeteinek könnyebb ezt az összeget elkülöníteniük ahhoz, hogy a könyvsorozatot ott tudhassák tagjaik keze ügyében. Intézmények példamutató erejét is mérlegre tettük ezzel, és nem csalatkoztunk. Könyveink végén ott található tagjaink névsora.

A Céh küszöbön álló országos közgyűlésén a fiókszervezetekben megválasztott küldöttek olyan értő és felelős vezetőket kell hogy válasszanak, akik a nemrég rendbe tett adminisztrációját és terveit tovább tökéletesítik; még szorosabbra fűzik a fiókszervezetek kapcsolatát az EMKE többi kulturális szervezetével; érdekes és hasznos programajánlatokkal látják el a tagságot; a véglegesített első könyvsorozat könyveit idejében eljuttatják az előfizetőknek, és a külföldi tagok toborzásáról sem feledkeznek meg, hiszen a jobb gazdasági körülmények között Magyarországon és Nyugaton élő magyarok hozzájárulásával kell megvalósítanunk a hazai olcsókönyvek kiadását és terjesztését, ahogyan ezt annak idején Kós Károlyék is cselekedték.

... A közeljövőben megalakulnak fiókszervezeteink Bécsben, Essenben, Ulmban, Münchenben, Malmöben, Stockholmban, Montrealban, Torontóban, New Yorkban és másutt is.

Merjük remélni, mindenfelé hasznos, kellemes és örömteremtő lesz a munkájuk.

Az ESZC intézője

Erdélyért kiáltom és később *Magyar dolgok* címmel két kötetbe gyűjtöttem néhányat hasonló publicisztikáimból. Az első ilyen kötetem éppen a Romániai Könyves Céh megalakulása előtt jelent meg.

Jelen voltam Nistor Gáspárral, a NIS Kiadó tulajdonosával együtt az egyetem Nemzeti Színház melletti épületében rendezett alakuló gyűlésen. A magyar könyvkiadás rendezésére alakult szervezett összefogásnak a Könyves Céh nevet javasoltam, és mert Domokos Géza támogatta javaslatomat, megszavaztuk. Az RMDSZ élén akkor már Markó Béla állt, aki benézett hozzánk, beült egy darabig a lépcsőzetesen emelkedő padsor tetejébe megfigyelőnek. Akkor már nyilvánvalóvá vált, hogy a fővárosból irányított Domokos Géza elképzelése szerinti RMDSZ és a Szőcs Géza kolozsvári központú párt közötti vitát a marosvásárhelyiek nyerték, ők domináltak megbeszélésünkön is. A délutáni gyűlésen újságírókat tüntettek ki: Szász János életműdíjat kapott, hosszan felolvasott szövege érthetetlen volt. Lázár Lászlót, akiről tudtuk, hogy végzetes betegsége miatt már csak hetei vannak hátra publicisztikai tevékenységért díjazták. Állítom, hogy Lazics barátom egész életművéért megérdemelt volna

nagyobb elismerést is. Arról, hogy abban az időszakban rajtam kívül más szerző nem jelentkezett időszerű publicisztikai kötettel, említés sem történt. Az *Erdélyért kiáltom* könyvemet elhallgatták, mert Szőcs Gézához tartozónak hittek. A pedig én nem valaki, vagy valakik, nem csoportok, végleg nem klikkek mellett állottam, hanem ügyeinkért vállaltam közösséget. Viccesen azt is mondtam, hogy valamely jó ügyünkért, még az ördöggel is cimborálok. Olyan volt ez, mint az átkosban, amikor egyesek származásom miatt kételkedtek bennem, miközben kebelbarátaik között nem egy besúgó volt. Szerencsémre voltak olyan bizalmi embereim, mint Pál Laji, aki a börtönből egyenesen hozzám jött szerkesztőségbe, hogy gratuláljon *Köszönöm, jól vagyok* című regényemben mutatott bátorságomért.

A megalakult Könyves Céhet bekebelezték a vásárhelyiek. Káli Király István vezette.

Sajnáltam, hogy Nistor Gáspár sokallta a kötelező tagdíjat, ezért kimaradt a Céhből.

Segítségével az általam alapított *Erdélyi kiskönyvtár* eleve a legolcsóbb könyvsorozatnak indult. Kikötöttem, hogy a Helikon által, Kacsó Sándor gondozásával a két világháború között megjelent *Hasznos Könyvtár* mintájára, nemcsak hasznosnak hanem olcsónak kell lennie. Úgy is hirdettük, hogy könyveink ára soha sem haladhatja meg négy-öt tojás árát. Ezt a döntést a lej akkori elértéktelenedése miatt kellett hoznunk.

Ma is büszke vagyok arra, hogy a Hasznos Könyvtár 17 könyvénél kétszer több könyvet sikerült kiadnunk. Régen, a Helikon erkölcsi támogatása kevésnek bizonyult, az Erdélyi kiskönyvtár is jól állt az erkölcsi támogatással, hiszen maga Dávid Gyula is dicsérte kezdeményezésünket a tévében, amíg meg nem sértődött azon, hogy Nistor Gáspár, mert anyaországi támogatást kapott Bölöni Farkas Sándor naplójának kiadására, nem engedte azt át neki. Nekem nem volt beleszólásom könyvsorozatunk anyagi ügyeibe. Sejtem, hogy e kötet átvállalásának valóságos oka azt volt, hogy míg én a teljes napló közlésére gondoltam, Dávid Gyula az anyaországban már megjelent cenzúrázott szöveghez ragaszkodott, hogy takarja a szerző egyházellenes, keserűséggel fogalmazott naplójegyzetének sorait. Nem értettem, hogy az ilyen kételkedő, dogmákkal küszködő nagy egyéniség belső vívódását miért kell takargatni. Minden hitnek ki kell bírnia a tagadás próbáját. Bölöni Farkas Sándor naplója, akármit is írt abban, nem másíthatja meg az új világot ismertető nagyszerű könyvével megalapozott örökös tiszteletünket. A lakkozást, ahogyan fiatal újságírókoromban is, akkor és most is a szerkesztők erkölcsi töpörödésének tudom. Mindez csak feltételezés, hiszen a Nistor Gáspár érthetően ragaszkodott ahhoz a kis összegű támogatáshoz, amit sokféle ajánlatunk közül végre ez a könyvünk megkapott.

Öt alsorozatot terveztem. A megjelentek szerzőjét és címét akárki megtalálja könyveink hátsó fedőlapján. Máig sajnálom, hogy az előkészítettek és a tervezettek anyagiak híján elmaradtak.

Ilyen a *Kézikönyvek* alsorozatban az *Erdélyi Történelmi Adattár*, amelynek összeállításáról már szó volt emlékiratomban, és amelynek kiadását Kovács Dezső vállalta az Erdélyi Híradónál. Értesüléseim szerint, tőle Abodi Nagy Máriához került átnézésre. Sorozatba illő volt *Illemszótáram*, amely végül az Erdélyi Lap- és Könyvkiadó támogatásával saját költségemen jelent meg. Terveztem még *Bölcsességtárat* egy régi, az egyházi gondozásban megjelent *Lélekűdítő* kiskönyv mintájára, és nyelvjavító kiskönyvet Murádin László szerkesztésében és román- magyar társalgási zsebkönyvet. Is. A *Gondolatok az anyanyelvről* című gyűjtést átmentettem Svédországba. A Svédországi Magyarok Szövetségének Anyanyelvünk Alapítványa pénzén és a Magyarok Világszövetsége támogatásával a kolozsvári Glória nyomdában készült nyolcszáz példányban.

A *Közírás* alsorozat szerzői ismert írók, publicisták voltak, olvasmányos politikai töltetű írásokból kifogyhatatlanok voltunk, de támogatás híján többek között elmaradt Nits Árpád és

Bazsó Zsigmond kötete. *Akik mellettünk járnak* címmel problémafelvető mélyinterjú köteteket terveztem Sütő Andrással, Tőkés Lászlóval, Szőcs Gézával, Katona *Az autonómiáról* írt tanulmányával elsőként adott volna útbaigazítást erről a közérdekű témáról.

Az *Erdélyi Érdekességek* alsorozatban elmaradt a Tinódi Lantos Sebestyén Kolozsváron kiadott dalainak gondozott kiadása, a 135 évvel azelőtt megjelent Kővári László *Erdélyi szokások*, Nagy Mór: *Erdélyi virágok* című munkája. *Erdélyi sors* címmel szociográfiai dolgozataim és az *Erdélyi mézeskalács*, lírai receptkönyvemre sem volt elég pénzünk, ahogyan a Lövy-Demeter-Asztalos: *Kolozsvári emléktáblák* című könyvére sem, amelynek stilizálásába lelkesen belekezdtem.

Dolgoztam az *Olvasmányok* alsorozatunkba illő Szabó Márton doktor terjedelmes önéletrajzi könyvén is, amit *Gyermekkor nélkül* címen kívántunk megjelentetni. Dédelgetett tervem volt egy kötetbe rendezni erdélyi humorhármasunk válogatott írásait. Az ifjúsági lapunk által rendezett Matinéinkon néhány alkalommal sikerül egy előadás keretében színpadra állítanom Bajor Andort, Sinkó Zoltánt, és Zágoni Attilát. Emlékezetes színpadi szerepléseikből ítélve, „meredekebb" írásaikból készült összeállításunk sikerkönyv lett volna.

A *Gyakorlati tanácsok* alsorozatban csak a *Színjátszók könyvét* jelentethettük meg az EMKE támogatásával. *Mesés közlekedés* című gyerekkönyvem és a hegyvidéki gazdálkodásról, a *Kárpátok jövője* riportsorozatom alapján szerkesztett könyvemet sem adhattuk ki. Elmaradt, támogatás híján a lányom kiskönyve is, a nálunk vitathatatlanul mindmáig fontos, *A svéd fogápolásról* megkezdett munkája is.

A könyvsorozat tervét mindenkivel megosztottam, folyamatosan gyűjtöttem az ötleteket, hogy a Kacsó Sándor által létrehozott könyvsorozatnál hasznosabbat és maradandóbbat alkossunk.

Büszkén nyugtázhatom, hogy olyan baráti segítőm is volt, mint Sütő Andris.

1995. IX. 24-én kelt levelét több okból is idéznem kell:

Kedves Károly!

Betegségben, zaklatottságban, kényszerű utazásokkal, hosszabb-rövidebb külföldi jövés-menéssel tovatűnt hónapok után kost előveszem „álomittas" leveledet, Erdélyi Kiskönyvtár-ad kicsi sorozatát, a nekem ajánlott példányokat, hogy egyrészt megköszönjem figyelmességedet, másrészt csodálatomnak adjak hangot: az maradtál, aki voltál, nemzeti közösségünk küzdelmének önzetlen, áldozatos apostola.

Kár, hogy a jól ismert és átkozott történelmi örökség, s az új román magyartalanító hadjárat nem kedvez ügyünknek.

Indokoltan fejtegeted mégis, hogy a tétlenség a halálunkat jelenheti. Cselekedjünk tehát! Nos, teljes passzivitással sem vádolhatjuk magunk, ám a közösségi ténykedésnek bizonyos területeit muszáj elkerülni. Hogy is állunk a Szépmíves Céh-vel? Úgy ahogy már induláskor sejtettem: rosszul. Ugyanis: mi hogy indul, akként folytatódik. A csőd okát-fokát nem magyarázom. Sejtelmeimhez nincs időm, sem kedvem se: fölfedni a lesújtó és fölháborító bizonyítékokat. Tény, hogy környezetemben erről a kezdeményről, elindítóiról, pénzbeszedésről, be nem váltott ígéretekről az emberek csak káromkodva szólnak, verést is ígérvén... Isten tudja kinek, kiknek, anonim konjuktúra-lovagoknak. Magad írod: „Követeltem a pénzek elszámolását, nyilvántartását..." Mindhiába. Nos, mi ez? Kitől köve telted, és miként keveredtél a néma cinkosok közé? És ha valamit elkezdtél, miért nem jártál annak végére? Hiszen közpénz dolgában az ilyesmi lehetetlenség. Ezért nem értem: miként tartod lehetségesnek az én bekapcsolódásomat a „megújított vállalkozásba"?

Remélem minden magyarázat nélkül megérted, hogy kérésednek semmiképpen sem tudok eleget tenni. Azt mondod: nélkülem a Céh újbóli föltámasztását nem tudod elképzelni. Én más mondanék: annak tisztázása nélkül, ami eddig történt? Annak nyilvánosságra hozatala nélkül, amit szőnyeg alá söpörni nem szabad: egy lépést sem lehet a „megújítás" ügyében tenni. Ezért kérem megértésedet teljes távolmaradásomban.

Az Erdélyi Kiskönyvtár rendkívül fontos sorozat. Így mos kissé heterogén, talán hasznos lenne újragondolni, meghatározni arculatát, tematikáját. Például azt mondanám: melyik az az 50 könyv(ecske), amely egy mezőségi magyar szórványközösség számára létfontosságú? Nyomorúságunk legalsó szintjét kellene számba venni, hiszen fennebb már eléggé bőséges a választék ilyen tekintetben.

Kívánom, legyen erőd ahhoz, hogy ne hagyd maghad, hogy szép szándékaidban nálamnál jobb mecénások segítsenek:

Sütő András

Ezzel a levéllel bizonyítottam magamnak, hogy jó úton indultam el a Céh újraindításával, hiszen, amikor utazásaiból hazatérve, tisztelt barátom, kigondolta tanácsait, azokat én már teljesítettem. Számonkérését már előbb teljesítettem a *Szabadság*-ban nyilvánosságra hozott meggondolkoztató panaszleveket megválaszolva, érvelésemet elfogadta az ügyért buzgó közönség. A régi tagok mellé még legalább ezer ember csatlakozott, számítógépes nyilvántartást indítottam unokaöcsém segítségével, körleveleimmel, amit intéző-helyettesemként Eszényi Noémi is aláírt, folyamatosan tájékoztattam fiókszervezeteinket a fejleményekről. (Mindezeknek fontosabb bizonyítékait az akkoriban nyomdába adott *Emlékkönyv* tartalmazta) A Céh megmaradását egyetlen szívhez szóló mondatommal indokoltam: „a Céh nem egy emberé, hanem az egész erdélyi magyarságé". A kezdeti kusza pénzügyek tisztázását, kérésemre, Szőcs Géza megígérte, a befizetett összegeket nyilvántartottuk és előkészítettük annak módját, hogy sorszámozott könyveinkkel kiegyenlítjük. Én a nemes cél érdekében „keveredtem" bele másodszor is a Céh vezetésébe.

Nem maradhat észrevétlenül az a tény sem, hogy Andris marosvásárhelyi környezetében dominált a Szőcs Géza ellenesség. És nemcsak ott, hiszen, többek között Csiha Kálmán püspökünk Kanadából dollárokat hozott azzal a kikötéssel, hogy csakis nekem adhatja át. Amerikában járva, leveleimben kikötöttem, hogy pénzadományokat nem fogadok el, küldjék hivatalos úton. Az itthon hozzám juttatott összegekért elismervényt adtam, ha erről, mint például a nagytiszteletű püspök úr, engem lebeszélni akartak, akkor is. Intézőként első dolgom volt, hogy szakavatott pénztáros kezébe adjam a tagoktól begyűjtött pénzt és minden adományként érkezett összeget. Egyébként anyagi ügyekkel éppen azért nem kívántam foglalkozni, mert akkoriban, a vezetők mintha elfeledkezek volna a szüleinktől tanultakról: A pénz számolva jó! Számomra nyilvánvaló volt, hogy Sütő András nem kívánt részt vállalni a tisztázatlan körülményekről elhíresült „vállalkozásban", amit sohasem tekintettem vállalkozásnak, hanem fontos közügyünknek. Éppen ezért kértem neves írónk támogatását. Csakhogy a hatalmi harcban nemkívánatossá vált, kolozsvári vezetésű RMDSZ-t támogató egykori főtitkár mellőzésével a mi „csecsemőnket" is sikerrel kidobták bölcsőjével, szülőjével, lelkes támogatóival együtt.

Ismerős volt nekem akkor már az ilyen embert próbáló magatartás. Kányádi mesélte egyszer szerkesztőségünkben, azt hiszem éppen meggondolkoztatásunkra, azt a történetet, amikor szoborállító bizottsági elnöki titulusával beállított Andrishoz, aki hirtelen haragjában felfortyant. Valahogyan ilyesmit mondhatott: Hogyan? Hát nem én vagyok szülőfalumban a Kemény Zsigmond szoborállító bizottság elnöke?! Összekülönböztek. Végül - feltehetően nemcsak ezért -, de a szoborállítás akkor elmaradt. Kapva kaptam a történésből kitetsző tanulságon, és egyik-másik másik alkalommal, amikor személyi kakaskodásoktól elvakultan

szerkesztőségünkben megfeledkeztek valamely közös ügyünkről, ezzel - legalábbis úgy hittem - eredményesen példálóztam. Tudom, hogy némely szerkesztő szerint az ilyen apró emberi hibák, vagy ferdeségek, nem valók a nyilvánosság elé. Ennek ellenkezőjét vallom: nem érzem dehonesztáló jellegűeknek, inkább emberinek, nagyjaink hibáiktól vállnak igazán emberibbé, s ilyenformán még inkább tisztelhetjük és szerethetjük őket.

Sütő Andrásnak elvittem az Erdélyi Kiskönyvtár általam javasolt ötven könyvcímét, levelét később másolatban Nistor Gáspárra bíztam, s biztattam, hogy Pomogáts Bélát és Bodor Pált is sikerült megnyertem a kiskönyvtár ügyének.

„És ha valamit elkezdtél, miért nem jártál annak végére?"- jogos kérdését nem kívánom megkerülni, éget ma is, hiszen egy álló esztendeig, de Svédországba kerülésem után is abban jártam, hogy végigvigyem, normális keretek közé lavírozzam a Céh ügyeit. Erről szól sűrű levelezésem, amelyből mutatóban azért is idemásolok néhányat, mert ezekből kiderül, hogy a Céh felépítése jól haladt, a tagság elvesztett bizalmát sikerült visszanyernünk, tagjaink száma pedig napról-napra gyarapodott.

Tisztelt Egyesült Magyar Alap!

Tudatom, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh ügyeinek rendezése céljából, Kiss Jenő és Szőcs Géza elnökök megbízásából a Céh felépítését öt esztendővel ezelőtt javasolt tervem alapján elvállaltam. Elsődlegesen a Céh tartozásait, nyilvántartását és fiókszervezeteinek kiépítését tartom fontosnak rendezni.

Mellékelten küldöm az EMA-nak járó kiadványokat. Tájékoztatásul elmondhatom, hogy az ESZC első sorozatában, amelyre Önök is előfizettek, hat könyv lát rövidesen napvilágot.

A Céh szabályzata értelmében mindenütt fiókszervezeteket létesít, amelyek önállóan szolgálják az irodalompártolást. Kérem, hogy néhány alapító tag toborzásával (főként intézményekre gondolok) alapítsák meg az ESZC kanadai vagy torontói fiókszervezetét. Montrealban Pusztai Péter grafikus tiszteletbeli tagunk és reméljük, hogy a Bethlen Gábor Irodalmi és Baráti Kör és annak tagjai is vállalják az alapító tagságot. Minden tagnak alapító oklevelet küldünk. A következő II. sorozatunkban 6-8 kötetet számítunk kihozni, a júniusban összeülő közgyűlés által megválasztott szerkesztőbizottság által kijelölt munkákat, amelyek között 3-4 a régi Céh által megjelentetett könyv, a többi pedig a mai erdélyi írók munkáit tartalmazza. A II. sorozat könyveinek előfizetése 150 dollár, postai költséggel együtt. A fiókszervezetek tagsági díját a tagok saját belátásuk szerint állapítják meg. Ennek 1/4 részét kéri az ESZC népszerűsítő kiadványainak fedezésére, a többi a fiókszervezet működését hivatott biztosítani. A Céh programokkal és ajánlásokkal segíti a fiókszervezetek irodalompártoló munkáját, amelyekhez javaslatokat, ötleteket szívesen fogad. Ugyancsak elfogadunk adományokat, amelyeket írók, szervezők külföldi utazására kívánunk felhasználni.

Ismételten felhívom figyelmüket arra, hogy az Erdélyi Kiskönyvtár sorozat, amelynek szerkesztője vagyok, nem azonos az ESZC által megjelentetett könyvsorozatokkal. Az EK olyan népkönyvtár, amelyet az ESZC eddigi hiányos működése miatt kellett létrehoznom az erdélyi szegény olvasók támogatására, népnevelésre. Kérem, hogy a múltkori küldeményemre és levelemre alkalomadtán válaszoljanak.

Az ESZC olyan erdélyi hagyomány, amelyet nem hagyhatunk parlagon heverni. Ezért vállaltam ügyeinek lehetőleg gyors rendezését. Ezt a munkát is teljesen bérmentve, nyugdíjamat is feláldozva végzem. Kérem, higgyenek abban, hogy a Céh ügyei egyenesbe jönnek és kiérdemlik az Önök nagyérdemű támogatását.

K vár, 1995. április 4.

Tisztelettel
az ESZC intézője

***Körlevél az EMKE szervezeteihez és minden egyesületéhez**.*

Az Erdélyi Szépmíves Céh újraalakulásának ötödik évében új, a szabályzatában is szereplő módon megújítja tevékenységét. Ez az 1924-ben Kolozsváron alapított és 1990-ben újraalapított szervezet a romániai magyar irodalom támogatására készült fel, de az évek során vezetősége elsorvadt és nem teljesíthette a szervezet felépítésében reá váró feladatokat, nem hozta létre e kulturális szervezet alapját képező fiókszervezeteit és kirendeltségeit, nem dolgozta ki tagjai nyilvántartásának könnyen kezelhető módját és így kiadványai nem juthattak el idejében tagjaihoz, a Céh belső tevékenységének nem biztosított megfelelő nyilvánosságot, tagjait nem biztatta és szoktatta önálló tevékenységre. Az új vezetőség megválasztása ezért elkerülhetetlenül sürgős teendő. Ennek demokratikus módon kell megtörténnie. A fiókszervezetek megalakulásakor, a vezetőségválasztással egy időben választott küldöttek választhatnak a Céh idei, június végén Kolozsváron tartandó közgyűlésén új Igazgatótanácsot. Az ESZC jelenleg 1161 hazai, 196 magyarországi és 78 külföldi tagot számlál. Minden tíz tagot egy küldött képviselhet a közgyűlésen, de fiókszervezetenként egy-egy küldött több tag megbízásából több szavazattal rendelkezhet.

*A Céh alapító tagjai díszes oklevelet kapnak tagságuk elismerésére. Az oklevelek kiosztása a fiókszervezetek alakulásán történik. Befejezés előtt a tagok számítógépes nyilvántartása. A fiókszervezetek önállóságát szolgálja az ugyancsak alakuláskor kiállítható tagsági könyv, amelybe a tagok által megszavazott évi tagsági díj összegét a fiókszervezet pénztárosa bevezeti. **A tagsági díj 3/4 részét a fiókszervezet saját szükségleteire felhasználhatja**. Ugyancsak az alakuláskor kell tisztázni, ki hány Céh kiadványt nem kapott meg, hogy a hiányt minél hamarabb pótolni lehessen.*

Az ESZC eddig megjelentette 1. Kós Károly: Az országépítő, 2. Kiss Jenő: Ithaka messze van című könyvét kötött és fűzött kiadásban. Elkészült a 3. könyve is Tar Károly: Bög Viola Társaság címmel, egyelőre fűzött kiadásban. A Céh alapító tagjai a befizetett 3000 lejért az első sorozat könyveit kapják, tehát a 3. könyv kötött példányát, a 4. Reményik Sándor munkáit, az 5. Bánffy Miklós: Erdélyi történet című regénytrilógiáját, a 6. Emlékkönyv címen az ESZC eddigi történetét nyújtja kortársak visszaemlékezéseiben és dokumentumokból.

A II. sorozat előfizetési díja: 20 000 lej. Ebben a sorozatban újabb 6-8 könyvet ígér a Céh a közgyűlésen megbízott szerkesztőbizottság ajánlásai alapján. A kiadványok egy része az ESZC régi könyveinek újabb kiadása lesz.

Az ESZC fiókszervezetei az EMKE keretében, ennek tevékenységéhez igazodva, azt kiegészítve végzik irodalompártoló munkájukat. Kérjük az EMKE szervezeteit, hogy mindenben támogassák a fiókszervezeteket, terveiket egyeztessék, a fontosabb megnyilvánulásokat közös szervezésben bonyolítsák le. Ajánljuk az EMKE szervezeteinek, hogy intézményük vállaljon alapító tagságot az ESZC-ben és ezt szorgalmazza minden művelődési és más romániai magyar egyesület részéről, hiszen a Céh kiadványaiból kialakítható könyvtár segítheti most és a jövőben is nevelőmunkájukban szervezeteinket, egyesületeinket, szakosztályainkat.

Kolozsvár, 1995. április 5. ***Tar Károly** intéző* ***Eszényi Noémi** intéző helyettes*

Újsághír:

Megalakult az Erdélyi Szépmíves Céh kolozsvári fiókszervezete

Szombaton délben, a Heltai Klubban Szőcs Géza, az ESZC elnökének és Tar Károly intézőnek jelenlétében megalakult a céh kolozsvári irodalompártoló fiókszervezete. Az Erdély-szerte kibontakozó akció során Szilágycsehben, Nagyváradon, Sepsiszentgyörgyön, Aradon,

Ludason és másutt sorra alakuló új lendületet adtak a céh könyvpártoló tevékenységének is, amennyiben az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó egyszerre három, az ESZC első sorozatában meghirdetett kötetét nyomdába adta.

A jelenlévők megválasztották a kolozsvári fiókszervezet vezetőit. Tiszteletbeli elnök: dr. Kós Károly és Csiha Kálmán. Elnök: Pillich László. Alelnök: Röser Ferenc. Titkár pénztáros: Pavlovics Ilona.

A megjelentek átvették alapító oklevelüket és tagsági könyvüket. Számos javaslat hangzott el a céh munkájának kiteljesítése érdekében. Röser Ferenc, Fazoli Csaba József, Pálfalvi Attiláné szorgalmazták az első sorozat köteteinek minél előbbi megjelenését. Röser Ferenc felhívta a figyelmet a céh hagyományainak a céh hagyományainak követésére, a vezetőség és a tagság közötti kapcsolattartás rendszerességének szükségességére.

Az erdélyi magyarság új, kultúrát terjesztő kisközössége az EMKE szervezeteivel együttműködve irodalmi találkozókkal, könyvbemutatókkal és más rendezvényekkel kívánja szolgálni tagsága érdekeit.

A megválasztott vezetőség felkéri mindazokat, akik még nem vették át alapító oklevelüket, tagsági könyvüket és az eddig megjelent köteteket, füzeteket és könyvjelzőket, hogy jelentkezzenek a céh új, korszerű székhelyén (Cišmigiului 1. szám alatt, alagsor, 14-es ajtó), amely június elsején nyílik az érdeklődők számára. Nyitva: naponta 10-13 óra között. Telefon: 190-824.

Újságcikk:

Merre tart az Erdélyi Szépmíves Céh?

Eddig nem sokan tudták, talán még az ESZC tagjai sem tapasztalták azt, hogy a Céh a szabályzatában lefektetettek szerint irodalompártoló szervezet. Tehát nem könyvkiadó, hanem szerte a világon megalakítható olyan kisközösség-láncolat, amely az erdélyi magyar irodalom mindenféle pártolását tűzte célul. Folyamatos tevékenységének csak egyik módja az, hogy a két világháború közötti egykori Céh hagyományainak megfelelően nevét adja könyvsorozatainak megjelenéséhez. Nem anyagi hasznot hajtó szervezkedés. De összegyűjti a könyvbarátok pénzét és az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó Kft. segítségével keménykötésben, ex librisszel ellátott, sorszámozott könyveit eljuttatja tagjainak, a fűzött példányokból pedig vásárolhatnak az érdeklődők. Az Erdélyi Híradó felelős vezetője Szőcs Géza. Ugyancsak ő az Erdélyi Szépmíves Céh elnöke, hiszen 1990 decemberében kezdeményezte és újraalakította a mondhatjuk bátran nagynevű intézményt. Szabályzata alapján azt is kimondhatjuk, hogy ***az ESZC nem egyvalakié, nem is egy csoporté, hanem mindannyiunké, az egész erdélyi magyarságé.*** *A megmaradásunkért valóban dolgozók, akik ezt alaposan átgondolták, tudják, hogy hagyományaink ápolásával, műveltségünk gyarapításával, civilizációs szintünk európaihoz való közelítésével szolgálhatjuk leginkább kitűzött célunkat. Ha ehhez azt is hozzágondoljuk, hogy az utóbbi években megfogyatkozott értelmiségünket kevésbé, de az egyszerű embereket annál inkább félthetjük a beolvadástól, nyelvünk és sajátos kultúránk elvesztésétől, akkor bizton állíthatjuk, hogy mindenféle műveltségtápláló kisközösségre nagy szükségünk van és lesz az elkövetkezőkben is.*

Sajnos, a Céh újraindulásakor ez nem tudatosodott eléggé a vezetőkben. Így elmaradt annak a fiókszervezet-hálózatnak a kialakítása, amely élő, öntevékeny szervezetként fokozatosan növelte volna nemcsak a könyvbarátok, hanem egyetlen szóba sűrítve, az irodalompártolók számát.

Amikor fél évre elvállaltam a Céh ügyeinek intézését, az 1991-ben benyújtott szervezet-felépítési javaslatomat kezdtem meg gyakorlatba ültetni. Ma már mindenfelé alakulnak a Céh fiókszervezetei. A lehetséges ESZC-fiókszervezetek száma 125. (Lásd a mellékelt helységnévsort.) Ezekben a helységekben csaknem mindenütt van néhány ESZC-tag. És a Céh eddig döcögő adminisztrációja, gyenge könyvkiadói munkája ellenére mindenütt van igény és akarat a jó és szép könyvre, illetve az irodalompártoló munkára. Álljon itt egyetlen példa ennek bizonyítására. Szilágycsehben Vida Györgyné volt az idei tavaszig az egyetlen tagunk. Segítségével és a különféle intézmények vezetőinek a megértésével ma már tizennyolcan vannak. Mert ha egyénenként nem könnyű összegyűjteni a második sorozatra hozzávetőlegesen kiszámított húszezer lejt, az egyházi közösségek, az iskolák, a könyvtárak, a magyarság politikai és kulturális szervezeteinek könnyebb ezt az összeget elkülöníteniük ahhoz, hogy a könyvsorozatot ott tudhassák tagjaik keze ügyében. Intézmények példamutató erejét is mérlegre tettük ezzel, és nem csalatkoztunk. Könyveink végén ott található tagjaink névsora.

A Céh küszöbön álló országos közgyűlésén a fiókszervezetekben megválasztott küldöttek olyan értő és felelős vezetőket kell hogy válasszanak, akik a nemrég rendbe tett adminisztrációját és terveit tovább tökéletesítik; még szorosabbra fűzik a fiókszervezetek kapcsolatát az EMKE többi kulturális szervezetével; érdekes és hasznos programajánlatokkal látják el a tagságot; a véglegesített első könyvsorozat könyveit idejében eljuttatják az előfizetőknek, és a külföldi tagok toborzásáról sem feledkeznek meg, hiszen a jobb gazdasági körülmények között Magyarországon és Nyugaton élő magyarok hozzájárulásával kell megvalósítanunk a hazai olcsókönyvek kiadását és terjesztését, ahogyan ezt annak idején Kós Károlyék is cselekedték.

... A közeljövőben megalakulnak fiókszervezeteink Bécsben, Essenben, Ulmban, Münchenben, Malmöben, Stockholmban, Montrealban, Torontóban, New Yorkban és másutt is.

Merjük remélni, mindenfelé hasznos, kellemes és örömteremtő lesz a munkájuk.

Az ESZC intézője

Erdélyi Szépmíves Céh körlevele

Tisztelt Úr! (Hölgy!)

Az ESZC fiókszervezeteinek alakítása mindenütt a tagok megsokszorozódásával történik. Ennek egyik módja, hogy felszólítottuk és a helyieknek is fel kell szólítaniuk ismételten a különféle intézményeket, mindenféle magyar közösségeket, hogy vállaljanak tagságot egyesületünkben. Ez nemcsak hazafias kötelesség és hagyományápolás, hanem a könyvbarátok számára kifizetődő tett. Melyik iskola, egyházi közösség, RMDSZ- vagy ifjúsági szervezet nem hasznosíthatja könyvsorozatainkat?! És fiókszervezeteink láncában melyik ne hasznosítaná irodalompártoló tevékenységünk?! Ennek a végső tervét a közgyűlésnek kell meghatároznia. Egyelőre 125 fiókszervezetet kell létesítenünk. Legalább. Alakulgatunk. Már Pesten és Stockholmban is. És a fiókszervezetek kijelölik küldöttjeiket a Kolozsváron sorra kerülő közgyűlésre. Mikor lesz a közgyűlés? Ez a 4. könyvünk megjelenésétől függ... Minden reményünk megvan arra, hogy az első sorozatot még ebben az évben vagy a következő év elején zárjuk. A második sorozat indítása a közgyűlés dolga. Terveink készen, kéziratainak jó része szerkesztett állapotban. Elkészült továbbá tagsági könyvünk, a Céh egyik új emblémája, jelvényünk. Működik központi irodánk: Cišmigiului (volt Sütz János utca) 1. szám, 14. ajtó. Tel: 190-824. Akármikor megtekinthetők a régi Céh Kiss Jenő tiszteletbeli elnökünk által adományozott könyvsorozatai.

Mi a teendő?

Elsősorban a megyei fiókszervezeteknek kell önállósodniuk, erősödniük. Ehhez új tagok is szükségesek. A régiek a befizetett 3000 lejért megkapják az első sorozat könyveit, amelynek mostani értéke kb. 60 000 lej. Az új tagok a II. sorozatra 20 000 lejt fizessenek. Ha igénylik az első sorozat könyveiből a most készülőket, azt idejében jelezzék, befizetett összegükből levonjuk az igényelt könyv árát. Amikor elfogy a 20000 lejük (a központi számítógépes nyilvántartásunk idejében jelzi ezt), és ha érdemesnek tartják, majd pótolják az összeget. A számítógépes nyilvántartáshoz folyamatosan adatokat kérünk. Ezzel együtt jár annak ellenőrzése, hogy ki mit nem kapott meg. Kérjük, hogy a fiókszervezet vezetősége küldjön tagjairól olyan névsort, amelyből kiderül a tagok pontos lakcíme, telefonszáma és küldeményeinek helyzete: az Erdélyi Szépmíves Céh füzetei 1 2 3 4, könyvei 1 2, könyvjelzői 1 2 3 4. Tudnunk kell, hány tagsági könyvet, jelvényt, nyugtatömböt küldjünk.

Kérünk országos tevékenységi tervünkhöz helyi tervet, elképzelést, igénylést író-olvasó találkozók, könyvbemutatók stb. megrendezésére. Kérjük a begyűjtött könyvelőfizetések összegét folyamatosan beküldeni címünkre. (Főpénztárosunk: Antonné Krebsz Edit.)

Az eddig alakult fiókszervezetek évi tagdíjat szednek saját tevékenységüket segítendő. Ez többnyire 12 000 lej, de van, ahol ennek az összegnek a felét, a nyugdíjasoknak és diákoknak a megszavazott összeg felét kell fizetniük. A tagdíjakat évente egyszer vezetik be a tagkönyvbe. A tagdíjak 25 százaléka a központot illeti, amelyből propagandakiadványt, tagsági könyvet, emblémát stb. csináltatunk a fiókok számára. A pénztáros munkájáért a begyűjtött pénz 5 százalékát kapja, ha ezt a fiókszervezet megszavazza. Van, ahol többet szavaztak meg. A tagsági díjat az elnök, alelnök nevének feltüntetésével a pénztáros a takarékban, külön könyvben tartja. Az elszámolást a vezetőség hagyja jóvá. A vezetőség évente elszámol. Az évenkénti egyszeri gyűlésen új vezetőséget választ a tagság.

A fiókszervezetek működése mindenben önálló és a Céh Szabályzatának megfelelően törvényszéki engedéllyel történik. (A Művelődési Minisztérium által jóváhagyott engedély a Kolozs megyei bíróság 86/1991-es határozata alapján beiktatott irodalompártoló egyesület.) A Céh nem könyvkiadó. Könyveit az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó adja ki.

A Céh jelenlegi vezetősége: Kiss Jenő tiszteletbeli elnök, Szőcs Géza elnök, Tar Károly intéző. A közgyűlés dolga lesz, hogy a fiókszervezetek tagjainak képviseletében megfelelő vezetőséget válasszon. A Céh megyénkénti bejelentése szükségtelen, felesleges kiadások sorozatát indítaná el, és értelmetlen, hiszen törvényes keretek között működik. Bankszámlaszáma is van: 4510149052000.1, USA dollár 4610149052300.9, DM 4610149052301.1, BRCE Sucursala Cluj-Napoca. De a fiókszervezetekkel való kapcsolatunkban nem ajánlhatjuk, mert minden pénzügyi műveletért 18 000 lejt tart vissza a bank, ezért nagyon megfontoltan használja a főpénztáros. A tagok pénzét így kívánjuk megőrizni és könyvkiadásra fordítani. A begyűjtött 20 000 lejek összege egyelőre távolról sem elegendő könyveink megjelentetésére. Ezt az összeget tetemesen pótolva Szőcs Géza elnöki minőségében adományokból, alapítványokból és egyéb forrásokból állja. A pénzek folyósítása egyáltalán nem zökkenőmentes, ezért a Céh könyvkiadást elősegítő munkája, az elmúlt félév alatti felgyorsulása mellett, még mindig akadozik. Kós Károlyék idejében 100-200 vagyonos ember tagságára épített a Céh. Ma 1783 szegény ember (a tagok jelenlegi száma) pénzbeli hozzájárulása meglehetősen kevésnek bizonyul.

A Céh alakulásakor a tagok megnevezésénél bizonytalankodtak. Kós Károlyék idejében a pártoló tagok fizettek a legtöbbet. 1990 után a kezdetekkor tőlük csupán 1200 lejt kértek és a könyvek fűzött példányát ígérték nekik. Mások, akik 600 lejt fizettek, csak a füzetsorozatra iratkoztak fel. Jelenleg mindenki tagja a Céhnek, ha a II. sorozatra befizeti a 20 000 lejt és a

3000 lejt fizetett eddigi tagokhoz hasonlóan megkapja alapítótagsági oklevelünket. 3000 ilyen oklevelet készítettünk: fiókszervezeteink érdeke, hogy tagjaik ezt minél hamarabb kézhez kapják.

Kolozsvár, 1995. augusztus 15. *Az ESZC intézője*

A fiókszervezetek alakítását a következő *Jegyzőkönyv* mintával segítettem.

Felvétetett (dátum) az Erdélyi Szépmíves Céh .... számú fiókszervezetének alakulásakor. Az egybegyűltek egyöntetűen kimondták a fiókszervezet megalakulását és egy évre megválasztották a következő vezetőket: Tiszteletbeli elnök(ök) ..... Elnök ..... Alelnök ..... Titkár ..... Pénztáros ..... Könyvtáros ..... Az ESZC évi közgyűlésére a következő küldötteket választották .....

A fiókszervezet a Céh 86/1991-es számú, a kolozsvári Törvényszéken történt beiktatásának dokumentumai és elfogadott szabályzata értelmében a következő irodalompártoló munkát kívánja elősegíteni: 1. A tagok nyilvántartása, a könyvsorozatok előfizetésének és a tagsági díjaknak az adminisztrálása. 2. A taglétszám növelése. 3. A Céh kiadványainak terjesztése. 4. Találkozók szervezése.

Kérjük a Céh Igazgatóságát, hogy a következő írókkal való találkozóink szervezésében legyen segítségünkre:

A fiókszervezet működését elősegítendő átvettünk: ..... tagsági könyvet ..... számozott ..... nyugtatömböt ..... jelvényt, egy ESZC-emblémát ..... ajándék könyvet a fiókszervezet könyvtára számára.

A fiókszervezet vezetősége:

Az ESZC Igazgatóságának képviseletében jelen volt:

Jegyzőkönyvvezető:

Megbízólevéllel láttam el Tar Szilárd Attilát, aki utazó-felügyelői beosztásban megkezdte a megalakult fiókszervezetek látogatását, segített a kapcsolattartásban és a könyvadományok szállításában. Minden lehetséges módon szerettem volna első könyvsorozatunk megjelenéséig működőképes hálózatban kialakítani és megerősíteni a fiókszervezetek tevékenységét. Ebben a rendszerben, a demokratikus felépítésnek köszönhetően kifogástalanul működhetett az ellenőrzés, az elszámoltatás, az aprólékos nyilvántartás alapján orvosolható lett volna minden panasz.

Körlevél az Erdélyi Szépmíves Céh tagjaihoz és fiókszervezeteihez

A fiókszervezetek munkáját elősegítendő javasoljuk, hogy tagjaink használatára mindenütt létesítsenek könyvtárat, nevezzenek ki könyvtárost, aki az általunk küldött és más adományokból eredő köteteket leltárba veszi és gondozza.

Az Erdélyi Szépmíves Céh Igazgatósága a következő köteteket adományozza fiókszervezeteinek: 1. Szőcs Géza: Szindbád, 2. Szőcs Géza: A kisbereki böszörmények, 3. Tar Károly: Faragott fájdalom, 4. Tar Károly: Tótágas pillanatok, 5. Tar Károly: Gyászpárta, 6. Aniszi Kálmán: Forgószélben, 7. Orbán János Dénes: Hümériáda, 8. Fekete Vince: Parázskönyv, 9. László Noémi: Nonó, 10. Sántha Attila: Münchhausen báró csodálatos versei, 11. Martos Gábor: Volt egyszer egy Fellegvár, 12. Martos Gábor: Marsallbot a hátizsákban.

Reméljük, kezdeményezésünkkel olyan kiskönyvtár hálózat alapját vetjük meg, amely a jövőben gyarapodva, hasznossá válik a Céh további irodalompártoló munkájában.

Kérünk minden megalakult és alakulóban lévő fiókszervezetet, hogy jelentkezzen a kötetekért a Céh központi irodájában, és gondoskodjon a helyi adományozók által felajánlott könyvek átvételéről és adminisztrálásáról is.

Kolozsvár, 1995. szeptember 10. *Az ESZC intézője*

Egy esztendeig fontolgatott döntésem, miszerint unokám(im) nevelésére Svédországba költözöm, nem jelentette eltávolodásomat az Erdélyi Szépmíves Céhtől. Tudatosan úgy építettem fel a Céhet, hogy az távozásom után is működőképes legyen. Féléves munkát vállaltam, ami kilenc hónapig, majd esztendőnél is hosszabbra sikeredett. Megbízólevéllel indultam Svédországba, a Céh Erdélyen és Magyarországon kívüli terjesztését vállaltam, miután Eszényi Noémi személyében vezetőt neveltem, akit hét tagú adminisztráció élén, világos feladatokkal hagytam magam helyett, hogy fiatalos lendületével nálamnál is jobban végezze a Céh jó mederbe terelt ügyintézését. Ennek egyetlen feltétele az volt, hogy fizetett alkalmazottakként dolgozhassanak. Addig ugyanis kérésemre önkéntesként dolgoztak, annak reményében, hogy a Céh beindulásával fizetett álláshoz jutnak. Megbeszéltem a dolgot Gézával. Egy délután, amikor sikerült otthon találnunk, külön-külön fogadta munkatársaimat, hogy megegyezzenek havonkénti fizetésükben. Mindenikük kezébe vállalt feladataikat tartalmazó szerződést adtam. Az összeget az akkoriban nálunk használatos valutában, kelet-német márkában, Géza írta, miután aláírásával látta el a szerződést. Azt is megbeszéltem velük, hogy amennyiben valamilyen okból elmaradna a fizetésük, akkor szerződés alapján a begyűjtött adományokból és tagdíjakból részesedjenek a pénztáros által ismert szabályoknak megfelelő elszámolással.

- Nyugodt lelkiismerettel távozhatok - mondtam Gézának, amikor a szerződéskötés szükségességét magyaráztam. Fel sem vetődött, hogy a szerződések betartása miatt anyagi gondjai megnövekedtek volna. Távozásom körülményeit megbeszélve az is szóba került, hogy addigi munkámért, az innen-onnan szóban és írásban kapott erkölcsi elismerés mellett semmit sem kaptam és feleségem halála után, egy nyugdíjból a megnövekedett rezsiköltségek mellett egyre kevesebb pénzem volt megélhetésemre.

- Kérjél... - biztatott Géza, feltehetően azért, mert nem akart megsérteni valamennyi összeggel, amivel munkámat értékelnie kellett.

- Nem lényeges - hessegettem el biztatását. Feleségem barátnőjével, Nusival, már megegyeztünk, hogy távozásom után kiadja lakásomat, s így megszabadulok annak rezsiköltségeitől, a bevételt pedig könyveim kiadására fordíthatom.

Sokféle feltételezés keringet akkoriban Szőcs Géza pénzügyeiről. Annyit tudok erről, hogy kezdeményezéseihez pénzre volt szüksége. Nem tudhatom miféle alapokból, juttatásokból, adományokból fedezte költségeit, de azt igen, hogy lapjai: az Erdélyi Napló, az Előretolt Helyőrség, Lap- és Könyvkiadója, fiatal tehetségek külföldi iskoláztatása tetemes összegeket követelt. Ahol csak tudott, segített. Emiatt gyakran pénzhiánnyal küszködött. Többször is előfordult, benzinre sem volt pénze, tőlem elfogadta a kölcsönt.

Hirdetésre egy fiatalember jelentkezett az Agácsi Lacitól Stockholmban ingyen kapott kocsimért. 1200 márkája volt. Odaadtam. Fájó szívvel, mert minden javításkor egyre jobban kiismertem, az átfestéstől pedig mutatós járgánynak hittem, jó utakon könnyedén robogott százhatvannal is. Géza tudott a vásárról, s mert valakin akkor segítenie kellett, kölcsönkérte pénzt.

Putyuri, bár kissé orrolt rám, mert *Faragott fájdalom* című naplómban benne hagytam azt a bejegyzést miszerint Bodea társaságában egyszer kissé kapatosan csengetett be hozzánk éjfél után, mégis segített abban, hogy búcsúvacsorán láthattam a nehéz időkben összeállt, és egymás mindenben segítő baráti körünk tagjait. Náluk rendezhettem meg ezt a találkozót. Putyurinál nem ismertünk jobb beszerzőt, a felesége pedig mindig jól főzött. Nem volt érzelmes búcsú, nem hangzott el egyikünk szájából sem dicséret, sem ígéret. Mindenkinek sikerült valami emlékeztetőt adnom ajándékba. Amerikából cipelt villamos takarónk Putyuriékhoz kerül, citromfánk Győzőékhez, kávéfánk, amely egyszer egy nagy kávéra való termést hozott, a hozzávaló kávépörkölővel együtt már nem tudom kihez. Amit lehetett elosztogattam. Értékesebb könyveimet nem sajnáltam Röser úrtól sem. Tudtam, hogy nem találkozom többet velük.

Bizonyára nem sejtik, hogy a velük való találkozásoktól élettársam emléklékének fájó felidézése tart vissza a mai napig. Felejteni persze, hiába próbálom a felejthetetlent. Megpróbáltam néhányszor, próbálom folyamatosan, de nem megy. Merevlemezem úgy készült, hogy onnan csakis a lényegtelen dolgok törlődnek, mégpedig önműködően.

Nemcsak Sütő Andrásnak, hanem elsősorban magamnak tartoztam elszámolással. Leköszönő levelemet minden erdélyi magyar lapnak elküldtem.

Leköszönő levél az Erdélyi Szépmíves Céh tagjaihoz

Február elején körlevélben, amelyet segítőkész lapok is közöltek, a Céh egyik alapító tagjaként intézői minőségben arra vállalkoztam, hogy fél esztendő alatt irodalompártoló szervezetünk kiépítését szorgalmazom. Most, amikor kilenc hónap után családi okokból megbízatásomat Szőcs Gézának visszaadom, kötelességemnek érzem, hogy számot adjak igyekezetemről, eredményeinkről és a további teendőkről is szóljak. Kilenc hónap alatt gyermek születik. A Céh újjászületéséhez sajnos ez az idő kevésnek bizonyult. Kitűzött legfőbb célom, a Céh közgyűlésének összehívását nem értem el, mert ezt kötni kellett egy két valóban szép és értékes könyv megjelentetéséhez.

Eredményeink a következők: az újraalakult Erdélyi Szépmíves Céh első könyvsorozatának négy könyve nyomdába került. Harmadik könyvünk kötött példányai a napokban elkészülnek, megkezdhetjük eljuttatásukat a Céh tagságához. A Reményik, a Bánffy és az Emlékkönyv a kolozsvári Glória nyomdában nyomásra készen áll.

A Céh működésének alapját a fiókszervezetek képezik. A felbecsült lehetséges fiókszervezeteknek csaknem a fele megalakult, hamarosan összeáll. Könyvadományainkkal mindenütt egy-egy bővíthető kiskönyvtárat alakíthattak ki maguknak. A fiókok megválasztották küldötteiket a közgyűlésre, a folyamatos toborzó munkát folytatnak, és biztosítják számító-gépes nyilvántartásunkhoz az adatokat. Felkutattuk és orvosoltuk a Céh tagjainak panaszait. Névre szóló oklevélben biztosítottuk tagjainkat arról a jogukról, hogy a jövőben mindig ugyanazon számmal jelölt könyvpéldányt kapjanak. Megnyílt és működik a Céh központi nem kis anyagi ráfordítást igényelt irodája, ahol minden érdeklődő folyamatos eligazítást kaphat a Céh ügyeiről. A második könyvsorozatot Lászlóffy Csaba költő, író és szerkesztő vezetésével négytagú szerkesztőség készíti elő a megválasztandó szerkesztőbizottság jóváhagyására várva. Elkészült egyik új emblémánk, jelvényünk. Tartottunk néhány sikeres író olvasó találkozót.

Munkámban számosan segítettek. Igyekeztem mindenben nyilvánosságot biztosítani kezdeményezéseinknek. Ebben kevés kivétellel segített a hazai magyar sajtó, különösképpen a kolozsvári Szabadság, ahol az Erdélyi Szépmíves Céh híreiből rovatunk rendszeresen megjelent és tájékoztatta öt megyében élő tagjainkat. Köszönet illeti az EMKÉ t, amely elfogadta

és támogatja munkánkat. Külön köszönetet érdemelnek mindazok, akik velem együtt önkéntesen álltak a Céh mellé, dacolva az évekig tartó mozdulatlanságából eredő rossz hírével: Erdélyi Etelka (Szentjobb), Vida Györgyné és Molnár Kálmán (Szilágycseh), Szegedi László, Kolozsvári Zsuzsanna (Nagyvárad), Röser Ferenc, Takács Csaba, Bánffy István (Kolozsvár), Bendel Márta (Tasnád), Gazda József (Kovászna), Bitay Ödön, Páljános Mária (Sepsiszentgyörgy), Regéczi Éva (Arad), Boros Ernő (Nagykároly), Lendvay Éva, Ménesi Erna (Brassó), Papp Géza (Margitta), Máriás József (Szatmárnémeti), Csepei Mária, Simonfy Irén (Zilah) és felsorolhatatlanul sokan mások. Olyanok, akik hisznek abban, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh mindannyiunké és fontos erdélyi hagyományaink, amit elhanyagolnunk nem szabad, továbbéltetése mindenképpen érdemes és szükséges. Ez alkalommal mondok köszönetet közvetlen munkatársaimnak: Eszényi Noéminek, aki a Közgyűlés jóváhagyásával intézői munkakörömet ezután betölti; Sebestyén Zitának, aki a kolozsvári fiók titkári és pénztárosi munkája mellett állandó szolgálatával a fiókszerveztek tagjainak érdeklődésére is válaszol, Tar Szilárd Attilának, aki a számítógépes nyilvántartást kidolgozta és vezeti. Gáncsoskodókkal és a csakis saját érdekeikre figyelő érthetetlenkedőkkel, klikkszellemtől feltüzelt rosszindulatúakkal is találkoztunk, akik sohasem tenni, inkább valakit vagy valakiket „enni" akarnak. „Magyarátkos" igyekezetükről eredményeink láttán fognak leszokni.

A Céh tagjainak száma ebben az évben eddig több százzal gyarapodott. Az Erdélyi Szépmíves Céhnek jelenleg 1959 tagja van. Idei bevételeink összege: 5100000 lej. Nyomdai munkákra 4610000 lejt, adminisztrációra 2200000 lejt költöttünk. A bevételnél nagyobb kiadásokat, a Reményik és a Bánffy-kötet több millió lej értékű mesterpéldányait, a központi székház felújításának tetemes költségeit Szőcs Géza, az ESZC elnöke biztosította.

A Céh gyors felfejlesztésére a könyvnyomtatás egyre növekvő költségeivel számolva több millió lejre volna szükségünk. Ne várjuk ezt adományokból, alapítványoktól. Toborozzunk több tagot, kérjünk fel intézményeket (magyarországiakat és külföldieket is) arra, hogy fizessenek elő a világpiacnál olcsóbb könyveinkre. A régi Céh 28000 magyarországi pártoló tagot számlált. Mi elérhetnénk a félszázezret is, ha Emlékkönyvükkel felhívjuk a Céhre a figyelmet. Ezt a könyvet bérmentve összeállítottam és nyomdába adtam. Ennyire futott erőmből. Kérem az előbb utóbb összeülő Közgyűlést, hogy olyan Igazgatóságot válasszon, amely a Céh építését fokozottabb ütemben folytatja, és a szép kivitelű, drága könyvek mellett nagyobb példányszámú, olcsó kiadásúakkal áll a megmaradásunkat szolgáló népművelés szolgálatába. Ha a Közgyűlés erre érdemesnek talál, a jövőben inkább a külföldi fiókszervezetek kialakításában tehetem magamat hasznossá. Meggyőződésem, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh hagyományát éltetni lehet és kell. Mindannyiunk hasznára.

Kolozsvár. 1995. október 31. *Tar Károly*

Nem szeretném szédíteni az olvasót azzal, hogy a Céh lábra állításáért semmit sem kaptam. Nem kaptam ugyan fizetést, adományt, díjat, vagy kitüntetést, **csak** az elvégzett munka örömét és megbecsülést azoktól, akik ismertek, akik bíztak bennem. És minden mást, amit nem pénzzel mérnek. A jövőben sem számítok ennél többre. Esetleg némi megértésre azért, mert távozásom után három hónappal megkezdett munkám félbe maradt. Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen. A fiatalok, akiket helyembe állítottam, nem érhették be a „dicsőséggel", amit közügyeink intézői amúgy is elfelejtettek csepegtetni legalább, nekik munkára volt szükségük, amiből megélhetőségüket biztosíthatták. A héttagú hivatal szétszéledt. Az utánuk következők, ideig-óráig dobbantónak használva a Céh ügyeinek közmunkában való végzését, enyhén szólva felelőtlenül dolgoztak. Amikor nem találták benne a maguk hasznát, továbbálltak. Erről majd bővebben kell írnom emlékirataim negyedik kötetében.

Munkatársaim köszönőlevele

Ezúton szeretnék köszönetet mondani munkatársaim és a magam nevében az Erdélyi Szépmíves Céh intézőjének, az írónak és az embernek, Tar Károlynak.

Köszönet mindazért, amit a Céh ügyeiért tett, azért az emberközeli hangnemért, amellyel hozzánk szólt, hitért, amit próbált bennünk éltetni, hogy szembenézni tanítson közönnyel és csalódottsággal.

Tette mindezt közös ügyünkért, a szép hagyaték őrzéséért, irodalmunk éltetéséért. Mindezt példás módon.

Irányítói tevékenységét, tudását, oly módon gyakorolta, hogy öröm volt vele dolgozni.

Köszönet mindazért, amit tanulhattunk tőle, hogy megismerhettük szép emberi tartását.

Megértésére, kedves humorára éppúgy szükségünk volt, mint komoly céltudatosságára.

Egyéniségével többet adott, minthogy meg lehetne köszönni, de mivel szavainkon kívül nem sok gazdagságunk van, vegye szívesen a köszönetet, amit a szó próbál megközelíteni.

Sebestyén Zita

A bordó színű kartonlapra ragasztott, a Céh pecsétjével ellátott, dőlt Garamond betűkkel gépelt szöveget, helyettesem Eszényi Enikő és minden munkatársam aláírta. Munkámért senkitől sem vártam köszönetet. Meleg baráti búcsúztatásom meglepetés volt.

Géza kocsijában éppen megint volt egy hely. Felvitt Budapestre. Feleségén kívül velünk jött OJD is. Úgy találtam dicsérni újabb verskötetét, hogy megállapítottam, kevesebb benne a sperma, mint az előzőben. Egyből kizártam ezzel az engem kedvelők néptelen táborából. De legalább hihetem: máig eszében tart. Ez is jótétemény az új írónemzedék kitűnően evező „fenegyerekétől."

Géza úrvezetőnek sem szívbajos, aprította a kilométereket. Félúton, valahol egy ócska stílbútorokkal tele raktár mellett pihenőt tartott. Amíg a felesége a bútorokban gyönyörködött, Géza rágyújtott egy szivarra. Tudtommal más élvezete, a felesége egy-egy jó vacsoráján kívül akkor nem volt.

Egy jó hétig a Géza irodájából, budapesti fiókszervezetünk választott vezetőivel rendeztük a Céh ügyeit, amíg Géza visszaadhatta a repülőjegyemhez szükséges márkáimat.

A koppenhágai repülőtéren üldögélve, kíváncsian szívtam magamba az európai levegőt. Nem kezdtem új életet, az élet kezdett velem valamit. Valami olyat és olyan titokzatossággal, amit akkor maga alá temetett a malmői kikötő felé sikló szárnyashajónk mögött szétváló tenger.

Az utasoknak kijárt az ingyen hűsítő. Nem nyúltam hozzá, mert faluról hozott büszkeségem tiltakozott mindenféle lekenyerezéstől. Otthonosan éreztem magam az ingázók Lundba tartó vonatán. A balkáni csömörletes koszos világ után megnyugtatott a mindenütt tapasztalható tisztaság. Nyugalmas őszi pompájában fogadott a kisváros, amely egyetemi központként már akkor büszkén viselte a „kis - nagyváros" jelzőt. A lányom pontos útbaigazítása szerint, nem volt nehéz rátalálnom az ezred második évszázadában épült patinás dóm épületére. Mögötte, amolyan, nálunk „békebelinek" mondott kőház fogászati rendelőjének egyik ajtaján a lányom nevét láttam foghigénikus jelöléssel.

- Megjöttem - szóltam vontatottan, mert szerettem volna az évekig tartó küzdelmeim odáig vezető útjának minden fáradtságát a kígyók megunt bőréhez hasonlatosan egyből levetkezni.

November 25 állt a naptárakban, Katalin napja volt.

Este bálba vitt a lányom. A kisváros magyarjai - kétszáznál többen - csendesen ellátott terített asztalok mellett ültek az idősebbek, a családos emberek. Bemutatkoztam rendre mindenkinek. Invitáltak, de nem ültem közéjük. Hatvan éves voltam. Fáradni látott fél évszázad. Törtek rendesen mostoha idők, nyakamba sózott faramuci sorsom. De nem éreztem magam idősnek.